

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

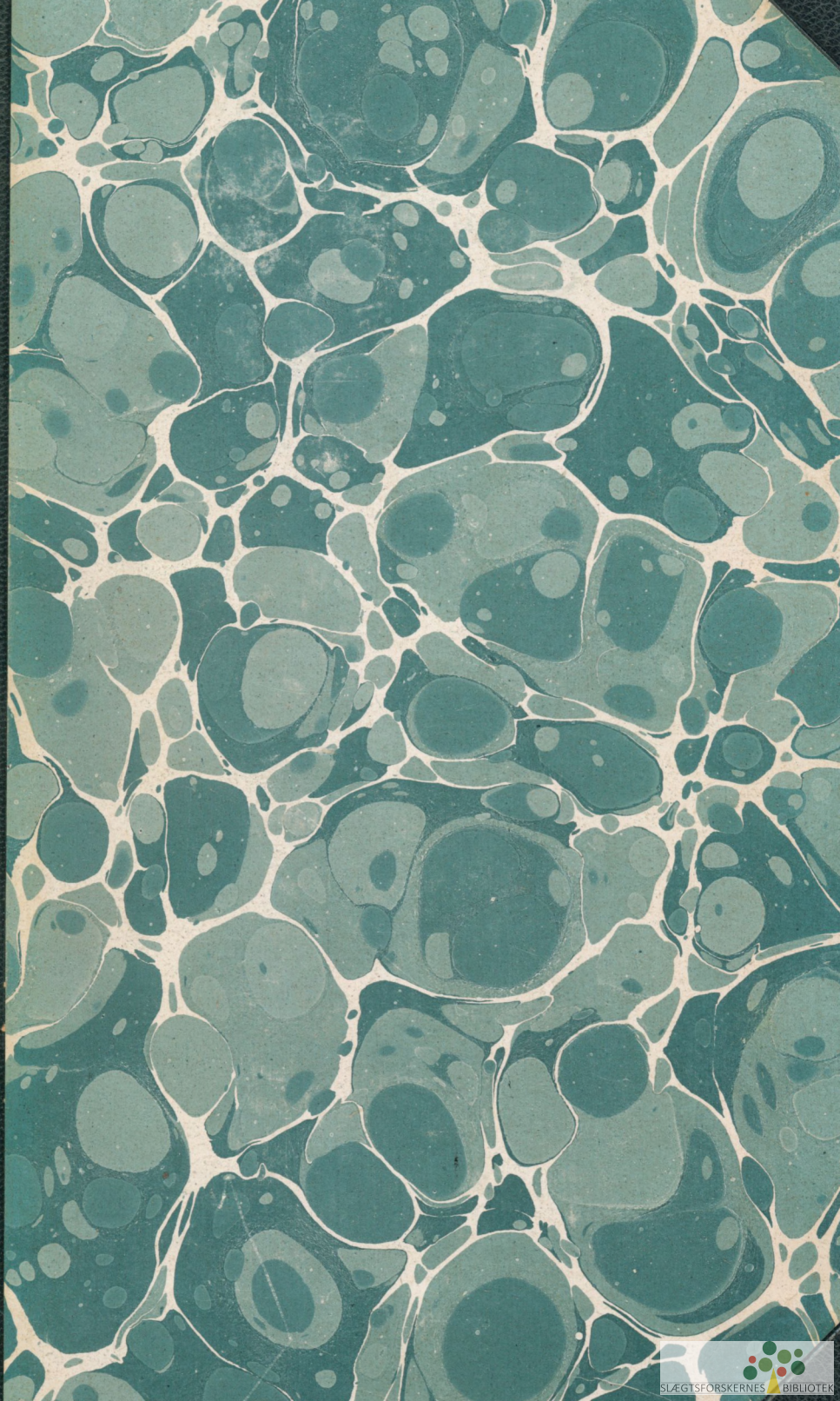
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

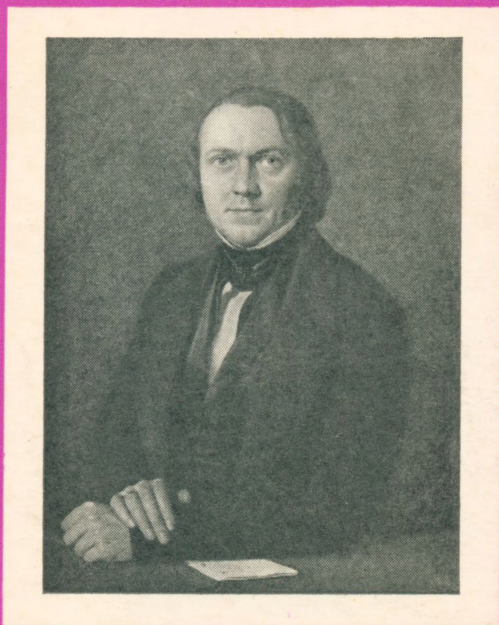
Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

P. LAURITSEN
D. G. MONRAD

GRUNDLOVENS SKABER
OG
FOLKEFRIHEDENS BANNERFØRER

BIND I

G. E. C. GADS FORLAG

D. G. MONRAD

P. LAURITSEN

D. G. MONRAD

GRUNDLOVENS SKABER
OG
FOLKEFRIHEDENS
BANNERFØRER

I

KØBENHAVN
G. E. C. GADS FORLAG
1950

DET HOFFENBERGSKE ETABL. KØBEN.
8714

*Saa længe Grundloven erindres vil
ogsaa mit Navn mindes.*

---

*Biskop Martensen har i sin Etik traadt
Liberalismens Banner under Fod. Jeg
har kæmpet under dette Banner i min
Ungdom og slipper det ej i min Alder-
dom, hvor mange der end forlader det.*

D. G. Monrad

FORORD

PAA Grund af Opgavens Vanskelighed dels med Hensyn til Erhvervelsen af Stoffet og dels til det gaadefulde i D. G. Monrads særegne Personlighed er den store og altomfattende Levnedsskildring af denne største Aand og ejendommeligste Skikkelse i Danmarks nyere Historie hidtil ikke skrevet, skønt han er vor Grundlovs Skaber. Nærværende Værk, der fremkommer i Anledning af dens Hundredaarsdag, søger ved Siden af en udpræget selvstændig Bedømmelse af hans Personligheds ualmindelige Karakter at belyse Stoffet paa en saa fyldig og saglig Maade, at Læseren skulde være i Stand til derudfra at danne og begrunde sin egen Opfattelse. Paa ethvert Omraade er det modsatte Synspunkt stedse fremdraget og den historiske Baggrund trukket op til de forskellige Situationer. Bogen tilstræber derigennem at genspejle Danmarks indre Historie i det sidste Aarhundrede.

Alt direkte og indirekte Stof af væsentlig Betydning skulde være medtaget, og Kildeangivelser er som oftest anført i Teksten i Stedet for at overbrodere Siderne med Fodnoter, der gerne gør et noget tungt Indtryk. Af Monrads Breve findes de fleste i Rigsarkivet og Det kongelige Bibliotek samt nogle faa i enkelte Privatarkiver.

For rundelige Bidrag til Værkets Udgivelse bringer jeg en hjertelig Tak til Undervisningsministeriet samt Bestyrelserne for Overretssagfører L. Zeuthens Mindelegat og Carlsen-Langes Legatstiftelse ligesom jeg takker Kirkeministeriet for dets Anbefaling.

P. L.

I

INDLEDENDE KARAKTERISTIK AF MONRADS PERSONLIGHED OG GENIALITET

DE store tragiske Skikkelser, der paa en særlig udvalgt eller Dophøjet Livsbane pludselig rammes af en uafvendelig Skæbnes ødelæggende Magt og nedstyrttes i Ulykke eller Undergang, har altid haft en stærk gribende Virkning baade i Digtingens og Virkelighedens Verden. Det antike Grækenlands storslaaede Skæbnetragedier har gennem Aartusinder og Shakespeares vældige Dramaer gennem Aarhundreder vist deres udødeligt dragende Evne, men fremfor alt ejer saadanne Skikkelser fra selve Verdenshistoriens Sørgespil en egen uforgængelig og fængslende Tiltrækningskraft. Det gælder bibelske Navne som Kong Saul og Judas, Reformatorer som Savonarola i Florens og Johan Hus i Bøhmen, Kvinder som Jeanne d'Arc i Frankrig og Marie Stuart i Skotland, Hærførere som Karl den Tolvte og Napoleon den Store. Der er ofte noget gaadefuldt og uudgrundeligt over den Slags Livsskæbner, saa det er vanskeligt at se, om de udspringer af egen Skyld eller Omstændighedernes Magt, og ogsaa af den Grund vil de ved Siden af deres Sorg og Lidelse altid bevæge Menneskers Sind og Tanker. Vi aner en usynlig Forbindelse mellem Lykken og Ulykken, mellem den straalende Stigen og det smertelige Fald, mellem Sejren og Nederlaget, og vi søger at trænge ind til de dunkle Dybder i Personlighedens ejendommelige Karakter eller Forholdenes tæt sammenslyngede Forudsætninger for derudfra at løse eller i hvert Fald til en vis Grad udrede Skæbnens Gaade bag saavel den sjælelige Krise som Handlingsforløbets Højspænding og dramatiske Kulmination. Derigenem nærmer vi os Livsudviklingens inderste Drivkræfter og lønlige Kildespring, Kampen eller Sammenspillet mellem det høje og det lave i Tilværelsen, den menneskelige Vilje og Aand i Brydningen overfor hele Verdenssammenhængen. Baade vor Fantasi og Forstaaelsestrang længes efter at fatte Fuldblbyrdelsens skjulte Hemmelighed.

Ogsaa i vort eget Fædrelands Historie fængsler disse fremtrædende tragiske Skikkelser med den mørke Skæbne os paa udpræget Vis. Vikingen Regner Lodbrog i Ormegaarden, Knud Lavard

i Haraldsted Skov, Kongerne Valdemar Sejrs paa Lyø og Kristian den Anden paa Sønderborg Slot, Kongedatteren Eleonore Kristine Ulfeld i Blaataarn og Griffenfeld paa Munkholm foruden adskillige andre er under Folkets Levnedsløb Eksempler paa den brat omskiftelige Lykkes lidelsesfulde Ofre paa Ærens trange Tornevej.

Ind i Rækken af disse Navne, der staar paa Krønikens Blade med et særegent Skær, kan fra vor senere Historie føjes *Ditlev Gothard Monrad*, hvis Livsløb og Personlighed skal skildres her. Ogsaa han hørte til de tilsyneladende af Lykken oprindelig udvalgte og blev i ydre Henseende paa sin enestaaende Aands og sin sjeldne Begavelses mægtige Vingefang baaret frem i Solglans til Samfundets højeste Stillinger indtil Lykken brast og han styrtede paa sin Flugt. Fædrelandets frygtelige Nederlag 1864, for hvilket han udvortes bar Ansvaret, blev i sit Forløb tillige hans egen Skæbneulykke, der knuste hans folkelige Livsmaal og kastede ham i Støvet. Som Saul, hvis Skæbne beskæftigede ham stærkt i Ungdommen, kom han i Udvælgelsens Stund som den ukendte unge Mand af Folket og stod pludselig som den kaldede Høvding, der tilsidst fik dets Ledelse i sin Haand saa vidt det i vore Dage kan ske for den, som ikke selv er Konge, men uden paa Sauls Vis at blive Oprører mod sin Gud maatte han paa sin egen Maade udforme Saulstragedien i sit eget Liv og knuget af sin tunge Sjælevaande drage i frivillig Landflygtighed under Trykket af den offentlige Menings fordømmende Forbitrelse i Øjeblikket. Ved at tænke paa hans Tragedie mindes man uvilkaarlig Kapitolinerbjerget i Rom, hvor Folket hyldede Sejrherren, men mod Syd gik det over i den tarpejiske Klippe, hvorfra man nedstyrede den, der dømtes for at handle ilde med Fædrelandet. Der var Romere, som blev Genstand for begge Dele, og det samme skete i stærkeste Betydning for Monrad.

Faa Mennesker har grebet saa afgørende ind i vort Fædrelands senere Udvikling som han, men paa en saa ejendommelig mangesidig Maade, at han har vakt et Højtryk af de mest forskelligartede Følelser, og hos mange af den ældre Slægt raader endnu en indgroet Uvilje mod den Mand, der var Forgrundsskikkelsen ved Grundlovens Gennemførelse og under vor sidste tragiske Krig. Hvorfor? Sikkert skyldes det en ubevidst trodsig Følelse af Sorg og Harme over de Kaar og Saar, som Tiden gav os, men det gælder i alle store Skæbnetragedier, at Lederne maa bære Mængdens Skuffelse og Forbitrelse. Saadan skete det ogsaa i fuldeste Maal for ham.

Saa dybt et Fald i den almindelige Folkegunst er uden Side-

stykke i Danmarks nyere Historie og det blev i Virkeligheden ingensinde genoprettet, selv om hans overlegne Aand og rigt sammensatte Personlighed, der ogsaa mangler Sidestykke i den nyere Tid, atter efter Skuffelsens og Ydmygelsens bitre Mellemlum paany gav ham en Stilling og en Gerning herhjemme. Det gamle var uoprettelig forsvundet og vendte aldrig tilbage, i Folkegrundden ulmede altid Livet igennem under Overfladen en uvillig Stemning imod ham for Begivenhederne 1864, men det usædvanlige i hans særprægede Aandsform med dens Følelsesvæld og Tankefylde og det uudgrundelige i hans sjælelige Struktur med dens mangesidige Evnerigdom har fremkaldt en stadig og aldrig hvilende Bedømmelse af ham med de mest forskelligartede og modsatte Domme med Yderpunkter fra det nærmest latterligt nedsættende til det næsten andagtsfuldt ophøjede. Han er dybest set stadig en af de store Gaader i dansk Sjæleliv og uden Erkendelse af dette gaadefulde er det faktisk umuligt at udforske ham med nogen egentlig Forstaaelse, hvilket ved Siden af de vægtigere Modsigelser forklarer mange af de smaalige Vurderinger og overfladiske Angreb han har været Genstand for. At granske ham er som en Sejlads paa dybe og oprørte Vande. Den, der enten ikke vil eller tør vove sig herud eller ikke evner det, savner Forudsætning for at lodde ham. Det sker ikke fra en almindelig Robaad. En Mand som Historikeren Pastor L. Koch kalder ham i »En gammel Præsts Erindringer« for »den mærkeligste Mand jeg er kommen i Berøring med . . . . Jeg selv tænker kun paa ham med Taknemlighed, men naar jeg nu prøver paa at skrive om ham, mærker jeg, hvor fattigt og ubetydeligt det er hvad jeg har at sige, jeg har ikke forstaaet ham, han var for mangesidig.«

Det paa mange Maader mærkelige og udfordrende hos Monrad virker ofte irriterende paa dagligdags Naturer, som ikke har Øje for hans sælsomme Aand bagved, og de forkaster hans Storhed, men den, der har sjælelig Sans til at fatte Aandens Vingesus gennem Menneskelivet, vil mærke dens Vingeslag stærkere hos Monrad end hos de fleste. Det betyder langtfra, at man godkender eller med Sympati betragter alle Enkeltheder i hans Liv, men man møder det store og bøjer sig for det, ogsaa naar det ægger til Modsigelse og fordømmende Kritik. Og i denne sidste Henseende maatte der naturligt til flere Sider blive noget udæskende i hans vidtrækkende Aandskrafts stærkt brydende Bestanddele, som ingenlunde stod i indbyrdes Harmoni. Utvivlsomt savnede han selv til Tider afgørende Klarhed over sit eget inderste Væsens urolige Kræfter og følte sig altsaa paa en Maade som Genstand for sin egen Gaade. Han var ikke et Enkeltmenneske som

enhver anden, men hans Aand og Anlæg havde en Dybde og Spændvidde som om flere og lige fremragende Individualiteter var indesluttet i hans Sjæleliv kun med selve Bevidstheden som den fælles Akse, en Slags Personlighedens Ellipse med dobbelt Brændpunkt.

Vejen til at løse Monrads Gaade er at udrede denne Flerhed og bestemme Aksens Karakter som aandeligt Organ.

Men er Opgaven gennemførlig?

Endnu har ingen evnet det eller i det mindste ikke fuldbyrdet det og den er i Sandhed ogsaa meget vanskelig. I nyeste Udgave af Dansk biografisk Leksikon har Historikeren Povl Engelstoft indledningsvis skildret den i sin baade intuitivt og begrundelsesmæssigt overordentlig interessante Afhandling om Monrad.¹⁾ Efter at have nævnt dennes Afstamning fra Embedsmænd og Præster samt en sindssyg Fader skriver han: »I det sælsomme Levnedsløb, der blev Monrad til Del, i dets indre Traade og dets ydre Data, stiger frem et Billede af en storladen og forreven Vælde, som dansk Historie har faa eller ingen af, Bureaukrati og Rationalisme, en Tanke og en styrende Haand, trænet gennem Aarhundreders Tilpasning, en Klarhed, gennemslunget af en sjælesyg, kæmpende Individualitets Irgange som Lyn fra fjerne Skyer, en Villie, paa een Gang sporet og hemmet af en Personligheds brændende Ærgerrighed og korstegnende Ydmyghed — et Menneske, i sin sikre Form og sin kogende Formløshed et Stykke dansk Aand af dybere Rødder end vi ellers kender. I sig selv og sine Udslag et Stykke Danmarkshistorie, som ikke er og vanskelig vil kunne blive helt klart, fristende til Forskning, til Beundring, til Fordømmelse, aldrig til Ringeagt.«

Ved disse dybe Modsætninger i Monrads Natur og Liv »er han — hævder Povl Engelstoft videre — i dansk Historie bleven det store smertelige Symbol paa Menneskeaaendens bristende Evne til at forklare sig selv.« Og Forfatteren mener i Tilknytning her-til, at Monrads Gaade ikke tilfulde lader sig løse. Han siger: »I sin Natur og sin Skæbne hører Monrad til de mærkeligste Skikkelser i vor Historie. Han var saa sammensat, at det ikke vil være muligt at finde en nogenlunde fyldig Generalnævner for hans Evner og Personlighed. Det Indtryk, han gjorde paa sin

1) I den ældre Udgave gik P. Vedel, som dog kendte Monrad godt, ganske uden om Opgaven og fremsatte kun et bestemt Sted i Sammenhængen en kort Bemærkning om, at »først Fremtiden vil kunne kaste Lys over disse Begivenheders indre Historie, Aarsager og Motiver, som behøves for at bedømme, hvad Ansvar der falder paa Monrad personlig.«

Samtid, var saa uens, at selv samvittighedsfulde Bedømmere har givet deres Vurdering Pamflettens Karakter med Vægten lagt paa de samme Egenskaber, der for andre staar som purt Guld. Givet er kun eet: Monrad var overalt og altid, i Aandens Purpur og Pilgrimmens Pjalter, uden for og oven over andre og fri af Banalitetens Usseldom. Men denne Overlegenhed gav ingen Tryghed og ingen Lykke. I Kraft af sine Anlæg og sin splittede Analyseren var Monrad en uforløst Aand. Kun i enkelte Øjeblikke, naar Magt eller Arbejde bar ham frem paa Stormvinger, kunde han for en kort Tid glemme det. Inderst inde vidste han det altid. Men det var hans Tro, at han delte Skæbne med hele Menneskeheden, der sukkede efter Forløsning, og her, ved Kristi Kors, begynder og ender Monrads Saga. Den, der vil skrive den til Bunds og trænge ind til hans Hjertes og Hjernes inderste Celler, maa selv have følt Korset tynge sine Skuldre og Naglegabene brænde sine Hænder.«

Sandt og rigtigt stilles Opgaven her alvorstungt op, men netop paa den Baggrund kan den maaske dog løses trods den fremsatte Tvivl om Muligheden og paa disse Blade skal der gøres et Forsøg. Hvor ofte og hvor dybt er det nemlig før prøvet i den Aand?

Derimod er der unægtelig skrevet mangt og meget paa anden Vis og ogsaa modsætningsmæssigt kan det til Sammenligning og Orientering have sin Betydning at trække visse af de hidtidige Linier op. Det dadlende og det rosende er stærkt blandet — ogsaa skønlitterært, som det dog i denne Forbindelse har mindre Værdi at fæste sig ved selv om det med Hensyn til den hidtidige Folkeopfattelse kan være interessant at se den digteriske Fremstilling af ham.²⁾

---

²⁾ Det mest kendte er Henrik Pontoppidans Skildring i Trilogien »Det forjættede Land«, hvor Monrad optræder paa Visitats under sin anden Periode som Biskop over Lolland-Falsters Stift og mest betegnes som en kløgtig og beregnende Ærgerrighed, der »under Fløjlsornatet og Diplommatfrakken endnu bar sin Ungdoms røde Garibaldi-skjorte lige ubleget.« Heller ikke i Herman Bangs Roman »Tine« skildres han som nogen egentlig betydende Skikkelse og endnu mindre i Cai M. Woels »Dannevirkenætter«, hvor Danmarks daværende Konseilspræsident bliver gjort til en saare ringe Mand. Ganske det modsatte gælder derimod Niels Aage Barfoeds Fortælling »En Stormfugl«, men trods mange talentfulde Ord bliver Monrad alligevel ikke her til Kæmpestormfuglen uden Sammenligning, sin Tids forunderligste Aand og vanskeligst tilgængelige Personlighed. I Kammerjunker H. N. K. Rørdams historiske Skuespil »Generalen« gaar Yderlighederne vedrørende 1864 saa vidt, at de Meza lignes ved den Kristus-skikkelse, der ofres for hele Folket, mens Monrad som Forræderen faktisk stilles helt paa Linie med Judas.

I de mere eller mindre frit tegnede Linier og Konturer møder man unægtelig meget forskellige Billeder uden indbyrdes Lighed og med stærke Kontraster i den bagvedliggende sjælelige Analyse. Fordomsfrit tolkes han kun med en beandret Indvielse overfor hans særlige Psyke.

Udpræget tendentiøst nedsættende fremtræder Monrads Person hos Erik Skram i Sønderjydske Aarbøger 1925 gennem en større Afhandling »D. G. Monrad og Tilbagetøget fra Dannevirke«, der indledes med en Art Causeri, hvis let satiriske Tone genklingende fortsættes i de historiske Betragtninger, og Redaktionen har da ogsaa kun optaget den med Udtryk for stor Betænkelighed overfor en saa stærkt personlig præget Skildring. Forfatteren har som ung Mand truffet den ældre Monrad (som »Enkemand og nyforlovet« hedder det straks spydigt) blandt Gæsterne paa en sjællandsk Herregaard og følt sig saa frastødt af ham, at han med den mest absolutte Uvilje nedsætter ham baade udadtil og indadtil. »Jeg syntes ikke om ham,« siger Erik Skram lige ud, »diger, ret usoigneret, tilsyneladende velfornøjet med Tilværelsen og indladende som han var . . . . jeg antager, at havde ikke denne fremtrædende Tilfredshed med sig selv og med Skæbnen, der nylig havde ført en rig og begavet Kvinde i hans Arme, ligget ham saa tydeligt paa den lidt læspende Tunge, vilde vi unge have taget bedre imod ham . . . . Havde der nu over hans Væsen været blot Spor at finde af den store Alvor og Smerten, der for vor Forestilling til evige Tider vilde være knyttet til hans Navn, vilde han vistnok let kunne have gjort paa os et helt andet Indtryk end det vi modtog, smukt og præget af Aand som hans fyldige Præsteansigt var med de mærkelig dybe og — som det saa ud — dybt skuende Øjne. Det var de Øjne, vidste vi, han forfærdede Lolland-Falsters Præster med. Naar han uanmeldt pludselig ved Gudstjenestens Begyndelse dukkede frem dernede i Kirken blandt Tilhørerne og saa op mod Præsten . . . . virkede han paa den ulykkelige som den mægtige Boa constrictor paa Fuglen i Tropernes Plantemylder. Uvægerlig gik Præstens Forestillinger til Bunds i disse Øjnes uransagelige Dyb. . . . Vi lagde kun Mærke til den lidt pilne, fedladne Mand med den langsomme, tyndt lydende Stemme og den slæbende Gang.«

Det er ikke noget smukt ydre Billede. Senere tales om »hans uskønne Organ« og »den diskante læspende Stemme« samt hans og flere andre af Datidens fremragende Politikeres manglende smidige Evne til at optræde i Selskabslivet — kun Orla Lehmann og Hall tages til Naade i Henseende til »en Patriciers lette Væsen« — og Erik Skram hæver sig til den Højde, at »det, der i 1874

fik os unge til selskabelig at holde os tilbage fra Monrad og til i Krogene at være morsomme paa hans Bekostning, var i lille Format det samme som i de store Øjeblikke i hans sidste Ministertid var hans Ødelæggelse: han passede ikke ind i og tog fejl af de Forhold, hvori han selv havde bragt sig.«

Mindre kan ikke gøre det. Erik Skram tilføjer ganske vist, at »naturligvis var vi unge uretfærdige mod Monrad den Gang. Det er den fremadstræbende Slægt altid mod de gamle. Vi forstod ikke, at det var en utaalmodig Mand vi havde for os, at Livet paa en Maade var bleven nyt for Monrad og nu atter skulde leves.« Men Begrundelsen for denne Indrømmelse bliver blot det ny satiriske, at »Elskovslængsel hos en Præst til Aars, hvor meget Ørn han end senere maatte vise sig at være, vækker ikke Deltagelse,« og at »Monrad manglede selskabelig Tække og vidste det ikke.«

Efter Værtens Fortælling en Aften om Sandhedens Træ, den mægtige Eg, under hvis Grene alle maatte tale Sandhed, lød det — udtrykker Erik Skram sig — med Monrads underlige skratende Stemme: »Det vilde nu alligevel være interessant at have saadan et Sandhedens Træ i sin Nærhed, for under det kunde man da i alt Fald faa at vide, hvad man selv mente.«³⁾

Erik Skram fortsætter: »Det var Danmarks Konseilspræsident fra hint begivenhedsrige Aar 1864, som lod denne Bemærkning falde, og Tavsheden i Stuens dæmpede Lampelys gled fra at være respektfuld over til at være forlegen. Med en vis pinlig Følelse var jeg fra da af besluttet paa at skaffe mig et Indblik i Mandens Tankegang og ved en af Aftensammenkomsterne ..... indledte jeg en Samtale af nogenlunde alvorlig Art. Monrad værgede for sig, han vilde som sædvanlig blive ved den godsnakkende spøgefulde Tone, men jeg holdt ham fast, og der kom efter ung akademisk Sædvane den Gang en og anden filosofisk Vending frem i mine Ord. Det syntes Biskoppen aldeles ikke om, for filosofisk Tænkning var han øjensynlig bleven fremmed, og mere og mere søgte han under Bevarelsen af alle Høflighedens Former at frem-

---

3) Under Gæsternes andagtsfulde Tavshed fortalte Husets Herre den gamle Historie saaledes, at under en ærværdig Eg i en skovfattig Egn havde Befolkningen i lang Tid haft for Skik at mødes, men da Træet havde den Egenskab, at man under dets Grene altid maatte tale Sandhed, havde man efterhaanden maattet opgive at samles der. Det skete nemlig under Sandhedens Fremkomst, at gamle Venner blev Dødsfjender, at Ægteskaber maatte opløses, Handeler gaa tilbage og hele Samfundet truede med at opløses, thi i selve Livet kan Sandhedens Træ ikke taales.

skynde en Afslutning af Samtalen. Paa en ret almindelig Bemærkning fra min Side om vor intellektuelle Famlen, der forvirrede saa mange Mennesker, idet vor Viden aldrig kunde naa ind til Tingenes egentlige Væsen, svarede han, let skuttende sig og tyende ned, lige som til et sikret Tilflugtssted, i Lænestolens Dyb, at der altid vilde være Hjælp at finde for et søgende Menneske, naar det for Alvor gjorde sig fortrolig med —: »Bønnens Verden.« Jeg skal efter Sigende paa dette Tidspunkt have set noget opgivende ud, og vist er det, at jeg efter denne Bemærkning, der ikke stod i Forbindelse med noget af det, der var bleven berørt i Samtalen Løb, følte mig underlig tanketom og intet havde imod at gaa over til en Undersøgelse af et af Dagens lettere Emner, hvilket derpaa skete.«

Denne Fremstilling — nedskrevet et halvt Hundrede Aar efter Begivenheden — er aabenbart stærkt fortegnet og maa sikkert tages med stort Forbehold. Hvis Erik Skram med Betegnelsen Bønnens Verden, som han sætter i Citationstegn, sigter til Monrads Bog, hvis Titel er »Fra Bønnens Verden«, saa udkom den i hvert Fald først to Aar senere, men Monrad kan naturligvis have talt om Begrebet Bønnens Verden — kun er da Erik Skrams Udtryksmaade mærkelig. Det er næppe troligt, at Monrad i Almindelighed skulde vægre sig mod nogen dybere Udtalelse om de alvorlige Livsspørgsmaal, men som Jesus overfor Farisæerne har han følt sig paa Vagt overfor et Forsøg paa at fange ham i Ord. Han har uden Tvivl vurderet den 27-aarige Erik Skrams ungdommelige Selvfølelse rigtigt, men den inkvisitoriske Spørger forstod blot slet ikke den religiøst væsensbestemte Monrad, om hvem han forøvrigt senere i Artiklen — det være tilføjet som Modsætning til andre Skildringer — skriver vedrørende Dannevirkebesøget, at ved den Lejlighed var »hans Nerver i fuldkommen Orden.« Ellers er Kritiken stadig skarp nok og Bestemmelsen af Monrad som Taler, at »hans Foredrag... kunde endog være tørt og virke trættende ved idelige Gentagelser — dem, han i frit Foredrag aldrig kom bort fra,« lyder trods et lille Sandhedsglimt dog i Udformningen mistænkeligt forskelligt fra de fleste andre samtidiges Ord om Virkningen paa Tilhørerne.

Samtalen med Erik Skram og hele Situationen kan minde om følgende Stykke (Side 38) i Monrads Prædikensamling: »Stundom kan et Menneske, der bærer paa en stor Sorg, i enkelte Øjeblikke ligesom glemme, hvad der tynger ham, og hengive sig selv til Glæden. Og saa kan der være den, der ikke har Hjertelag nok til at unde ham disse flygtige glade Øjeblikke, men finder det rigtigt at bringe ham i Erindring den Sorg, hvorpaa han bærer.

Da kan du pludselig se Solskinnet svinde bort fra hans Ansigt. Den ondskabsfulde har naaet sit Maal at forbitre den bekymrede hans faa glade Øjeblikke.« Hans Henvisning til Bønnens Verden har været en Bekræftelse af hans egen senere Bogs Udsagn, at »Bønnen danner et Svælg mellem dem, der beder, og dem, der ikke beder. De forstaar ikke hverandres Tale, de lever i to forskellige Verdener.« Disse Ord er maaske endogsaa fremkommet ved Erindringen om hin Aftens Samtale. Erik Skram savnede tilsyneladende ganske Begreb om den tunge Livssandhed, som Povl Engelstoft i sin tidligere nævnte Afhandling udtrykte i disse Ord, at ved Kristi Kors begynder og ender Monrads Saga. Dertil kommer som et fældende Vidnesbyrd om Erik Skrams daværende studentikose Underlegenhed hans arrogante Bemærkning om Monrads manglende filosofiske Tænkning, naar man erindrer, at Bedømmelsen gælder den Mand, som netop i disse Aar fra Kirkens Side mødte den frembrydende Naturalisme med de vægtigste Indsigelser baade religiøst og fornuftmæssigt eller maa-ske rettere sagt i en Livsanskuelse, der overfor det materialistiske Overfladebegreb bundede lige stærkt i Følelse og Erkendelse af et meget dybtgaaende aandsbaaret Syn paa Tilværelsens inderste Princip. Erik Skram naaede ham ikke til Skulderen i filosofisk Henseende. Vel var Monrads Aandsform ikke Filosofien med den samlende overskuende Betragtning af Helheden, men han havde det geniale Blik for de i Tænkningen ofte oversete og upaaagtede Enkeltheder, hvis Betydning han forstod at fremdrage paa overraskende og virkningsfuld Maade, og faa havde mere grundigt end Monrad gransket alle de verdenskendte Filosofer.

Dette langt mere fantaserende end dokumenterende Overfald paa Monrad er af en saa lidet objektiv Karakter, at det aldrig burde være optaget i et rent sagligt Tidsskrift.

Helt anderledes end hos Erik Skram er Omtalen af Monrad i Edvard Blaumüllers »Skilderier« med en skarpsindig Indtrængen i denne grublende Sjel med den aandfulde Intelligens og en ydre Skikkelse, der betegnes som »mægtig ikke blot efter Skuldrenes Bredde, men især ved det store sværtbyggede Hoved« og Trækene med »det ejendommelige Mørke, der grov sig ned i alle Furer, der fyldte den bratte Fordybning over Øjet og som kontrasterede saa paafaldende med den kraftige hvide Haarvækst.« Forfatteren paaviser særlig det vanskelige ved at finde nogen samlende Harmoni hos en saa dybtvældende og mangesidig Aand. »Underlig, gaadefuld, som han ikke sjældent stod for os andre, har han sikkert ogsaa staaet for sig selv,« hedder det. »Han begreb sig ikke helt ned i Sjælens Afgrunde. Der laa et Mørke

over de store Dybder, der forvirrede hans Blik og bragte et vist tvetydigt ind i hans Selvfølelse.« Det fremhæves, hvordan Monrads egne Stemninger gik ind i hans Oversættelse af Jobs Bog med dens stærke Sjælsudbrud. Kan man ikke, spørger Blau-müller, høre følgende Ord med deres hemmelige Gru paa Monrads Læber:

Og et Ord sneg sig til mig,
mit Øre fanged dets hviskende Røst
under Nattesynets Tanker,
mens over Menneskene sig sænkede
den dybe Søvn.
Skræk greb mig og Bæven,
Gysen gik gennem Marv og Ben.
Og et Aandepust strøg forbi mit Ansigt,
Haarene rejste sig paa mit Hoved.
Der stod det — noget ukendt —
i en Skikkelse for mine Øjne.
Jeg hørte en Røst som en Luftning:
»Er et Menneske retfærdigt for Gud,
en Mand ren for sin Skaber?« (4. Kap.).

Den — indtil de allerseneste Aar — eneste større og udførlige Levnedsskildring af Monrad⁴⁾ er skrevet af Historikeren Høj-skoleforstander Fred. Nørgaard fra Antvorskov. Det er et udmærket og velunderbygget Arbejde, som blev udsendt ved Udvalget til Folkeoplysningens Fremme og er velegnet til Formaalet, behersket og lidenskabsløst i Behandlingen, men levende og fængslende i Fremstillingen. Den udmærkede Bog bæres helt igennem af Beundring og Sympati for Monrad, men er ingenlunde ukritisk. Den lader væsentlig Begivenhederne selv tale og Forfatteren gør ikke noget umiddelbart Forsøg paa at løse Monrads Gaade, skønt der underhaanden er adskillige Tilløb, men Opgaven synes næppe at være bevidst følt eller tilsigtet. Det indenfor den givne Ramme fortræffelige Værk trænger imidlertid til Udfyldning og Forøgelse næsten i alle Retninger og kræver en langt dybere Indtrængen i den sjælelige Undergrund — baade af Hensyn til Formaalet i sig selv og i Forlængelse af den tiltagende Monradforskning, som i de seneste Aar har affødt hele tre Doktordisputater og utvivlsomt vil skabe flere.

Den første er Povl Bagges »Studier over D. G. Monrads Stats-tanker«. Overfor denne i sin Art dygtigt gjorte Redegørelse over

⁴⁾ Af Th. Graae findes i Bogform en kort biografisk Skitse »D. G. Monrad«, der er et særdeles interessant lille Mosaikarbejde med sine mange udførlige Citater og Udtalelser, men ikke gaar ind paa nogen sammenhængende Helhedsbedømmelse.

et meget vanskeligt Emne maa der dog — som det senere nærmere sker i nærværende Bog — tages Forbehold overfor Værkets noget besynderlige Fremstilling af Monrad som Demokrat. Det fremkom 1936 i den vældige Brydningstid, hvor Verden som en af Vejene til sit eget Selvmord aabnede det mægtige Stormløb mod Demokratiet, skønt dette faktisk i det sidste Aarhundrede har løftet Folkene saa højt som aldrig før, og man søgte ogsaa at forringe Fortidens demokratiske Banebrydere. I Diktaturstater slettede man dem med et Magtbud ud af den politiske Historie som om Udviklingen blev anderledes af den Grund og i andre Lande prøvede man at lægge et andet Præg over Frihedsforkæmpernes Bestræbelser og Livsanskuelser. Der var dengang og er forøvrigt stadig Grund for Norden til at staa paa Vagt i sin Historieskrivning. Faren var nærmere end mange forstod og den er fremdeles til Stede. Bag Bogens objektivt gennemførte Undersøgelser spores en — maaske nok ubevidst — underliggende Tendens til at ændre Betragtningen af Monrad og gøre ham noget mere konservativ. Ethvert saadant Forsøg selv med den bedste Hensigt og med det mest saglige Grundlag paa — om ikke just i Formaalet, hvilket næppe er Tilfældet her, saa dog i de reelle Følger — at svække de store liberale Føreres Hjertelag og deres sjælelige Indsats for det arbejdende Folks Lykke og Velfærd maa nøje overvaages og ikke uopmærksomt undergrave Opfattelsen. Det gælder ogsaa med Hensyn til Monrad.

I en Anmeldelse ved Fremkomsten af dette rent emnemæssigt fortjenstfulde Arbejde har Professor Aage Friis (Historisk Tidsskrift 10 R. IV B., S. 141) ved Siden af mange gode Ord en væsentlig Indvending. Han finder det for snevert og afgrænset i de til Grund liggende Kildeundersøgelser, idet Monrad, som han kalder den mærkeligste Personlighed i hele Danmarks nyere Historie, men tillige den vanskeligste at skildre, ikke kan behandles paa samme Maade som de fleste andre ved blot at holde sig til det strengt faktiske i hans Ord og Fremstillinger med deres mangfoldige Enkeltheder. Alt hos ham aabenbarede nemlig en indre Spaltning, som han dulgte bag et Væsen, der forvirrede. Alt, hvad han talte og skrev, syntes at afspejle en Kamp for at skabe Harmoni i et af stærke Lidenskaber dybt bevæget indre Liv. Han var paa én Gang en stor Idealist og praktisk opportunistisk Politiker. Han droges til rent videnskabelig Forskning, men følte ogsaa brændende Kald til offentlig Virksomhed. Han var en ydmygt troende Kristen, virksom for den enkelte som Sjælesørger, for Menigheden som Præst og Biskop, han havde sine Tanker rettet mod det hinsidige og evige, men samtidig

viste han sig velforfaren i verdslige Kunstgreb, i Behandling af baade Sager og Mennesker. Han lader sig ikke rubricere, uden Livserfaring og Kendskab til baade Menneskesjælens Dybder og Politikens Irgange lodder man ikke Bunden i D. G. Monrads Personlighed. Man kan ikke nøjes med at udskille hans politiske Ideer alene, der maa ogsaa tages Hensyn til andre Sider af Monrads Ideverden og deres Indvirkning til ethvert Tidspunkt paa hans Udvikling — hos en lidenskabelig bevæget Mand som Monrad, hvor Modsætninger i Interesse og Dragelse er meget stærke, vil der være en uløselig Sammenhæng. Monrad er aldrig i Hvile, han er stedse søgende, han fornyer hele Livet igennem ganske bevidst sig selv. Hans Synspunkter, Ord og Handlinger paa et bestemt væsentligt Omraade er stærkt paavirket af Overvejelser fra helt andre Omraader af hans mangfoldige Tankeverden. Monrads aandelige Uro, der kontrasterede saa stærkt imod hans oftest autoritativt rolige Fremtræden, skabte idelig Utryghed om hvad han tænkte, mente og vilde. Aage Friis konkluderer i den bestemte Anke: »Jeg forstaar ikke, at Forfatteren saa godt som helt har turdet udskille hans religiøse Standpunkter og hans kirkepolitiske, der maa antages at staa i indbyrdes Forbindelse . . . . Jeg vil vide, hvorledes han har forenet sin religiøse og politiske Trang. Bogen giver ingen Oplysninger om dette Hovedspørgsmaal, som enhver Monradforsker maa stille.« Og Aage Friis understreger, at til denne Undersøgelse af Monrads Religiøsitet kræves ikke blot almindelig teologisk Viden og religiøs Sympati — her maa alsidig psykologisk Sans og megen Menneskekundskab være Forudsætning.

Saadanne religiøse Undersøgelser er foretaget af Svend Hauge i den anden Doktordisputats »Studier over D. G. Monrad som religiøs Personlighed«, men i samme Tidsskrift (11 R. 1 B. I, S. 203) blev ogsaa dette ret omfattende og i flere Retninger interessant Arbejde Genstand for en i Realiteten særdeles stærk Indsigelse af ganske samme Art fra en anden Professor. Det er Hal Koch, som udover sin Anerkendelse af visse Enkeltheder bestemmer Værkets Karakter som væsentlig en særdeles grundig Materialesamling⁵⁾ og efter sit eget Udsagn føler det som en Mangel, at det slet ikke søger at belyse eller forklare Monrads Forhold mellem det politiske og religiøse. Forgæves ventes en mere ind-

⁵⁾ Hertil maa dog bemærkes, at Svend Hauge viser en betegnende Mangel paa Sans for det i givet Tilfælde mest særprægede og ejendommelige, saa han rundt om udelader mange karakteristiske Udtalelser af og om Monrad. Han har en vis underliggende Tilbøjelighed til at udjævne og aflatte.

trængende og levende Forstaaelse af Personligheden, men Bogens Slutningsbedømmelse viser, at Forfatteren slet ikke for Alvor har rejst Problemet og søgt Veje til at nærme sig det. Hertil kræves en dristig Syntese, man maa have Evne til kunstnerisk at leve sig ind i dette splittede Sjæleliv.

De to Professorer har baade Ret og Uret i deres skarpe Paa-stand overfor saavel den politiske som den religiøse Forfatter. De har Ret i dette, at intet af Værkerne kommer ind paa at bestemme eller udrede det egentligt afgørende og dybest virkende i Monrads Personlighed, hans sjælelige Gaade, som begge de skrivende Parter synes at mangle Blik for, da de aldeles ikke paa fyldestgørende Vis opkaster Spørgsmaalet. Men de to Kritikere har Uret paa en anden Maade, idet Opgaven forholder sig helt anderledes end de synes og ikke ligger i Sammenspillet mellem det politiske og det religiøse, som de stereotyp fastholder med et fælles Fejlsyn. Det er ganske vist ogsaa i sig selv et saare betydningfuldt Problem, der dog ikke i Virkeligheden for Monrads Vedkommende har formet sin Spænding og Brydning meget anderledes end for de fleste kristne Personligheder, naar de i større Omfang har beskæftiget sig med offentlig og statslig Samfundsgerning — kun stiger det selvfølgelig i intensiv Interesse hos en Mand med en saa ualmindelig Sindsbeskaffenhed, men det rummer ikke hans Væsens Gaade. De to Professoranmelderes overpotenserede Fejlbetragtninger af Monrads Forhold mellem det politiske og religiøse maa være Grunden til den yderligere Uret hos dem, at de hver især beskylder de to Doktordisputatser for ikke at behandle Forholdet, skønt dette vitterlig sker — vel nok til en vis Grad for kort og spinkelt, men det er dog positivt berørt og i nogen Maade besvaret. Paa to Sider hos Povl Bagge og fire hos Svend Hauge nævnes de vigtigste Udtalelser af Monrad vedrørende Kristendom og Politik, derunder det centrale og smukke Citat fra et Brev til Biskop P. C. Kierkegaard 1871, da Monrad selv for anden Gang var bleven Biskop over Lolland-Falster: »Jeg anser det for urigtigt at blande Kristendom ind i Politiken, men den bør gennemtrænge Politiken som en skjult Varme, som Naade og Sandhed.« Forholdet var ham ikke en uforligelig Kamp mellem to Verdener, der ikke kunde mødes saa lidt som Øst og Vest, og hvor hans Genialitet derfor skulde søges i Evnen til alligevel at være fuldt naturlig hjemme i dem begge. Der var utvivlsomt den inderligste Harmoni mellem hans Sjæl og Syn, naar han i 1854, da han af politiske Grunde blev afsat fra sin første Bispegerning, udtalte ved Afskeden, at han vilde bede Gud om, at der, naar Jorden engang dækkede ham, maatte kunne sæt-

tes paa hans Gravsten, at han var tro mod sin Frelser og sit Fædreland.⁶⁾

Hvor skjuler sig da Monrads Gaade? Hvor aabner Bjerget sig og viser Vej ind til de gyldne Malmaarer i hans Genialitets vanskeligt tilgængelige Ejendommelighed?

Det er ganske besynderligt, at Svend Hauge ikke har faaet en Anelse eller Tilskyndelse i den rigtige Retning, naar han — desværre altfor svagt og utilstrækkeligt — imødegaar Magister Harald Niensens udførlige Forsøg paa i sin Bog »Mænd og deres Ger-ning« at begrunde en haard og sønderknusende Dom over Mon-

---

6) Den tredie Doktordisputats (Asger Nyholm: »Religion og Politik. En Monrad Studie«) udkom efter Udarbejdelsen af nærværende Værk, men giver ikke Anledning til nogen Ændring. Det er nemlig et ganske ejendommeligt Arbejde, der er baaret af usædvanlig Dygtighed og alligevel ikke yder væsentligt nye og forklarende Træk i Billedet af den skildrede Personlighed. Forfatteren lukker op for mange af de dybeste Motiver i denne Ildsjæls Indre, men han gør ikke noget egentligt Forsøg paa at samle dem alle til den hidtil manglende Helhedsforstaelse og Totalanskuelse af denne forunderlige Aand. Begrebet Monrads Gaade eksisterer ikke for ham i den rigtige og særlige Betydning, og derfor prøver han heller ikke at løse den i nogen selvstændig Form efter en eller anden dristig Syntese. Bogen bærer tydeligt Præg af haardt og yderst indgaaende Arbejde i alle Retninger, megen Lærdom paa mange Felter og en overlegen Behandling af det overvældende Stof, men det er en saare forsigtig Redegørelse uden Salthed og Skarphed af nogen som helst Art. Den afvejer og afbalancerer meget indtrængende og meget interessant, fremfører en omstændelig Række af Muligheder, rejser Spørgsmaal paa Spørgsmaal fra de fremdragne Enkeltheder, men giver ikke sin Læser det instinktivt vældigt sammenfattende Storsyn. Det anselige Værk er paa sin egen Maade et ualmindeligt afrundet, velskabt og helstøbt Arbejde, men det gaadefulde i Monrads Sjæl bliver ikke klarere end før. Forfatteren konstaterer Gang paa Gang gennem sin skarpe Vurdering, at Forholdet mellem Religion og Politik ikke skabte nogen uløselig Konflikt i Monrads Aand, hvilket er rigtigt, men netop derfor kræver Spørgsmaalet om hans Sinds indre Modstrid et Svar, men det giver Bogen ikke.

Ganske de samme rosende Ord og kritiske Betragtninger gælder P. Stavnstrups nylig udsendte »D. G. Monrad. Politiker og Gejstlig«. Den kundskabsrige og ypperligt skrevne Bog illustrerer paa fortrinlig Vis det gamle Udraab om Monrad: Han er ikke et Menneske, han er en Labyrinth — men giver ingen Ariadnetraad til at finde Vej ud af den overvældende Mangfoldighed. I en mærkelig forbavsende Grad giver den ellers saa skarpttænkende Historiker sig paa de fleste Omraader den traditionelle Opfattelse i Vold, men han yder selvfølgelig i Kraft af sin Viden og Evne udmærket Besked om Forholdene.

rad.⁷⁾ Harald Nielsen er nemlig paa Sporet uden ganske vist i sin forbitrede Vrede og dertil knyttede rent fanatiske Forblindelse selv at forstaa Sammenhængen, hvorfor han ogsaa tilsidst kalder Monrad for Skæbnens Mand paa Grund af »den ejendommelige Rolle Kristendommen spillede for ham«, idet den ved Troen gennem Angerens Selvbekendelse og Tilgivelsens Naade lod ham kaste Ansvar og Skylden fra sig, og »af denne Fatalisme spirede hans Fatum«, hans Skæbne. Trods adskilligt rigtigt i Præmisserne gaar det dog i Konklusionen Harald Nielsen som de andre, at han ender i Forholdet mellem det religiøse og det politiske, hvorunder han endogsaa roser Bismarck paa Monrads Bekostning og siger: »Kristendommen, der for Bismarck er en Livsanskuelse, en Hjælp til at udholde og arbejde med det desperate, en Bestyrkelse i Frygtløshed og Realisme, og som for Gladstone var en Moralopfattelse, en Opdragelse til Ansvar, er for Monrads grublende Sind en Fatalisme, i hvilken han læner sig tilbage og

---

7) Ligesom Svend Hauge — som nævnt i en foregaaende Fodnote — ikke rigtig synes at fornemme det særlige hos Monrad selv, har han ogsaa vanskeligt ved at se Fingerpegene fra anden Side henimod det. I sin Litteraturfortegnelse anfører han ikke min lille Bog »D. G. Monrad«, Skrifter for Ungdommen IX, enten han nu har overset Misteltenen og slet ikke gjort sig bekendt med den, hvilket efter det klassiske Eksempel altid er en Fejl, eller han virkelig har læst Bogen og fundet det uvæsentlig at nævne den, hvilket er en endnu større Fejl, idet jeg i Indledningen og glimtvis gennem Fremstillingen har givet visse smaa selvstændige Bidrag til en Monradopfattelse af en saadan Art, at de har Krav paa at blive overvejet. Senere fortsatte Forskninger har forøvrigt for mit eget personlige Vedkommende medført, at Bogen, der er fra 1912, ikke længere i alle Enkeltheder fuldtud dækker min Anskuelse.

Ogsaa Svend Hauges Forhold til en anden forudgaaende Bog er mærkelig paa noget lignende Vis. Det gælder Pastor V. Nannestads »Portraiter fra Kirken«, et Bidrag til en Karakteristik af dansk Prædiken. Den nævnes ganske vist i Litteraturfortegnelsen, men ellers kun glimtvis i en Fodnote, og dertil er den altfor vægtig og grundlæggende som Forgænger i Bestemmelsen af Monrad som Prædikant. Disputanten maa tage Stilling til en saadan Bog og enten fremhæve, hvad den har lært ham, eller angribe den. Hans Tavshed her er derfor kraftig paatalt (Kirkehistoriske Samlinger VI R. 5 B. I, S. 82) af Professor Lorenz Bergmann, som i sin lange indholdsrige og yderst oplysende Bedømmelse af Disputatsen understreger, at man bør altid vise sine Forgængere den skyldige Honnør. Bergmann fremdrager overhovedet saa mange Mangler og Fejlorienteringer i Svend Hauges Arbejde, at man med ikke ringe Forbavselse spørger sig selv, hvor meget selvstændig værdifuldt der egentlig efter hans Opfattelse er blevet tilbage. Han var første officielle Opponent ved Disputatsen og Hal Koch den anden.

som gør det let for ham at tage Ansvar — et hvilket som helst Ansvar — fordi det gennem den er ham let at blive fri for det igen.« Mærkeligt, at Harald Nielsen ikke uvilkaarlig bliver betænkelig overfor sin egen Dom ved at se sig selv fremhæve den prøjsiske Statsmand, hvis kløgtige Brutalitet i 1864 skaffede Danmark og Monrad det forfærdelige Nederlag.

»Siden Griffenfeld har ingen dansk Politiker haft en Skæbne som Monrads, saa skiftende, saa betydningsfuld, saa fuld af Triumfer og Nederlag,« begynder Harald Nielsen sin Betragtning. »Det er derfor intet Under, at han, der i saa høj Grad lagde Beslag paa Opmærksomheden, mens han levede, stadig efter sin Død fængsler Videbegærligheden saameget mere som han har en ejendommelig Evne til at uddrage sig den Forklaring af hans Personlighed man søger. Dette var allerede paafaldende for hans Samtid, der ikke kunde finde ud af ham, og er vedblivende Tilfældet for os, der har set hans Løbebane afsluttet, og som kan se den udbredt for os i dens historiske Sammenhæng.«

Harald Nielsen fremhæver derefter den almindelige Miskendelse af, hvori Vanskelighederne med Hensyn til Forstaaelsen af Monrad egentlig bestaar. Monrad lader sig ikke forstaa gennem lige-fremme Oplysninger. Det ejendommelige for ham er tværtimod, at man kan faa hans Løbebane fortalt med tilhørende Forsikringer om Genialitet og fremragende politisk Begavelse uden at man egentlig bliver klogere af det. Enhver Biografi af Monrad, selv den udførligste, vil paa Grund af denne hans Ejendommelighed faa et Præg af tomme Ord saalænge den forholder sig blot meddelende til Stoffet. Man maa begynde med intuitivt at forstaa ham selv inden man kan haabe at forstaa hans Oplevelser. Der maa andre Metoder til end de vanlige. Personlighedens Præg i Stil og Tænkning har Sætninger, Maader at udtrykke sig paa og forbinde Tanker paa, som med større Sikkerhed end noget andet leder til Genkendelse. Saadan maa man søge Nøglen til hans Sjæls Hemmelighed og derigennem til hans Livs Forklaring.

Efter denne utvivlsomt rette Indstilling til Problemet kommer Harald Nielsen imidlertid til et ganske mærkværdigt Resultat, idet han simpelthen bestemmer Monrad som en Fantast udover alle Grænser og insinuerer for ramme Alvor, at i Spidsen for vort Land stod i 1864 en Nar, en gal Mand. Han vil dog ikke nægte, at Monrad var begavet og ogsaa havde Anlæg for Tænkning, men — siger han — bestandig bryder Tanken af eller bøjer ind i falske Slutninger, fordi den stadig overvældes af Fantasien. Vilje og Hjertevarme faar Harald Nielsen ingen Plads til. Hans Metode er ganske nem og ligetil. Han forudsætter som noget selv-

følgelig, at Monrad i alle Forhold blev bjergtaget af sin egen Fantasi, og derefter bliver alle Citater tilskaaret som Beviser i en Slags Logik, der blot lider af den Svaghed, at et forkert Udgangspunkt omstyrter alle derpaa byggede Følgeslutninger. For Harald Nielsen bliver Monrads Gaade kun en gærende Grublen, der ikke blot er et Ungdomskendemerke, men hele hans Liv igennem er Underlaget for det, der udefra set overrasker og forvirrer hans Samtid. Af dette dunkle i hans Væsen bryder Beslutninger og Meninger frem som Lyn. Ved dette indefra bestemte fik han den Lighed med den geniale Personlighed, som i Forbindelse med hans Begavelse i de enkelte foreliggende Spørgsmaal og hans uhyre Arbejdskraft maatte gøre Dommen over ham vanskelig at fælde.

Man opdager dog hurtigt, at denne tendentiøse Løsning, hvor systematisk de dybe Følelser gøres til grublende Fantasteri og de skarpsindige Tanker til holdningsløs Dialektik, har sin egen Aarsag og skyldes Harald Niensens levende Uvilje mod den frie demokratiske Forfatning og hans uforsonlige Stilling overfor Monrads kristne Livsforstaaelse. Det farver hans Syn og han læser Monrad med en Splint af Troldspejlet i Øjet. Derfor lægger hans næsten hadefulde Ensidighed hele Tiden et forhekset falsk Skær over de drivende Kræfter i Monrads Sjæl.⁸⁾ Trods den i og for sig rigtige Erkendelse af Maaden til at trænge ind i det gaadefulde hos Monrad havner han i en blind Ivers ufrivillige Forvanskning, hvor Monrads Politik kun er en uvirkelig Leg med Begreberne og hans Kristendom en aandelig Taskenspillerkunst, som gør det let og behændigt for ham at vælte det forbundne Ansvar fra sine Skuldre. Saadan hævder Harald Nielsen altsaa om den Statsmand, der som kristelig Forkynder har skrevet i sine Prædikener, at »i Kongen har Fædrelandet vundet Skikkelse som en levende Person, thi det er den store Tanke, hvorpaa Kongemagten hviler, at Kongen ej skal have sit eget Hjerte, men at Fædrelandets Hjerte skal banke i hans Bryst. . . . Under Pligterne

---

8) Historikeren A. D. Jørgensen, som ganske vist ikke var Modstander af den konstitutionelle Frihed, men dog mente, at den under Monrads Førerskab brød noget for brat og omfattende igennem uden dybere Forstaaelse af den historiske Udviklings Betingelser, har i Fællesværket Danmarks Riges Historie karakteriseret ham som den mest overlegne Personlighed og mægtigste Begavelse blandt sin Tids Mænd, forenende Tankens Klarhed med en dyb Lidenskabs Ild, et Hoved højere end alt Folket, en født Høvding, baade rigere begavet og dybere personlig bevæget end alle andre politiske Mænd i hin Alder, og hans Tanker blev de afgørende ved det hele Lovgivningsværk.

mod Kongen er indbefattet Pligterne mod Fædrelandet... Vi har et himmelsk Fædreland, men Kærligheden til dette staa ingenlunde i Strid med Kærligheden til det jordiske Fædreland. Den, der ved, at hans rette Fædreland er hinsides Graven, hans Kærlighed til det jordiske Fædreland bliver dybere og varmere, mere taalmodig, mere villig til Opofrelser. Som Solens Straaler ej dvæler i det tomme Rum, men søger Jorden og varmer og frugtbargør den, saa søger Guds Naade det menneskelige Hjerte og varmer og frugtbargør det i alle dets naturlige Forhold. Som Guds Naade styrker Kærligheden mellem Mand og Hustru, saa gør den ogsaa Kærligheden til Fædrelandet mere trofast.« Det er den samme Statsmand, som i Bogen »Fra Bønnens Verden« udtaler om den heftige og lidenskabelige Bøn, at »kan du ikke forstaa og maaske undskyldte den, saa har du aldrig staaet hos en døende, der var dig kær som Livet, saa har du aldrig set en kær Ven staa ved Randen af Fortabelsens Afgrund, saa har du aldrig bedt Gud om at afvende en Fare, der truede dit Fædreland,« og han giver Summen af sin Livserfaring Udtryk i disse Ord: »Naar man vil dømmе om enkelte Menneskers eller hele Folkeslags Lykke og Velvære, da er man tilbøjelig til kun at have for Øje Livets ydre Vilkaar. Livsfylden i Bønnen undgaar Iagttagelsen. Derfor er vor Dom om Skæbnerne, der rammer de enkelte eller de store Samfund, usikker og famlende. Udbyttet for det indre Sjæleliv finder ej Plads i Historien.«

Her er Dybder, som Harald Nielsen ikke lodder, men han har heller ikke haft Brug for den Slags Citater. Hans Antipati, der overskygger alt andet, har udelukket en uhildet objektiv Bedømmelse og gjort hans Fremstilling til et af den Slags Spejlkabinetter, der forvrænger Personerne til komisk langstrakte eller latterligt lavtrykte Figurer. Overdrivelsen kan fremkalde en vis barok Interesse, men har ikke noget at gøre med Virkeligheden. Villedt af sin egen Fordom er Harald Nielsen trods den forjættende Indgang dog gennem Karikaturens groteske Forvrængninger endt i Pamflettens Smædeord og det endda i den Grad, at han beskylder Monrad for en sjælelig Usandhed, der nærmer sig Hykleriet.

Han benægter nemlig kategorisk, at Monrad har været i god Tro. »Til virkelig at være i god Tro,« siger han, »kræves der en Karakterens Helstøbthed eller en Selviagttagelsens Ærlighed, som ikke er enhver givet og som Monrad i hvert Fald tydeligt nok ikke besad. At han var i god Tro betyder derfor ikke andet end at han aldrig for sig selv tilstod fuldt og ærligt det, der foregik dybest i hans Sjæl, hvor Ansvarret formedes.«

Dertil har Harald Nielsens urimelige Paastande ført ham, fordi han paa Grund af sine bristende Forudsætninger til at fatte det vældige i Monrads Sjæleliv bliver vred paa denne i Stedet for paa sig selv. Med Rette har Rektor A. J. West (Berlingske Tidende 15. November 1929) overfor disse uretfærdige Fortolkninger gjort gældende, at »der turde være mere aandelig Næring at hente i Prædikesamlingen af 1871 og i »Fra Bønnens Verden« fra 1876 end i det meste andet af, hvad Nationalliberalismens Tid har efterladt os, og hvad der er Hovedsagen: Kristendommen har efter mit Skøn netop været en Livskilde og en Fornyer for Monrad.« I en efterladt⁹⁾ utrykt Prædiken fra 1872 siger Monrad ud fra den fælles Daab i Faderens, Sønnens og Helligaandens Navn: »Hvor ofte er det ikke, at en bagvaskende Tunge angriber vort gode Navn og Rygte, da drives Vreden op, da sætter Hadet sig saa let fast i vort Sind. Men en Kristen skal ej huse saadanne Gæster i sin Sjæl, thi hans Sind skal være rent og klart som den skyfrie Himmel. Ej ved jeg noget bedre Middel til at dæmpe Vreden og holde Hadet borte end at sige til sig selv: Husk paa at ogsaa han har den Helligaand! Du dræber din Sjæl, naar du nøder Guds Aand til at fly fra dig.«

Harald Nielsen støtter sig til Redaktør C. St. A. Billes Udtalelser (i Dagbladet) fra 1853: »Biskop Monrad har lige fra Novemberministeriets Tilblivelse indtil Januarministeriets Skabelse oftere deltaget tillige med dem, der regnes til hans politiske Meningsfæller, i større Demonstrationer for at indvirke paa de Styrendes Politik saavel udadtil som indadtil, men han vil gaa i Spidsen. Gør Omstændighederne dette umuligt, saa vil han ikke være med, saa skaber han sig med den forbavsende Skarpsindighed, der udmærker ham, hvad han selv med sin Yndlingstalemaade kalder sin ejendommelige Stilling til den eller den Sag — — — Som sagt, nogen anden Forklaring end den af os angivne kunne vi ikke finde. — Det er muligt, at Monrad er os saa fin, at vi ikke kunne gennemskue hans Politik. Det er muligt, at han endog er *for* fin. Vi nægter ikke, at der har været Tilfælde, hvor denne Politikers Mening har været saa sammenfiltret med Ironi, at vi ikke har kunnet finde Rede i den eller kunnet naa ind til hans egentlige Overbevisning, men i saa Fald ligger Skylden mere hos ham, der har sat Finesse over Aabenhed, end hos os, der enfoldigen har bestræbt os for at finde Traaden i den vildsomme Labyrinth.«

Det er rigtigt, som der senere bliver rig Lejlighed til at komme ind paa det, at Monrad ofte var vanskelig at fatte baade i Ord og

⁹⁾ I Familiens Eje.

Beslutninger, hans sammensatte Væsens Utilgængelighed kunde gøre hans Stilling og Optræden uforstaaelig, han skabte ikke altid umiddelbar politisk Tryghed og Tillid ved sin Indsats, men det er kun en fattig selvopgivende og afmægtig Bedømmelse at kalde det Uærlighed i Aanden og Mangel paa Sandhed i det inderste Hjerte. »Han taler ej som den, der er sikker paa velvillige Øren, men som den, der ved, at han bliver beskuet med skarpe Øjne,« skrev Præsten Peter Rørdam, som stod ham meget nær og havde et saa fortroligt Forhold til ham, at han efter Dannevirkes Rømning opsøgte Monrad og talte med ham indtil Klokkeren 3 om Natten. Hans oprevne Sindsstemnings sidste Ord til Monrad var: »Jeg ved ikke, om du kender Hyrden, der satte sit Liv til for Faarene, for jeg kender nu Lejesvenden, der flyede og lod Ulven røve Hjorden.« Trods disse anklagende Ord, der brød frem af Fortvivlelse og Sorg, fraveg han aldrig det Vidnesbyrd, han blot en Maanedstid i Forvejen havde givet Monrad i et Brev til sin Søster: »Jeg har den Tillid til ham, at han er ærlig,« idet han faa Aar efter gentog det til Enkedronning Karoline Amalie: »Han er et ædelt Menneske.«¹⁰⁾ Monrads Ungdomsven Lægen og Politikeren C. E. Fenger skrev¹¹⁾ til Orla Lehmann 1864: »Monrad har et Uheld og en Mangel, som er til stor Skade for hans Virksomhed. Uheldet er, at han bliver mistænkt for at ville og mene noget andet end det han siger. Manglen er, at han tror andre for godt, navnlig i Relation til sig selv, det vil sige han tror, at han staar sig bedre med dem end han gør. Han vil derfor vel kunne gøre sit Fædreland store Tjenester, men han vil aldrig faa den Løn derfor, som han har fortjent.« Dertil bemærkede Lehmann, som har Øje for, at der ligger noget langt dybere bagved uden dog at kunne udrede det: »Er det sandt, at han almindelig bliver mistænkt for at mene andet end han siger, saa maa dette have en dybere Grund — Grunden kan ligge to Steder, hos ham selv eller hos Publikum — end at den kan affærdiges som et Uheld.« Selvfølgelig tilføjer Lehmann uden at forsøge nogen Løsning: »Derved kan end ikke en Ven akviescere, naar han staar som Vidne for Historiens Domstol.«

Der var dog en eneste Mand, som i Monrads egen Tid rettede et lignende utilbørligt Angreb paa ham som nu Harald Nielsen, og man kunde fristes til at tro, at den sidste har hentet sin Inspiration fra den første. Det var Forfatteren Meir Aron Gold-

10) H. F. Rørdam: Peter Rørdam III.

11) Af Orla Lehmanns Papirer, S. 227.

schmidt. Fra første Færd havde han godt nok værdsat Monrads Storhed og Begavelse i den Grad, at han unddrog ham fra den satiriske Behandling, hvormed han ellers hensynsløst i sit berømte Ugeblad »Corsaren« latterliggjorde og hudflettede Datidens fremtrædende Skikkelser, og 1848 skrev han under det store Frihedsrøre: »Af hele Oppositionen var Monrad den eneste vi ikke angreb. Det havde ellers været let at chikanere ham med en lille Charivari-Artikel eller med en Tegning, men man stikker ikke den Mand med en Knappenaal, som man føler bør angribes med en Lanse. Vi magtede dengang ikke at føre Lansen, vi har maaske heller ikke Kræfter nok paa denne Dag. Monrad var dog uimodsigelig Oppositionens dygtigste Mand.« Denne Hyldest fremkom i Tidsskriftet Nord og Syd, men otte Aar efter rettede han samme Sted et overraskende giftigt og ondskabsfuldt Angreb paa Monrad, hvis politisk og religiøst fællesprægede Gerning efterhaanden forargede og irriterede ham, fordi han i sin egen forskelligartede Personlighed var ude af Stand til at begribe den. Han kaldte Monrads hele Færd for heltigennem velberegnet Humbug og beskyldte ham for at dreje Kappen efter Vinden, saa han blev from, naar han vilde opnaa et gejstligt Embede, og mere verdslig i det modsatte Tilfælde. I 1848 roste Goldschmidt »det ejendommeligt skønne Sprog Monrad ved at raade over,« men nu harcelerer han over Monrads Opræden 1845 »ved et skandinavisk Studentermøde med en svulstig-præstelig Tale om Kvinden,« Monrad er ikke paa nogen Maade i Besiddelse af gejstlig Veltalenhed og »den monradske Stil har det mærkelige, at den vel er patetisk, men at alle stærke Udtryk kun tilsyneladende undslipper en varm Følelse, i Virkeligheden staar de som Effektmidler i den beregnende Forstands Tjeneste og ofte er dette gjort med særdeles stor Virtuositet.«¹²⁾

For baade Goldschmidt og Harald Nielsen gælder det, at deres Animositet helt har taget Magten fra deres Fornemmelsesevne, som manglede syntetisk Dybde og intuitiv Fylde til at trænge ind

---

¹²⁾ Der kan som en karakteristisk Sammenligning være Anledning til at minde om, hvorledes den betydelige og indflydelsesrige Politiker J. C. Christensen, som ogsaa var en stærkt personlig bekendende Kristen, ikke desto mindre fra flere Sider blev Genstand for ret skarpe Beskyldninger om noget vist underfundigt og halvt usandt i sin taktiske Færd. — Karikaturtegnerne afbildede ham saaledes altid med en lille Ræv bag Øret, skønt han var en dybt alvorlig Mand. Virker det religiøst udprægede særlig udfordrende, fordi ingen her kan staa Maal med Idealet og enhver Stræben i sig selv vil være mere eller mindre ufuldkommen?

i de anede Løngange i Monrads Sjæl, og her kan være Anledning til at anføre, hvad Monrad skrev paa sine ældre Dage (Middelfart Avis 12. April 1883) efter at have været Genstand for et stærkt personligt Angreb: »Jo mere man nærmer sig Livets Afslutning, des mindre Vægt lægger man paa Verdens, Menneskenes, Historiens Domme, thi man optages bestandig mere af Tanken paa Guds Dom. Ved Dagenes Ende vil alt blive opklaret.«

Hvor gaar da Vejen til at trænge ind i denne forunderlige Personlighed?

Den syntetiske Metode til Forstaaelse af hans Sjæleliv med dets store gaadefulde Kontraster kan her faa en vis Hjælp fra den efterhaanden stærkt udformede videnskabelige Lære om Sindslidelser og Sindssygdomme, den saakaldte psykiatriske Sagkundskab, som vor Tid i stigende Grad benytter til Undersøgelse af Bevidsthedslivet hos ejendommelige og usædvanlige Mennesker med overraskende sjælelige Udslag. I disse hos højtbevagede og stærkt aandsprægede Skikkelser ofte voldsomme Sindsbevægelser med deres Følger af mærkelige Ord og Handlinger mener man at finde Symptomer paa sjælelige Funktioner og Sindstilstande, der er sygelige og unormale, fordi de gaar paa tværs af det almindeligt ordinære i Menneskers daglige Tale og Færd, og der er heller ingen Tvivl om, at brugt med Maade indenfor de naturlige Grænser for den psykiatriske Rækkevidde kan saadanne Forsøg paa at bestemme Aarsagen til Sindets sælsomme Rørelser paa forskellig Vis yde interessante Paavisninger til Opklaring af det psykologiske Særpræg i den enkeltes Sindsbeskaffenhed, men de dybere Gaader skal man ikke vente løst ad den Vej. Der kan læres meget om *hvordan* Sjælelivet fungerer, men kun saare lidt om *hvorfor*, skønt det gaadefulde netop skjuler sig her.

I Ugeskrift for Læger af 30. Marts 1944 refereres et psykiatrisk begrundet Indlæg, der fremkom fra Overlæge H. I. Schou, Filadelfia, ved den offentlige Handling paa Universitetet en Uge i Forvejen, da Pastor Svend Hauge forsvarede (for den teologiske Doktorgrad) sin Disputats om Monrad som religiøs Personlighed. Det udførlige Referat, der er skrevet af Professor S. A. Gammeltoft, lyder uforkortet saaledes:

»Overlæge Schou indledede sin Opposition med nogle Bemærkninger mere i Almindelighed. Han henviste til, at mens Jurister i høj Grad havde vænnet sig til at søge Lægevidenskabens Medhjælp ved Løsningen af Problemer, hvor lægelig Indsigt var nødvendig, saa herskede der endnu blandt Historikere og Teologer en ikke ringe Modvilje herimod, især naar det drejede sig om at bedømme berømte Mænds Sjæleliv. Det var som om man frygtede,

at der skulde falde et trist og mørkt Skær over disse ophøjede Personer, naar det viste sig, at de i Perioder havde været sindsyge eller havde en Karakter, der grænsede til det patologiske, saaledes som det havde været Tilfældet med Grundtvig, Søren Kierkegaard, H. C. Andersen og ligeledes med Monrad.

Opponenten oplyste, at med Hensyn til Monrad saa havde denne i alt Fald i fem Perioder af sit Liv haft en psykisk Lidelse.

Ved Hjælp af Journalen fra det kgl. Frederiks Hospital, hvor Monrad i 20 Aarsalderen havde været indlagt, paaviste Overlæge Schou, at det ved denne Lejlighed ikke som Præces antog havde drejet sig om en kraftig Depression, men om en langt alvorligere psykisk Lidelse. I Journalen, som er skrevet paa Latin, oplyses nemlig, at Monrad Dagen før Indlæggelsen den 27. Juni 1832 var faldet i »Delirio furibundus fere hereditaria«. Af Journalen ses det endvidere, at han i de første 14 Dage efter Indlæggelsen i Perioder var meget uklar »mens interdum aberat« og saa sent som den 3. Juni anføres »nocter delirium furibundus«. Først den 9. Juli anføres »bene insanationem«, hvorefter han udskreves den 20. Juli. Paa dette Tidspunkt var han faldet til Ro, hvad Præces ogsaa havde anført, men uden at Sygdommen derfor var hævet.

Overlæge Schou mente i Overensstemmelse hermed at kunne paavise, at efter Udskrivelsen vendte hans Sjæleliv langt fra straks tilbage til det normale. I Efteraaret 1832 paafulgte der saaledes en ret eksalteret let manisk Tilstand, i hvilken han arbejdede 16 til 18 Timer i Døgnet. Hans rastløse Tilstand var ogsaa hans Venner paafaldende, og da de frygtede for, at han paa Grund af Overanstrengelse atter skulde blive syg, skiftedes de uden at han mærkede, at det var aftalt Spil, til med Mellemlum at afbryde ham i hans Studier og derved skaffe ham nogle Timers Adspredelse og Hvile.

Efter at Opponenten yderligere havde dokumenteret, at Monrad saavel under et Ophold i Paris i 1839 og i endnu højere Grad i 1864 efter at være gaet af som Konsejlspræsident havde haft alvorlige depressive Perioder, søgte han nærmere at bestemme den Form for Psykose, som det havde drejet sig om. Den psykiatriske Diagnose, der laa nærmest, var efter hvad der forelaa, at det havde drejet sig om en manio-depressiv Form, og denne Diagnose støttedes ogsaa af det vi kender til hans Ydre, idet Billederne viser, at han sikkert var Pykniker.¹³⁾ Efter en

---

¹³⁾ Hentydning til den tyske Professor Ernst Kretschmers nye Lære, der breder sig stærkt indenfor Psykiatrien, hvorefter Ejenommeligheder i Legemsbygning sættes i Forbindelse med bestemte

nærmere Udredning mente Opponenten dog ikke, at Forholdene var saa simple.

Ved at bygge paa Udtalelser fra P. Vedel og Vilhelm Birkedal, to Mennesker, der havde kendt Monrad nøje, fik man det Indtryk, at han var en overordentlig sky, tilbageholdende, reserveret Natur med Mangel paa Interesse for Personer, for ham gjaldt kun Sagen og han havde ingen Evne til at knytte dybe Venskaber. I 1904 skriver Vedel, at Ironi var Monrads sædvanlige og skarpeste Vaaben, og der kunde stundom være noget dæmonisk i den Ubarmhertighed, hvormed han hudflettede sit ulykkelige Offer. Vedel slutter sin interessante Redegørelse med at udtale, at Monrad i Virkeligheden levede et Dobbeltliv.

Byggende paa disse Udtalelser fra Vedel og Birkedal kom Overlæge Schou til det Resultat, at der sandsynligvis i Monrads Natur tillige havde været noget helt andet, nemlig et schizoid Moment. Han begrundede dette med den Opfattelse, som vi har af Monrad som en ironisk, kold, indesluttet, udfrittende og aldrig aaben Natur. Føjes hertil Vedels Udtalelse, at Monrad levede et Dobbeltliv, saa var efter Overlæge Schous Mening alle de Momenter til Stede, der er typiske for den schizophrene. Hemmeligheden i Monrads Liv var maaske dette dobbelte Anlæg. Blandingen af det manio-depressive og det schizoide er en sjelden Kombination,

---

Karaktertræk. Som to legemlige Hovedtyper nævner han de lange og smalle, der kaldes leptosome, og de tætte og runde, der kaldes pykniske, hvortil skal svare to bestemte Hovedformer for Sindssyge. Der ligger aabenbart en vis Sandhed til Grund, men ved altfor skematisk Overdrivelse fører den let ud i Karikaturen og giver Bagslag. Det medfødte betyder selvfølgelig meget, men det tilførte i adskillige Tilfælde mere, og den nye Lære overser altfor meget det aldrig hvilende Valg, som hvert Menneske enten bevidst eller vel oftest ubevidst daglig fører hele Livet igennem overfor hver eneste udført Handling, hvorved det dybeste i hans Karakter dannes. Dertil kommer, at en stærk Viljesbeslutning, en særlig afgørende og livsbestemmende Handling eller en dyb Kærlighed ganske kan ændre et Menneskes Karakter helt fra Grunden. Selvopdragelsen er en Faktor af gennemgribende Virkning. Kretschmer leder uvilkaarlig Tanken tilbage til den schweiziske Præst Lavater, der for halvandet Hundrede Aar siden udkastede sin fysiognomiske Lære om at læse Menneskets Karakter af dets Ansigtstræk ud fra det Synspunkt, at Lighed mellem et Menneske og et Dyrs Fysiognomi ogsaa betinger en tilsvarende Lighed i Karakter. Hans Postulater fik en mægtig Udbredelse, men betragtes nu som ligegyldige uagtet de ogsaa har deres Sandhedsglimt.

men findes den medfører den altid voldsomme indre Kamp.¹⁴⁾ Parres nu disse Anlæg med høj Begavelse og en dyb glødende Religiositet, saa er alle Betingelser til Stede for at der kan opstaa en saa stor og mærkelig Personlighed som Monrads.

Overlæge Schou søgte ogsaa at begrunde denne, som han kaldte Arbejdshypotese, ved at se lidt nærmere paa Monrads Slægt saavel i opadstigende som nedadstigende Linie.

At Monrads Fader var sindssyg i en lang Aarrække er jo almindelig bekendt, men til yderligere Underbyggelse af sin Paastand fremdrog Opponenten 3 Journaler fra danske Sindssygehospitaller over 3 af Monrads Børnebørn. Efter Overlæge Schous Mening havde det i et af Tilfældene drejet sig om en typisk Psykopat, mens det andet var et oplagt Tilfælde af Schizofreni, der i Løbet af 5—6 Aar førte til Døden, og endelig i det tredje Tilfælde var Diagnosen en udtalt manio-depressiv Sindssygdom og denne Patient var Broder til den, der led af Schizofreni. Overlæge Schou fremhævede, hvor sjældent det er, at der i samme Slægt hos 2 Søkende findes baade en typisk Schizofreni og en typisk manio-depressiv Psykose.

Som absolut bevisende for Dobbeltanlægget i Monrads psykiske Tilstand kan man naturligvis ikke tage disse to Tilfælde, da man ogsaa maa tage Moderens og Bedstemoderens Arvemasse i Betragtning, men de modbeviser ikke Diagnosen, bekræfter den snarest. Opponenten udtalte Ønsket om, at disse Forhold underkastedes en nærmere Undersøgelse.

Efter at have gjort Rede for, hvorledes ogsaa Monrads Forfatterskab paa mange Punkter røbede hans splittede Natur, sluttede Overlæge Schou sit interessante Indlæg med at udtale: D. G. Monrad var ikke sindssyg, men han havde nogle sindssyge Perioder. Han var heller ikke Psykopat, men han var et paa Grund af arvelige Anlæg usædvanligt sammensat disharmonisk Menneske med et splittet Sind. Hans Liv kunde tyde paa, at der i hans Sind var to modstridende sjælelige Anlæg, det manio-depressive og det schizoide, som kæmpede mod hinanden, og op over dette ragede hans enestaaende Begavelse. Kristendommen var det, der holdt sammen paa hans splittede Natur, som gav ham hans faa Glæder¹⁵⁾ her i Livet og tilsidst Freden.«

¹⁴⁾ Det manio-depressive er den hyppige Vekslen af det eksalteret opstemte med det melankolsk nedtrykte, mens det schizoide er det sløvsindede.

¹⁵⁾ Dette Udtryk stemmer ikke med Monrads eget Udsagn, naar han (20. Maj 1875) skriver til Sønnen Viggo: »Jeg er saa glad over min Stilling, at jeg med Rette maa regne mig til en af Jordens lykkelige

Disse Udtalelser, der — som det ogsaa altid er Tilfældet i H. I. Schous Forfatterskab — viser megen Forstaaelse for det aandeligt betydningsfulde bag de psykiatriske Fænomener og efter Bladet paahørtes med den største Interesse, skal sikkert danne Udgangspunktet for et større Arbejde, der maa imødeses med megen Forventning. Ethvert Middel til at trænge ind i Monrads Sjæleliv er af Værdi, men hvor lidt eller megen Betydning man nu end vil lægge ind i selv de dygtigste og alvorligste psykiatriske Studier maa naturligvis ingen med Hensyn til Monrad

---

lige,« eller i hans efterladte Redegørelse for egne Livsbegivenheder, hvor det (S. 244—45) hedder: »Jeg tilstaar, at jeg anser mig selv for et af Jordens lykkeligste Mennesker.« Ligeledes er Indlæggets stærke Ord om Monrads kolde Natur og manglende Evne til at knytte dybe Venskaber noget for ensidige som psykiatriske Bedømmelser efter Sagens Art let bliver det — han kendte virkelig baade dybt Venskab og stor Hjertevarme, hvilket ogsaa bekræftes af Grundtonerne i hans religiøse Forkyndelse. Præsten og Forfatteren Johannes Fibiger siger (Mit Liv og Levned, S. 374), at »han ikke blot var mild i sin Dom og kunde ikke lide, at der taltes ilde om nogen, men saa streng mod sig selv, at naar han havde noget ubehageligt Sammenstød med nogen, kunde man være vis paa næste Gang at finde ham saa meget mere venlig. Grunden var, at han i Dybet var en virkelig from og derfor kærlig Sjæl. Den klare og skarpe Jurist som han var, var der inderst i ham en dyb Tro til Mennesker.« Til Orla Lehmann skrev Monrad under sit Ophold i Paris 1859—60: »Under vort lange politiske Liv har jeg truffet paa saare mange, der væsentlig har tænkt paa deres egne Interesser. Jeg har aldrig truffet paa nogen, der i den Grad som du vidste at se bort fra alle personlige Hensyn. Jeg maa dog engang bevidne dig dette, bevidne dig, at min Højagtelse er ligesaa stor som min Hengivenhed.« Om C. F. Allen udtalte han: »Jeg var altid sikker paa hans kærlige Deltagelse saavel i Sorg som i Glæde. Naar han traadte ind i mit Hjem, var Glæden almindelig saavel for gamle som for unge, og min afdøde Hustrus Ansigt straaled aldrig klarere ved noget andet Besøg. Allens Karakter udmærkede sig ved en sjelden Renhed ..... der var ikke Spor af Misundelse hos ham, han klagede aldrig over Forbigaaelse eller Tilsidesættelse, thi hver Tanke var helt optaget af hans Studium ..... Hvad Allen havde at kæmpe med var et Tungvind, der var begrundet i Sygelighed, og som hverken Glæden eller Hjemmet eller Videnskaben formaadede helt at fortrænge. Hvor var ikke denne Sjælekamp undertiden haard. Jeg har ofte beundret den Kraft i Viljen, hvormed han ene bevirkede, at Tungvindet ej antog en betænkelig Karakter.« Til Monrads Sølvbryllup skrev Politikeren Hother Hage om deres 25 Aars Venskab: »Du har ladet mig se ind i din Sjæls Dyb, og det staar for mig som et af de Goder, Gud har skænket mig, at jeg under alle Vekslinger har bevaret dit trofaste Venskab, som altid har været mig dyrebart, og ofte under Sorger har været mig en Trøst.« Dette Vidnesbyrd faar en Art indirekte Bekræftelse derigennem, at Hother Hages Enke blev Monrads anden Hustru.

opfatte det saadan, at denne vældige Aands Sjæleproblem skulde kunne udredes eller maaske endog affærdiges ved en Henvisning til arvelig psykopatisk Belastning og sindssygelige Anlæg med periodiske Udbrud, de saakaldte Psykoser, det vil sige de rent sjælelige Forstyrrelser i lægevidenskabelig Forstand. Aand er nu engang ikke et blot vidunderligt Udtryk for legemlige Funktioner, Dyd og Last er ikke Naturprodukter som Sukker og Vitriol, Tanke og Bevidsthed er ikke kun Udsondring af Hjernen paa samme Maade som Legemet udskiller Sved, Mundhulen Spyt, Leveren Galde og Nyrerne Urin.

Forøvrigt maa en Del af disse Psykoser sikkert gøres til Genstand for en ny og ændret Betragtning. De er ingenlunde altid Udtryk for noget sygeligt og unormalt i den virkeligste Betydning, men deres Normalitet ligger i en højere Potens. Det almindeligvis saakaldte normale er nærmest en vis daglig Cirkel, hvor de fleste Mennesker indelukkede vandrer rundt som jævne og jordbundne Naturer uden de store Udsyn, de dybe Eruptioner, de vældige Lys og de vældige Skygger, men de geniale Aander og skabende Sjæle sprænger Linien, saa det saakaldte unormale bliver Meneskehjertets og den banebrydende Tankes Aandehul ud mod Uendeligheden og Inspirationen. Det er en Sindsudvidelse, der finder Sted opad mod det højeste eller ind til det dybeste i Tilværelsen, hvor almindelige Sjæle ikke kan følge med. Aanden har ofte sine særligt dannede Redskaber, der fanger dens Røst og følger Kaldet. Det normale i den evige Betydning har en langt større Spændvidde end vi almindeligt regner med. Den psykiatriske Videnskab maa hos de fremragende Personligheder se noget langt vældigere, der i sin egen Art er fuldt normalt, bag mange af de som sjæleligt patologiske bestemte Fænomener, da den ellers i Længden vil undergrave noget af sin egen Betydning overfor de store Sjælekriser.¹⁶⁾ Efter dens nuværende Ru-

---

¹⁶⁾ Eksempler herpaa findes i Professor Hjalmar Helwegs Bøger om det sindssygelige og sjæleligt patologiske hos Grundtvig, Søren Kierkegaard og H. C. Andersen. Det er dygtige og indsigtfulde Arbejder, men det psykiatriske System modvirker sig selv. Det er som et Forsøg paa at bestemme Rosen efter Bægerbladene alene, men uberørt deraf udfolder Blomstens Krone sig i hele sin Fylde og gyldne Skønhed. Et fældende Fingeraftryk for Metodens Fejlgreb er f. Eks. Forfatterens Anvendelse af Grundtvigs Udtryk »min svare Sindssygdom« til Forsvar for Bogens Paastand om, at Grundtvigs religiøse Kamp og Omvendelse i 1810—11 var en sindssygelig Tilstand, men Grundtvig

briker og Terminologi er saa godt som alt det største i Aandens Verden, som Menneskeheden lever paa fra Aarhundrede til Aarhundrede — derunder selve Kristendommen — formidlet og skabt af mere eller mindre unormale og sindssyge Sjæle. Det er en fuldkommen urimelig Tanke, men man er allerede godt i Gang med Systemet. En Skikkelse som Frans fra Assisi er forlængst faldet for den psykiatriske Dom, Reformatorer som Luther og Calvin ligeledes, i Danmark Grundtvig og Søren Kierkegaard samt Verdens største Eventyrdigter H. C. Andersen, men der er en lang Række at tage op til Behandling tilbage gennem Tiderne. Ansgar kan næppe staa for Prøven, Verdens største Lovgiver Moses med Tornebusken og Sinai Bjerg vil sikkert straks falde igennem, ligesaa Profeterne, naar Herrens Aand kom over dem som over Grundtvig og Søren Kierkegaard, Forklarelsen paa Bjerget og Bloddraaberne i Getsemane Have bliver let til Yderpunkterne i en manio-depressiv Besættelse, Apostlene paa Pinsedagen

---

mener noget helt andet end Helweg med Udtrykket Sindssygdом — det samme som bl. a. i Salmen om Kirkeklokken, der

»kalder paa gammel og paa ung,
mest dog paa Sjælen træt og tung,
syg for den evige Hvile«.

Hos Søren Kierkegaard bliver med megen Skarpsindighed og Intel ligens det aandeligt normale gjort til det lægeligt unormale, mens H. C. Andersen gøres til Psykopat. De psykiatriske Dommere som Hjalmar Helweg selv er endnu ikke bleven underkastet deres egen Metode, men sker det engang, hvilket ingenlunde er utænkeligt som et Slags Ækvivalent, vil vi maaske se dem betegnet som besat af en fiks Ide med Hensyn til at finde sjælelige Forstyrrelser alle vegne, og fortsættes da Kæden videre er vi i Sandhed vel rejst med Hensyn til en Fremtid, hvor vi gensidig skal til at sætte Prædikaten sindssygelig og unormal paa hinandens Tilbøjeligheder selv i de ædleste og dyrebareste Forhold.

Naar en dansk Religionsfilosof nylig skrev: »Forskninger over Luther, Grundtvig eller Kierkegaard har tydeligt vist, at deres ejendommelige religiøse Genialitet var intimt forbundet med deres Sjæleliv, og det maa nødvendigvis rejse Spørgsmaalet om denne Religiositets Gyldighed for Mennesker af en anden sjælelig Indretning,« hvilket ubestrideligt indeholder et Moment af Sandhed — og det samtidig fra Psykiaternes Side paastaas, at de nævnte Mænds ejendommelige religiøse Genialitet skyldtes Sjælesyge og unormale Sindstilknytninger, saa ligger den logiske Slutning ganske nær, at selve det religiøse er en i sig selv værdiløs Illusion, hvorefter vi (set fra den positive Religions Standpunkt) er havnet lige midt i Livsløgnen. Det er ubegribeligt, at en alvorlig og bekendende Kristen som H. I. Schou ikke ser Skraaplanet og Faldgruben mere klart.

Med Hensyn til Søren Kierkegaard skrev Forfatteren Jørgen Buk-

til en Eksaltation uden Lige, og hvilket Materiale rummer ikke Martyrernes Historie til at konstatere sindssygelige og unormale Sjæle. Du raser, Paulus, sagde Kong Agrippa til ham, den megen Lærdom gør dig rasende. Kongen havde sikkert Ret, ogsaa Paulus hører utvivlsomt med til den Galskabens Kavalkade, som Psykiaterne er ved at sætte i Gang for vore undrende Øjne. Den nye Videnskab maa vogte sig for ensidigt begrundede og dermed selvødelæggende Resultater, men betragte sig som et blot understøttende Hjælpemiddel med nye Fingerpeg til Orientering i Sjælelivets dunkle Løngange. Om Aanden selv gælder det gamle Ord, at vi mærker Vinden blæse, men vi ved ikke hvorfra den kommer eller hvorhen den gaar og paa samme Maade med alt det, der er født af Aanden. Det kan ikke nægtes, at H. I. Schous lægevidenskabelige Analyse af Monrads Sindsanlæg indeholder Momenter, der fra tendentiøs og vrangvillig Side kan benyttes til Støtte for Harald Nielsens Konklusion, at en forrykt Mand stod

dahl i »Politiken«s Kronik 24. Juni 1949: »Saa dukkede Psykiaterne op, Professor Helweg med en diger Bog, hvor han opfører en sand Æggedans for at faa gjort denne astenisk udseende Mand manio-depressiv. Nu vel, lidt af denne Slags har alle Aandsmennesker, der er begavede nok til at blive lidt skøre en Gang imellem. Men hans Sjæleliv var aldrig saa forstyrret, at han ikke kunde beherske sig, og ud fra dets Svingninger mellem Tungsind og glad Opstemthed kunde han uddrage en Skala af Stemninger, Impressioner, psykologiske Iagttagelser, der er den gode Fyld i hans Tankeværker. Hans Aand var klar og hans Hjerte præcis til det sidste. Som den Digter, han var, gjorde han naturligvis alt, hvad han kunde, ud af det sjælelige Inventarium, forstærkede op, akcentuerede, saa man skal være meget varsom med at tage ham paa Ordet, hvis man vil psykoanalysere ham.«

Og Londons kendteste Hjernespecialist Dr. W. Russell Brain (Brain betyder Hjerne) har i det engelske Lægetidsskrift ved Nytaar 1950 skrevet en Afhandling om en Række engelske Forfatters mentale Tilstand set med en Hjernespecialists Øjne. Han hævder, at saa forskellige Aander som James Boswell, John Bunyan, Robert Burns, Charles Dickens, Samuel Johnson, John Ruskin, Shelley og Alfred Tennyson alle havde en saadan Sindstilstand, at de efter en moderne Bedømmelse vilde kunne indlægges paa et Sindssygehospital paa ubestemt Tid.

Om Dickens skriver Dr. Brain bl. a., at denne led af periodisk Tungsind og derfor var i Stand til at forstaa andres Lidelser bedre end et mere almindeligt normalt Menneske. Han ikke alene digtede sine Personer, men led og følte med dem, baade Morderen og den myrdede. Samuel Johnson led af Mindreværdsfølelser, der medførte, at han levede eksentrisk for at tiltrække sig offentlig Opmærksomhed.

Denne Specialistafhandling tilkendegiver, at alle, der udretter mere eller skaber mere end sædvanligt normale Mennesker, i en Psykiats Øjne maa anses for abnorme og spærres inde. Og dermed har Psykiaterne dømt sig selv.

for Styret herhjemme i 1864 — en ud fra alle øvrige Omstændigheder netop forrykt Tanke, som det skal være denne Skildrings Opgave at imødegaa. I hele sin blændende Genialitet var Monrads Personlighed i højeste Grad sammensat af stærkt uensartede Bestanddele, men han var absolut ikke unormal i nogen som helst aandsmæssig Betydning — i den Retning var han i Virkeligheden mere normal end alle Dagens smaa Mennesker. Psykiaterne maa forny Begrebsindholdet i deres Sprogbrug og ikke komme den nye Vin paa gamle Læderflasker, der sprænges. I en saa særegen og højt udviklet Personligheds Sjæleliv findes altid Omraader, som ikke lader sig opklare gennem videnskabelig Forskning, og det er aandelig Kortsynethed at forsøge en restløs Forklaring af Fænomenerne i Kraft af det for Betragtningen tilgængelige. Tilbage bliver det utilgængelige i Sjæledybet som det rigtigste og egentlige.

Efter saaledes at have set Fremstillingen fra alle personalhistoriske Sider synes det vanskeligt at finde noget som helst fælles i disse saare vidt forskellige æstetiske, realistiske og videnskabelige Litteraturbilleder af Monrad udover det rent negative, at alle er desorienterede og indbyrdes uenige om Opfattelsen, hvilket dog for den tænkende Læser lader ane et og andet om det store i Opgaven, men alligevel er der ved nærmere Overvejelse en enkelt betydningsfuld Linie, der ligesom midtpunktsamlende gaar igen i alle Betragtninger og trods alt bliver en Art Bindeled i det ellers uforenelige. Det er Fremhævelsen af det dobbelttydige og flerfoldige i Monrads Natur med det dybt disharmoniske Væsen og det stærkt paradoksale i hans Aandsform. Derom er alle enige, skønt man fortolker det paa de indbyrdes mest forskellige Maader, og der er heller ingen Tvivl om, at herudfra skal hans Gaade løses, men det store Spørgsmaal er at finde den rigtige Tydning paa det han i sin Afskedsprædiken i Nykøbing kaldte sin Aands særegne Beskaffenhed. Selv ejede han ikke denne Klarhed over sin egen udødelige Sjæls forunderlige og ængstende Mangfoldighed. Gang paa Gang taler han i sine opbyggelige Skrifter om den gaadefulde og ofte dæmoniske Verden han fandt i sit eget Indre, et af Mørket tilsløret Dyb. »Der er en Mørkets Afgrund i hver Menneskesjæl,« siger han, »med forunderlige Gøglesyner, som Hjertets Træskhed fremtryller for vort Blik, og hvor ofte du end vender Tanken indad og lader den gennemvandre denne Verden i dit eget Indre, saa opdager du dog, hvor gammel du end er, bestandig nye og hidtil ukendte Egne.«

Det uforstaaeligt flertydige hos ham kom tidligt frem paa en saadan Maade, at det vakte Opmærksomhed som Tegn paa mægtige skjulte Kræfter anderledes end hos de jævndrende. En af disse, den senere General Cai Hegermann-Lindencrone, i hvis Forældres Hjem Monrad ofte kom, udtaler 1875 til Indledning i et Stridsskrift rettet mod Monrads politiske Breve: »Den unge Ditlev Monrad var allerede tidlig bekendt for sin Begavelse og vedholdende Flid, hans Physionomi bar allerede dengang Præget af den lynsnare Hurtighed, hvormed han gaar over fra én Gemytstemning til en anden saaledes som vi ved saa mange Lejligheder har haft Anledning til at iagttage det. Fra den dybeste Alvor — nu forenet med Værdighed — til munter Spøg og dristig Satire i populær Stil og saa pludselig op i Højden igen, dette var og er noget meget karakteristisk hos Monrad. Han var dengang lige saa mager og slank som han nu er fyldig og kraftig og havde ogsaa dengang Smag for meget andet end de gamle Folianter alene, saa meget han end beskæftigede sig med dem.« Videre fortæller han om sin Fader, der ved en Lejlighed, mens en Del unge Mennesker engang stod paa Hjemmets Havetrappe og talte om Monrad, kom ud og da han hørte, hvormed Talen var, sagde til dem: »Dersom Vorherre giver unge Ditlev Monrad legemelig Kraft til at staa imod med, saa vil de af Jer, der lever saa længe, se at Monrads Evne, Flid og Ambition vil lade ham blive en fremragende Mand i Fædrelandet.« Det er over 40 Aar siden dette blev sagt, fortsætter Hegermann-Lindencrone anerkendende, en Del af de samtalende har faaet det at se. »Han overgik os alle i Aandsbegavelse og der var over hans Ungdom en mærkelig Fylde«, skriver hans nære Ven fra de unge Dage Vilhelm Birkedal, der ogsaa oplyser, at Monrad dengang syslede med Tanken om den Kæmpeopgave at skrive Ideernes Historie og skildre deres Gang ud over Jorden fra Oldtid til Nutid, en Plan, der ingenlunde i sig selv var for høj for en Naturbegavelse som hans. Enhver, der har set et Billede af Monrad, fængsles uvilkaarlig af dette forskende og sjæfulde Blik, der ligesom skuer op langt nede fra Hjertedybet og vidner om hans rige og sjældne Aand, hvis Egenart nu skal udtydes paa en vis Tidsbaggrund. Pastor Oscar Geismar fortæller i »Erindringsbilleder«, at Edvard Brandes engang sagde til ham: »Man talte ikke med Monrad« — som Udtryk for dennes ophøjede Væsen — og tilføjede: »Hvilke geniale Tanker glimtede der bag den Pandeskal, den skønneste nogen dansk Mand har ejet.«

Det er baade interessant og lærerigt at lægge Mærke til, hvorledes de store sociale og politiske Bevægelser i deres dybeste

Udspring har deres Oprindelse enten i Tanken eller Følelsen, skønt selvfølgelig mange forskelligartede Betragtninger og Forhold medvirker under deres Udvikling og praktiske Forløb. Tankeretninger bestemmes i deres bedste Form af Klarhed og Storsyn, Følelsesbevægelser af Aandsvarme og Inderlighed. Den humane Strømning, der herhjemme førte til Stavnsbaandets Løsning og de gennemgribende Landboreformer i det attende Aarhundredes Slutning, maa afgjort karakteriseres som en Tankebølge med Forstaaelse af Retfærdighedskravet om grundlæggende fælles Menneskerettigheder, hvorimod den mægtige nationalliberale Bevægelse i det nittende Aarhundredes Midte langt mere udsprang af den umiddelbare dybe Følelse og glødende Begejstring for Historiens og Menneskelivets bedste og ædleste Værdier. Nationalliberalismens Aandshøvdinger var derfor de store Følelsers Mænd. Det gælder Carl Ploug som Digter og Orla Lehmann som deres ypperste Taler.

Aldrig har nogen Folkebevægelse i Danmark fostret saa mange ædle og stolte Skikkelser som den nationalliberale. Flere af dem vil bestandig gennem Tiderne staa med lysende Glans i Historien. Hver af dem havde sin sjeldne og betydelige Personlighedsrigdom, men den største i Begavelse og Aandsfylde var Monrad. Han overgik Nationalliberalismens andre Stormænd i Aandsvælde og Individualitetsstorhed, fordi han som de ikke alene var de store Følelsers Mand, men ogsaa de store Tankers Mand. En enestaaende og ejendommelig Forening af de store Følelser og de store Tanker hører til Monrads Genialitet. Kun derudfra forklares hans ualmindelige Evne til med overlegen Dygtighed at fatte og interessere sig for næsten alle Tidens aandelige og timelige Spørgsmaal fra de mindste til de største, men ud fra dette Grundsyn forstaaes ogsaa først helt de tilsyneladende umotiverede stærke Svingninger i hans Natur, naar han sprang fra ét Omraade til et andet eller indtog et for Mængden uforklarligt Standpunkt til sin Opgave. Hans Stilling blev bestemt ud fra den Følelse eller Tanke, der fyldte ham, og da kunde det ske, at han med sin forunderlige Evne til at opfatte Tingene baade i Dybden og Bredden paa et givet Tidspunkt skiftede om og ud fra Omstændighederne lod Følelsen blive Leder i Stedet for Tanken eller omvendt.

Men her begynder Striden om ham. Skete den Slags planløst eller laa der en grundig Betragtning og mægtig Vilje bagved? Var hans lidenskabelige Stemninger og mærkelige Tanker Herre over ham eller han over dem? Handlede han altid ud fra en fuldt underbygget Personlighedsoverbevisning selv om man kunde øn-

ske, at han i det ene eller andet Tilfælde havde stillet sig anderledes, naar det gjaldt Følelsen eller Tanken? I Rigsdagen sammenlignede han engang Grundtvig med et Fyrtaarn, der stod paa den ene Side af et snevert Sund, men maatte have et tilsvarende Fyr paa den anden Side for at Skibene kunde sejle sikkert i Midten og undgaa at strande, hvorefter Grundtvig i sit Svar lignede Monrad ved en af Mosegrundens Lygtemænd, som det ikke altid er heldigt at følge, og selv om den Slags polemisk udslyngede Lignelser mellem et Par Ordets Mestre ikke skal tages altfor tungt i Anvendelsen kan der alligevel være Grund til at spørge om Billedet indeholder noget rigtigt. Var der ikke fast Bund nok under Monrads Førerskab og for megen gyngende Grund under hans Personlighedsindsats?

Spørgsmaalet kan ikke besvares uden en nærmere Udredning af den Maade, hvorpaa de store Følelser og de store Tanker mødtes i hans Bryst, og her nærmer vi os Løsningen af hans Sjælegaade.

Ved Vurderingen af det enkelte Menneskes indre Liv i Sjæl og Hjerter søger man at trænge gennem alle Følelser med deres Stemninger og Lidenskaber og bag om alle Tanker med deres Erkendelser og Domme for at finde selve Personlighedens Grundretning som det allerinderste, hvor Valget og Viljen har sit Udspring og derfor er det egentligt afgørende. Ingen har stærkere end Monrad selv fremhævet dette betydningsfulde i Sjælens inderste Dyb. I fuld Overensstemmelse med de kendte smukke og dybsindige Ord fra Johan Ludvig Heibergs Universitetskantate, at Tanken opsteg til det høje dengang den nedsteg i sig selv, siger han allerede paa sin Prædikebogs første Blad: »Alle er enige om, at det er vanskeligt tilfulde at forstaa den menneskelige Sjæl, ja at vort eget Sind er os uudgrundeligt. Dette hidrører fra, at Mennesket er skabt i Guds Billede . . . Dyb som Evigheden er Menneskets Sjæl og efterhaanden som Livet udvikler sig stiger der op fra dette Dyb Kræfter og Egenskaber, Tanker og Følelser, som træder ind i Menneskets Bevidsthed. Derfor udtømmes ikke Sjælens Livskraft, derfor er den udødelig. Naar jeg skulde sammenligne det menneskelige Sind med noget, da forekommer det mig, at det store Hav er det mest træffende Billede. Snart er dets Overflade stille og det løfter og sænker sig sagte som den sovendes Bryst, snart kruses det let af den svage Luftning, snart hæver det sig for Stormen i vilde Bølger. Men det er kun paa Overfladen, at der er en saadan Ustædighed og Foranderlighed. Dybere nede har Havet sin Strøm, der gaar fort ustandset, upaavirket af Storm og Uvejr. Og dersom vi trænger endnu dybere

ned, da kommer vi til en Verden, hvor der er ganske stille. Saa længe vi lever her kan det ikke være andet end at vor Sjæl er underkastet mange forskellige Stemninger, snart fyldes vi af Glæde og snart af Sorg, snart af Haab og snart af Frygt. Saa er nu engang de meneskelige Kaar og lad os ikke søge at unddrage os dem ved at gøre Sjælen følelsløs for Livets Tilskikkelser. Dybere i Sjælen under disse vekslende Stemninger, der beror paa Forholdene og Tilskikkelserne, gaar der i hvert Menneskes Sjæl en Strøm, der ej standser. Hvorhen bærer denne Strøm i din Sjæl, o Menneske? Gaar den til Frelsen eller gaar den til Fortabelsen?»

Saadan fremhævede Monrad, naar han talte til Mennesker, Sjælens dybeste Bevægelse, dens Grundretning, og lad det være sagt straks som den særegne og utvivlsomt eneste holdbare Løsning paa hans egen Gaade, at *hos ham var Personlighedens Grundretning ikke én, men den var to*. Det var — alle psykologiske Indvendinger tiltrods — hans ejendommelige Hemmelighed i det indre Menneske, som han efter dens Væsens besynderlige Art ikke selv forstod om han end følte dens Virkninger. Sideløbende hos ham gik aabenbart to forskellige Grundretninger indenfor samme Bevidsthed, den ene stammende fra hans Følelserverden og den anden fra hans Tankeverden, og derved skabtes de tilsyneladende uforklarlige Modsætninger i hans Bevæggrunde og Optræden, men deri gemtes ogsaa hans Genialitet. De to Grundretninger stod i indbyrdes Modsætning, den ene kunde fortrænge den anden i Øjeblikket, men aldrig smelte sammen med den, de syntes at være uforligelige. Det skabte svære indre og uløselige Konflikter, at der paa den Maade laa ligesom to Verdener i hans Sjæl og ingensinde kunde mødes i Harmoni, mens hver af dem tillige i sig selv kunde rumme sine egne stærke Kampe. Han har undertiden følt sit Indre som en sydende Vulkan og staaet dybt undrende og spørgende overfor de vældige Kræfter og Instinkter, der bar baade mod Himmel og Helvede. Ved en mindre Aand kunde en sjælelig Sammensætning som hans maaske ikke forekomme, men hvis en saadan Form dog var mulig hos den jævnt begavede vilde dens Virkninger næppe vække større Opmærksomhed eller overhovedet faa videre Betydning for den paagældende selv. Anderledes bliver det derimod hos den genialt udrustede som Monrad. Her er ikke Tale om et sjæleligt Indhold som det ofte forekommer med stærke og uforligelige Udslag i vidt adskilte Retninger, men hvor det dog altsammen har sit Udspring fra Grundretningens hæmningsløse Mangel paa Selvtugt overfor meget forskelligartede Drifter og Tilbøjeligheder, der tit rummes

i samme dybest ensrettede Sind. Det gælder derimod her om en virkelig Dobbeltindividualitet, en Slags sjælelig Janustype med sit Dobbeltpræg, en Dobbelt sjæl, hvor hver Side reagerer selvstændigt og ofte i indbyrdes Kontrast, kun samlet om Personlighedsbevidsthedens Akse. Historien kender saadanne paa almindelig Vis ufattelige Skikkelser. Nero og Peter den Store hører næppe til dem trods deres Væsens ubegribelige Modsætninger mellem godt og ondt, men i Danmarkskrøniken er Kristian den Anden sikkert uforklarlig paa anden Maade og i den bibelske Historie ligesaa maaske Saul. Eksemplerne vil altid efter Forholdets Karakter være faa og hvert kræver sin særlige Fortolkning. Monrad er et af dem og noget helt for sig selv.

I Sjælens Dobbelttheds-elementer og dens dertil knyttede fler-tydige Udfoldelse ligger utvivlsomt hans Livsgaade skjult. Det er kun formelt rigtigt, naar man fra flere Sider og ikke mindst fra psykiatrisk Hold taler om hans splittede Sind, men de store Mod-sætninger og de vældige Brydninger skyldtes det flersidige og det mangfoldige i hans Natur, hvilket i de sjælelige Virkninger allige-vel er noget andet og netop i Kraft af det overvældende i den mangeartede Sjælerigdom skabte endnu større Disharmonier end det blot splittede alene vilde være i Stand til. Det splittede hos ham skal i hvert Fald ses som noget positivt og ikke negativt, ellers misforstaas det og ender i en altfor afmagret Slutning om Forholdet mellem det politiske og det religiøse som hans sværeste Problem og vanskeligste Kamp, men baade Spørgsmaalet og Striden var langt større og stammede fra Dobbelttheden i hans Sjæle-verden, de to Personlighedsgrundretninger i hans Aandsvæsen. Og man maa ikke til en vis Grad opfatte dette som noget imagi-nært, en tænkt Forestilling, men for Monrad med Bønnens Verden som Livets største Realitet var Dobbelttheden en fuld Virke-lighed helt ned i Viljedybet, hvor han ogsaa følte de smertelige Sammenstød og paa sin egen Vis maatte føre Striden for at ville ét som Søren Kierkegaard udtrykker det. Forholdet havde natu-r ligvis intet at gøre med en ekstrem Tilstand som den saakaldte Sjælespaltning og Dobbeltbevidsthed. Normen for hans Bevidst-hedsliv som saadan var en naturlig Enhed, men hans Jegfølelse gennemsyredes umiskendelig til enhver Tid af den da fremher-skende Grundretning. Deri laa Livsparadokset. Heller ikke for-tonedes derved hans Ansvarsfølelse, men for hans samvittigheds-fulde Livsanskuelse udvidedes den ydermere ved en i aandelig Vægtfylde og i Omfanget voksende Selvprøvelse. Det var en mæg-tig Sindsudvidelse, der i Sjæledobbelttheden fandt Sted hos ham langt udover hvad ellers dybt grebne og højt beaandede Menne-

sker kunde rumme, og den strakte sig fra Sjælelivets højeste Tinder til de inderste Kløfter. Den øgede hans lidenskabelige Aandsglød og hans Tankelyn, hans Tungsind og hans Sorg, men ogsaa Troens Bøn og Livsglædens vemodige Alvorsgrund.

Selve hans Menneskebevidsthed maatte derfor som aandeligt Organ samle mere end det ellers falder i Menneskers Lod. Hvor meget end hans Hjerte og Evne lod ham forstaa andre var han dog en anden end de og han følte det altid, hans aandelige Vingefang var større end deres og de kunde ikke følge ham paa Flugten. Det gav hans Bevidsthed tunge Byrder, at den blev Aksens for en saa kompliceret Sjælevirksomhed som hans, men det forøgede ogsaa dens Bærekraft. Den sprængtes ikke under Skæbnens gaadefulde Dobbeltvægt og viste sig i Stand til at udholde Trykket af dens dertil knyttede Tilskikkelser. For Monrads Dobbelt sjæl var den det formidlende Livsorgan, hvorved hans Aand omspændte Begavelsens Malmaarer, Tankernes Esse og Følelsernes Kilde, men ogsaa Livsmaalets Højder og Ærgerrighedens Attraa, Viljens Kamp og Ansvarets Alvor, Angerens Ydmyghed og Troens Bøn. Den er for den interesserede Forsker et indholdsrigt Fænomen i dansk Sjælelivs Historie.

Forholdet mellem de store Følelser og de store Tanker viste sig altid med en ejendommelig Vekselvirkning i Monrads Sjæleliv og traadte derfra ud i hans offentlige Virksomhed. Det gav Gæring og Brydning i hans Sind og gjorde ham til en urolig Aand, ikke af Mangel paa Karakterstyrke, men paa Grund af hans ypperlige og omfattende Aandsgaver med Synsvidde og Tænkeevne større end de flestes, hvortil kom det medfødte Tungsind, der var hans Slægtsarv og allerede i Ungdommen stillede ham noget ene, fordi han var ældre og alvorligere i Sindet end de jævnaldrende Venner. Og derfor bliver Svaret paa de førnævnte Spørgsmaal om hans Fasthed og Grundighed i den personlige Overbevisning et absolut Ja, men paa Baggrund af et Sjæleliv, hvor den ene eller den anden af to kæmpende Verdener inden i ham havde et for andre ukendt og hyppigt skiftende Overtag.

Sammen med sin mærkelige og storslaaede Sjæleverden havde Monrad ogsaa faaet noget af Geniets Vuggegave og derved fik alle hans Aandsevner det ophøjede Præg og meget af den skabende Kraft. Ogsaa det geniale hos ham havde Flerfoldighedens Fylde. Det laa over begge Retninger i hans Personlighed baade som Følelsens Mand og som Tankens Mand og det laa i Sammenspillet mellem dem. Tilsammen gav alt dette en overlegen og impulsiv Sjælevirksomhed i Ild og Form udenfor alle tilvante Forestillinger, ofte i stormfuld Vælde. Han minder i flere Retninger

om den store engelske Statsmand William Gladstone, der ogsaa som Politiker var en stærkt bekendende Kristen, og Monrads straalende Begavelse og aandfulde Dygtighed vilde sandsynligvis have sikret ham et Verdensnavn, hvis han havde tilhørt en Stormagtsnation. Gladstones Personlighed var langt mere afklaret end Monrads og derfor blev han »the grand old man« i Folkets Erindring, men Monrad var utvivlsomt langt den rigeste Aand, hvis brændende Uro i Ord og Daad gjorde hans Person og hans Minde saare omstridt. Paa menneskelige Vilkaar kunde hans Indres stridende Verden og dens grænseløse Længsel ikke finde frem til Forsoningens Fred og Maalets Lykke, men i Troen paa Kristus fandt han sin baade i indre og ydre Henseende stormfulde Livskamps frelsende Magt. Striden krævede hans Hjerteblod. Der har været Mennesker saa hengivende i Troens Mystik, at de kom til at bære Kristi Saarmærker paa deres Legeme. Monrad bar dem i sin Sjæl. Paa Vejen mod Freden og Forløsningsen følte han det tunge Kors og de gennemborende Nagler.¹⁷⁾ Efter den nyere Naturvidenskabs dybere Erkendelse af Universet vil to parallelle Linier tilsidst mødes i Uendeligheden. I Kristen-troens Evighedssyn øjnede Monrad sin Skæbnegaades og sin Strids Forløsning engang.

»Du gode Gud, hvor skal vi da kaste Anker og fange Hvile for vor Sjæl,« udbryder han i en Prædiken om vore Gerninger, som omlejres af Synd og Skrøbelighed. »Men hvem har sagt, at du alt nu skal kaste Anker og fange fuld Hvile for din Sjæl? Det er kun en Daare, der kan tænke paa at ankre midt ude paa Livets aabne Hav. Nej, Sejlene skal du hejse, gribe Roret og takke din Gud, at du kender Havnen, hvortil du styrer . . . . Det kan være ganske stille paa det store Verdenshav . . . . og dog er der i Havet en Dønning, der hæver og sænker sig som den sovendes Bryst. En saadan Bæven gaar gennem den Kristnes Sjæl selv under den sikreste Forvisning og dybeste Hvile. Salige Stund, naar vi kan lade Ankeret falde.«

Søren Kierkegaard har (i »Til Selvprøvelse«) et Billede, der paatrænger sig med Hensyn til Monrad. En Rigmand lod fra Udlandet købe i dyre Domme et Par aldeles fejlfri og udmærkede Heste, men det viste sig, at han ikke selv kunde køre dem. De tabte deres spændstige Holdning og Fyrighed, Øjet blev mat og

¹⁷⁾ Derfor er Svend Hauges Bog om hans religiøse Personlighed trods megen Overfladerigtighed og visse Tilløb alligevel i Anlægget for meget af et kristeligt Fotografi i det almindelige Format, hvorimod V. Nannestad i sine »Portraiter fra Kirken« har noget mere af det rette og bedre lader ane det ulmende Krater i Monrads Indre.

Farten slap. Saa tilkaldte han Kongens Kusk, som forstod sig paa det. Nu løftede Hestene Hovedet stolt, deres Blik blev fyrigt, Holdningen skøn og deres Udholdenhed stor. Søren Kierkegaard brugte Lignelsen som Udtryk for Menneskets Afmagt og om Guddommen, der engang i Kristus traadte til som Kusk, men Billedet kan overføres videre i anden Betydning. Det er ud fra Monrads Indstilling til Livet en meget rammende Sammenligning at sige, at han følte sin Livsgerning som den at være Kongens Kusk og Fører af den kongelige Vogn baade overfor sin jordiske og sin himmelske Konge. Der var i hans Personlighedsrigdom skænket ham to pragtfulde Heste uden Lige, hans Følelsesmagt og hans Tankekraft, men Hestene havde den Egenskab, at de kunde ikke køre i Tospand, kun i Enkeltspand. De var altfor selvstændigt udviklede og fremragende i deres Særpræg til at gaa sammen. Kørt enkeltvis var hvert af dem et smukt Syn, kraftig og sikker som ingen andre, men spændt for samme Vogn trak de hver til sin Side og sprængte Seletøjet uden at det var Kusken mulig at tvinge dem. Han forsøgte Gang paa Gang med det Resultat, at tilsidst væltede Vognen, og dog var Hestene hver for sig alle andre overlegne.

Saa skal det da forsøges at skildre ham under den Synsvinkel han i en af sine Prædikener tegner som den for ham selv afgørende: »Det er en Velsignelse at have et godt Navn paa Jorden og at omtales i den snevre eller vide Kreds, hvori man lever, med Ærbødighed, Kærlighed og Tillid. Men det er en Frugt, der skal komme af sig selv. Vi skal ikke jage eller hige derefter, thi naar du ved med dig selv, at du arbejder ærlig i Sandhedens Tjeneste og trofast søger at gøre Guds Vilje, da kan du være overbevist om, at hvad dit Navn paa Jorden angaar, da vil alting nok komme i Orden og at du til syvende og sidst vil faa det Eftermæle, som du har fortjent. Men ét skal du ikke finde dig i, det er at have et ondt Navn i Himlen, og ét skal du jage og hige efter med hele din Sjæls Kraft, det er at have et godt Navn hos Gud . . . . Du kender en Egn nøje, du har vandret de alfare Veje og har be- traadt de græsbeholdne ensomme Stier, du kender hver Stente og Genvej, men skønt du er inde i alle Egnens Enkeltheder, saa kender du den dog ej i dens Helhed før du har besteget Højen og samlet alle Enkelthederne i ét Billede. Graven er en saadan Høj, hvorfra et Liv kan overskues og alle dets enkelte Træk sammenfattes til en Helhed.«

II

BARNDOMMEN OG DEN TIDLIGE UNGDOM

Den Forskning, der med salvet Øje er indviet til at tjene en intuitivt og kunstnerisk underbygget Virkelighedsforstaaelse, vil i Monrads Bøger og Skrifter, Artikler og Taler, Handlinger og Optræden, Bekendelser og Vidnesbyrd, Breve og Livstræk finde et righoldigt Stof til at udrede ikke blot hans ydre Livsværk, men ogsaa til at trænge ind i Forklaringen af dets indre Udspring og gaadefulde Løndom. Monrad har ikke overfor andre gjort sit Sjæleliv til noget mere hemmelighedsfuldt end det var for ham selv. Han udtaler sig almindeligvis paa de fleste Felter med en vis behersket Aabenhjertighed, men naturligvis kun saa vidt og saa langt han har Klarhed over sit eget Indre. Derved kan hans Ord til Tider synes utilfredsstillende uden dog at være det, fordi deres Betydning skal søges paa en anden Maade i Tilknytning til hans grublende og søgende Væsens brydende Modsætninger. Det var ved mange Lejligheder ingenlunde let for ham at komme afgørende tilrette med sig selv og derfor maatte han for saa vidt blive stærkt begrænset i sine Ord.

Man har i den Henseende ofte sneversynet misforstaaet flere af hans Udbrud og fortolket dem altfor ligetil uden Perspektiv i den Personlighed, hvorfra de blev fremsat. Typisk er Benyttelsen af en Ytring af Frederik Barfod som om Monrad med Vilje til-lukkede sit Hjerte og dets Følelser for andre, men ved nærmere Betragtning viser Meningen sig at være det modsatte. Udtalelsen fremkom (under Mærket: 1/12) i Illustreret Tidende 3. Juni 1860 og lyder i Sammenhængen: »Det synes vistnok tit som om det var en af Monrads Grundsætninger: mit Hjerte hører mig til og dets Følelser kommer ingen andre ved — men ihvor kraftig han end ellers er: *denne* Grundsætning, hvis den ellers er hans, har han dog ikke altid haft Kraft til at gennemføre.« Det betyder med andre Ord kun dette, at det er vanskeligt uden en særlig Evne at finde Vej ind i Monrads Hjerteliv, men det er noget andet end en sædvanlig bevidst eller tilsigtet Afvisning fra hans Side. Sandheden er, at der findes i Virkeligheden næsten ikke et Omraade indenfor Monrads egen sjælelige og ydre Verden, hvor han ikke har udtalt sig fyldigt og virkningsfuldt, men ganske vist tit meget indirekte. Han havde altid sin egen Virkemaade, hvortil ogsaa hørte, at han Mand og Mand imellem i det daglige og offentlige

Samkvem ikke agtede at spille sine Ord og Tanker, naar frugtbar Forstaaelsesevne hos Modparten manglede.

Inden den nærmere Udredning af Monrads Levnedsløb ligger det nær at spørge, om hans Udviklingsgang trods alle Kontraster dog i Hovedlinien betegner en psykologisk Fremadskriden fra et bestemt fast Udgangspunkt til en stadig klarere og skarpere Formulering af en allerede forud vunden intuitiv Erkendelse, som lidt efter lidt blev udciseleret i sine Enkeltheder, eller opstod hans Erkendelse brudstykkevis efterhaanden som den biologiske Proces skred frem?

Her gælder et baade-og (som forøvrigt i næsten alt, hvad der angaar Monrads Livsfylde) og ikke kun et enten-eller, der vil være ude af Stand til at omspænde hans gigantiske Aand med dens mærkelige Dobbeltthed. Her er mange Spring og Omskiftelser, Mutationer, som det hedder i Biologien. Modsætningerne hos ham ligger i et højere Plan end hos almindelige Hverdagssjæle og kan ikke altid klares efter jævne Søndagsskolegrundsætninger og Reglerne for Kricketspil — ufortalt disse etiske Princippers moralske og opdragende Værdi, som ogsaa han fulgte. Men de strækker ikke til overfor hans Livskonflikters vældige Art og sjælelige Komplikationer. Det kristne og humane hos ham, der faktisk i det allerinderste gennem alt blev en ubrudt aandsorganisk Rytmeforbindelse hos ham under alle Bølgegeange, kastedes ind i stærke Sindsrystelser mellem de to Personlighedsgrundretninger i Livsdybet, hvor Kampene blev afgrundsmørke og uden Sammenligning med hans Omgivelser. Som den store Psykolog har Monrad sagt mange fortrinlige Ting om menneskeligt Sjæleliv og som Indgangsportal til Skildringen af hans eget Liv skal anføres hans Udtalelse i »Et Bidrag til den apostolske Trosbekendelses Historie«, hvor det (Side 39—40) hedder: »Der er maaske intet, der har bidraget mere til at give religiøse Stridigheder en ejendommelig Bitterhed end den Tilbøjelighed, som vi alle har til at forudsætte om vore Medmennesker, at de er i Overensstemmelse med sig selv og at der ej findes hos dem nogen Modsigelse, og denne Tilbøjelighed har vi ondt ved at slippe trods al den Modsigelse vor egen Sjæl rummer og uagtet vi er os klart bevidst, at hver Synd og Svaghed staar i skærende Modsætning til vor Tro og vor Bekendelse . . . . Naar vi træffer paa en Synd eller Svaghed hos et Menneske, der ikke hører til vore nøje Bekendte, fristes vi let til at danne os Billedet af hele Mandens Karakter af det enkelte Træk. Det er for at komme til Klarhed over mange historiske Fænomener af stor Vigtighed at fastholde, at Menneskesjælen næsten altid rummer mange uopløste Modsigelser.«

Og det hedder i hans efterladte Redegørelse for 1864: »Vil man lære at kende sig selv og det, der bevæger sig i ens egen Sjæl, maa man lægge nøje Mærke til de blandede Følelser. Hvor er det underligt at se, hvorledes modsatte Følelser kan gennemtrænge hinanden og bo Side om Side i det samme Hjerter uden at svække hinandens Styrke. Man kan paa én Gang være inderlig glad og dybt bedrøvet. I Legemverdenen bliver der en Stillestaen og Ubevægelighed, naar to modsatte Kræfter mødes, men denne Lov gælder ikke for Aandens Verden. Her kan de begge bevare deres Styrke, idet de trænger ind i og fylder hinanden og frembringer en Sjælstilstand, hvorfor det er vanskeligt at finde et Navn i Sproget.«

For ham selv var disse uopløste Modsigelser noget langt dybere og vægtigere end den Væsensdobbeltthed, som P. Vedel taler om i sin ellers udmærkede Biografi af ham i »Tilskueren« 1904—05 og kalder Kampen mellem det nedarvede gejstlige og verdslige Element. For Monrad var det en Strid mellem indholdsrige Sjælekræfter, der var skænket ham som en af Skæbnens udvalgte og skabte det store Livsparadoks i hans Selvbetragtning. Det er et Spørgsmaal, hvor megen Værdi der kan tillægges saadanne Arvelighedsteorier i Forhold til Selvudviklingen i en af Naturen saa sælsom udrustet storladet Sjæl.

Monrad selv lagde i Virkeligheden — ret forstaaet — ingen større Vægt paa sin sjælelige Afstamning og aandelige Slægtsarv. Et Sted i sine Prædikener (Side 73) siger han, at Barnets Sjæl er udgaet fra Forældrenes, som derfor ofte i deres eget Væsen vil oplyses om Barnets Tilbøjelighed, men samtidig understreger han som det grundlæggende, at hvert Barn har sin egen ejendommelige Natur, som der nøje maa lægges Mærke til. Og ganske vist skriver han¹⁾ som ældre Mand i sin efterladte Redegørelse: »Blandingen af det teologiske og politiske i min Natur anser jeg for noget medfødt. Det kommer af, at min Fader og Farfader var Jurister og de seks foregaaende Generationer gejstlige Mænd.« Men det maa imidlertid ikke tages altfor massivt i Anvendelsen. Man maa have Øre for den lille dulgte Tone af Selvironi, hvormed han her som saa ofte udslynger visse Paastande, og navnlig skal man i videre Begreb lægge Mærke til, at han egentlig slet ikke bruger hverken denne eller lignende Slægtshenvisninger rundt i sine Selvanalyser. Naturligvis har han til Tider grublet

1) Aage Friis: D. G. Monrads Deltagelse i Begivenhederne 1864, en efterladt Redegørelse, S. 245.

over Problemet med det nedarvede og gennemtænkt dets Betydning for sit eget Vedkommende, men i Bedømmelsen af sin personlige Udvikling fremhævede han næsten altid dels sin indre Verdens individuelle Aandskræfter og dels de ydre indgribende Faktorer som stærktvirkende Bøger, betydelige Menneskers Udtalelser og Indgriben samt spændte Livssituationer og skæbnetunge Tildragelser. I alt saadant, som altsaa helt var hans eget, følte han først og fremmest sine Livstilskyndelser, der satte hans Hjerte og Tanker i Bevægelse. Her er noget, som P. Vedel ikke tilstrækkeligt har Øje for og derfor bliver der noget skævt i hans Synspunkt. Monrad betragtede ingenlunde en Menneskesjæl og navnlig ikke sin egen som fortrinsvis et biologisk Udviklingsprodukt, dertil var den altfor selvstændig og egenartet i Forholdet til alle andre. I den yderste Konsekvens viste han dette ved sin skarpe Ironi overfor Darwinismen, naar han²⁾ opfordrede dens Tilhængere til at grundlægge et Akademi for en Abeslægts Menneskeliggørelse. Kan du tænke dig — siger han — nogen stoltere Gravskrift end denne: Han var den første, der forvandlede en Abekat til et Menneske? For Monrad var hver enkelt Menneskesjæl fra Evighed bestemt som et levende Led i det guddommelige Verdensbillede og derfor intet mindre end skabt som en særegen Gudstanke. P. Vedels Afhandling maa derfor tages med nogen Varsomhed. Han støtter sig en Del til Vilhelm Birkedals Erindringer, hvor ogsaa et vist Forbehold gælder. De har begge ikke helt forstaaet Monrad.

Efter en gammel Familietradition skal den Monradske Slægt oprindeligt stamme fra Ungarn, hvor Stamfaderen skulde have udmærket sig i Tyrkerkrigene og af den Grund være adlet, men sydfra er den i hvert Fald kommen. Fra Præsten Jakob Monrad³⁾ i Goslar, gift med en Søster til Luther eller mulig til Luthers Hustru, bredte den sig som en talrig Præsteslægt op over Sønderjylland til Kongeriget, hvor det juridiske Element blev indblandet i den, og fra den Side af Slægten udgik den senere Biskop og Statsmand, der paa den Maade som Slægtens Kronskud forenede begge Linier. Johannes Monrad, der i Slutningen af det sejstende Aarhundrede blev Præst i Kettinge paa Als, havde ikke mindre end fem Sønner, der alle blev Præster, og seks Døtre, der blev gift med Præster. En af disse Sønner var Erik Monrad, der endte som Biskop i Ribe og staar som et af de i Tidens Løb mere frem-

2) Nyt dansk Maanedsskrift III, 1871—72, S. 236.

3) Jakob Monrad skal efter de nyeste Undersøgelser være Søn af en Godsejer Hans Monrad fra Thüringen.

trædende Familienmedlemmer,⁴⁾ men Landsdommeren og Herremanden Johan Monrad, en Søn af Ribebispen, er dog den af Offentligheden mest kendte paa Grund af hans særdeles levende skrevet og ikke uinteressante Selvbiografi, der med sit livlige Sprog paa Datidens Baggrund har opnaaet en vis litterær Berømmelse. Iøvrigt faar man trods flere dygtige og fremtrædende Enkelt personer ikke Indtryk af en Slægtsbegavelse, der gaar udover den almindelige Embedsintelligens, og derigennem forklares i hvert Fald ikke D. G. Monrads overvældende Aandsevner.⁵⁾

Han nedstammer i ottende Led fra Jakob Monrad. De seks første var — som foran berørt — gejstlige og de to sidste juridiske. Bedstefaderen Hans Didrik Monrad var Generalkrigskommissær i Norge, hvor han opholdt sig i Trondhjem og efter sin første Hustrus Død blev gift med en derboende Apotekerdatter Bolette Sommer. I dette Ægteskab fødtes Otto Sommer Monrad, der efter Faderens Død kom i Rønne Latinskole og efter at have taget sin juridiske Embedseksamen 1808 blev Fuldmægtig i Rentekammeret i København. Allerede 1803 ægtede han Charlotte Frederikke Riis, Datter af en Prokurator i Slangerup, hvor de unge Ægtefæller havde deres Hjem de første Aar inden de flyttede til Hovedstaden og tog Bolig Sct. Pederstræde, nuværende Nummer 38. Herinde fødtes *Ditlev Gothard Monrad* den 24. November 1811 som den yngste af fem Søskende. De fire ældre var tre Søstre og en Broder, hvoraf den sidste døde som Barn. Den nye Søn blev døbt i Vor Frue Kirke 17. Januar 1812 og er opkaldt efter sin Oldefader paa mødrene Side Præstehistorikeren Ditlev Gothard Zwegius.

Ved Norges Adskillelse fra Danmark 1814 bestemte Monrads Fader sig til at følge sit Fødeland og fik Embede som Foged i Salten, Nordlandenes Amt, hvortil han afrejste samme Aar, mens Hustru og Børn blev i Helsingør. Da ramtes Familien af en tung og haard Hjemløshed, der kastede sin mørke Slagskygge

---

4) Han var en myndig og stridbar Herre, der gav en kraftig Ørefig til Hertugen af Augustenborg, da denne engang talte ilde om den kongelige Familie. Oprinet viser, at Striden mellem Dansk og Tysk er gammel. Præsten »harmedes dybt over den frække Fyrstes Mundkaadhed«, hedder det.

5) Et Sagn fortæller om Oprindelsen til Navnet Monrad, at under en Krig gemte en af Soldaterne sig mellem Hjulene paa en af Fjendens Vogne, hvor han i Maaneskin laa og lyttede til de fjendtlige Forhandlinger, og de Oplysninger, han herefter kunde bringe, bragte hans Landsmænd Sejren, hvorefter hans Konge gav ham Navnet Monrad — af Mond (Maane) og Rad (Hjul).

over dens Fremtid. Efter en besværlig Sørejse ankom Moderen og Børnene det følgende Aar til Trondhjem, hvor de modtog den sørgelige Efterretning, at Faderen var bleven sindssyg og havde maattet nedlægge sin Stilling. Det skabte en truende og uvis Skæbne.

Saa lille Drengen end var prægede Rejsen sig dybt i hans Erindring og dens Afslutning gjorde et uudsletteligt Indtryk paa ham. Af nogle Optegnelser, som han skrev paa Rejsen til Ny Zeeland 1865, gengiver P. Vedel følgende: »Hvor var dog Atlanterhavets lange rullende Bølger mig velbekendte. Det var et Gensyn af, hvad jeg havde set langt tilbage i Tiden. For over 50 Aar siden saa jeg dem langt norden for Trondhjem paa en Rejse til Nordlandene, hvor min Fader efter Kielerfreden var bleven ansat som Foged efter tidligere at have været Fuldmægtig i Rentekammeret. Inden vi havde naaet vor Bestemmelse, havde han imidlertid maattet opgive sit Embede paa Grund af Sygdom og kom om Bord til os. Det var den første Gang jeg mindedes at have set ham og jeg undredes over at se den fremmede Mand græde og kysse min Moder, der faldt ham om Halsen. — Dette Billede staar saa levende for mig som om jeg i dette Øjeblik havde det for mine Øjne. Fem Aar efter opløste Familien sig paa Grund af min Faders tiltagende Svagelighed og siden mit ottende Aar har jeg ikke haft noget Fædrehjem. — Nu er de begge døde og deres Grave ligger fjernt fra hinanden, men for min Tanke stiller de sig som forenede som jeg saa dem den første Gang, kun at der ikke er mere Graad. Men Bølgerne ruller saa lange med skumdækte Toppe.«

Fire Aar opholdt Familien sig hos Slægtninge ved Trondhjem, særlig paa Gaarden Ranum hos Apotekerkenken Hanna Sommer, men derefter blev Hjemmet helt opløst, fordi Faderens Sygdom desværre forværredes og gjorde et Samliv umuligt. Han fik Raserianfald, der ofte vendte sig mod Hustruen, som han endogsaa forsøgte at undlive. Hun tog Ophold hos Slægtninge i Sønderjylland, hvor hun døde⁶⁾ allerede 1827, og Monrad saa hende kun en enkelt Gang et Par Aar før. Paa Rejse til Paris 1838 besøgte han hendes Grav i Elmshorn og skrev da i et Brev⁷⁾ til sin Forlovede: »Det staar ret levende for mig, hvorledes min arme Fa-

⁶⁾ Det hed i Monrads og Søstrenes Dødsannonce i Berlingske Tidende: »Store var hendes Lidelser og Sorger herved, des sødere vil Hvilen vende. Hun var os en god, øm og trofast Moder, hvis Minde aldrig vil udslættes af vor Erindring.«

⁷⁾ I Rigsarkivet.

milie har været adspjlettet og omtumlet til alle Kanter. Jeg erindrer ikke nogen Sinde at have set et Ansigt, i hvilket Livets Smertes og Lidelser havde mere afpræget sig end hendes. Jeg ser endnu disse kummerfulde Træk og dette ømme moderlige Smil om hendes Læber.« Han tilføjer: »Mit Værelse er ovenpaa. Det er det samme, hvor min kære afdøde Moder tilbragte sin sidste Tid og hvor hun har lidt saa uendeligt.« Moderens Broder Brygger D. G. Riis blev forøvrigt Bedstefader til den berømte Dansk-Amerikaner Jacob A. Riis.

Faderen blev i Norge til 1835, kom da til København og blev indlagt paa Frederiks Hospital, opholdt sig senere paa Sindssygeanstalten i Hornsheim ved Kiel og tilbragte sine sidste Aar, da hans Tilstand var bedre, hos Læge Johan Fr. G. Sparre i Bellingehus tæt ved Nykøbing paa Falster, hvor han først døde 1863 og ligger begravet paa Sønder Kirkeby Kirkegaard. Monrad, som dengang var Kultusminister, holdt en gribende Tale ved Afslutningen af sin gamle Faders smertelige Livstragedie. Talen huskedes længe af Folk paa Stedet.

Ved Hjemmets Opløsning spredtes Børnene til forskellige Sider. Monrad kom til Præstø hos Købmand Rasmus Kornerup, en baade dygtig og driftig Handelsmand, der var gift med hans Moder, og Drengen blev i Købmandsgaarden omgivet med megen Godhed, men det kunde naturligvis ikke udslette Savnet af Forældrene. »Min Fader og min Moder har forladt mig, men Herren tager mig op,« staar der i det gamle Testamentes Salmer (27. Kap. 10. Vers) og i Jydsk Maanedsskrift 1911 fortæller Uffe Birkedal, at han i sin Ungdom har hørt Monrad tale over disse Salmeord, saa det kendtes, at den gamle Biskop talte af Erfaring. I sine Prædikener (Side 535) siger Monrad: »De Børn, der saa tidligt har mistet deres Forældre, at de ikke har kunnet bevare noget Billede af dem eller Minde om dem, har et inderligt Ønske om at have kendt dem, og dette Ønske bærer ved sit Savn og sin Vemod og sit Haab om Gensyn Vidnesbyrd om, at denne Kærlighed til Forældrene er saa dybt indplantet i det menneskelige Bryst, saa at det, selv om Forholdet mellem Forældre og Børn mangler hele Samlivets Fylde, dog kan gro en kraftig Vækst og slaa dybe Rødder.« Deri ligger en Genklang af Barndommens Erfaring og det samme er Tilfældet, naar han engang i Folketinget (25. Oktober 1858) under Omtalen af Menighedsraadenes humane Opgaver bemærkede: »Det var dog vist ingen Skade til, hvis der var et fader- og moderløst Barn, om saa Menighedsraadet tog sig af et saadant og selv efter den Tid, da det selv kunde tjene sit Brød, betragtede det som et Barn, der vedkom det.« Hans Selv-

oplevelse var en Spore hos ham til at kalde paa Kirkens filantropiske Gerning og sociale Forstaaelse.

Det jævne Borgerhjem — Kornerup var i flere Aar Byens største Skatteyder, men det gik lidt efter lidt tilbage for ham — var ikke præget af nogen særlig Sans for aandelige Spørgsmaal⁸⁾ og manglede paa den Maade Forstaaelse for den højtbegavede og fremmelige Drengs dybere Trang, som den almindelige Kommuneskole heller ikke kunde tilfredsstille, men under Indtryk af Livets tidlige strenge Hjemløshed udviklede han sig i en vis ensom Indesluttethed og modnedes sjæleligt og religiøst baade langt forud for sin Alder og tillige mere end de jævnaldrende i Kraft af sine ualmindelige Anlæg.

I Tilknytning til Omtalen af den Skæbne, der havde ramt Familien, siger han i sit Bispevitae fra 1849, at han allerede fra Dreng lærte, at Gud var ham en aldrig svigtende Tilflugt. Hvordan skal man opfatte og hvor meget skal man lægge ind i disse meget alvorlige Ord om et Barns Livsindstilling?

Til Besvarelse heraf findes fra hans egen Haand to meget væsensforskellige Vidnesbyrd, der belyser hans Tanker og Overvejelser i tolv Aars Alderen, men rent umiddelbart synes at staa i en ret uløselig Modsigelse til hinanden. Det gør de utvivlsomt ogsaa i Virkeligheden og dog rummes de sikkert paa en vis naturlig Maade indenfor hans Bevidsthedsliv som det første stærke Udtryk for dets frembrydende Modsætninger.

Det ene er følgende efterladte Brev⁹⁾ til Søsteren Lene Sophie, der var 19 Aar og opholdt sig hos Moderen i Flensborg:

Kære Lene!

Jeg vil opfylde din Bøn! Du bad mig om jeg vilde skrive noget og jeg skriver saa godt jeg kan en liden Moral, som vi vil give Navn af

Trøsteren, indeholdende Spørgsmaal.

Svare dig skal du selv og tilskrive mig dine Svar.

- 1) Tror du paa Gud?
- 2) Tror du han er viis?
- 3) Tror du han er god?
- 4) Tror du han vil dig vel?
- 5) Tror du han ved at udvælge de bedste Midler?

⁸⁾ Det maa dog oplyses, at en af Købmand Kornerups egne Sønner (Hans Jacob) blev Sognepræst, men Monrad syntes ikke senere i Livet at have Forbindelse med ham.

⁹⁾ I Familiens Eje.

Moralen.

Du tror altsaa han vil dig vel, du tror han ved at vælge de bedste Midler? Hvi er du da bedrøvet? Tror du ikke, at han just ret vil holde af dig, da du knurrer, fordi han vil dig vel?

Din bestandig hengivne Broder

D. G. Monrad.

Bortset fra Brevets Indhold er det mest bemærkelsesværdige, at et voksent Menneske søger en tolv Aars Dreng som Sjælesørger og spørger ham til Raads i de dybt alvorlige Ting hun grunder over. Saadan noget er ganske enestaaende. Det viser Omgivelsernes Syn paa ham og understreger hans fremskredne Modenhed. Helt fra Barn adskilte han sig fra alle andre. Om Besvarelsen i og for sig har hjulpet Søsteren er noget andet. Den forekommer vel logisk anlagt og gør Indtryk af mere at være Svar paa Tanker, som han selv tumlede med angaaende Guds Væsen og Forsynsystrelse.

Det andet Vidnesbyrd er et Udsagn af Monrad om de stærke Brydninger i hans Barnesind, hvorom han giver korte og betydningsfulde Oplysninger i sit saakaldte Petikum¹⁰⁾ til teologisk Embedseksamen 1836. Det hedder her: »Som tolv Aars Dreng fik jeg fat paa Thomas Paines fordom meget berømte Bog, som jeg læste hemmeligt med den største Nydelse. Saaledes gik allerede i den umodne Alder Troen og Sindets Ro til Grunde, idet Eftertanken dog var bleven vakt.« I deres knappe Form udtrykker disse indholdsfulde Sætninger en indre Oplevelse, hvis Følger blev gennemgribende saavel i Øjeblikket som for hele Livet.

Thomas Paine var en yderst frisindet og paa alle Felter meget radikal engelsk Skribent, der stod Benjamin Franklin nær og deltog aktivt i den nordamerikanske Frihedskrig. Han stammede fra et Kvækerhjem, men sluttede sig til den saakaldte Deisme eller naturlige Religion, en Forstandsankendelse af Gud ud fra blotte Fornuftgrunde, og han førte en hensynsløs Kamp mod Kirkens Aabenbaringstro og Overleveringer og i det hele taget mod bibelsk Kristendomsopfattelse. Hans Hovedangreb skete i Dobbeltværket »Age of reason«, der udkom i to Dele 1794—95 og fandt en mægtig Udbredelse i Datiden. Naar Monrad ikke nævner dets Titel, men kun betegner det som vedkommende Forfatters fordom meget berømte Bog, er det blot et rent uvilkaarligt Ud-

¹⁰⁾ Gengivet som Bilag i Svend Hauges »Studier over D. G. Monrad som religiøs Personlighed«, S. 278—79.

tryk for, at alle interesserede da straks vidste Besked. Den blev forøvrigt skrevet under et Fængselsophold i Frankrig, hvor Paine ganske vist havde støttet Revolutionen, men talte mod dens Grusomheder og Ludvig XVI's Henrettelse, hvorfor Robespierre lod ham fængsle.

Men hvordan kom Monrad til at læse dette Værk, hvis danske Oversættelse i Bogform først udkom over et Par Menneskealder senere, og det maa anses for fuldstændig utænkeligt, at han dengang som Elev i Borgerskolen har kunnet læse et saadant Arbejde paa Originalsproget eller i en tysk Oversættelse, som ganske vist var kommen?

Her vil alle, der kender den danske Kirkekamps Historie fra Rationalismens Dage, ret hurtigt finde Forklaringen ved at mindes, hvorledes Biskop Nikolai Edinger Balle i sine bekendte Religionsblade, der under Mottoet »Bibelen forsvarer sig selv« begyndte at udkomme fra Nytaar 1797, straks fra første Nummer og gennem flere følgende i kraftige Vendinger gendrev Thomas Paines Bog, hvoraf det radikale Maanedsskrift »Politisk og fysisk Magazin« havde bragt en Oversættelse af første Del i Aargangen for 1795 og trods Balles Indsigelse fortsatte med anden Del i 1797. Disse ældre Aargange af Tidsskriftet, som forøvrigt paa anden Vis indeholdt meget interessant og underholdende Stof (»mest af udenlandsk Læsning« som det hed i Bladets Undertitel) maa Drengen paa en eller anden Maade være bleven bekendt med og følt sig tiltrukket af. Da han siger, at Læsningen foregik hemmeligt, har det næppe været i Købmand Kornerups Hus, men det er ogsaa baade selvfølgelig og saare troligt, at et saa opvakt Barn har tilstræbt at læse mest muligt alle Vegne udenfor Hjemmet. Værket var offentliggjort under Titlen »Fornuftens myndige Alder« (med Undertitel »Undersøgelser om den sande og fabelagtige Teologi«) svarende til Paines egen.

Hvad var det da Monrad her — efter sin egen Tilstaaelse — læste med den største Nydelse?

Det maa først forudskikkes, at den store Opmærksomhed, som Bogen vakte baade i Europa og Amerika, ikke blot skyldtes dens usminkede og dristige Paastande, men ogsaa dens fængslende Form og flydende Stil. I saa Henseende kan Mangel paa Grundighed næsten være en Fordel overfor ubefæstede Læsere, som gribes af det overraskende og voldsomme, naar det blot er livlig fremstillet. Og selv Balle maa paa et vist Punkt med Hensyn til Paines Fortællemaade indrømme, at »Maleriet... røber en Kunstner, som forstaar at mænge Farverne, og er med Hensyn til det Maal, han havde for Øje, bleven mesterlig udført«. Hvor

meget større maa Virkningen ikke være i en ganske ung og hidtil uberørt Sjæl. Og det gik som han fortæller 28. Februar 1839 i et Brev fra Paris til sin Forlovede: »Fra min tidligste Barndom har min Sjæl været draget hen til Religionen og der var en Tid, da jeg med megen Alvor tænkte paa at blive Missionær. Da kom Tidens Tvivl og borttog Kærligheden til Himlen.«

Den aandeligt bevægede og higende Dreng har under megen Betagelse læst den fremmede Forfatters Bekendelse: »Jeg erindrør endnu meget vel, at jeg i en Alder af syv eller otte Aar hørte af en Slægtning . . . en Prædiken oplæses om den saakaldte Menneskenes Forløsning formedelst Guds Søns Død. Da Prædikenen var tilende gik jeg ud i Haven og paa Trappen (jeg kunde endnu nøje angive det egentlige Sted) faldt mig det modsigende ind af alt det jeg havde hørt og det i sin fulde Styrke. Den almægtige Gud skulde handle som et forbitret Menneske og, naar han ikke kunde hævne sig anderledes, dræbe sin egen Søn! Naar et Menneske gjorde dette, saa vidste jeg, at han skulde hænges. Nu kunde jeg ikke begribe, hvorfor man prædikede saadan noget. I disse Tanker var ikke det mindste af barnagtig Letsindighed. De var et alvorligt Overlæg, der grundede sig paa min Forestilling, at Gud var for god til at gøre noget saa slet og for mægtig til at kunne blive sat i den Nødvendighed, at han maatte gøre det. Dette tror jeg ogsaa endnu indtil dette Øjeblik. Jeg tror ogsaa, at intet Religionssystem, i hvilket noget indeholdes, som kan oprøre et Barns Sjæl, kan være sandt.«

Og Forfatteren forkynder, at hans personlige Tro er paa én Gud og ikke flere, paa Lyksalighed efter dette Liv, at alle Mennesker er lige, at Religionens Pligt er Retfærdighedsudøvelse i virksom Velvilje for vore Medmennesker og Efterligning af Guds moralske Godhed i alt det skabte. Videre forkaster han Aabenbaringsreligionen som selvmodsigende og erklærer, at Videnskabens Resultater er Udtryk for en fremadskridende Aabenbaring, fordi Skabningens Værker er Guds ægte Ord, der ikke staar i en Bog, som alle kan skrive. Bibelen og den dertil knyttede offentlige Kirkelære kalder han derfor for aandeligt Bedrageri og Opdigtelse, de bibelske Skrifter er samlet ved almindelig Stemmerlighed paa et Kirkemøde og en anden Flerhed vilde have givet andre Skrifter, saa Troen blev afhængig af de fleste Stemmer. Han hævder, at Verdensrummets Uendelighed af Kloder gør Guds Søns Død for os til en Urimelighed, da han saa maa rejse fra den ene Verden til den anden for stedse at dø. Og særlig Bogens anden Del er en Række indgaaende Angreb paa Enkeltheder i baade det gamle og det nye Testaments Skrifter. Meget af Kri-

tiken er saare overfladisk og letkøbt lige til det barnagtige som naar han spørger, hvorfor Jesus ikke opdagede Amerika fra Tempeltinden, men det maa tilføjes, at adskilligt er af virkelig Vægt og hører til de Ting, som i vor Tid ogsaa indrømmes af den kristentroende Bibelkritik.

Som Helhed har altsaa det nye og ukendte i alt dette rent erkendelsesmæssigt virket baade dragende og overvældende paa Drengen med en nydelsesfuld Interesse, som pludseligt og uimodstaaeligt drog ham ud af hans indtil da trods mange Tanker aabenbart ret ureflekterede og traditionelle Gudsforhold. Med et Jordskreds Styrke afdækkedes nye Lag i hans vaagnende Aand og en helt anden Retning tog Magt i hans Indre. Han nævner to Følger af sin Oplevelse. Saaledes gik allerede i den umodne Alder Troen og Sindets Ro til Grunde, siger han, idet Eftertanken dog var bleven vakt. Sammenholdt med hans videre Selvberetning, der senere bliver berørt, kan dette ikke opfattes som om han ligefrem mistede sin Tro, men han maatte fra nu af give Afkald paa sin rolige Besiddelse af den. Sindets Ro fik han Livet igennem aldrig mere tilbage. Det vilde for saa vidt være interessant at vide, om Brevet til Søsteren var skrevet før Bekendtskabet med Paines Bog eller omvendt, men Rækkefølgen af de to Ting er ikke absolut afgørende for Bedømmelsen af hans religiøse Stilling. Sandsynligvis er Brevet skrevet først, men dets lidt mærkelige Logik kunde ogsaa tyde paa det modsatte. Hans Eftertanke var nu vakt saa dybt, at det spaltede ham til det inderste Hjerter, og ogsaa herom gælder, at det heller aldrig nogensinde blev anderledes gennem hele Livet. Skønt hans Liv endnu laa indenfor Barndommens Ramme, der dog vel at mærke for hans Vedkommende spændte over noget langt fyldigere end det ellers er Tilfældet, var der ved Siden af det hidtil bærende Følelsesgrundlag, hvortil Troen havde knyttet sig, brudt noget nyt personligt frem, en Tankeretning af selvstændig Art som et Udspring for en foreløbig omstyrtende Tvivl og noget dermed i Øjeblikket frydefuldt frigørende. For første Gang var de to Personlighedsgrundretninger i hans Væsen traadt i afgjort og uforligelig Modstrid med hinanden. Denne Styrkeprøve ophørte aldrig, den fortsatte Dag og Nat til hans sidste Stund og selv under Troens Suverænitæt var nogen egentlig Harmoni ikke mulig.¹¹⁾

¹¹⁾ I sin Prædikensamling fortæller Monrad en gribende Oplevelse (som senere gengives i Sammenhængen) om en Ven, der ved en Datters Død fandt tilbage til Troen, og det synes deraf at fremgaa, at Monrad i sine Drengesaars Tvivl havde en jævnaldrende Meningsfælle,

»Men efter to Aars Forløb,« fortsætter Monrad, »forstummede Drengens Tvivl let, da han boede hos en ortodoks og meget kærlig Mand.« Ogsaa dette Citat bekræfter i sin Kortfattedhed indirekte, at Drengen ikke trods sin nye Indstilling havde forladt eller frasagt sig Troen. Indenfor dette Tidsrum gik han nemlig til Konfirmationsforberedelse og blev konfirmeret ved Paasketid 1826, men det vilde han ikke være gaaet med til blot af Hensyn til Skik og Brug, hvis han havde følt sig som Fornægter. Et saadant Hykleri laa ham fjernt. Dertil kommer, at han fik Udmerkelse som Karakter baade i Kundskab og Opførsel, hvilket ikke tyder paa Modvilje i nogen Retning, skønt hans Tvivl naturligvis var vaagen, og der herskede det allerbedste Forhold mellem ham og Præsten. Denne var en Mand lidt udenfor det almindelige, hvem det stedse skal regnes tilgode, at han paa et vist Tidspunkt greb afgørende ind i Monrads Liv. Det var Digteren Nicolai Søvtoft.

Som Forfatter har han vundet sig et beskedent Navn i dansk Litteraturhistorie. Han tilhørte den romantiske Skole og stod i Venskabsforbindelse med de fleste af den litterære Guldalders kendte Navne, men hans egne Værker vandt ikke større Anerkendelse. Foruden lyriske Digte skrev han en Række dramatiske Arbejder, hvoraf tre blev opført paa det kongelige Teater, men kun et af dem »Christian den Fjerdes Dom« gjorde Lykke paa Scenen. »Som Forløber for Elverhøj har Stykket nogen teaterhistorisk Betydning«, siger H. Topsøe-Jensen i Dansk biografisk Leksikon, »her skabte Ryge først sin uforlignelige Christian IV og her laante Heiberg den virkningsfulde Idé at benytte Nationalsangens Toner baade i Ouverturen og i Slutningskoret«. I sin stærkt sværmeriske og fantastiske Produktivitet tog Søvtoft Del i den fleraarige Baggesen-Øhlenschlägerske Litteraturfejde med et satirisk Drama »Aandernes Maskerade« med Dom over Dan-

---

idet han siger: »Jeg havde engang en Ungdomsven, som ikke skjulte for mig sine hemmelige Tanker. Alt mens han gik til Konfirmation, opstod der tvivlende Tanker, om ogsaa virkelig de Undergerninger kunde være sket, hvorom den hellige Skrift beretter. Og alt som han blev ældre, bredte Tvivlen sig mere og mere. Har du først sagt din Frelser Farvel, da er der ingen Dæmning for de tvivlende Tanker. Mon der ogsaa er en Gud i Himlen, der hører de Bønner, som opsendes til ham? Er ej Troen paa Udødeligheden et Foster af Menneskets hovmodige Indbildskhed? Og han søgte hen til Jordens viseste, skarp-sindigste Tænkere, men han fandt kun Tvivl og Usikkerhed.« Maaske har Monrad lagt sin egen Uro dengang ind i Beskrivelsen af Vennen, men det maa i og for sig kunne udregnes, hvem denne var.

marks Digtere, blandt hvilke Øhlenschläger tilkendes Prisen. Efter hans Død udgav Monrad i taknemlig Erindring 1847 hans efterladte Tragedie »Knud den Hellige«. Som Prædikant var han ikke betydelig. Han blev senere forflyttet til Øster Egesborg og fra sin Visitats her den 26. Maj 1841 skrev Biskop Mynster¹²⁾ om hans Prædiken: »Nogle kristelige Ord, nogle moderne Anskuelser, uden Orden eller Tankegang, uendeligt langt, Foredraget ubehageligt og drævende«. Og i et Brev¹³⁾ til Hustruen samme Dag hedder det: »Præsten Søvtoft er som du ved et mislykket Geni, men hans Kone er godlidende og der var godt Selskab — saa jeg havde det ret godt undtagen under Søvtofts uendelige og kedsommelige Prædiken«. Det maa retfærdigvis tilføjes, at den strengt højtidelige og stift fornemme Mynster ikke havde megen Forudsætning for at forstaa en urolig og overspændt Natur som Søvtoft. Derimod havde Mynster mere tilovers for hans Overhøring af Ungdommen. »Han katekiserede bedre«, fortsætter Biskoppen i Visitatsdagbogen, »en antagelig Forsamling, Ungdommen svarede saa temmelig, hos mange savnedes Kundskab, hos de fleste Eftertanke«.

Men Kundskab og Eftertanke har Søvtoft derimod de mange Aar i Forvejen fundet i en saa udpræget Grad hos den unge Monrad, at han snart blev opmærksom paa og klar over hans sjældne Evner. I Plejehjemmet¹⁴⁾, hvor Drengen blev vant til at færdes bag Disken og sammen med Kunderne, var det Meningen, at han efter Konfirmationen skulde fortsætte som Handelslærling, men her greb Søvtoft ind. Ved Samtaler med Monrad forstod han, at her var en Lyst til Bogen og en Begavelse, som ubetinget maatte støttes til at gaa Universitetsvejen. Og nu begyndte paa-

¹²⁾ I. P. Mynsters Visitatsbøger 1835—53 ved Bjørn Kornerup. II, S. 178.

¹³⁾ Nogle Blade af I. P. Mynsters Liv og Tid. Udgivet af C. N. L. Mynster 1875, S. 419.

¹⁴⁾ Se N. V. Nielsen: Præstø Købstads og Klosters Historie, S. 424—25. Det hedder her: »Den opvakte 8 å 9-aarige Dreng syntes efterhaanden at faa megen Lyst til Handelen. Han færdedes daglig bag Krambodens Disk og mellem Forretningens Kunder, og Bestemmelsen var, at han skulde være Købmand, og at Begyndelsen hertil skulde ske ved, at han efter sin Konfirmation antoges som Lærling i Forretningen og under Onklens specielle Vejledning indviedes i Handelslivets Mysterier.« Sagt paa den Maade er det imidlertid — for at blive i Købmandssproget — noget i Retning af falsk eller misvisende Varebetegnelse. Saa nemt gik det sandelig ikke med at indordne ham under Plejeforældrenes Tanke.

ny Eventyret om den grimme Ælling, der her skulde blive til en særlig stolt og dejlig Svane. Søtoft iværksatte en Indsamling blandt Byens og Egnens Beboere gennem et endnu i Rigsarkivet opbevaret Opraab, hvor i det hedder:

»Sagen, som skal bestemmes, er den om det vil blive muligt at fremhjelpe til Studier et ungt Menneske med, som jeg tror, saare fortrinlige Anlæg og, som jeg ved, utrættelig og umættelig Lyst samt af rene Sæder. Det er da den lille Monrad, hvem jeg under Konfirmationsforberedelsen har lært nøjere at kende som et lyst Hoved og elskværdig Karakter, saa hvergang han forlod mig smertede det mig inderlig, at Armod skulde være saa mægtig iblandt os at bortødsle det gode Hoved fra den rette Plads. At han selv har lært sig saa meget af det tyske Tungemaal, at han temmelig korrekt oversætter endog vanskelige Skrifter . . . at han iligemaade selv modig har begyndt at lære sig det engelske Sprog — det vidner i det ringste om en Vilje og Stræben, der hos Barnet bør skattes højt og giver tillige en god Forjættelse for Fremtiden . . . Jeg skulde mere end nogensinde fejle i min Dom over Ungdomsanlæg om ikke hos dette Barn var nedlagt meget af det, der er fornødent for Videnskabsmanden . . . Dette ved jeg ogsaa, at Historien, ogsaa vort Fædrelands, paa saa mangt et Blad minder os om, at saare ofte fremgik Geniets Lys af Armods Nat.«

Indsamlingen gav til Resultat, at der blev tilstrækkelige Midler til at sende Monrad til Latinskolen i Vordingborg, hvor han kom i Huset hos daværende Adjunkt L. Westengaard, der tidligere havde haft en af Købmand Kornerups egne Sønner i Hjemmet. Det er denne Mand Monrad sigter til med sin Udtalelse om, at efter et Par Aars Forløb forstummede Drengens Tvivl let, da han boede hos en ortodoks og meget kærlig Mand.

Det sidste hjertelige Tillægsord er Udtryk for Monrads dybt taknemlige Sind overfor et Hjem, hvor — som han engang senere i Tiden udtrykker det i et Brev til H. C. Ørsted — Ægtefællerne blev som »sande Forældre« for ham og lod ham føle sig som virkelig Søn af Huset. Selvfølgelig har det ogsaa været en Berigelse og en Glæde for dem at faa en saa aandelig opvakt og intellektuelt rigt udrustet Yngling ind i Familiekredsen. Begges Breve er stadig fyldt med de mest uskrømtede Udtryk for deres lykkelige og tillige beundrende Følelser for ham. Efterhaanden brugte han indenfor visse naturlige Grænser Betegnelsen Fader og Moder om dem og senere i Livet kaldte hans egne Børn Westengaard for Bedstefader og Monrads rigtige Fader for Farfader. I et Brev til Professor Jens Møller nævner Westengaard »den kostelige Dreng, som vi har erholdt fra

Præstø, hvis Hoved og Hjerte er lige herligt«, og til Monrad selv skriver han: »Vi har ved dig optaget en ny Kærlighed i vore Hjerter«.

Westengaard, som Vilhelm Birkedal i sine Livsoptegnelser kaldte »den elskelige«, var ikke blot en god og alvorlig, men tillige en lærd og aandfuld samt levende livsinteresseret Mand. Ligesom Sjøtoft havde ogsaa han i de yngre Aar deltaget i Litteraturstriden mellem Baggeseu og Øhlenschläger, idet han var en af Tylvtens, de tolv unge studerende, der som fanatisk begejstrede Tilhængere af Øhlenschläger udfordrede Baggeseu til at møde dem i en latinsk Disputats til Forsvar for sine Angreb, hvilket han — støttet af Grundtvig — imidlertid afslog. Som Adjunkt i Vordingborg udgav Westengaard en Oversættelse af Platons Apologi for Sokrates og senere som Præst udfoldede han en omfattende kirkelig Skribentvirksomhed med Opbyggelsesskrifter af forskellig Art. Han følte sig grundtvigsk hendraget, men den Maade, hvorpaa den kirkelige Kamp førtes, tiltalte ham ikke og han var derfor med til at aabne et Organ, hvor der kunde forhandles paa en fredeligere og mildere Maade. Det blev Kristelig Kirketidende, som han (under Mottoet: I nødvendige Ting Enighed, i tvivlsomme Frihed, i alle Ting Kærlighed) 1832—35 udgav sammen med P. D. Ibsen og C. H. Kalkar. Den sidstnævnte skrev om ham¹⁵⁾ ved hans Død: »Hans Prædikemaade var forskellig fra de fleste andre. Det var kunstløse, ofte uregelmæssige Udtalelser af hvad der bevægede sig i ham, belyst af Evangeliets Lys. Han omtalte Tidens Begivenheder, udkomne Bøger, mærkelige Tildragelser med en Ugenerthed, som faa Prædikanter vilde have tilladt sig.« Nogen egentlig politisk Liberalisme har Monrad dog næppe fundet hos Westengaard.

I Skriftet »Præsten Westengaards Minde« med Taler fra hans Jordefærd i Odense 1853 udtalte hans Barndomsven Stiftsprovst Svitzer om den afdødes dobbelte Gerning som Skolemand og Præst: »Jeg ved, hvorledes han af et fuldt Hjerte hengav sig til sin Gerning og hvorledes han baade af Medlærere og Disciple og os, der stod udenfor Skolen, ansaas for en af dens Piller. Alligevel var hans kæreste Gerning ogsaa i Skolen at forkynde Evangeliet. Hans Hu stod til Kirken og hans fleraarige Skoletjeneste var som Jakobs syv Aars Tjeneste for Rachel, men det gik ogsaa ham som Patriarken, at det syntes ham at være faa Dage, for han havde Kærlighed til sin Gerning.« At Westengaard som nævnt her baade gik stærkt op i Elevernes Undervisning og var dybt

¹⁵⁾ Ugeskrift for den evangeliske Kirke i Danmark 20. Januar 1854.

interesseret i deres kristelige Udvikling bekræftes ogsaa deraf, at han var Medstifter af en Søndagsskole i Vordingborg og selv Medarbejder ved den. I Mindeskriftets Indledning hedder det: »I Sørgehuset talte hans Plejesøn Biskop Monrad og vidnede om, hvorledes den hedengangne havde været gennemtrængt af det evige Livs Kraft, som udgaar fra Kristus. Dette viste sig i det store som i det mindste. Fornemlig dvælede han ved hans Familieliv og ved, hvad han havde været for Taleren.« Om nogen liberalistisk Paavirkning nævnte Monrad intet.

Hvor stor var da Westengaards Betydning for den unge Monrad og hvad gemmer der sig egentlig i de fornævnte Ord, at Drengegens Tvivl forstummede let, da han boede hos en ortodoks og meget kærlig Mand?

I det rent menneskelige udøvede Samværet med Westengaard og Optagelsen i Hjemmet en meget vidtstrakt Indflydelse paa Monrad, som fra sine første Plejeforældres aabenbart ret smaat-skaarne og materieltpregede Kreds kastedes ind blandt aandsdannede og kundskabsrige Aandsfæller. Lærere og Præster besøgte Hjemmet, hvor han lyttede til mange indholdsrige og vækkende Samtaler. En skattet Gæst var den fremragende Kunsthistoriker Professor N. L. Høyen, der var Broder til Westengaards Hustru og senere fra 1832 gift med hans Søster. Fra dette Bekendtskab har Monrads rige Kunstsans, som siden gav sig Udtryk gennem hans Billedsamlinger, oprindeligt hentet Næring og Tilskyndelser.¹⁶⁾ Denne Kulturproces tog sin Tid, hans spinkle Fremtoning med det dengang uanselige Ydre i det tarvelige Tøj virkede ikke fremmende i det udvendige, men Forvandlingen skred frem som Rammen om et kosteligt Aandsindhold, hvis Kerne gemte Kimen til et religiøst mærket Menneskeliv af den ejendommeligste Beskaffenhed.

Monrads Ord om den let forstummede Tvivl synes at finde sin Bekræftelse i et ret ubehjælpsomt Digt,¹⁷⁾ som han et Aars Tid efter sin Optagelse i Hjemmet skrev til Westengaards 31 Aars Fødselsdag 8. Juli 1827. »Jeg fra Søvnens søde Hvile — maa i Guds Natur udile — maa til ham mit Hjerte hæve,« begynder han højstemt og siger derefter til sin Velynder, at han takker Gud, som »til din kære Søn — gjorde mig, den faderløse . . . Du til

¹⁶⁾ Efterladte Breve (i det kgl. Bibliotek) viser den dybe Fortrolighed i deres fremtidige Forhold, de sagde Du til hinanden, Familierne kom stadigt sammen, og Høyen vejledede Monrad ved Indkøb af Kobberstik og Raderinger.

¹⁷⁾ I Familiens Eje.

ham mig lærte bede . . . Du mit Hjertes Tvivl bortjog — du til Kristus hen mig drog.«

Men saa nemt som det synes kan Monrads Udtryk i Petittummet nu alligevel ikke fortolkes. Det maa huskes, at da han brugte det en halv Snes Aar efter Vordingborgopholdets Begyndelse var hans Sprog tone og Stil rigt udviklet hen mod den ejendommelige Klangfarve og fuldkomne Beherskelse, der gjorde ham til vort Lands tredie store Sprogkunstner ved Siden af Søren Kierkegaard og A. D. Jørgensen. Dertil hørte en hyppig underlagt ironisk Betoning, hvor Ironien absolut ikke rummer noget nedsættende eller afvisende, men kun paa Monrads Maade udtrykker et Slags skjult Forbehold overfor noget andet og mere, noget mangfoldigere, som han bevarer for sig selv. Det er den dybe og stadige Dobbeltthed hos ham, der — for saa vidt ganske naturligt — ogsaa præger hans Sprog. Og den maa der i høj Grad regnes med i nærværende Sammenhæng. At Drengens Tvivl forstummede let vil derfor sige, at den fra at være negativ og nedbrydende gik over til at blive positiv og opbyggende, men den vakte kritiske og undrende Eftertanke i sig selv blev grundig bevaret som en i sine Virkninger bestandig livsfyldig Del af hans paradoksale Aand. En lignende Biklang skal høres i Ordet ortodoks om Westengaard, men den gælder Monrad selv, som langt fra — og navnlig ikke paa det Tidspunkt — var ortodoks i dette Begrebs rette Betydning, men gennem Ortodoksiens dogmatiske Læreformer mødte han i disse første unge Aar Kristendommen som en levende Virkelighed hos Westengaard og blev af ham vejledt til en livsbekræftende Tro, der ogsaa indfangede Tvivlen under sig. Den samme — og nu næsten lidt underfundigt — selvironiske Maade ligger over Monrads Fortsættelse i sit Petittum, hvor det videre hedder: »Efter at have inddrukket Ortodoksiens strenge System blev jeg akademisk Borger 1830.« Altfor streng ortodoks var Westengaard dog næppe selv, men han viste, at indenfor Kirkelæren var der Plads for en bærende Kristentro, og i den gav Monrad sig over saa vidt hans Selvoplevelse rakte. Nogen særlig Dybde i denne Tilegnelse var der sandsynligvis ikke Tale om saa lidt som egentlig Fred og varig Hvile i Sindet, men Jordskælvet var ophørt denne Gang og Tvivlen forstummet, skønt den ingeniunde var forsvundet. Støttet til Eftertanken ulmede den i Bunden af hans Væsen og kunde efter Omstændighederne samle sig til nye Udbrud.

Det gennemlevede svarer utvivlsomt til den Tilstand, som han senere i sin Prædikensbog (Side 27) skildrer saaledes: »Var end Troen paa en levende Gud ej ganske gaaet tabt hos dig, saa var

han dig dog saa ophøjet og saa fjern, at han ej ænsede de smaa Tildragelser i et stakkels Menneskes Liv. Skulde han, den hellige og alvise, lytte til en svag dødeligs Bønner? Skulde han gribe ind, bevæget ved dine Bønner, i Begivenhederne, der ligesom Naturens Kræfter er undergivne almindelige og evige Love? . . . Du for-kastede maaske ikke aldeles Troen paa det evige Liv, paa Sjælens Udødelighed, men denne Tro stod hen som noget uvist og ube-stemt, hvorom intet Menneske kunde have nogen fast og sikker Overbevisning.« Ved Westengaards Hjælp havde han overfor dette negative fundet ind til et positivt Livsindhold i Kirkens For-kyndelse, havde lært at bede med fornyet Tillid og følt den gud-dommelige Skaber som et levende Tilflugtssted for sin egen per-sonlige Skæbne, i Kristus saa han den frelsende Magt, men Vul-kanen i hans Indre var ingenlunde slukket, Eftertankens ud-løsende Spænding ikke bortvejret, kun tilbagetrængt. Tvivlens Argumenter var i og for sig ikke fældede som Helhed, de maatte kun i Øjeblikket ligge under for andre og foreløbigt stærkere. Paa en Maade levede han sikkert mere paa Westengaards og andres Tro end paa sin egen. Westengaard var vist egentlig godt nok klar over det, men maalte derimod næppe den fulde Styrke i sin Myndlings voksende Aandskræfter og deres under Trykket for-gede Intensitet.

Monrad, der af Westengaard blev kaldt til Lektielæsning alle-rede Klokken 6 om Morgenen, blev selvfølgelig en fremragende Elev, som Skolen satte stor Pris paa. Dens Rektor var J. E. Suhr, som senere i en Bog¹⁸⁾ fremhævede sin Discipels »herlige Anlæg«. Ifølge den (i Rigsarkivet) stadigt opbevarede Karakterbog var Drengen stedse Nummer 1 i sin Klasse. Men Monrad forlod Sko-len allerede efter halvandet Aars Forløb, idet Westengaard, der som før nævnt længtes efter en kirkelig Gerning, da blev kaldet til Præst i Pedersborg ved Sorø, hvortil Monrad fulgte med. Saa nær var de kommen hinanden, at de ikke kunde skilles, og We-stengaard vilde nu selv privat undervise ham til Studenter-eksamen.

Fra denne Periode foreligger¹⁹⁾ en Stilebog, hvor vi i en enkelt Retning kan følge Westengaards Metode, men noget interessant yder det ikke. Monrad behandler her de Opgaver, som Westen-gaard har givet ham til Besvarelse af en Række religiøse og mo-ralske Spørgsmaal af meget forskellig og vidtrækkende Art. Hen-sigten er tydeligvis at indøve Monrad i den rette lutherske Kirke-

18) Smaaskrifter af pædagogisk og historisk Indhold II, S. 165.

19) I Familiens Eje.

lære og en dertil knyttet filosofisk Erkendelse som Modvægt mod Thomas Paines deistiske Paastande og oprørske Tanker. Det er sikkert ikke mindst disse Tilstræbelser, der har aftvunget Monrad Bemærkningen om at have inddrøkket Ortodoksiens strenge System. Blandt Emnerne er den kristelige Religions Guddommelighed ud fra dens første Historie, Guds Forsyn, den aabenbarede Religions Nødvendighed, guddommelige Egenskaber til Trøst i Nød og Modgang, Antropomorphismer og deres rette Anvendelse, Selvmordets Pligtstridighed, Vanen, Selvprøvelsens Vigtighed, Tilstanden i det andet Liv, Daaben, Nadveren o. s. v. De ungdommeligt prægede Øvelser er ikke spændende i deres Udarbejdelse og mistænkeligt korrekte. Monrad har indskrænket sig til at aflevere sine Besvarelser ganske automatisk efter Westengaards og de tilsvarende Bøgers systematiske Teorier. Derfor er der i hele Bogen kun et Par aldeles ubetydelige Rettelser. Alt Sprængstoffet er undertrykt, hvilket næppe pædagogisk har været nogen klog Fremgangsmaade. Kun et eneste Sted glimter det igennem. Det er i Afhandlingen »Hvad forstaas ved et Moralprincip og har den kristelige Religion noget saadant?« Her siger Monrad, at Kærlighed er Kristendommens Moralprincip, og hævder: »... heller ikke kan et saadant Princip udledes af nogen Aabenbaring, thi dennes Sandhed kan alene prøves med Hensyn til Pligtbegrebet.« Denne Passus har Westengaard overstreget og forsynet med et Spørgsmaalstegn, den har bragt ham i Vildrede, han evner ikke at gennemtrænge eller afgøre Tanken og tør ikke selv bestemme, om Lærer eller Elev er den mest skarpsindige.

For den dygtige og kundskabsrige Westengaard var det en Glæde og et taknemligt Hverv at forberede den lærelystne og fænomenalt begavede Fostersøn, som tilegnede sig Stoffet med den største og mest overraskende Lethed. Monrads Hjernevirksomhed viste en Modtagelighed, der syntes uden Grænser. Frederik Barfod fortæller i sin tidligere nævnte Artikel fra Illustreret Tidende, at allerede 1829 mente Westengaard at kunne sende sin Yndling til Universitetet, men kort forinden faldt Monrad i en haard og langvarig Sygdom, hvorfor hans Dimission maatte udsættes til det følgende Aar. Om Sygdomsanfaldet stod i Tilknytning til sjælelige Forstyrrelser nævnes ikke.²⁰⁾ Monrad tog da — som før berørt — 1830 sin Studentereksamen med Udmær-

²⁰⁾ Det er dog højst usandsynligt. En ung Pige fra Præstegaarden fortæller i et Brev til sin Moder, at Westengaards Fødselsdag dette Aar maatte Monrad tilbringe »med at faa ind at brække paa, og han har nu i Dag igen Feber.«

kelse i alle Fag. Hans akademiske Løbebane blev overhovedet saa glimrende som maaske ikke nogen andens før eller senere. Nu drog han til Hovedstaden for at paabegynde det teologiske Studium, hvortil hans religiøse Udviklingstrang og de foreliggende Omstændigheder drog ham.

III

STUDIEAARENES UDVIKLINGER OG BRYDNINGER

Efter Ungdomsvennernes Antydninger var Monrads ydre Skikkelse ikke forjættende, da han fra de tidligere landlige Forhold i Efteraaret 1830 kom til København som Student for at dygtiggøre sig gennem sine Studier og vinde sin Plads i den langt større Verden, som nu vinkede ham med sine Opgaver og Problemer. Han var klædt i Westengaards gamle omsyede Tøj, lille og noget svagelig, havde ingen god Ansigtifarve, Haaret var lidt pjusket og Stemmeføringen uheldig med en uren Biklang.

Men en lovende ung Mand er som et Frugttræ, der staar i Blomst, siges der i en af Monrads Prædikener, og i ham selv som denne uanselige Yngling gemtes det geniale Sind. Hans Aand skred straks fra Begyndelsen erobrende frem, ogsaa hans ydre Fremtræden og Statur forvandlede efterhaanden, Aar for Aar trængte han sejrende ind saavel i Kundskabens Rige som i stigende Samfundsbetydning, og det er underligt at tænke sig, at det er den samme beskedne Fremtoning, hvis Udvikling kun en god halv Snes Aar senere var naaet til det Høvdingepræg og den overlegne Førerkraft, som P. Vedel netop med Henblik paa det Tidspunkt beskriver saaledes: »Mægtigere end ved Mund og Pen virkede Monrad ved sin Personlighed. Vel var hans Begavelse, Arbejdsevne og Kundskaber overordentlig store, men for saa vidt var det dog kun en Gradsforskel, der skilte ham fra de andre. Hvad der gjorde ham et Hoved højere end dem var det storlaaede i hans Karakter. Endnu havde denne vel ikke fuldt udviklet sig, men alt var saa tidlig modnet hos ham, at Hovedtrækene allerede nu var tydeligt dragne og kun blev mere udprægede under hans senere Livs Tilskikkelser og Kampe. Naar man mødte hans vidunderligt smukke Øje med det skarpe, næsten uhyggeligt gennentrængende Blik og betragtede hans Ansigts klare Ro, den sammendragne Mund og den kraftige Hage følte man, at man stod lige overfor en Mand, der besad Vilje, Energi og et Mod, der ikke veg tilbage for nogen Hindring og om det skulde være var i Stand til at gaa til det yderste. Man begreb, at dette mægtige Hoved rummede en Herskernatur, der var sig sin Styrke bevidst og fordrede sig anerkendt, der elskede Magten, nok ogsaa for dens egen Skyld, men hovedsagelig for at bruge den til at føre

det ud i Livet, som han ansaa for rigtigt. Man anede, at denne Ro dækkede over et varmblodigt og lidenskabeligt Temperament . . . . En saadan Natur var ikke indstillet paa at underordne sig og han var derfor meget selvstændig i sine Meninger. Der var heri ikke nogen overdreven Selvtillid, thi han lyttede altid med den største Opmærksomhed til andres Anskuelser og til Indvendinger mod sine egne, underkastede dem alvorlig Overvejelse, men i Spørgsmaal, der ikke forudsatte en Sagskundskab, som han følte, at han ikke var i Besiddelse af, underordnede han sig ingen anden Autoritet end sin egen Overbevisning.«

Samtidig var der imidlertid fulgt noget andet, som ogsaa skal nævnes straks, fordi det tilgrundliggende helt fra Begyndelsen maa tages i Betragtning under Redegørelsen for hans fremadskridende Udvikling. »Man skulde herefter tro,« siger P. Vedel, »at en saa betydelig Personlighed maatte vække Sympati hos alle, der kom i Berøring med ham, men det var ingenlunde Tilfældet, og faa Mænd er bleven saa miskendte og har været Genstand for saa haarde og i det væsentlige saa uretfærdige Domme som Monrad. Det var som havde den onde Fe villet gøre de mange og skønne Gaver uvirksomme, som gode Feer havde givet ham paa Vuggen. Paa Mennesker, der ikke havde Lejlighed eller Evne til at se gennem den ydre Skal, virkede han snarere frastødende end sympatisk. De fandt ham kold og indesluttet, altid udfrittende, aldrig aaben og meddelsom, kun med Interesse for Sagen, aldrig for Personen.« Og P. Vedel fortsætter: »Men i Virkeligheden var han den ømmeste, kærligste og fornøjeligste Mand og Fader og den trofasteste Ven.« Det er mere end besynderligt, at det ikke slaar P. Vedel, at der her ikke er Tale om en enkelt, men to sammenkædede Personlighedsgrundretninger.

Studenterne havde dengang et Indledningsaar, som blev brugt til noget videregaaende humanistiske Studier og afsluttedes med den saakaldte anden Eksamen, hvorefter i Almindelighed først det egentlige Fagstudium for Alvor begyndte. Monrad tog den nævnte Eksamen samtidig med Søren Kierkegaard og de fik begge Udmærkelse, men allerede i Rusaaret havde den ihærdige Monrad, der overkom alt, givet sig i Lag med de orientalske Sprog, som drog ham stærkt og altid vedblev at fængsle ham. I dette Begynderaar har han været ret ensom. Han var kommen til Hovedstaden uden videre Tilknytning til jævnaldrende akademiske Kammerater og der skulde Tid til at danne Forbindelser. Dertil kom de pekuniære Vanskeligheder. Den opofrende Westengaard støttede ham saa vidt han kunde, men Monrad var iøvrigt henvist til at søge Stipendier og Selverhverv. Det bedredes for

ham baade med Ensomheden og Økonomien, da han i November 1831 fik tildelt Plads paa Regensen, hvor forøvrigt Forslagsprotokollen viste en udpræget Ironi hos ham.

»Den lille spinkle svagelige Fyr med den skrattende Stemme og de yderst tarvelige økonomiske Tilgange, med det graablege Ansigt, de graablaa Øjne, det pjuskede Haar, den luvslidte Frakke og de snevre Bukser midt oppe paa Støvlerne drømte aldrig om andet end Kamp og Sejr og udøvede allerede dengang en mærkelig Indflydelse paa hele sin Omgivelse,« skrev Frederik Barfod 7. Maj 1864 under Mærket Ldf. i Lolland-Falsters Stiftstidende.¹⁾ Det var Professor Jens Møller, der skaffede Monrad Regensen og Kommunitetet og blev takket derfor af Westengaard, som tilføjede: »Han er, Gud være lovet, et lige saa sædeligt og elskværdigt som efter sand Videnskabelighed stræbende ungt Menneske.«

Midt i sine flittige Studier, som han aldrig forsømte, tumlede han med sin Sjæls Væld af dunkle og tungsindige Længsler, utilfredsstillet Higen og fortvivlet Kamp. Han følte sig mest i Bølgedalen. Sin stærke indre Spænding søgte han i sin Ensomhed at udløse i en Række Digte, hvor hans Strenge var stemt i Mol. »Der stod et straalende Ideal af Menneskelivet for hans Syn,« siger Vilhelm Birkedal, »og han kunde længe ikke give Tid for at naa det, men vilde springe alle Mellemlid over . . . Men ved Siden af disse aandelige Rørelser gik der stærke Elskovsstrømninger gennem ham og han var saare fængelig overfor kvindelig Skønhed og Ynde, naar den var forbunden med Sjælsadel og Aand, og han førte i alle Maader et sædeligt og rent Liv . . . Jeg tror det var denne Blanding af kristelig Begejstring paa den ene Side og Kærlighedslængsler paa den anden, der en Tid lang bragte ham til at forsøge sig som Digter i en idealsk Verden, han søgte et Udløb for de stærke Gæringskræfter.«

Digtene har han nedskrevet i to stadigt bevarede Hefter²⁾ under Titlen »Lyriske Digte« og paaført Aarstallet 1831. Der findes ialt 25 og vi faar her et Indblik i hans indre Liv i dette Aars første Overgangsperiode inden han kom ind i større Kammeratskabsforhold. De betyder ikke meget i æstetisk Henseende og Monrad mangler tilstrækkeligt Herredømme over Formen, men de har deres største Værdi ved at belyse hans daværende sjælelige Tilstand. Man maa ikke opfatte den mørke Grundtone som almindelig Weltschmerz og Verdensflugt i Smag med litterære Strøm-

1) I »Et Livs Erindringer« skriver Frederik Barfod, at Artiklen er fra 1863, men det er en Fejlhuskning.

2) I Familiens Eje.

ninger i Datiden, et blot Ekko af hans Læsning, selv om han utvivlsomt nok allerede dengang har gjort Bekendtskab med Byron. En saadan Betragtning vil være at misforstaa ham helt, her er Tale om noget selvfødt og personligt. Snarere kan der anes en underbevidst Paavirkning fra Forfatteren til »Gabrielis Breve« Professor F. C. Sibbern, hvis Forelæsninger han da hørte, men naar han senere i Livet skrev om det Tryk, der altid hviler over en Kristen ved Tanken om Evighedens Alvor, som hvælver sig over Menneskelivet, har han dermed rørt ved Karakteren af sin egen tidlige Ungdoms elegiske Frembringelser. Hele hans Væsen syntes at stride mod en knugende Overmagt og samtidig føltes det som om hans Hjerte var delt i to, hvilket det i Virkeligheden ogsaa altid var.

Det første Digt, der iøvrigt falder udenfor Rammen, viser den unge Students Optagethed af en af Europas verdenshistoriske Begivenheder og hedder »Til Diebitsch«, den russiske Feltmarskal, som trods sine Sejre ikke straks havde Held til at knuse den store polske Opstand og døde af Græmmelse derover: »Se, Polaker kækt fremstaar — Frihedsaanden ej neddysses — gyldne Lænker de forsmaar.«

I enkelte symbolske Naturdigte som »Aftenstjernen«, »Foraarskamp« og »Hinden med de gyldne Horn« (med Omkvædet om Lykken: Han fanger den aldrig i Evighed) er Symbolik og Lignelser altfor anstrengt og tvungent i Ordvalget, det fænger ikke rigtigt, men Sindsdigtene er bedre i Indhold, skønt uendelig dystre og tunge. Kun paa Aarets Morgen i Nattetimens »Nytaarsvers« (som ganske vist begynder: Lad Smertens Taarer Øjet væde) lyder en Tak for det bitre og sorgfulde, der førte ham nærmere til Guds Bud, og en Bøn om Fred, saa Hjertet kan blive Dydens Bolig og han modigt maa staa i Stormen.

Men denne noget lysere og trods alt mere fortrøstningsfulde Westengaardske Efterklang fra Aarets Begyndelse forsvinder snart fuldstændig i de følgende Strofer varieret ud fra alle hans Forsøg paa at trænge gennem det overmægtigt triste og lidelsesfulde i den jordiske Tilværelse. I »En Tivvler« taler han til Naturen: »Mig ene husvaler du ej — mig ene er ukendt din Ro.«

I denne resultatløse Søgen efter Sandheden ligger hans sjælelige Dobbeltthed tydeligt udtalt i to forskelligt prægede Livsindstillinger.

Først den mismodige og livstrætte Følelse, at hans Ungdom forsvinder i en skæbnebestemt Kummer og Sorg, hvor Freden ikke hører hjemme og fjerner sig stadigt længere fra ham. I »Taaerner« og »Længsel« priser han endogsaa Døden som Befrieren:

»Se, hvor Dødens Engel vinker — iført Haabets Farve blaa.« Og inspireret af Øhlenschlägers Digt om den skønhedsdyrkende danske Billedhugger Johannes Wiedevelt, som tilsidst druknede sig i Sortedamssøen, da Lykkens Hjul under Modgang og Lidelser vendte sig for ham, prøver Monrad i »Selvmorderen« at forstaa denne Tungsindighedens Livsudslættelse.

Men jævnsides med denne hvileløse Selvbeskuelse gaar en anden Linie, hvor han paa forskellig Maade prøver at bryde ud af sin tilsyneladende lænkebundne Livslod. I Digtet »Bibelen«, en Slags Allegori, hvor han kalder den en ny Livets Flod i det nye Edens Have, lovsynger han den som en Hjælp til at finde den attraaede Sjælero og priser den som »Kildevældet — ej snøret udi Dogmers Baand.« I »Ærgerrighed« erklærer Ynglingen i sin Stræben, som afspejler en Side af Monrads Fremdrift, at han snart paa Berømmelsens Vinge skal svinge sig til Bjergets Top, hvortil Oldingen svarer, at kun Kærlighedslivet aldrig forsvinder, skønt det ikke bygger sig knejsende Minder.

I fire Digte giver han Udtryk for erotiske Drømmerier, der bekræfter Vilhelm Birkedals Udsagn om hans stærke Kærlighedslængsler, som her fortøner sig i sværmeriske Fantasier — ganske som Birkedals egne, naar denne et Sted bringer følgende Hymne til Kærlighedens Pris: »Den er mig en Længselsbølge, der ruller sagte gyngende med sit Hjem: Himlen, den er mig en Toneklang, der dirrer hen og har iført sig et let yndigt Gevandt i en stille Aftenrøde, da Himlen og Jorden forenede sig i en hellig Fred.« Paa samme Højde ligger Monrads Digte: »Uskyld, se, med Vellyst kæmper — Tro med Tvivl om Hjertets Fred.« Ved Digtet »Til min Pige« skal forstaaes den endnu ukendte og ligesaa er »Gartneren« et Drømmebillede om den forventede elskede Pige, som fremtryller Livsglædens Blomster. Det er tydeligvis ligesom de øvrige erotiske Digte klart i Slægt med »Gabrielis Breve«, som vel endogsaa har paavirket ham her uden at hans Poesi staar Maal med Sibberns Prosa. Monrad har tydeligvis løftet sine Pubertetsvanskeligheders efterfølgende seksuelle Modenhed op i de ædleste Livslinier og sublimeret den i en etisk Selvopdragelse og Aandskraft, hvor han under Viljens Herredømme udviklede en fast og mandig Karakter. Denne betydningsfulde Side af de sanselige Drifter i Ungdomsaarene spores i hans indre Styrke.

I et større Digt »Ide og Liv« tumler han med de største Begreber uden at magte dem, om Rummet før Skabelsen og den da endnu ufødte Tid, om den guddommelige Aands Frembrud i det gærende Stof, og i det tilsvarende »Harmoni« toner Fortrøstningen i fuld Styrke, Tiden og Stoffet skal overvindes tilsidst, Filo-

sofi og Poesi skal løfte Ideerne, men fremfor alt skal det religiøse gennemgløde dem.

Til Slut er indføjet et Digt, der betegner Overgangen fra hans Begynderaars helt ensomme Færden til Kammeratlivets Fællesskab, som udviklede sig, da han havde faaet Bolig paa Regensen. Overskriften lyder »Til en æstetisk Vennekreds« og det viser hans skjulte Trang til Samvær med jævnaldrende Venner, som han kunde udtale sig til og vente Forstaaelse hos, men der ligger tillige i Ordet æstetisk gemt en lille satirisk Brod, som ogsaa kan anes bag Stroferne. Han vil prøve hvor dybt Vennekredsen gaar. I Digtet spørger han sin »elskte Muse«, som »spreder Himmelmelgnister« i hans Barm:

Er det sandt, at du ej ene
flyve skal i mørke Nat,
at paa Verdens øde Scene
funkler Venskabsstjernen brat?

Flyv, o flyv, du elskte Spæde
hen til Trofasthedens Lund,
der du bygge skal din Rede
paa en tryk, en evig Grund.
Der du kvidre skal saa rolig,
hvad der bruser i din Barm,
i en venomgårdet Bolig,
i en trofast Vennearm.

Der er ingen haanlig Latter,
der er intet bittert Smil,
der enhver mit Hjerte fatter,
spotter ej en hellig Ild.
Der en kærlig Haand ledsager
paa en høj, men slibrig Sti,
indtil Himmellyset dager
i en evig Harmoni.

Monrad oplæste Digtet, da han i Januar 1832 blev optaget i et Vennelag, der under Betegnelsen »Selskabet uden Navn« var stiftet 20. Oktober 1831 og væsentlig bestod af Regensianere. De oprindelige var nogle Kammerater, som 1829 dimitteredes fra Borgerdydskolen paa Christianshavn, men efterhaanden kom flere til og det endelige Tal blev tolv, hvorfor Kredsen derefter almindeligvis kaldtes Tolvmandslaget eller Tylvten med en Hentydning til Studenterringen, der udfordrede Baggesen under hans Fejde mod Øhlenschläger. De fleste var fremragende og begavede unge Mænd, hvoraf adskillige kom til at spille en større eller mindre Rolle i Danmarks Historie og offentlige Liv.

Blandt disse maa først og fremmest nævnes den fremtidige Statsmand Carl Hall. Med Rette skriver P. Vedel: »Det er vanskeligt at finde to Mænd, der, begge højtbegavede og udprægede Personligheder, i Livsforhold og Egenskaber var mere forskellige. Smuk og kraftig, livsglad og frejdig, i Harmoni med sig selv og med Verden var Hall udgaaet fra et lykkeligt og velstaaende Hjem, omgivet af gode Barndomsvenner, vel set og vel modtaget overalt, og Fremtiden aabnede sig smilende og lovende for ham. Monrad havde derimod aldrig haft et Fædrehjem, næppe kendt sine Forældre, altid staaet ene i Livet og kæmpet med Fattigdom, og det var ikke let at forudse, hvad hans Skæbne vilde blive. Ligesom de var forskellige i Livsvilkaar saaledes var de det ogsaa i Egenskaber, Karakter og Livsdannelse, og det var lidet sandsynligt, at de to nogensinde skulde komme til at føle oprigtig Sympati for hinanden.«

Foruden Hall var der yderligere tre Jurister til blandt Medlemmerne — den senere Udenrigsminister Grev F. M. Knuth, Ludvig Kramer, som blev Kriminalretsassessor, og Politikeren Georg Aagaard.

Den sidstnævnte var Søn af Assessor Holger Aagaard og opvokset paa dennes smukke Herresæde Iselingen, hvor der i det højt kultiverede og aandeligt bevægede Hjem taltes Gæster som Grundtvig, Thorvaldsen, Øhlenschläger, P. O. Brøndsted, Chr. Winther, N. L. Høyen og Georg Forchhammer. Hertil drog Sønnen sine Kammerater med paa Besøg som Vaarbedudere om en ny Tidsaand i Danmark, men det er troligst, at Monrad trods alt smukt i et saadant Udflugtminde dog netop her — i Tilslutning til sit Digt — maatte stemple Oplevelsen som æstetisk i Modsætning til hans Higen efter noget dybere. Birkedal mener, at Georg Aagaard senere i Livet paavirkede Monrad nationalt og skriver: »Jeg tror, at Styrismanden lærte — lidt Dansk af dig, du fik ham varm . . . saa han umærkelig blev bøjet — til Tankegang i Folkets Spor.«

Seks af Tolvmandslaget var Teologer. Næst Monrad blev Vilhelm Birkedal den mest bekendte, Peter Mikael Andresen blev Præst i Hammel og Karl Fog Præst i Skjolde ved Horsens. De var Skolekammerater fra Randers. Peter Dorph, der var Elev fra Vordingborg og dengang boede paa Iselingen som en Slags Plejebroder til Georg Aagaard, kendte Monrad fra Skoletiden og var den, som indførte ham i Samlaget. Han blev Præst i Øster Egesborg efter Nicolaj Sjøtoft. Den sjette Teolog var Karl Fogs Fætter Victor Bloch, en Præstesøn fra Lønborg med stærkt romantiske Ideer og derfor kaldt den vilde Teolog fra Heden. Han førte Livet

igennem en i forskellig Retning stærkt bevæget Præstegerning og var den første i Danmark, der virkede for en Muhamedanermision, som efter hans Tanke skulde foregaa i Forening med den græske Kirke.

Hans Broder Klædehandler Georg Bloch var Tylvtens eneste Medlem, der ikke var Akademiker, og Kredsen samledes i hans Hjem paa Østergade hver Mandag Aften, hvor hans højtbegavede Hustru var en hyggelig og oplivende Værtinde — Sjælen i Broderingen som Birkedal udtrykker det. Han var en alvorlig og interesseret Mand, som i mange Aar sad i det danske Missionsselskabs Bestyrelse, og Fader til Sprogforskeren Jørgen Bloch og Svigerfader til Svend Grundtvig. Om disse Aftensammenkomster fortæller Birkedal:

Der sad vi tit under Aftenskin
af deres Hjemlivs den klare Lampe
og læste, talte med aabent Sind
om Livets Fred og om Livets Kampe.

Til Kredsen hørte endvidere den altid voldsomt optrædende Fædrelandsven og senere Historiker Frederik Barfod med den storstilede Enfoldigheds Naadegave — Holger Danskes Trompeter, som han blev kaldt i Carl Plougs Atellaner — samt Medicineren Vilhelm M. Bjerring, en i sig selv livlig Natur, der imidlertid paa Grund af ødelæggende Forhold i sit Hjem allerede i en tidlig Alder blev sindssyg og Aaret efter Monrads Optagelse maatte indlægges paa en Sindssygeanstalt, hvor han tilbragte næsten tresindstyve Aar. Med ham talte Venneflokket egentlig tretten, men da han saa hurtigt gled ud blev Tallet kun tolv. Derfra tog Frederik Barfod forøvrigt Pseudonymet »¹/₁₂«, som han til Tider brugte.

Men ogsaa udenfor dette Ungdomsselskab havde Monrad nære og hjertelige Venner. Særlig gjaldt dette Forholdet til hans Stuefælle paa Regensen C. F. Allen, den kommende fremtrædende Historiker, og C. E. Fenger, den senere Læge og Politiker. Om den sidste, som Monrad kendte fra Barneaarene, skrev han — og derved modsætningsmæssigt i visse Henseender skildrende sig selv — 1839 fra Paris, hvor han da traf ham: »Han har et særdeles godt Hoved, ypperlige Kundskaber og en Renhed og Alvor i Sindet, som det er sjældent at finde hos vore kirurgiske og medicinske studerende. Der er noget overordentlig sundt og roligt hos ham, han er aldrig melankolsk og finder med Grækerne, at Melankoli er Afsindighed. Men det er en naturlig Følge deraf, at der ikke i hans Gemyt findes den Dybde, hvor Verdens store Dis-

harmonier kæmper mod hinanden. Han kan derfor heller ikke forstaa, hvorledes man kan finde Fornøjelse i at læse Byron. Hans Liv er uden Dissonanser, men derfor besidder han heller ikke den Harmoni, der følger af deres Opløsning.« Og Monrad sagde ved hans Jordefærd i 1884: »Det er i Sandhed en Mand, i hvilken der ej er Svig, det er en trofast Sjæl, der bliver uforandret sig selv lig, lys, klar, ren, i Medbørs Dage og under Modgangs Uvejr . . . Forlod end alle andre dig og vendte dig Ryggen, han forlod dig ikke. I hans Venskab havde du en stille tryk Havn, hvor højt end Søgangen gik, hvor vildt end Livets Storme raste.«

Baade i bunden og ubunden Stil har saavel Vilhelm Birkedal som Frederik Barfod i deres Livserindringer udtrykt sig i begejstrede Vendinger om det fælles Ungdomsliv i dette Vennelag. Barfod taler om »den Kreds af Ungersvende, i hvilken jeg tilbragte en rig og lykkelig Ungdom . . . begavede Ynglinge med ideale Interesser . . . som jeg endnu i min Oldingealder med inderlig Glæde og Taknemlighed tænker tilbage paa.« Birkedal kalder det »et lifligt Brodersamfund med en Kreds af jævnaaldrende, som gerne vilde sværge til Idealets Banner ihvor dunkelt end dette stod for dem. Det var en almindelig Aands- og Hjerteløftelse, der bandt os sammen i trofast Venskab. Digtning, Fædrelandet, Friheden var os lysende Stjerner, Kamp med alt, hvad der vilde forkrænke disse Livstanker, var vort Løsen.« Eller som han andetsteds udtrykker det: »En lille Haabets Johanniterorden med Tro paa Adelsaandens Ridderslag, med Ærens Skjold og Sandheds gyldne Bælte.« Og ogsaa han glædes i Alderdommens Erindring:

Da brænder varmt min gamle Kind
i denne Flammes Gløden,
da lister sig en Engel ind
saa skøn som Morgenrøden.
Det er min unge søde Vaar,
som da paa Døren banker,
da dufter som en Rosengård
min Ungdoms rige Tanker.

Og han siger i et andet Digt:

Vi stod paa Ungdoms Vagtaarn
og skued Syn paa Syn,
vi blæste Livets Jagthorn,
mens Skyen gav sit Lyn.
Over Bjerger, gennem Dale
vi fo'r med jublende Røst,
end hører jeg Minderne tale
saa blødt som vor Ungdoms Lyst.

Vennernes Maal var saaledes først og fremmest at leve et ædelt Menneskeliv, det faglige og videnskabelige spillede en mindre Rolle i Samværet, og Peter Dorph udbrød i et Digt:

Af Glædens Kilder øser vi
med Hjertets rene Bæger
og Himlens Billed straalere i
den Drik, som Hjertet kvæger.

I deres Samliv smeltede Alvor og Gammen sammen paa den skønneste Maade, Fællessangen tonede med Klang og Kraft, de sværmede i Naturen og gik Arm i Arm til Langebro, hvor de stirrede paa Maanens Skin henover Kalvebodstrand, eller de kørte til smukke Steder i Københavns Omegn, stundom endnu længere bort paa større Sjællandsudflugter, hvorunder deres romantiske Sind fik Næring, mens i deres Tanker Drøm og Virkelighed blandede sig uopløseligt med hinanden.

Hvad drøftede de og hvilke Emner optog dem? Vilhelm Birkedal nævner et tredobbelt Maal for deres Stræben:

Et Liv i Skønheds billedsmukke Tempel
og Danmarks Frihed ud af Trældoms Vold
og Hjertets Kærlighed med Renheds Stempel.

Det sidste gælder som allerede fremdraget deres romantiske Drømme om Kvinden og det første er deres Længsel efter Romantikens blaa Blomst i den Livskraftens Morgen, da Aanden fløj højt imod Herlighedsborgen, og her sværmede de først og fremmest i Litteraturens Verden. Dorph og Bjerring var ypperlige Oplæsere og Deklamatører, Monrad og Birkedal samt Barfod foretog deres egne Frembringelser, mens de alle med Begejstring indlevede sig i Datidens litterære Guldalder med de frembrydende store Digternavne — det var forøvrigt Barfod, som lavede det Ordspil, at fra Aaret 1828 stammer de fire store og de tolv smaa Poeter. Som det tredie af de nævnte Maal staar Danmarks Frihed og med Frihedsspørgsmaalet berøres en Side af det politiske.

Birkedal udgav 1835 en Samling Digte, der belyser Stemninger og Tankegange indenfor Broderkredsen i Overensstemmelse med det foranstaaende, og han helliger Bogen til Vennerne som Ungdomslivets Monument. Der er en Række Kærlighedsdrømme i Lighed med Monrads egne, en Sang til Øhlenschläger, afsunget hans Fødselsdag 14. Januar 1833 i det kongelige Teater efter Opførelsen af »Hakon Jarl«, og i en Studentersang hedder det:

Vi er Kæmper for gamle Nord,
 vi er Kæmper for Frihedsgløden.
 At knuse Usselheds Magt paa Jord,
 at svinge frit os mod Morgenrøden,
 det er vor Id og vort Maal hernede,
 vi er Kæmper for Valhals Glæde
 til Dødens Blund.

Politik i Almindelighed og dens mange praktiske Enkeltheder syntes ikke at interessere dem, men den store Linie i en Forening af Danskhed og Frihedsbegejstring greb dem. Ganske vist siger Birkedal, at Monrad dengang i sine Digte aldrig betonedede det nationale og væsentlig var Kosmopolit — han elskede vel sit Fædreland og vilde ofre det sin Kraft og sit Arbejde, men Folkenaturforstaaelsen manglede. Her viser Birkedal blot sit mangelfulde Syn paa Monrad, hvis Personligheds Dybder han aldrig lærte at forstaa trods Samlivets nære Tilknytning. Birkedal drog sine Slutninger altfor meget efter de ydre Ord alene, men her havde Monrad i hvert Fald gennem Digtet »Til Diebitsch« givet Udtryk for sin dybe Betagelse af Polakernes Frihedskamp, som optog dem alle vældigt. »Polen rystede i sine Lænker Hænderne til Blods,« siger Birkedal, »og den hvide Ørns Vingeslag fra Ostrolenka og Warschav bragte ogsaa Luftbølgerne til at suse om vore Kinder. Vi følte, at her var der noget ædelt at sætte Livet ind paa, og vi lyttede med bankende Hjerter til Frasagnene om Heltene, der stred og blødte i den ulige Kamp: den hvide Ørn mod den sorte fra Ruslands Stepper.«

Det var en Kampens Tid i Politik,
 en Trone faldt, brudt blev Bourbonnens Lænke
 en Friheds Luftning over Jorden gik —

udbryder Birkedal i »En Livsførelse« med Henblik paa Julirevolutionen i Frankrig, hvor Karl X blev styrtet, men alligevel har den mærkelig nok tilsyneladende ikke interesseret dem stærkt, maaske fordi den stod for dem som for meget Gadeoptøjer i Samklang med Grundtvigs Udtryk om de parisiske Gadedrenge Riderspil i Hundedagen 1830, hvorimod en af dens Virkninger herhjemme vandt deres ubetingede Sympati. Det var det følgende Aars Bebudelse om Indførelsen af raadgivende Provincialstænder som en Indrømmelse til Frihedskravet og der er ingen Tvivl om, at Ord som Folkestyre og Menneskerettigheder lød hyppigt ved deres Sammenkomster — kun Frederik Barfod forsvarede endnu dengang Enevælden. I sin Digtsamlings Afskedssang skrev Birkedal:

Og skal vi skilles — vel! — i Afskedstimen
 det være Eden mellem Ven og Ven
 at ofre hver en Kraft, naar Klokkens Kimen
 højt kalder hver til Frihedsværket hen.

Naar ses vi da? Paa frie Fædres Grave
 som frie Sønner af det gamle Nord .....

Ogsaa det religiøse beskæftigede i dybere Betydning enkelte af Vennerne og ganske særlig gjaldt det Monrad og Birkedal, som i den Retning var ubetvingelige Sandhedssøgere til det inderste af deres Sjæl og derfor paa en egen Maade fandt hinanden i deres fælles aandelige Livstrang, men inden den udførlige Udredning af Monrads religiøse Brydninger i Studieaarene er det nødvendigt nærmere at bestemme hans Stilling indenfor Kredsen. Faldt han i store Træk sammen med de øvrige og blev hans Haab om frugtbringende Venskab i overvejende Grad tilfredsstillet? Fandt han den attraaede Forstaaelse i Øjeblikket?

Dertil maa svares et absolut Nej — bortset fra visse Fremtidsforbindelser. Alle erkendte de hans ejendommeligt rige Personlighed og straalende Evner som en Aandsbegavelse, der efter Birkedals egne Ord langt overgik enhver af de øvrige, og de saa hos ham Tanker og Livsrørelser af forskellig Art, som trods al Uklarhed og manglende Selvforstaaelse gav hans Ungdom en mærkelig Fylde og et usædvanligt Indhold, men de evnede ikke fuldtud at vurdere ham, han var dem paa flerfoldig Vis for underlig og ubegribelig. Han kom med nye geniale Spørgsmaal og kastede nyt Lys over Sammenhængen, saa de ofte manglede Svar. »Jeg skylder ham meget,« siger Birkedal, »der var i hans Omgang noget saare æggende i god Forstand, idet han kastede mange livsvangre Frø i min Sjæl: et Gæringsstof, som krævede sin Klaring, Spørgsmaal, der krævede sit Svar. Ved vore Sammenkomster med Vennerne var hans Forhold iblandt os meget forskelligt: snart var han overstadig lystig og talende, skønt ofte saaledes, at man følte gennem hans Spøg og Lystighed en dunkel Baggrund af Smerte, snart var han tavs og tilbagetrukket i sig selv, naar han sad i en Krog som drømmende, mens han saa stundom pludselig sprang op, svang sit Punscheglas og stødte det imod en andens, idet han med løftet Stemme raabte: Kamp og Sejr, du! Til sit Valgsprog havde han Linierne: Og rask igennem Larm og Spil og Kamp og Sejr før mag til min Grav. Det var som om han anede, at han skulde bestaa en streng Kamp før han kunde komme til Fred med sig selv og til Sejr over stærke modstridende

Magter.«³⁾ Frederik Barfod fremhæver det samme. Som et morsomt Eksempel paa Monrads Blanding af det muntre og det pædagogiske fortæller Birkedal i »En Livsførelse«, at under en Langvejs-tur standsede Monrad Vennerne ved en Mudderpyt og udbrød:

O Venner, hvilket Liv og hvad var Nytten,
hvis her vi skulde staa paa Vagt ved Pytten?

Hvis her vi skulde staa vort Liv til Ende
og holde Vagt ved Vejens Mudder her?
Det var dog tungt — o tænk Jer, om vi trende
her evigt skulde staa med ladt Gevær?
Hvad andet gør vel mange Ungersvende,
hvis Stræben gaar tilbunds i Mosens Kær?
Vi, Venner, er dog anderledes Dreng,
Ideer har vi, skønt ej mange Penge.

Vi staaer ej Vagt, vi vandrer for at fange
det gyldne Skind, det er bestemt for os,
og skjuler det sig end i Taager mange
vi skal nok finde det al Svig til Trods!
Hvi straalet Maanen over Jordens Vange?
Den er det gyldne »Skin«, vort Riddergods,
og derfor søger alles Blikke Maanen
med Højflugt snart og snart med Hjertedaanen.

Ej blot for Elskovs Lyst den er Drabanten,
den er hver Alvorsstræbens gyldne Skind,
vi svinger os fra Verdensklippekanter
at hente den paa Himmelflugten ind.

Det er ret klart, at vel var det i flere Retninger meget udviklende for Monrad at færdes i Selskabet, men han passede alligevel ikke rigtig ind i Rammen og sluttede sig af indre Grunde aldrig ganske uforbeholdt til Kammeraterne, som dog følte sig tiltrukket af ham i Anerkendelse af hans høje Begavelse, som gav Anledning til disse berigende og inciterende Samtaler. Han var ægte nok i sin Venskabstrang uden maaske dog at give sig hen eller meddele sine Tanker af egentlig Fortrolighed, men af Trang til Afløb eller for at høre dem bedømt af andre. Han var grublende og tankefuld, men de stærke Følelser, som han ogsaa ejede, bidrog til at sætte ham i stadig Gæring og Brydning, saa han uforklarlig for de andre kunde springe fra den ene Stemning til

³⁾ I et Brev (det kgl. Bibliotek) skrev han 19. Oktober 1870: »Jeg begynder at blive træt af at kastes mellem modsatte Tankegange og vilde dog gerne dø med det Yndlingsudtryk jeg havde som ung Mand: Kamp og Sejr.«

den anden. De vidste ikke, at to Personlighedsgrundretninger udfoldede sig i ham, hvoraf den ene var skjult for dem, hvergang den anden ytrede sig. Og han vidste det heller ikke selv, derfor maatte han blive ensom midt i de gode Venskabsforbindelser, som han i og for sig paaskønnede. Senere fik han dybe Venskaber.

Som før antydet var han utvivlsomt stærkt paavirket af »Gabrielis Breve« og har følt med den unge Mand i Bogen: »Hvor ofte forekom jeg mig saa alene og forladt, naar jeg om Natten paa Hjemvejen samlede mit Sind fra Aftenens Adspredelse under den stjernefulde Himmel. Hvor ofte saa jeg et Billede paa mit Liv i de Kloder, der i utallig Mængde fuldender deres store Kredse over vort Hoved. Fjerne fra hinanden, ensomme og alene, gaar de deres Baner, rolig skuer de hen til hinanden og monne glæde sig ved Synet, men den ene ved ikke af og bekymrer sig ikke for, hvad der uden Rist og Ro rører sig i den andens Indre. Saaledes er det i det store Verdensalt og saaledes er det saa ofte i Jordens Dale.«

Blandt hans efterladte Papirer⁴⁾ findes et stærkt rettet og meget bearbejdet Digt fra den Tid, aabenbart en større Selvbeskuelse, der er et utvetydigt Vidnesbyrd om hans stadige Ensomhedsfølelse og skuffede Forstaaelsestrang. Det hedder deri:

Let knyttes Venskab i de unge Aar,
thi blød er Sjælen og det Baand, der gaar
om Hjerterne og tæt dem sammenslynger,

— — —

men naar nu alt er Kraft og Lys og Glans,
naar Knoppen svulmer i den Krans,
der duftende om Sjælene sig snor,
da følger Kummer Glædens Spor

— — —

og Baandet brister og forladt du gaar.

Og ene gik han, skønt hans Kreds
af Venner hyppigt ham besøgte,
og munter var han, veltilfreds
som forhen ogsaa naar han spøjte.
Dog tomt var Ordet .....

Bagved — udvikler han — ligger Smerten, som han dølger og bærer med sig ud i Naturen:

⁴⁾ I Familiens Eje.

Det var en Nat, da Himlens Fred
 var hævet over Jorderige,
 med Havets Vover hen den gled,
 i Blomstens Duft den syntes stige,
 i Vinden suste den, den svæved
 i Taagens Sølvflor, der hæved
 sig dampende fra Mark og Eng,
 i Blomstens Dug var redt dens Seng.

— — —
 Forbi ham gled en gammel Drøm
 og gamle Synder for ham stode,
 mod Himlens Dyb hans Øjne saa
 og skued Stjernen i det blaa.

— — —
 Og Knæet bøjed sig, han hæved Haanden
 som til en Bøn — da rantes Aanden
 i samme Nu af Tankens Lyn,
 og Drømmen svandt, han vaagned brat
 og smilte bittert ad sit Syn.
 Alene stod han i den tavse Nat.

Digtet afslører, hvorledes han bag Venneglæden dog til Forundring for sig selv inderst inde føler sig som en anden og de sidste Linier bekræfter, hvordan han stærkere bevidst begynder at føle de to indre sjælelige Grundretninger brydes selv i sine bedste Stunder, og der ligger noget symbolsk tragisk i dem overfor Fremtiden. Der kom en Dag, da den samme Kamp i stort Begreb lod ham staa alene i hans egen og hele Danmarks tilstundende mørke Nat. Som nu skulde ogsaa da to Sjæle beherske ham og gøre ham til en Gaade for Verden.

Han var nemlig i Virkeligheden den stadigt gaadefulde i Vennelaget, det mystiske og lokkende, det spændende og dragende, og ingen af dem ejede det »Sesam, luk dig op«, som aabnede til Løndommen. Der er noget gribende vemodigt i Billedet af denne unge Mand, der underkastet sin egen uforstaaede Hemmelighed følte sig skabt anderledes end de andre baade i Aand og Attraa og søgte en Løsning gennem deres Venskab uden at finde den. Hans Væsen trak sig ikke tilbage fra dem, tværtimod, men hans Hjertes Helligdom maatte ikke blive profaneret ved at aabnes for det uindviede med manglende sjælelig Resonans. Saa vilde han hellere vandre sin dunkle Vej alene i den mørke Nat. Paa den anden Side er der noget stolt over Billedet af den vaagnende Yngling, der udvalgt og kaldet modnes til sin høje Flugt. Han er mærket med Gløden fra Altret og under alt ulmer den i hans Indre. Han var meget vennesæl i sin Fremtræden og Frederik Barfod siger, at som han var almindelig agtet for sine store Evner,

sin mageløse Flid og sine usædvanlige Kundskaber, saa var han ikke mindre afholdt paa Grund af sit stille fordringsløse Væsen, sin jævne Godmodighed, sin ærlige og trofaste Velvilje.

»Under hele vort stadige Samliv i København mener jeg at kunne sige, at han nærmest og inderligst sluttede sig til mig,« skriver Birkedal. »Efter senere Erfaringer tror jeg at have set, at denne hans Tilslutning ganske vist vel var grundet i særlig Kærlighed til mig, men for en stor Del ogsaa deri, at han trængte til en Sjæl, for hvilken han kunde udgyde sine Stemninger og de stærke Rørelser under sin voldsomme Gæring, og jeg var den af Vennerne, som maaske lignede ham mest i Mangel paa Ligevægt og derfor bedst kunde forstaa og dele hans Følelser, fordi ogsaa jeg befandt mig i en aandelig Kampilværelse, som de andre ikke kendte synderlig til, og fordi jeg navnlig i kristelig Retning dengang var den, der kunde gaa med paa hans Betragtning af Kristendommens Bestedelse paa denne Tid . . . . Jeg levede da med denne min Ven i det ængeste Fortrolighedsforhold. Der var næppe noget i vore indvortes eller udvortes Anliggender, som vi ikke delte med hinanden, og jeg genkalder tit i min Erindring de mange Tiener, da vi enten paa vore Vandringer i Byens Omegn eller paa vort Kammer udvekslede vore Tanker, udkastede Billeder af vor Fremtid og af, hvad der skulde være vor Stræben.«

Denne Fremstilling er som før antydet i og for sig rigtig efter de ydre Linier, men den dækker ingenlunde Forholdet ved en dybere Indtrængen i deres Fællesskab. Fortroligheden havde sin Grænse, som blev sat af den umiddelbare og ureflekterede Birkedals Mangel paa Evne eller Sans til at lodde sin Vens besynderligt formede Sjæleliv og maale dets fulde Omfang og Spændvidde. Derfor tør man kun med en vis Forsigtighed bygge paa Birkedals forskellige Udsagn om Monrads religiøse Tilstand, man kan ikke uden videre stole paa dem som Udtryk for Virkeligheden og flere af dem er direkte forkerte paa vigtige Punkter, hvortil kommer den forvirrende Maade de er slynget imellem hinanden uden kronologisk Orden og Rækkefølge. Visse af hans Paastande mangler den indre Sandsynligheds Præg og kan ikke bestaa for en nøjere Prøvelse i Sammenligning med faktiske Omstændigheder paa anden Vis. Frederik Barfod siger ogsaa i sine Erindringer med Hensyn til Birkedals tilsvarende Livsberetninger, at dennes Hukommelse her har »spillet ham flere Puds.« Det maa tilføjes, at man for saa vidt angaar Monrads religiøse Udvikling derfor ogsaa i ikke ringe Grad maa korrigere P. Vedels titnævnte store Afhandling i »Tilskueren« 1904—5, da den i denne særlige Retning væsentlig holder sig til Birkedal som Kilde.

Hvordan forløb da Monrads religiøse Udvikling i Studieaarene?

Han oplyser i sit Petikum, at han fra den første Tid hørte teologiske Forelæsninger hos Professorerne Jens Møller, H. N. Clausen og M. H. Hohlenberg, men siger videre, at »da deres System afveg altfor meget fra mine Meninger bevirkede det, at jeg ikke var nogen stadig og flittig Tilhører.« Disse tre Mænd stod religiøst og læremæssigt nogenlunde paa samme Grund og gik i samme Retning. De indtog en mæglende Stilling og søgte hver paa sin Vis at bygge Bro mellem Rationalismen og den gamle lutherske Kristendomsforkyndelse. Langt den betydeligste var H. N. Clausen, hvis Standpunkt (paavirket af den tyske Religionsfilosof Fr. Schleiermacher) efter hans eget Udsagn var Foreningen af den inderlige Kristentro med den frygtløse Kritik overfor det kirkeligt nedarvede og fastslaaede. Mod ham havde Grundtvig i 1825 rettet sit Skrift »Kirkens Genmæle« med den — ganske overdrevne — Beskyldning, at Clausen »havde stillet sig i Spidsen for alle den kristelige Kirkes Fjender og Guds Ords Foragtere i Landet,« hvilket medførte vældige offentlige Brydninger og en Retssag, hvor Grundtvig blev idømt en Bøde og livsvarig Censur, der dog hævedes 1838, Birkedal skriver, at han og Monrad var enig med hinanden i at se med Uvilje paa H. N. Clausens Rationalisme, der ellers tiltalte de fleste af de Dages teologiske Studenter. Dette synes at harmonere med Monrads egne Ord om hans fra Professorerne afvigende Meninger, men der er en Forskel. De to Venner er fælles om Uviljen, men ikke af samme Aarsag. Monrad var ikke saa dogmatisk rettroende, at han af den Grund fandt Clausen forargelig, og som ældre Mand skrev han anerkendende om ham, at det var hans Fortjeneste at have hævet den systematiske Teologi i vort Fædreland fra en lavere Rationalisme til Schleiermachers Standpunkt. Derimod kunde Monrads rigtbølgende Sjæl ikke forlige sig med Clausens kølige og reserverede Problemindstillinger, han manglede Inderlighed og Varme i hans Følelsesopfattelser og delte ikke hans altfor afglattede Anskuelser. De fik senere meget med hinanden at gøre i det offentlige Liv, men Clausens nøgterne Anlæg var ude af Stand til at fatte en svulmende og flersidig Natur som Monrad. »Jeg kunde ikke finde Bund i Manden,« skrev Clausen i sine Livsoptegnelser, der først udkom efter hans Død. »Det vilde ikke lykkes mig at opdage noget, der stod saa ubetinget fast for ham, at han ikke skulde kunne findes villig til at gaa paa Akkord. Og med alle glimrende Egenskaber — hvor sørgeligt overvurderede han ikke sin Evne til at magte Forholdene, da han efter Frederik den

Syvendes Død bød sig til som første Styrmand paa det slingrende Statsskib.« Dertil svarede Monrad i »Politiske Breve« med sin mesterligt ironiske og træfsikre Behændighed: »Menigmand siger om en Sø, der er en Smule dyb, at den er bundløs. Noget lignende hænder Professor Clausen saavel i teologiske Spørgsmaal som i Bedømmelsen af Personer og det bundløse tiltaler ham ikke. Han havde en sjelden ren og ædel Karakter, maaske med en lille Til sætning af Selvtilfredshed. Under et temmelig koldt og afmaalt ydre Væsen glødede Hjertet af Kærlighed til Fædrelandet, det danske Sprog, Sønderjylland, der var stor Klarhed i hans Tanker, men de marcherede lige ud af Landevejen som vel dresserede Soldater. Til Nød kunde han finde sig i, at andres Tanker gjorde Krumspring, naar de holdt sig til Jorden. I det jævnt forstandige laa hans Styrke. Det høje og det dybe maatte iføre sig det jævnt forstandiges Dragt for at tiltale ham. Fred være med den ædle Sjæl!«

De Forelæsninger, der vedrørte hans Fagstudium, blev saaledes nærmest betydningsløse for ham, ogsaa fordi han aandeligt følte sig hævet over de paagældende Professorpersonligheder, men der var andre, som fængslede ham overordentlig stærkt. Paa den polytekniske Lærestanstalt fulgte han straks fra Studietidens Begyndelse med den største Interesse vor verdensberømte Videnskabsmand Hans Christian Ørstedes Forelæsninger om Naturlæren og draget af denne aandfulde Mands ædle Livssyn stiftede han hurtigt hans personlige Bekendtskab, blev en stadig velset Gæst i hans Hjem og kom derved under endnu stærkere Paavirkning af hans ophøjede Livsankelse. Ørsted, der som Fysiker havde opdaget Elektromagnetismen og i Kemien var Opdageren af Metallet Aluminium, var tillige alle Dage religiøst en dybt grebet Naturfilosof, hvis Grundankelse er udformet i hans kendte Bog »Aanden i Naturen«. Han saa det som Videnskabens ypperste Opgave at finde den store Fornuftsammenhæng i hele Naturen, Grundspiren bag alt i den sanselige Tilværelse er for ham af aandelig Art. Virkeligheden omkring os er den ydre Side af noget indre i Slægt med Menneskets egen Fornuft, og derfor gaar for ham Vejen for den sandhedssøgende fra Naturen til Gud. Monrad gav sig hen i denne Naturfromhed, det tankemæssigt storslaaede i den tiltalte den ene Del af ham og det følelsesfuldt romantiske den anden, den løste ganske vist ikke Hjertets Gaader saa let som den syntes at løse Naturens, men den blev ham dog en bevarende Magt i en sig nærmende mægtig aandelig Krise, hvor han kastedes ind i en afgrundsdyb Strid mellem Tvivl og Tro.

I den første Studentertid — det har næppe været mere end højst halvandet Aar — gik Monrad og Birkedal ofte i Slotskirken for at høre Biskop J. P. Mynster, dengang den dannede Verdens alvorlige religiøse Vejleder, hvis Forkyndelse optog dem meget. En enkelt Gang hørte de Grundtvig i Frederikskirken paa Christianshavn og bagefter udbrød Monrad, at det var som om en af Israels gamle Profeter havde opløftet sin Røst. »Der kom imidlertid et betydningsfuldt Vendepunkt i Monrads hele aandelige Tilstand,« fortæller Birkedal. »Jeg kom kørende fra et landligt Besøg paa Iselingen. Paa Vesterbro mødte Monrad Vognen, jeg stod af og fulgte ham til Frederiksberg. Under Vandringeren sagde han pludselig: Du skal vide, at jeg har opgivet Kristendommen. Vel havde jeg noget før hørt Ytringer af ham, som kunde tyde paa et forandret Livssyn, saaledes en Gang, da han sagde: Det synes som om der er ingen kærlig Styrelse af Verden, det er som om en Skæbnens Vogn gik hen over Jorden og knuste alt under sine Hjul ubekymret om alle Hjerters Kval og Pine. Men jeg havde antaget disse Ord for et kun øjeblikkeligt Udbrud af en saaret Sjæl, der ikke havde nogen alvorlig Betydning. Nu forfærdedes jeg over denne aldeles utvetydige Fornægtelse, jeg var vant til at se hen til ham som til en Trosfælle i Liv og Død. Paa mit Spørgsmaal om, hvorledes dette var sket, svarede han, at han i den senere Tid var kommen stadig i H. Chr. Ørstedes Hus og at han ved der at høre dennes og flere andre udmærkede Mænds Udtalelser var kommen til ikke blot at tvivle om Kristendommens Sandhed, men til rentud at maatte sige sig løs fra den.«

Denne Beretning — som P. Vedel kritikløst gentager — lider af visse Brøst enten det som sandsynligst skyldes øjeblikkelige Misforstaaelser eller senere Erindringsforskydninger hos Birkedal. Trods alle Monrads Tvivl og Anfægtelser i den paagældende voldsomme Sjælekamp er det dog vist noget af et Spørgsmaal om det kan siges, at han brød med Kristendommen som ligefrem vantro eller en utvetydig Fornægter, men navnlig staar det i Modsætning til alle faktiske Kendsgerninger, at Ørsted skulde være Aarsag til en saadan Opgivelse af Kristendommen eller fuldstændig Løsrivelse fra den. Sandheden er det modsatte.

At Forbindelsen med Ørsted skulde have bragt ham til at svigte Troen er for det første ganske usandsynligt alene af den Grund, at denne vidtfavnende og hjertenskærlige Mand altid udtaler sig med den største Ærbødighed og personlige Varme om Kristus og Kristendommen. Ved Kristendommens Tusindaarsfest i Danmark 1826 talte han over Temaet »Kristendommen og Aandsdannelsen understøtter hinanden« og sagde om Bibelen: »Hvor finder

man vel nogensinde et saa klart Billede af Menneskeslægtens ældste Tilstand som der? Hvilke Eksempler paa Visdom og Retfærdighed til Efterfølgelse, hvilke modsatte paa Daarlighed og Uretfærdighed til Advarsel! Hvilke høje Billeder paa Guds Storhed, hvilke herlige Visdomssprog er ikke indesluttede i dette Værk!« Andetsteds kalder han Kristendommen det mægtigst virkende Vendepunkt i Menneskeslægtens Udviklingsgang ved dens Fremhævelse af Kærligheden til Gud og Næsten. »Kristus har intet System lært,« udtaler han, »men store Sandheder, guddommelige Sandheder, i Liv og Død lyksaliggørende Sandheder. Man behøver ingen Skarpsindighed, ingen Lærdom for at være Kristen efter den store Mesters Lære. Tro og Kærlighed fører til ham.« Stærkere endnu hedder det: »At vi er Syndere og at Kristus har reddet den syndige Menneskeslægt maa enhver Kristen tro, men den hemmelighedsfulde Maade, hvorpaa dette er sket, derover bør det ikke alene være enhver Kristen tilladt ikke at spekulere, men man bør ikke engang opmuntre ham dertil.« Ørsted skelner skarpt mellem Troen paa den guddommelige Mesters Lærdomme og Granskningen af de teologiske Systemer, idet han for sit eget Vedkommende erklærer, at han hverken hører til Rationalisterne eller Supernaturalisterne i Udtrykkenes gængse Betydning.

Dernæst er der det i Sammenhængen ret bemærkelsesværdige, at Birkedal selv — tilsyneladende uden at skænke Forholdet en Tanke — i Forbindelse med sin bevidste Kristentro er gennemtrængt af det Ørstedeske Natursyn enten Paavirkningen har været direkte eller mulig skyldes Indflydelse fra Monrad. Birkedal har i hvert Fald følt sin Tro bestyrket derigennem. Man ser det i hans førnævnte Bog »Digte«, hvor en Række af dem besynger Aanden i Naturen. I et af dem med netop denne Titel siger han:

Naturen er vor Moder — det toner hver en Streng,
der bæver for en Luftning paa blomsterklædt Eng,

— — —
men alting er hellig Kærlighed.

I »Aand og Natur« forfægter han den ægte Ørstedeske Grundopfattelse, at Guds oprindelige Tanke fik Form i den skabte Natur, saa Lovene i Naturen er de samme som Tankerne i Mennesket:

Gennem Aandens Verden gaar den høje
Skabers store Tankefyldte frem:
hver en Sandhed for det indre Øje
peger hen til Gud som Tankens Hjem.

O, men i Naturen Herrens Hjerne
 ytrer sig som Skønhed, Harmoni,
 og hvad hisset er hans Sandhedskærte
 her fremblusser som hans Poesi.

Tanken er en ensom løsnat Vinge —
 i Naturen er der Liv og Aand,
 i Naturen kan sig Sandhed svinge
 svøbt i Skønheds fagre Klædebon.

Og i »Stjerneskeeret i Bølgen« hedder det lige ud:

Kære! Alt, hvad du ser
 i den ydre Natur,
 er et billedligt Skær
 af den indre Natur
 i dit Hjerte.

Endvidere foreligger for Monrads Vedkommende dennes egne Udsagn i to Breve til Ørsted. Det første er skrevet, da han baade sjæleligt og legemligt rejste sig efter Krisen, under hvilken Ørstedes Belæring tydeligt nok har været ham af en vis fremtidsforjættende Styrke og bevarende Magt gennem den haarde Tid, men paa den anden Side var den ikke i Stand til at være den egentlige Bærekraft. Det er dateret 25. August 1832 under Ophold i Odense, hvor Westengaard nu var Præst:

»Jeg føler en saadan Trang og Lyst til at skrive til Dem, at jeg ikke længere kan modstaa, og uagtet De maaske vil undre Dem, saa haaber jeg dog, stolende paa Deres Godhed, at De let vil tilgive mig, at jeg ulejliger Dem med Læsningen af disse Linier. Jeg blev desværre nødt til at forlade Deres Sommerforelæsninger formedelst Embedsstudiernes Fordringer. Allerede i Vinter virkede disse saa forstyrrende, at Resultatet ikke blev det jeg ønskede, det nemlig, at jeg saa at sige kunde trykke Naturlovene til mit Hjerte og føle deres Ild og Varme gennemstrømme alle Sjælens Funktioner, føle dem fremtræde i det aandelige Liv ikke som en død Erkendelsens Skat, men som en levende Kilde, hvoraf religiøse Følelser udsprang, at jeg, for at være kort, kunde føle mig hjemme i Naturen og ret levende gennemtrænges af den Overbevisning, at Gud er den, hvori alle Ting lever, er og rører sig. Da jeg snart indsaa, at Tiden var for knap til at de naturvidenskabelige Kundskaber saaledes kunde assimilere sig med min Aand, besluttede jeg at afbryde, saa hurtigt som muligt tage teologisk Attestats og derpaa under et fortsat teologisk Studium med Kraft sætte mig ind i Naturvidenskaben. For Øjeblikket er imidlertid denne Plan bleven kuldkastet ved en Nervefeber, der

tog sig den Frihed saaledes at hjem søge mig i Juli Maaned, at Sjælens fulde Kræfter vel ikke for det første vil faa i Sinde at revertere. Uagtet denne Standsning jo er slem nok kan jeg dog ikke sige, at jeg tager mig den synderlig nær, thi et kraftigt aandeligt Liv grunder sig dog i Sandhed ej alene paa en Læren af Systemer og det kan, hvad jeg ved af Erfaring, suge Næring saavel af Sygdom som Sundhed. For nærværende Tid opholder jeg mig hos mine Plejeforældre Pastor Westengaards, der i enhver Henseende er sande Forældre imod mig. Engang i Efteraaret, naar jeg har samlet Kræfter, vender jeg tilbage til København og haaber da at have den Glæde at se Dem og Deres.«

Og adskillige Aar efter, da hine Kampe forlængst var tilbage-lagt, lyser hans Taknemlighed mod Ørsted varmt igennem Minderne og han skriver i Foraaret 1839 under sin store Udenlandsrejse: »Naar jeg saaledes her i Staden Paris . . . lader Aarene 1830—38 defilere forbi mig, saa spiller den polytekniske Læreanstalt og Deres Højvelbaarenhed en ikke ubetydelig Rolle i disse Vuer. Snart er jeg i Bygningen . . . i en talrig Forsamling og ved Deres Ord aabner der sig for mig en ny Verden, som jeg endnu haaber ej i Fremtiden at blive aldeles berøvet ved heterogene Studier, snart er jeg ene med Dem paa Deres Studerekammer og taler med Dem om alle mine Anliggender, Planer og Sorger, og snart er jeg med Dem paa første Sal og ser Dem i al Deres Rigdom, ser Dem omgiven af hele Deres Familie, hvoraf enhver enkelt Person fra Nicolai til Frøken Karen er mig interessant og, hvis paagældende Personer ej skulde finde det for nærgaaende, er mig kær. For al den Nydelse og al den Nytte, som jeg har høstet af mit Forhold til Dem, modtage De, Hr. Etatsraad, modtage Fruen og alle Deres min inderlige og oprigtige Tak!«

Det sindbilledlige i Ørsteds religiøse Naturerkendelse bærer Monrads Digt »Morgenbøn« i »Poetisk Læsebog for Børn og barnlige Sjæle« af A. S. (d. v. s. Frederik Barfod) fra 1835—36:

Min Gud, vær takket for din Ro,
din Fred i dette unge Hjerte.
Her bor det trygt i Uskylds Bo
og kender ej til Livets Smerte.

Dig ene kender det, min Gud,
din Aande vifter gennem Skoven,
i Blomstens Øje staar dit Bud,
højt taler du fra Kildeskoven.

O, gid du ogsaa i min Sjæl
 maa evigt bo, du evighøje,
 da flød mit Liv som Kildens Væld,
 som Blomsten smilte da mit Øje.⁵⁾

Ørstedes gennemgribende Indflydelse paa Monrads Naturindstilling vedvarede ubrudt Livet igennem som et berigende Led i hans Tro ogsaa som fuldmoden Kristen og lyser for den opmærksomme Iagttager frem allevegne i hans Ord. Hans Prædikenssamling er gennemsyret af den og som et karakteristisk Eksempel skal anføres et Stykke af hans Vidnesbyrd anden Pinsedag: »Dagens Evangelium hører til de store og mægtige, thi det omfatter hele Tilværelsen, det første og det sidste, Begyndelsen og Enden, den første Begyndelse — der ligger langt bag ved Verdens Skabelse og som du ikke kan gribe eller fatte, thi unøjagtigt kalder du den en Begyndelse, da den falder sammen med Evighedernes Evighed — og Enden, den sidste Ende, den yderste Dag, paa hvis Afgørelse der ej er nogen Slutning, thi den strækker sig fremad gennem Evighedernes Evighed.

Hvad er den første Begyndelse? Det er Guds rige udtømmelige Kærlighed. Langt kan du ej se paa Jorden. Selv naar du er paa det aabne Hav kan du kun se en fire Mil til alle Sider. Saa er det som Himlen sænker sig ned og danner en Vold rundtom til alle Sider. Stiger du op paa et højt Bjerg, saa kan du vel se længere, men de fjernere Genstande hyller sig i Taage. Hæver du derimod Blikket opad, hvor langt kan du da ikke se! Maanen kan du se, den er allerede mange tusinde Mil borte. Solen kan du se, dens Afstand er en Snes Millioner Mil. Neptun kan du se, skønt den kun lyser ved sit Genskin fra Solen, og den er dog en 600 Millioner Mil borte. Endnu langt fjernere er de smaa lysende Punkter, disse Sole, som vi kalder Stjerner. Hvad kan det nytte, at vi nævner Tal, vi forbinder dog ikke nogen klar Forestilling med dem. Og du kan se endnu længere, thi Himlens lysende Taage, som vi kalder Mælkevejen, bestaar af lutter Sole, der er saa fjerne, at de for vort Øje smelter sammen til en Taage. Men her er ej Grænsen for Himmelummet — du ved, at det strækker sig fort i det uendelige. Saa langt som dit legemlige Øje naar ind i Himmelummet, saa dybt kan Sjælens Øje se ind i Guds Kærlighed, naar det er blevet opladt af Troen, men Grænsen ser du ikke, thi bundløs som Himlens Dyb er Guds Kærlighed. De lysende Himmelleger, disse himmelske Milepæle, betegner de

⁵⁾ Dette Digt er hentet fra hans lille lyriske Drama »Møens Klint«, der senere omtales.

Gerninger, hvorved Gud har aabenbaret sin Kærlighed. Ej naar dit Øje længere end til den lyse Himmeltaage og ej naar din Sjæl længere end til Guds evige Raadslutning at sende sin enbaarne Søn til Verden. Naar jeg har talt om Blikkets og Sjælens Rækkeevne, saa giver dette Udtryk en vrang Forestilling om de virkelige Forhold. Det er ikke dit Øje, der naar hen til Himmellegemerne, det er deres Straaler, der naar dit Øje. Derved ser du dem. Saa skuer ogsaa din Sjæl kun ind i Guds Kærligheds Dyb derved, at dens Straaler naar din Sjæl. Du griber kun Guds Kærlighed, naar han aabenbarer den for dig. Men som der er Mennesker, hvis Øje er blindt, saa kan ogsaa du blindgøre din Sjæl. Begyndelsen er Guds Kærlighed.«

Men som det mest afgørende om Krisens Udgang har vi Monrads Tilstaaelse i hans Petitem. Det er tidligere anført, at han straks i det første Studieaar var begyndt med de orientalske Sprog — dels elskede han dem og dels ansaa han et nøje Kendskab til det gamle Testamente for nødvendigt til Forstaaelsen af det nye. Og her siger han: »Lidt efter lidt nedbrødes ved Læsningen af det gamle Testamente Opfattelsen af de messianske Forjættelser og ved dette Brud brød alle Drengens Tvivl frem. I Fortvivlelse opgav jeg Teologien.«

Det er bemærkelsesværdigt, at han bruger Udtrykket om alle *Drengens* Tvivl, der brød frem igen. Tvivlens overvældende Indslag i Drengenaarene var trængt tilbage, men ikke forsvundet, og nu fik det ny Næring under hans videnskabelige Studier. Den gamle Tvivl dukkede op under en anden Form. Det Brud, som han taler om, synes at være fremkommen overfor det, som Grundtvig engang kaldte »Tidernes Sammenhæng og Kristus i deres Middelpunkt«, og i den Henseende havde Ørstedes Naturbetragtning efter sin Art ingen nedbrydende Virkning, men har aabenbart i nogen Grad været støttende for Monrad og baaret ham oppe til en vis Linie som det eneste Holdepunkt for ikke at synke endnu dybere. Givet er det i hvert Fald, at Birkedal underlægger hans Ord en forkert Fortolkning hvordan de saa end har lydt. Muligvis har Monrad udtrykt sig sarkastisk som han ofte havde for Skik og ikke mindst, naar Modparten var immun overfor hans Begrundelser.

Det tilgrundliggende var dette, at Monrads vældige Aandsfylde, der altid var forankret i det religiøse, søgte en Mening med sig selv og en Mening med Livet. Den ene Del af ham søgte dette Maal ud fra mægtige Følelsesrigdomme og den anden Del ud fra store Tankedybder, hvorhos disse to hver for sig selvstændigt virkende Sjælsretninger søgte en indbyrdes Harmoni. Derved blev

Kampen tredobbelt og af uhyre Dimensioner, men hans gigantiske Personlighedskræfter og skarpe Intelligens rejste sine Bølgeslag. Allerede i Barndommen havde Drengesindet reageret voldsomt, nu kom Stormfloden.

Efter hans egne citerede Ord foregik Nedbrydningen af den kirkeligt overleverede Kristusdogmatik lidt efter lidt som Læsningen skred frem og samlede sig tilsidst til et Brud, der ikke maa opfattes som et Brud med selve Troen i fornægtende Betydning, men med dens bærende Støttepunkter i den kristne Troslære og den dertil knyttede Hengivenhed og Hvile. Han har altsaa holdt igen længst muligt, men Drengens Tvivl fra Thomas Paines populære Bog fik nu en uimodstaaelig videnskabelig Forstærkning og brød sejrende igennem. I sin Fortvivlelse og raadville Sørgmodighed opgav han Teologien og deri udtrykkes den knugende Smerte, hvormed han aandeligt følte Jordbunden skride under sig og kastedes ud i det uvisse Mørke. Tre Aar senere skrev han 3. August 1835 til Anna Mathea Aagaard fra Iselingen: »Tvivlen har heftigt bevæget mig, min Tro paa Gud og Udødelighed har været knust, mægtigt lokkede Verdens Forførelser mig.«

Et Afsnit i Postillen (Side 282) er underbygget med hans indre Oplevelser dengang og oplysende med Hensyn til hans udflydende Sjælstilstand. »Har du holdt fast ved din Daabspagt,« spørger han sin Tilhører, »eller er du bleven troløs og har sluppet Troen paa Faderen, Sønnen og den Helligaand? Gid jeg kunde læse i dit Hjerte og skifte min Røst efter de Tanker, som jeg saa bevæge sig hos dig. Maaske du siger — jeg ved ej om du gør det — : Jeg er bleven vis og indsigtfuld, forstandig og saare oplyst. Hvorledes skulde jeg kunne fastholde Troen paa den gamle Børnelærdom? Verden skrider fremad og udvikler sig Aar for Aar. Skulde den da ikke i sin Oplysning være kommen langt ud over en Trosbekendelse, der er saa mange Aar gammel? Jeg søger ikke Naaden, saa er det, men Sandheden søger jeg, og idet jeg søgte Sandheden, saa havnede min Overbevisning ej i den gamle Trosbekendelse. — Hvis det virkelig er, som du siger, hvis du søger Sandheden, da kan jeg ej andet end prise dig, o Menneske, thi vid, at Kristus er Sandheden. Hvis du søger Oplysning, da maa jeg berømme dig, thi Kristus er Lyset. Sandelig, det er ej saa, at den mørke Vankundighed følger din Frelser, den milde Naade er hans ene, den lyse Sandhed er hans anden Følgesvend, thi i ham er Naaden og Sandheden vorden. Sig mig, hvad mistede du og hvad fandt du, da du forlod din Frelser for at søge Sandheden? Du mistede den levende

Gud, den himmelske Fader, der hører de stille Bønner, Hjertets sagte Suk, der stiger op til ham, og som med sin mægtige Vilje styrer Verdensbegivenhederne, ogsaa din Skæbne, i det store og i det smaa, og du fandt Nødvendigheden eller Tilfældigheden som Verdens Hersker alt eftersom du antog eller forkastede den menneskelige Frihed. Du mistede Troen paa Sjælens Udødelighed: at Sjælen ved Troen føres ind i det evige Liv, og du vandt Overbevisningen om, at det gaar dig som Markens Kvæg: du udaander og er ej mere, eller hvis det kom højt, saa endte du med Tvivlen og spurgte som Pontius Pilatus: Hvad er Sandhed?»

Den bestemmende Afgørelse, da han følte Kristendommen glide bort under sig og som et ærligt Menneske derfor besluttede at forlade Teologien, maa efter Sammenstilling af alle Omstændigheder sættes først paa Foraaret 1832. Forud var svære Dønninger gaaet gennem hans Sind. Han kunde komme op til Birkedal næsten aldeles opløst i Taarer og udbryde: »Jeg holder ikke alt dette graat i graat ud, jeg gaar tilgrunde, jeg vil drage bort, jeg vil gaa som Missionær til Grønland. Der er dog noget at sætte sit Liv ind paa.« Hans Egedes Gerning har aabenbart staaet for ham som en vidunderlig helstøbt og offervillig Indsats. Men den tungeste Styrkeprøve stod tilbage og kulminerede i de følgende Maaneder. Som en Tilknytning til alt dette — men altfor ubestemt — maa opfattes Birkedals Ytring, at det pinte Monrad, at »han stadig stødte paa denne sejge og vingskudte Kristendomsopfattelse i Tiden — der var intet Sving, ingen Løftelse. Alt syntes som Graaspurvekvadder, hvor han krævede Lærke- og Nattergalesang.«

Nogen Mening med Livet havde han foreløbig ikke fundet. Hans Stræben i den Retning var lige levende, men den havde hidtil været frugtesløs. Det gjaldt saavel for hans Tanke som for hans Følelse. Tanken havde gjort Oprør mod Kirkelæren og heller ikke Følelsen kunde indordne sig under den. Han havde forladt et Livsgrundlag uden at finde noget andet. Kun Ørsteds smukt udformede Verdensanskuelse synes at have fastholdt ham ved dog at skænke den aandrige Fornuft et vist Raaderum i Naturbetragtningen, men den kunde ikke tilfredsstille hans Hjertes Længsel efter at finde Meningen med hans eget Liv eller hjælpe ham i det rent personlige Gudsforhold. Hvad var hans Livs Maal? Hvorfor skabtes han, hvortil levede han, hvorhen stundede han? Hvordan finde Fred for dette urolige og krævende Hjerte, hvis Higen og Trang ikke lod sig afvise? Spørgsmaalene lod ham ikke i Ro, alting i ham brændte efter et Svar. Han grublede og grundede, led og stred, sørgede og fortvivlede, men fandt

ingen Løsning paa sin Livsgaade. »Det synes,« lød hans førnævnte Udbrud til Birkedal, »som om der er ingen kærlig Styrelse af Verden. Det er som om en Skæbnens Vogn gik hen over Jorden og knuste alt under sine Hjul ubekymret om alle Hjerters Kval og Pine.«

Hans ihærdige Syslen med det gamle Testamente havde vakt hans Interesse for de stærkt tragiske Livsskæbner i deres Forhold til den guddommelige Magt og han følte Problemet opstaa i ham selv. Var hans eget Liv bestemt til at være et saadant Sørge spil? Hvilede der en Guds Dom over ham? Det er muligt, at han paa Bunden af sin Sjæl nærrede en ubevidst Frygt for, at Faderens Sindssygdом skulde gaa i Arv til ham selv, men derom foreligger intet, og i hvert Fald var hans Livsattraa den uophørligt tilskyndende Drivkraft i hans Selvransagelse. Alle disse tungsindige Tanker og nedbrydende Sindsbevægelser af-fødte Udarbejdelsen af to Dramaer med Emner fra gammeltestamentlige Skikkelser, som han prægede ud fra sin egen Sjæls for-tvivlede Mismod og hvorigenem han søgte at raade Livets Ru-ner for de af Gud mærkede Sjæle under de store Livskonflikter. Disse Ungdomsarbejder, hvortil Manuskripterne⁶⁾ stadigt opbe-vares, kan siges at være skrevet med Monrads Hjerteblood.

Den første Tragedie, der formentlig er skrevet sidst paa Vinte-ren 1831—32, har han givet Titlen »Tvivlen« og betegnet som et Sørge spil i fem Akter. Den rejser et Dobbeltspørgsmaal. Styres Tilværelsen af Gud eller hersker den uafvendelige Skæbne? Og hvis det er Gud — er det da ham, der som en urokkelig Forud-bestemmelse lægger Forbandelsen og den ydre Undergang over et Menneske eller har den enkelte selv Skylden ved at svigte en dybere Kærlighedslov og dens Krav til ham? Emnet er hentet fra Dommernes Bog om Jefta, der bekæmpede Ammoniterne og inden Slaget havde lovet, hvis han sejrede, at ofre Gud det første, der kom ham imøde fra hans Hus. Han vandt Striden og blev under Musik og Dans modtaget af sin Datter, som han derfor maatte bringe som Offer.

Høvedsmanden Nimrod, der ønsker Datteren Mirjam tilægte, slutter i Stykket forræderisk Aftale med Ammoniternes Konge inden Slaget, som kun vindes ved Høvdingen Immanuel's ufor-færdede Tapperhed. Straks paa Stedet lover Jefta ham derfor sin Datter. Derved vindes noget godt, da disse to elsker hinanden, og i et hurtigt indtrædende Møde mellem dem skildres deres Elskovsfølelser. »Saadan skal vi leve,« siger Mirjam, »og trylle

⁶⁾ I Familiens Eje.

os et Eden frem paa Jorden.« Nu begynder de ulykkelige Be-
givenheder at udvikle sig. Nimrod ved, at Straffen venter ham
fra Jefta, hvis Løfte han ogsaa kender, mens Mirjam endnu er
uvidende derom. Han beslutter at hævne sig og paa underfundig
Vis faar han Datteren til at drage Faderen i Møde. Forinden har
hun drøftet Sejren med sin Veninde Debora, som hævder: »Ej
Modet blot, men Skæbnen styrer Slaget,« hvortil Mirjam svarer:

— — — nej, ved Himlens store Gud,
Jehova ene styrer Slagets Gang,
ej ligger det paa Skæbnens dunkle Vægtskaal.

Jefta forfærdes, da han møder Datteren og maa fortælle hende
om sit Løfte, men nu melder Tvivlen sig hos dem begge. I sin
nye Kærlighedslykke ivrer hun:

Jehova er en god, en kærlig Gud,
han vil ej ligne disse fæle Guder,
der river Barnet bort af Moderfavnen
og gyder ud dets Blod ved Faderhaand.

Men Profeten, der kommer tilstede, viser hende Herrens Veje
som anderledes end vore og hendes Indvielse til Gud som det
højeste, hvorefter hun tilsidst gaar ind under Kravet og hæver
sig til at sige:

Jeg er saa glad, jeg trænger ej til Trøst,
tro ej de tunge Taarer, min Debora,
som triller ned ad mine blege Kinder,
mit Hjerte svulmer af en salig Længsel
og ukendt Glæde strømmer gennem Sjælen
— — —
jeg kan ej fatte selv min egen Sjæl.

Da gribes Jefta af Tvivlen og spørger:

Men har Jehova ikke selv med klare Ord
befalet ej at ofre Mennesker,
staar det ej skrevet saa i Mose Lov?

Profeten gendriver ham med et andet Ord:

Din Gud du holde skal de gjorte Løfter,
din Ed til ham du ikke bryde kan.

— — —
Af os udgrundes ikke Herrens Raad,
hvad vide vi? Hvad kunne vi forstaa?
Du kender ikke Verdens skjulte Vej,
hvorfra den kommer, hvorhen den farer.

Ej Mennesker kan gøre noget, Jefta,
 hvad Herren ikke vil og har besluttet,
 ja, hvis det end var Træskheds fule Værk,
 saa sker dog ikkun Guds Jehovas Vilje.

Og skønt alle i Jeftas nærmeste Omgivelser tager Afstand fra ham for en saa utrolig Beslutning indvilger han i Ofret trods deres Modstand:

Nu har jeg intet Hjerte mer tilbage
 og ingen Sjæl, der ynkes over Jefta.

Tilbage bliver kun den stille bitre Smerte og til den siger han:

Velan, saa være du mit Hjertes Værn,
 du stod jo alt ved Barnets lille Vugge,
 du fulgte mig saa tro paa Livets Vandring,
 du vil ledsage mig til Gravens Skød
 og venligt trykke til mit matte Øje.

Nu fortryder Nimrod sin Hævnplan, men for sent søger han at standse de frygtelige Følger. Lysets og Mørkets Magter strides i ham og han flygter ved et livsfarligt Spring ud af Fængselsvinduet:

Jeg stedse sprang imellem Liv og Død,
 vort hele Liv er kun et Spring mod Graven

— — —
 Hvad Forskel er der mellem Liv og Død?
 Se, Døden føder alt og sluger alt
 og Dødens Porte staar ved Livets Vej.

Fortvivlelsen griber ham, i Kamp dræber han Immanuel, og han føler sig som en landflygtig og hvileløs Brodermorder som Kain, en Førræder som senere Judas, og den uafvendelige Gengældelse driver ham i Undergangens og de mørke Magters Vold — symboliseret i Troldkvinderne, utvivlsomt et Laan fra Shakespeares »Macbeth«. Monrad var velbevandret i Litteraturen.

Sørgespilletts Svar paa de rejste Spørgsmaal om Gud og Skæb-
 nen er baade Ja og Nej, Monrad evnede ikke at se tilbunds i Livets haarde Tilskikkelser og stillede kun Problemerne op som et Spændingsudslag af sit betrængte Sind.

Det er A. D. Jørgensen, som først har brugt det Billede, at Monrad kom til at udforme Saulstragedien i sit eget Liv, men digterisk forsøgte Monrad at skildre den i sit andet Ungdoms-
 skuespil, som han ikke i Manuskriptet har givet noget Navn. Det er uden Tvivl paabegyndt kort efter Fuldførelsen af det første. Livsgaaderne er de samme i begge Tragedier og begge Steder ud-

strækkes det tragiske til at gælde hele Slægten. Kun i den unge Hyrdedreng David, som Profeten Samuel salver til Konge som Sauls kommende Afløser, lyser Glæden frem, men Smerten bebudes:

Det umuligt er at blive
i Sjælen mere lykkelig end jeg.

Er jeg nu Konge? Gud, jeg kunde græde
mon det er Glæde, naar det ej er Smerte,
der underligt i Sjælen ryster mig?

Og fra Profeten lyder det varslende til ham om Fremtiden:

Lad Glæden dø, lad Sorgen fødes,
spørg ej om Fryd i Livet.
Dér kæmpes og dér maa blødes,
en Stormvind knuser Sivet.

David lærer det efterhaanden og siger senere til sin Ven Jonatan:

Naar Livets Blomst skal spire frodigt frem,
da maa den vandes tit med Sorgens Taarer.

I det første Drama om Jefta stammede Konflikten fra Begivenheder ude fra, men i det andet fra selve Menneskesindet, og her gaar Monrad dybere ind i det psykologiske. Raader et Menneske over sit eget Hjerter eller er der i vor Sjæl nedlagt en uovervindelig medfødt Bestemmelse til Livets Redning eller Undergang? Saul sveg sin Gud, men var han skyldig i Konflikten Forudsætninger? Forbandelsen har imidlertid ramt ham for hans Brøde og en indre Magt driver ham mod det endelige Nederlag og hans Tilintetgørelse. Alle ædlere Følelser hos ham synker ned i deres Modsætning. Det gælder ogsaa hans oprindelige Kærlighed til den udvalgte David:

Det er dog ej saa ganske let at hade,
bestandigt lyder Kærlighedens Røst,
svagt toner den i Hadets Tordenstemme
og da er det forbi med Hadets Fred,
saa kommer Sorgen med Fortvivlelsen
og Hjertet sønderrives under vilde Kampe.
Og er det da nødvendigt, at jeg hader?

Det er besynderligt, at Kærlighed
til Had er nu min hele Kærlighed.

Ja, jeg hilser dig, du Hadets mørke Nat.

Og før han tager sit eget Liv som Gudsdommens Fuldbyrdelse
siger han om sig selv:

Forbandet er din Sjæl af Gud Jehova,
du og din Slægt skal slettes ud af Landet
— — —

mit Maal er sat, min Vej er mig betegnet
— — —

selv har jeg dannet mig min Skæbnes Gang.
— — —

Et fattes dog endnu min skønne Klædning,
den er saa kold, men jeg er nu saa gammel.
Farv den lidt rød, det kunde maaske varme,
en Smule rød, lidt blodigrød .....

Ogsaa hans Søn og Datter føler Forbandelsens Magt nærme
sig uden at kunne afværge den. Trods Venskabet med David, der
søger at holde ham oppe, erklærer Jonatan:

Jeg ved det vel, min Fader og hans Slægt
har tabt al Naade for Jehovas Øjne,
vi er forskuddt .....

Jordens Lykke lever kun i Drømme, siger Datteren, der elskes
af David og genelsker ham, men efterhaanden i Sorg og Mismod
gribes af Vanvid og snart dør. Forinden tillægger Monrad hende
Ord og Tanker, der i særlig Grad belyser hans egne Grublerier:

Ak, vel der lægges mange Spirer ned
til Glædens Blomster i det unge Hjerte
og mange skyder frem mod Dagens Lys
og Knoppen aabner sig for Solens Straaler
og Duften svæver imod Himlens Blaa,
men ser du: Roden, hvorfra Kraften kommer,
den skyder ned i Jordens dybe Skød,
hvor der er evig Dunkelhed og Mørke.
— — —

Og Ormen gnave skal paa Livets Rod
til Blomsten falmer .....

Og hun afslutter Livet med den forfærdelige Erkendelse:

Forbandet er den onde for Jehova,
forbandet er hans Æt i Evighed.
Saa siger Herren, saa der skrevet staar:
Jeg hader den ugudeliges Æt,
forbandet er hans Børn og Børnebørn.

Monrad var dengang svag af Legeme og dette i Forbindelse
med hans aandelige Rystelser samt hans lidenskabelige Indle-

velse i Dramaets Forestillingsverden fuldbyrdede en voldsom Eruption i hans oprørte Sjæleliv. Birkedal fortæller om ham, at midt i sin Spænding og Hjertekval »blev han under Udarbejdelsen af Kong Saul grebet saa stærkt ved Fantasisynet af den bloddryppende Konge, at hans Forstand forvildedes. Han faldt i en Nervefeber og laa i længere Tid paa Hospitalet.« Manuskriptet bekræfter dette Sygdomsanfald paa en egen Maade, idet det er afbrudt omtrent paa det øjensynligt paagældende Sted og derefter fortsat med en anden Slags Blæk og en noget fastere virkende Haandskrift.

Monrad laa paa Frederiks Hospital fra 27. Juni til 20. Juli. At han, da hans Stuekammerat C. F. Allen fandt ham, skulde være i Færd med at berøve sig selv Livet er uden virkelig Bekræftelse og tør henregnes under de Rygter, som fra visse Hold blev sat i Omløb om ham langt senere under den politiske Modstand. Ved Hjælp af Hospitalsjournalen søger Overlæge H. I. Schou i sin tidligere anførte Redegørelse at bestemme Tilfældet som noget helt andet end en Nervefeber eller stærkt deprimeret Tilstand, men vil derimod gøre det til et alvorligt Sindsygeanfald i den almindelige Opfattelse af dette Begreb. Mod en saadan Betragtning maa der protesteres som en afsporende Overdrivelse ud fra selve den psykiatriske Ides fejlsluttende Metoder. Paa den Maade var Monrad aldeles ikke sindssyg, ingen af hans daværende Venner bedømte ham som saadan hverken dengang eller senere og P. Vedel taler i Sammenhængen om »simpel Bagvaskelse« samt henviser til Breve fra Professor I. A. Bornemann og Skoleinspektør C. F. S. Frølund, der begge i sin Tid var Monrads Studenterkammerater. Journalens lægelige Udtryk bekræfter heller ikke Antagelsen uden for den, der i Kraft af sit System underlægger dem mere end de rummer efter andre Synspunkter, og Monrad selv kunde under Sygdommen ikke dy sig for paa sin sædvanlige Maner at spotte lidt over Diagnosen og sagde til Frederik Barfod, der besøgte ham paa Hospitalet og undersøgte Tavlen over Monrads Seng: »Du behøver slet ikke at stirre paa den Tavle. Der staar ikke andet end at jeg er en Smule gal.« Barfod tilføjer, at han tror der stod »leviter delirat.« I Brevet til Ørsted kaldte Monrad blot sin Tilstand for Nervefeber.

Det er ikke mærkeligt ud fra Monrads i den Tid skrøbelige Helbred, at han med sine indre Brydninger og Fantasisbevægelser blev syg og sindsoprevet til den yderste Grænse, men deri ligger ikke noget unormalt set fra hans særegne Forudsætninger og dem maa der selvfølgelig regnes med. Han skal ikke bedømmes som Vennen Vilhelm M. Bjerring, der kom over Grænsen og blev

virkelig sindssyg, saa han var udenfor sin Personligheds naturlige Enemærker, men dem overskred Monrad for sit Vedkommende aldrig. Her er noget Psykiaterne skal forstaa. For Monrad drejede det sig om en voksende Sindsintensitet i nye Dybder og en mægtig Sindsudvidelse i vældige Aandsvidder med stadigt Centrum i hans Bevidsthedsliv og Tilhold i hans Personligheds to Brændpunkter. Derfor var han ogsaa i Stand til i Kraft af sine egne aandelige Hjælpekilder at overvinde Krisen og skabe sig sjælelige Berigelser gennem den. Selvfølgelig havde den svækket og udmattet ham, hvorfor han tilbragte et Par Maaneders Rekonvalescenstid hos Westengaard i Odense, men han rettede sig hurtigt som det fremgaar af det før gengivne Brev til Ørsted, hvor han skrev, at »et kraftigt aandeligt Liv grunder sig dog i Sandhed ej alene paa en Læren af Systemer og det kan, hvad jeg ved af Erfaring, suge Næring saavel af Sygdom som Sundhed.«

Den moderne Psykiatri har en iboende Tendens til at betragte sjælelige Fænomener som blotte Funktioner af den levende Organisme i sig selv og gøre saadanne Oplevelser til rene Hjerneudslag, altsaa en Slags Bevidsthedsfornemmelser uden nogen egentlig Sjælspersonlighed, men dette var for Monrad en vederstyggelig flad og aandløs Tankegang, Selvbedragets ynkværdige Armatur med Underbevidstheden paa en eller anden ukendt Maade alene knyttet til Storhjernen. Naar han billedlig talt bøjede sig over Okularet mod sit eget Indre, hvor uudgrundelige Dybder fortonede sig, forargedes han over en saadan Tale. Sjælen laa for ham som en egen sælsom Verden, der udvidede sig til det grænseløse under Aandens vældige Kræfter, og her maatte det legemlige ofte bukke under for de mægtige Udsving. Det var hans egen Skæbne. Allerede Aristoteles udtalte, at ingen stor Aand er fritaget for et vist Maal af Galskab, og viste sig derved i Besiddelse af større Forstaaelse end den dogmatiske Psykiatri i vore Dage. Det vil sige, at Mennesker, der som Monrad er udrustet langt udover Dagens sædvanlige Maal, ikke kan nøjes med at være tilfredse og fornuftige som almindeligt normale Sjæle. Hvis Monrad altsaa efter Psykiaternes Terminologi var — som han selv udtrykte det — en Smule gal, saa var han det kun i den af Aristoteles betegnede Betydning som de store og geniale Aanders Kriterium, hvis Normalitet netop er at sprænge Sjælens tilvante Grænser. Psykiaterne har en systematisk Tilbøjelighed til at sætte altfor snevre Grænser for det individuelt normale.

Monrad skriver i sit Petikum, at han i Studietiden atter og atter faldt i alvorlige Sygdomme, hvilket efter Sammenhængens Betydning vil sige, at han med Mellemløb maatte gennem mere

eller mindre bevægede Kriser. Som hans Udvikling vil vise fremmede disse Sjælebrydninger ledsaget af Helbredsforstyrrelser kun hans aandelige Fylde i alle Retninger og han holdt dem forøvrigt mest hos sig selv. Vi ser kun deres Virkninger. Vennerne misforstod dem ingensinde saa vidt de overhovedet kunde mærke dem og kaldte dem absolut ikke for sindssygelige Frembrud, noget saadant var dem en helt fremmed Tanke, men de forstod heller ikke deres egentlige Karakter eller deraf følgende Værdi for hans Aands Kraft og Storsyn. De saa dem nærmest under Synspunktet Overanstrengelse og vilde af Hensyn til hans Sundhed befri ham for Følgerne, hvorefter de efter Frederik Barfods Oplysninger ligefrem dannede et Forstyrrelseskorps. Det traadte i Virksomhed allerede Efteraaret 1832, da han med mageløs Flid og Udholdenhed tog fat paany og ofte arbejdede 16—18 Timer i Døgnet. Enkeltvis gik de efter en vis aftalt Tid op til ham for en Stund at rive ham ud af hans Studier. Det lykkedes i Begyndelsen, men han mærkede da Listen, laasede Døren og lukkede ikke op trods deres Banken. Denne Rastløshed bedømmer H. I. Schou som »en ret eksalteret let manisk Tilstand«, altsaa noget sindssygeligt, i Stedet for simpelthen at erkende den som et fuldt normalt Udslag af en genialt udstyret Aands overlegne Arbejdsevne. Uden naturligtvis at være tilsigtet er Hensigten aabenbart ved et Snigløb kommen til at hellige Midlet.

I Ungdomskredsen var Monrads Digterforsøg Genstand for megen Anerkendelse og Beundring. Birkedal bruger stærke og begejstrede Ord om dem. »De stod for os som mærkeligt forjættelsesfulde Fremtoninger paa Poesiens Himmel,« siger han. »Da han baade havde Fantasi og Hjerte var der ofte en Kraft, en Varme og ikke sjeldent en Billedpragt i hans poetiske Skildringer, der i det mindste rev os, hans unge Venner, med ligesom der ogsaa var et dybt Blik for det psykologiske og for Karakterudviklingen, som var usædvanlig for et saa ungt Menneske som han.« Fra anden Side blev Dommen derimod mindre gunstig. Han sendte Dramaet om Jefta til Bedømmelse hos Niçolai Sjøtoft, som imidlertid i et Brev af 28. Februar 1832 (i Rigsarkivet) kategorisk erklærede, at til saadanne Arbejder og Personfremstillinger savnede Monrad helt den fornødne Menneskekundskab. Afvisningen lyder underlig fra en Mand, hvis egne Skikkelser er næsten ganske uvirkelige om end Karaktertegningen er skarpere.

Svaret begynder noget belærende: »Den unge Werther synes mig slet Selskab for dig« — og om selve Sagen hedder det: »Jeg kender meget vel den ungdommelige Forlængsel efter at faa sit Navn paa Titelbladet og høre sig nævnet Forfatter. Jeg tænker,

at jeg selv kan staa som et advarende Fyrtaarn paa den farlige Kyst . . . Og hvad gruelig Hast har det dog? Du skriver: alt 21 Aar og saalidet samlet for Livet. — For 21 Aar siden greb disse Ord ogsaa mig hos Tiecks Sternbald: Schon 21 Jahr und so wenig gethan fürs Leben — men den, som pløjer med Stude, kommer jo nok med . . . Men den, som vil give ud dramatisk, han maa kende Livets Drama, Skikkelserne som bevæger sig deri, hans Indre maa være en *laterna magica* og rettere en Mikrokosmos. Hvad du selv føler dit Arbejde mangler, Karakteristik, dette er Dramaets vigtigste og væsentligste Særkende, men dertil udfordres et vidt Blik over Livet — og et dybt Blik i Livet og dernæst Evne til at idealisere. Man venter sig noget godt af dig. Vogt dig for ikke at svække Forventningerne ved at gøre noget publiis juris, som ikke stiger over det middelmådiges Højde, idet det ikke bærer enten Talentets eller Genealitetens Stempel. Skriv, hvis du føler Trang dertil, men for dig selv og højst i din Omgangskreds. Ikke enhver er saa oprigtig som jeg imod dig. Tvivl ikke om engang at blive noget, men tro for alting ikke alt at være det.« Om Emnet mener Søtoft forøvrigt, at Jefta i Virkeligheden ikke ofrede sin Datter, men at hun kun skulde forblive ugift⁷⁾. »I Tragedien,« siger han, »behøves derfor ikke Døden og Baalet, thi det er tragisk Stof nok, naar Jeftas Datter, hans eneste, der skulde forplante hans Slægt og alt er forlovet, nødsages til en saadan Resignation, der knuser Faderens og hendes eget Hjerte. Tragediens Væsen er aandeligt og den behøver ikke Ild, Gift og Blod.«

Monrad skrev tilbage: »Det synes som du frygter for, at jeg ved at læse Werther skal blive en smægtende Sværmer — jeg har læst Werther, har haft Nydelse af denne genialske Bog, men for nærværende Tid læser jeg Shakespeare og har ikke Werther til Selskab . . . I Livet gælder det efter min Tro saavel med Dybde at opfatte det guddommelige som med Livlighed at modtage alle udvortes Indtryk. Det var Meningen af mit Udsagn, at jeg vilde le og græde saalænge jeg er til.« Han synes ikke Søtofts Indvendinger »har nogen synderlig overbevisende Kraft«, men »Bemærkningerne var mig ikke ukære omendskønt jeg paa mange Steder er af en afvigende Mening« og han haaber at forbedre Dramaet ved visse Omarbejdelser.

⁷⁾ I »Et Levnedsløb«, S. 245, fortæller Fr. Hammerich, at ogsaa han i sin Ungdom skrev et Drama »Jeftas Datter« (utrykt, kun en Studenterøvelse) og lader Mirjam ende som Tempeljomfru.

Dramaet blev en Smule mildere bedømt af selve Øhlenschlæger, hvis Mening Monrad havde afæsket gennem Birkedal. Svaret blev, at Forfatteren var en højtbegavet ung Mand med en poetisk Aare, men han var næppe Digter, og at der var skønne Ting i Værket, men som Helhed var det forfejlet. Blandt saadanne Enkeltheder nævnte Øhlenschlæger et Sted, hvor den ulykkelige Konge, der med sine blodbesmittede Hænder ser den hele Verden som gennemtrængt af Urenhed, siger til Kildevældet, der udspringer af Klippen: Du maa dog vel i Fødselsøjeblikket være rent?⁸⁾

Efter Odenseopholdet 1832 planlagde Monrad sammen med Barfod og Birkedal at udgive en fælles (anonym) Digtsamling, hvilket dog blev ved Tanken, men om Efteraaret foretog de i Forening den Udflugt til Møen, Birkedals Fødeø, som er beskrevet i Birkedals »Livsførelse«. Turen inspirerede Monrad til at skrive et kort poetisk Arbejde »Møens Klint«, et lyrisk Drama i en Akt af D. G. M. Ogsaa det er utrykt og Manuskriptet findes i det kgl. Bibliotek.

Stykket er et versificeret Udslag af hans begejstrede Naturglæde, da han paa Rejsen stod paa Klinten, og det udmunder i en Hyldest til de unge Piger paa Øen. Han udtrykker sin Stemning i en Række Digte, hvor først Kilden og Fuglen, dernæst Havet, Stormen og Klinten udmaler det rislende Vælds og de strømmende Bølgers evige hvileløse Uro og Higen:

Ingen Fred,
ingen Hvile,
op og ned
alle ile,
alle rulle
bort, bort —
længselsfulde.

Dernæst samles Træet, Rosen, Liljen, Violen og Himlen i en fælles Lovprisning af den unge Pige, der kommer tilsyne — syngende sin Morgensang — som det skønneste af alt derude:

---

⁸⁾ Birkedal har sammenblandet de to Dramaer og siger, at det var Saulstragedien han viste Øhlenschlæger, men det kan ikke være rigtigt, da det er Nimrod og ikke »den ulykkelige Konge«, som — efter Immanuels Drab — vil rense sine bloddryppende Hænder:

»Det brænder mig, ak, er her ingen Kilde?
Det klare Væld, der sprudler frem af Dybet,
maa dog i Fødselsstunden være rent.
Her er saa lidet rent paa denne Jord —«

Mørkeblaat dit Øje, Pige,
 er som Vintrens Nattebue,
 fra dit Hjerte Tanker stige,
 bæve frem og klare lue,
 som naar talløs Stjernevrillen
 glimter frem paa Vinterhimlen.

Den unge Piges Morgenbøn er det tidligere anførte lille Digt i »Poetisk Læsebog for Børn og barnlige Sjæle«. Trods denne Of-fentliggørelse synes han alligevel — maaske under Paavirkning af Søvtofts og Øhlenschlægers Domme — at være blevet enig med sig selv om ikke at gaa videre paa Digterbanen, idet Fru Marie Westengaard 15. Oktober 1832 skriver til ham: »Jeg er saa glad over den Maade, hvorpaa du omtaler din poetiske Resignation.«

I og for sig kunde Monrads Sørgespil paa Grund af deres Tanker godt fortjene at blive trykt. Naar han senere som Biskop skal have sagt til Birkedal, at han nu ved et Forsøg efter de mange Aar ikke kunde udholde at læse sine Ungdomsarbejder tilende, maa det vist tages med alt muligt Forbehold. Den Mand, der ud-gav »Knud den Hellige« efter Nikolai Søvtofts Død, kan ikke have ment det som opfattet af Birkedal, som paany synes at være vild-ledt af Ironien. Livet igennem var der altid et stort Stykke af en Digter i Monrad og hidrog til at gøre hans Tale i Ord og Skrift saa mægtig og betagende.

Hvornaar Dramaet om Saul blev tilendebragt er ikke klart. Birkedal fortæller, at ved en Afskedsfest, som Venneselskabet en smuk Foraarsdag i 1834 holdt ved Frederiksdal inden Hall og Knuth drog paa en større Udenlandsrejse, oplæste Monrad sit Drama, som han »nys havde fuldendt«, og de lyttede til Digterens skønne Syner (»storartet« kaldes Tragedien) og de beundrede ham som Skjald. Men andetsteds i samme Erindringsværk siger Birkedal, at han foreviste Øhlenschlæger Monrads Drama det Aar, da H. P. Holst udsendte sine første lyriske Digtninger, hvilket skete 1833. Endelig har Birkedal et Par Antydninger som om Skuespillet godt kunde tænkes færdigt i 1832 og i saa Tilfælde har Monrad taget fat paa det ret hurtigt, da han efter sin Rekrea-tion hos Westengaard atter kom til København og fortsatte sine Studier.

Hans Genoptagelse af Arbejdet gjaldt saavel det teologiske som det sproglige ligesom han Vinteren igennem deltog i en Del af de dertil hørende Forelæsninger. Af hvilke Grunde og i hvilken aandelig Tilstand ændredes hans Beslutning, saa han fortsatte med Teologien?

Der var to Aarsager bag hans Tilbagevenden, en indre og en ydre, og herom siger han i sit Petitum: »Jeg blev bragt til Nulpunktet og maatte derfra begynde paany. Da bragte hin Tænkningens Vejleder Hegel, ikke en Filosof, men en Vismand, mig Trøst, Ro og en sikker Overbevisning ved at skænke det hærgede Sind Tro.« Det var den indre Tilskyndelse og om den ydre fortsatte han: »Og da jeg saa, at den danske Kirkes Frihed var hævdet, blev jeg atter ført tilbage til Teologien uden at de øvrige Studier dog blev forsømt. Men nu maatte de teologiske Discipliner gennemtænkes ud fra én Grundtanke.«

Samværet med Westengaard havde ingenlunde bragt ham tilbage til Troen, men alligevel havde det været ham til sjæleligt Gavn ved at bidrage til at værne ham mod det afgørende Fald. I »Prædikener«, hvor han et Sted (Side 27) nævner Bevægelsen bort fra Frelsen, mærkes en stærk Genklang af hans egen Ungdomsoplevelse: »Den ene Dags smaa eller store Glæder eller Sorger tog din Sjæl og bandt den og overgav den til den følgende Dag . . . Hos nogle var maaske Tilstanden lysere, hos andre mørkere, men fælles for os alle var det, at vi var som uden Gud i Verden, at Livets og Lysets Magt mere og mere veg for Syndens og Dødens og at vi alle gled, nogle med rivende Hurtighed, andre langsomt, men ustandseligt hen mod Fortabelsen.« Han havde staaet ved Afgrundsranden med sit hærgede Sind, som han kaldte det, men var bleven standset her og ikke styrtet ud over den. Afgrunden vil i denne Forbindelse ikke sige hverken Selvmordet eller den uigenkaldeligt evige Fortabelse i dogmatisk Lærebetydning, men hans menneskelige Personlighedsundergang, saa hans Liv gik tilgrunde uden Mening. I dette sidste laa hans dybeste Problem. Her havde trods al Utilstrækkelighed den ortodokse Westengaards faste Tro og deri grundede hjertelige Medfølelse dog haft sin lægende Opgave. Den evnede ikke og tilsigtede paa en vis Maade maaske heller ikke at omstøde Ørstedes naturreligiøse Livsfilosofi, men forstærkede Følelsen af dens indre Savn og styrkede hans Trang til at faa det udfyldt. Til Ørsted hentyder han, naar han paa sine gamle Dage i Bogen »Tro, Daab, Gerning, Tilgivelse« skrev i et Afsnit om de lidettroende: »Du vil maaske indvende, at . . . Guds Vilje aabenbarer sig i Fornuften og at derfor Fornuften skal være Menneskets Herre. Du staar meget højt, jeg indrømmer det, du er en klar vidtskuende Aand, du er en skarpsindig Tænkner. Men naar jeg har indrømmet dig dette, saa haaber jeg dog, at du ogsaa vil indrømme mig, at hvor udmærket du endogsaa er, saa er du dog kun et Menneske. Fornuften skal være vor Herre, derom er vi aldeles enig

med dig, men hvor finder vi Fornuften? Søger vi den udenfor Mennesket, saa kommer vi jo til den Aabenbaring, som du forkaster. Søger vi den i Mennesket, saa bliver dog et Menneske din Herre. Hvad mener du egentlig, naar du siger, at Fornuften skal være din Herre? Du mener: *min* Fornuft skal være min Herre, det er: *jeg* vil være min Herre. Men hvor højt endogsaa et Menneske staar, saa er han dog en Stakkel, naar han staar ene, og vil med sine egne Tankers Visdom søge Sandhed. Du er en liden Kvist paa Menneskeslægtens store Træ. River du dig løs for at være noget for dig selv, saa visner du. Fornuften skal være vor Herre, ja, men det enkelte Menneskes Fornuft er saare indskrænket og begrænset, forvildes let, naar den vil gaa sine egne Veje, og bøjer sig under de kødelige Lysters, Lidenskabers, Hovmodets Indflydelser. Derfor skal ikke din eller min Fornuft være vor Herre, men Menneskeslægtens Fornuft saaledes som den har aabenbaret sig i sin reneste, skønneste, herligste Skikkelse, som den har aabenbaret sig i Menneskens Søn Jesus Kristus.«

Nedgangslinien bort fra Troen var brudt inden Fornægtelsen og hans sjælelige Opløsning hindret, han blev bragt til Nulpunktet, men ikke under det. Herfra maatte han begynde paany og Hegel blev hans store indre Hjælp. I Monrads stærke Udtryk om ham mærker man det helbredte Sinds varme Taknemlighed. Hans Granskning af Hegel er sandsynligvis begyndt inden han forlod Odense, maaske har den kundskabsrige Westengaard selv været medvirkende, og det blev ihærdig fortsat i København sammen med Studiet af en Række andre af Tænkningens Mestre. Den aldeles ikke filosofisk interesserede Barfod meddeler, at Monrad »studerede baade Kant, Fichte, Schelling, Hegel, og hvad disse Bannerførere for tysk Videnskabelighed ellers hedder.« Den 21. November 1832 skrev Marie Westengaard til ham: »Gud ske Lov du er rolig og føler dig nær din Gud.«

Hegels System har tydeligvis været for Monrad som en Aabenbaring af den ædleste Visdom til Vejledning efter Tankens Sammenbrud og Hjertets Fortvivlelse. Det ophævede i Øjeblikket for ham Spændingen mellem Fornuft og Religion, mellem Aand og Natur, mellem Tænkning og Tro, og det gav paa en forunderlig Maade Plads for baade Gud og Livets ufattelige Modsætninger, som det systematisk løfter op i en stadig højere Sammenhæng, hvorved alt i Tilværelsen faar en Mening og Gud træder ind i Historien som den eneste sande Virkelighed gennem hele Livs-udfoldelsen. Denne sejrende Verdenssammenhæng og Verdenslogik er Guds Aabenbaring. Navnlig har det sikkert været grebet

af Monrad som en sjælelig Redningsplanke, at Striden og Lidelsen var lige saa formaalstjenlige Led i Menneskeslægtens Udvikling som Skønhed og Harmoni, Godheden og Glæden, det er alt sammen nødvendige Dele af Livskræfternes Spil paa Vejen fremad mod den guddommelige Helhed, Sandhed og Fuldkommenhed, Freden og Saligheden. Ogsaa Kristendommen synes at faa Plads i Systemet, hvor Hegel medtager Treenigheden, Inkarnationen og Forsoningen.

Alt dette faldt som Balsam paa Monrads oprevne Sjæleliv og bragte ham Trøst, Ro og en sikker Overbevisning ved at skænke det hærgede Sind Tro. Det vil ikke sige den fulde Kristentro, men dog en delvis, en levedygtig og positiv Gudstro med Bærevne overfor det, der før kastede ham til Jorden, altsaa ikke blot en Tro paa Værdiernes Bestaaen i Modsætning til den tidligere Tvivl. Det er derfor en helt forkert Slutning, som drages af P. Vedel, naar han skriver, at »Monrad søgte Trøst i Filosofien og studerede med sin sædvanlige Energi Hegel, men uden at finde, hvad han søgte.« Han fandt netop Trøst overfor de uforligelige Modsætninger i sit eget Væsen, Ro overfor sin Livskamp og en sikker Overbevisning om den levende Gud, han kom til at høre til de i hans forannævnte Skrift omtalte lidettroende. Derved forstaar han dem, der tager Afstand fra den Mening, at Verden skulde skylde sin Tilværelse til en ubevidst Fornuft, der først kommer til Bevidsthed i Menneskeaanden, eller at alt, hvad vi ser under Tilfældighedens Spil har dannet sig af legemlige Atomer, som har været til fra Evighed af, og har udviklet sig ved den stærkeres Ret, men de tror paa Guds Kærlighed, Syndernes Forladelse og det evige Liv, men er betænkelige overfor Underet og det overnaturlige i Kristus. Afhandlingen om dem er for en overvejende Del hans egen Livshistorie gennem en Aarrække og derfor bemærkelsesværdig til Forklaring af ham selv fra den Tid.⁹⁾

---

⁹⁾ Det er betegnende, at hans senere Modstander Professor J. A. Bornemann i en Anmeldelse af Bogen (Theologisk Tidsskrift 1880, S. 113) skrev følgende: »Dog synes os den dogmatiske Svaghed mest fordærvelig, Forfatteren støder i den Grad an mod vor lutherske Kirkes Tro og Lære, at arianske og pelagianske Synspunkter finder hans Behag og en Lovgerningsaand synes at finde hans anbefaling.« Bornemann er helt uden Forstaaelse af Monrads Sjæleliv. I sin Aands og sin Personligheds eksistentielle Forhold til Tilværelsens inderste Sammenhæng blev Monrad en Sokrates paa kristelig Grund med en dyb og bevidst Tilslutning til en absolut Livssandhed, hvis skjulteste Væsen hviler i Menneskesjælens uforklarlige Sammenhæng med det gud-

Ogsaa til Hegel og hans Betydning hentyder han deri paa en egen Maade. »For at kalde Jesus Herre behøver du endnu ikke at slippe din Overbevisning, at der ej er noget Under,« siger han. »Menneskeslægten skrider ikke frem i alle Henseender i en fortløbende Udvikling. Var det saa, maatte Nutiden i alle Henseender, ogsaa i Kunst og Videnskab, staa over Fortiden. Men hvor er Platon, Aristoteles, Hegel? Hvor er Phidias, Rafael, Homer, Shakespeare, Bethoven? Staar Nutidens Filosofer, Digtere, Malere, Billedhuggere, Tonekunstnere over hine uddødelige Navne? Naar der udvikler sig et saadant Knudepunkt, da løftes Menneske-aanden i en eller anden Henseende op over sit Stade som Havet løftes i Flodtid. Saadanne Hævninger kan gentage sig, men naar den sidste Hævning har fundet Sted, da slutter alt det følgende sig til denne ligesom alt foregaaende har været dens Forberedelse. I Menneskeslægten religiøse Historie, i dens Forhold til Gud har der ogsaa været saadanne Knudepunkter. Vi skal her kun nævne Noah, Abraham, Moses, David. Men ogsaa udenfor Guds udvalgte Folk bearbejdede Aanden Menneskene for det kommende.... I Norden antyder Ragnarok, Alfader, Baldur en Forberedelse for Kristendommen. Plato kommer gennem sine Slutninger til den ene Gud, og i den Maade, hvorpaa Romerne siger: Jupiter, den største, den bedste, er der undertiden Toner med en Klang af Troens første Artikel. Verdenshistorien før Kristus er en Beredelse til ham. Han er Verdenshistoriens Centrum, han er Menneskeslægten Fornuft. Ogsaa i Tiden efter ham er der Hævninger og Sænkninger, men enhver Hævning er ikke en Hævning op over ham, men en Hævning henimod ham, og saa vil det vedblive at være indtil Dagenes Ende. Saaledes kan du godt kalde Kristus Herre uden at fornægte din Overbevisning om, at der ej er noget Under.«

Saadanne aandfulde Hegelske Betragtninger, der her lyder i Bogen fra 1879, genklinger ofte hos Monrad i hans Bevisførelser.

---

dommelige, men derfor forbundet med en aldrig ophørende Stræben efter at finde det sande Livsudtryk for at efterfølge og levendegøre dette livsgrundlæggende bag alt. Her havde for Monrad den positive Tvivl sin naturlige Plads i Forsøget paa stadig at skabe bedre og værdifuldere Livsformer saa vist som vi aldrig kan naa det fuldkomne, men dog anerkender det som vort etiske Maal. Dette gjaldt for ham baade i det religiøse og det folkelige og gjorde ham i førstnævnte Henseende til en mere og mere afgjort Kristen med et inspirerende Element af Dogmetvivl og i den anden Retning til en virkelig ægte Demokrat med vaagen Sans for bestandig mere omfattende at fornemme paa rette Vis Menigmands Trang og Tarv.

Hegel blev ham i en vis indirekte Betydning en Slags Tugtemester til Kristus og sættes saa højt i foranstaaende Citat, at han er den eneste nutidige, der nævnes sammen med Platon og Aristoteles. Hans Petitums Udtalelse om, at nu maatte de teologiske Discipliner gennemtænkes ud fra én Grundtanke, maa formentlig opfattes som et hegelisk-kristeligt Fællesskab.

Som den ydre Tilskyndelse, der førte ham tilbage til Teologien, nævner han, at han saa den danske Kirkes Frihed hævdet. Dermed hentyder han til Afgørelsen i en bestemt Sag, som satte Dattiden i stærk Bevægelse. Pastor C. H. Visby paa Christianshavn havde i en Paaskeprædiken udtalt sig paa en tvivlende Maade om den evige Fordømmelse, hvilket foranledigede den ivrige grundtvigske Magister J. C. Lindberg til at angribe ham i et heftigt Fejdeskrift for falsk Lære, hvorefter Kancelliet beordrede Præsten til at anlægge Sag mod sin Angriber. Ved Landsrettens Dom af 26. November 1832 — senere stadfæstet af Højesteret 12. Juni 1834 — blev Visby frifundet, mens Lindberg idømtes en Bøde og hans Udtalelser mortificeredes. Den gamle Rationalist Stiftsprovst H. G. Clausen — H. N. Clausens Fader — havde i sin Erklæring om Sagen noget bombastisk udtalt: »Det gælder om intet mindre end at forsvare og hævde den os dyrt erhvervede kristelige Frihed imod Zeloters og Fanatikeres stormende Angreb.« I Pressen udtalte bl. a. Dagbladet Københavnsposten efter Højesteretsdommen sin Glæde over, at den »har fortolket Præsteden i Overensstemmelse med vore bedste Retslærdes — navnlig (A. S.) Ørstedes — Mening saaledes, at vel er Præsten forpligtet i det hele at holde sig til de symbolske Bøger, at erkende deres Hoved- og Grundsætninger og tro og lære efter deres Aand, men at han vel i det mindre bestemte og væsentlige kan tillade sig noget afvigende uden at have brudt sin Ed.«

Denne indenfor visse Grænser lovlig tilladte Lærefrihed lettede selvfølgelig i mange Maader Monrads Genoptagelse af Teologien trods hans Uoverensstemmelser med Kirkelæren. Her havde Tvivlen bundfældet sig dybt hos ham.

Det var imidlertid i væsentlig Grad kun den ene Del af Monrads Aand og Væsen, der blev hjulpet gennem Hegel, men den anden Retning i ham sænkede sin blødende Trang og Længsel i en dybere Inderlighedens Kilde med Husvælelse og Lægedom for Sjælens smertende Saar. Han nævner det i Afhandlingen om de lidettroende, hvor han mellem de to til Ørsted og Hegel hentydende Brudstykker har indskudt følgende: »Har du i lang Tid levet sammen med Fadervor i Jesu Navn, da kan det næppe falde

dig besværligt at kalde Jesus Herre, ja, du drives uvilkaarlig til at gøre det.«

Den lægende Kilde for ham var Fadervor. Det staar i Samklang med hans Udtryk i en Prædiken, at Bønnen er Naadens Genvej til den Kundskab, som Jordens viseste Mænd ofte forgæves har søgt og søger at finde. En fuld personlig Bekendelse, der viser tilbage til Ungdomstidens Sjælekvide, giver han i en anden Prædiken: »Naar jeg atter og atter vender tilbage til Fadervor, da tilstaar jeg, at det maaske ikke alene er, fordi jeg deri mere og mere finder en uuddømmelig Kilde til Visdom og Naade, men at jeg har en særlig Grund, som jeg aabent vil bekende for Eder. Hver Sjæl har sit eget Baand, der binder den til Frelseren. Ja, hver Sjæl har utallige Baand, der binder dens Kærlighed til Jesus fra Nazaret. Tag engang en Plante op og betragt dens Rod og se med hvor underlig mange fine Rodtrevler Planten er knyttet til Jordan. Gennem dem alle suger den Næring fra Jordens moderlige Skød. Saaledes har vor Sjæl sin Rod i Frelserens Kærlighed, og alt som Aarene gaar slaar Sjælen dybere og dybere Rødder i denne Kærlighed og de breder sig til alle Sider, holder den fast ved utallige fine Rodtrevler, hvorigennem den suger Næring fra Jesu Kærlighed. Men skønt der saaledes er utallige Baand, der binder Sjælen til Jesu Kærlighed, saa er der ét Baand, som var det første, saa er der ét Ord eller én Gerning, hvorved Jesu Kærlighed vandt din Sjæl. Som i de rent menneskelige Forhold et trofast Hjerte aldrig glemmer, selv om Haarene bliver graa og Ansigtet furet, det Blik, det Smil, den Bevægelse, det Ord, den Sang, den Gerning, hvorved Kærligheden til en Elsket opstod, saaledes glemmer aldrig den trofaste Sjæl det, der først drog den og bandt den til Jesu Kærlighed. Hvad var nu det, der først drog dig til Jesus fra Nazaret? Mon det var det milde trøsterige Ord, som Frelseren sagde til den kananæiske Kvinde: O, Kvinde, din Tro er stor. Eller hans Bøn paa Korset: Fader, forlad dem, thi de ved ikke, hvad de gør. Eller den dejlige Indbydelse, som han lod — og lader — udgaa til alle trætte og sorgfulde i Verden: Kommer hid til mig, alle I, som arbejder og er besværede, jeg vil give Eder Hvile. Eller var det en af Frelserens kraftige Gerninger eller Synet af ham selv, da han brød frem af Gravens Mørke som Morgensol fra Øst? Overvej med dig selv, hvad der vandt dit Hjertes første Kærlighed til Frelseren. Frisk og duf-tende som Vaaren er den første Kærlighed. Det kvæger Sjælen at tænke tilbage paa den. Saa vil jeg bekende for Eder, at det var Fadervor, der vandt mit Hjertes første Kærlighed til Jesus, thi den fandt deri en Kilde, som den havde søgt, ak, forgæves

saa mange andre Steder. Og naar saa i Livet andre Kræfter vilde drage mig bort fra Frelseren og det var for mig som om hans Røst lød til mig: Vil ogsaa du forlade mig — da svarede jeg med Simon Peter: Herre, til hvem skal jeg gaa hen? Du har det evige Livs Ord. Og jeg fjøede til: Du har givet mig mit Fadervor.«

Og Selvoplevelsens Præg ligger bag hans Ord i den skønne Andagtsbog »Fra Bønnens Verden«, at som »Kristus aabenbarede sig for den tvivlende Thomas, saa kan Guds Naade ogsaa aabenbare sig for den tvivlende Sjæl i Bønnen. Ingen lade sig afholde af sin Tvivl fra at bede. Bedst er det at bede troende, men kan du ikke bede troende, saa bed tvivlende. De Syge trænger netop til Lægedom. Tvivl kan staa ved Bønnens Indgang og ved dens Udgang kan du møde Troen, thi Bønnen er netop Vejen fra Tvivlen til Troen.« Han fremhæver, at man kan bede Fadervor »selv om Kristi guddommelige Herlighed ej er opgaaet for én, naar man dog tror paa Guds Tilværelse og sin egen Sjæls Udødelighed.«

Det skal senere nærmere paavises, hvorledes Monrad fremfor nogen staar som Bønnens Talsmand og Fadervors Prædikant i den danske Kirke. Gennem dyrekøbt Erfaring blev Bønnen for ham den inderste Nerve i den personlige Kristendom og »af alle aandelige Nydelser,« siger han, »er der ingen, som i fjerneste Maade kan sættes ved Siden af den Glæde, som Bønnen skænker Sjælen. Den, der kan give sin Sjæl hen i Bønnens Glæde, er lykkelig hvordan end iøvrigt hans Kaar er og hvor meget han end trykkes af Livets Sorg og Smerte.« Med Monrads bevægede Liv i Erindring forstaar man den dybe Baggrund for disse Ord. Han hævder som den engelske Filosof og Historiker Thomas Carlyle, der var hans store samtidige, at uden Bøn er der ingen Religion, i hvert Fald kun en stum og lammet, og det er — siger han — ikke godt tænkeligt, at selv det svageste Trosliv skulde være tavst lige overfor Gud.

Hvad Ørsted og Hegel havde begyndt og Fadervor uddybet blev fortsat af den tyske Religionsfilosof Fr. Schleiermacher, den protestantiske Teologis store Reformator, som i Efteraaret 1833 besøgte København. Hans hjemlige Discipel H. N. Clausen havde gennem Aarene fastslaaet hans Ry indenfor den danske Studenterverden, som modtog den berømte Kristendomsromantiker med stormende Hyldest, hvori Monrad deltog paa den mest fremtrædende Maade ved at skrive en Velkomstsang baade paa Dansk og Tysk. Schleiermacher var en klar Tænkter og i sit frie Syn paa Former og Dogmer overordentlig følelsesrig og inderlig i sin Kristendomstilslutning med den største Forstaaelse for den enkeltes Personlighed og individuelle Forskelligheder, hvorfor han af alle

disse Grunde fik en vedvarende stor Betydning for Monrad, der i sin Følelser verden næsten var som prædestineret til at nedfælde Indtrykket og ogsaa modtog hans Skrifter under sit teologiske Studium. I Sct. Petri Kirke prædikede Schleiermacher den 29. September og den senere Biskop Otto Laub skildrer sin Betagelse i et Brev til sin Fader: »Hvorledes skulde jeg beskrive det Indtryk han gjorde, da det er noget aldeles aandeligt. Alt udvortes syntes rent forsvundet for ham, da han var kommen derop (paa Prædikestolen) og saa ud for sig med Sjælen samlet i det allerinderste, og det forsvandt for os, som hørte, da denne Sjæl straaledede ud iblandt os. Der var Liv og Kraft i hans monotone Stemme, hans alvorlige Ansigt og simple Gestikulation, han talte langsomt og med Eftertryk, til Slutning med megen Varme.« Monrads Sang blev sunget ved Festen for Hædersgæsten paa Skydebanen 27. September og lyder saaledes:

Der fødes Toner i den kristne Kirke
af Himlens underfulde Harpeklang,
men i dens hemmelige Skød de virke
og knyttes til den højtidsfulde Sang.
Dog ej de klinge fra det dunkle Gemme,
ej hæve de den høje Alvorsrøst
før Aanden kalder med sin Himmelstemme
den Mand, der samler dem i fulde Bryst.

Du hørte dem i Kirkens Indre klinge
og følte Aandens Trængen i din Barm,
da løste du den bundne Tonevinge
og Tonen klang saa høj, saa ren, saa varm.
Ja, trindt omkring den lød i mange Lande
og vakte Aander til et Liv i Gud
selv iblandt dem, der føle kun det sande
og vide ej fra hvem hin Røst gik ud.

Men iblandt os, som for dit Øje stande,
er ingen, som ej ved, at du er én
af disse holde Kæmper for det sande,
der bygge paa den faste Hjørneste.
Lyt derfor til vor Sang og du skal kende,
at ogsaa vi fornummet har din Røst,
at præget staar hos danske Ungersvende
ej blot dit Navn udi det varme Bryst.

Og den tyske Tekst lød:

In Christi Kirche leise Töne schweben
ein Hall von reiner Himmelharphen klang,
doch im geheimnisvollen Schoos sie weben
sich regend nur im heiligen Gesang.

Und nicht zu lauter Sprache sie gelangen
des Lebens und des Wirkens sich bewusst
bis Geistesruf dem frommen Mann ergangen,
der treu sie sammelt in der vollen Brust.

Du hörtest sie im Schoos der Kirche beben
und dass zu dir der Geistesruf sich schwang.
Da gabst den Tönen du das wahre Leben
und laut und rein und warm die Stimme klang.
Verhallend in die Fern' dein Wort ernannte
zum gottgeweihten Leben überall.
Selbst da wo seine Wahrheit man erkannte
nicht wissend: Wann kam der Stimme Schall.

Doch hier in dieser Jünger Schar ist keiner
dem nicht sein ernstes Streben hat vertraut:
Du bist der Kämpfer für die Wahrheit einer,
der auf dem festen Grundstein rüstig baut.
So wird dir unser Lied verkündet haben,
uns ist, von wem die Stimme kam, bewusst,
und nicht dein Name nur steht eingegraben
mit Flammenschrift in treuer Dänen Brust¹⁰⁾.

Visse Udtryk og Tanker hos Monrad samt enkelte Udtalelser fra andre Sider kunde tyde paa, at han i Studietiden ogsaa i nogen Grad har modtaget Paavirkning fra den tyske Historie-filosof D. F. Strauss, hvis berømte Værk »Jesu Liv« hviler paa Teorien om den kristelige Mytedigtning i Evangelierne. Saaledes har Goldschmidt 1856 i den tidligere nævnte Artikel fra »Nord og Syd« udtalt, at Monrad ved sin Attestats 1836 var Tilhænger af den Schleiermacher-Hegel-Straussiske spekulative Teologi, som endnu næppe var bragt til Eksamensbordet, og vel er dette sagt ud fra den yderste Vrangvilje overfor Monrad, men er maaske alligevel — eller netop derfor — Udtryk for en almindelig Antagelse. I det anførte Værk konkluderer Strauss med Hensyn til Kristendommen i følgende: »Den kristelige Tros indre Kerne ved Forfatteren fuldkommen uafhængig af sine kritiske Undersøgelser. Kristi overnaturlige Fødsel, hans Undere, Opstandelse og Himmelfart bliver evige Sandheder hvormeget end deres Virkelighed som historiske Fakta bliver draget i Tvivl.« Naturligvis har i hvert Fald Værket som saadant tiltrukket sig Monrads Opmærksomhed og han har mulig fundet Svar paa flere af sine Tvivlsspørgsmaal.

¹⁰⁾ I »Studier over D. G. Monrad som religiøs Personlighed« har Svend Hauge vist Sangens Indhold som svarende til Schleiermachers Tanker. Ogsaa H. L. Martensen havde skrevet en tysk Sang til Festen.

Sammen med sine flittige og omfattende Fagstudier fulgte Monrad godt med i Filosofien og Skønlitteraturen — det gælder baade dansk og fremmed — og kastede sig ydermere ud i Anmeldervirksomhed og æstetiske Bladdiskussioner. Hans Interesser og Ydeevne strakte sig saare vidt, intet Felt syntes ham fremmed, han var i Stand til at overkomme alt. Han havde efterhaanden lært en Række betydelige Mænd at kende og var ofte Gæst i deres Hjem, hvor hans oprindeligt stille og noget generte Væsen kunde bryde stærkt frem gennem Tilbageholdenheden og udfolde sig i aandrige Samtaler og bidende Sarkasmer. Den europæisk berømte Arkæolog P. O. Brøndsted, for hvis to Døtre Monrad — efter Birkedals Beretning — havde læst et af sine Sørgepsil, sagde lidt overlegent til ham: »De har jo smeltet mine Døtre til Taarer ved Deres højstemte Tragedie. Vil De ikke ogsaa nok læse den for mig?« Monrad svarede: »Ja, naar Hr. Etatsraaden vil høre den saaledes, at De tager alt det tragiske fra Dem selv.« »De er forbandet høflig,« sagde Brøndsted.

Monrad skrev 1834 et Par Anmeldelser af to kendte Digtværker og gav deri et uvilkaarligt Udtryk for de gennemlevede Sindsrørelser og hele sit skiftende Stemningsliv med de store Svingninger i disse sidste Aar.¹¹⁾

Den ene stod i Bladet »Københavns flyvende Post« og omhandlede Frederik Paludan-Müllers »Danserinden«, som han giver de varmeste Lovord. Han indleder med udførlige Betragtninger over Forholdet mellem Reflektioner og deres poetiske Iklædning, idet Filosofi og Poesi kunde synes at stride mod hinanden, men dog kan den sande Digter som her sket forene dem i en ophøjet gripende Fremstilling. Forfatteren »har — siger han — ved sine Reflektioner mesterlig skildret os den Stemning, som næsten indtræder hos alle unge kraftfulde poetiske Gemytter i en Gennemgangsperiode, naar den unge Sjæl med al sin inderlige Kærlighed omklamrer det evige, uendelige, ideelle og har villet realisere det og saa at sige binde det til ethvert Forhold i Livet, til alt det endelige og forgængelige, som i det finder Sted, men se — Verden gaar alligevel sin sædvanlige rolige Gang, det omskiftelige og foranderlige i alle jordiske Forhold bliver ikke uomskifteligt og uforanderligt, fordi det unge Hjerte saa gerne ønskede at bevirke det. Da er det, at Ungdomsdrømme, de himmelske, de kære, de

¹¹⁾ En tredje Recension (»over Tordenskjold«) omtaler Monrad 2. December 1834 i et Brev til Fr. Hammerich, men det har hidtil ikke været muligt at opspore den — maaske er den alligevel aldrig bleven trykt.

tomme, forsvinder, da er det, at den uendelige navnløse Smerte griber den bævende Sjæl og pludselig forandrer alle Anskuelser af Livet sig. Hjertet med alle dets fejlslagne Forhaabninger og Forventninger bliver os selv en besynderlig Gaade, vi kan ej forstaa dets Kærlighed, dets Længsel, som ikke i Verden kan finde nogen Tilfredsstillelse, og denne Verden, denne saakaldte kolde upoetiske Verden, som saa dybt har skuffet vore Forventninger, som vi indbilder os er den sande Kilde til al vor Smerte, mod den vender nu Sjælens hele Bitterhed sig, den bliver Genstand for vor Haan og Foragt eller den vækker Ironiens Smil og aftvinger Sjælen en Vittighed, under hvis Spøg og Latter den bitre Følelse, den inderlige Smerte ej skjuler sig for den skarpe Iagttagelse.« Men trods Tvivl og Uro, hvor »Troen paa det uendelige næsten ganske tilintetgøres,« saa »kan dog Mindet om denne Tro ikke forsvinde og omendskønt dens Toner mere og mere hendør og tilsidst ganske ophører, saa bliver de dog ved at lyde for Sjælen i stille Øjeblikke.« Alt dette er jo et ligefremt Spejlbillede af noget for ham selvoplevet.

Den anden Recension, der fremkom i Maanedsskrift for Litteratur, gjaldt H. C. Andersens »Agnete og Havmanden«. Han hævder, at »Kritikens egentlige Opgave bestaar i at hæve poetiske Skønheder fra Livet i den umiddelbare Skønhedsfølelse til Livet i Erkendelsen . . . Er det endelige Væsens Stræben henvendt mod det uendelige og evige, da vil Sjælen gennemglødes af Længsel efter at realisere dette i sit Indre . . . Jo mere Menneskets aandelige Væsen er bleven identificeret med det evige, desto mere vil dets Stræben gaa ud paa ikke alene at lade sin Person blive et Organ for det uendelige, men ogsaa at bevirke dette med Hensyn til alle aandelige Væsener. Saaledes kan vi vel med Grund antage, at der i de Hjerter, hvori det guddommelige er tilstede i sin største Fylde, vil røre sig en Længsel, som aldrig kan tilfredsstilles . . . i Ordets egentligste Forstand kan vi sige om denne Længsel, at den aldrig vil blive tilfredsstillet.« Monrad anerkender smukke Enkeltheder i Værket, men frakender det totalt Enhed og Dybde og finder det bygget over den Selvmodsigelse, at naar Forfatteren i sidste Del af Dramaet saa stærkt fremhæver det religiøse Element i Agnetes Følelser (og det med god Grund, da hun var en Pige fra det tolvte Aarhundrede) saa synes det besynderligt, at det i første Del ikke forklares, hvorledes Religiøsiteten træder saaledes tilbage, at hun uden at komme i Bevægelse lader sig forlokke af Havmanden.

Aaret efter deltog han i en Litteraturfejde til Forsvar for Chr. Winthers »Nogle Digte«, der var blevet angrebet af Chr. Wilster.

Dette Angreb havde Poul Møller imødegaaet og fik Undsætning af Monrad i et Indlæg af 5. August i »Københavnsposten« og en afsluttende Replik den 13. August. Citater deraf vil ikke sige Nutidslæsere ret meget, da Emnet rent tidsmæssigt ligger for fjernt til at interessere eller opfattes fuldt ud, men her lod Monrad ud fra Datidens Forudsætninger for første Gang sin skarpe Satire spille for Offentligheden og bebudede derigennem den fremtidige overlegne Ironiker, der aldrig blev helt fri for en vis Ubarmhjertighed overfor sin Modpart. Det er paa sin Vis en anden Monrad, der taler her, end i de to Anmeldelser. De to Personlighedsgrundretninger hos ham træder efterhaanden tydeligere frem i skiftende Beherskelser af hans Væsen.

Fred i sin Sjæl havde han ikke fundet og fandt det for saa vidt aldrig, men Troens Hvile i anden Betydning som Tilflugt overfor Hjertets Kræfter og Storme var begyndt at aabne sig for hans stridende Aand gennem Bønnens Hengivelse og Bestyrkelse. Hans faste Gudstro voksede hvordan end hans Stilling var til Underet og Dogmet. Birkedal skulde 1835 overtage en Huslærerplads paa Landet og fortæller, at Monrad da kom til ham og sagde: »Før du rejser skal du dog have at vide, at jeg igen har taget ved den kristne Tro. Jeg ved det vil glæde dig.« Meddelelsens hele Form viser, hvor ringe Fortroligheden trods Birkedals mange Forsikringer alligevel var imellem dem, og der skal tages med Forsigtighed paa Ordlyden, der næppe er husket særlig korrekt. Den bekræfter, at Monrad nu ud fra sine indre Oplevelser og tilkæmpede Aandsværdier føler sig som den, der tør bruge Kristennavnet om sig selv, men der var langt igen inden han gennem Aarene langsomt naaede frem til Kirkens fulde Tro. Derpaa tyder det i Virkeligheden ogsaa, naar Birkedal tilføjer, at »hans Kristendom paa anden Omgang ikke var saa gennemvarm som før,« men »den var ærlig og oprigtig.« Hans Teologi var ikke — som det undertiden blev sagt — aldeles druknet i Filosofi, men den kæmpede sig frem til en bærende og urokkelig Livssandhed.

Han tog sin trologiske Embedseksamen med Udmærkelse den 13. Juli 1836, men han havde ogsaa læst et forbavsende stort Stof, der foruden store teologiske Værker omfattede hele det gamle Testamente paa Grundsproget, Johannesevangeliet paa Syrisk samt Profeterne Mika, Jonas og Obadiah paa Arabisk. Barfod meddeler som Udtryk for Monrads stærke Selvfølelse, at den kirkehistoriske Professor C. Th. Engelstoft under Eksaminationen tre Gange afbrød med den Bemærkning, at det var ikke saaledes der var spurgt, hvortil Monrad uanfægtet svarede: »Det ved jeg godt, men saaledes tager jeg det nu for at bringe lidt Aand

ind i Spørgsmaalet,« og roligt fortsatte som han havde begyndt.¹²⁾ Dette efter Tankegangen ikke lidt aandshovmodige og i Formen ret uforskammede Svar er Udtryk for en helt anden Personlighed end den, der som en nedknuget Sjæl tyede hjem til Westengaard, men begge gik de Bønnens Vej hver paa sin Maade, der dog ingenlunde er uforstaaelig for den eftertænkende Iagt-tager. Oprør prægede den ene og Ydmyghed den anden som to selvstændigt virkende Organismer med fælles Udgang fra samme Bevidsthed. En lignende respektløs Udtalelse fremkom han forøvrigt med ved at sige til den senere Biskop H. L. Martensen, da denne i sin Ungdom som Manuduktør for Birkedal overværede dennes Eksamen: »Det er Deres første Søn i Kristus De i Dag staar Fadder til,« hvortil den irriterede Martensen svarede: »Hvad er det for en forbandet Vittighed?«

En stor Forsamling, der havde fyldt Studiegaarden til Trængsel under den langvarige Kamp indenfor Censuren, afventede i Spænding Monrads Eksamensresultat og udbrød i jublende Hyldestraab, da det blev kundgjort fra Konsistorietrappen. De begejstrede Studenterkammerater bar ham i Guldstol og fejrede ham om Aftenen ved et Gilde paa Borchs Kollegium, hvor han var flyttet ind Aaret før.¹³⁾ Det vides ikke, om Søren Kierkegaard var med ved den Lejlighed, men herinde stødte de — saa vidt vides — af og til paa hinanden, hvilket dog aldrig senere medførte noget nærmere Personlighedsforhold mellem den efterhaanden stærkt handlende Monrad og den stadigt mere virkelighedsfjerne Kierkegaard, for hvem Monrads senere politiske Liv tilsidst blev en Forargelse.

---

¹²⁾ Den senere Pastor J. Hansen, en af Monrads Venner, skrev i et Brev til P. Chr. Kierkegaard, at Engelstoft »behandlede ham skammelig« og eksaminerede »ham som en, der skulde være Professor i Kirkehistorie og teologisk Litteraturhistorie, hvilket jo var meget lumskt, da enhver ved, at det var i den filosofiske Teologi og Orientalia, at Monrad udmærkede sig. Det skulde da lade som man vilde give ham god Anledning til at vise sin Dygtighed, men at han ikke kunde fyldestgøre en saadan Prøve«. Og den anden Eksaminator Professor H. N. Clausen var ikke venligere. Han »eksaminerede ham om Forholdet mellem Kirken og Skriften og her gav han Svar, som Clausen flere Gange skiftede Farve ved« og »havde ondt ved at skjule sin Harme. Hans Hensigt var nemlig at faa Monrad til selv at gendrive sit skriftlige Specimen, som handlede herom og var af den Beskaffenhed, at det ikke kunde goutere Clausen.«

¹³⁾ Han havde Borchs Kollegium fra April 1835 til Juni 1838.

Naturligvis havde Monrad til Ansøgninger om Stipendier og Legater stadig gennem Aarene fra alle sine Professorer faaet de mest straalende Vidnesbyrd om Evner og Dygtighed langt udover det sædvanlige. Efter anden Eksamen nævner M. H. Hohlenberg 11. November 1831 ham som »en sjelden Dygtighed og med meget grundig Indsigt i det hebraiske Sprog og ligeledes har han med Flid og Held lagt sig efter adskillige af de med samme nærbeslægtede østerlandske Dialekter«, og 5. Maj 1833 erklærer han: »Hans Flid har været ualmindelig stor, med Hensyn til hans svagelige Helbred endogsaa for stor, hans Kundskab i enkelte Dele af den teologiske Videnskab, navnlig f. Eks. til det G. T., overgaar langt de fleste studerendes og ved videnskabelig Aand og Stræben udmærker han sig lige saa meget som ved Kundskab og Flid. Uden Tvivl hører han derfor i enhver Henseende til de fortrinligst anbefalelsesværdige, ogsaa til at erholde akademiske Stipendier, af hvilke næppe nogen gør en til deres Øjemed mere svarende Anvendelse.« Samtidig udtaler H. C. Ørsted, at Monrad er ham »bekendt fra Omgang og Samtaler som en ung Mand af ualmindelige Naturgaver og Indsigter, der langt overgaar hans Alder.« Den 12. November 1836 skriver H. N. Clausen, at Monrad har »udstrakt sine Studier langt udover de sædvanlige Krav og hans Evner saavel som tidligere erhvervet Kundskab og Dannelse har sat ham i Stand til at opnaa en sjelden Dygtighed i flere end ét af de teoloigske Videnskabsfag«, og derfor »er det baade af hans aandelige Evne og hans religiøse Karakter at haabe, at Tiden vil bringe sunde og modne Frugter for Kirke og Videnskab.« Han roses 20. Februar 1837 af C. Th. Johannsen for sine »udmærkede Talenter« og »selvstændige Granskninger« af Sanskrit og Arabisk og 28. Februar 1838 atter af Hohlenberg for »besjælet af ren Kærlighed til Videnskaben« at have opnaaet »omfattende Kundskaber« i »de østerlandske Sprog, saavel den af den semitiske Stamme som andre af Asisens Oldsprog.« Lige frem begejstret hævder P. O. Brøndsted, at »ligesom hans offentlige og akademiske Prøver afgiver en Række af Vidnesbyrd om ualmindelige Anlæg forbundne med en Flid og Higen efter forøget Kundskab og udvidet Synskreds, som alene giver Talentet Rod og Bestandighed, saaledes kan jeg efter jævnlig Omgang og gensidig Meddelelse bevidne, at jeg blandt mine yngre medstuderende kender saare faa af hvilke Videnskaben og Staten kan vente sig noget saa fortrinligt. I enhver Retning vilde Kandidat Monrads skarpsindige Blik og medfødte Tendens til Grundighed i Forbindelse med den Sanddruhed i Aanden og uforgængelige Kærlighed til Ret, som i Videnskaben ikke mindre end i Livet

er Betingelser for alt godt, udrette det sjeldne og udmærkede, men da hans Tilbøjelighed og den Cyklus af Undersøgelser, som for Tiden afgiver Hovedgenstanden for hans Granskning, har ført ham ind i Orientens vidtløftige Litteratur (et Studium, som i vort Fædreland især tænger til Opmuntring og Fremhjælp) saa kan intet være mere ovenstemmende baade med Kandidat Monrads videnskabelige Formaal og med Videnskabens Tarv og Trang hos os end at denne udmærkede unge Lærde maatte ved høje Vedkommendes Opmærksomhed og Vêlvilje blive sat i Stand til at fremme og fuldende sine orientalske Sprog- og Litteraturstudier ved de Lærestalter og andre videnskabelige Midler, som er forhaanden udenlands som helst i Tyskland, Frankrig og England. Da Hr. Kandidat Monrad gjorde mig den Ære at ønske mit Vidnesbyrd i denne Henseende, saa blev det mig en kær Pligt at meddele ham et saadant, som just ved den simpleste Sandhed om hans Evner og Virksomhed blev det fortrinligste jeg er i Stand til at give.«

IV

FORLOVELSE OG FØRSTE UDENLANDSREJSE

Allerede en Maanedstid før han tog sin Embedseksamen havde Monrad efter teologisk Sædvane tilmeldt sig ved Pastoralseminariet, hvor de unge Teologer indøves i praktisk Teologi, men deri laa kun et Ønske om at fuldstændiggøre sin Uddannelse og ingenlunde nogen Beslutning om at ville være Præst. Fra dette Tidsrum findes blandt hans efterladte Papirer¹⁾ et Par Udkast til Prædikener, aabenbart hans to allerførste, hvoraf den ene er bleven holdt som Prøve og i Pastoralseminariets Protokol bedømt som smuk i Formen og dyb i Følelsen, men med et noget højere Sving end passende for Lægfolk i Almindelighed.

Denne sidste Paastand er næppe rigtig og skyldes utvivlsomt hans Tales fuldstændig dogmefrie Præg, der har givet dens religiøse Forkyndelse en Varme og Slagkraft udover det almindelige. I den ene Prædiken skildrer han — tilskyndet af sine Studier — Forholdet mellem det gamle og det nye Testamente som mellem Maanen og Solen, Jødedommen laaner sit Lys fra Kristendommen og Jesus bragte ikke blot Frelse til Slægterne efter ham, men ogsaa til dem før ham, noget mageløst, hvortil vi forgæves hos alle Folkeslag søger noget lignende. Han gav os ikke en Samling Anordninger, men ved Troen paa ham fødes i os et indre Liv, en levende Kilde med Sandhed og Kærlighed, hvorved vi forsones med Gud. Kristi Rige er den frie Naades Rige, hvor der kun er frie Mænd og frie Borgere. Den anden Prædiken udvikler, at af os selv arbejder vi i Mørket og der er Nat i vort eget Hjerte, men Kristus kommer derind og gør vort Øje lyst. Da bryder Sandhedens Aand sig Vej gennem Tvivl og Kamp i vort Hjertes allerhelligste og forkynder os Guds Vilje. Der lyder i Menneskets Indre dybe alvorlige Stemmer, som i stille Timer bringer os Bud fra hine egne, hvor Øjet ikke naar, og befæster os i vort Kald.

Det er helt igennem Genklang af personlige Brydninger og Oplevelser, der ligger bag hans Fremstilling, og med Udtrykket Kald mener han for sit eget Vedkommende ikke endnu Præstekald.

---

1) I Familiens Eje.

Saa vidt var han ikke naaet i kristelig Klarhed. Herom har P. Vedel gengivet og kommenteret den saare interessante Udtalelse af ham i det tidligere nævnte Brev 28. Februar 1839 fra Paris og et senere af 30. April:

»Fra min tidligste Barndom har min Sjæl været draget hen til Religionen og der var en Tid, da jeg med megen Alvor tænkte paa at blive Missionær . . . . . Jeg har vaklet mellem to Tilbøjeligheder: dels har jeg følt inderlig Trang og Lyst til at virke for Religiøsitetens Udbredelse paa en positiv Maade i en præstelig Virksomhed ved at slutte mig nøje til det af Kirken overleverede, dels har der været en saadan Disharmoni mellem min Overbevisning og Kirkens Lære, at jeg har troet ikke at kunne indtræde i Kirkens Tjeneste uden at opofre en Oprigtighed, paa hvilken jeg satte overordentlig stor Pris. Derfor har min Lyst til at virke for Religionen taget en anden Retning, nemlig at frigøre den religiøse Ide for dens sanselige mytiske Iklædning og saaledes bidrage en Skærv til at hæve det, som i vor Tid skræmmer en Mængde Mennesker bort fra Religionen. Men for at virke derfor var det nødvendigt at have en Plads i Samfundet, hvor man ikke ex officio skal have en bestemt religiøs Overbevisning.« Længe vaklede han og Kampen var haard, men sluttelig sejrede²⁾ den sidste Tilbøjelighed, siger P. Vedel uden dog at forstaa, at det var Monrads to Naturer, der var i indbyrdes Strid. »Jeg kan ikke,« fortsætter Monrad, »antage Kirkens Lærdomme og jeg vil ikke hykle en Overbevisning, jeg ikke har. Det er et ikke ringe Offer jeg bringer min Selvstændighed og min Frihed, thi jeg føler, at jeg med Hensyn til min Virksomhed kun vil være fuldkommen lykkelig, naar den faldt i den religiøse Sfære — men jeg vil nu slet ikke tale om, at ogsaa de timelige Vilkaar paa den gejstlige Bane vilde være langt mere smilende.« Og P. Vedel tilføjer, at en saadan verdslig Virksomhed, der ikke lagde Baand paa hans Overbevisning og dog tillod ham at arbejde i Religiøsitetens Tjeneste, mente han at have fundet i et Professorat i de orientalske Sprog, der gennem Fortolkning af det gamle Testamente kunde føre ind paa religiøse Spørgsmaal.

Der gik stort Ry af hans Lærdom og Dytighed og man betragtede ham i Grunden allerede — i hvert Fald fra mange Sider — som Universitetets kommende Professor i østerlandske

---

2) Sejren var kun noget foreløbigt, en Slags Udsættelse, idet han syv Aar senere blev præsteviet, skønt det hedder i Brevet: »Jeg tror nu at kunne sige med Bestemthed, at jeg ikke vil indtræde i den gejstlige Stand hvorledes ogsaa min Fremtid bliver.«

Sprog. Der er tidligere nævnt enkelte Eksempler paa den Myn- dighed, hvormed han i den unge Alder optraadte rent videnskabeligt ud fra sin store Viden, og saadanne Optrin gentog sig stadigt. Ofte tørnede han sammen med H. L. Martensen, som ikke sjeldent maatte bøje sig. Den sidstnævnte stod engang, fortæller Birkedal, docerende i Kredsen og kom med en lang Udvikling af et kristeligt Dogme i en ny Belysning. Monrad hørte andægtigt til og sagde beskedent efter Foredragets Slutning: »Det forekommer mig, at Twesten i den nylig udgivne første Del af sin Dogmatik har udtalt noget lignende.« Martensen blev synlig flov og svarede: »Ja, i dette er jeg ganske einverstanden med Twesten.« Den 11. Juli 1835 optraadte Monrad som Respondent ved Viktor Blochs Licentiatdisputats. Da P. Chr. Kierkegaard, hos hvem Monrad i Foraaret 1835 havde taget Lektioner i Latin, den 29. Januar 1836 forsvarede sin Disputatsafhandling for Licentiatgraden og blev ret unaadig behandlet af Fakultetet, hvis Medlemmer stillede sig meget overlegent overfor hans Arbejde, tog Monrad deraf Anledning til som Tilhører at gøre en mindre betydelig Indvending, men derefter erklære, at han egentlig mest havde taget Ordet for at takke Forfatteren for hans Afhandling, der vilde blive en Ære for vort Universitet, og gendrev derpaa yderligere end Kierkegaard selv havde gjort det adskillige af Professorernes Angreb. Ogsaa halvandet Aar senere ved H. L. Martensens Licentiatdisputats den 12. Juli 1837 optraadte han som Opponent fra Auditoriet og Aaret efter som Respondent for sin senere Svoger Teologen Chr. Werliin, da denne 7. April 1838 disputerede for samme Universitetsgrad over et gammeltestamenteligt Emne. Alerede 1836 havde han været Respondent ved G. H. Waages Disputats om Alderen af Trosbekendelsens Led om Kristi Nedfart til Helvede. I Maanedsskrift for Litteratur skrev han 1837 en længere velvillig Anmeldelse af Professor C. Th. Johannsens »Hebraisk Formlære.«

Alt dette viser, hvor overordentlig vidt han spændte i sit aandelige Vingefang, og derfor var det ikke blot som Filolog man stillede de største Forhaabninger til ham. Det er før nævnt, at han i sin Ungdom omgikkes med den storslaaede Tanke at skrive Ideernes Historie og deres Gang udover Jorden fra Oldtid til Nutid. »Jeg tror han havde været i Stand dertil,« siger Birkedal, »naar hans Liv havde ført ham til en videnskabelig Stillings rolige Virksomhed.«

Planen om Ideernes Historie berører Monrad forøvrigt ofte overraskende paa de ejendommeligste Steder. I den ovennævnte Anmeldelse af den hebraiske Formlære hedder det: »Ikke i Op-

regnelsen af Begivenheder og Handlinger, men i Fremstillingen af en Tidsaand og de Karakterer, der indeholder de enkelte Begivenheders og Handlingers: Hvorfor — ser Historien sit Formaal.« Og det sker paa en interessant Maade i de Artikler han langt senere i 1849 skrev i Dagbladet Fædrelandet til Forsvar for Grundlovsudkastet: »Historiens Udvikling sker gennem store Verdensamtaler. Først tager en Ide Ordet og taler, saa det lyder over hele Jorden i flere Aar eller Maaneder. Derpaa tier den og den modsatte Ide tager til Genmæle. Da man imidlertid i det daglige Liv og paa Teatret er vant til, at Tale og Gensvar følger hurtigere ovenpaa hinanden, saa synes det ofte som om Historiens Dialoger bestod af lutter Monologer. Vi behøver ikke at gaa udenfor vort Fædreland for at finde Eksempler paa disse Historiens Samtaler.«

Birkedal hævder videre, at Monrad »vilde ogsaa, naar hans Levnedsførelse uden Afbrydelse havde gjort det muligt for ham, i den kristelige Tros Tjeneste have kunnet skænke sin Samtid og sit Folks Kirke en storartet Tankebygning med friske levende Glimt og dybe Udviklinger, ja maaske kunnet være den, der havde været i Stand til at føre Striden om Tro og Viden til en Afgørelse. Thi der spirede stærke oprindelige Tankekim i hans Sjæl og han var i Stand til at beherske et stort Tækningsstof og havde Hjerte til at lade sin Videnskab gennemstrømme af et varmt Hjertes Pulsslæg.« Noget af denne geniale Urkraft kom dog paa anden Vis til at præge Monrads folkelige og religiøse Indsats.

Videnskabeligt kastede Monrad sig imidlertid over de asiatiske Sprog³⁾ for foreløbig at opnaa Magistergraden og dyrkede ved Siden af sine andre Interesser, hvoriblandt var en stigende Sans for Politik. Den svage Begyndelse var vakt i Tolvmandslaget, men gav sig stærkere Udslag, da han blev Medlem af Disputerselskabet Lycæum.

Denne Sammenslutning dannedes i Sommeren 1813 af ti yngre Videnskabsdyrkere fra forskellige Fakulteter — den ene var Johan Ludvig Heiberg — med det Formaal at holde Disputerøvelser paa Latin, som endnu dengang brugtes ved alle Universitetsdisputatser og det mundtlige Forsvar for dem. Blandt senere Medlemmer var H. N. Clausen, Digterne Poul Møller og Carsten

³⁾ »De indiske Studier staar i min Sjæls Baggrund som et underligt Feland« hedder det i et Brev til Martin Hammerich. Men haarde blev de. »I Nat kunde jeg ikke sove for en Tands Oprør, som pinte mig,« skrev han til Birkedal. »Det syntes mig hele Natten, at denne Tand var et uregelmæssigt Verbum i Hofal, som jeg ikke kunde faa Bugt med.«

Hauch samt Monrads Velynder L. C. D. Westengaard. Af Tylvten, der udfordrere Baggesen, var ni Medlemmer af Lycæumkredsen, hvorfra utvivlsomt Tanken udgik. Sammenkomsterne holdtes fra 1828 paa Borchs Kollegium.

I 1835 blev Monrad, Hall, C. E. Fenger og Martin Hammerich samtidigt Medlemmer af Selskabet og bragte nyt Liv i Forholdene. Den 11. November ledede han en Diskussion om Skæbnen som Verdens Styrer. Særlig vakte Monrad stærkt Røre ved i vidt forskellig Retning at sætte politiske Spørgsmaal under Forhandling — saaledes 30. November 1836 »Ruslands Statskunst er god«,⁴⁾ 19. April 1837 »Censur over Bøger maa absolut misbilliges, vi har Censur i Danmark« og 21. Februar 1838 »Det absolutte Monarki er den fuldkomneste Statsform«. Emnerne viser, hvorledes baade statspolitiske og indenrigspolitiske Forhold havde fanget hans Interesse og sat hans Tanker i Bevægelse, men deres noget doktrinære Formulering giver tillige det Indtryk, at egentlig følelsesgrebet af dem har han øjensynlig ikke været. I den Retning fik han først nogle Aar senere sin dybere politiske Vækkelse. Men han fulgte godt med og i Breve fra Paris under den snart følgende Udenlandsrejse viste han sig udførlig orienteret i den europæiske Situation.

Kort efter Nytaar 1838 indleverede Monrad til det filosofiske Fakultet sin Afhandling for Magistergraden »De formis quiescentibus lingvarum semiti carum« (Om de hvilende Former i de semitiske Sprog) og forsvarede den 15. September med Professorerne M. H. Hohlenberg og C. Th. Johannsen som Opponenten. Det meget omstændelige filologiske Arbejde undersøger paa selvstændig Maade visse Lydformer i de nævnte Sprog og det blev meget udførligt og stort set anerkendende anmeldt i Tidsskrift for Litteratur og Kritik 1840 af Overlæreren Magister H. K. Whitte fra Slagelse. Han betegner Fremstillingen som »løsrevet fra gamle Fordomme« og udført »med en Dristighed og Uafhængighed, som vi ikke kunne andet end glæde os over, thi det er just de dristige Paastande, som opfordrer til den Kamp, der skal bringe Sandheden for Dagen.« Derimod dadler han »den ringe Omhu Forfatteren har vist Sproget og Foredraget, thi dette er meget langt fra at tilfredsstille de Fordringer man med Billighed kan gøre til en videnskabelig Afhandling.« Denne skarpe Kritik

4) Her hævdede han, at »politisk Sandhed begynder hverken med systematisk Absolutisme, som der siges, eller med Liberalisme, men med Kamp mellem begge.«

af Monrads Fremstillingsevne, der faktisk ogsaa i ikke ringe Grad kunde gælde alle hans skriftlige Offentliggørelser indtil da, har utvivlsomt ramt baade hans Selvfølelse og hans Ærgerrighed haardt og været med til at fremtvinge en sproglig Selvopdragelse, hvorved hans Egenart er kommen betydningsfuldt frem. Det er i hvert Fald en Kendsgerning, at man fra nu af sporer et stort Fremskridt hen mod hans sproglige Mesterskab, der ingenlunde sprang fuldfærdigt frem.

Saa snart⁵⁾ det blev ham meddelt, at Afhandlingen var antaget, indgav han den 12. Marts 1838 følgende Ansøgning, der opbevares i Universitetets Arkiv og er særdeles karakteristisk saavel for hans daværende religiøse Indstilling som for hans fremtidige Planer:

»Allernaadigste Konge! Efterat jeg var bleven indkaldt til examen artium 1830 og til anden Eksamen saavel i Hovedkarakter som i de specielle Fag havde erholdt laud. p. c. begyndte jeg at studere Teologi. Det blev mig imidlertid snart indlysende, at den kristelige Religion kun da kan forstaaes, naar den opfattes som det sidste Led i Menneskeslægtens religiøse Udvikling, og at derfor saavel filosofisk Granskning som Kildestudium af Fortids Religioner er en nødvendig Betingelse for teologisk Indsigt. Men da de ældre Religioner for en stor Del er nedlagt i orientalske Skrifter er det kun gennem orientalsk Filologi, at man kan bane sig Vej til et grundigt Kendskab om dem, og jeg lagde mig derfor efter de orientalske Sprog i Almindelighed og navnlig efter Hebraisk, Arabisk og Sanscrit. Disse Studier saavel som de egentlig filosofiske var Sommeren 1836 rykkede saa vidt frem, at jeg kunde underkaste mig teologisk Attestats og fik Karakteren laud. et quidem egregie. Efter den Tid har jeg fortsat mine Studier efter den lagte Plan og har indleveret en Afhandling for Magistergraden til det filosofiske Fakultet, som er bleven antaget. — Allerede længe har jeg følt Savnet af Udlandets litterære Hjælpekilder. Til at forstaa den muhamedanske Religion er det nødvendigt at kende Arabernes tidligste Historie, men denne er nedlagt i Manuskripter, hvoraf kun en liden Del her haves. I den religiøse Udvikling fra Asiens Højland til Palæstina er Zend-Sproget og Litteraturen et nødvendigt Led, men omendskønt vore Samlinger

---

⁵⁾ Et Aarstid før havde han skrevet til Martin Hammerich: »Jeg haaber paa en Adjunktplads i Sorø eller jeg i Aar vil slaa mig igennem i København, næste Aar søge at komme til at rejse udenlands og hvis det slaar fejl søge gejstlig Ansættelse.«

i denne Henseende er usædvanlig rige, saa mangler man dog her Vejledning til at kunne afbenytte dem, hvilket Savn er saa meget føleligere, da der i dette Sprog endnu ej eksisterer nogen Grammatik eller noget Lexikon. Hertil kommer, at Opholdet i Tyskland er gavnligt for ikke at sige nødvendigt for enhver spekulativ Bestræbelse. At benytte Manuskriptsamlingerne i Wien, Paris, Rom, London etc., at bruge Schellings, Fichtes, Lassens, Freytags, Wilsons etc. Vejledning vilde være Øjemedet for min Rejse og idet jeg smigrer mig med det Haab, at mine Bestræbelser kunne blive frugtbringende for Religionsfilosofien og de orientalske Studier i Fædrelandet og at jeg vilde sættes i Stand til at gøre en Del af vore Manuskriptsamlingers Skatte frugtbringende, vover jeg allerunderdanigst at ansøge om en aarlig Understøttelse af 600 Rbd. af Fondet ad usus publicos paa to Aar.«

Den kongelige Direktion for Universitetet og de lærde Skoler anbefalede Andragendet og fremhævede det filosofiske Fakultets »særdeles fordelagtige Tanker« om hans »Evner og videnskabelige Dygtighed i det hele,« hvorfor man antog, at »dersom han maatte blive sat i Stand til at udvide sine Kundskaber udenlands Videnskaben og Fædrelandet deraf vilde kunne love sig ikke almindelige Frugter.« Endvidere fik han en straalende Anbefaling fra P. O. Brøndsted, der erklærer, at Ansøgeren »er mig personligen nøje bekendt, og da jeg ved dette nærmere Kendskab til hans ualmindelige Evner og Stræben har følt mig forpligtet til at meddele ham et særeget anbefalende og hjerteligt Vidnesbyrd, saa henholder jeg mig i nærværende Anledning til den uden Tvivl meget rigtige Ytring i Professor Johannsens Votum: at han maa ske endnu mere vilde understøtte Kandidat Monrads Andragende, dersom han skulde anbefale ham uden Hensyn til nogen bestemt Enkelthed.« Han tilføjer, at han »næppe kender nogen iblandt vort Universitets yngre studerende, om hvis Tids Anvendelse og Kundskabers frugtbare Forøgelse udenlands Videnskaben og Fædrelandet kunne nære et bedre Haab.«

Understøttelsen blev bevilget og straks efter Opnaelsen af Magistergraden afrejste Monrad fra Danmark i Slutningen af September, men forinden havde en glædelig og betydningsfuld Begivenhed fundet Sted. Han var bleven forlovet og følte sig overordentlig lykkelig. Forud laa en tidligere resultatløs Forelskelse i den meget unge Anna Mathea Aagaard, som senere blev gift med Martin Hammerich. Hun var Datter af Holger Aagaard paa Iselingen, hvor Monrad under sine Besøg havde lært hende at

kende.⁶⁾ I den nye Forbindelse naaede han nu Opfyldelsen af alle de længselsfulde Elskovsdrømme, der gik gennem hans tidligere citerede Ungdomsdigte, og efter altid at have været optaget i andres Hjem og Familieliv havde han nu Udsigt til at faa sit eget. Hun hed *Emilie Nathalie Lütthans* og var Datter af den rige Murermester Johan Heinrich Lütthans, der ejede en stor Ejendom i Bredgade (nuværende Nummer 25) og ude i Skodsborg en dejlig Sommerbolig, der senere blev købt af Frederik den Syvende. Det var et fortrinligt Hjem, der med Sans for Kunst og Poesi samlede æstetisk interesserede Mennesker, og Husets fem Døtre var kendt for deres ualmindelige Skønhed og store Begavelse, hvormed de glimrede ved Fester og Selskaber. Hans Forlovede var den midterste i Alder af de fem Søstre og fire Aar yngre end han. Mange misundte ham eller undredes over, at den stærkt ombejlede Arving blandt sine talrige Tilbedere havde valgt den socialt ringe stillede Student med den endnu ret uanselige ydre Fremtræden. Hun var en ædel og aandfuld Kvinde, der blev ham en god og forstaaende Hustru. Digteren Emil Aarestrup skrev senere om det Monrad'ske Hjem, at det forekom ham at være et Aladdins Palads, bygget af Aander og smykket

---

6) Hans Følelser i dybere Betydning blev ikke gengældt, men det er vanskeligt at sige, hvor vidt deres indbyrdes Forhold egentlig strakte sig. Monrad var aabenbart fra Begyndelsen velset paa Iselingen og under Rekonvalescensopholdet i Odense 1832 skrev Peter Dorph til ham efter et Besøg dernede, at »du interesserer dem meget og at den Kærlighed, hvormed de (navnlig Fru Aagaard) omtalte dig (ogsaa din Jefta) og deres Bedrøvelse over, at du var syg, glædede mig inderlig og glæder det mig at meddele dig, især da du syntes at tvivle om, at de elskede dig. Du tror Menneskene for lidt, hvis jeg kender dig ret.« Monrad sendte Anna Mathea forskellige Smaadigte, som hun har opbevaret, og Tonen i hans Breve til hende kan være ret aaben, men hendes aabenbart helt upaavirkelige Holdning overfor ham har utvivlsomt mere gjort hendes Betydning til en bevarende Virkning i hans Sjæleliv end noget personligt betonet imellem dem. I det tidligere nævnte Brev til hende 3. August 1835 skriver han, at under Tvivl og Fristelser har hun kunnet skænke hans Hjerte Uskyld og hans Tanke Fred. Der ligger Resignation i hans Ord, naar han samtidig beder hende være ham en trofast Veninde. »Vær fuldkommen vis paa, at du aldrig ved nok saa stor Venlighed og Tillid skal opvække noget utidigt Haab for mig, og tilgiv mig, hvis min Opførsel endnu i nogen Tid skulde røbe noget mere end Venskab. Jeg føler med Vished, at min Aand med Guds Hjælp skal blive stærk og glad. Jeg har den Tillid, at jeg bestandig mere skal lære ej at leve for mit jordiske Livs Lykke.« Halvandet Aar senere hedder det i et Brev til Martin Hammerich, hvis Følelser overfor Anna Mathea han har set og erkendt: »For mig er Tæppet rullet ned for de svundne Tider,

af en Fe. Digteren Christian Winther, der ogsaa kom i Hjemmet, blev i 1848 gift med Datteren Julie — til hvem Digtsamlingen »Til Een« var rettet — og derved Svoger til Monrad. Denne havde (lidt mærkeligt maaske) været hende til Hjælp, da hun 1842 blev separeret fra Pastor Chr. Werliin, og blev senere en god Støtte for det nye Ægtepar. For Monrad nærrede Chr. Winther⁷⁾ megen Beundring og saa i ham — efter eget Udsagn — en dyb Kraft forbundet med stor Besindighed.

Det var — som nævnt i Ansøgningen — Monrads oprindelige Plan at blive borte i to Aar, hvor han først vilde uddanne sig i Europa ved at følge de berømteste Orientalisters Forelæsninger og derefter rejse til Ægypten for at studere arabiske Haandskrifter i Biblioteket i Kairo. Senere kom dertil Tanken om at drage videre ind i selve Orienten.

Med Anbefaling fra Finansminister J. S. von Møsting gjorde han paa Udvejen Ophold hos Filologen Justus Olshausen⁸⁾ i Kiel, Professor i østerlandske Sprog, men skuffedes af ham og drog ret hurtigt til Paris, hvor han arbejdede ivrigt og var i omfattende Livsbevægelse paa mange Felter. Han hørte Forelæsninger

---

min Vaar og min Vaars Drømme er forbi, og min Sjæl er bleven alvorlig og streng, skønt Verden ej ser det. Med fornyet Kraft og med fast Vilje gaar jeg min Gang og jeg føler dyb Ro i mit Hjerte, thi er min Aand end svag og ringe, saa er dog mit Grundvæsen i Enhed med den store og mægtige Aand, der bliver, naar jeg ej er mere ..... Det er misligt at lægge sin Skæbne i andres Haand.« Dog vil han gerne opretholde et venskabeligt Forhold, men maa ogsaa give Afkald i den Retning, hvis Forsøget mislykkes. »Jeg er for god til at taales og jeg har opnaaet stort Mesterskab i at resignere.« Paa sin ejendommelige Maade siger han: »Ørsted poeticerer, Clausen politicerer, Poul Møller udødeligserer i Maanedsskriftet, Sibbern kaldes af den Hellig Aand til at skrive i alle Bladene og udlees. Anna Mathea føler sig lykkelig ved sit Hjertes Frihed. Livet er fuldt af Besværligheder.« Samme Efteraar blev Forlovelsen deklareret mellem Martin Hammerich og Anna Mathea og Monrad ønskede dem smukt og inderligt til Lykke med Haabet om, at Guds himmelske Lys maa kaste sin Glans over deres Glæde over hinanden. »Hvad min Person angaar, da er min Glæde og min fuldkomme Fred og Tilfredshed uafhængig af Livets Tilfældigheder og jeg hverken trænger til eller ønsker noget Menneskes Medlidenhed. Men oprigtigt Venskab, se, dette kunde jeg nok ønske, og hvis sand Hengivenhed kan gøre værdig til det, da er jeg ikke uværdig.«

7) Under en større Skandaleaffære i Januar 1851, hvor Chr. Winther flygtede fra sine truende Kreditorer, var Monrad med til at efterfølge ham i Dyrehaven. Digteren sad dog i god Behold i Køge.

8) Blev senere efter Trearskrigen afskediget af Frederik den Syvende paa Grund af sin Deltagelse i det slesvigholstenske Oprør 1848.

om semitiske Sprog af Orientalisterne Burnouf, Quatremere og Raynaud, foretog Undersøgelser i Biblioteker, studerede Arabisk sammen med unge Franskmand, som han kendte fra Forelæsningerne, og Sanscrit med Danskeren N. L. Westergaard, den senere berømte hjemlige Orientalist. Af andre Landsmænd traf han foruden sin Ungdomsven C. E. Fenger tillige Lægen og Politikeren E. D. Ehlers. Han fulgte med i Litteratur og Politik og lærte sig Italiensk og Spansk. Denne rent grænseløse Virkeevne var en Illustration til Barfods Udtalelse: »Jeg kender flittige, endog meget flittige Mennesker, men maaske med en eneste Undtagelse kender jeg ingen, for hvem Arbejdet saaledes var en Lidenskab som hos Monrad. Han kunde aldrig faa Arbejde nok. Han slap aldrig de gamle Opgaver, han holdt trolig fast paa dem alle, men enhver ny Opgave var ham et nyt Solglimt, saa meget kærere jo mere fremmed den var ham, jo flere af hans Kræfter den lagde Beslag paa.« Han blev Medlem af Asiatisk Selskab i Paris.

Gennem en Række udførlige Breve (i Rigsarkivet) til hans Forlovede kan vi følge hans ydre Færd og indre Liv næsten fra Dag til Dag. Hans tidligere lyriske Strofer til den forventede ukendte Kvinde er nu i ligesaa følelsesfuld Prosa rettet mod Virkelighedens levende Ideal. Ustandselig priser han sin Taknemlighed og sin Lykke over deres Kærlighed, man mærker hans dybe Glæde over det hjertelige Forhold til en Kvinde, der heltud forstaar ham, og hans Trang til at meddele hende alt. Og nu blander Tanken om hende sig ind i hans Fremtidsplaner og gør ham usikker, fordi han ikke kan skjule for sig selv, at han egentlig ikke drives af noget indre Kald til Videnskaben. »En Ting,« skriver han, »bliver mig mere og mere indlysende og det er, at naar man skal være lykkelig maa man ikke bruge en Stilling i Livet som Middel. For dig kan jeg nok tilstaa det, at en Ansættelse i Orientalia for mig kun vilde være et Middel til et frit teologisk og filosofisk Studium. Jeg ser nu, at dette Middel vil borttage min Tid, og jeg tror derfor, at jeg meget let kunde komme paa en Afvej, der kunde være smertelig for hele Livet.« Og ikke mindst af Hensyn til hende var maaske dog en Præstegerning at foretrække, hvor han direkte kunde arbejde for sit egentlige Kald, Religiøsitetens Udbredelse, og kun saaledes kunde han »blive aldeles ét med sin elskede, thi ogsaa Præstens Hustru har sin Del i Embedet, thi hun skal hjælpe til at trøste, forbedre og gøre lykkelig.«

Dertil kom den Tvivl, at han muligvis trods alt slet ikke fik Professoratet. Maaske blev det givet til Biskop P. E. Müllers Søn

Carl Ludvig Müller, der ogsaa dyrkede orientalsk Filologi og havde opnaaet Universitetets Guldmedalje.⁹⁾

Disse forskellige Overvejelser og Længslen efter et Hjem og Familieliv resulterede hen paa Vinteren i det Forslag til hende, at han skulde rejse hjem til Foraaret for at de kunde gifte sig og hun derpaa følge med ham til Ægypten, hvor han da kunde fortsætte sine Studier, men Planen maatte opgives paa Grund af Svigerfaderens bestemte Modstand. Han krævede en fast Stilling eller et ordentlig Udkomme som Grundlag for Ægteskabet.

Monrads Kærestebreve rummer saa smukke Udsagn, at enkelte Citater ikke maa forbigaaes.

Paa Udrejsen skriver han om et Besøg i Slesvig Domkirke: »Et venligt Aftenlys faldt ind gennem de høje Hvælvinger. Alt var roligt og stille og paa dette Sted indviede og helligede jeg mig til de alvorligste Bestræbelser, hvoraf Beslutningen til at rejse er udgaaet, og her takkede jeg Gud, fordi han har skænket mig dig. Du er min Velsignelse!«

»Før jeg lærte dig at kende,« vidner han nogle Uger senere, »var det min Overbevisning, at Manden ikke kunde have nogen fuld Fortrolighed til sin Kone eller Kæreste. Aandens Sorger og dens Kampe troede jeg, at han ene maatte bære, thi Kvinden var for svag til at føre Livet paa anden Maade end i den umiddelbare Følelse og hun skulde derfor leve i den Overbevisning og de Meninger, der var hende overleverede fra Barn af. Men dig, kære Emilie, dig kan jeg meddele alt, alt hvad der bevæger sig hos mig, for dig behøver jeg ej at skjule nogen Tanke eller Følelse, thi du forstaar mig, og derfor er jeg gennemtrængt af den Følelse, du er ét med mig, at vi med hinanden kan drage trindt omkring i Aandens Verden, at vi kan kæmpe, lide og glæde os tilsammen og med Guds Hjælp tilsammen drage ind i Fredens Hjem.«

Og et Par Maaneder efter udbryder han: »Gud holde sin Haand over os! Han skænke os den simple, gamle, men dog saa uendelig rige Tro, at han ej alene styrer de store Verdensbegivenheder, men de smaa, de ubetydelige, hvorpaa den enkeltes Lykke saa tit beror. Du er den, kære Emilie, som har skænket mig en fornyet fast Tillid i denne Henseende, thi at jeg fandt dig, at du blev min, er i mit Liv det største Bevis paa Forsynets uendelige Godhed imod mig og dets Styrelse af mine Veje. Ja, jeg

⁹⁾ Det viste sig forøvrigt senere, hvad Monrad ikke kunde ane noget om dengang, at Müller gik en helt anden Vej, og først i 1844 fik N. L. Westergaard Stillingen.

takker tit min Gud af mit inderste Hjerte, fordi han gav mig dig, og derfor vil jeg nu ogsaa med Tillid overlade til ham, hvorvidt det tidligere eller senere skal blive min Lod altid at have dig hos mig.«

»Siden jeg har faaet dig,« siger han i et følgende Brev, »er den præstelige Virksomhed bleven endnu mere tiltrækkende for mig, thi det forekommer mig, at vi i denne Stilling rigtig kan leve for hinanden, uforstyrret af alle andre, og idet vi vil leve for hinanden, saa vil vi tillige leve med Verdens største Aander. I vor lille Præstegaard skal Verdens store Poeter og Filosofer ej blot staa paa Hylderne, men de skal blive levende i vore Sjæle.«

Man maa selvfølgelig ikke stryge Støvet af Sommerfuglevingerne og tage for massivt paa disse førstefødte troskyldige Kærlighedsudbrud, han var for stor en Aand til — med Steen Steensen Blicher — at sidde fast i det snevre Præstegaardsbur, og det blev da ogsaa den videnskabelige Interesse, der foreløbig vandt i Styrkeprøven mellem de to forskellige Dragelser i hans Sind. Det er i Virkeligheden de to Mennesker i ham, hans to Personlighedsgrundretninger, der taler i Brevene fra Udenlandsrejsen.

»Efter min oprindelige Plan tænker jeg stærkt paa at rejse til Orienten, hvis jeg kan faa den fornødne Understøttelse,« skrev Monrad 1. Maj 1839 i et Brev¹⁰⁾ til H. C. Ørsted, hvilket viser, at han efter Svigerfaderens Afslag har kuldkastet alle Mellemsveje og er vendt tilbage til sit første Forsæt. Med et brat Omslag — som det ofte kom i hans Liv — er han nu atter den begejstrede Orientalist, hvis Hu foruden til Sproggranskningen staar til Eventyr og videnskabelige Opdagelsesrejser i Arabiens ukendte Egne i Fortsættelse af Danskeren Carsten Niebuhrs berømte Færd et Par Menneskealdrer tidligere. Gennem Professor J. L. A. Kolde-rup-Rosenvinge, der var Medlem af Universitetets Direktion, søgte han at opnaa Understøttelsen og sendte ham følgende Brev, der opbevares i det kongelige Bibliotek:

»Jeg haaber, at Deres Højvelbaarenhed ikke har forglemt, at De ved min Afrejse fra København bærede mig med den Til-ladelse at henvende mig til Dem, naar min Rejse til Orienten fra min Side var definitivt bestemt. Og til hvem skulde jeg vel ogsaa snarere vove at henvende mig end til Dem, der alt ofte har bort-ryddet de Vanskeligheder, der optaarnede sig for mig, og hvis

¹⁰⁾ I Brevet hedder det videre: »Det er et nyt Pant paa den Lykke, som venter mig, at min tilkommende Hustru i enhver Henseende sympatiserer med mig med Hensyn til Beboerne af et vist Sted i Studie-stræde, hvor jeg saa tit er kommen.«

Velvilje saa at sige har Krav paa en aaben og tillidsfuld Meddelelse. Jeg behøver ikke vidtløftig at udvikle de Fordele, som jeg venter at have af en Rejse til Orienten, thi jeg er vis paa, at De oftere har ønsket at kunne gøre en Rejse nogle Hundrede Aar tilbage i Tiden til vore Forfædre, og De kan derfor ogsaa tilfulde forstaa, hvad der hos mig fremkalder Ønsket om at rejse nogle Hundrede Mile i Rummet. At lade det arabiske Sprog genfødes hos mig ved at tale det, at lære at kende Folket, dets Tænke- og Handlemaade, dets Regering og Religion, dets Sang og Palmer, Kameler og Løver etc., etc., at samle Manuskripter og knytte Forbindelser, som kan være nyttige for Fremtiden — se, det er det ringeste, som jeg venter mig, men hvis Skæbnen skulde være mig gunstig, hvis Forholdene skulde være heldige for mig, da haaber jeg at komme til Egne i Arabien, som endnu ikke er besøgt, og i meget forfængelige og forvovne Øjeblikke smigrer jeg mig med, at min Rejse kunde blive et Supplement til Niebuhrs og at den danske Regering ved at komme mig til Hjælp kun vil komme til at fortsætte et begyndt hæderfuldt Foretagende. Men som sagt disse Tanker har jeg kun i meget kække og selvtilidsfulde Øjeblikke. De Punkter af min Rejse, som for Øjeblikket staar fast, er Kairo, Mekka, Jerusalem, Konstantinopel.

Til at udføre denne Plan behøver jeg som Minimum — jeg vover næsten ikke at skrive det — 1000 Rbd. i Tilskud. Jeg haaber, at Deres Højvelbaarenhed ikke vil finde denne Sum for højt anslaaet, naar De betænker, at det ingenlunde vilde være behageligt for mig, der er forlovet i København, at blive siddende i en Sandørken inde i Arabien af Mangel paa Penge. Desforuden maa jeg have en lille Sum at disponere over til Manuskripter. — Assessor Collin har givet mig lidt Haab om at faa 400 Rbd. fra Fonden ad usus publicos. Skulde det nu ikke være muligt at erholde nogle Hundrede Rbd. ved Universitetsstipendier? Og skulde det ikke være tænkeligt, at Kommunitetet eller Videnskabernes Selskab eller Finantserne eller jeg ved ikke hvad kunde supplere det manglende? Ja skulde maaske de skønne Videnskabers Selskab ikke finde det passende at faa de ældste arabiske Digtere oversat paa Dansk? Jeg er ukyndig i disse Farvande, hvis Navn er Gratialer. Naar jeg var i Forlegenhed skraaede jeg kun nogle Skridt over Kannikestræde og rettede mig efter Deres Raad og da jeg altid har befundet mig vel derved, saa er De selv Skyld deri, Deres Højvelbaarenhed, at jeg nu atter tyer hen til Deres Vejledning og Indflydelse.

Det var min oprindelige Bestemmelse at opholde mig i Kiel for at gøre mig bekendt med Zend, men Professor (Justus) Ols-

hausen, der har udgivet en Tekst i dette Sprog og som jeg derfor troede maatte kende det, tilstod at han ikke kendte det, og efter hvad man siger her har han ikke været overdreven beskeden ved at have denne Mening. Her har jeg næsten udelukkende beskæftiget mig med Arabisk og Persisk og noget, men ikke meget, med Sanscrit. Det har været mig særdeles kært at stifte et nøje Bekendtskab her med en Landsmand, Westergaard, der udelukkende har opofret sig for dette Sprog og som jeg erkender at være mig heri i høj Grad overlegen og som jeg for Videnskaberne og Zendmanuskripters Skyld tror fortjener Deres Højvelbaarneheds særdeles Opmærksomhed. Da der er saa faa, som kender de østerlandske Sprog, saa tænker jeg ikke, at De vil finde denne Ytring, der virkelig ikke er fremkaldt ved noget personligt Forhold, for anmassende.◄

Monrad opnaaede ikke Rejseunderstøttelsen, hvilket i sine Følger drev ham ind i andre Livslinear og førte til den Løbebane, som blev saa skæbnesvanger for ham selv og hans Fædreland. Det kan give Anledning til ejendommelige Tanker at overveje, at var Beløbet blevet ham bevilget vilde hans Liv utvivlsomt have formet sig ganske anderledes og dermed maaske ogsaa Danmarks og Sønderjyllands Skæbne. Smaa Begivenheder kan undertiden i visse Øjeblikke gribe afgørende ind i Menneskers og Folkeslags Udvikling og helt ændre deres Fremtid. Monrad vidste ikke, at han stod mellem to Veje, hvoraf den ene — som han havde for Øje — førte til Videnskabsmandens dybe Granskning og Stilhed, mens den anden — som var ham ukendt — gik mod Folkelederens stærke Strid og Brydning. Ubevidst for ham selv valgte Skæbnen den sidste, men maaske havde han dog inderst i Sjælen den lønlige Trækfugledrift, som instinktmæssigt gennem alt drager mod de rigtige Strande.

Nu maatte Monrad altsaa foreløbig opgive Bryllupsplanerne og paa det Grundlag atter gaa i Gang med sine Fremtidsovervejelser, hvis ledende Moment var dette, at han vilde have et virkelig positivt Indhold i Livet. En helt afgørende Bestemmelse stod endnu en Tid hen i det uvisse.

Ikke blot havde han tidligere med rigt og godt Udbytte studeret Hegel, men Brevene til hans Forlovede viser, at han nu ikke mindre indgaaende havde fordybet sig i den mystiske Teosofi hos Hegels store Modstander Schelling. Monrad lagde meget ind i sine Drømme og begyndte at se dem som Bud fra en højere aandelig Verden, hvor beslægtede Sjæle kunde forenes med usynlige Baand og mødes trods Tid og Rum. Hans Aand var for rig til ikke ogsaa — i Lighed forøvrigt til en vis Grad med H. L. Mar-

tensen — at tilegne sig de Sandhedsglimt, som findes i den religiøse Mystik med dens sjælelige Umiddelbarhed i Gudsforholdet. Ogsaa her ejede han en Sjælsudvidelse langt udover det almindelige og den fulgte ham Livet igennem som en baade højere og dybere Virkelighed, der ikke maa forveksles med Fantasiens Indbildningskraft, som er noget helt andet. Et længere Brev fra ham er karakteristisk for den Maade, hvorpaa han søgte at lægge Inderligheden i sit Kærlighedsforhold ind som et Led i Mystikens Løndom:

»Paa Vejen herhen blev jeg opfyldt af et usigeligt Velvære, en stille dyb Glæde, der har et Element af Længsel og altsaa af Sorg i sig, strømmende ind i Sjælen. Jeg ved ikke, om du kender denne Stemning — hvis du ikke kender den af egen Erfaring vil du vanskelig kunne gøre dig en tydelig Forestilling om den. Den staar i Modsætning til en besynderlig Uro, til en ængstelig Bespændthed, der undertiden knuger Sjælen, men den har dog det tilfælles med den, at den griber Sjælen uden nogen udvortes Anledning, uden at være fremkaldt ved Tanken paa noget, det er som en fremmed ukendt Magt, der drager ind i Aanden. Omendskønt jeg just ikke er meget overtroisk, saa har jeg dog fra min tidligste Ungdom forbundet nogle besynderlige Tanker med Hensyn til disse Stemninger, og uagtet næsten alle Overbevisninger og Meninger er styrtede sammen i Løbet af de sidste Aar, saa er dog disse Tanker blevet staaende urokkede og er traadt frem i al deres Kraft naar som helst der har været Anledning dertil. Men naar jeg nu skal til at nedskrive disse Tanker finder jeg dem i Grunden ganske trivielle! — Mennesket fremtræder som Person, han er skarpt afgrænset til alle Sider og intet kommer til ham uden at være gaaet gennem hans Jeg, hans Selvbevidsthed. Men over alle Aanderne er Uraanden, Verdensenheden, hvori alt lever, rører sig, er. I denne kan Menneskets Aand opløse sig, idet den opgiver den skarpe Personlighed. Et saadant Middel er maaske den magnetiske Søvn, thi i den bliver Aanden i en vis Henseende altskuende, altvidende. Det er Olshausens¹¹⁾ Mening, at Kristus forrettede sine Mirakler, fordi hans Aand var gaaet op i Verdensaanden. Paa Naturens lavere Trin er der Fænomener, der synes at godtgøre noget lignende. Det er bekendt, at Trækfuglene vide at finde deres Vej gennem Luften fra fjerne ubekendte Lande, og man tror at have givet en tilstrækkelig Forkla-

¹¹⁾ Teologen Hermann Olshausen fra Erlangen. Han døde samme Aar, kun 41 Aar gammel, og var Broder til Professor Justus Olshausen i Kiel, som Monrad besøgte paa Udrejsen.

ring, naar man har gjort den forslidte Bemærkning, at det kommer af Instinktet, men hvorledes kan man forklare sig dets Op-rindelse? Det er en dunkel Drift, der med uimodstaaelig Magt faar Individet til at gøre det, der staar i Harmoni med dets Væsen, og hvoraf kommer vel denne besynderlige Kraft uden deraf, at dets inderste Væsen er sammenknyttet med en Enhed, en Sjæl, der omfatter alt, og det er denne, der virker og driver og fører det enkelte Individ saaledes, at det staar i Harmoni med alt andet i Verden. Men ligesom Dyret er knyttet til en Verdenssjæl, saaledes er Mennesket knyttet til en Verdensaand, hvormed dets inderste Livskilde er sammenvævet. Gennem denne Aand er de Sjæle forbundne, der elsker hinanden, om end de er fjernede fra hinanden i Rummet. Og naar derfor Hjerterne gribes umiddelbart af denne stille Glæde, da er det et Budskab, der sendes det gennem Verdensaanden fra det Væsen, hvormed det er forbundet til ét.«

Det vilde være interessant ogsaa at kende alle hendes Breve for at se, hvordan hun reagerede overfor hans Dybsindigheder, som forøvrigt vore altid emsige Psykiatere selvfølgelig ogsaa har været ude efter som eksalterede Udslag af en sindssygelig Periode, skønt de ganske ligefremt kun er Paavirkning og Eftertanke ud fra den Litteratur han læste. De store Træer i de danske Skove (Viggo Hørups Udtryk i en Lignelse om Monrad som den største liberale vort Land har fostret) gror vore Psykiatere for højt mod Himlen til at være normale i Væksten og skal nivel-leres ned til Jævnmaalet. Da Forfatteren Johannes Fibiger, der gennem indiske og ægyptiske Skrifter syslede en Del med okkul-tiske og teosofiske Fænomener, i Monrads ældre Dage spurgte om dennes Mening desangaaende lød Svaret afvisende: »Det er jeg aldeles udenfor,« men derimod nægtede Monrad ikke, at Sjælelivet i visse Tilfælde har et større Omfang end det saakaldt normale.

Fremtidsspekulationerne resulterede i, at han trods den svi-gerfaderlige og anden Modstand besluttede at rejse hjem for at være sammen med hende en Tid — og mulig overvinde Brullups-hindringerne — inden den langvarige Tur til Ægypten. »Jeg har aldeles intet imod,« skriver han, »om jeg støder hele Verden for Hovedet ved at komme tilbage til dig, ja, det vilde endog være mig ret kærkomment, thi dermed vilde jeg faa Lejlighed til at vise dig, at jeg for at være fuldkommen lykkelig ikke trænger til andet end din Kærlighed og at jeg særdeles vel kunde und-være alle andres Agtelse, Velvilje, Venskab. Dette vilde du maa-ske ikke saa lige tro, men jeg forsikrer dig, at der er foregaaet

en stor Forandring med mig i denne Henseende siden vi sidst saas.«

I September 1839 vendte Monrad tilbage til København, men Tildragelserne udviklede sig paa en ganske uanet Maade og han kom aldrig til Orienten. Ved at skænke ham sine rigeste og sjeldneste Gaver havde Skæbnen — der i højeste Betydning aldrig for ham selv var noget upersonligt — udvalgt ham til en enestaaende Livsbanes høje og dristige Flugt, men samtidig kaaret ham til sit Offer.

FØRSTE POLITISKE OPTRÆDEN 1839—46

Et Kongeskifte var Aarsag til den ganske bestemte Begivenhed, hvor Monrads Stormaand blev vakt til levende Selvbevidsthed og for første Gang løftede sine Vinger til den store Flugt. Livet kaldte ham og skabte en Tid med Opgaver, der passede for hans mægtige Vingefang. Han fik aldrig i sit Indre den dybe Ro som Havets stolte Stormfugle, men han fik deres Styrke og vidtskuende Syn. Maalet lyste for hans stærke Blik, noget lidenskabeligt blev frigjort i hans Sjæl og saavel Mulighederne som Farerne drog ham med en vild og hemmelig Trang.

Efter Hjemkomsten fra Paris var Monrad næppe klar over, hvad han egentlig vilde, men foreløbig gik han i Gang med at oversætte Fortællingerne fra den berømte arabiske Eventyrsamling 1001 Nat og syslede med Subskriptionsplaner til en Udgivelse — der findes under Titlen Sa'detennda efterladt 36 utrykte Brudstykker¹⁾ af hans Oversættelser af disse gamle østerlandske Sagnberetninger. Svigerfaderen var stadig uvillig stemt overfor et Ægteskab uden den nødvendige økonomiske Basis.

Et Par Maaneder gik. Da døde Frederik den Sjette ved Morgengry den 3. December 1839 og den akademiske Ungdom tog Dagens Tidspunkt som et Varsel om en snarlig Solopgang for den Frihedsbevægelse, der gennem den enevældige Herskers Livsaften havde rejst sig rundt i Folket og aftunget ham Indførelsen af de raadgivende Provincialstænder. Særlig ved den altid ivrige Orla Lehmanns energiske Bestræbelser blev der samme Aften indkaldt til et almindeligt Studentermøde for at faa vedtaget en Adresse til den nye Konge Kristian den Ottende om at give Landet en fri Forfatning saaledes som han havde bidraget til det i Norge under sin Statholdertid deroppe. Mødet skulde holdes Klokkeren 7 i Hotel d'Angleterres store Sal.

Henimod dette Klokkeslet var Monrad paa Vej hjem fra et Besøg i Bredgade hos sin Forlovede. Han drejede af fra Gothersgade og gik ind over Hauserplads, hvor han mødte en Skare høj-røstede Studenter, som han daarligt kunde skelne enkeltvis i Mørket, men han kendte Frederik Barfods ophidsede Stemme og

1) I Familiens Eje.

skraaede over til ham med det Spørgsmaal: »Hvad er der i Vejen? Hvorfor er du saa vred?« »Det er det fordømte Møde paa d'Angleterre,« svarede Barfod, som endnu dengang var Enevoldsmand. »Hvilket Møde,« spurgte Monrad. »Ved du ikke det,« raabte Barfod, »det som er sammenkaldt for at bede Kongen om en fri Forfatning. Vi er paa Vej for at modarbejde Planen. Du maa følge med.« »Jeg har ikke Tid,« afværgede Monrad. »Men du skal,« erklærede den stærke Barfod og trak ham uden videre med under sin kraftige Arm. Smilende fulgte Monrad halvt modstræbende sin buldrende Ven, der ikke kunde ane, hvilken gennemgribende Betydning hans impulsive Optræden skulde faa for baade Monrads og Danmarks Fremtid.

Salen var overfyldt og Stemningen paa Højdepunktet. Med en flammende anbefalingstale fremlagde Orla Lehmann Udkastet til en Adresse, der med en Lykønskning til Kongen roste dennes levende Kærlighed til alt godt og skønt, fremhævede Trykkefriheden som den mægtigste Støtte for Folkets Oplysning, Frihed og Dyd, og henviste til hans norske Forfatningsværk, der havde kaldt et elsket Broderfolks slumrende Kræfter tillive. Hans Majestæts Forgænger i Regeringen havde ved sin Omsorg for Folkets Uddannelse og ved Indførelsen af repræsentative Former ført Danmark Tidens Oplysning i Møde. Det er nu den berømte norske Forfatnings Skaber, hvem det er forbeholdt at fuldbyrde Genfødselsværket til Ære for sig selv, til Velsignelse for sit Folk. Med Finhed nævntes Majestæten i Adressen som »selv en Søn af den nye Tid«.

De langvarige Forhandlinger, der varede lige til Midnat, fik et voldsomt og stormfuldt Præg. Modstanden viste sig stærk og stammede ikke blot fra dem, der var Tilhængere af den enevældige Regeringsform, men ogsaa fra mange, som holdt paa en mindre paagaende Optræden fra Studenternes Side. Hother Hage støttede Lehmann, men baade P. Chr. Kierkegaard, Rasmus Nielsen, Frederik Barfod og Professor J. N. Madvig var imod. Den sidste fraraadede hele Foretagendet som meget ubetimeligt og frakendte Studenterne baade Kald og Ret til at stille sig i Spidsen for Folket og tale paa dettes Vegne. »Haanden paa Hjertet, unge Venner. Hvad kender I til den norske Konstitution,« sluttede han. Deri havde han naturligvis i og for sig Ret og hans Indsigelse gjorde stor Virkning, skønt Lehmann i en ny kraftig Tale søgte at udslette Indtrykket. Stemningen var ikke ubetinget gunstig for Indbyderne.

Men pludselig optraadte Monrad og gav ikke blot Adressen »en dygtig og velkommen Understøttelse« som Orla Lehmann, der

her saa ham for første Gang, senere har udtrykt det i sine efterladte Skrifter, men den nye Forkæmper gav utvivlsomt det afgørende Stød til dens Vedtagelse. Det hidtil hvilende Kampinstinkt og Høvdingeanlæg vaagnede hos denne vordende Stridsmand, der kun halvtvunget var gaaet med til Mødet, og han følte gennem Meningsudvekslingernes stormfulde Atmosfære en Luftning fra Folkehavet, der bar ham som Søfuglen paa dens første Fart over Bølgerne. Nu var Monrad ogsaa i det ydre bleven en aneligere Fremtoning, mere fyldig og skulderbred med noget af det brændende i Blikket. Hans Ord baade sved og fængede, begge Dele af hans Natur brød frem og prægede hans Indlæg, hvis resultatrige Betydning for Mødets Udfald mere beroede paa dets ejendommelige Særpræg end selve Argumenterne. Psykologisk er der foregaaet den Proces i hans Sjæl, at den politiske Interesse, som under Frankrigsopholdet gærede hos ham ved Paavirkning fra Juli-revolutionens Efterdønninger, forbandt sig med Øjeblikkets hjemlige Folkebrydning og i et dragende Kald udløste de hidende Evner i hans Personligheds Dyb. Dette indre Sammenspils Følger for Mødets Forløb maa fremfor hans Betragtninger tilskrives noget paa sælsom Vis lønligt virkende ud fra hans Aand og Væsen.

Det viser sig ogsaa deri, at der intet Sted trods det opsigtsvækkende ved hans Udtalelser findes noget blot nogenlunde omfattende Referat af dem. Det er væsentlig kun kortere Antydninger, men ved Omtalen er allevegne Hovedvægten stadig lagt paa det nedfældede og blivende Indtryk af hans ætsende Haan og tændende Glød i en helt usædvanlig Form. Mindet om hans Optræden bevarede i Tidens Løb en sagnagtig Glans. En anonym Modstander²⁾ skrev saa sent som 1861: »Da Magister Monrad optraadte første Gang hin 3. Decembraften 1839 under Debatten om Studenteradressen og henrev alle ved sin usædvanlige, næsten dæmonisk gribende Veltalenhed og da han nogle Dage efter udsendte sine flyvende politiske Blade, der talte et Sprog ukendt her i Landet, da tvivlede næppe nogen om, at denne Mand jo, hvis ej han fortæredes af sit eget Genis Brand, vilde stige højt i sit Fædreland og udøve en stor og gavnlig Indflydelse paa dets Fremtid.«

Men saavel det øjeblikkelige som det nedarvede Indtryk var meget forskelligt hos de enkelte eftersom de ud fra deres egen Sindsbeskaffenhed paavirkedes af den ene eller den anden Side af hans Væsen. I Lighed med den foran nævnte anonyme Mod-

2) Vindex: Magister Monrad — Minister Monrad. 1861.

stander nævner Vilhelm Birkedal senere, at Monrad som politisk Taler havde Farve af glødende sydlandsk Veltalenhed, et vesuvsydende Krater laa i hans Indre, derfor var det »ikke bløde og harmoniske Følelsesudbrud, det var en mægtig Aands energiske Vingeslag, der tit brød Tankernes regelbundne Form, men just derved gennem de brudte Former gav en Kraftspænding Luft, som til Gengæld kunde bryde Hul i Modstandernes logiske Tankegeledder.« Ogsaa Præsten M. Mørk-Hansen nævner i sine Minder (»Museum« 1893) Monrads »glimrende Veltalenhed« ved Mødet, hvorimod en unavngiven Indsender i Nationaltidende 4. December 1889 erindrer »den kolde bidende Maade, hvorpaa Monrad behandlede de andre,« og Politikeren Sofus Høgsbro skriver (i sin Bog »Mit Forhold til Grundtvig, Tscherning og Monrad«) om Studentermødet: »I Modsætning til andre Udtalelser om denne Tale maa jeg sige, at den næsten gjorde et ubehageligt Indtryk paa mig ved den kolde Ro og noget skrattende Stemme, hvormed den blev holdt i Sammenligning med Lehmanns ildfulde Veltalenhed og klangfulde Stemme. Senere hørte jeg ham i Studentersamfundet og først der fik jeg Øre for Monrads Veltalenhed.« Mødedeltagerne er altsaa langfra enige om Aarsagen til Monrads stærke Virkning, som i hvert Fald ikke kan forklæres ud fra nogen umiddelbar oratorisk Velklang i Røsten efter sædvanligt Mønster.³⁾ Digteren C. Hostrup fortæller i sine Erindringer, at han først var »bleven noget forarget ved den flotte Maade, hvorpaa Monrad talte om Kongen,« men han »kom helt over paa den anden Side« ved at læse Monrads politiske Flyveblade og hans Artikler i »Fædrelandet«, som »hurtigt overbeviste mig om, at det ikke længere kunde gaa som før.«

Efter de faa her og der spredte Oplysninger fremgaar det, at Monrad især — overfor Madvigs Paastande — har fremhævet Studenterne som Statsborgere paa samme selvfølgelige Vis som enhver anden Del af Befolkningen, men med den frieste Stilling

³⁾ I Bogen om Politikeren Carl Georg Andræ fortæller Poul Andræ, at Faderen havde »en egen Gave til uden at gaa ud over Skønhedsgrensen at særtegne Personer ved en let Efterligning af deres Stemme — et Talent, som jeg dog ingensinde har hørt ham bringe til Anvendelse paa dem, der stod ham nærmere, men desto oftere paa politiske Personligheder, hvis ejendommelige Organ kunde indbyde hertil, til Eksempel Monrad og Madvig.« I Baron C. Zeuthens Dagbog fra den grundlovgivende Rigsforsamlings Tid (Danske Magazin 7. R. 4 B., S. 136) hedder det: »Monrads Talestemme er ubehagelig, men hvad han siger er klart og bestemt.« Derimod skriver Vilhelm Topsøe mange Aar senere om »Monrads Evne til den store Patos's udstrakte Skala fra Stormen til Hvisken.«

af alle og derfor forpligtede til at gaa forrest for Folkefrihedens Sag. De maa i deres Studium bryde Vej for Sandheden gennem indsnevrende Traditioner og sløvende Fordomme, som spærrer for Lyset og Livet, og de skal i Lighed dermed deltage i Arbejdet for at omstyrte alle gamle Skranker, der hindrer Borgerlivets frie Udfoldelse. Det er en ædel Opgave for den studerende Ungdom at bære Sandhedens Fane frem, naar Livet rejser sig med nye Kræfter. Spottende gendrev han med Mesterskab P. Chr. Kierkegaard, der opfordrede til at undlade alle Demonstrationer for derved at skaane Dronning Marie i hendes Sorg, et unægtelig noget prekært Forhold paa Baggrund af den afdøde Konges almindeligt kendte Utroskab overfor hende, og det var i Sammenhængen et taknemligt Emne for Monrads sarkastiske Vid. Men Hovedsagen var for Monrad dette, som nu i fuld Klarhed gik op for ham, at Mennesket er født til at udfolde sine Vinger og ikke til at bære Lænker. Her skal Retfærdigheden herske over Magten og svæve som et helligt og majestætisk Maal over Mennesket. Baade det lidenskabelige og det ironiske hos Monrad samlede sig til en sydende Strøm, der uimodstaaeligt rev mange af de nølende og tvivlende med. Uden ham vilde Adressen være faldet. Barfod rasede naturligvis mod denne Forræder, som han selv havde indført, men siden blev ogsaa han Frihedsmand og udtalte da, at hin Aften i Hotelsalen var Martsminister Monrads politiske Fødselstime. »Tidligere havde han vendt den lærde Republiks Øjne paa sig som en af de opgaaende Stjerner, der skinnede med størst Klarhed og med et ejendommeligt Farvespil. Fra denne Dag af betragtede enhver, der higede efter Fremskridt, Frihed og Udvikling, ham som en af sine bedste og dygtigste Førere.«

Adressen blev vedtaget med et ikke særlig stort Flertal og en Deputation paa fem Medlemmer, hvoraf Monrad var det ene, valgt til med Lehman som Ordfører at overbringe den allerede næste Formiddag.

Saare spændt har Monrads dybe Blik hvilet paa den smukke og ranke Konge, der staaende med den ene Haand støttet mod Marmorbordet og den anden stukket ind paa Brystet venligt modtog Deputationen og opmærksomt hørte paa Lehmanns Oplæsning af Adressen. Rummede denne klassisk skønne Kongeskikkelse en lydhør og forstaaende Sjæl?

I sit Svar tilkendegav Kongen sit Bifald med Adressens loyale Aand, men en fremadskridende Udvikling maatte støtte sig til Erfaringens Lærdom, og hans Forgænger havde gjort et stort Skridt fremad med Adgang for Folkets Ønsker gennem Provin-

cialstænderne, hvorved man nu maatte blive staaende. Den norske Konstitution var fremkommen under særlige Omstændigheder, men her i Landet var andre Forhold. Af Hensyn til Misbrug burde Trykkefriheden ikke være uindskrænket, skønt han var dens varme Ven, men den maatte begrænses ved Love. Han bad Deputationen nære Tillid til hans oprigtige Vilje til at fremme Folkets Velfærd.

Kongens Ord var altsaa et Afslag trods den slebne Form og fra den Stund var Monrad hans uforsonlige Modstander.

Med P. Chr. Kierkegaard som Ordfører⁴⁾ indgav en anden Kreds af Studenter nogle Dage senere en mere moderat Adresse med væsentlig blotte Loyalitetsforsikringer, mens en tredje Gruppe afgav en offentlig Erklæring med et Slags Mellemstandpunkt. Alle tre Retninger fandt dog snart hinanden i et fælles Arbejde, der førte til Oprettelsen af en Sammenslutning under Navnet Studentersamfundet, som skulde forberede den akademiske Ungdoms Indtrædelse i det borgerlige Statsamfund, men efter haarde Brydninger blev Foreningen opløst af Konsistoriet, som fandt den politisk farlig, og flere af dets Medlemmer frygtede den i Grunden som noget af en Jakobinerklub. Bølgerne gik højt og Monrad var stærkt i Forgrunden paa de forskellige Møder. Han satiriserede paa en saadan Maade over Kongens Ord om Erfaringens Lærdom, at det var paa Grænsen af Majestætsfornærmelse. »Det vil i Kongens Mund — hævdede han — ligefrem taget sige dette, at vi intet vil gøre, naar vi ikke har gjort det en Gang før, men det er en aabenbar Modsigelse . . . Vel er Studenterne fattige, deres Plove furer ej Jorden, deres Snekker pløjer ej Havet, de har intet Kateder, intet Alter, intet Dommersæde, men ét har de, ét er deres, ét skal ingen Magt i Verden tage fra dem og det er — Fremtiden. Derfor skal vi som Fremtidens Sønner slutte os tæt sammen og i vor egen snevre Kreds udfolde den Kraft og det Sammenhold, hvorved vi sættes i Stand til senere med Dygtighed at udføre det Arbejde, der vil komme til at hvile paa os som Statsborgere.« Overfor C. E. Fengers Forslag om at undlade den særlige Studenterkorporation og danne et fælles borgerligt Samvirke af alle Klasser svarede han: »Giv mig en Sal saa stor, at den kan rumme hele den danske Nation, giv mig Lunger saa stærke, at mine Ord kan høres, giv mig Øren saa fine, at intet gaar tabt, og jeg stemmer for Oprettelsen af det Samfund, som Opponenten foreslaar. Men vil man udrette noget i Virkeligheden, saa maa man begrænse sig.«

4) Han kalder i sin Dagbog Monrad »aldeles revolutionær«.

I »Fædrelandet« parodierede han overmodigt Konsistoriets Skrivelse til Studentersamfundet i Form af en fingeret Skrivelse fra Skomagemesterlauget, hvorefter der af Skomagersvendesamfundet kræves Oplysning om Medlemmernes Anvendelse af deres Tid og betimelig Underretning om Forhandlingerne paa deres Generalforsamlinger, hvori Staten ikke er uinteresseret, thi »naar man først begynder at tale om Sko kan man let gaa over til at tale om Halvstøvler, om Ridestøvler, men Overgangen fra at tale om Ridestøvler til politiske Foretagender er ingenlunde saa usandsynlig. Hvor let kan man ikke falde paa den Tanke at gøre Støvlerne saa høje, at man kan undvære Bukser, men gjorde man det blev man jo til Sansculotter, det vil sige til de arrigste Republikanere.«

En Klage over Studentersamfundets Opløsning indleveredes i Form af en Petition til Stænderforsamlingen i Roskilde, men opnaaede ikke den fornødne Støtte. Resultatløst var ogsaa et udførligt Brev til Kongen fra H. C. Ørsted med meget frimodige Udtalelser, der forsvarer Studenternes Frihed til under lovlige Former at udtale sig efter deres Overbevisning.

Efter alt foreliggende kan der næppe tvivles om, at Monrad gennem sine ihærdige Bestræbelser for Oprettelsen af Studentersamfundet ønskede at danne sig et Forum for en begyndende politisk Optræden. Forsaavidt havde Konsistoriet begrundet Aarsag til sin Mistænksomhed og det var aabenbart særlig ham man var bange for. Regensens Viceinspektør talte om »Monrads paa-tænkte Burschenschaft« og den senere Biskop P. E. Lind siger i sin Dagbog: »Vidste Kongen, hvad jeg ved, blev Monrad landsforvist.« Dette maa hentyde til private Udtalelser. »Mig blev han allerede i 1840 betegnet som den farligste Modstander,« skrev F. C. Sibbern flere Aar senere (Nyt Aftenblad 1848) og derfor vilde Konsistoriet bremse ham ved sit Forbud mod Studentersamfundet. Men Monrad lod sig ikke hindre. Nu blev ganske vist den paatænkte Fremgangsvej lukket, men uden hverken dette eller andet Springbræt kastede han sig nu med fuld Slagkraft ud i Storpolitikens voksende Stormgang, hvor han snart stod i Forgrunden som den kaarne og anerkendte Fører, en udvalgt Høvding for Folkefrihedens Sag og en Banebryder for nye Tanker. Ingen Pagetid eller Væbnertjeneste gik forud for hans myndige Ridderfærd. Saul var salvet til Fremtidens Konge i Danmarks politiske Udvikling. Med alle Sjælens svulmende Kræfter i Brug og drevet af en dertil knyttet ikke ringe Ærgerrighed efter at føle deres Magt i selve det levende Liv tog han hurtigt og dristigt sin Gerning op. I sin ypperlige Afhandling i Dansk biogra-

fisk Leksikon mener Povl Engelstoft, at den Dygtighed, hvormed Monrad i sit kommende Virke lige fra Begyndelsen behandlede Tidens vægtige Spørgsmaal, viser en indgaaende Overvejelse af dem og et forud bestemt tankemæssigt Standpunkt til dem inden Studentermødet. En saadan Opfattelse er næppe rigtig uden i en meget svævende Betydning og synes tillige at tyde paa en vis manglende Forstaaelse af noget i Monrads Natur, der netop i et Nu kunde flamme op i et betagende Storsyn overfor en Sag, hvorefter hans omfattende geniale Evner næsten øjeblikkeligt og overlegent beherskede alle Enkeltheder. Deri ligger en Del af det paradoksale, som ofte paa ufattelig Vis prægede hele hans Livsværk. Den ene Del af Monrads Sjæleliv traadte i saadanne Stunder i Tjeneste hos den anden uden dermed at skabe nogen egentlig eller varig Samhørighed. Det var kun en væbnet Fred mellem hans to Personlighedsgrundretninger, som hver for sig beholdt deres Karakter og var ude af Stand til at smelte sammen, men ifølge Modsætningens Lov gensidigt kaldte hinanden frem paany.

Under Fællestitlen »Flyvende politiske Blade« begyndte han straks Udsendelsen af en Række Smaaskrifter, der vakte voldsom Opsigt ved saavel deres Indhold som deres kraftigt malende Sprog med lynflængende Tankegange og patetiske Udbrud formet i næsten bibelsk klingende Vendinger. En saadan Blanding af Skarphed og Højhed var man ikke vant til. Hans Stil gennemgik en berigende Genfødelse. Straks i Indledningen anslaar han helt nye Toner og kalder Folk til politisk Arbejde som om det var til en Slags Kirkegang: »Aanderne sættes i Bevægelse og Samfundets Kræfter rører sig. Erindringerne kommer i Dødens Følge . . . Haab og Frygt fylder Sjælene, med spændt Forventning vogter man paa Tidens Tegn . . . Jeg taler for om muligt at faa Svar paa Spørgsmaal, som jeg ej mægter at løse uden Antagelser, der maa smerte enhver dansksindet. Og bedre er Sorg bygget paa Sandhed end Glæde grundet paa Skin. Folket maa levende gennemtrænges af Overbevisningen om det lave Standpunkt, hvorpaa det staar, før dets aandelige Genfødelse kan gaa for sig.«

Det første Flyveskrift udkom allerede Dagen før Juleaften. Deri belyste han det danske Monarkis Tilstand ud fra dets tre grundlæggende Principper, der betegnedes som Lov, Enhed og Moralitet, men Kendsgernerne svarer ikke til Forudsætningerne. Efter det første Princip hersker Enevælden gennem Love, som ikke adlydes af Tvang, men fordi Fornuften deri genkender sit eget Væsen. Mod dette strider Censuren, der er et fremmedartet despotisk Element. Den er ikke Lov, men Ulov og Udtryk for Landets Afhængighed af Udlandet. Den seende Lydighed hos Folket er

D. G. Monrad
Litografi 1844

bedre end den blinde. Det var Skik i fordums Dage, at Vasallen bragte Herskeren sin Afgift i kostbare Metaller, vælige Heste og andet deslige, men nu tildags hæver man Afgift af det, som er Mennesket dyrebare end Guld og Sølv, af hans Ord og af hans Tanker. De politiske Blades Censur er derfor en Hyldest, som vi bringer de østlige Magter, paa hvis Banner Ordet Censur staar. Det andet Princip er Enheden, der maa hvile paa Harmoni mellem Konge og Folk, men derimod strider de hver for sig for sin Landsdel virkende Stænderforsamlinger, som rummer en Tendens til Opløsning og Adsplittelse. Og Moraliteten som det tredje Princip bliver krænkede af en moralsk nedbrydende Institution som Tallotteriet, der i Virkeligheden er Tegn paa en financier Svækkelse.⁵⁾ Denne udvortes Afhængighed, Tendens til indvortes Sønderlemmelse og uhyre Svækkelse i financier Henseende er den sørgelige Treenighed i den nuværende Tilstand, som maa afhjælpes gennem et konstitutionelt Monarki.⁶⁾ »Frederik den Sjette gjorde Folket til Mennesker,« siger han, »Christian den Ottende maa gøre dem til Borgere. Dog hvis dette Haab ej skal blive til tomme Gøglebilleder i en feberhed Folkehjerne, saa er det Tid at Folket kommer til en levende Anerkendelse af sin egen Stilling og ej med dum Selvtilfredshed forgylder sin egen Usselhed, saa er det Tid at de grantseende Blik og de skarpe Tunger ikke som hidtil vender sig mod Regeringen, men til en særdeles nyttig Afveksling mod Folket selv, det er paa Tide at Folket mander sig op, saa det genvinder sin Kraft og Dytighed, at de døde Masser organiserer sig, at de smaa Samfund udfolder al mulig Energi, thi Samfundsaaenden maa have gennemtrængt det smaa og det enkelte før den kan udvikle det store, det mægtige, det ene Folkeliv. At se dette Folkeliv udviklet, at være Haabet som kalder, Maalet som forener, Tanken som besjæler. Og naar det ligger aabent og klart for Dagen, at Rigets Hersker ej alene kan stole paa den gammeldanske Kærlighed, men ogsaa paa den nydanske Kraft og Sammenhold, da først skal Kongehaand sætte Sejrskransen paa Folkets Isse.«

I det næste et Par Maaneder efter følgende Nummer af »Flyvende politiske Blade« holder han sig igen stærkt til Folket og paaviser nærmere den frie Forfatning som Midlet til at raade

⁵⁾ Dette Enevældens Tallotteri drog store Summer fra Folket ind i Regeringskasserne.

⁶⁾ I den titnævnte Afhandling af P. Vedel i »Tilskueren« 1904 er denne Fremstilling af Monarkiets Principper mærkelig nok opfattet helt bagvendt.

Bod paa Statens Vanskeligheder. Som Folket, saaledes dets Regering. Folket er ved at vaagne af sin lange Slummer og stadigt højere lyder Ordet: en Konstitution. »Og jeg ved det vel,« siger han, »at der er dem, som med et fornemt Smil hører paa det uvidende Folks Tale, som tror, at et haanligt Skuldertræk er det rette Svar paa de enfoldige Borgeres Ønsker, men jeg ved det ogsaa, at Guddommen har nedlagt i Sandheden en hemmelig Kraft, som med en uimodstaelig Magt drager Hjerterne til sig, jeg ved — for at bruge en andens Lignelse — at ligesom en lønlig Drift er Trækfluglenes Fører paa deres lange Rejse, saaledes er en, snart mere klar, snart mere dunkel, men næsten altid rigtig Følelse Folkenes Leder i deres Stræben efter det sande og rette . . . . Jeg kan i Almindelighed ikke andet end misbillige den evige Talen om Landets Fader og Landets Børn, fordi disse smukke Ord altfor meget erindrers Menneskeslægtens patriarkalske Barndomstilstand.« Der bliver mumlet i de høje Sale, at det kun er usle Døgnblade, højrestede Skrigere og larmende Dreng, der forleder Landets tro Børn, men de, der taler saadan, er Daarer, som med deres Statskløgt og Visdom ikke har lært, at de Ord, som ej finder Genklang hos Folket, henvejres som Avner for Vinden, det tusindfoldige Ekko i Landet er hele Folkets Tale.

En Konstitution bygget paa Enhed og Frihed vil ophjælpe Rigets Finanser ved at gøre Borgerne meddelagtige i at afskaffe unødvendige Udgifter og paalægge de fornødne. Den vil modvirke Afhængigheden af Udlandet ved at fjerne Censuren, der — i Modsætning til Østens Tvang — efter Vestens Opfattelse kun er Tanketrældom, mens efter den samme Betragtning raadgivende Stænder kun er en Barnerangle, som en skræmmet Konge giver et taabeligt Folk. »Sandelig,« udbryder han, »jeg ærer Trofasthed i alle Livets Forhold. Trofasthed er en af det danske Folks Grundsatninger og jeg højagter den derfor ogsaa hos Landets Konge, naar den driver ham til hellig og ubrødelig at overholde indgangne Forpligtelser, men hvorledes kunde det kaldes Trofasthed — for ej at støde fremmede Magter — at opofre det, som er en ren og ubetinget Fordel for Fædrelandet? Fejghed maatte man kalde det, hvis man ej havde en saa stor Kærlighed og Tillid til Regeringen, at man ikke antog at den vilde handle saaledes med mindre den var tvunget dertil.« En fri Forfatning vil fremme Rigets Enhed og Fællesskab. »Giv en Konstitution — skab ikke et Provinsliv, men et Folkeliv . . . . Lad én Stændersal omslutte Holstens, Slesvigs, Jyllands og Østifternes folkekaarne Mænd. Sandelig de vil inden stakket Tid lære at forstaa ej alene hverandres Ord, men ogsaa hverandres Sind. Mægtig er Provinsforskellig-

heden, mægtig er Folkeejendommelighed, men mægtigere end alt er Friheden. Den og maaske den ene vil forvandle de splittede Provinser til ét Rige, de adspredte Menneskehobe til ét Folk.«⁷⁾

Monrad blev sat under Tiltale for sine dristige Ord i dette Opraab. Under Enevælden var der trukket meget snevre Grænser for Ytringsfriheden baade i Tale og Skrift. Der herskede utaalelige Forhold med Sagsanlæg og Beslaglæggelser til alle Sider. En Forordning af 27. September 1799 indeholdt Forbud mod at »skumle med Bitterhed over Regeringen« og en Plakat af 1. November 1837 forbød at »gøre sig skyldig i uforsvarlig Tilside-sættelse af pligtskyldig Opmærksomhed« overfor Forfatningen, Lovene eller Regeringens Handlinger. Engang i Trediverne rygtedes det, at Frederik den Sjette tænkte paa endnu yderligere at indskrænke Trykkefriheden, og der blev da tilsendt ham en Adresse med Underskrifter fra de fleste betydende Mænd indenfor Aandslivet med ærbødige Ord til Majestæten om at undlade noget saadant, Kongen lod derpaa Planen falde, men karakteristisk for Tiden er hans officielle Svar, hvori det hedder: »Det har været os uventet at se, at flere af vore kære og tro Undersaatter har kunnet ansøge om, at ingen Forandring i Trykkefrihedsanordningen maa foretages, thi ligesom vor landsfaderlige Opmærksomhed stedse har været henvendt paa at bidrage alt, hvad der stod i vor kongelige Magt til at virke for Statens og Folkets Vel, saaledes kan heller ingen uden vi alene være i Stand til at bedømme, hvad der er begges sande Gavn og Bedste, hvilket vi ogsaa fremdeles med samme Iver og usvækket Kærlighed til vort Folk vil være betænkt paa at fremme.« Den næsten utrolige Blanding af Naivitet og Selvtillid bag denne Udtalelse, som A. D. Jørgensen har kaldt den faderlige Enevældes sidste Ord i Danmark, vedblev i forstærket Grad at præge Tilstanden under Christian den Ottende. Saa strenge Straffe som P. A. Heibergs Landsforvisning og J. J. Dampes livslange Fængsling paa Christiansø fuld-

⁷⁾ Om Rusland skrev han: »Historien lærer os, at Rusland undertiden ikke har vidst at holde Maade med sin Kærlighed til sine Naboer, undertiden ikke har følt sig tilfredsstillet tilfulde, før det har forenet og aldeles sammensmeltet dem med sig. Desforuden er det civiliserede Europa og altsaa ogsaa Danmark gennemtrængt af en højst besynderlig og uforklarlig Følelse, som gør, at man ved Ruslands Navn kommer til at tænke paa de blide Barndomsdage, i hvilke man var underkastet Hustugten og sammes legemlige Revselse. Det vilde af denne Grund næppe blive folkeligt, hvis Regeringen sluttede sig konsekvent og nøje til Rusland, og der vilde maaske være dem, som kunde frygte for, at man ikke vilde sikre Rigets Selvstændighed, hvis man udsatte det for Ruslands overvættets Kærlighed.«

byrdedes ganske vist ikke mere, skønt Overtrædelsesparagrafen fremdeles nævnte Straf paa Ære, Liv og Gods, men Dommene kunde alligevel være ubehagelige nok og Monrad fik det at mærke. Han blev for »utilbørlige Udtalelser om Regeringsformen« idømt en Bøde paa 200 Rdb. samt et Aars Censur. Dommen faldt 5. September 1840.

En voldsom og fra begge Sider stærkt personlig farvet Diskussion udviklede sig mellem Monrad (i »Fædrelandet«) og Professor F. C. Sibbern, der (i »Søndagen«) med sin hidsige Natur heftigt og under kraftige Insinuationer imødegik de i »Flyvende politiske Blade« Nummer 2 fremsatte Anskuelser. Monrad tog Sagen med rolig Overlegenhed og viste værdigt sin Angriber alvorligt tilrette uden at »min Tanke, naar den dvæler ved mine første Ungdomsaaar, nogensinde ligegyldig skal gaa forbi den Velvilje, hvorpaa han har givet mange Beviser.« Navnlig bebrejder han Sibbern den hidtil »uhørte Adfærd« at anfælde et af Politiet beslagnagt Skrift, som det altsaa er ugørligt for Folk at kontrollere og hvoraf Monrad selv under Strafansvar ikke har Lov at citere og derved næsten umuliggøres i sit Forsvar. Derhos tilbageviser han som ganske usømmeligt den ældre Mands Angreb paa den unges Samvittighed ved at skrive om Monrad, at han »ej har i sit eget Indre den, som holder nøje Regning med hvert Ord man nedskriver.«

Den offentlige Censur i Trediverne og Fyrreerne var den næsten herostratisk berømte Politiassessor C. Reiersen, der skulde overvaage, at Trykkelovgivningen ikke blev overtraadt, og han var trods en vis Liberalitet naturligvis ikke elsket af Datidens Bladmænd. Birkedal fortæller om et Besøg hos Monrad, der gik med sin lille toaarige Datter paa Armen og sagde til hende: »Hvad skal Reiersen have?« Barnet knyttede Haanden og svarede: »Da-da.« Og Barfod meddeler, at han under sin første retslige Trykkefrihedssag var til et lille Middigsselskab hos Monrad, der spurgte ham, hvilken Paastand Aktor havde nedlagt. »Kun paa Livet,« svarede Barfod. En tilstedeværende svensk Gæst udbrød da forfærdet: »Paa Livet?« »Aa, det regner vi ikke for saa stort her,« sagde Monrad. Det viste sig, at fire af de seks tilstedeværende havde været ude for den samme Livsstraf. Paragrafens Rigorisme havde overlevet sig selv, skønt Ordlyden var bevaret.⁸⁾

⁸⁾ I sin efterladte Redegørelse skriver Monrad: »Jeg deltog i Oppositionen og følte mig fri og sikker. Hvorfra kom den Sikkerhedsfølelse? Kongen var absolut, han kunde efter eget Tykke landsforvise eller sætte mig paa Christiansø eller berøve mig Livet. Hvorfra kom

Monrad har senere hen ironisk udtalt, at Regeringen trods sine Forfølgelser egentlig fortjente megen Tak af Pressen, fordi Pres-selovgivningen hjalp til at udvikle dygtige Bladmænd. Paa ham selv havde Domfældelsen som et Incitament kun den ansproende Virkning, at han skærpede sit Sprog til en Smidighed og Finhed i Udtrykket, der uden at han blottede sig i Formen paa et eneste Punkt dog tillod ham at sige alt det tilsigtede paa en saa snild og snedig Maade, at det var Censor umuligt fremtidig at ramme ham. Han lod sig aldrig mere fange og blev ikke oftere tiltalt, skønt hans Ord faktisk i Realiteten blev endnu skarpere end før. Hans forbavsende Evner fejrede her sande Triumfer, ingen af Datidens Journalister stod her Maal med ham og han blev i fuld Betydning sin Tidsalders ejendommeligt virkende politiske Skribent. Han er uovertruffen til den Dag i Dag. Hans »godmodige Ondskab« var uforlignelig.

»Da jeg slog mig til Politiken fandt alle mine Venner det absurd,« skrev han nogle Aar efter til Orla Lehmann, men i Udtalelsen skal man finde det Glimt af Ironi, der understreger hans egen selvfølelse Særegenhed og hoverer lidt over Vennernes svage Forstaaelse, men deres Betæneligheder varede ikke længe. De opdagede snart, at han skabte en Storm, men en Storm ved trods alt altid hvad den gør. For hver gammel Eg, der falder, faar nye Træer Vækst og de stærke Vindstød frisker hele Skoven op. Stormen kommer som en Naturnødvendighed.

---

da denne Sikkerhedsfølelse? Uden at et Ord i Kongeloven var blevet forandret, saa var Absolutismen i Aarenes Løb undergaaet en Ændring, der havde stillet den enkelte Borger under Lovens og Domstolens Beskyttelse. Hvad havde bevirket denne store Ændring? Det var Tidsaanden, der gennemtrængte alle Samfundets styrende og ledende Kræfter og som gjorde saa mange Ord i Kongeloven til døde Bogstaver.«

Under et Frankrigsophold skrev A. F. Tscherning hjem til sin Søster om Flyvebladene: »Det kommer mig for som om den Monrad er paa de fortræffeligste Veje. Han søger, om jeg forstaa ham ret, at bevise, at det danske Folk noget for meget nærer sig af Illusioner, og søger derpaa at vise dem, hvilken Virkeligheden er, det er jo min Paastand, mod hvilken mange saakaldte ægte gamle Danske var saa opbragte. Faar den Art Anskuelse Indpas, saa har man virkelig gjort et Skridt fremad, men saa haaber jeg da ogsaa, at Sorgen over Frederik VI snart lindres, thi det var dog Kulminationspunktet for al Vildfarelse at betragte ham som en god Regent. Sig mig dog, hvordan det virkelig hænger sammen med denne Sorg, som jeg finder trykt paa alle Blade. Har I virkelig grædt, saa Landet flyder i Taareoversvømmelser? Jeg lo, saa jeg nær var faldet af Stolen ved at læse Ordonnansen om Paradeudstillingen og Ligtøget.«

Det blev hurtigt klart for Monrad, at Kravet til Kongen om en Konstitution maatte underbygges med en stærk Folkebevægelse som en nødvendig Forudsætning. Her maatte alle Dele af Samfundet vækkes til national Fællesfølelse. En fri Forfatning maa være hele Folkets Værk. Tanken kom frem i de to Flyveskrifter og i Artikler, som han nu skrev i Dagbladet »Fædrelandet«, venter han Gang paa Gang tilbage til den. Efter indtrængende Opfordring fra den Kreds af Frihedsmænd, som udgav Bladet, blev han Medredaktør fra 1. April 1840 og satte som sit Motto: »Vi har rejst Haabets Banner, om det vil vi kæmpe.«

Allerede før han tiltraadte Stillingen skrev han i Bladet 13. Marts, at Revolutionen 1789 skete for at hævde Menneskerettighederne og Revolutionen 1830 for at hævde Borgerrettighederne, og udtalte i Tilslutning dertil, at »det, hvorpaa Danmarks Vel beror, er at Menneskebevidstheden forvandler sig til en kraftig Folkebevidsthed, at et frisk Liv gennemstrømmer Staten og alle dens enkelte Dele, at Borgerskabet kommer til at betyde . . . at den enkelte paatager sig Forpligtelse til at betragte sig som Medlem af det store Statssamfund og faar Ret til at gøre sig gældende som saadan.«

Men i en Artikel paa hans redaktionelle Tiltrædelsesdag fik Tonen en højere og stærkere Klangfarve i hans profetiske Stil: »Kristian den Ottende vil ikke tage Initiativet, han tror endnu ikke, at der er udgaaet en guddommelig Befaling til ham, at han skal udføre Folket fra Ægyptens Land. Dog hvem ved det, maaske har han set den brændende Tjørnebusk, maaske har han hørt en Stemme sige: Gak hen, udfør dit Folk til Friheden! Og maaske har han svaret: Herre, mit Folks Hjerte er forhærdet, det har Øjne og ser ikke, det har Øren og hører ikke. Giv mig et Tegn saa at jeg kan vide, at det vil forstaa mig! — Danmarks Folk, dig er det, som skal give din Konge et Tegn, thi Jehova gør ej længer Mirakler. Moses henkastede sin Stav og se, Staven opfyldtes med Liv og Sjæl, den forvandlede til et levende Væsen. Fuldbyrd ogsaa du det samme Jertegn, omskab ved dit Ord det døde til levende. Dødt og dorsk og døsig er det Folk, som er umælende, som ej opløfter sin Røst og taler. Saa hæv ogsaa du din Stemme, henvend dig til Stænderne og bed igennem dem din Konge om Friheden. Sandelig, det Folk er Friheden uværdigt, som ej har Kraft nok til at bede om den. Vis dig værdigt, giv din Fyrste det Jertegn, hvorpaa han maaske ene venter. Blandt de Mænd, som du har kaaret, er der uden Tvivl mange, som vakler, som er svage. Fra Tronen vil der i denne Henseende ej udgaa noget Kraftens Ord, der kan styrke dem. Det er dig, der skal gøre de for-

sagte modige og de tvivlende bestemte. Dig er det, som skal tale og ved din Tale lægge for Dagen, at du længes svarlig efter at drage ud af Ægyptens Land.«

Og 1. Juni refereredes i »Fædrelandet« hans Tale fra Læseforeningens Fest, hvor han forkyndte: »Først naar det politiske Liv sprudler frem af tusinde og atter tusinde smaa ubekendte Kilder, først da svulmer Bestræbelserne for den lovbegrundede og lovbegrænsede Frihed op til en mægtig Strøm, som intet kan modstaa.« Han hævdede, at der er hellige Frihedslove for saavel Kirken i det aandelige som for Politiken i det folkelige, thi Politik er den »Kunst, der stræber at udvikle Samfundets Karakter, støttende sig paa Retfærdighed og med Aandens Herredømme for Øje,« og »Folkets Vilje er en Aabenbarelse af Verdenshistoriens Udvikling, hvorigennem Guds Forsyn leder Menneskeslægten Skæbne.«

Kongen slog imidlertid haardt til overfor alle disse Frihedstilskyndelser.⁹⁾ Allerede kort efter Tronbestigelsen, da Adresserne vedblev at indløbe, eksploderede han til sidst i vrede Ord mod tre stakkels jævne Borgere, der kom i en Deputation fra Korsør, og senere paa Aaret — sikkert nok ogsaa irriteret af Monrad — rettede han et afgørende Slag mod den konstitutionelle Bevægelse ved Reskriptet af 31. Oktober, der forbød Lensbesiddere og Embedsmænd under Straf af Embedsfortabelse at være med til at andrage om Indførelse af Skattebevillingsret og Forfatningsforandring. Det var et haardt Stød mod Stænderforsamlingerne, men det tilspidsede blot Striden.

Med Redaktørposten fulgte en fast Indtægt, der bidrog til at overvinde Svigerfaderens hittidige Modstand mod Ægteskabet, og Brylluppet stod 1. Maj. De økonomiske Forhold bedredes ogsaa

---

⁹⁾ Med blandede Følelser har Kongen læst Monrads Artikel i »Fædrelandet« 19. Maj 1840, hvori det kræves, at der ikke illumineres offentlig paa Majestæts Sølvbryllupsdag, da det gælder et privat Anliggende, der er Folk som saadant uvedkommende, og de store Festudgifter fra Statskassen bør spares til andet Formaal. Monrads Ironi nægter sig intet. »Kongen kan saa lidt undvære Søvn som nogen anden, men naar han sover, saa gør han det som Menneske og ikke som Konge, og enhver føler, at dersom nogen vilde sige om en Konge, at han sov som Regent, saa vilde dette betyde noget ganske andet end at han i Nattens Arme udhvilede sig fra den forløbne Dags Byrde og styrkede sig til den paafølgende Dags Arbejde. Kongen kan saa lidt som nogen anden undvære Adspredelser og Fornøjelser, men dersom nogen vilde paastaa, at det var som Konge, at en Konge satte sig til et Spillebord, saa maatte han ogsaa anse det for Majestætsforbrydelse, naar nogen gjorde Kongen Codille.«

derved, at hans Hustru som Medgift medbragte en Ejendom i Toldbodgade —den nuværende Nummer 10. Derved blev Monrad Grundejer og paa dette Grundlag 17. Marts 1841 valgt til Medlem af Borgerrepræsentationen, hvor han fik et nyt Arbejdsfelt og blev indvalgt i Skoledirektionen.

Sammen med de indgribende ydre Bevægelser, som kendetegnede hans Livsforhold i disse Aar, gik stærke indre Brydninger mellem videnskabelige, religiøse og politiske Tilbøjeligheder.

Det videnskabelige var ingenlunde straks ude af Betragtning. Baade i Vinterhalvaaret 1840—41 og 1841—42 holdt han Forelæsninger paa Universitetet for yngre og ældre studerende over østerlandske Sprogspørgsmaal, der bestandig fastholdt hans levende Interesse.

Heller ikke det religiøse saavel i Livsgrundlaget som i Betydning af præstelig Virksomhed var skudt til Side som Problem. Ganske vist siger Birkedal, at Monrad »i den Tid lod det politiske i høj Grad suge noget af Kraften fra Kristenlivet uden at dette vistnok blev fornægtet,« og sluttede det ikke blot af Monrads hele forandrede Maade at være paa, men af forskellige Ytringer. »Da jeg,« fortæller Birkedal, »engang indtrængende talte til ham om, at kun i Kristendommen løstes Livets Gaade, svarede han: »Det kommer kun an paa at bringe et positivt Indhold ind i sit Liv.« Men alt dette viser blot, hvor lidt Birkedal som før nævnt i Virkeligheden forstod Monrad, der til Gengæld atter sædvanligvis lukkede sig afvisende overfor det kortsynede selv hos sine Venner.¹⁰⁾ Han vilde gerne udstrø sine aandelige Sædekorn i den gode Jord, men det var ham altid imod at spille dem paa den golde. Som Modstykke er det meddelt af Politikeren C. G. Andræ, der som ung boede som Lejer i Monrads Ejendom, at denne bestandig søgte ham med saadanne Spørgsmaal som »Hvad er Deres Mening om Sjælens Udødelighed« eller »Hvorledes er Deres Opfattelse af Synd og Tilgivelse«.

Der findes¹¹⁾ opbevaret to utrykte Prædikener, som bekræfter Monrads vedvarende kristelige Alvor og Trang midt under hans første politiske Livsindsats. De er begge holdt i København 1842,

¹⁰⁾ I en enkelt Ytring i et Brev af 1. Oktober 1839 viser Birkedal (som dengang var Præst i Ringkøbing) tydeligt sit Ukendskab til Monrads hele aandelige Indstilling, naar han siger: »Hvad din tilkommende Virksomhed angaar, om hvis Valg du er uvis, da er det mit hjertelige Raad til dig: bliv Præst! forudsat at du deler Menighedens Tro.« Dette sidste udtaler han midt i en særdeles udførlig Brevveksling.

¹¹⁾ I Familiens Eje.

den ene første Paaskedag i Trinitatis Kirke og den anden som Juleprædiken i Helligaandskirken, og i en Prædiken i sidstnævnte Kirke Nytarsdag 1883 mindede Monrad (ifølge Middelfart Avis for 5. Januar) om, at det var 40 Aar siden han første Gang talte i en københavnsk Kirke.

Nogen almindelig Gennemsnitsprædikant var han naturligvis heller ikke dengang. Hans unægtelig noget mærkelige Indledningsbøn i Paasken lyder saadan: »Naar Budskabet kommer til et Folk, at dets Sønner har sejret over Fjenden og tilintetgjort dem, hvis Arme var opløftede mod Fædrelandet, er der da nogen, han være nok saa nedbøjet, som ej aftørrer Taaren og glemmer sin egen Sorg, idet Fædrelandets Glæde fylder hans Bryst og lader ham hæve sin Stemme i Folkets store Jubelkor. Men selv om alle Verdens Hære var samlede mod et Folk og Budskabet kom om, at de var overvundne og udslattede af de levendes Tal, saa vilde dog det, som i Dag forkyndes os, være saa højt ophøjet over et saadant Budskab som Himlen er højere end Jorden . . . . Derfor priser vi dig . . . . ej fordi du skabte os og gav os Tanke, den klare Tanke til at udgrunde hvad der er i Himlen og paa Jorden, og gav os Viljen, den frie Vilje til at beslutte og handle, fordi du gav os Hjerter, der elsker os . . . . men vi takker dig, fordi du gav os dig selv . . . . Vi beder dig om, at du vil slaa en Vold omkring vore Huse og holde Sygdommen fjern fra os og vore, ej om, at du skal sige til Sorgen: Kom dem ej nær — og til Smerten: Berør dem ikke . . . . men beaand vore Sjæle med din Sejrskraft.« Her mærkes to besynderligt sammenblandede Personligheder.

Han udvikler, hvorledes denne Sejrskraft, der ved Kristus overvandt Død og Forkrænelighed, skal ved Troens Aand vise sig i vore Gerninger, som virker baade udad paa andre i Verden og indad paa os selv. Og karakteristisk for hans undrende Selvbetragtning er følgende Udbrud: »Hvem er der, som har udmaalt sit eget Væsens Dybde, hvo har saaledes udgrundet sin egen Tankekrafts gaadefulde Uendelighed, at han tør sige: ingen ny fristende Tanke vil opstaa hos mig — hvo har saaledes gennemgransket Tilbøjelighedernes og Lidenskabernes fine skjulte Traade i det menneskelige Bryst, at han tør være sikker paa, at han ej endnu har mangan Storm at gennemgaa.«

Juleprædikenens helt personlige Tone taler om Forbindelsen mellem Sorg og Glæde, det evigt modstridende i Menneskets Bryst med Afveksling fra den ene Stemning til den anden, men gennem Troen skal vi mærke en højere Verdens Kræfter med Længsel efter Udfrielse fra Ufuldkommenheden. Hans Tale er helt-

igennem frigjort fra alle dogmatiske Baand og kun Udtryk for en dyb Aands alvorsfulde Sandhedstrang. Gudstjenesten var anden Juledag og hans Tekst derfor ikke selve Juleevangeliet. Man mærker hvordan han begynder at forsoner sig mere med Kirkelæren og siger: »Der ligger en dyb Betydning i det af Kirken anordnede og bestemte og Kirkens Lærere gør derfor vel i ej at gaa efter deres eget Hjertes Paafund, men med Alvor at arbejde paa, at deres Sind og deres Fornuft gennemtrænges af den Aand, som gaar gennem Kirkens Lærdomme og Kirkens Bestemmelser.«

Men fremfor det videnskabelige og det præstelige beholdt det politiske dog foreløbigt Overvægten i selve den offentlige Livsgering. Vel udtraadte han 1. Juli 1841 af »Fædrelandet«s Redaktion, men med den Begrundelse, at »hans Deltagelse i et Dagblad ikke levede ham tilstrækkelig Tid til saadanne fortsatte Studier og til litterære Arbejder af større Omfang, som han havde haabet at kunne forene med den journalistiske Virksomhed.«¹²⁾

Det synes heraf som om han har haft en eller anden stor Plan, der i saa Fald ikke er bleven virkeliggjort. Et Resultat var imid-

---

12) De vaagnende nationale Brydninger i Hertugdømmerne havde fanget Monrads Opmærksomhed og tilskyndet ham til at gæste Sønderjylland under Stænderforsamlingen 1840, hvor han forhandlede først i Slesvig By med den nordslesvigske Bondefører Nis Lorenzen fra Ravsted og senere med Peter Hiort Lorenzen, hvem han sandsynligvis har hjulpet med at udarbejde forskellige Erklæringer i de sprogpoltiske Sager og derefter vekslede Breve med — de findes i Rigsarkivet. Monrad ønsker 12. Fefruar 1841 Peter Hiort Lorenzen til Lykke med Valget som Stænderdeputeret: »Jeg vil ikke nægte, at mit Mod var knækket, da jeg kom til Dem, thi overalt havde jeg mødt en saa fjendsk Stemning, at jeg fortvivlede om den gode Sags Fremme, men Deres kække Mod styrkede mig og efter at have talt med Dem vendte jeg tilbage til København fuld af den faste Overbevisning, at vi skal og maa sejre.« Den 3. April skriver han til ham: »Andre Mennesker opbygges enten ved Prædikener eller Salmer eller Betragtning af Naturen, men hvad der opbygger mig mest af alt, det er at se en Mands faste urokkelige Mod, hvormed han kæmper kækt under Stormen.« I et Brev af 30. Juli meddeler han, at han og Orla Lehmann undlod at tage over til denne Sommers Himmelbjergfest (de af Steen Steensen Blicher 1. August 1839 paabegyndte Folkemøder paa dette Sted) for ikke at gøre disse Sammenkomster mistænkelige i Regeringens Øjne og bevirke, at den i Fremtiden skulde tage Forholdsregler mod dem.

Monrads Ophold under Stænderforsamlingen i Slesvig 1840 gav Anledning til haanende Udtalelser i den tyske Presse om, at »han vilde bringe os sit Modersmaal indhyllt i Laserne af den danske Frihedshue.«

lertid tre nye »Flyvende politiske Blade«, der udkom i Løbet af det følgende Aar.

Det første — altsaa Nummer 3 i hele Seriens samlede Rækkefølge — indeholdt to Afhandlinger. Den ene behandlede Forfatningssagen og den anden de gudelige Forsamlinger. Forfatningsomtalen var en omfattende kritisk Behandling af et Konstitutionsforslag, som Politikeren P. A. Tutein havde fremsat i Dansk Ugeblad, og blev i sin Udførlighed en Redegørelse for Monrads egne Tanker om Formen for en fri Forfatning efter hans foreløbige Overvejelser.

Han begynder derfor med et Forbehold. »Det er — siger han — næppe muligt at være sikker paa, at man ej siger noget, der bliver omstødt. Mindre betænkeligt er dette imidlertid for den, der staar isoleret og hvis Overbevisning derfor ligesaa lidt er indskrænket ved andres Meninger som hans Ytringer med Hensyn til andre udøver nogen bindende Indflydelse, og jeg har derfor heller ikke haft nogen Skrupel ved at udsætte mig for den Ubehagelighed at forandre offentlig ytrede Anskuelser . . . . Af største Vigtighed er det, at man ej krystalliserer sig i sine Anskuelser . . . . Jeg venter derfor ikke at blive beskyldt for Inkonsekvens om endog min her udtalte politiske Overbevisning skulde forandre sig enten i den ene eller anden Retning.«

Disse Ord viser fra Begyndelsen den personlige Selvstændighed i Standpunktet, som han alle Dage lagde Vægt paa, og en klar Forstaaelse af Livsudviklingens Indflydelse paa de menneskelige Meninger. I Dansk Folkeblad skrev han tre Aar efter: »Naar der er Spørgsmaal om en Mands blivende Overbevisning, da bør man mere bedømme den efter hans Handlinger end efter hans Ord, thi mangt et Ord siges, der ej vilde være bleven sagt eller som vilde blive tilbagekaldt, dersom den Fordring opstilledes, at det skulde udtrykkes i Handlinger.«

»Man skal,« siger han videre i Flyvebladet, »ej søge at finde en Valglov, der bringer de forskellige Interesser til at balancere, men en Valglov hvorved Folkets politiske Magt overdrages Folkets Kerne, den selvstændige og intellektuelle Bestanddel af samme. At udfinde en for de forskellige Interesser balancerende Valglov maa anses for en Umulighed . . . . Der bør derfor efter min Formening ej være flere, forskellige Interesser repræsenterende Valgklasser, men kun én Valgklasse, der repræsenterer de oplyste og selvstændige Borgere. Denne Valgklasse repræsenterer den offentlige Mening, i dens Haand hviler Fædrelandets aandelige og materielle Fremtid . . . . Man bør søge at udfinde denne Klasse ved saadanne ydre Kriterier som direkte Skatter eller

Husleje o. s. v., omendskønt de maaske ej ganske burde udelukke andre,« men Skattebeløbet maa ikke sættes for højt for ikke at udelukke den største Del af Nationens Kerne og »sænker man derimod Skattebeløbet for dybt, saa kan man let synke ned til den raa uoplyste Masse, hvis Liv udelukkende er ofret en Kamp for Livets første Fornødenheder og hvis Aand ej faar Hvile til at beskæftige sig med Fædrelandets Anliggender.«

Han ønskede kun ét Kammer, som — ved indirekte Valg — skal forme baade det konservative og det reformatoriske Element i den konstitutionelle Grundkrafts Fællesskab. »Denne Grundkraft er Folkets kernefulde Bestanddel, det er Massernes Sjæl, der konstituerer den offentlige Mening, der omslutter Indehaverne af Folkeoplysningen og Landets materielle Styrke, hvis bestemte og kraftige Vilje er uimodstaaelig, fordi den drives af Folkets Fællestanker og ej heller mangler de ydre Betingelser for at sætte den igennem . . . Der er i Folkeandens Bevægelse særdeles betydelige Svingninger. Den offentlige Mening bevæger sig fremad under en Frem- og Tilbagegang . . . en Sætten og Op-hævelse af Modsigelser . . . Det er den forskellige Mening om Maaden, hvorpaa Bevægelsen bør reguleres, der frembringer den forskellige Mening om Tokammersystemet . . . man maa overhovedet vel erindre sig, at et Riges Konstitution er afhængig af de Stjerner, hvorunder den fødes.« Han advarede Regeringen, som maaske endnu paa dette Tidspunkt kunde slippe paa billigere Betingelser: »Oven paa Ebbe følger Flod. Gør Regeringen ej Indrømmelser, mens den har ubundne Hænder, saa udsætter den sig for at blive den atter fremadskridende Bevægelses Tjener uagtet den stedse skulde være Herre.«

Hans Tanker om Valglov og Folkerepræsentation (bygget over direkte Laan fra Hegels Ideer) er her endnu kun paa Vej mod det demokratiske Statsgrundlag i Nutidsbetydning. Selv om Ordet raa ikke maa opfattes med den senere Klang af noget mere odi-øst og i Monrads Brug kun betyder det endnu ikke behandlede er Opfattelsen langt fra hans ædle Almuebetragtning i 1848 efter den mellemliggende Udvikling. Forklaringen er den ganske simple, at hidtil havde han altfor overvejende levet i en akademisk Verden uden egentlig at kende Menigmand rigtig, og først som Landsbypræst gjorde han Bekendtskabet. Barndomsindtrykket havde ikke været gennemgribende nok.

Den anden Afhandling i dette Nummer af Flyvebladene var en kraftig Indsigelse mod Forordningen af 13. Januar 1741, hvorefter gudelige Forsamlinger af Lægfolk ikke var tilladt uden efter saa indskrænkede Bestemmelser, at det var saa godt som et For-

bud og i hvert Fald virkede saadan i Praksis — f. Eks. maatte der overhovedet intet Samvær forekomme efter Klokkeren 8 Aften, hvorhos Mænd og Kvinder ikke maatte møde samtidigt. Haanende siger Monrad: »Naar en Mængde Mennesker, der er forsamlet efter Solens Nedgang, læser sammen i Bibelen, da er Forsamlingen ulovlig, men kaster de Bibelen under Bordet og tager Flasken frem, da er Forsamlingen lovlig. Hvis en af dem læser en Prædiken af Luthers Huspostil, mens de andre hører til, da er Forsamlingen ulovlig, men giver de sig til at føre gækkelig Snak eller at synges en letfærdig Vise, da bliver Forsamlingen lovlig.« Skønt Monrad indrømmer, at kristeligt grebne Lægmand let gaar for vidt i Yderligheder om det ene eller andet Spørgsmaal, gaar han skarpt imod Forfølgelsen af dem (Straffen var ikke blot Bøder, men Fængsel og Tugthus) og siger: »De gudelige Forsamlinger er saa dybt begrundede i Tidens kirkelige Udvikling, at alle Magtbud ene tjener til at vise deres egen Afmagt. Jeg tør ej her indlade mig paa Afgørelsen af det Spørgsmaal, om de gudelige Forsamlinger maaske ej har en profetisk Betydning, om de maaske ej staar varslende om en snar Fremtid, da vor protestantiske Kirke vil blive omorganiseret og da Menigheden vil kaldes til en ganske anden Selvvirksomhed i Kirken end den, som hidindtil har fundet Sted. Derimod er det min fulde paa en omhyggelig Undersøgelse af de stedfindende Forhold grundede Overbevisning, at Fordunklingen af den kristelige Bevidsthed hos de beskikkede Lærere har fremkaldt disse Kraftytringer af den kristelige Tro og det kristelige Liv i Menigheden. I denne Henseende har de gudelige Forsamlinger en overordentlig stor Betydning, de peger hen paa, at den foregaaende Tids videnskabelige Dannelse har haft en saa destruerende Indflydelse paa Kirken og at Kirkens Lærere paa mange Steder i den Grad har fjernet sig fra Menighedens religiøse Overbevisning, at denne er bleven nødt til at bryde sig en egen Bane udenfor Kirken . . . Saa længe den indre Nødvendighed, der retfærdiggør deres Tilværelse, bestaar, vilde deres Undertrykkelse langt fra at raade Bod paa Kirkens Brøst ikkun berede Dorskheden og Ligegyldigheden en Pude og gøre de sovendes Slummer end tryggere. Naar Gejstligheden for at udsone saadanne Modsætninger ransager den verdslige Lovs Straffebestemmelser i Stedet for at ransage Guds Lov, naar den paakalder Mulkter, Fængsel o. s. v. mod sine forment Modstandere i Stedet for at paakalde Guds Aand for sig selv, da vil naturligvis Følgen heraf blive den, at Velsignelsen viger bort fra Kirken og at denne forfalder endmere i Stedet for, at den ved Kampen skulde fremmes i Kraft og aandelig Udvikling.«

Hans Krav om Forordningens Ophævelse blev ikke efterfulgt, skønt Kongen i sin Tid som Fyns Guvernør havde stemplet dens Straffebestemmelser som utilstedelige i en aandelig Sag, men som Martsminister i 1848 satte Monrad dem selv ud af Kraft.

Monrads Kamp for fuldstændig Samvittighedsfrihed i alle Henseender og ikke mindst det religiøse fortsatte han i Nummer 4 af »Flyvende politiske Blade« i en Artikel om Retten til at udtræde af Statskirken.¹³⁾ En saadan Udtrædelse var nemlig umuliggjort gennem en Række Cirkulærer og Straffebestemmelser. »Statskirken er,« sagde Monrad, »et i sig selv affattet Hele, hvortil der er mangfoldige Indgange, men hvorfra der ej er nogen lovhjemlet Udgang uden gennem Dødens Port.« Og dette er en Uretfærdighed mod Baptisterne, der forkaster Barnedaaben og dog er tvunget til at lade deres Børn døbe. Der maa være Frihed til at udtræde af Statskirken samt Ophævelse af Daabstvangen. »Det er Aanden, hvorom Kirken ene bør bekymre sig. Den, der med Sjælen er udtraadt af Kirken, han er ej længer i Kirken, og naar man desuagtet fordrer, at han skal blive i Kirken, saa er det som om Staten fordrede af de døde Mennesker, at de skal vedblive at være Borgere af den. Fra det kirkelige Standpunkt er der saaledes aldeles intet, der berettiger til at spærre Udgangen fra Kirken og i religiøs Henseende stavnsbinde Landets Borgere . . .« Heller ikke i dette Forhold blev noget ændret før Monrad 1848 greb ind i Sagen.

I samme Flyveepistel beskæftiger Monrad sig endvidere med saadanne for ham hidtil fremmede Spørgsmaal som Monarkiets Grundskatter og Statsgæld samt — i Anledning af en ny Vejforordning — Skatteforholdet mellem Kongeriget og Hertugdømmerne, men han har sat sig grundigt ind i Sagerne og behandler dem indgaaende og overlegent i alle Enkeltheder.

Nummer 5 af »Flyvende politiske Blade« indeholdt Betragtninger over det københavnske Skolevæsen, hvor han anviser flere Forbedringer.

Som Medlem af Skoledirektionen havde Monrad faaet Interesse for Borger- og Almueskolevæsenet, som han kendte fra sin egen Barndom, og dets Omordning i Hovedstaden medførte Muligheden for en Fremtidsstilling, der gav ham Lejlighed til at øve en Indsats og samtidig ydede det fornødne Livsudkomme, som

¹³⁾ I dette Skrift bruger han for første Gang Ordet »Folkekirker« og skriver: »En Kirke, der mangler Modsætninger, kommer let til at ligne et stillestaende Vand, en Dorskheds og LigeGYldigheds Aand indsniger sig let hos Menigheden og Menighedens Lærere.«

det stadig kneb med. Det var nemlig blevet bestemt, at den daværende Skoledirektion skulde afløses af en fast Skoledirektør, og her følte Monrad en Opgave. Halvdelen af det gamle Rejsestipendium stod endnu ubrugt, idet han blot havde været borte det ene Aar, og efter Ansøgning fik han Lov at benytte det resterende Beløb til en Studierejse rundt i Europa for at sætte sig ind i andre Landes Skoleforhold og derved dygtiggøre sig til den atraaede Virksomhed herhjemme. Han besøgte da i Vinterhalvaaret 1842—43 Nordtyskland, Holland og Belgien, men hans efterladte Breve fra Turen beskæftiger sig næsten udelukkende med Skolesager, skønt der glimtvis kan fremkomme et og andet Udslag af hans særlige Følelserverden — f. Eks. fra et hollandsk Teaterbesøg, hvor han saa Opførelsen af den tyske Dramatiker A. F. Kotzebues Skuespil »Korsfarerne«, hvori en Nonne bliver indemuret. Ved at se det »blev jeg — skrev han til Hustruen — i et Nu sat 24—25 Aar tilbage i Tiden og jeg erindrede mig, at jeg fordem havde set dette Stykke. Det var i Trondhjem paa et Privatteater, hvor der kun var Børn tilstede. Hvor dog en saadan længe slumrende og pludselig vaagnende Erindring er besynderlig. Mon det Øjeblik engang kommer, da alle Livets Erindringer vaagner?« Eller naar han efter en Juleaftensmesse i Dresden skriver: »Hvis jeg var født Katolik, da var jeg næppe nogensinde bleven Protestant.« De fremmede Lande interesserede ham baade kirkeligt og politisk.

Efter Hjemkomsten planlagde han Udgivelsen af et større Værk »Om Skolevæsenets Ordning i flere store protestantiske Stæder med Forslag til dets Reorganisation i København,« men han naaede kun at udsende et enkelt Hefte, der først kom 1844 og omhandlede Berlins Skoleforhold. I Skriftet ivrede han mod det tvungne Skolevæsens Mulktsystem for Forsømmelser og hævdede, at Skolen har tre store Tilknytningspunkter i Familien, Staten og Kirken. »Det vil,« siger han, »i denne Henseende ej være tilstrækkeligt, at Skolen meddeler en vis Masse af religiøse Kundskaber, den maa vække den religiøse Sans. Den maa, idet den slipper Børnene, give dem Bibelen i Haanden og sørge for, at den ej for dem er en lukket Bog. Den maa sætte dem i Stand til paa en virksom Maade at deltage i den protestantiske Gudstjeneste, altsaa til at følge et Foredrag, til at deltage i Kirkesangen.«

Formentlig opgav han Videreførelsen af det paatænkte Værk, fordi han trods sine Forhaabninger alligevel ikke fik Stillingen som Skoledirektør. Det gik her som ofte i lignende Tilfælde, at man salomonisk gik udenom to haarde Konkurrenter og valgte en tredie af Ansøgerne. Den særligt fremtrædende Medbejler var

Præsten Peter Rørdam, som støttedes stærkt af selve Dronningen Karoline Amalie, mens Monrad havde Skoledirektionen bag sig. I et Brev til Grundtvig¹⁴⁾ udtalte Dronningen, at hun arbejdede stærkt for sin Protege, fordi det vilde bedrøve hende, om Monrad skulde faa afgørende Indflydelse paa den følgende Slægt. Det kristelige Element, som burde være Sjælen i alle Skoler, vilde vist ikke trives under ham — hun har aabenbart dengang savnet ethvert Begreb om at forstaa Monrad og blot set ham som en rød Omstyrter af alt nedarvet og grundlæggende. Den gode Dronning var nu meget naiv og skrev til Kongen om Peter Rørdam: »Hans hele Virke i Skolefaget er man vis paa sker i Troens Aand og enhver anden kunde blive farlig ved Skolereformen. En troende Skoledirektør vil atter vælge troende Lærere og lidt efter lidt vil Vorherre komme til at blive Enevoldshersker i Københavns Almueskoler og Hovedstaden derved i Fremtiden skænkes en kristelig Almue, hvilket vilde være mere end Guld værd.« Da Rørdam sidenhen blev Sognepræst i Lyngby, hvor Monrad boede en Tid, blev de — som før nævnt — meget hjertelige og fortrolige Venner. Altfor blide Følelser har Monrad naturligvis dengang ikke næret for Dronningen. Da han engang overfor Birkedal beskyldte hende for despotiske Tilbøjeligheder og denne tog hende i Forsvar, sagde Monrad afvisende: »Sie ist doch die Königin.« Endnu 1857 var hun skeptisk overfor Monrad som det ses af Peter Rørdams skæmtende Ord i et Brev til en Søster: »Du har vel set i Avisen, at Kirkemuren er falden. Dronningen siger, at det er fordi Monrad prædikede her. Han prædiker ellers godt,« Men siden kom de i nær Forbindelse (som senere omtales) og efter Hjemkomsten fra Ny Zeeland besøgte han hende paa Sorgenfri og derom skrev hun til Rørdam: »Hans Besøg her var mig meget kært. Man kan godt tale med ham om det, som mest interesserer mig, om Menneskekarakteren og om gudelige Ting. Deres Omdømme om ham: Han er et ædelt Menneske — har glædet mig. Han forekommer mig ogsaa at være forædlet ved alt, hvad han aandelig maa have lidt.«

Den af Regeringen til Embedet udnævnte blev Skolebestyrer V. A. Borgen, en dygtig og frisindet Mand, der indlagde sig store Fortjenester ved grundigt at reformere Hovedstadens Kommuneskoler. Monrads Venner var sikkert mere tilfredse med Afgørelsen end han selv, fordi de langt hellere vilde se ham i andet Ar-

14) Grundtvig selv var ogsaa mod ham som Skoledirektør, fordi »det meste Liv han vilde bringe« var »Ræsoneren og Kritiseren over Regeringen« — en besynderlig Paastand.

Emilie Monrad, f. Lütthans
Malet af Constantin Hansen (privat Eje)

bejde. Fra 1843 var A. F. Krieger blevet Medlem af Lycæum og opstillede her 10. April 1844 den Sætning til Forhandling, at »Monrad er for god til at styre københavnske Skoledrenge,« og viser derigennem hvilken fremtrædende Stilling Monrad havde vundet i Offentlighedens Opfattelse og Forventning.

Den noget forsinkede Udsendelse af Skoleskriftet skyldtes i nogen Grad, at Monrad straks ved sin Tilbagekomst fra 1. Maj 1843 var bleven sin nære Ungdomsven C. F. Allens Afløser som Redaktør af Dansk Folkeblad, der blev udgivet af Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug og udkom i tvangfri Størrelse en Gang ugentlig eller til Tider noget hyppigere efter Omstændighederne. Her fik han i tre Aar sin politiske Læretid indtil han blev Præst og afgav Redaktørstillingen til en anden af Ungdomsvennerne Hother Hage.

»Jeg gruer ved den Tanke, at jeg nu skal spændes for i Folkebladet,« skrev han 10. April til Orla Lehmann, men disse Ord er blot det psykologiske Udslag af Beslutningen om at sætte Maalet meget højt. I sin Tiltrædelsesartikel kaldte han det for sin Op-gave at skrive *for* Folket *med* Folket om dets egne Anliggender, at skrive for det usynlige Folk, at skrive for dem, der medvirker til at danne den offentlige Mening og ellers ikke træder frem enkeltvis. Han vilde skrive forstaaeligt for alle og fremhævede Bibelen som det store Forbillede. »Der er én Bog, som er aaben for alle, der er én Bog, der er begavet med Velsignelse for den skarpsindigste og den enfoldigste, det er Bøgernes Bog, det er Bibelen,« skrev han og tilføjede: »Der har været og er enkelte lykkelige, hvis Tale er skænket en lignende forunderlig Kraft, hvis Ord har noget besynderligt gribende for unge og gamle, for dannede og udannede, for høje og lave,« men til dem regnede han ikke sig selv. Dette sidste mente han nu ikke helt, han havde opdaget sine Ords indgribende Magt og agtede at spænde Buen til endnu stærkere Virkning. Og Eftertiden maa sige, at det lykkedes ham. Han skabte et mere og mere betagende og fængslende Sprog, hvis særegne Karakter, ironiske Skarphed og mægtige Følelsesrigdom senere skal nærmere præciseres.

Monrad førte mange Forhold frem i sit Blad. Fyrrerne var en saare interessant Tid, hvor Menneskers Sind kom i Bevægelse i alle Retninger og det gærede rundt om i politiske, kirkelige og sociale Tilstande. Monrad var en Herold for de nye Tanker og de nye Følelser, han blæste i Luren og lod den tone gennem Bladets Spalter. En Mængde Strøtanker hentet fra Hegel viste forøvrigt, at Monrad stadig lærte af ham og ikke lagde Skjul paa det. »Mine Sejl vil jeg stille efter min egen Overbevisning,« skrev

han, »og lige saa lidt efter Luftningerne i Samfundets højeste Egne som efter den offentlige Menings Kulinger.«

I en Række Artikler blev der — som før berørt — med stor Sympati slaaget til Lyd for Husmænds og Indsidderses Kaar i Danmark og ligeledes virket til Gunst for Negerlaverne i vore vestindiske Kolonier. Danmark havde først af alle grebet ind til Forbedring af deres Forhold og senere udvist yderligere Bestræbelser henimod Slaveriets endelige Afskaffelse, men det eksisterede dog endnu. Siden støttede Monrad som Deputeret i Stænderforsamlingen — sammen med Mænd som Grundtvig og J. F. Schouw — et Forslag indbragt af C. N. David om gradvis Frigørelse af Negerlaverne, hvilket resulterede i en Lov paa Kongens Fødselsdag 18. September 1847 om fuldstændig Frigivelse for alle i Løbet af 12 Aar og for nyfødte Børn straks.

Først og sidst kæmpede Bladet for Folkefriheden, men Monrads Frihedsbegreb var ikke noget negativt. »Den sande Frihed bestaar ingenlunde deri,« skrev han 17. November 1843, »at man kan gøre alt hvad man vil, hvad man falder paa, den bestaar deri, at man staar under det fornuftiges, under det almindeliges, under Lovens Herredømme og er altsaa fri.« Men paa dette Grundlag var der en lidenskabelig Glød i hans Ord — ikke en opbrusende Hefthighed med Luft i øjeblikkelige Udbrud, men »en stor, en brændende Lidenskab, der giver Sjælen Ro uagtet den føler sig betvungen af en højere, en uimodstaaelig Magt,« som han selv udtrykte det.

Han hævdede, at »den offentlige Mening er Folkets Sjæl« og Folkenes Overbevisning er »Begivenhedernes Værksted«, hvor den øver sin »stille forbindende Virksomhed . . . . Statens Udvikling skal staa under den folkelige Indflydelse . . . . Mens i tidligere Tid Regeringens Beslutninger gik ud over Landet snart som onde snart som gode Tilskikkelser af en Skæbne, hvorunder man tavs maatte bøje sig, saa synes det dog . . . . at vinde bestandig mere og mere Anerkendelse, at Folkets Vilje skal som en levende-gørende Aand gennemtrænge Regeringen og gennem den udfolde sin Magt paa hele Statens Organisme.«

Alvorsfuldt vendte han sig mod et Par af de af Digteren Johan Ludvig Heiberg i Fyrrernes Begyndelse udgivne saakaldte »Intel-ligensblade«, hvor denne viste sig som en fuldbaaren Aandsaristokrat, der stolt ser ned paa sin Samtid og i fornem Indesluttethed trækker sig tilbage fra dens folkelige Problemers Løsning. Heiberg har angrebet »den moderne Tids mange vrantne og ærgerlige Liberale, der havde tabt al Ligevægt i Sindet og gaar gennem

Verden som om den hverken havde Sol eller Maane, Frugter eller Blomster,« og som Modsætning fremhævet dem, der »ikke som en ny Atlas plager sig selv med at tage den nye Verdens Byrder paa sine Skuldre.«

Dertil svarer Monrad: »Er det ej saa, at alt tyder hen paa, at den nye Tids Fødselsveer vil blive svare, og at det, som Professor Heiberg betegner ved Monarkiets Overgang fra det andet til det tredie Standpunkt (fra Enevælden til en fri Forfatning) ej vil komme uden mange Anstrengelser og megen Besværlighed? Og skal vi, naar Tanken bliver alvorlig ved at dvæle derved, sige: Glæd dig! Solen vil skinne lige smukt! Maanen vil lyse lige klart! Frugten vil modne lige hurtigt! Blomsten vil dufte lige sødt!

Er det ej saa, at den Kamp, der føres sydfor Kongeaaen, er haard, at det gælder den danske Nationalitets Bestaaen, og at vi, hvis vi bukker under i denne Kamp, kan vente, at det samme Sorgens Skuespil om kortere eller længere Tid vil blive opført nordfor Kongeaaen og paa Øerne? Og naar man bliver ængstelig for, at det danske Folk ej skal holde ud gennem Aarrækker, at det skal trættes og efterhaanden sløves, naar det nye bliver gammelt, er det saa ret at sige: Glæd dig! Solen vil skinne lige smukt! Maanen vil lyse lige klart! Frugten vil modne lige hurtigt! Blomsten vil dufte lige sødt!

Er det ej saa, at den, der har sat sig ind i vore forviklede Forhold og ser ud i Fremtiden, ser, saaledes som Sagerne nu stiller sig, at den Tid vil komme, da det alvorlige skæbnesvangre Spørgsmaal, som ingen endnu kan besvare, om ej den danske Stat skal sønderlemmes, vil opstaa? Og skal vi, naar der i denne Henseende opstaaer en grundet Frygt, berolige os selv og sige: Glæd dig! Solen vil skinne lige smukt! Maanen vil lyse lige klart! Frugten vil modne lige hurtigt! Blomsten vil dufte lige sødt!

Nej! Vil vi erindre om, at Folket virkelig er et nyt Atlas, at det bærer sin Skæbne paa sine egne Skuldre og at enhver Borger er pligtig til at deltage i denne Byrde. Vi vil erindre om, at hvis det fortaber sig i Privatlivets Glæder og Sorger, hvis det bedøver sig ved Adspredelser og Fornøjelser, da vil der dog komme en Tid, da det vil vaagne og vil fornemme, at det ej er nok for et Folk, at Solen skinner, Maanen lyser, Frugterne modnes og Blomsterne dufter. Og naar da saadanne og langt værre Perioder end de, der ramte det 1813 og 1814, indtræder, da vil de være rolige, som nu er bekymrede, thi de vil se, at det er for silde.«

Som Hovedargument hævder Monrad, at »man bør vel vogte sig for ej at forveksle Vrantenhed med Sorg og Ærgerlighed med Bekymring, man bør ej forglemme, at det kun er overfladisk Let-

sind og dyrisk Sløvhed, der lukker Hjertet, naar Fædrelandets Sorger og Bekymringer kommer og banker paa. Og er det ej saa, at der i vort Fædreland er Sorger og Bekymringer, der ej er avlede af en sygelig Higen efter at være misfornøjet, men som kun den kan undgaa at se, der lukker Øjnene for i Privatlivets Glæder og Sorger at glemme, at han er Borger.«

Monrad havde brugt det Udtryk, at Frihedsbevægelsens Maal var »at erobre alles Sjæle, ogsaa Kongens,« og i en enkelt Retning stillede han sig helt og rosende ved Kongens Side. En Tanke, som Majestæten havde haft om at lægge Kirke- og Undervisningsvæsenet i alle Statens Dele under en fælles Overbestyrelse, kalder Monrad »Regeringens lykkeligste Inspiration under Kong Kristian den Ottendes Regimente« og beklager gentagne Gange, at den aldrig blev realiseret, fordi Stænderne forkastede den. »Hvis der var bleven organiseret en saadan fælles Overbestyrelse, saa kunde man have ventet, at de samme Grundsætninger . . . var blevet gennemført . . . og gjort et vigtigt Skridt fremad til at naa det faste Statsbaand, som skal sammenknytte alle Landets Borgere.«

Kraftigt og udførligt slog han til Lyd for en Forbedring af »Fattigmands Stilling efter dansk Lov« og viser den paa mange Maader uretfærdige Ulighed for fattige og rige i de gældende Lovbestemmelser: »En 60aarig eller skrøbelig Gaardmand kan saaledes faa en hjælpende Søn fritaget for Militærtjenesten, men en 60aarig Husmand eller Indsidders maa sende sin Søn, der maaske er hans eneste Støtte, ind til Tjenesten. En Enke, der ejer en Gaard, tilsikrer man en Søns Bistand, men en Enke, hvis Alderdoms Trøst er Fattigvæsenet, berøver man Sønnens Hjælp. En Skomager, der sidder i stor Bedrift, paa hvis Værksted mange Svende arbejder, ham skaaner man, man nænner ikke at tage Sønnen fra ham, men den fattige Skomager, der ikke har mange Svende og hvis Fortjeneste kun er ringe, mod ham viser man ikke den samme Nænsomhed. Grosserereren, som gør store Om sætninger, det var Synd at tage Sønnen fra ham, naar han er gammel og svagelig, men den fattige Kræmmer, der maa staa i sin Bod fra om Morgenen tidlig til om Aftenen silde, han maa undvære meget og han antages ogsaa at kunne undvære Sønnens Understøttelse . . . Der er noget smerteligt i disse Bestemmelser.«

Som allerede sagt manøvredes Monrad klogt og behændigt i sine udfordrende Artikler om Tidens mangehaande Sager uden at blive domfældt paany, men det hændte af og til, at enkelte Numre af Bladet helt eller delvis blev lagt under Beslag som det hed, idet Censor standsede en eller anden Afhandling som efter

hans Opfattelse overskridende det tilladeliges Grænser. Monrad forsikrede offentlig, at det strøgne skulde se Lyset trods alt og udsendte disse Arbejder i en større Bog »Gengangeren«, som efter sin Art ikke var under Forhaandscensur. De omhandlede Tilstandene i Sachsen, de romerske Katolikers Forhold i Rusland, en politisk Betragtning med Henblik paa den nye svenske Konge Oskar den Første samt en udenrigs begrundet Oversigt kaldet »Den russiske Prinsesse« (i Anledning af en Storfyrstindes Forlovelse med en hessisk Prins) med en vittig Inddeling af Jordklovens Prinsesser i de umulige, de ligegyldige, de vestlige og de østlige.¹⁵⁾ Sammen med en af Hother Hage foretaget Bearbejdelse af en fransk Forfatters Værk om Demokratiet i Amerika blev det en særdeles oplysende og interessant Bog paa halvfemte Hundrede Sider.

Hans Vid var stadigt ude efter Myndighederne. »Tiden er gaaet fjorten Dage frem, det kongelige danske Kancelli er gaaet tre et halvt Aar tilbage,« skrev han efter Beslaglæggelsen — med to Ugers Mellemrum — af et Par Numre af Bladet om Begivenheder henholdsvis et halvt Aar og fire Aar gamle. I samme Forhold i Fremtiden »vilde Kancelliet i et Aar gaa 81 Aar tilbage og vi vilde altsaa i 10 Aar komme tilbage til Anno Tusinde, omtrent til Knud den Stores Regering, og den Tid kunde vel saaledes komme, da det blev betragtet som en politisk Nyhed at omtale Verdens Skabelse.«

I den sidste Del af Vinterhalvaaret 1843—44 holdt Monrad tolv ugentlige historiske Foredrag paa Universitetet med det Hovedformaal at belyse den konstitutionelle Bevægelse som en historisk Urtanke, der med en indre Nødvendighed bryder sig Vej i Verdensudviklingen. Ved at gribe de enkelte Mennesker fuldbyrder den sig igennem dem ved at frigøre deres eget inderste Væsen. Danmark har nu gennemløbet den kongelig konstitutionelle Bevægelse og det næste Led i Udviklingen maa blive den folkelig konstitutionelle. Frederik Barfod skriver, at ved Siden af sit øvrige Arbejde gav Monrad »i Begyndelsen af 1844 i en Række

---

¹⁵⁾ De umulige er de kinesiske, persiske og tyrkiske, de ligegyldige er de tyske, fordi Tyskland har faaet Privilegium paa at præstere Ægtefæller, ved de vestlige kommer man uvilkaarlig til at tænke paa Skattebevillingsret, lovgivende Kamre, ansvarlige Ministre med Folkets Tillid, Pressefrihed og Juryer, og de østlige frembringer Associationer som Ispalæer, 20—30 Graders Kulde, skarpe Østenvinde, vidt-udstrakte Stepper, store hel- og halvbarbariske Horder, fordrukne Præster, der faar Knut, livegne Menigheder og Tusinder, der skifter Religion efter Selvherskerens Ønske.

offentlige stærkt besøgte Foredrag en Fremstilling af Danmarks Historie siden 1814. Det var endnu dengang et vanskeligt Foretagende at give en saadan historisk-politisk Fremstilling med Varme, Liv og Sandhedskærlighed. Højtstaaende Mænd havde fraraadet ham det og selv hans nærmeste Venner var ikke uden Ængstelse for, at han jo kunde strande paa en af de mange Klipper, som opfyldte Farvandet, men hans Tilhørere vil endnu mindes med hvilken Dygtighed han klarede Skærene og fik dog sagt, hvad han vilde. De vil ogsaa mindes med hvilken Kunst han fik det sagt . . . . Monrads Kunst i hine Foredrag var at aabenbare enhver af sine Tanker dels ved ligefrem at udtale dem og maaske endnu mere ved ikke at udtale dem, men ved at sætte en Tankestreg eller en ejendommelig Betoning i Ordets Sted.« Manuskriptet findes i Rigsarkivet og viser, hvorledes Monrad spillede med Ordene som Jongløren med sine Kugler. Naar han siger, at det konstitutionelle Haab hviler i Hans Majestæts Sjæl og at selv de ædleste Kræfter bringer Forstyrrelse, hvis de ikke arbejder i Overensstemmelse med den kongelige Vilje, saa har han behændigt anklaget Kongen for at modarbejde det bedste i Folket. I en Audiens engang senere bebrejdede Kongen Monrad, at denne var gaaet for vidt i sine tendentiøse Foredrag, hvilket Monrad afgjort tilbageviste, men i saadanne Tilfælde beror Meningen naturligvis altid paa et Skøn. Overfor Monrads dialektiske Sprog med den skjulte Brod kunde Kongen fra sit Synspunkt dog nok have en vis Ret, mens Monrad hævdede selve Ideen som sit Formaal. Uden det æggende i Opgaven havde Monrad næppe taget den op. Det stort higende og det stort udfordrende drog ham med en hemmelig Dobbeltmagt i Sjælens Grund. Politidirektørens Arkiv viser, at han havde en Spion tilstede ved Foredragene.

Tanken om Nordens Enhed, der greb mange Sind saa stærkt i hine Tider, havde ogsaa en kraftig Talsmand i Monrad, skønt han ikke var med blandt Sagens egentlige Førere. Han var Medstifter af det skandinaviske Selskab, hvor han 11. November 1844 holdt et Foredrag, der udkom under Titlen »Nogle Bemærkninger om det skandinaviske Selskab«. Talen viser ham som en ivrig Meddeltager og den polemiserer for en Del hvast og bidende mod Historikeren Christian Molbech — Fader til Digteren K. F. Molbech — og dennes samme Aar udsendte Rejseskildring »Lund, Upsala og Stockholm i Sommeren 1842«, hvor den skandinaviske Bevægelse blev underkendt. Monrad sluttede sig i Talen varmt til den romantiske svenske Digter Per Daniel Amadeus Atterboms Ord om det sande Unionsbegreb som hjertelig Samdrægtighed, aandelig Enhed og broderligt Sammenhold, et Samliv i Aand og

Sandhed, i Følelse og Tanke, i Poesi og Videnskab, i Litteratur og Kunst, i Fortids Sagn og Fremtids Haab.

»Jeg tillægger de skandinaviske Bestræbelser en stor middelbar politisk Betydning,« endte Monrad. »Der er udbredt en dyb Fred over Verden. En stor Del af dem, der nu er myndige Mænd kender kun af Fortællingen en anden Tilstand. Men kan vi vente, at denne Tilstand skal vare evigt! Hvortil anvendes Marven af Nationernes finansielle Kræfter? Til Forsvarsvæsen. Hvortil anvender Folket nogle af dets bedste og kraftigste Aar? Til Vaabenøvelser. Den Tid vil komme, tidlig eller sent, da Verdensstormens mægtige Vinger atter løsnes, da Folkene rejser sig og de svære Kampe begynder. Men i saadanne store afgørende Øjeblikke, i hvilke det maaske kommer til at gælde et slavisk ligesom tidligere et fransk Verdensherredømme, skal saa Norden staa sønderlemmet, adspiltet, svagt, vil saa Sverige saaledes som fordem understøtte dem, der fra Syden vil bemægtige sig Danmarks Danevirke, vil saa Danmark, som for nogle og tredive Aar siden, slutte Forbund med dem, der har erobret Finland? Nej, mine Herrer, det vil ikke ske, thi Folkenes indbyrdes Kærlighed vil som en god Genius staa ved Regeringernes Side og nøde dem til at slutte sig sammen. Og, mine Herrer, Verdensbegivenhederne tager tit en underlig Gang. Hvis det nu saa skulde føje sig, at én Hersker kom til at forene de trende nordiske Kroner paa sit Hoved uden Forræderi og uden Folkeforbrydelser, som de, der elsker Folkene, maa afsky, vil saa Folkene, naar de har ført et sundt og kraftigt Samliv med hverandre, have noget derimod at erindre?«

I Talen fik han Lejlighed til at udtrykke sin Sorg over det lige udstedte berygtede Sprogpatent af 29. Marts 1844, der bestemte, at i den slesvigske Stænderforsamling maatte kun tales Dansk af de Deputerede, som erklærede, at de ikke var det tyske Sprog mægtigt.

»Den Tid, der er hengaaet siden vi sidst samledes, er ikke rig paa glædelige Erindringer,« sagde han. »Da vi sidst samledes havde vi den faste Forvisning, at den danske Tunge skulde hævedes i sine Rettigheder i den Del af det gamle danske Rige, som er os kærere end de andre, fordi vor Sjæl er fuld af Frygt for at miste den. Erindrer I det? Budskabet gik hen over Landet, det vandrede om, fra Sted til Sted og der, hvor det havde været, der var Glæden borte og Sorgen havde opfyldt alles Sind. Hvor et enkelt Budskab dog kan være rigt paa Smerte! Det kan vandre om fra By til By, fra Hus til Hus og uddele af sin Sorg til Mænd og Kvinder, til unge og gamle og dog have nok tilbage.

Dog lad os ikke undre os over dette Budskabs Overflod paa Bekymring, thi hør hvad det forkyndte! Det forkyndte, at det danske Sprog skulde forstumme paa det Sted, hvor det var dets Stolthed at lyde, der, hvorhen Folket sender sine kaarne Mænd, paa Gottorp Slot, i den slesvigske Forsamling. Det forkyndte, at før den danske Tunge maatte bruges, saa skulde den bekende, at den ikke vidste at bruge et fremmed Maal, det tyske. Der var tidligere Mænd i den slesvigske Forsamling, som med Rette var os kære, Mænd, der havde Mod nok til at holde fast paa deres danske Overbevisning uagtet de maatte lide det, som gør det føleligste Indtryk paa det menneskelige Sind, Haan og Spot. I har søgt dem der, hvor deres Stemmer forhen lød, men I har ej fundet dem, Sprogpotentet lukkede Døren til Stændersalen for dem. Mine Herrer, naar vi tænker paa alt dette, da vil vi indprente os, at det ej alene er Glæden, men ogsaa Smerten, som er vor Aands Ejendom. Vi vil ikke slippe den, vi vil ikke forlade den, den Smerte, som fyldte hver ægte Dansks Sind, vi vil gemme den i vort Inderste, vi vil omfatte den med vor Sjæls Fibre, vi vil knuge den til os som hvad der er vort Hjerte dyrebart, thi, mine Herrer, der er Styrke i Smerten, den giver Kraft og Udholdenhed i den lange, lange Kamp, som vi maa kæmpe, den giver Sindet Villighed til at bringe de Ofre, som maa bringes, dersom vi skal sejre.«

Om det samme betydningsfulde Forhold havde han nogle Maaneder før skrevet i »Fædrelandet« 10. Maj: »Det gælder den danske Nationalitet i Nordslesvig. Den vilde føle sig tilsidesat og beskæmmet, hvis Brugen af Modersmaalet, hvis Udøvelsen af den helligste Rettighed blev knyttet til den Betingelse, at man ej var et fremmed Sprog mægtig. Denne Følelse af Tilsidesættelse og Beskæmmelse kunde ej andet end undergrave det danske Sprog i Nordslesvig og hvis dette Dannevirke brister, da brister den danske Stat og da er Raden til Jyderne at værne om det danske Sprog.«

Han havde faktisk altid — historisk næret — en vis Baggrundsfrygt for Rigets Opløsning og her skulde den nationalbevidste Folkfrihed være en Hjælp til Frelse. Visse Udsigter var truende. I nogle Optegnelser fra Berlin 1833 siger Tscherning, at det der-nede »stak tydeligt nok frem, at Danmarks Deling mellem Prøj-sen og Sverige maatte betragtes som en diplomatisk og strategisk Løsning, der maatte komme.« I et tysk Tidsskrift 1842 hævdedes, at Tyskland ogsaa maatte blive en stærk Sømagt med Danmark som tilknyttet Admiralstat, da det er for svagt til at staa ene.

Monrad udgav 1845 »Et Overblik over den sidste svenske Rigsdag«, der omhandlede det første Regeringsaar efter Karl Johans Død og den nye Konge Oskar den Førstes Tiltrædelse. Skriftet gav en haard Kritik af den afdøde Regents Kamarillaregering og manglende folkelige Sans, men udtalte en sympatisk og haabefuld Tiltro til den nye Herskers dybere Forstaaelse og reformerende Hjertelag med Fremhævelse af hans personlige Indgriben til Forbedring af den forældede og altfor inhumane Straffe- og Fængselslov. Dette Skrift samt »Den rhinske Landdag og den franske Ret, 1—2«, der udkom det følgende Aar, er begge beslaglagte Artikler.

Samme Aar deltog Monrad i det store nordiske Studentermøde i København, hvor han ved Festen i Ridehuset 24. Juni udbragte en Skaal for Kvinden med en smuk og følelsesfuld Tale, hvor det hed: »Vend Deres Tanker, mine Herrer, bort fra det, som her er til Stede. Vend dem til det, uden hvilket Livet vilde tabe sin Fylde og Tomhed herske i Sjælen, vend dem til den Kvinde, som er Dem den kæreste . . . Dog, lad os ikke blot vende Tanken til den Kvinde, som er hver især den kæreste, lad os vende Tanken til Kvinden. Vid det, vi gør det ikke for Høflighedens Skyld, men fordi vi i Kvinden hylder en stor Samfundsmagt. Stille, ukendt, uset er hendes Indflydelse og ej anderledes bør det sig at være, men over hele Samfundet er den udbredt, den virker i Løn som Jordens dunkle hemmelighedsfulde Kraft. Betro mig Nøglen til de nordiske Kvinders Sind og mægtigt skal den skandinaviske Ide kraftigt fremskyde. Der er sagt paa dette Sted: Fremtiden tilhører de unge — jeg kunde fristes til at sige: Fremtiden tilhører Kvinden, thi hende er det, som giver os vort Modersmaal, hende er det, som dybt i Barnets Sind gemmer Livets Sæd, som ofte skyder friske Skud, naar Haaret graaner og Sne dækker Issen. Derfor, vi Skandinaver maa hylde i hende en Magt, til hvis Gunst vi bejler.«

Disse hjertelige og alvorlige Ord har faaet Farve og Glød af Monrads egen ægteskabelige og hjemlige Lykke. En svensk Deltager udtalte ved en Mindesammenkomst 50 Aar senere, at denne Skaal »aldrig hverken før eller senere, hvor ofte den end er bleven udbragt, i Tankernes Dybde eller Formens Fuldensthed har været overtruffet eller man fristes til at sige kan overtræffes.« I Sammenhængen kan tilføjes, at den berømte finske Folkevækker J. L. Snellman, da han i 1840 gæstede København, paa sit Spørgsmaal om den bedste Opdragelse af et Folk fik det Svar af Monrad: »Opdrag Mødrene.«

Et Vidnesbyrd om den halvt profetiske Aandsstorhed og næsten dæmoniske Virkekraft, hvormed Monrad efterhaanden tegnede sig for mange i Datiden, er følgende Digt af Emil Aarestrup¹⁶⁾ i den æstetiske Aarbog »Gæa« for 1846, udgivet af Litteraturkritikeren P. L. Møller:

VARSELSKRIFTEN

Til Magister D. G. Monrad.

Nattens Gudinde henad Himlen svæved,
og Visdomsfuglen fløj ved hendes Side,
al Verdens Mødighed hun stille hæved
i sine Arme, sammentrykte, blide.

Jeg og min Hustru var fra Hjemmet borte,
aarvaagne Terner sysled kun ved Lampen
og vogtede paa Husets aabne Porte —
da hørtes Larm af Vogn og Hestestampen.

Ind traadte rejseklædt en Gæst hel fremmed,
sit Hat og Kappe han i Krogen slængte
og Ternerne med sære Fagter skræmmed,
selv ind i Husets Indre han sig trængte.

Min Børneflok han vilde se og kende,
de fem Smaapiger og de fire Dreng:
Hvad hedder du? og du? og du derhenne?
Søvndrukne stirred de fra deres Senge.

De mindste selv med Lampen han sig nærmed,
sorthaaret, med et sælsomt Smil om Munden,
tykt af sin laadne Rejsepels beskærmet
og med et blodrødt Skærf om Livet bunden.

Da sprang en Dreng fra Lejet mere modig:
Hvo er du? Sig dit Navn, at jeg dig kender!
Af Lommen tog den fremmede koldblodig
sin røde Tegnebog og sagde: Venner!

Mit Navn vil jeg paa Loftet Eder skrive,
min Hilsen med! Og medens alle bæve
han steg med Lyset op paa Bordets Skive
og lod sin Haand henover Kalken svæve —

---

¹⁶⁾ Under Monrads senere korte Præstegerning i Vester Ulslev blev Aarestrup, der da var bosat i Saksøbing, tilkaldt — som det ses af Monrads Breve — som Læge for Børnene.

»Mene, mene, tekel, upharsin!« vare
de Ord, som han paa Husets Dække tegnede,
imedens om hans Knæ min Barneskare
og alt mit Tyende af Rædsel blegned.

»Dit Liv er vejet, talte dine Timer,
Tilintetgørelsen skal du tilhøre!«
Forfærdelige Varselsrøst, som kimer
bestandig for den dødeliges Øre!

— — — — —
Jeg kender ham, som har mig Muren mærket
med hine Alvorsord af Oldtidsskriften:
En rastløs Mand, der lægger Haand paa Værket,
en Guds Herold, der kalder til Bedriften.

En Fremtidsseer, hvem en Glød paa Tungen
har bragt til at bevæge og opmande,
som længst med lyse Skriftræk alt har sunget
sit: Mene! Mene! over Danmarks Lande.

En Lov- og Retsforsvarer! En Raadgiver
for Drot og Folk! En Rest endnu af Styrken,
der gerne, medens det er Tid, udriver
sit Land af Faren — skønt en Røst i Ørken.

Og dog en Ven af Barnlighed og Ynde,
en Elsker af at høre Lyren klinge,
naar danske Muser Væddestrid begynde —
ham disse Linier min Hilsen bringe.¹⁷⁾

---

¹⁷⁾ Digtet blev skrevet 1843 og støtter sig til en virkelig Begivenhed, hvorom Aarestrup i Efteraaret 1842 fortæller i et Brev (det kgl. Bibliotek) til sin bedste Ven Urtekræmmer Christian Petersen i København: »En Rejsende ringede forleden Aften paa Døren i min og Kones Fraværelse. Han vilde ikke sige Pigerne (Døtrene) sit Navn — trængte ind i Kammeret, hvor Børnene sov. Er det dig, som heder Emma, spurgte han min ældste Datter. Ja, svarede hun — hvem er De? Du er temmelig næsvis, sagde den Fremmede (der saa gruelig ud, sorthaaret, brun, med et rødt Skærf om Livet, og som havde kastet Kavajen af og satte Benene hen paa det bornholmske Stueur — en stor Forseelse!) hvor gammel er du? — Tolv Aar. — Ah! saa beder jeg meget om Forladelse, saa er du jo en Dame. Men vil du ikke staa op og gøre lidt Opvartning for mig. Bring et bedre Lys. Du ligger i en bred Seng, lad den gøre i Stand til mig med. — Carl maatte op af Sengen og Emma ligeledes. Børnene lo, men Tænderne klaprede dem i Munden af Angst. Vil du følge med mig, Alf? sagde han til den

Digteren har forstaaet, at ikke Kristian VIII, men Monrad selv har set den brændede Tjørnebusk i Ørknen og fulgt den guddommelige Stemmes vækkende Kald. Utvivlsomt har denne Digterhilsen yderligere opildnet Monrads stærke Selvfølelse.

Et andet Udtryk for Samtidens Syn paa Monrad giver ogsaa den kendte svenske Forfatter O. P. Sturzen-Becker i sin Bog »Hinsidan Sundet«, som han (under Mærket Orvarr Odd) skrev under et Danmarksophold i Midten af Fyrrerne. Hans Fremstilling er ikke noget Glansbillede, men stærkt optrukket med mørke Skygger.

Han skriver, at Monrad »er som politisk Skribent og Taler i urokkelig Fremgang steget til en Popularitet, som i dette Øjeblik næppe ejer noget Sidestykke. Som Journalist ejer han sin særlige Styrke i Ironien, men han bruger den ikke som Ironikere af den frivole Art for blot at have den Fornøjelse at persiflere alt og alle, men som et under de nuværende Forhold nødtvungent Vaaben til at bekæmpe en vis, bestemt, klart opfattet og med dyb Vilje og Overbevisning hadet Fjende. Og naar det gælder at udrede et Spørgsmaal, at sætte en Sag i det rette Lys, at vise Modpartens Inkonsekvenser eller retfærdiggøre Oppositionens Foranstaltninger, udvikler han forøvrigt ved Siden af denne sin skarpe Ironi en dialektisk Skarpsindighed, som i Forening med en mageløs overbevisende Ro sjældent undlader at gøre den tilsigtede Virkning. Han forstaaer med de mildeste Ord at sige Vedkommende de groveste Ord lige i Ansigtet og med den uskyldigste Mine af Verden at rette Stødet imod Vilkaarlighedens, Magtens og Intrigens svage Sider. Det er ofte noget uhyggeligt og næ-

---

rødhaarede. Ja, svarede denne frimodigt. Vist ikke, sagde den husbetroede Emma — det vil Moder ikke have. — Jeg vil skrive mit Navn paa Loftet, sagde den Rejsende og tog en stor rød Portefeuille frem og skrev paa Loftet. Carl tog et Lys, sprang op paa en Stol for at læse, hvad der var skrevet. Da gjorde den ubekendte en græsselig Mine og en lang Hals, pustede Lyset ud, løb hen til Alf, der laa i Sengen, og raabte: nu tager jeg dig med mig. — Det skal De nok lade være med, svarede Drengen, for jeg holder mig fast i Sengen. Et nyt Lys kom ind. En Wienervogn holdt for Døren. Den Rejsende forsvandt. Vi traf kort efter de dødblege Piger og de rystende Børn, thi Skriften paa Loftet: Mene, tekel, upharsin! havde den bibelkloge Carl udlagt som Daniel og sagt, at jeg var tællet, vejet og delt, samt rimeligvis vilde afgaa ved Døden samme Nat ligervis som Belsazar i Babylon — Jeg brød mit Hoved lidt med at udfinde den gaadefulde ubekendte — tilsidst anede jeg én — og fik at vide, jeg havde truffet rigtigt: Monrad!*

sten modbydeligt at læse disse glatte, artige og belevne Ord, under hvilke man tydeligt ser, hvorledes en undertrykt, men galdefyldt Harme koger og syder. Ligesaa er det med hans Foredrag som Taler — med et læspende og blidt Organ, med en isnende Kulde og Ro staar han der og borer sin morderiske Ironis Staal ind i Modstanderens Inderste, og om man end bringes til at le ved hans Sarkasmer, ved disse stadige Gentagelser, der er saa ejendommelige for ham og af en saa sælsom Virkning, er det dog altid med en vis indre Ulyst man deltager i denne Latter. Kun en Gang imellem kaster han Ironien tilside og ligesom rejser sig i inderlig og uforstilt Vrede, hans Stemme faar da Kraft, hans hele Holdning noget determineret og man bliver var, at denne Kæmpe, som hidtil for det meste har været nødt til at holde sig til den lille Krig, dog er Mand for, om han vil, en Gang at hyde Fjenden en Fejde i aaben Mark. Vi tør tro, at han vil. Store Forventninger knytter sig til Monrad. Han maa naa langt frem, hvis han skal opfylde dem, men han har ogsaa af Naturen modtaget usædvanlige Evner dertil og den seneste Tids bevægede Forhold har givet ham fortrinlig Lejlighed til at udvikle dem.«

Der er ingen Tvivl om, at den svenske Iagttager i store Træk har ramt det væsentlige i Offentlighedens Indtryk og Betragtning af Monrad. Han føler sig ligesom andre staaende overfor noget gaadefuldt og fatter ikke, at her taler i Virkeligheden ikke blot ét Menneske, men to og endda meget forskellige i Grundretningen. Der er en indre psykologisk Modstrid hos Monrad som Taler, den ene Tilskyndelse ejer et Storsyn som faa, den anden et Moment af Ubarmhjertighed, og skiftevis har hver af de to Sider Overtaget. Monrads enestaaende Dygtighed blev saa godt som uforbeholdent anerkendt fra alle Hold. Med Rette siger P. Vedel:

»Det er forbavsende at se med hvilken Lethed Monrad bevæger sig ogsaa paa dette (hidtil) fremmede Omraade, hvorledes han klart og simpelt løser indviklede statsøkonomiske Spørgsmaal og hvilket nøje Kendskab han viser til vor Finanshistorie. Det er som om han var i Besiddelse af en naturlig Intuition, der satte ham i Stand til straks at gribe enhver Sags Kerne . . . Han, som dengang manglede alle de specielle Kundskaber, der udfordres til at spille en politisk Rolle, og intet kendte til Statsret og Retsvidenskab, politisk Historie og Nationaløkonomi, havde med sin forbavsende Arbejdsenergi vidst at sætte sig ind i ethvert politisk Spørgsmaal, juridisk, historisk, finansielt, og han blev aldrig staaende ved en halv Kundskab. Efter at have gjort sig til Herre over det Stof vor egen Lovgivning frembød søgte

han Oplysning om, hvorledes Spørgsmaalet var løst i andre Lande, og blev ikke træt af at se det fra alle Sider og i dets nærmeste og fjernere Følger. Det var saaledes et kolossalt Arbejde han havde udført. Han havde fuldendt sin egen politiske Uddannelse og mægtigt bidraget til at opdrage den offentlige Mening, og det kan vistnok væsentlig tilskrives hans publicistiske Virksomhed, at den grundlovgivende Forsamling kunde vise sig i Besiddelse af saa megen politisk Dannelse som den gjorde.«

Derimod maa det siges at være helt fortegnet, naar P. Vedel trods sin nære personlige Forbindelse med Monrad karakteriserer ham som Taler paa følgende Maade: »Monrads sobre Tale, der var fri for oratoriske Slagord og overhovedet slet ikke lagde an paa Veltalenhed, søgte ikke at virke paa Følelsen, men at overbevise Forstanden, og med den for ham allerede dengang ejendommelige Gentagelse ligesom borede han sine Tanker ind i Tilhørernes Hoveder. Hans Tale øvede ikke den elektriserende Virkning, som Lehmanns ofte havde, og han henrev ikke Tilhørerne, men til Gengæld var han saa heller ikke udsat for selv at blive henrevet og ligesom beruset af sine Ord, saa at han kunde komme til at sige Ting han senere maatte fortryde, naar de brugtes eller misbrugtes imod ham.« Af visse Sandhedsmomenter har P. Vedel draget mærkelig forkerte Slutninger, men det viser hans før paa-pegede Vanskeligheder ved overhovedet i det egentlige at bedømme Monrad rigtigt. At Monrad lagde Vægt paa et virkeligt Indhold i sin Tale betød ingenlunde, at han ikke kendte den agitoriske Kraft eller den følelsesfulde Patos saavel som de stærke Ord, der kunde slaa tilbage eller vendes imod ham. Kun det indholdsløse og kunstige brød Monrad sig ikke om. Han skrev til A. F. Krieger: »Geijers Smaaskrifter er mig næsten ulæselige. Der er meget faa Tanker i en endeløs Mængde af Ord. Det samme er for en stor Del Tilfældet med Almquist om Undervisningsvæsenet og i høj Grad med Wallins Prædikener. Jeg begynder at faa noget Afsmag for svensk Litteratur, tankeløs udtværet Retorik findes der forfærdelig meget af.« Det er P. Vedels Svaghed i hans ellers saa oplysende og fængslende Afhandling, at han for meget drager Monrad ind under almindeligt menneskelige Linier, men Monrad kan kun vurderes ud fra ualmindelige. Ellers faar man ikke fat i det egentligt afgørende og inderste hos ham. Forøvrigt kunde P. Vedel have lært lidt af sig selv, idet han skriver et Sted om Monrad som Journalist, at »var hans Indignation bleven vakt kunde han i høj Grad blive aggressiv . . . hans sædvanligste og skarpeste Vaaben var Ironien og der kunde stundom være noget næsten dæmonisk i den Ubarmhertighed, hvormed

han hudflettede sit ulykkelige Offer.« Men det samme gjaldt Monrad som Taler og P. Vedel gør sig derfor skyldig i en noget ubetænksom Modsigelse. Monrad var ikke blot udfordrende i det naadeløst ironiske, men han var det ogsaa i det agitatorisk følelseskrævende. Her var han mest aggressiv.

I det foregaaende er tegnet det ydre Billede af Monrad i hans fremtrædende og virkningsfulde Stilling som den ihærdige og mest begavede Forgrundsskikkelse i Datidens folkelige og sociale Frihedsbevægelse, men hvordan var hans indre Udvikling bag alt dette? Det Spørgsmaal maa nødvendigvis rejse sig, fordi han nu igen foretog et overraskende Spring i sine Livsforhold og uventet ombyttede den vidtspændende samfundsmæssige Virksomhed med en gejstlig Gerning af ganske anden og begrænset Art. Var det ydre Omstændigheder, der bragte ham til brat at afbryde sin politiske Karriere og blive Landsbypræst, eller var det sjælelige Bevæggrunde og da hvilke? Hvorfor drog han fra det store København til det lille Vester Ulslev, fra Hovedstaden til Landsbyen?

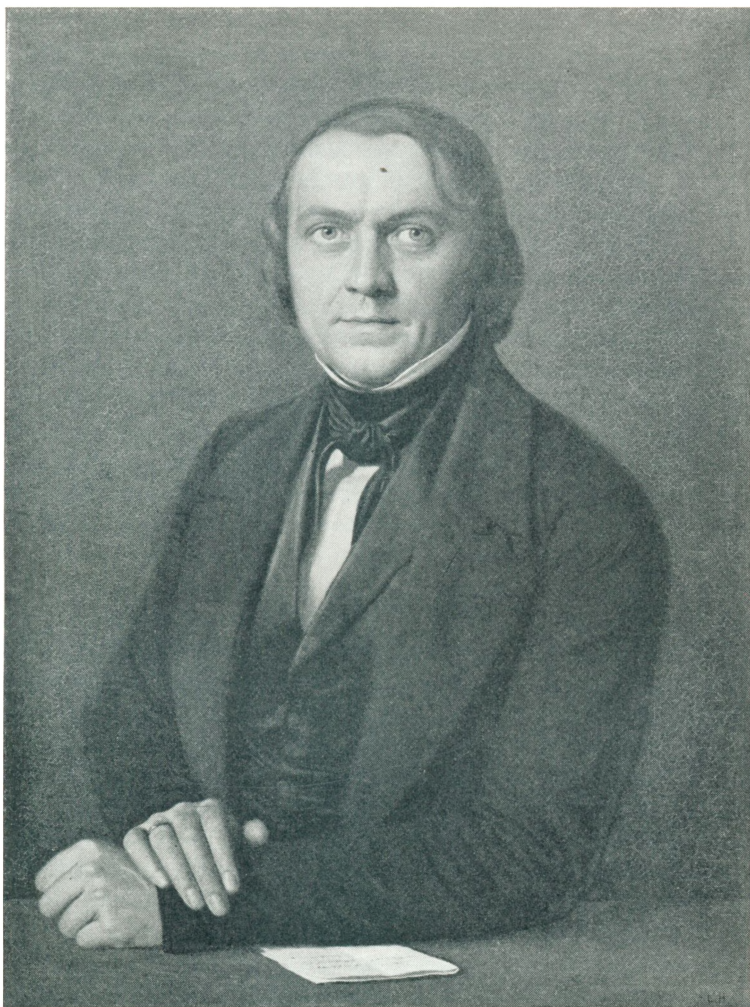
Som Indledning til en nærmere Besvarelse af Spørgsmaalet kan det være af en vis Betydning at erindre den Betragtning han som Biskop faa Aar senere fremsatte ved Indsættelsen af Historikeren Caspar Paludan-Müller som Rektor i Nykøbing Falster, at ethvert enkelt Øjeblik i Livet har den ejendommelige Sammenhæng at være ikke blot sit eget Øjemed, men tillige at være Middel for det næste.

VI

PRÆST I VESTER ULSEV

»Skal jeg sige dig den egentlige Grund, hvorfor jeg forlod København, men du vover ikke at sige det til nogen,« skrev Monrad til Orla Lehmann nogle Maaneder efter Præsteudnævnelser, »det var fordi det var absurd. Da jeg slog mig til Politiken fandt alle mine Venner det absurd. Heraf drager jeg da den Slutning, at jeg vil vende tilbage til København, hvis der skulde komme den Tid, da man fandt det absurd.«

Med et lille skalkagtigt Smil og dog en dyb Alvor i Sindet har Monrad — som han ofte yndede det — sendt sin Ven dette Stykke lidt drilagtige Ironi, som tilsyneladende ingen virkelig Forklaring giver og snarere gør Sagen mere uforstaaelig, men alligevel tydeliggør Forholdet overfor den rette Betragter. Den skete Livsforandring skal nemlig slet ikke begrundes hverken logisk eller praktisk og heller ikke politisk eller religiøst. Dette sidste er Grunden til hans sarkastiske Svar til Birkedal, der med Hensyn til Præstekaldet uden Omsvøb spurgte ham: Har du Troen? — hvortil Monrad rentud sagde: Hvad kommer det dig ved? Birkedal føjer til sin Beretning om Oprinet, at han mente Monrad havde Troen, men saa synes Spørgsmaalet jo egentlig ganske overflødig og Monrads Afvisning naturlig selv om Formen var ret ublid. I den Sammenhæng, hvorom her er Tale, var Trosforholdet ikke noget Problem for Monrad, som absolut ikke — som man vil hævde — brød af for at søge ind i en aandelig Stilhed, fordi det politiske tog Kraften fra det kristelige. Tværtimod. Hans Politik var en Slags folkelig Gudstjeneste og han modnedes religiøst i disse Aar som hans Prædikener viser det. Hans Tvivl er ikke svundet, men gennem Modsætningens Lov finder han netop derigennem ind til noget mere positivt i det dogmatiske eller maaske rettere bag det. Sandsynligvis har ogsaa det økonomiske ingenlunde været noget afgørende for Beslutningen, ellers vilde Vennerne ikke være saa forundrede over den, og vel havde han i Brevene til Hustruen under Skolerejsen nævnt Præstegerningen, saafremt han ikke blev Skoledirektør, men foruden Lejeindtægterne fra Ejendommen Toldbogade 44

D. G. Monrad

Malet af Constantin Hansen 1846
(Folketingets Samtaleværelse)

havde han nu et Aarshonorar paa 600 Rbd.¹⁾ fra Dansk Folkeblad og kunde ved sin Pen forøge sin Indkomst, skønt Beløbet naturligvis altid vilde være beskedent. Forholdet kan højst kaldes understøttende for Tanken.

En mere tilskyndende Grund kunde maaske tænkes at ligge i selve det politiske, hvor det med Hensyn til Resultater maatte føles som at slaa i en Uldsæk. Efter hvert Slag gled Tingene tilbage i de gamle Folder. Kongen og Regeringen havde hidtil ikke paa synlig Vis ladet sig paavirke til større Forstaaelse. Allerede paa Skolerejsen udbrød Monrad 1843 i Brev til Hustruen: »Saaledes som Sagerne efter al Sandsynlighed nu staar hjemme er der ikke at tænke paa noget politisk Resultat og det er i Sandhed tungt at føre et resultatløst Liv.« Endnu 8. November 1845 udkom et saa hensynsløst Forbud som det bekendte Bondecirkulære, der for at kue Frihedsbevægelsen forbød Bønderne at holde Møder uden Polititilladelse og forøvrigt gav Stødet til Oprettelsen af Bondevennernes Selskab med Politikeren Kaptajn A. F. Tscherning som Formand. »Der er virkelig ingen Udsigt til, at nogen nulevende skulde se Overgangstidens Ende,« skrev Bladet Fædrelandet 30. April 1846 om Forfatningshaabet. Om København skrev Monrad i det ovennævnte Brev til Orla Lehmann: »Jeg har nogen Uvilje mod et aktionsløst Aktionssted, Vester Ulslev er i den Henseende aldeles fordringsløs,« og endogsaa saa sent som i Slutningen af 1847 udtalte han i et Brev til Hother Hage: »Jeg har vel ikke store øjeblikkelige Forventninger, men er dog sikker paa, at inden 50 Aar vil vi have en Konstitution.« Heller ikke Folket syntes ham vaagent nok i sit Krav.

Endogsaa enkelte af de tidligere Frihedsledere blev betænkelige og trak sig mere tilbage. Det gælder f. Eks. Politikerne Tage Algreen-Ussing og C. G. N. David. Den sidste udtalte 1846 i Roskilde Stænderforsamling imod et af Orla Lehmann indbragt Konstitutionsandragende, som ikke var særlig vidtgaende: »Jeg tilstaar det, jeg har selv engang næret en skøn politisk Drøm, at Kristian den Ottende, i hvem jeg tidlig beundrede hans høje Aandsgaver og en glødende Kærlighed til Land og Folk, til hvis Styrelse han af Forsynet var udkaaret, en dyb Agtelse for Friheden og for Frihedsidens Realisation i Staten, at han vilde tilbagegive Folket en Del af Kronens Magt, som han maatte erkende, at til Folkets Held og for at sikre Statens Fremtid burde forlenes det, og at han uafhængigt af ydre Forhold vilde gøre det saa snart han

1) Ved en Misforstaaelse af Regnskaberne skriver Svend Hauge i sin Bog om Monrad 300 Rbd.

maatte erkende det som et Folkeønske. Men jeg tilstaar ogsaa, at jeg, efter at jeg har set, hvorledes de i 1840 udtalte Ønsker om en fri Forfatnings Indførelse er bleven modtaget af Kongen, og efter at jeg har maattet erkende, hvorledes Begivenhedernes Gang har gjort det vanskeligere og stedse gør det vanskeligere formedelst Danmarks særegne Statsforhold at indføre en Forfatning, hvori Kronens Magt og alle Landsdeles Held i samme Grad var garanteret, finder mere Betænkelighed ved at udtale Ønsket om en fri Forfatnings Indførelse for Øjeblikket og under de nuværende med Hertugdømmerne langtfra ordnede Forhold.« Og nok kunde Monrad dygtigt og behjertet gøre et saadant Frafald til Genstand for sin dissekerende Behandling, hvilket skete i et Par Artikler i Bladet Fædrelandet om »Lehmans Forslag og Davids Drøm«, men det ændrede ikke Tilstanden. »Han drømte vel smukt, men han drømte dog,« skrev Monrad og sluttede: »Men selv om hans Majestæt skulde være tilbøjelig til at lade det forblive ved den nærværende Tingenes Tilstand, saa ligger der en uendelig bevægende Kraft i et Folkeønske, saa vilde et saadant Ønske have en saa tro Understøttelse af hans Majestæts Fortid, af hans Ungdomskærlighed, at vi ej kan opgive det faste Haab, at han vil bøje sin Vilje til sit Folks Bønner.«

Henrik Hertz havde i 1839 givet et Indlæg i Tidens Samfundsrørelser med Novellen »Stemninger og Tilstande«, der fik stor Betydning som et afgjort Udfald mod Frihedsbevægelsen. Forfatteren havde deri foretaget en ny Inddeling af de danske Undersaatter i Bevægelsesmænd og Stillestandsmænd. Med de første mente han de folkelige og konstitutionelle Reformers Forkæmpere, mens han ved de sidste (som han selv tilhørte) forstod Tilhængerne af en jævn og ubrudt fremadskridende Udvikling paa de gamle Stiers Grund. Og det kan ikke nægtes, at foreløbigt stod langt de fleste af Datidens store Navne i saavel Videnskabens som i Aandens og Kunstens Verden som Modstandere af den liberale Opposition. Trods Tilslutningen fra Digterens Side fandt enkelte af disse Koryfæer dog en utilsigtet Brod i hans Inddeling og protesterede mod Betegnelsen. Biskop Mynster skrev 1842 i et Brev: »Vi fortjener derfor ikke at kaldes Stillestandsmennesker, thi det kunde vel være, at vi lige saa ivrig søgte Fremskridt — kun langt væsentligere.« Men hverken han og ligesindede forstod det dybe Anlæg i Aanden, der Aaret efter lod Grundtvig forkynde i »Brage-Snak«, at »der har været faa Øjeblikke enten i vort Folks eller i hele Menneskeslægtenes Levnedsløb, der saa aabenbar var Overgange til en lang og vigtig Fremtid som nærværende.«

Nogle Aar efter udtalte Søren Kierkegaard i »En litterær Anmeldelse« 1846, at de udmærkede Mænd, som Tiden da ejede, tilhørte en ældre Slægt, mens der blandt de yngre viste sig en almindeligere Dygtighed, men ingen fremragende. En saadan Paastand er at sætte Kikkerten for det blinde Øje, naar en Mand som Monrad tydeligt ragede op i Samtiden med hele sin Begavelses Omfang, sin Personligheds Rigdom og sin Aands Dybde. En Skribent, der som Søren Kierkegaard med genialt Mesterskab yndede at tale i Billeder, burde kunne se Monrads tilsvarende Evne, der paa et andet Felt løftede ham langt forud for sin Tid og lod ham bruge rige og rammende Billeder, hvor andre benyttede Begreber, men Monrad er overhovedet ikke nævnt i Personregistret til Kierkegaards samlede Værker og kun et Par Gange i dennes efterladte Dagbogsblade. Den ene er en kort Bemærkning fra 1836: »Min Situation, da jeg laante Penge af Rask og Monrad kom« — og den anden fra 1849 har Form af et forrygende Angreb paa Biskop Mynster, fordi han viede en Mand som Monrad til Biskop, et rentud urimeligt Udfald, som senere omhandles i Sammenhængen. Haanende udtalte den grundkonervative Kierkegaard videre i Skriftet: »Et Oprør vilde i Nutiden være det utænkeligste af alt, en saadan Kraftytring vilde forekomme Tidens beregnende Forstand latterlig. Derimod vilde maa-ske en politisk Virtuos være i Stand til en ganske anderledes forbavsende Kunstpræstation. Han vilde være i Stand til at skrive en Indbydelse, som foreslog en Generalforsamlings Afholdelse for at beslutte en Revolution, saa forsigtigt, at selv Censor maatte lade den passere, og derpaa vilde han om Aftenen være i Stand til at frembringe paa Forsamlingen et saa skuffende Indtryk, at det var som om de havde gjort Oprør, hvorpaa de ganske rolig vilde skilles ad — efter at have passeret en højst behagelig Aften. Man forvandler Begejstringens Vovestykke til en Kunstpræstation.«

Kierkegaards Angreb her sigter utvivlsomt enten til Lehmann eller Monrad eller velsagtens dem begge to, men Beskyldningen er det rene Postulat uden indre Mening, idet de netop foretog dette Begejstringens Spring frem gennem Fyrreerne med Kulminationen i selve Frihedsaaet. Da gik det som Bannerføreren Monrad havde skrevet om Nationaliteten, at »der er en mægtig bevægende Kraft i denne Naturmagt. Naar den rejser sig i hele sin Vælde, da knækker den ethvert Baand og omstyrter enhver Skranke.« Da blev Stillestandsmændene omstyrtede af det levende Livs uimodstaelige Bølgeslag og Bevægelsesmanden Monrad blev den sejrende i Pagt med Folkehjertets stigende Trang

til Livsudfoldelse med Frigørelse fra Fortidens tyngende Lænker og Tvang. Det var ham, der havde kunnet høre dette Hjerteranke og følt dets tavse Raab som et Kald han aldrig svigtede.

Det gjorde han heller ikke nu og med Præstegerningen flygtede han ikke fra Livsopgaven, der kun fik en anden Form. Men han var kommen til et Punkt, hvor det paa Grund af alle sammenstødende Omstændigheder stod for ham som om Livet var for stort til at leves saa smaat, og derfor følte han sig tvunget til at bryde af og omskifte den ydre Livsbane, skønt det syntes lige saa absurd og urimeligt som da han i sin Tid valgte det politiske for det videnskabelige. Livets Betydning havde altid staaet for ham som noget vældigt i sig selv og dets Udslag krævede de store Handlinger. Her er akademiske Drøftelser ikke nok og Bøger strækker ikke til. De lærer os af de henfarne Aander fra den anden Side Graven, men deres Magt er begrænset og rækker ikke til at løfte en higende Verden op i Solen, de er kun Skygger af Livet, men der kræves den levende Aandsudfoldelse i Gerning og Kraft. Det var som om hans folkelige Livskald med Frihedskravet var standset i Ord og i Øjeblikket ikke kunde komme videre grundet paa Kongens og Regeringens Modstand samt en vis Træghed her og der i Befolkningen. Han kan ikke længere i Arbejdet finde Tilfredsstillelse for hele sin Personligheds Dobbelthfyldte. Den ene Del af ham føler sig paa en vis Maade ved Siden af sig selv. Og da melder sig uvilkaarlig Trangen til at øve en Indsats gennem den direkte religiøse Virksomhed, som er hans anden dybe Livstilskyndelse. Paa den Vis vil han indtil videre fuldbyrde sin Virkegang til at gavne Mennesker med det største og tjene den højeste. Lad det blot for andre se ud som en Absurditet, hans Ansvar ligger dog dybere end den bedsteborgerlige Fornuft, hans Attraa gaar langt udover Dagens jævne Krav og Tidens almindelige Gang, det evige er i Slægt med det ubegribelige og derfor tilfredsstiller det Hjertet uden at svigte det nærværende. Det unormale har sin egen højere Natur. Ogsaa det politiske var for ham et Livsvirke under den guddommelige Aands Varme og Vilje, ogsaa det maatte gaa ind under Tilværelsens højeste Naade og Sandhed, til enhver Tid og paa ethvert Omraade ønskede han et Forhold til de evige Magter, som bærer hele Verdensløbet og har Brug for det levende Ord. Men nu forekom det ham som om dette levende Ord ikke i Øjeblikket evnede at bryde den politiske Stilstand, han manglede Ordets Kontakt med levende Menneskesjæle og derfor vilde han søge den i Kirkens Gerning — i hvert Fald indtil videre. Lad det kun se mærkeligt og besynderligt ud, lad bare hans springende Omskiftelser

synes uden forstandsmæssige Bevæggrunde og selv i Vennernes Øjne ikke være fri for at faa et ganske lille Skær af noget forstyrret eller en Smule forrykt — disse indre Sjæleudbrud er dog Menneskehjertets egentlige Pulsslæg, som maa følges for at frelse Livet, og ingen psykiatriske Manipulationer skal insinuere eller undskyde noget sindssygeligt her. Fingrene bort fra den hellige Flamme. Paa Trods af sædvanlige Ræsonnementer forlod han Politiken for gennem Kirkens Budskab at finde Forbindelsen med levende Menneskesjæle. Hans to førnævnte Prædikener 1842 var Forsøg i samme Retning. Han vilde efter den bibelske Lignelse ikke begrave sit Talent ved at stivne i frugtesløse Ord som det første Skridt paa Vejen til sin Sjæls Undergang. Man maa huske, at her er Tale om den Mand, der senere i en fortvivlet Stund kunde udslynge det Spørgsmaal, om ikke Vanvid har udrettet det største i Historien. Han brød gennem alt, naar han følte sin Personlighed i Fare under et vist Dødvande og det var Tilfældet nu. Stormen tog af og han følte ikke tilstrækkelig Luft under Vingerne.

Monrad er engang sammenlignet med den gammeltestamentlige Josef, der blev modtaget af sine Brødre med de Ord: Se, der kommer han, den Drømmer. Lignelsen er meget rammende, men man bør ubetinget erindre, at saavel Josef som Monrad var positive Drømmere og aldeles ikke negative paa nogen Maade. De havde store Maal for Øje og derom syslede deres stolte Drømme, ikke for Ærens Skyld i og for sig skønt de attraaede den, ikke som ørkesløse og golde Fantaster, men som herligt Fremtidsvirke til Folkegavn. Hos Monrad var det et Modforhold ud fra to Sider i hans Sjæl. Josef frelste Faraos Rige for Hungersnød og Monrad tilstræbte at vække det danske Folks Selvforstaelse for derigenem at mætte dets folkelige og sociale Hunger. Derfor var Ord alene ham ikke nok og med Præstegerningen søgte han ind i en fuldere Virkelighed, hvor den ene Personlighedsretning hos ham med det reelle og handlekraftige afløste den anden med det mere drømmende og følelsesrige.

Saa kom dertil et rent praktisk Forhold, som han sikkert efter sine Anskuelser har betragtet som et Fingerpeg i Øjeblikkets Overvejelser og ikke nogen blind Tilfældighed. Til det ledige Vester Ulslev Sognekald paa Lolland havde hans Ungdomsven Grev F. M. Knuth den saakaldte Patronatsret — det vil sige en Indstillingsret, der skulde bekræftes ved kongelig Udnævnelse — og han tilbød det nu til Monrad, som ligeledes let fik Kongens Beskikkelse til Embedet, da Majestæten derved haabede at fjerne en af sine mest frygtede Modstandere fra den politiske Arena.

Monrad holdt sin Dimisprædiken i Vor Frue Kirke — hans Daabskirke — 17. August 1846²⁾ og talte om Guds Enhed i Mangfoldigheden saaledes som den er udtrykt i Guds inderste Væsen som en Treenighed, hos Kristus i hans guddommelige og menneskelige Natur samt i Menigheden, hvor fra alle Sider enhver virker efter sit Kald til en eneste usynlig Kirke, en aandelig Bygning, der omfatter Jorden og i Sandhed rækker op til Himlen, alle er vi Dele af det hellige Tempel, der er Guds Bolig, og enhver har faaet Naaden efter Kristi Gaves Maal, men i Modsætning til Babelstaarnet, Billedet paa Verdens Enhed, hvor alle splittedes fra hinanden, skal vi vise indbyrdes Langmodighed og Sagtmodighed og fordrage hverandre i Kærlighed. Det er tydeligt at se, hvorledes han fortsat er paa Vej til at finde et dybere Indhold i Kirkelæren — ellers havde han selvfølgelig heller ikke taget mod Embedet.

Udnævnelsen faldt 23. September og han ordineredes sammen med tre andre 30. Oktober i Maribo Domkirke af Biskop P. C. S. Gad. Efter Ordinationen prædikede Monrad over det Ord af Paulus: Jeg skammer mig ikke ved Jesu Kristi Evangelium, thi det er en Guds Kraft til Salighed for hver den, som tror. Nyt Aftenblad skriver om Talen: »I faa, men gribende Ord talte han om den barnlige Tro paa Gud og det evige Liv, hvorover vi ikke skammer os for os selv, men vel for Menneskene, thi Menneskene ser hellere den Ligegyldighed, der kan lempe sig efter de stridige Meninger end den aabne og frimodige Bekendelse. Han foreholdt Tilhørerne, at det maa komme til en Afgørelse hos enhver enten de vil gribe Troen eller de vil forkaste den. Han advarede dem for den Tomhed, som Verdens Kløgt og Kunst efterlader i Sjælen, formanede Menighedens Lærere at prædike om Troen, selv troende, og lovede det Ord, der udsprang af Overbevisning og kom fra Hjertet, Adgang til Hjertet.«

Ved en efterfølgende Middag fik Monrad straks Lejlighed til gennem sin Slagfærdighed at markere sin nye Stilling. »Lad os nu faa en rigtig politisk Tale,« sagde en af de tilstedeværende Præster til ham, »saadan en af dem, der rigtig kan kradse.« Monrad saa paa ham med sit uudgrundelige Orakelblik og svarede ironisk afværgende med Skriftstedet: »Det gamle er forbigangt, se, alt er blevet nyt.«

Med halvandet Hundrede Deltagere holdtes 7. November i København en Afskedsfest for ham paa Skydebanen med Borger-

2) De tre Udkast til hans Dimisprædiken, Indsættelsesprædiken og efterfølgende første Søndagsprædiken findes i Familiens Eje.

repræsentationen i Spidsen. Den blev indledt med følgende Sang af Carl Ploug.

Det er en dejlig Drøm Naturen drømmer
 hver Gang den hilser Vaarens Atterkomst,
 naar Kilden frisk af Jordens Bryster strømmer
 og Knoppen foldes ud til Blad og Blomst,
 naar Vinden løfter Havets blanke Bringe
 og Bien drikker Æbletræets Sne
 og tusind Fuglekor i Luften klinge
 — den drømmer da om Frihedens Ide.

Den samme Drøm sig over Folket sænker,
 naar Tidens Herre vinker med sit Bryn:
 da brister gammel Fordoms møre Lænker,
 da falder Seklers Taage fra dets Syn,
 da hører det Forjættelsernes Stemmer
 som Klokketoner gennem Luften gaa
 og Kraftens Spænding sitrer i dets Lemmer
 og nye Pulse i dets Hjerte slaa.

Det var i slig en Drømmens Stund du valgte
 for Bogens stille Syssel Livets Strid,
 da over dig kom Aanden og du talte,
 hvad dunkelt gæred i den unge Tid,
 da du, den blege Gransker, ind for Skranken
 som Ridder fuldt og færdigt rustet tren
 og sejrrig svang dit stærke Vaaben, Tanken,
 i Sjælens Kampe hærdet, klar og ren.

Hvad du har stridt ved alle Danmarks Sønner,
 hvad du har lidt det ved ikkun du selv,
 men Sindets dyre Fred alt nu dig lønner
 og Eftertiden løser Nutids Gæld.
 Tag dine Venners Tak og glade Hyldest,
 men tag dermed vort alvorsfulde Haab:
 at du først da har dig som os gjort Fyldest,
 naar Folkets Drøm faar Virkeligheds Daab.

Borgerrepræsentationens Formand Etatsraad L. N. Hvidt præsiderede og talte smukt for Monrad, dvælede ved hans offentlige Virksomheds forskellige Sider, særlig den kommunale, og udtalte den Forventning, at Stadens Borgere ved de forestaaende Valg vilde kaare ham til deres Repræsentant i Stænderforsamlingen. Ogsaa Professor H. N. Clausen var tilstede, skønt han ikke synes at have talt, men mange andre tog Ordet, sidst Skolemanden Martin Hammerich, og Aftenen sluttede med Christian Winthers Sang:

Saa vil du drage fra vor gamle Stad
 og slaa Paulun paa Lollands Vange?
 O, fyld dit Bæger før vi skilles ad
 og venlig lyt til vore Sange.
 Hel mangan Stemme, som du hørte tit
 om bredden Bord at kvæde frank og frit
                   klinger kun svag
                   for dig i Dag
 af Vemod dæmpet, men ej bange.

Vel er det fede Land kun fladt og flakt
 med ringe Læ, naar Stormen vejrer,
 med gule Straa er kun din Hytte takt,
 men hvor du færdes kækt du sejrer.
 Thi gode Guder, som du bringer med
 at vogte kærligt paa dit Arnested,
                   de skaber om
                   til Helligdom
 den mindste Vraa, hvor du dig lejrer.

Et ærligt Haandtryk tag paa Rejsen med
 og lov os aldrig det at glemme,
 vi ved dit Hjerte bor paa rette Sted,
 saa det kan altid træffes hjemme.
 Did skal vor Tanke tit paa Vandring gaa
 og Mindets trøstefulde Urt skal staa
                   liflig og prud,
                   det gaar ej ud,
 som dybt har Rod i Hjertets Gemme.

Og saa en Hilsen til din Hustru fin,
 til dine smaa med røde Kinder,
 og Gud velsigne Jer ved hvert et Trin
 hvor helst I Fred og Hvile finder.
 Hans Sol skal rødme sødt, hans Himmel blaa
 sin stærke Skærm om Eders Vandring slaa,
                   han lede frem
                   huldt alle fem
 til Aftenstjernen mildt oprinder.

Et Par Uger efter holdt han sin Tiltrædelsesprædiken, hvor Indledningsbønnen klart udtrykker, hvordan han har følt noget i sig staaende ved Randen af en Afgrund, samt udtaler hans dødelige Angst for at forfejle sit betroede Kald og ikke komme i virkekraftigt Forhold til levende opladte Menneskesjæle. »Hel- lige du min Gerning paa dette Sted, som er indviet til dig,« siger han. »Velsign den, saa at den maa kunne udbrede Velsignelse. Herre, jeg beder dig derom for min egen Skyld, for min Sjæls

Frelses Skyld, thi hvis du ej løfter dit Aasyn paa mig, hvis du ej lader dit Ansigt lyse paa min Gerning, da vil det Kald, der er mig betroet, blive til min Fordærvelse og jeg vil fortages ved det, hvorved jeg skulde styrkes i Troen . . . Fra min tidligste Barndom er jeg færdedes vidt omkring i Verden. Se, nu er jeg kommen til denne Menighed og har opslaaet mit Bø i dens Midte og jeg har bragt med mig dem, som er mig de dyrebareste her paa Jorden, jeg har betroet min Lykke og Tilfredshed til denne Menighed. Du lade mig ej forspilde den, men lad os føre tilsammen et opvakt og fredeligt Liv, et Liv som giver dig Æren.« Han taler til Landboere og bruger derfor i Prædikenen det Billede, at de kristelige Sandheder er en Jordlod, hvor vi skal lade Tanken gaa som Ploven gennem Marken, væde den med enten Længslens eller Angerens Taarer og lade hjertelig Bøn lyse over den som Solen, saa vi høster Freden i Sjælen og Glæden i Gud. For at hjælpe dem i dette Arbejde er han kommen til dem.

Søndagen efter holdt han den tredie opbevarede Prædiken, der er meget bemærkelsesværdig ved hans alvorsgrebne sociale Forkyndelse i Samklang med hans hidtidige Virke. Ud fra Teksten om Jesu Indtog i Jerusalem talte han om hans Fattigdom. Det betyder, at der er vederfaredes de fattiges Stand en større Ære fremfor nogen anden, fordi Kristus selv har tilhørt den. Derfor er Rigdom ikke et Fortrin, kun et forøget Ansvar overfor de trængende. De andre Stænder ved at fortælle om, hvad de og deres Forfædre har udrettet af Bedrifter, men de fattige kan kun fortælle om deres og deres Forfædres Arbejde og Lidelser. De har intet uden hvad de kan fortjene ved deres Hænders Arbejde og naar saa Alderdommen kommer med dens Skrøbeligheder eller Sygdom støder til eller der kommer Aar, som er gode for andre, men onde for dem, fordi Levnedsmidlernes Pris forøges uden at Prisen for deres Arbejde stiger i Forhold dertil, da kan de ofte komme i Nød og haardt føle Livets Tryk. Her gælder Kærlighedsbudet i Jesu Ord paa den yderste Dag om dem, der skal arve Rigets Velsignelse: Jeg var sulten og I gav mig at spise, jeg var tørstig og I gav mig at drikke, jeg var fremmed og I tog mig hjem, jeg var nøgen og I klædte mig, jeg var syg og I besøgte mig, jeg var i Fængsel og I kom til mig.

I denne Prædiken fremsatte Monrad sin kristne Tros sociale Etik, udformede de bibelske Grundsætninger for sin aktive Kristendomsopfattelse som en Baggrund for sit folkelige Syn og gav et hjerteligt Vidnesbyrd om sin varme Forstaaelse for de smaa i Samfundet. Heri ligger Grundlaget for hans politiske Betragtning, der til enhver Tid lige fra Begyndelsen bestemtes af hans Opfat-

telse af Menneskers indre Anlæg og ydre Kaar. Han gik frem efter Sindelaget og ikke efter Programmer. En materiel Rejsning med højere Livsmaal var nødvendig for de fattige og en aandelig med større Næstekærlighed for de rige, fra alle Sider maatte hele Folket vækkes til Ansvar og gennem en fri Forfatning udvikles til Deltagelse i Landets Styre.

Denne Overbevisning bestyrkedes og modnedes i stadig dybere menneskelig Retning under hans Samliv med Sognets Beboere. Han fik efterhaanden et dybt Indblik i Almuens Væsen og et fortroligt Kendskab til Menigmands Tankegang. Han var her under Paavirkning af forskellige Indtryk. »Der er en forfærdelig aandelig Død herovre paa nogle faa Undtagelser nær,« skrev han til Høyen, »dette indskrænker sig ikke til nogen enkelt Stand, men gaar gennem alle Stænder. Det kan endnu med en Mængde Mennesker ikke falde mig ind at tale om andet end hvordan Hveden staar, om de røde Orm med de smaa faste Hoveder, der i Aar angriber Vaarsæden o. s. v. Undertiden overfaldes jeg af en hemmelig Gru ved at tænke paa det, da det forekommer mig, at det er saa bundraaddent her i Landet, at der ikke er Spor af nogen Modstandskraft. Maaske tager jeg dog fejl, maaske er det saaledes overalt, maaske berøres den store Masse ikke let af alt politisk Liv.« Det hedder i et Brev til Krieger: »Det jeg i Grunden finder mest interessant herovre er to Føl, som mine Hopper har faaet. Det ene er en Hingst, det andet en Hoppe. Førstnævnte er dristig paatrængende, den sidste er sky, tilbageholdende. De skulde se dem, naar de farer hen over Marken, eller hvor yndigt de bøjer Hovedet for at die. Det er mine daglige Omgangsvener.«

Men Forholdet vendte ogsaa sin Brod indad mod ham selv. »Fattigdommen herude paa Landet gør mig melankolsk,« udtalte han i et Brev til Krieger. »Der er en Mængde Mennesker, der maa føre en fast fortvivlet Kamp for Brødet. Aftenerne er mange Steder mørke, fordi de ikke har Raad til at have Lys. Tiggeriet anses her paa Lolland for et nødvendigt Supplement til Fattigforsørgelsen. Der er en Mængde Arbejdere, som naar Frosten er indtraadt ikke kan faa Arbejde, thi Skovarbejde er der ikke nok af. I Forhold til Kornpriserne stiger ikke Priserne paa Arbejdet. Med alt dette er der vel ikke nogen, der ikke faar Brødet, men det er en trist kummerfuld og fortrykt Tilværelse, som en Mængde Mennesker fører. Dette ved man jo nok, men ét er at vide, noget andet at se. Og naar jeg nu tænker mig dette levende Billede udbredt over hele Jorden og mange Steder i en forhøjet Maalestok, saa er det at jeg bliver melankolsk, det vil sige undertiden,

og den Melankoli nytter ikke noget, derfor er jeg i Reglen i godt Humør. Men i Grunden trykker det mig noget at have det saa godt som jeg har det, men uagtet det i Grunden trykker mig noget, saa vil jeg dog vedblive at have det som jeg har det og saa forekommer det mig, at der er noget Hykleri i det hele.« Han gennemgaar faktisk noget af en Sjælekriser paa dette Punkt og det kan i Sammenhængen være interessant at læse, hvad han mange Aar efter skrev i et efterladt Prædikenmanuskript³⁾ fra 1872 med Tekst om den rige og den fattige: »Med Hensyn til Fortabelse og Frelse kommer det ikke an paa, hvad du ejer, men hvad der ejer din Sjæl. Du kan eje Hus eller Gaard, men ejer Huset eller Gaarden din Sjæl, da er du fortabt. Gud ser gerne, at du er glad. Giveren elsker, at der er Glæde over Gaven, men denne Glæde maa ikke eje din Sjæl, han alene er din Sjæls rette Ejer.«

Alligevel var der ved Siden af dette et stort Lyssyn paa anden Maade. I et andet Brev til Krieger hedder det: »Jeg begynder nu at kende noget til Befolkningen i mit Sogn . . . I det hele taget er det fornuftige Mænd, som jeg har megen Fornøjelse af at tale med. Jo mere jeg lærer at kende Bondestanden, desmere maa jeg underskrive alt, hvad Michelet⁴⁾ siger om Bondealmuen. Det er saa langt fra, at Bondestanden har tabt i mine Øjne ved mit nærmere Bekendtskab med den, at den tværtimod staar langt højere hos mig. Der er noget afrundet, noget klassisk i en saadan Bondefamilie. Der er endnu ikke indtraadt denne Adskillelse mellem den egentlige Familie og Tyendet. Paa de store Forpagter- og Herregaarde er derimod en talrig Tyendeklasse aldeles at anse som Fabrikarbejdere og det som temmelig demoraliserede Fabrikarbejdere. Maaske den Fornøjelse, som jeg har af Bondestanden, staar i Forbindelse med de Berøringer, hvori jeg kommer med den som Præst. Naturligvis er Egoismen ligesaa vel der som andetsteds. Hvad man er fri for er Affektationen, som for en stor Del opraadner de saakaldte dannede Klasser.« Her er Ordet Raaddenskab i hvert Fald anbragt i en anden Forbindelse end den førnævnte.

Livets og Familieforholdenes daglige Gang blev naturligvis helt anderledes end før. Overgangen fra Hovedstaden med de politiske Venner samt Kunstnere som P. C. Skovgaard, J. Th. Lundbye, Constantin Hansen, der dengang malede hans Portræt, Professor

³⁾ I Familiens Eje.

⁴⁾ Fransk Historiker.

N. L. Høyen og Christian Winther som ret hyppige Gæster, en Overgang ogsaa den norske Digter J. Welhaven, til den stille Landsbypræstegaard var meget mærkbar og virkede stærkt, men baade Mand og Hustru fandt sig hurtigt og virkelystne tilrette. Selvfølgelig medførte mange af deres Ideer og Skikke stor Forundring og megen Omtale blandt Befolkningen, men Ægteparret forstod ved deres Hjertelag og indsigtfulde Evner at komme i god og udmærket Stilling til den. Ikke mindst vandt den yndige og begavede Præstefru deres taknemlige Paaskønnelse for sin venlige og praktisk hjælpsomme Færd. Hun besøgte Konerne i Hjemmet, tog sig af fattige Børn og bistod Beboerne med Raad og Hjælp ved Smaasvagheder og mindre Sygdomstilfælde. Præstegaarden var ringe og ikke lidt forfalden, men hun lod istandsætte og tilbygge, pyntede op i Stuerne med smukke Dekorationer og fyldte Haven med sjeldne Planter og gode Frugtræer. Om sig selv skrev Monrad til Orla Lehmann: »Jeg har fra Barnsben af været vant til Arbejde og det hører paa en Maade med til mit daglige Brød og det savner jeg da heller ikke her.⁵⁾

Smukke Raderinger — fortrinsvis Rembrandtske, som Monrad særlig elskede — skaffede Høyen dem fra københavnske Auktioner. »Det er mig umuligt at faa Ro til min Prædiken inden jeg har gjort en lille Bestilling,« hedder det i et Brev til ham fra Monrad, som i et andet erklærer: »Jeg føler mig tilfreds i mine Forhold herovre. De indskrænker sig rigtignok saa godt som udelukkende til Vester Ulslevs Bønder. Jeg har en Del af Tidens store Spørgsmaal for mig, vel i det smaa, men tillige i det virkelige. Dagen gaar saa underlig hurtigt afsted, at jeg egentlig ikke kan sige, at jeg savner Hovedstaden med Undtagelse af mine

⁵⁾ I »Kristeligt Dagblad« for 6. Januar 1950 omtales nogle gamle Optegnelser af en lollandsk Præstedatter E. W., som bl. a. skriver:

»En stor Begivenhed for Egnen var det, da »Master Monrad«, som han dengang kaldtes, kom til Egnen som Præst. Han og hans aandrige, begavede Hustru bragte mange nye Idéer og nye Skikke med, som vakte stor Forundring og megen Omtale, og det var meget interessant for Præsten, naar han deltog i deres Konventer.

Det vakte saaledes megen Opsigt, at Fru Monrad gik i hvide Kjoler, og at hun sagde: en Statue og ikke en Staty, som ogsaa, at de indrettede nogle Værelser i den lille lave Præstegaard i pompejansk Stil med Basreliefs over Dørene og forsynede Haven med sjældne Planter og Træer.

Man mærkede i det hele den nye Tids Luftninger. Der taltes om Politik, og jeg hørte ofte det mærkelige Ord »Konstitution« uden at ane, hvad Ordet betød. Orla Lehmann holdt en Tale paa Følster, som han fik Straf for. Hans Navn var i alles Munde, hans Billede saas overalt paa Pibehoveder, Chokolade osv.«

Omgangsvener og i Særdeleshed savner vi da dig⁶) . . . det skærer os i Hjertet, at vi paa Søndag ikke kan gaa hen paa dine Forelæsninger, de 6, vi har hørt, har virkelig haft Betydning for os for hele Livet.« Til Krieger skrev han: »Nu har jeg da været i ét Aar i Vester Ulslev og dersom jeg i alle mine Aar vil blive saa tilfreds, saa vil jeg dø møt af gode Dage,« men man maa ikke overhøre den underliggende Selvironi.

Bøger (saavel danske som fremmede) skaffede Krieger ham og Monrad fik læst meget og i mange Retninger, religiøst, filosofisk, skønlitterært og landbomæssigt — det sidste som Udtryk for nyvakte Sider i hans folkelige Interesse, hvor ogsaa Fæstevæsenet optog ham sammen med baade hjemlig og udenlandsk Landbolovgivning, ogsaa som Tilskyndelse til at klare sin Stilling til den efterhaanden stærke særlige Bondebevægelse, idet han ikke havde sluttet sig til Bondevennernes Selskab af en vis Frygt for, at det skulde frigøre altfor revolutionære Kræfter, der vilde bortskylle »Retten og Retfærdighedens Grænse« som han senere udtrykte det engang i Folketinget. Han havde set, at »der i Landbostanden var en rig Masse af slumrende Kræfter«, men saa ogsaa, at der i disse Kræfter kunde være »noget uberegneligt«, saa den, der satte dem i Bevægelse, maaske blev »ikke disse Kræfters Fører, men disse Kræfters Træl«. »Søren Kierkegaard tror jeg De har forsvoret at læse,« skrev Krieger til ham og det er troligt nok, at Monrad i Kierkegaards gaadefulde Skrifter med deres ganske vist ofte bedaarende Tale dog har fundet for meget af en vis livsmæssig Negativitet, som lod ham forblive kold overfor dem. Monrads Aand krævede Livsfylde.⁷) Først paa Ny Zeeland læste han Kierkegaard med Interesse. »Der er godt Forslag i de Karle,« skrev han om Kant og Luther.

⁶) Senere i Livet (Politiske Afhandlinger) skrev han om Høyen: »Hvor kunde han ikke fortælle! Han brugte ikke Billeder, men hans Fortællinger blev af sig selv til Billeder. Hans Skildringer var Syner. Hvor langt Kunstværkerne end var borte, hvor lang Tid der end var gaaet, siden han havde set dem, saa var det klart, at de stod lige saa levende for hans Øje som om de var tilstede. Her i Landet i det mindste er der ingen, der har et saa fint Øje og et Øje med en saa trofast Hukommelse. Hvad han saa, magtede han at udtrykke i Ord. Kunstværkernes Aand spejlede sig i hans glødende Tale, og for hans undrende Fantasi hævede sig Bygninger, Statuer, Malerier. Skade, at der ikke var Stenografer paa Høyens Forelæsninger.«

⁷) Derimod lod han efter Nytaar 1848 Hother Hage købe til dem Kierkegaards nyeste Værk, som »min Kone har stor Forlængsel efter at faa.«

Særlig sendte Krieger i omfattende Grad historisk Litteratur og specielt vedrørende Hertugdømmernes Forhold. Men denne sidste særdeles dybtgaaende Læsning kastede for første Gang en stærk Tvivl ind i Monrads Sjæl overfor de gængse Forestillinger herhjemme med Hensyn til Sønderjyllands Stilling i den fælles Rigssammenhæng. For at forstaa hans Holdning vil det her være nødvendigt i korte Træk at fremhæve Fyrrernes nationale Hovedlinier. Paa dette Omraade skulde han til sin Tid lide set fortvivlede Nederlag.

Den ganske utrolige Letsindighed, hvormed den danske Regering gennem Tiderne baade sprogligt og kulturelt havde vanrøgtet Danskhedens Sag i Sønderjylland, hævnede sig voldsomt i det nittende Aarhundrede, da Nationalfølelsen vaagnede stærkt og kraftigt saavel paa dansk som tysk Side i de tre Hertugdømmer, der hørte under den danske Krone. Sønderjylland til Ejderen havde været Danmarks Sydgrænse fra Oldtiden, Lauenborg tilbyttede vi os 1815 for svensk Pommern, men Holsten var allerede 1460 ved Arv kommen under den danske Konge og fra Forbindelsen med dette rent tyske Hertugdømme — der stadig stod under det tyske Forbund med den danske Konge som tysk Forbunds fyrste — stammer Sønderjyllands nationale Ulykke, som tankeløse Regeringer forsømte at afværge. Som en Kræftskade aad Tyskheden sig op i det danske Statslegeme, der først i det nittende Aarhundredes Midte tog sig sammen til en kraftig Modvirkning, men da var desværre for meget ødelagt. Den sydlige Halvdel af Sønderjylland eller Slesvig, som det var blevet almindeligt at kalde Hertugdømmet, var tabt for Danskheden.

Som to hidsigt brydende Strømninger skød de nationale Bevægelser samtidigt frem i Hertugdømmerne. Den ene kaldte naturnødvendigt paa den anden. Den slesvig-holstenske Bevægelse, der omfattede Holsten (Lauenborg holdt sig nærmest passiv) samt Slesvigs sydlige Del med Flensborg som det omtrentlige Delingspunkt, vilde samle alle tre Hertugdømmer under en særlig Forfatning og indgaa under det tyske Forbund. Den blev en Oprørsbevægelse mod den danske Krone, men overfor Forrædernavnet maa det ikke glemmes, at for mange af dens ledende Mænd stod den som en retfærdig Sag med store Idealer om et selvstændigt Slesvig-Holsten, der vel skulde være tysk, men dog under en egen Hertug danne et særligt Hjemland midt imellem Danmark og Tyskland. Den sønderjydske Bevægelse, der samlede den stadigt danskfølende Befolkning i Nordslesvig, maatte i Begyndelsen virke under Modstand fra Konge og Embedsstand og kæmpe mod gammel Sløvhed og Vane, men den genrejste

danske Aand arbejdede sig frem til en virkelig Selvfornyelse trods Tidens Vanrøgt.

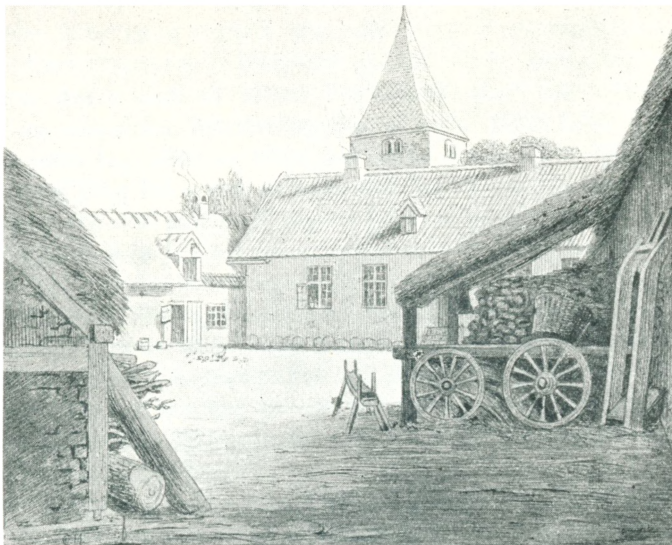
I Danmark dannede der sig tre Opfattelser af Forholdet til Hertugdømmerne. Helstatsmændene vilde paa Grundlag af den danske Konges nedarvede Krav sammenknytte alle Statsdelene til en fast og organisk Helhed, hvorimod Ejderdannerne ønskede Slesvig løst fra Forbindelsen med de andre Hertugdømmer og inddraget under en fælles fri Forfatning med Kongeriget, saa Ejderen paany blev fastsat som Danmarks gamle historiske Grænse. Mellem disse to Betragtninger bevægede sig Delingstanken, hvorefter Slesvig skulde deles efter Nationaliteterne og kun den nordlige Del knyttes til Danmark, men den sydlige lægges sammen med Holsten og Lauenborg til en tysk Forbundsstat.

Monrad sluttede sig oprindeligt og paa en Maade dybest set altid til Helstatsopfattelsen. Straks fra Begyndelsen var der for hans Tanke noget naturligt og selvfølgelig i Arvegrundlaget — saadan som han opfattede det — som den Grundvold, hvorpaa den danske Krone skulde samle alle Landsdelene til et fælles Hele med Frihed i Enkelthederne. Allerede i det andet Nummer af »Flyvende politiske Blade« 1840 havde han efter sit daværende Syn i Forbindelse med Frihedsbetragtningerne givet en historisk Oversigt over Rigets statsretlige Forhold til Hertugdømmerne og udslynget de før anførte Ord: »Lad én Stændersal omslutte Holstens, Slesvigs, Jyllands og Østifternes folkekaarne Mænd. Sandelig de vil inden stakket Tid lære at forstaa ej alene hverandres Ord, men ogsaa hverandres Sind. Mægtig er Provinsforskelligheden, mægtig er Folkeejendommeligheden, men mægtigere end alt er Friheden. Den og maaske den ene vil forvandle de splittede Provinser til ét Rige, de adspredte Menneskehobe til ét Folk.« Det var dengang hans Tanke, at en vidtgaende Folkefrihed som et vældigt altoverskyggende Fællesgode skulde binde de nationale Modsætninger i et lykkeligt berigende Samliv.

Men hurtigt⁸⁾ saa han, at det var langt mere end en Provinsforskellighed, der skulde overvindes med Hensyn til det tyske Holsten paa Grund af dets Tilknytning til det tyske Forbund og det tyske Livssyn, og faa Maaneder efter ved 28 Majfesten (der holdtes hvert Aar til Minde om Anordningen af denne Dato 1831 om Stænderforsamlingernes Oprettelse) udbragte han — paa Grundlag af hans Artikel i Dagbladet Fædrelandet Dagen

8) Stærkt bidrog hertil en skarp Polemik i Juni 1840 med det slesvigholstenske »Kieler Correspondenz-Blatt«, som angreb hans Udtalelser om Holsten i »Flyvende politiske Blade« Nummer 2.

før — et Leve for de *tre forenede* Stænders Skattebevillingsret, hvorved han udelukkede Holsten som den fjerde. Med en vis Usikkerhed paa Grund af hans stadigt hemmelige Kærlighed til Helstaten vedblev han herefter i det praktiske at tildele Holsten en Særstilling og gjorde i Dansk Folkeblad 12. Juli 1844 Forholdet saaledes op: »Holder man sig saaledes de bestaaende Forhold for Øje, lader man ej Ønsket om, hvad der skulde være, fordunkle Anskuelsen af, hvad der er, saa maa man erkende: 1) At den danske Stat bestaar af tre Provinser, Danmark med en ren dansk, Holsten med en ren tysk og Slesvig med en blandet Nationalitet. 2) At der i den danske Stat ej bestaar nogen sand og virkelig Statsenhed, men at Staten i statsretlig Henseende falder i to store Hoveddele, den Del, der staar under, og den Del, der ikke staar under det tyske Forbund. 3) At man, naar man vil ordne Administrationen i Overensstemmelse med de bestaaende Forhold, bør lade *Tredelingen* være det bestemte i *Provinssfæren*. 4) At i *Statssfæren* *Tvedelingen* bør gøre sig gældende i den øverste Administrations Foranstaltninger, hvorimod det under de nuværende Forhold ikke synes nødvendigt, at den trænger sig ind i selve Organisationen af den øverste Administration.« Et Par Maaneder senere, da A. S. Ørsted i Viborg Stænderforsamling havde hævdet, at Holstens Forbindelse med Slesvig maatte vedblive for at det sidste kan være det forbindelse Mellemlid mellem Kongeriget og Holsten, skrev han i Dansk Folkeblad: »Det er imidlertid meget beklageligt, at de, der hylder denne politiske Anskuelse, overser, at Slesvig for at kunne være et Mellemlid mellem Provinsen Danmark og Holsten ligesaavel maa staa i Forbindelse med Provinsen Danmark som Holsten. Os forekommer det at være indlysende, at naar Knippsbro skal være et Forbindelsesled mellem Christianshavn og København, saa maa den ikke alene staa i Forbindelse med Christianshavn, men ogsaa med København.« Til Krieger skrev han tre Aar efter: »Jeg hælder bestandig mere til den Mening, at Holsten maa udelukkes af alle de mange Grunde, som atter og atter er bleven fremsatte, og navnlig af den, at vi har Forbundet imod os, at vi om kortere eller længere Tid vil have en preussisk Storm, at en saadan (fælles) Forsamling vilde komme til at staa under Forbundet, der vil kunne kassere dens Beslutninger for Holstens Vedkommende og gribe forstyrrende ind i hele dens Virksomhed. Holsten bringer os paa en skæv Maade ind i russiske Intriger og under Forbundets Magtsprog. I to Ord: undertryk Slesvig og giv Holsten fri.« Og i en Artikel »Tilbageblik paa egne Ytringer« i Bladet Fædrelandet 5. Maj 1848 bekender

Vester Ulslev Præstegaard
Haandtegning af Constantin Hansen 1847

Emilie Monrad med Datteren Karen
Malet af Constantin Hansen 1858 (privat Eje)

han: »De, der har fulgt mine Ytringer gennem flere Aar, vil maaske ofte have undret sig over min Forbeholdenhed angaaende flere Punkter i Holstens Forbindelse med Danmark. Jeg tilstaaer det ærligt, at denne Forbeholdenhed har været begrundet i en ængstelig Bekymring for at fare vild i dette Livsspørgsmaal, som jeg atter og atter har taget under Overvejelse, og jeg skammer mig ikke ved at bekende det, at ogsaa nu vil Holstens Løsning fra det øvrige Monarki fylde mig med Smerte. Paa den anden Side maa jeg tilstaae, at den nære Forbindelse med Holsten siden 1844 er bleven langt betænkeligere.« Han hentyder her til det nationale Tilbageskridt med Sprogpattentet af 29. Marts 1844, hvorefter Retten til at tale Dansk i den slesvigske Stænderforsamling skulde indskrænkes til dem, der ikke var det tyske Sprog mægtigt, hvilket gav de to Hertugdømmer en nærmere og farlig indbyrdes Tilknytning ved Siden af det nationalt uretfærdige i Bestemmelsen.

Med Smerte — som han siger — forlod han Helstaten af Hensyn til faretruende tysk Indblanding, men bevarede altid sin skjulte Forkærlighed for Tanken og udtalte senere i Livet efter Hjemkomsten fra Ny-Zeeland i »Politiske Drømmerier«, at han følte »ikke liden Sympati« med de »gamle trofaste Mænd, paa hvem Elbens Vande udøver den samme fortryllende Indflydelse som Zion paa Israels Børn, da de sad og græd ved Babylons Floder«. Og som gammel Mand skrev han i 1877 i »Politiske Breve«: »De er fældede, de stolte Ungdomsforhaabninger, gennem Frihed at føre de forskellige Nationaliteter til et fredeligt Samliv.«

Alt dette bliver imidlertid senere behandlet. Her skal kun som et betydningfuldt Punkt i Udviklingslinien berøres den Tvivl, som Bøgerne fra Krieger kastede ind i Monrads Sjæl overfor Ejderpolitiken. Som nogenlunde trofast nationalliberal var Krieger med visse Svingninger i alt væsentlig dens overvejende Tilhænger og Monrad havde følt sig tvunget til at indlade sig med den paa Grund af de vaagnende Betæneligheder vedrørende Holsten. Nu skrev han til Krieger om de laante Bøger og Skrifter, at af dem »har jeg faaet uhyggeligt Indtryk, thi det forekommer mig rigtignok, at den slesvigske Sag har temmelig svage Fødder at staa paa.« Krieger blev opskræmt og svarede tilbage: »Hvad er det for utilladelig Tvivl om Slesvig, kære Monrad? Til Deres Hvisken ved jeg ikke, hvad jeg skal sige, jeg vil kun bede om én Ting, og det er, at det kommer til en Afgørelse denne Gang om Slesvig er dansk eller ikke.« Men Monrad forstærker blot sine Ord og erklærede en Maaned senere: »Jeg er bleven

modløs ved at læse Modarbejderne.« Ogsaa her overfor den nationalliberale Rettroenhed saavel som overfor den religiøse slap Tvivlen ham aldrig senere. Derfor skal man ikke tage det altfor højtideligt, naar Krieger langt senere i sine offentliggjorte Dagbøger skriver: »Monrad har iblandt de mange rige Evner, der er forlenede ham, ikke faaet den: at indgyde Tillid. Der er ingen, der tror ham, og han tror ingen.« Det betyder væsentlig kun dette, at Monrad ofte og stundom ret pludseligt drog ganske andre Slutninger end sine Venner og Omgivelser, der opfattede deres egen fastgroede Anskuelse som den eneste normalt rigtige og tænkelige, hvilket Krieger ikke tilstrækkeligt forstod og derfor kølnedes deres Forhold efterhaanden, saa Krieger i Dagbøgerne raillerer over Monrad, der efter hans Mening optræder selskabelig forkert ved Hoffet og opfører sig som en gal i Henvendelser til Diplomater og Politikere, og helt bittert blev det, da Krieger ikke trods visse Aftaler blev Udenrigsminister i Monrads Ministerium inden Krigen 1864.⁹⁾

Politisk var det gamle sandelig ingenlunde forbigangent¹⁰⁾ under Præstegerningen, men det var saa levende som nogensinde. Det var overflødigt, naar Krieger skrev til ham: »Gud naade Dem, hvis De lader Deres nye Stilling faa Magt over Dem,« og senere: »I Sverige i det mindste er man vant til, at Præster fører Ordet om Banker og Biskopper om Statsgæld.« Det politiske optog ham i den Grad, at han lagde det ind allevegne — saaledes i et Brev til Krieger: »Deres Guddatter (Datteren Louise Dorothea) kan nu staa ene. Gaa vil hun derimod ikke. Naar hun staar og ryster og ikke tør gøre et Skridt og er færdig til at synke i Knæene, saa tænker jeg, ja saa tænker jeg paa Danmarks Regering.« Faa Uger efter Tilflytningen skrev han til

⁹⁾ Ligesom med Bøgerne til Monrad gik det Krieger, da han paa sine ældre Dage kom i nær Forbindelse med Historikeren A. D. Jørgensen, som syslede med Sønderjyllands Historie, og forærede ham en stor Mængde Bøger vedrørende denne, alle Tidsskriftrækker og en stor værdifuld Litteratur, men det gav ogsaa her et andet Resultat end Krieger tænkte. A. D. Jørgensen styrkedes i en modsat Opfattelse af Ejderpolitiken og siger: »Det var jo en Selvfølge, at jeg maatte blive opmærksom paa, ja dybt fortrolig med den store Begrænsning i Kriegers Evne og Synskreds.«

¹⁰⁾ I sine Dagbøger skriver Krieger 31. December 1863, at Monrad »i sin Tid for at blive Præst gav det endnu i Kabinetet liggende Revers om at opgive politisk Forfattervirksomhed«, men efter en grundig Undersøgelse oplyser Asger Nyholm i »Religion og Politik«, at Paastanden skyldes en komplet Misforstaelse — selvfølgelig. Kriegers Venskab var i det hele taget noget problematisk.

Høyen: »Jeg gaar i Dag og ved ikke om jeg er — jeg vil ikke sige købt eller solgt — men valgt eller ikke valgt, thi i Gaar var jo Valgene i København og i Morgen faar vi først Posten. Det vil jo ikke være uden Indflydelse paa min Stilling om dette sker eller ikke sker og derfor længes jeg meget efter Posten i Morgen.« Den bragte ham gode Efterretninger. Ved Valgene til Østifternes Stænderforsamling 23. December 1846 valgtes han til fjerde Deputeret for København med 530 Stemmer af 653 — der var ialt 1710 stemmeberettigede, saa Deltagelsen var ikke overvældende. Men Kongen blev mindre glad, hvorom Monrad fortæller i et Brev til Høyen: »Gad (Stiftets Biskop) var her forleden Dag paa en Gennemrejse og fortalte, at Kongen var meget vred over, at jeg er bleven valgt til Deputeret, at han havde paalagt ham at bruge al den Indflydelse, som en Bisp jo maatte have over en Landsbypræst, til at formaa mig til ikke at modtage Valget. Hans Majestæt ytrede fremdeles, at jeg vilde skuffe ham, dersom jeg modtog Valget. Det er en storartet Virksomhed hos Danmarks Konge. Jeg er meget glad over, at jeg ikke talte et eneste ord med ham førend efterat jeg havde faaet Kaldet og at jeg, mens min Ansøgning var inde hos ham, skrev en Artikel: Davids Drøm og Lehmanns Forslag,¹¹⁾ der tydeligt lagde min Anskuelse for Dagen, samt endelig at jeg udtrykkelig sagde til Knuth inden der afgik nogen Indstilling, at jeg ikke ved min Stilling som Præst vilde anse mig for bunden til ikke at modtage noget Valg.« Og med en Ironi, som han har vanskeligt ved at tilbageholde, tilføjede han: »Det gør mig naturligvis meget ondt, at jeg desuagtet har skuffet Kongen, men min Sorg herover formildes dog noget ved, at jeg er aldeles uskyldig deri. Tal iøvrigt ej derom.« Til Krieger hed det: »Saa stor Finansmand forekommer det mig dog, at Kongen maa være, at han kunde indse, at jeg ikke for et afsides Landsbypræstekald vil sælge min Samvittighed. At han overhovedet skulde tro, at der kan være et usælgeligt Menneske, det forlanger jeg ikke.« Det var forøvrigt i denne Samling han var med til at støtte Forordningen om Negerslaveriets gradvise Ophævelse.

Gennem en omfattende Brevveksling stod Monrad i stadig Forbindelse med Venner og Meningsfæller i Hovedstaden og fulgte godt med i Tilstanden¹²⁾ ligesom Krieger besøgte ham i Sammerferien 1847 og indgaaende drøftede Forholdene med ham.

11) Den hed omvendt: Lehmanns Forslag og Davids Drøm.

12) Se Brevvekslingen mellem Krieger og ham samt P. Vedel i Danske Magazin 1840, 7 R., 3. B.

Krieger opfordrede Monrad til at udarbejde et Forfatningsudkast, der kunde være tilrede i indtrædende Tilfælde, men Monrad afviste Tanken om denne rent akademiske Udfoldelse, idet han netop var flygtet fra det teoretiske. Han hævdede som Betingelse for Lysten og Fornøjelsen ved et saadant Arbejde, at man maatte have hele den udførende og den forberedende Magt, hvilken Mulighed han — som før berørt — mente laa meget fjern endnu. Heri var Krieger, som havde kunnet følge de senere Ting paa nærmere Hold, dog ikke enig med ham og Krieger fik Ret. Der skete visse svage Begyndelser, fordi man — efter Abraham Lincolns Ord — vel kan narre et helt Folk en kortere Tid og en Del af et Folk altid, men man kan ikke altid narre et helt Folk. Allerede i Februar havde Kronprinsen (den senere Frederik VII) indsendt en Forestilling, som han havde ladet udarbejde af Stiftamtmand C. E. Bardenfleth, om Indførelse af en konstitutionel Forfatning uden at Kongen dog dengang tog Hensyn dertil, men hen paa Sommeren bad Kongen sine Statsministre udtale sig om Monarkiets Forfatningsspørgsmaal og selv den gamle 83aarige stærkt konservative Justitsminister P. C. Stemmann erklærede da, at en friere Udvikling kunde være ønskelig, fordi man kunde »befrygte, at tilkommende Eneherskere ikke maatte besidde den Visdom, Erfaring og høje Ædelsind, hvormed Riget for Tiden styres« — et Udtryk for den i vide Kredse herskende Mistillid til Tronfølgeren for hans ret angribelige Færd og Privatliv. Efter at Kongen havde gjort sig bekendt med Ministrenes indbyrdes afvigende Opfattelser blev Resultatet, at han bad anden Deputeret i Rentekammeret Etatsraad P. G. Bang paa Grundlag af de forskellige Aktstykker og Betænkninger udarbejde et Udkast med Grundtrækkene til en Forfatningsreform. Hurtigt og ihærdigt arbejdede Bang efter eget Sigende »Natten med Dagen« og kunde allerede anden Juledag aflevere sit Forslag, som Kongen syntes særdeles tilfreds med og derefter indkaldte til Statsraadmøde om Sagen den 6. Januar, men det maatte udsættes paa ubestemt Tid paa Grund af den svage Konges stærkt tiltagende Sygdom — en ondartet Blodforgiftning. Da Kongen anede, at den vilde blive til Døden, skrev han 9. Januar et Brev, som først umiddelbart efter hans Bortgang skulde overgives Kronprinsen, og udtalte deri, at »da det staar i Guds Haand, om jeg rejser mig af denne Sygdom, saa anbefaler jeg Kronprinsen ved sin Regerings Tiltrædelse at tilsige det danske Folk og Hertugdømmerne en fælles konstitutionel Forfatning.«

Den 20. Januar døde Kongen og alle følte, at vidtrækkende Forandringer kunde indtræffe uden at det dog var muligt at for-

udse noget som helst om Begivenhedernes Gang, men den store Omvæltning kom dog ikke før det hjemlige Røre mødtes med den vældige Luftning ude fra Europa, der vakttes ved Februarrevolutionen i Frankrig — Revolutionernes Land — og bredte sig ud over Kontinentet. Denne revolutionære Bevægelse paa-virkede den Udvikling og de Optrin i Holsten og Sydslesvig, der endte med aabenbart Oprør.

For anden Gang traadte Monrad nu frem efter et Tronskifte. Mens det første Gang var i Haab og Beundring for hans Evner skete det — som A. D. Jørgensen har skrevet — nu i glad Forvisning om, at han var Manden til Sejr og Lykke.

VII

FRIHEDSRØRET I BEGYNDELSEN AF 1848

I sin fjerne Præstegaard modtog Monrad gennem Breve fra Krieger og andre Venner Meddelelsen om Kongens Død, der gjorde et overvældende Indtryk paa ham — ikke fordi den i og for sig voldte ham nogen Sorg, men paa Grund af de store Muligheder den aabnede, og drevet af sin spændte Forventning samt Vennernes indtrængende Opfordringer rejste han straks til Hovedstaden for at være midt i Forholdenes Brændpunkt. »Skulde nogen kunne holde Stumperne sammen,« skrev Krieger med Hentydning til visse Splittelsestendenser indenfor Liberalismen, »saa maatte det være Dem«. Den store Albatros løftede atter sine Vinger.

Som ved det foregaaende Tronskifte rejste der sig øjeblikkelig fra mange Sider stærke liberale Krav og Tilkendegivelser, der allerede havde været tilrettelagt i Dagene forud. Frihedsbevægelsens Ledere havde forberedt sig paa at udnytte Situationen straks og appellere til den nye Konges folkelige Sympatier for at afværge de gamle Ministres Indflydelse paa hans Stilling. Det stærkest virkende Fremstød blev foretaget af de to politiske Professorer J. F. Schouw og H. N. Clausen med et Forfatningsforslag i et opsigtsvækkende Skrift »Ved Tronskiftet 1848«, der blev trykt selve Dødsnatten og næste Eftermiddag revet bort hos Boghandlerne i Tusinder af Eksemplarer, hvorhos Forfatterne den følgende Dag hædredes med et Fakkeltog. Forslaget var særdeles moderat og mødte kun Modstand fra strengt konservativ Side, det var ejderdansk præget og holdt sig væsentlig til den hidtidige Stændervalglov, men krævede Skattebevillingsret, Ministeransvarlighed og Rigsdagsandel i den lovgivende Myndighed.

Skriftet bidrog stærkt til i vide Kredse at forøge en mistænksom Uvilje mod et om Morgenen efter Tronskiftet udsendt aabent Brev fra den nye Konge Frederik VII, der indskrænkede sig til almindelige Talemaader om at tilendebringe den af hans Fader paatænkte Ordning af Statens offentlige Forhold og betrygge Borgernes gensidige Rettigheder, fremme Enigheden og befæste Samfundets Styrke og Hæder, men uden noget bestemt Tilsagn om Indførelse af en virkelig konstitutionel Forfatning. Denne ganske intetsigende Udtalelse var fremgaaet som et Kompromis af stærkt

brydende Meninger paa et under en ret uhyggelig Stemning afholdt Statsraadmøde Natten efter Kongedødsfaldet og man var i Offentligheden overordentlig spændt paa Regeringens næste Skridt. For de liberale Ønsker lovede det ikke noget godt, at Kongen (efter Henstilling i sin Faders efterladte Brev) paa det natlige Møde havde udnævnt den — ganske vist loyale og rigstro — holstenske Greve Carl Moltke til Gehejmestatsminister ligesom frisindede Adresser til Kongen fra den københavnske Borgerrepræsentation og de Stænderdeputerede blev afvist, hvilket gav Anledning til et mindre Opløb paa Christiansborg Slotsplads og en stadig kraftigere Opposition ude i Folket.

De i det natlige Statsraadmøde paabegyndte Forfatningsovervejelser fortsattes i et nyt Møde 24. Januar under Tilkaldelse af forskellige udenfor Kabinettet, i hvilket Kongen dog foruden Carl Moltke nu ogsaa havde optaget sin mindre aristokratiske Ven Stiftamtmand C. E. Bardenfleth, og endte fire Dage senere med Vedtagelse af et offentligt Forfatningsreskript — den saakaldte Kundgørelse af 28. Januar, der »af fri kongelig Magtfuldkommenhed« gav Løfte om Indførelse af en Fællesforfatning, som »lige meget egner sig til at betrygge vor Krones uantastelige Rettigheder og til at sikre saavel samtlige vore kære og tro Undersaatters Rettigheder i Almindelighed som de for de forskellige Landsdeles Indvaanere særegne Rettigheder og Interesser«. Gennem fælles Stænder for Kongeriget og Hertugdømmerne med lige Antal Medlemmer fra hver Side og afvekslende Samlingssted skal Folkets Rettigheder »bestaa i en besluttende Medvirkning ved Forandring i Skatterne og ved Finansstyrelsen saavel som ved Udgivelsen af Love, der angaar Kongeriget og Hertugdømmernes fælles Anliggender«. Tillige kan Stænderne indgive Andragender om andre fælles Interesser, hvorhos baade dansk og tysk Sprog skal beskyttes i deres Ret i Sønderjylland. Bestemmelserne i Forfatningsudkastet skal inden de faar Lovkraft forelægges »indsigtsfulde og erfarne Mænd« til fælles omhyggelig Overvejelse. Denne Forsamling skulde tælle 52 Medlemmer med lige mange fra Kongeriget og Hertugdømmerne, 16 skulde vælges af Kongen, 24 klassevis af Stænderforsamlingerne og 12 af den overordnede Gejstlighed, Universiteterne og Hertugdømmernes Prælater og Ridderskab. Dansk og Tysk skulde være ligeberettiget ved Forhandlingerne og Resultatet forelægges Kongen til Beslutning.

Efter Godkendelsen i Statsraadet var det danske Eksemplar af denne Kundgørelse bleven oplæst af A. S. Ørsted, det tyske af Carl Moltke og derpaa overrakt Kongen til Underskrift. »Under

den dybeste Tavshed,« fortæller P. G. Bang, »saa Pennestrøget tydelig kunde høres, tog Kongen Pennen, underskrev med fast Haand Reskriptet og dermed Enevoldsmagtens Afskaffelse. Alle rejste sig og udbragte for Kongen Ønsket om, at det nu foretagne vigtige Skridt maatte blive til Velsignelse for Fædrelandet.« Et dybt Skel var her sat mellem Fortid og Fremtid. Efter to Aarhundreders Raaderum havde Enevælden overlevet sig selv og sank nu stille i Graven. En Kommission bestaaende af de tre nævnte Mænd — Ørsted, Moltke og Bang — blev nedsat til at udforme de nærmere Enkeltheder i selve Forfatningsudkastet.

Trods sin tidshistoriske Betydning vakte Kundgørelsens beskedne Tilsagn ingen Folketaknemlighed, mange var dybt skuffede og Utilfredsheden voksede. Den 27. Januar var Monrad kommen til København og besøgte samme Aften Bang, som han kendte særdeles godt, og fik af ham den første Underretning om det forestaaende Reskript. Monrad tog Sagen langt roligere end de øvrige liberale Ledere. I et Brev til Hustruen meddeler han: »Herinde lader det til, at man aldeles ikke er tilfreds med Konstitutionsforslaget. Navnlig er det nationale Parti (Grundtvig & Co.) meget forbitret. Enkelte andre, f. Eks. Madvig, er ogsaa yderst opbragte. Hele Oppositionen, f. Eks. Clausen, Schouw, er ingenlunde tilfredse. I Lørdags (den 29. Januar) var der en lille Forsamling hos Schouw bestaaende af Clausen, Flor, Madvig, Hvidt, Ploug, Krieger og mig. Stemningen var mørk, jeg maatte være den moderate og jeg søgte at formaa dem til at se lidt paa Forslaget før man tog nogen Beslutning. Dersom de ikke beslutter sig til at lægge en ordentlig Plan og organisere et Parti vil denne misfornøjede Stemning ikke være til nogen Baade. Jeg selv vil se Tiden lidt an inden jeg tager nogen endelig Beslutning eller fatter nogen endelig Mening.«

Dette betyder ikke, at Monrad i nogen Maade var mere tilfreds end de andre forsaavidt angaar de enkelte Bestemmelser, men han var klog nok til at se, at man ikke skulde støde den udrakte Haand tilbage, men gennem et kraftigt Ryk drage den endnu nærmere og udløse den golde Misfornøjelse i et positivt Arbejde for en radikal Udnyttelse af det tilbudte. Derfor drog han atter tilbage til sin stille Landsby for i ensom Ro at overveje Sagen og derpaa gribe ind med fuld og behændig Slagkraft.

I Mellemtiden skrev Madvig i »Fædrelandet« for 4. Februar en Artikel, der angreb Regeringens Forfatningsplan udfra den særligt nationale Side med f. Eks. Bestemmelsen om ligesaa mange Repræsentanter for Hertugdømmerne som for Kongerigets langt talrigere Befolkning samt Rigsforsamlingernes skiftende Sam-

mentræde begge Steder. »Bliver den ny Forfatning,« hævdede Madvig, »opbygget paa den Grundvold, der er antydet, vil Efterkommerne vistnok *derfor* lige saavel kunne se en Stat, der gaar fra Elben til Skagen og Øresund, men om ikke i denne Stat det Folk, hvis Erindring den danske Historie er, som har udviklet den danske Nationalkarakter og har sit Mærke i det danske Sprog, vil under Sorg og Nød forsvinde og gaa over i en anden Skikkelse, det er Spørgsmaalet.«

Den berømte Videnskabsmands Angreb havde stor Virkning, men Monrad slog det afgørende Slag med fire Artikler i samme Blad for 21.—24. Februar, der udkom i Særtryk under Titlen »Reskriptet af 28. Januar 1848«. Hans Indlæg var under den herskende Situation intet mindre end en Samfundsbedrift, der viste hans overlegne dialektiske Evner til at analysere de forskellige Tilskyndelser bag det officielt foreliggende. Glimrende forstaar han paa den Maade at gennemføre det geniale Skaktræk at drage Kongen personlig helt ud af de reaktionære Bestræbelsers snedige Spil og derved give ham fri Bane for en fuld demokratisk Udfoldelse i Konstitutionssagen. Samtidig faar Monrad Lejlighed til efter sin uangribeligt tilslebne og mesterligt beherskede Metode at fælde en i Konklusionen knusende Dom over Kristian VIII, hvis ubønhørlige Modstander han forblev udover Graven. Det skal nok gælde, at denne dybtliggende Ungdomsuforsønlighed var medvirkende, naar Monrad mod sit Livs Slutning havde tunge Samvittighedskampe med Hensyn til Fadervors femte Bøn om menneskelig Skyld og Tilgivelse.

Monrad gaar grundigt tilværks (»Bombardéartiklerne« blev de senere kaldt) og begynder med det nævnte otte Dage før Reskriptet udsendte aabne Brev, hvor det hed, at »det skal være vort første og vigtigste Formaal at følge vor højtelskede Faders ophøjede Eksempel og som han at forene Mildhed med Retfærdighed i vor Regering, at omfatte samtlige Landsdeles Beboere med lige landsfaderlig Kærlighed og ikke alene at fortsætte de af ham begyndte Forbedringer i Forvaltningen, men ogsaa at tilendebringe den af ham paatænkte Ordning af Statens offentlige Forhold, hvis Fuldførelse alene ved vor højtelskede Faders Sygdom og Bortkaldelse er bleven udsat og som tilsigter at betrygge Borgernes gensidige Rettigheder, i vort elskede Fædreland at fremme Enighed og dermed at befæste Samfundets Styrke og Hæder«.

»Lad os standse et Øjeblik ved disse Ytringer,« siger Monrad. »Det er af stor Vægt og Betydning at gennemskue dem og det, som ligger bag dem, for at ikke hans Majestæts Stilling til hans

Folk lige ved hans Regeringstiltrædelse skal komme under en falsk Belysning.

Opkaster man sig altsaa det Spørgsmaal, der uvilkaarlig paa-trænger sig enhver, der læser med ret Opmærksomhed, om disse Ytringer var beregnede paa Folket, saa tror vi, at man i al Ærlighed og Oprigtighed maa besvare dette Spørgsmaal benægtende, ja, vi tror, at man paa det bestemteste kan paastaa, at det aldeles ikke har været disse Ytringers Hensigt at indvirke beroligende paa Folket eller den folkelige Stemning, men at man maa søge deres Oprindelse i ganske andre Hensyn.

Den mægtige og stærke konstitutionelle Stemning, der fremtraadte ved Kristian den Ottendes Tronbestigelse, syntes vel efterhaanden at være traadt i Baggrunden og tildels at have givet Plads for andre Retninger, men det var dog let at se saavel af Stænderforhandlingerne som af Valget til Stænderdeputerede at denne Stemning ingenlunde var fortrængt, men efterhaanden havde klaret sig til en fast og bestemt Overbevisning, der kun ventede paa en bekvem Lejlighed for atter at fremtræde med fornyet Kraft . . . . Man kunde altsaa med fuldkommen Sikkerhed forudse, at Folkets konstitutionelle Overbevisning atter vilde fremtræde ved Tronskiftet og vilde søge at gøre sig gældende paa mange forskellige Maader. En klar bestemt Forsikring om Indførelse af en fri Forfatning vilde have forebygget ethvert Sammenstød, enhver Gæring, vilde have stillet Hans Majestæt i Spidsen for Bevægelsen. Men denne Klarhed og Bestemthed, der vilde have stemt saa godt overens med Hans Majestæts hele Tænkemaade, vil man forgæves søge i det aabne Brev . . . . Da Udtryk-kene kunde fortolkes paa saa mange Maader, da de vel lod ane, at Hans Majestæt paa tænkte en meget vigtig Foranstaltning, men kastede et besynderligt tvetydigt Lys over Foranstaltningens Formaal, saa kunde de, der ønskede en Konstitution, ikke andet end attraa at udtale deres Ønsker. Her indtraf imidlertid det mærkelige Tilfælde, at den konstitutionelle Bevægelses Adgang til Tronen spærredes derved, at Hans Majestæt ikke modtog de Deputeredes eller Borgerrepræsentanternes Adresser. I Sandhed, vi lykønsker vort Fædreland og navnlig Hovedstaden til, at dette ikke gav Anledning til alvorligere Demonstrationer, men vi kan ikke undlade at bemærke, at dersom noget betænkeligt Skridt var sket, saa kunde de, der har været Hans Majestæts Raadgivere med Hensyn til hele denne Fremgangsmaade, ikke have skudt Ansvarer fra sig, og hvorvel det er langt fra vor Tanke at ville kaste nogen Skygge paa Hensigtens og Viljens Renhed, saa nødes vi dog til at fremhæve, at dersom man havde lagt an paa at berøve Køben-

havn og maaske de Danske overhovedet Hans Majestæts Kærlighed og stemme Allerhøjstsamme ilde imod dem, saa kunde man ikke let have valgt nogen finere, mere vel beregnet Fremgangsmaade. Et tilsløret Løfte med mange Udgange kunde ikke berolige, men maatte tværtimod fremtvinge Bevægelsen, den pludselige Spærring af dens lovlige Udtalen kunde let have ledet den hen paa ulovlige Veje, og Følgen deraf kunde da ej været andet end Hans Majestæts Uvilje. Vi fremsætter denne Anke mod Fremgangsmaadens Ophavsmænd ikke i Smug, men offentlig, vi angriber ej deres Hensigt — Hensigten bedømmer vi ikke — men deres Betænksomhed.

Dog skønt vi saaledes maa antage, at de ikke har forudset de Farer, der kunde have opstaaet af den af dem tilraadete Fremgangsmaade, saa er det dog aldeles urimeligt at forudsætte, at de ikke skulde have indset, at den tit omtalte Sætning ikke kunde udøve nogen beroligende Indflydelse paa Folket. At de overhovedet ved Redaktionen af det aabne Brev ikke hovedsagelig har tænkt paa Folket, men paa noget andet, fremgaar end yderligere deraf, at det er blevet saa stærkt fremhævet, at den paa-tænkte Ordning af Statens offentlige Forhold kun skal være Fuldbyrdelsen af en Plan, der er lagt af Kristian den Ottende og som han kun ved sin Sygdom og derpaa følgende Død forhindredes fra at gennemføre. Da Folket aldeles ikke kendte noget til denne Plan — i det mindste var der i denne Henseende ikke kommen nogensomhelst Underretning til de Danske — saa kunde det ikke være for Folkets Skyld, at denne Kristian den Ottendes Plan saa stærkt fremhævedes, og det saa meget mindre som jo forskellige Systemer havde gjort sig gældende i den afdøde Konges Regeringstid.

Men naar i det aabne Brev den tit omtalte Sætning ikke er affattet saaledes, som sket er, for Folkets Skyld, for hvis Skyld er den da affattet saaledes?

Den er affattet saaledes for Kongens Skyld.

Ved denne Sætning bandt Frederik den Syvende sig til Kristian den Ottendes System, bandt sig ligeover for det indflydelsesrige Bureaukrati. Efter i det aabne Brev at have erklæret, at han vilde fuldbyrde sin hensøvede Faders Plan, saa var hans Majestæt berøvet Valgets Frihed. Denne Erklæring maa lede hans Handlinger, maa bestemme hans Beslutninger, maa udøve Nødvendighedens uimodstaelige Magt paa hans Fremgangsmaade.

Og under hvilke Omstændigheder var det dog ikke, at hin saa vigtige, saa afgørende Beslutning blev taget. Hvo ved ikke at fortælle om denne lange smertefulde Dag, om denne Livets

Kamp med Døden, der maatte gribe og bevæge saa meget mere som der var udbredt over den en stille alvorlig Højhed, om denne Velviljens Sejr over Dødens Smerter, saa at tavse Nik sagde enhver, endogsaa den ringeste Tjener, Levvel efterat Stemmen var forstummet. Hvo ved ikke at fortælle om, hvorledes Sønnen overvældeles af Smerte ved Faderens Dødskamp, saa han stundom kun ved at fjerne sig kunde skjule dens voldsomme Udbrud for den døende. Hvo har ej hørt om den Sjælekamp, hvori Majestættens Bekymring for Kronens Byrder blandede sig med Sønnens dybe Sorg. Det var under saadanne Omstændigheder, det var langt ud paa Natten efter Sjælsbevægelser, der maatte have udmattet den stærkeste og sundeste paa Sjæl og Legeme, at det aabne Brev forelagdes Sønnen som den afdøde højtelskede Faders sidste Vilje, og han underskrev det — hvilken Søn vilde ej have underskrevet det i Allerhøjstsammes Sted?

Vi bebrejder ikke den eller dem, der har redigeret det aabne Brev, den eller dem, der ved denne Lejlighed har udøvet den største Indflydelse, at de har overrumplet Hans Majestæt, at de har lagt en Snare for hans Fod, at de har søgt at berøve ham Valgets Frihed og binde hans Beslutninger ved et System, som de under den foregaaende Konge havde vidst at sætte igennem, men hvad vi under alle Omstændigheder maa anke over og det paa det stærkeste og bestemtteste, det er, at de ikke har vist en saa stor Delikatesse og Takt, som kunde ønskes, idet de ikke kraftigt har fraraadet Hans Majestæt faa Timer efter hans Forgængers Død at binde sig til hans System selv om de øjeblikkelige Forholds naturlige Indflydelse maatte gøre Allerhøjstssamme tilbøjelig dertil. Og hvad vi under alle Omstændigheder finder i den højeste Grad besynderligt og for at tale rent ud aldeles uforklarligt, det er, at den Sætning i det aabne Brev, hvorved Hans Majestæt bandt sig paa en saadan Maade, aldeles ikke var fornøden for Folkets Skyld, men tværtimod maatte udøve en æggende og foruroligende Indflydelse. Os har Naturen ikke givet noget Anlæg til at gætte Gaader, vi overlader det derfor til andre . . . . Dersom det skulde hænde sig saa, at Regeringens første konstitutionelle Forsøg mislykkedes, saa var det ikke Frederik den Syvendes, men Kristian den Ottendes System, der styrtede, saa var Øjeblikket kommen for Førstnævntes ejendommelige Tanker til at gøre sig gældende. Vi kan nemlig ingenlunde være enige med dem, der antager, at alt vilde være fortabt, dersom dette første konstitutionelle Forsøg ikke lykkedes.«

Og nu følger Angrebet paa den afdøde Konge med det ironisk

»højsalige«, der senere gentages i Artiklens Slutning. Monrads Stil bruger ikke den Slags Udtryk paa anden Maade.

»Det særegne Forhold, hvori den paatænkte Forfatnings Grundbestemmelser staar til Hans Majestæt højsalig Kong Kristian den Ottende, paalægger os et højst pinligt Arbejde. Det er endnu saa kort Tid siden, at han sad paa Danmarks Trone, Sorgen over hans Død er endnu saa frisk, at det er med Overvindelse af vor egen Følelse og med Frygt for at saare andres, at vi alt nu kaster et Blik tilbage paa den svundne Tid. Behøver vi at sige det, at vi deler den almindelige Smerte over, at vi saa tidligt har mistet ham, der havde et saa upartisk retfærdigt Sindelag, saa ædle Hensigter, saa megen Sans for Kunst og Videnskab. Men vi nødes til at tilføje, det er ligesaa lidt hos Konger som Ministre, at Lærdommen altid giver den sikre politiske Takt, og for at ikke denne Paastand skal staa ubegrundet, saa spørger vi: Var det politisk klogt at udnævne Prinsen af Augustenborg til Statholder over begge Hertugdømmerne, til Ihændeher af den militære Magt, til Midtpunktet for de slesvigholstenske Bestræbelser? Hans Protest mod det aabne Brev (af 8. Juli 1846 om Arvefølgen i alle Rigets Dele) den slesvigholstenske Regerings Demonstration ved hans Afsked viser, at det ikke var klogt handlet, viser de truende Farer, der skjulte sig i denne ene Regeringshandling. Hvor underligt er det dog ikke at se et klart skarpt Blik omtaaget ej af Lidenskaber, men af skjulte Indflydelser. Han, hvis Sjæls inderste Tanke, hvis højeste Formaal det var at være upartisk og retfærdig mod Dansk og Tysk, han nægtede det danske Sprog lige Ret med det tyske i den slesvigske Stænderforsamling, han gjorde Tilladelsen til at tale Dansk afhængig af, at man ej var det tyske Sprog mægtig. Ja, hvad der er endnu besynderligere, i det samme Aktstykke, i det aabne Brev af 8. Juli 1846, i hvilket Arvefølgen i Slesvig erklæredes for fuldkommen vis og overensstemmende med Arvefølgen i Kongeriget, og Arvefølgen i Holsten erklæredes for uvis og uafgjort, i det samme Aktstykke tilsagdes Hertugdømmerne deres hidtilværende Forbindelse. Kong Kristian den Ottende var overhovedet ikke heldig i sine Bestræbelser for at ordne Statsforholdene . . . .

Enhver maatte indse, at Regeringsmaskinen ej længer kunde gaa paa denne Maade. Absolutismen havde endt sin Rolle. Man maatte slaa ind paa den konstitutionelle Bane. Det er ikke nu Øjeblikket til at underkaste Kristian den Ottendes System, hverken dets fortræffelige eller dets svage Sider, nogen Bedømmelse. Kun én Mangel ser vi os nødsaget til at fremhæve, det er den, at det aldrig sattes igennem, at det udtømte sig i Forsøg. Rescrip-

tet af 28. Januar dette Aar indeholder det samme System med en konstitutionel Tilsætning. Det er i den højeste Grad sandsynligt, at Kristian den Ottende med Lethed vilde have sat det igenem ved sin Tronbestigelse, i alt Fald med nogle Modifikationer. Efter alt, hvad der er sket de sidste otte Aar, maa det anses for langt tvivlsommere om det lader sig gennemføre. Ved at forsøge paa at udføre den afdøde Majestæts Forslag fyldestgør Kongen enhver Pligt, ethvert, selv det fineste Hensyn til det kongelige Testamente. Vi skal i og for sig ikke have noget at erindre imod, at Danmark anden Gang faar sin Forfatning paa en testamentarisk Maade. Kun det vilde vi finde urigtigt, om de Regeringsmænd, der er gaaet i Arv til Hans Majestæt med Kronen, vilde gøre det testamentariske System gældende som en Grundlov for Hans Majestæt.«

Derefter kritiserer Monrad skarpt Kundgørelsens Bestemmelser om de indsigtfulde og erfarne Mænds Forsamling, som han benævner de foreløbige Rigsstænder i Modsætning til de endeligt paatænkte.

»Valget af de Delegerede, som Stænderforsamlingerne skal sende til de foreløbige Rigsstænder, skal ske klassevis. Vi maa tilstaa, at hele denne Valgmaade ingenlunde tiltaler os. Der kan aldrig være Tale om at repræsentere alle de specielle Interesser, som forefindes i et Land, selv om man kun holder sig til de store Grupper. Der kan kun være Tale om at repræsentere et Sogns, et Amts, en Provinses, et Lands Interesser. Naar vi saaledes ikke føler os tiltalte af Klassevalgene udenfor Stænderne, saa kan vi ej andet end misbillige, at man i selve Stænderforsamlingernes Virksomhed vil beholde Klasseinddelingen. Det gælder ved en saadan Lejlighed ej om at faa Mænd, der repræsenterer Borgere eller Bønder osv., men Mænd, der kan siges at repræsentere hele Nationen.

Overhovedet forekommer det os for at vi rent ud skal udtale vor Overbevisning, at de foreløbige Rigsstænder er sammensatte saaledes, at man ikke kan vente i dem at finde den mægtige bevægende Kraft, der synes at udfordres for at fremdrive et saa stort Foretagende som det at give et Folk en ny Forfatning. — Vi tror — vor Anskuelse vil maaske ikke finde megen Tilhold i den almindelige Mening, men hvorfor skal vi ikke derfor udtale den? — at der skal store Sejl til at trække en stor Skude selv om der staar en dygtig Sømand ved Roret. Vi tror, at kun en stærk folkelig Kraft, at en stor Forsamling udgaaet ved umiddelbare Valg af Folket vilde være i Stand til at bære den Byrde. At Regeringen tilkaldte nogle kloge og besindige Mænd fra de forskel-

lige Landsdele for med dem aldeles foreløbig at overveje, hvad der kunde være at gøre, det vilde vi finde aldeles i sin Orden, men at den Forsamling, der med Hans Majestæt endelig skal afgøre Forfatningsspørgsmaalet, burde være en stor folkelig Forsamling, det forekommer os at være aldeles indlysende. Er det dog ikke i den højeste Grad paafaldende, at Kongeriget Danmark kun skal sende 13 folkevalgte Mænd til den Forsamling, der skal endelig afgøre det danske Folks Skæbne? Af de 26 Mænd, der skal møde paa Kongerigets Vegne, vælger jo nemlig Regeringen 8, Provster 8, Biskopper og Medlemmerne af Konsistoriet — altsaa ikke alle Professorerne — 5, De gamle Mænd, der har oplevet den første franske Revolution, vil vel ved at læse dette komme til at tænke paa den konstitutionelle Forsamling og Nationalkonventet og Robespierre og Marat, thi de ungdommelige Indtryk er meget stærke, thi Erfaringen er vel en fortræffelig Læremester — hvo vil forsmaa dens Lærdomme? — men ogsaa Erfaringen har sin mislige Side og det er den, at den erfarne let forledes til at tro, at hvad han en Gang har erfaret bestandig skål gentage sig uagtet det kun er i Naturen, at der er en evig Gjentagelse, og Historiens frie Verdensforhold bestandigt skifter Udseende og forandres i deres væsentlige Beskaffenhed. Det er en stor Fordel, som den Generation, hvortil Hans Majestæt Kongen hører, har forud for den ældre, at den ikke har gennemlevet den første franske Revolution eller har revolutionære Barndomsindtryk, thi derved er den fri for den svundne Tids Genfærdsfrygt, derved er den i Stand til klarere og besindigere at opfatte den folkelige Frihed, der bevæger sig i Nutiden.«

Monrad er i høj Grad forundret over Formuleringen af den Sætning, at Forfatningsloven skal indeholde passende Bestemmelser for at beskytte saavel det danske som det tyske Sprog i vedkommende Distrikter af Hertugdømmet Slesvig, og spørger: »Er det maaske ikke ene det danske Sprog, der i Slesvig er blevet tilsidesat, fortrængt, undertrykt? Er der det fjerneste Spor af, at det tyske Sprog i Slesvig har lidt det mindste Skaar i sin Ret eller er udsat for den ringeste Fare? Vilde det ikke være besynderligt om man vilde træffe Bestemmelser til at beskytte Ulvene mod Lammet? Er det ikke som om de tyske bagtaleriske Beskyldninger, at de Danske vil fortrænge den tyske Nationalitet i Slesvig, herved faar, om ikke Medhold, saa dog Skin af Medhold?«

Med Hensyn til Omfanget af den politiske Frihed, der til sin Tid vil blive indrømmet de paatænkte Rigsstænder, stiller han sig meget skeptisk. »Det forekommer os,« siger han, »at man har

opfattet Reskriptet paa en altfor sangvinsk Maade. Vi tilstaar det, at vi hader ubehagelige Overraskelser, maaske vi derfor ogsaa er for meget tilbøjelige til at se Sagerne i et for mørkt Lys. For os stiller nemlig Reskriptets Ytringer sig saaledes som om de ikke paa fjerneste Maade bebudede nogen sand konstitutionel Frihed, men kun en besynderlig Halvfrihed, ja vi fristes næsten til at sige en Skinfrihed. Vel er det aldeles sikkert, at disse Rigsstænder skal have en lovgivende Myndighed, men det er en slem Omstændighed, at denne Myndighed kun gælder de Love, der angaar Kongerigets og Hertugdømmernes fælles Anliggender. Hvor megen Overensstemmelse der nu end er i Kongerigets og Hertugdømmernes Lovgivning, saa har den lovgivende Myndighed hidtil udfoldet sig gennem to forskellige Organismer. Heraf følger det da, at der er noget svævende og ubestemt i Begrebet om de fælles Anliggender og at det for en stor Del synes at maatte komme til at bero paa Rigsdagens Forgodtbefindende, om en Sag skal betragtes som fælles og Folket altsaa have beslutende Myndighed med Hensyn til den — eller som ikke-fælles, i hvilket Tilfælde Myndigheden kun bliver raadgivende.«

Overfor Forholdet til det tyske Forbund skelner Monrad snildt og udtrykkeligt mellem Statsenhed og Statshøjhed. »Fremmer Statsenheden saa meget I vil,« udtaler han, »men lader ej Statshøjheden lide noget Skaar, gør ej Danmarks Konge og det danske Rige afhængige af fremmede Stater eller et fremmed Statsforbund. I denne Henseende er det, at den nærmere Forbindelse gennem Holsten med det tyske Forbund er truende og farefuld. Da det tyske Forbunds Bestemmelser, dets Krig og Fred er bindende for Holsten, saa er der den allerstørste Fare for, at de ogsaa vil blive bindende enten paa en middelbar eller umiddelbar Maade for de øvrige Dele af det danske Monarki, naar de indgaar i en virkelig Statsenhed med Holsten . . . Denne de danske Rigsstænders dels middelbare, dels umiddelbare Afhængighed af det tyske Forbund, den Lejlighed, som herved gives Forbundet til at blande sig i de danske Anliggender, er et af de farligste Punkter i Forfatningssagen . . . Der er Midler, hvorved den Fare, vi ovenfor har paapeget, kunde formindskes og anser vi os ikke for berettiget til at tvivle om, at jo Regeringen allerede har truffet de fornødne Foranstaltninger til at sikre det danske Riges Statshøjhed og til at forebygge, at ej Frederik den Syvende bliver en Vasal af det tyske Forbund.«

Ogsaa Monrad drager til Felts mod den »højst mærkelige Bestemmelse« om at lade de paatænkte Rigsstænder afvekslende forsamle sig i Kongeriget og Hertugdømmerne samt mod den

Plan, der »hos alle Danske har vakt den største Forbavselse,« at Halvdelen af Rigsstænderne Medlemmer skal være fra hver af Delene. »Det er og bliver os aldeles ubegribeligt,« hævder han, »hvorledes man har kunnet give de forskellige Statsdele en i Forhold til deres Betydning saa ulige Repræsentation, dersom man betragter det danske Monarki som en virkelig Stat. Udgaar man derimod fra den Anskuelse, at Kongeriget og Hertugdømmerne er to selvstændige Stater, ja da finder vi, at det er aldeles i sin Orden, at disse to Stater skal sende lige mange Medlemmer til den fælles Repræsentation.«

I Artiklerne angriber Monrad indgaaende Forfatningskommissionsmedlemmerne Carl Moltke, Ørsted og Bang, den første tildelede han Hovedansvaret for Reskriptet og de to sidste dadler han for deres tidligere slesvigholstenske Sammenslutningsbestræbelser. »Naar vi saaledes fik to Forsamlinger udstyrede med konstitutionel Myndighed, en for Kongeriget og en for Hertugdømmerne, saa var det slesvigholstenske Maal naaet, saa var den danske Stat sønderlemmet i to Stater, saa var Slesvig fravristet Danmark og erobret for Tyskland og det tyske Forbund. Under saadanne Omstændigheder vilde naturligvis den paatænkte Fællesforsamling for den forhenværende danske Stat ikke være Rigsstænder selv om den fik dette Navn, den vilde være en Unionskomite for de to selvstændige Stater: Kongeriget Danmark og Storhertugdømmet Slesvigholsten. Betragter man Sagen fra denne Side, saa gaar der paa én Gang et klart Lys op over Reskriptets Bestemmelser for den paatænkte Forfatning.«

Monrad slutter med at erklære sig »fuldelig overbevist om, at Tendensen i de ovenfor oplyste testamentariske Bestemmelser for den paatænkte Forfatning er Hans Majestæt Kong Frederik den Syvende aldeles fremmed og er i fuldkommen Strid med Allerhøjstsammes Sindelag, Planer og Hensigter. Ej heller har det paa nogen Maade været vor Agt at fremføre Beskyldninger mod Hans Majestæts højeste Raadgivere for uredelige og forræderske Øjemed, da vi tværtimod er forvissede om, at de handler i den bedste Mening og overensstemmende med hvad de anser for rigtigt og godt. Endelig tror vi heller ikke paa nogen Maade, at det har været Hans Majestæt højsalig Kong Kristian den Ottendes Agt at skabe en selvstændig slesvigholstensk Stat. Vi tvivler ikke paa, at det Flag, hvorunder disse Bestemmelser er gaaet igennem, er Forsonlighedens Flag, er den Betragtning, at man maatte gøre Indrømmelser for at berolige Hertugdømmerne, for at faa dem til at vælge Delegerede o. s. f. Dette forhindrer imidlertid ingenlunde, at der i Indrømmelserne kan være indkommen et Princip,

hvoraf de ovenfor fremhævede Konsekvenser maa fremgaa som naturlige og nødvendige Følger.« Tilsidst »staar kun tilbage at ytre os om der ikke muligvis kunde være Anledning for de Danske til at vægre sig ved at foretage Valg til den paatænkte Forsamling. Vi tror imidlertid paa det bestemteste at maatte fraaade dette, da det jo dog kan være muligt, at en saadan Samling af Landets Intelligens kan udfinde Midler, hvorved de truende Farer kan undgaas og Landets Vel fremmes.«

P. Vedel udtaler sin Forundring over, at en saa skarpsindig og logisk Aand som Monrads for Alvor kan tro paa en af det aabne Brevs skjulte Hensigter som den at fremkalde Uordener i København eller paa en Plan hos Carl Moltke, Ørsted og Bang som den at forberede et forenet Slesvigholsten, men her viser P. Vedel atter sin begrænsede Forstaaelse af Monrad, hvis følelsesmæssige Fornemmelser loddede dybere bag det ubestemt formelle, der for P. Vedel kun synes lutter Holdningsløshed, mens det for Monrad var Spejl for Sindelagets underliggende Tendenser. Tillige fatter P. Vedel ikke den dybtstlyngede Ironi i mange Enkeltheder. Uden Blik for den kan Artiklerne ikke læses tilfulde. To Personligheder fører Pennen — Alvor og Ironi spiller ligefrem Bold med Udtrykkene i en næsten ubændig Overlegenhed.

Forøvrigt var det ikke Monrads Tanke, at disse Artikler (»fintskærende« kalder H. N. Clausen dem i sine Erindringer) skulde undertegnes med hans Navn, hvilket skete ved en Misforstaaelse fra Kriegers Side — navnlig frygtede Monrad for ved sin Person at svække Stemningen i den højere Embedsstand og tillige lægge Hindringer i Vejen for sit eget Valg som Repræsentant for Gejstligheden i de indsigtfulde og erfarne Mænds Forsamling, idet han hos mange i disse kongetro Kredse opfattedes med en vis Utryghed for sine formodede revolutionære Tilbøjeligheder. Til denne Forsamling valgtes han imidlertid af Stænderne i Roskilde 17. Marts sammen med Lehmann og Hvidt, men der kan næppe være Tvivl om, at han vilde være bleven valgt fra Kirkens Side, idet de lollandske Provster den 14. Marts indkaldte deres Præster til orienterende Møde om Valget og af 37 tilstedeværende stemte 35 paa Monrad. Nu var Navnet alligevel kommen frem og han stod i Folkebevidstheden som den, der havde rettet et Dødsstød mod Ministrenes bagstræbende Forsøg paa at hindre den nye Konge i at fuldbyrde en gennemført fri Statsforfatning. »Det lykkedes navnlig ved Monrads Pen at gøre de gamle Mini- stre og især Forfatningskommissionens Medlemmer mistænkelige som slesvigholstensksindede,« skriver P. G. Bang udtrykke-

lig og beklager sig dybt over en saadan Sigtelse, hvorefter han »var udsat for Befolkningens Fornærmelser, ja maaske udsætter mig for Mængdens Voldsomhed i et Øjeblik, i hvilket min Kone er meget svag.« tilføjer han med en pudsigt Selvfælsning som en lille pertentlig Aand.

Ikke blot rundt i Kongeriget rejste Modstanden sig mod Reskriptet af 28. Januar og skabte en stigende ejderdansk og tysk-fjendtlig Frihedsstemning under Afholdelse af Møder og Indsendelse af talrige Adresser, men ogsaa i Hertugdømmerne bredte sig paa lignende Vis fra slesvigholstensk Side en voksende Protestbevægelse, der krævede fuld Folkefrihed i Form af en slesvigholstensk Stat under det tyske Forbund. Det er naturligvis umuligt at sige, hvordan disse to forskelligtprægede Strømninger vilde have udviklet sig i det indbyrdes Sammenstød, hvis intet udefra havde paavirket dem, men en saadan uberegnelig Tilskyndelse kom med Februarrevolutionen i Frankrig, hvor Julikongedømmet under Ludvig Filip styrtedes, mens revolutionære Udbrud ligesom med en hidtil indestængt Naturkrafts omvæltende Voldsomhed fortsatte udover Europas Lande. Følelsesmæssigt fik de hjemlige Bevægelser derigennem forøget Styrke og Energi, Stemningen steg, Ordene blev truende, Kravene mere højtråbte, og i Hertugdømmerne fik Fordringerne tilsidst en oprørsk varslende Klang, der kulminerede i Rendsborgmødet den 18. Marts, hvor det — mod kraftig Protest fra Danskeren Hans Krüger fra Bevtøft — besluttedes at sende en Deputation til København med Forlangende til Kongen om en særlig slesvigholstensk Forfatning med Slesvigs Optagelse i det tyske Forbund og Regeringspræsidentens Afskedigelse samt Indførelse af Folkevæbning med selvvalgte Officerer og tillige fuldstændig Presse- og Forsamlingsfrihed. Hertug Christian August af Augustenborg, der mente sig arveberettiget til baade Slesvig og Holsten, holdt sig tilligemed sin Broder Prins Frederik af Nør borte fra Mødet, men den sidste støttede i et Brev til Kongen de fremsatte Krav og forlangte af Hensyn til Opretholdelsen af den offentlige Orden i den lidenskabeligt ophidsede Befolkning sig selv udnævnt til Statholder og kommanderende General i Hertugdømmerne senest 24. Marts, da han ellers ikke vilde bære Ansvar for Følgerne. Brevet afgik 21. Marts fra Kiel med samme Dampskib, hvormed Deputationen afrejste til København. Terningerne var nu kastet, et nyt Tidehvert i Historien var inde og da traadte Monrad til som en selvskreven Fører for at være medvirkende i Begivenhedernes Gang. I saadanne Stormbrydninger følte han sig hjemme, her var hans naturlige Virkefelt.

Ogsaa i Hovedstaden gik Stemningsbølgerne højt i de samme Dage og efter de store bevægede Folkemøder i Kasino 11. Marts og i Hippodromen 12. Marts kunde Monrad ikke længere holde sig paa Afstand. Han rejste — ogsaa grundet paa Valget til de erfarne Mænds Forsamling — til København, hvor han ankom samtidig med Efterretningen om Rendsborgmødet, og samledes med de liberale Ledere den 20. Marts om Formiddagen paa »Fædrelandet«s Kontor for at drøfte Stillingen og lægge Slagplanerne inden de slesvigholstenske Afsendinges Ankomst. Man enedes om at indkalde til et nyt Kasinomøde samme Aften Klokken 8 med Vedtagelse af en Resolution, der krævede Afvisning af en slesvigholstensk Forfatning samt forlangte en nærmere Forening af Kongeriget og Slesvig gennem en fælles Rigsforfatning paa en i Sandhed folkelig Valglov, tilsagde Kongen Folkets Støtte til Opfyldelsen af disse Krav og fremhævede tilsidst, hvorledes Danmarks Velfærd krævede, at Kongen uopholdelig omgav Tronen med Mænd, hvis Indsigt, Energi og Fædrelandskærlighed kan give Regeringen Kraft og Nationen Tillid. Samtidig skulde Etatsraad L. N. Hvidt indkalde Borgerrepræsentationen til Møde Klokken 7 for at faa vedtaget følgende Adresse:

Allernaadigste Konge! De Raadgivere Deres Majestæt har arvet fra Deres Forgænger er ikke i Besiddelse af Folkets Tillid ligesaa lidt i det egentlige Danmark som i Slesvig og Holsten. De daglig mere fremtrædende sørgelige Frugter af deres Regeringssystem har maattet undergrave enhver Tro paa, at de nu skulde besidde Indsigt og Kraft til at frelse Landet. Afgørelsens Time nærmer sig med Kæmpeskridt. Staten vil opløses dersom Deres Majestæt ikke uopholdelig omgiver Deres Trone med Mænd, som er Opgavens Storhed voksne og som kan tilføre Regeringen en energisk Vilje og Nationens Bistand — Mænd, der kan redde Danmarks Ære og grundlægge Landets Frihed. Vi anraaber Deres Majestæt om ikke at drive Nationen til Fortvivlelsens Selvhjælp.

Begge Møder fik det ønskede Forløb. Kasino var overfyldt og mange maatte staa udenfor. Det trak ud med Resultatet fra Borgerrepræsentationen, men Ventetiden gik med Fædrelandssang indtil Borgerrepræsentanterne ankom og Hvidt oplæste den vedtagne Adresse, der hilstes med stormende Jubel. Lehmann, Tscherning, Ploug og Monrad talte under stort Bifald, men den sidste var den mest maadeholdne i Formen og fandt det ikke absolut nødvendigt at omskifte alle de gamle Ministre, men bygge

en vis Bro mellem de to Tidsaldre og lade Slesvig være et ligelig tilknyttet Bindeled mellem Danmark og Holsten. Det blev ogsaa Monrad, som paa sin overlegne og roligere Vis tilbageviste Slesvigholsteneren Etatsraad C. F. Francke, der søgte at udglatte Rendsborgmødets Betydning.¹⁾ Tilsidst vedtoges en Resolution under en stærk Stemning for straks paa Stedet at lade den overbringe til Kongen, men Tscherning raabte med sin kraftige Stemme, at man hellere maatte gaa hjem og sove paa det, hvilket blev taget tilfølg, mens Ploug bad Folk møde næste Dag Klokken 11 paa Gammeltorv for at ledsage Borgerrepræsentationen til Kongen, og derefter skiltes Forsamlingen under Hurraaab for Konge og Fædreland.

Ved et mærkeligt Skæbnetræf holdt Regeringens Forfatningskommission med de tre Medlemmer Carl Moltke, Bang og Ørsted netop samme Aften det afsluttende Møde i den sidstes Bolig for at tilendebringe Udarbejdelsen af en Valglov, som nu blev uden Betydning, og paa Hjemvejen gik Moltke rolig midt igennem Mængden, som strømmede ud fra Kasino, mens den mere frygt-somme Bang, der efter eget Udsagn »ej havde saadant Mod som Moltke«, bevægede sig mere varsomt og hele Natten ikke kunde sove af Frygt for Gadeoptøjer. Gennem Carl Moltke og Mængden mødtes to Tidsaldre og da Sol stod op faldt den første for den sidstes Stormløb.

Historikeren A. D. Jørgensen har senere bebrejdet Martsbevægelsen fra 1848, at den kuldkastede dette mere moderate Forfatningsforslag, der efter hans Mening kunde være blevet et brugbart Udviklingsled i en naturlig langsom Vækst. »Der er,« siger han, »noget mistrøstende ved at dvæle ved denne Bagside af det store nationale Gennembrud og det uforlignelige Opsving, som vort Folkeliv tog i 1848. Det var tilvisse nødvendigt, at Kongeloven blev afskaffet og hele dens Statsordning kuldkastet, men der er noget mistrøstende i, at dette ikke kunde ske uden

1) Den altid angribende Professor Peder Hjort, som kritiserede alt og alle, giver ikke Monrads Opræden nogen venlig Ømtale. I »Kritiske Bidrag« skriver han: »Monrad sagde meget om lidet, han angreb Francke uretfærdigt. Han fordrede at vide, hvor stor hin omtalte Minoritet for Statens Uadskillelighed var. Francke, som igen var kommen til Orde ..... svarede, at det kunde han ikke angive, hvortil saa Monrad med en halv skærende, halv pibende Stemme, der i Haanlighed overgik hvad jeg nogensinde har hørt, mælede ned til Publikum: Og den Herre giver sig ud for at vide Besked, som ikke engang ved det! Mon da Monrad f. Eks. vidste Tallet paa sine Klienter der i Forsamlingen saa nøje? En stærk Latter, som jeg skammede mig ved, svarede ham bifaldende.«

tillige at kuldkaste en hel Slægtsalders Arbejde med at komme bort fra dens Ulemper ad Udviklingens Vej, mens man lagde det i Hænderne paa en højtbegavet, men ganske uerfaren Mand.²⁾ at lave en Forfatning efter Øjeblikkets Doktriner. Og det bliver ikke mindre mistrøstende, naar vi tænker paa, at noget aldeles tilsvarende alt var sket for 200 Aar siden. Det var dengang uundgaeligt, at Haandfæstningen maatte kasseres og hele dens Statsordning kuldkastes, men det er trist at tænke paa, at man ogsaa dengang med det samme kuldkastede en Menneskealders Arbejde med at komme bort fra dens Ulemper ad Udviklingens Vej — ogsaa dengang ved Stændermøder — for saa at lægge det i Hænderne paa en højtbegavet, men uerfaren Mand³⁾ at lave en Kongelov, ikke efter Landets og Folkets Tarv, men efter sine statsfilosofiske Doktriner«. I Sammenhængen maa det erindres, at A. D. Jørgensen som tidligere nævnt betragtede Monrad som den nye Tids fødte Høvding og mægtigste Personlighed, mens han i Kristian VIII saa den udmærkede Forkæmper for Udviklingens Sammenhæng og derfor mente, at efter Kongens Død førtes hans Planer til en for hurtig og forhastet Sejr i Stedet for at virkeliggøres langsomt og sikkert, men selve Folkefriheden var A. D. Jørgensen ikke imod.

Særlig gennem sin nære personlige Ven Gehejmestatsministeren C. E. Bardenfleth holdt Kongen sig underrettet om Forløbet af Oppositionens stadigt kraftigere Optræden og et Ministerskifte var derfor i nogen Grad forberedt ved Bardenfleths Indflydelse — dels som en nødvendig Indrømmelse af berettigede Krav og dels for at undgaa en mulig Folkerejsnings Uroligheder, idet Kongen under ingen Omstændigheder vilde bruge Militærmagt mod Borgerne.

Det er et nyt Vidnesbyrd om Monrads fremtrædende Stilling, naar Bardenfleth i sine Erindringer fortæller, at med Hensyn til et nyt Ministerium »troede jeg det nødvendigt om dettes Sammensætning at konferere med daværende Magister Monrad, der ved sin Virksomhed som politisk Skribent og udmærkede Talegaver havde vidst at forskaffe sig en overvejende Indflydelse⁴⁾

2) D. G. Monrad.

3) Griffenfeld.

4) I et Digt til Studenterjubilæet 1865 skrev Carl Ploug om Fyrreerne:

Folkeaanden, som i lange Tider
tog paa Enevældens Brix sin Lur,
rører sig og sine Øjne gnider
under Klang af Præstens Vækker-Ur.

hos den store Majoritet af Befolkningen, ikke alene i Hovedstaden, men ogsaa i Provinserne«. Yderligere bestyrket i denne Opfattelse ved Monrads forholdsvis moderate Ytringer paa Kasino-mødet kaldte Bardenfleth ham allerede tidligt næste Morgen den 21. Marts til en foreløbig Konference om Stillingen.⁵⁾ Under denne Samtale hændte der ude i Forværelset noget morsomt, som midt i det komiske dog havde sin alvorlige Baggrund i de hurtigt rulende Begivenheder. Formanden for Københavns Magistrat den strengt konservative Overpræsident Michael Lange var bleven tvivlraadig ved at høre om Borgerrepræsentationens kraftigtlydende Adresse, der skulde overrækkes Kongen senere paa Dagen, han havde indvarslet til Magistratsmøde om Formiddagen og søgte nu om Morgenen Audiens hos Bardenfleth for at orientere sig med Hensyn til, hvorledes Magistraten skulde forholde sig overfor Sagen. Lange maatte vente i Forværelset, fordi en anden allerede var hos Ministeren, og han kastede først et Blik paa den besøgendes Overtøj og dernæst paa hans Galoscher, hvor han til sin store Overraskelse læste Navnet D. G. Monrad. Saa forstod han. Den mægtigste Mand i Kongens Raad og den mægtigste i Oppositionen havde faaet Føling med hinanden og Fremtidslinien var givet. Den Forbindelse lod sig ikke trodse og paa Stedet tog han sin Beslutning. Han gik straks bort uden at have set Ministeren og fik paa Mødet vedtaget, at Magistraten skulde ledsage Borgerrepræsentationen til Kongen. Den nye Tid begyndte.

Efter Samtalen med Monrad og et Par andre gik Bardenfleth til Kongen, der havde kaldt Ministrene til Møde Klokken 9 og nu i skaansomme Ord meddelte dem, at Regeringen maatte ændre sin Politik i den af Folket ønskede Retning, men iøvrigt overlod han Bardenfleth (til Ministrenes Overvejelse) at gøre nærmere Rede for den fremsatte Politik. Efter Bardenfleths Tale med en skarp Kritik af det gamle System forlangte alle Ministrene deres Afsked.

Udenfor Raadhuset paa Gammeltorv havde i Formiddagens Løb en vældig Folkemængde paa 10—15,000 Mennesker samlet sig

---

Man har villet hævde, at Ordet »Præstens« er fremkommet som en Trykfejl for Ordet »Pressens« ved anden Udgave af Carl Plougs Digte, men det tør dog være et Spørgsmaal om Digteren ikke selv med Vilje har rettet det som en Understregning af Monrads store Vækkergerning.

⁵⁾ Rygtet gik, at han allerede Aftenen før havde været kaldt til Kongen.

under en mægtig løftet national Stemning, der gav sig Udslag i Afsyngelse af Fædrelandssange og særlig den gamle Thyra Danebodsvise, hvorom Carl Ploug senere skrev:

Den Vise bruste ad Torvet hen
 fra femten Tusinde danske Mænd,
 og der var Alvor i deres Bryst,
 og der var Styrke i deres Røst.
 Den genopvakte hin Foraarsdag
 det fulde mægtige Hjerteslag,
 som rulled' gennem den gamle Tid,
 naar Fædrene flokkede sig til Strid.
 Den genoplived' hin Vilje stærk,
 som grundede Dronning Thyras Værk,
 og bort den pusted' alt trægt og tungt,
 saa Folket atter var frit og ungt.

Ved Middagstid traadte den samlede Kommunalbestyrelse ud paa Raadhustrappen og modtoges med stormende Hyldestraab. Med Hvidt og Lange i Spidsen og efter dem Borgmestrene og Borgerrepræsentanterne — alle med blottet Hoved — satte Toget sig i Bevægelse gennem Nygade, Vimmelskaftet, Amagertov og Højbro til Slotspladsen. Gader og Vinduer, Tagene, Bolværker og Skibe var fyldt af vrimplende Tilskuerskarer, der af og til istemte begejstrede Bifaldsraab, men alt gik i uforstyrret Orden og hele Demonstrationen havde en vægtig og betydningsfuld Karakter. Frederik Barfod, der selv var Deltager, fortæller: »Omtrent udenfor Nummer 21 i Vimmelskaftet mødte Toget Statsminister A. S. Ørsted i fuld Embedsdragt. Han kom lige fra et Statsraadmøde og gik ene den modsatte Vej af os til sin Bolig paa Gammeltorv. Der var næppe nogen anden af Regeringsmændene, som i de Dage var mere ildeset. Han kunde let have undgaaet at møde os ved at dreje af i en af Sidegaderne, men uden Trods gik han med rolig Selvbevidsthed forbi det lange Tog og gik ufortrædiget og ukrænket, skønt selvfølgelig kendt af os alle. Saaledes havde Stunden taget Magt over selv den kaadeste iblandt os.«

Efter Ankomsten til Slottet fik Kommunalbestyrelsen uhindret Adgang til Kongen, der havde Bardenfleth staaende alene ved sin Side, og med nogle faa Indledningsord oplæste Hvidt Adressen, hvortil Kongen med en Stemme og en Holdning som en Mands, der har taget en fast Beslutning, gav følgende Svar: »Det glæder mig at kunne sige Dem, at jeg allerede har forekommet det, hvorom De har bedt mig. Det gamle Ministerium er opløst. De har i Dag tilbagegivet mig deres Fuldmagter. Naar De, mine Herre, vil have samme Tillid til Deres Konge som jeg har til mit Folk, saa vil jeg være Dem en tro Leder til Ære og Frihed.«

Den glædeligt overraskede Kommunalbestyrelse udbragte af fuldt Hjerte et »Kongen leve« og da Hvidt efter Audiensens Slutning kom ud til Mængden, hvor han overbragte Kongens Svar, forplantede Raabet sig tusindfoldigt gennem Skarerne, som derefter rolig spredtes for at gaa hver til sit. Fuldblragt var den fredeiligste og skønneste Revolution noget Folk har set. Om Aftenen drog Folk gennem Gaderne under begejstret Sang og Hurra-raab, men ingen Uorden fandt Sted, skønt Politiet ikke viste sig.⁶⁾ Saa smukt indvarsledes den store og straalende Samlingstid under Aanden fra 48, der paa mange Maader gav en dybere og rigere Lykkefølelse i det danske Folk. Til denne nationale Fællesstemning bidrog selvfølgelig som en flammende Tilskyndelse med stigende Styrke den sig ved det slesvigholstenske Oprør nærmende Krig, som kaldte paa alles Offervilje og Fædrelandssind uanset politisk Standpunkt. Det er ejendommeligt at lægge Mærke til, at naar Mænd, der har oplevet disse Aar, i deres Livserindringer kommer til dette Tidsrum faar deres Ord næsten altid en særlig Varme og for saa godt som dem alle staar det som et af deres Livs skønneste Afsnit uanset hvilken Retning eller hvilket Parti i Datiden de tilhørte. En Mand som f. Eks. Indre Missions grundlæggende Fører Pastor Vilhelm Beck skriver i sine Erindringer, at »den, der har levet disse Aar, har faaet et dansk Aandepust i sin Sjæl, som man aldrig bliver kvit«. Historiens Aand fløj dengang lavt over de danske Sletter og rørte Folkesjælens Dyb. Maaske blev Monrad dog ikke mærket paa særlig Maade som alle andre, fordi han selv fremfor nogen var med til at skabe 1848.

Det gamle Ministerium var faldet, men et nyt kom kun til Verden under svære og langvarige Fødselsveer, og Vanskelighederne ved dets Dannelse øgedes yderligere derved, at det skulde være færdigt inden næste Formiddag, naar den slesvigholstenske Deputation ankom med sine Krav.

Kongen havde overdraget Bardenfleth at danne Ministeriet, men det viste sig hurtigt, at det ikke var Meningen at foretage nogen altfor gennemgribende Forandring. Francke blev nævnt som Minister for Hertugdømmerne og af den nye Tids Mænd ønskede man egentlig kun at optage Monrad, der formodedes at

---

6) Der fandtes selvfølgelig enkelte helt uforstaaende Naturer. I »Mit Livs Eventyr« skriver H. C. Andersen: »Der skete ingen Ekscesser, men der var noget uhyggeligt i at møde disse næsten fremmede Horder, disse mig ubekendte Ansigter, det var som om en helt anden Slægt var traadt frem«.

være den mest medgørlige, fordi man bag hans ydre Form ikke forstod hans radikale Dybde i selve Indstillingen, men Bardenfleth anede efterhaanden sit Fejlsyn paa den gaadefulde Monrad, hvis »egentlige Mening — skriver han i sine Erindringer — som oftest bliver et uudgrundeligt Dyb«. Naturligvis var det umuligt at forlige to Standpunkter som Franckes og Monrads, hvorfor Eftermiddagens Bestræbelser blev resultatløse. Efter en Sammenkomst med sine Meningsfæller krævede Monrad i et Aftenmøde Hvidt medoptaget og Oprettelsen af et særligt Krigsministerium. Francke modsatte sig Hvidt og fremsatte slesvigholstenskrægede Krav, der drev Monrad længere over mod det ejderdanske, og efter Kongens Opfordring trak Francke sig da tilbage sent paa Aftenen. Hvidt blev tilkaldt, men ogsaa en Række forskelligtprægede Mænd af de gamle Retninger, og Natten gik med endeløse Forhandlinger, der brast Klokkeren 6 om Morgenen, da Bardenfleth yderst nedtrykt maatte meddele Kongen det uheldige Udfald af de lange Anstrengelser. Monrad udtalte, at skulde hans Fraktion alene overtage Regeringsforretningerne maatte det antage en ultrademokratisk Karakter, thi kun derved kunde den holde sig og sætte sine Anskuelser igennem. Under Forhandlingerne skal Monrad paa et vist Tidspunkt pludselig have sagt: »Det er det samme, saa udfolder vi Republikens Fane,« men Bardenfleth har ikke hørt det og betvivler det. »Selv om,« skriver han i sine Erindringer, »der var nogen Grund til at antage, at Monrad ikke med stor Sorg vilde se hele den europæiske Samfundsorden mere og mere nærme sig til den republikanske og at han i saa Fald vel heller ikke vilde have nogen Ulyst til at se Republikens Fane vaje i Danmark, hvad senere Udtalelser af ham til mig kunde lade formode« — saa vilde efter Bardenfleths Mening Monrads store Klogskab stride mod en saa udfordrende Udtalelse. Bardenfleth har her godt nok faaet en Følelse af, at den Slags Udfordringer havde en hemmelig Forbundsfælle i Monrads ene Personlighedsretning.

Udmattede og overanstrengte af de trættende Forhandlinger indvilgede Monrad og Hvidt tilsidst i et Forslag om en foreløbig Regeringskommission paa tre Mand til at forhandle med Slesvigholstenerne og derved vinde Tid til at danne et egentligt Ministerium, men man krævede, at Monrad og Hvidt skulde skaffe de øvrige liberale Lederes skriftlige Godkendelse, da man ellers frygtede Borgeruroligheder. De to Mænd forlod da Slottet (»udvaaget og udtømt« siger H. N. Clausen i sine »Optegnelser«) med dette Formaal, men vendte ikke tilbage og Stemningen blev meget febrilsk blandt de ventende eftersom Tiden randt. Bang blev

da sendt ud efter dem og fandt dem Klokkeren 9 hos Schouw, der boede i Botanisk Have, hvor de var i stærke Overvejelser om Godkendelsen, som det dog lykkedes Bang at opnaa, men da han kom tilbage til Slottet havde Stillingen ganske forandret sig ved Slesvigholstenernes Ankomst med Dampskibet Skirner og ved Kongens Modtagelse af Prinsen af Nørs Brev. Oprøret var faktisk paa Vej og overfor en saadan Situation tilraadede alle Kongen at danne et overvejende nationalliberalt Ministerium for ikke at fremkalde en Folkerejsning og Slottet maaske blive stormet. Bang maatte atter paa Vej for at kalde Oppositionsførerne til Kongen. Med Grev A. W. Moltke som Konsejlspræsident og Finansminister dannedes nu hurtigt et Ministerium, hvoraf Halvdelen (fem) tilhørte Oppositionen, men Tilknytningen til Fortiden var altsaa ikke helt brudt. Monrad blev Kultusminister, Grev F. M. Knuth Udenrigsminister, Tscherning⁷⁾ Krigsminister, Hvidt og Lehmann Ministre uden Portefeuille. Man har sagt, at Ministeriet fik baade sin Sydpol og sin Nordpol — den første i Monrad med Sympati for Helstaten og den sidste i Lehmann som den udprægede Skandinav. Resultatet vakte almindelig Glæde i København, tyve Tusinde Mennesker hyldede Kongen paa Slotspladsen om Eftermiddagen og atter fyldtes Gaderne om Aftenen af store jublende Folkeskarer. Følgende kongelige Hilsen var opslaaet paa alle Byens Gadehjørner: »For to Dage siden takkede I os jublende, fordi vi havde forekommet Eders Ønsker. Nu takker vi Eder for den Orden og Ro I har vedligeholdt i disse Dage.«⁸⁾

7) Trods sin Radikalisme var Tscherning selv ikke meget villig til at modtage Hvervet som Krigsminister. Han sagde til sin Kone, at de høje deroppe tog hellere General Satan end ham — og han begrundede sin Vægring ved, at »det stødte for meget an mod de herskende Anskuelse og let kom til at give den hele Tildragelse et revolutionært Udseende. Men nu var det min Overtydning, at vi vandt størst Styrke og Understøttelse for vor Sag ved at undgaa dette«. Hans Udnævnelse skyldtes særlig Orla Lehmann og Monrad, som altsaa viste sig mere revolutionære i Hovedlinien end selve Bondevennernes Fører.

8) Monrad var Martsdagens fejrede Mand. »De glatteste, silkeblødeste Ord til Indledning vilde ikke formilde dem, hvem den blotte Tanke om en Kritik over Ditlev Gothard Monrad er en Blasfemi, en unaturlig Ting: hvo tør, hvo kan finde Fejl hos Monrad«, skrev Goldschmidt i »Nord og Syd«. Sarkastisk vedbliver han: »Som de ti Negre i Victor Hugos Fortælling forlangte at blive skudt i Stedet for Bug-Jargal, den store Neger, vilde de Folk vi tænker paa, naar de saa en ugudelig Pen blive dyppet mod Ditlev Gothard Monrad, forlange at blive kritiseret i Stedet for ham. Og det ikke fordi de tror, at noget kan skade ham, nej! Men blot for at undgaa det ubehagelige Syn.«

Næste Dag ved Middagstid blev de slesvigholstenske Afsendinge modtaget i Audiens hos Kongen, der modtog dem med venlige Ord og lovede dem afgørende Svar den følgende Dag efter foregaaende Statsraadsforhandlinger. Svaret blev imødekomende paa mere underordnede Punkter, men ubetinget afvisende overfor Slesvigs Indlemmelse i det tyske Forbund og bebudede dets uopløselige Tilknytning til Danmark ved en fælles fri Forfatning.

Inden Deputationen naaede hjem med Svaret var Oprøret imidlertid udbrudt, den provisoriske Regering dannet i Kiel og den danske Garnison i Rendsborg overrumplet af Prinsen af Nør. Det første Skridt til Treaarskrigen var taget fra slesvigholstensk Side.

VIII

KULTUSMINISTER I MARTSMINISTERIET.

GRUNDLOVENS SKABER

I otte Maaneder (22. Marts—15. November 1848) var Monrad første Gang Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet, men som det nye Styres mest fremtrædende Mand maatte hans politiske Betydning selvfølgelig langt overskygge hans kirkelige i et Tidsrum, hvor Folkets nationale Følelser var saa stærkt optaget af Krigen, Valgene til den grundlovgivende Rigsdag og Forberedelser til den nye Forfatning. Han, der som Menneske og Begavelse var den største, ejendommeliste og smukkeste Skikkelse blandt Mændene fra 48, kunde heller ikke i en saadan Tid spændes i en saa snever Ramme som den blot kultusministerielle. Adskillige af Kirkens ofte stærkt konservative Ledere var næppe særlig glade for Mændene i det nye Ministerium. Biskop Mynster skrev samme Sommer til Biskop G. P. Brammer: »Men man kan saa meget mindre stole paa noget som man ikke har med en ordentlig Regering at gøre, men med Ministre, der er i Dag og i Morgen kastes i Ovnen, og som i deres bedste Glorie dog er Slaver af en vild Folkemasse,« men han tilføjer dog som sin Opfattelse, at »vor Kultusminister (altsaa Monrad) ønsker at bevare den evangelisk-lutherske Kirkes Forret og de fleste andre Ministre vil uden Tvivl være enige her.« I en offentlig Artikel (Nyt Aftenblad) skrev Monrads gamle Angriber Professor Sibbern belært af Erfaringen: »Kold Skarpsindighed, en vis Sejghed i Udholdenheden med flere af de Egenskaber, som de danske Afsendinge viste ved Freden i Brømsebro, mens Ulfeld syntes at have haft altfor lidt deraf — Tenacitet og Assiduitet — besidder han uden Tvivl i en særdeles Grad . . . . Hvad man kalder Ærgerrighed tror jeg ikke han har, hans Grundimpulser er af ganske andet Udspring.« Med Hensyn til Ærgerrigheden er Sibbern dog fejl indstillet. Der er slet ingen Tvivl om, at Monrads Selvfølelse var stærkt medvirkende i hans Personlighed under den nye magtfulde Stilling i Højheden, som han sikkert fandt naturlig for sine Evner. Som alt hos ham var ogsaa hans Ærgerrighed positiv og ikke negativ. Han elskede utvivlsomt Mag-

ten og dens Indflydelse, men ikke for dens egen Skyld, kun for at bruge den til Landets og Folkets Gavn, og paa et saa lødigt Grundlag var den blot naturlig i en saadan Aandskæmpes Haand.

Seks Aar i Forvejen havde Monrad i »Flyvende politiske Blade« Nummer 3 skrevet i sin Afhandling om gudelige Forsamlinger: »Det er ingenlunde noget let Hverv, som er paalagt den Mand eller det Kollegium, der er stillet i Spidsen for Kirkens og Skolens Bestyrelse, naar denne Bestyrelse skal være kraftig og aandelig. Der er nemlig ej her Talen om noget mindre end om Udviklingen af Folkets aandelige Væsen, end om Vejledelsen af Folkets Tanker, og hvilken umaadelig Tænkekraft udfordres der dog ej til at vejlede et Folks Tanker. For at kunne gøre det maa man være vel bevandret i Aandens Rige, maa man have grundigt Kendskab til Teologien og Filosofien og til Bevægelserne i disse Videnskaber, thi ellers kan man ikke være i Stand til at skelne mellem det, der kun har Betydning som et Led i Videnskabens Udvikling, og det, som har faaet Forjættelse om at trænge ind i og paavirke Masserne. Den klare videnskabelige Erkendelse er en af de Grundkræfter, der bestemmer Verdens Fremtid, og derfor maa den, hvem Folkets aandelige Udvikling er betroet, naar han skal udøve nogen Indflydelse, kende denne uhyre bevægende Magt, medens den endnu er indesluttet i Videnskabens stille Rige, thi naar den først er brudt ud over Folket, da er det for silde at tænke paa at sætte Dæmninger eller grave Afledningskanaler og da anrettes der maaske megen Ødelæggelse og Fordærvelse ved det, der naar det var blevet tilstrækkeligt forberedt vilde have virket til Velsignelse. Men naar saaledes den kirkelige Administration i Videnskaben spejder efter de Magter, der vil komme til at røre sig i Fremtiden, saa maa den paa den anden Side ej forglemme Folkets religiøse Overbevisning og de mægtige Kræfter, der slumrer i denne. Der er undertiden grundkristelige Lærdomme, der af de saakaldte dannede betragtes som Overtro, hvorom intet Ord lyder paa de indviede Steder, og dog forplanter de sig stille fort hos Menigheden og bryder paa éngang frem, naar man troede, at endog Mindet om dem var udsløttet. Det er en af de allervanskeligste Opgaver at have en ret klar og tydelig Forestilling om et Folks religiøse og hele aandelige Tilstand og navnlig ej at miskende det, som paa en for os skjult og dunkel Maade forplanter sig fort hos Menigmand. Saadanne Meninger har nemlig sædvanligvis formedelst deres Modsætning til den til en vis Tid almindelige Dannelse en betydelig Tilsætning af Sværmeri. Stødte bort fra alle Sider søger de, der hylder den, ofte Erstatning for deres

Miskendelse i religiøst Hovmod, der atter fortørner de anderledes tænkende. Det er Regeringens Pligt paa den ene Side at lade Videnskabens friske Aande lufte gennem Kirken, paa den anden Side at lade Folkets religiøse Overbevisning komme til sin fulde Ret, og ved Overensstemmelsen mellem disse to Momenter at fremme den religiøse og aandelige Udvikling . . . . Jeg har her bestræbt mig for at fremhæve nogle af de nødvendige Egen-skaber ved den kirkelige Administration for at den kan naa sit Formaal at lade Kræfterne udvikle sig med fuldkommen Frihed og desuagtet lade dem samvirke til Udviklingen. Maaske man ved Forfølgelsen af det her antydede kommer til det Resultat, at en Omorganisation af den kirkelige Bestyrelse fra Grunden af er nødvendig for at man kan tænke paa at naa dette Formaal. I ethvert Tilfælde maa man indrømme, at det endnu ikke er naaet.«

I disse Udtalelser og den stillede Opgave finder man et vist samlende Udtryk for begge Monrads Personlighedslinier, som han videreførte i »Flyvende politiske Blade« Nummer 4: »En Kirke, der mangler Modsætninger, kommer let til at ligne et stillestaaende Vand, en Dorskheds og Ligeegyldigheds Aand indsniger sig let hos Menigheden og Menighedens Lærere. Den kirkelige Administration kan vanskelig undgaa Faren for at sætte sit egentlige Hverv i saadanne udvortes Bestemmelser som hvilken Time Først- og hvilken Time Sidst-Prædikenen skal begynde, hvormange Uger om Sommeren Børnene maa henligge udøbte og hvormange om Vinteren, og uagtet saadant ingenlunde bør forsømmes, saa er der dog langt vigtigere Ting at gøre. Bliver derimod Overbevisningen, bliver Aanden gjort til den eneste Grundkraft, der sammenholder Statskirken, da vil Menighederne og Præsterne og Administrationen besjæles af lige Iver for, at ej Overbevisningen skal gaa til Grunde og Aanden udslukkes. Naar der ej ytrer sig nogen bestemt Misfornøjelse, naar der ej er nogen vanskelig Knude at løse, da udsættes man let for at tro, at alt er saa saare godt, og de, som vil fremme Kirkens Udvikling, har da med uovervindelige Vanskeligheder at kæmpe. Men hvis den ønskede Frihed indrømmedes, da vilde man faa en Gradmaaler for Kirkens sande Befindende og det vilde blive langt vanskeligere at lyksaliggøre sig selv med Illusioner. Kirken vilde ej alene føle sig vel ved, at noget gærende og uroligt Stof udsondredes af den, men dette Stof vilde ved at udsondres nødes til at søge sin Bestaaen i sig selv og til at opgive sin rent negative Karakter. Det vilde tvinges til at organisere sig og saaledes udfolde et bestemt Livsprincip. I Reglen vil-

de vel dette Princip være ensidigt, men da det vilde være fremgaaet ved en Udvikling i selve Kirken, saa vilde det pege hen paa en modsat Ensidedighed i denne. Kirken vilde saaledes blive sig sin egen Tilstand bevidst.«

Det er tydeligt, at Monrad ikke betragter det kultusministerielle Embede som en blot formel Administration, men tildeler det et rigt aandeligt Formaal, som for ham gjaldt baade Kirke og Skole, og under dette dybtrundne Syn udførte han sin Gerning, som dog maatte faa Karakter efter Nutidens Forhold. »Paa Reformationens Tid,« hedder det i samme Skrift, »udfoldede der sig i Kristenheden en saadan skabende religiøs Kraft, der frembragte nye Kirker og bevirkede, at mange Folk skiftede Religion, men denne Tid er forbi. I politisk Henseende har Nutiden vist sig skabende — vi vil haabe, at denne Skabelsesperiode endnu ej er afsluttet — men i den religiøse Sfære viser der sig i Sandhed ej det fjerneste Spor af en saadan Fylde og Kraft, at der kan være Tale om, at Folkeslag skulde skifte Religion eller nye Kirker skulde opstaa. I vor Tid kan der vel opkomme nye Sekter, men ej nye Kirker.«

I sin korte Embedstid var Monrad overordentlig initiativrig med levende Interesse for at fremme det aandelige Liv i Befolkningen efter de foran skitserede Grundsætninger.¹⁾ Ved Embedsbesættelser fulgte han den frisindede og forstaaende Fremgangsmaade, som han begrundede i »Flyvende politiske Blade« Nummer 3: »Det er aabenbart, at det ved Besættelsen af gejstlige Embeder ingenlunde er tilstrækkeligt at tage Hensyn til Ancienniteten og den ved Embedseksamen opnaaede Karakter, thi det maa omhyggelig overvejes om ikke en særegen Beskaffenhed ved Embedet gør særegne Egenskaber nødvendige hos den, der med Held skal kunne bestyre det. Naar der f. Eks. til en rationalistisk dannet Købstadmenighed sendes en ortodoks Mand, der lægger særdeles Vægt paa Læren om Djævelen, saa er der al Sandsynlighed for, at han vil bortstøde Menigheden, og den samme Mand vilde maaske kunne have udrettet meget, dersom han havde faaet sin Plads blandt de opvakte, han vilde maaske været i Stand til at knytte dem med stærkere Baand til Kirken. Grundbetingelsen for den gejstlige Virksomhed er en gennemglødet religiøs Overbevisning, men denne antager en forskellig

1) Se derom Paul Holts fængslende og indgaaende Afhandling »D. G. Monrad og den danske Kirke 1848« i Teologisk Tidsskrift 1929.

Karakter hos de forskellige Individier. Hos nogle er dens opvækkende, hos andre dens beroligende Kraft fremherskende, hos nogle er den forbunden med en Tilknytning til Videnskaben, hos andre med en streng Fastholden ved den overleverede Tro. Disse og andre Elementer, hvormed den religiøse Overbevisning er fortsat, vil paa de forskellige Steder udøve en aldeles modsat Indflydelse, naar Talen er om at skaffe Kristendommens Sandheder Indgang, og det gælder derfor at anbringe dem paa deres rette Sted.

Det Kollegium, som skal bestyre Kirken, maa derfor have en fin Takt forbunden med den nøjeste Kundskab til dem, der skal virke, og til dem, hvorpaa der skal virkes. Paa et Sted maa der lyde en tordnende Røst for at de aandeligt indslumrende kan vækkes, paa et andet en venlig og mild Stemme for at de ængstede Gemytter kan beroliges. Hist, hvor den raa Forstand har gjort Oprør mod Kristendommens Sandheder, maa den besejres ved en overlegen Intelligens. Her, hvor en rationalistisk Præst har jaget de opvakte ud af Kirken, maa de kaldes tilbage ved en Mand, der strengt har bevaret den gamle Tro.« Ud fra denne Opfattelse fik Monrad adskillige Sogneforhold trukket i Lave.

Han tog straks fat paa en grundlæggende Reform af Kirkestyrelsen og udsendte 9. Maj et Cirkulære til samtlige Biskopper og udbad sig deres samt Provsternes og Præsternes Mening angaaende Sammenkaldelse af en kirkerepræsenterende Forsamling — Halvdelen gejstlige og Halvdelen Lægfolk — til Behandling af Forslag om en saadan fundamental Ordning af Kirkens Anliggender. Her skulde gennemføres de samme frie Grundsætninger som i Staten. »Jeg behøver saaledes næppe at bemærke,« siger Monrad, »at det ikke kan være min Agt at gøre noget Forsøg paa fortrinsvis at understøtte den ene eller anden teologiske eller religiøse Retning i Kirken, men at mine Bestræbelser tværtimod ene vil gaa ud paa at frigøre og organisere de Kræfter, som findes i selve Kirken, for at denne under en uhindret indre Udvikling kan bestaa Tidens haarde Kamp, kan lade fremtræde og forsone sine egne Modsætninger, kan ved egen Kraft raade Bod paa egen Brøst og saaledes fremme Guds Ære og ved at forfølge sit eget ophøjede Formaal, der stedse bliver det samme, medvirke til Statens Vel. Da jeg paa samme Maade opfatter den mig paahvilende Pligt som Hans Majestæts ansvarshavende Minister for Kirkens Anliggender, saa vil Deres Højærværdighed let indse, at jeg ikke kan anse mig beføjet til at foretage noget Skridt, der kunde lede til et endeligt Resultat med Hensyn til

Ordningen af Kirkens Anliggender førend der er givet Kirken Anledning til selv at udtale sig paa en organisk Maade.«²⁾

Fem Maaneder efter udsendte han 7. Oktober et nyt Cirkulære til Biskopperne med Forslag til en Kirkeforfatning, der skulde forelægges en efter Forslaget tilsigtet Synode. Foruden en saadan raadgivende Synode skulde der dannes Landemoder udvidet med Lægmænd, Præstekonventer indbefattet Lærere og Lægfolk samt udnævnes Menighedsældste og hvert Led i denne Organisation fik ret omfattende Opgaver. Men Planen strandede paa Grund af Ministeriets Fald en Maaned senere, idet hans Eftermand J. N. Madvig ikke førte den videre, hvortil formentlig ogsaa bidrog Lægfolkets ganske svigtende Interesse for Sagen. Samme Skæbne havde hans Forslag til en forbedret Liturgi, men derimod støttede han med Held Biskop Mynsters Forslag om Ansættelse af Feltpræster. Krigsministeren Tscherning havde ingen Interesse for det og mente, at »Krig og Præster ikke i mindste Maade lod sig rime sammen«, men Monrad overvandt hans Modstand, og Præsterne Frederik Hammerich og Frederik Helveg konstitueredes med C. C. Boisen som Feltprovst.

Som tidligere nævnt greb han ind med Bestemmelser til Værn for Baptisterne og meddelte Amnesti for dem, der blev forfulgt og dømt efter Forordningen af 13. Januar 1741 om gudelige Forsamlinger.

Ogsaa paa Skolevæsenets Omraade gav Monrads Initiativ sig Udslag.³⁾ Han ansatte J. N. Madvig som Undervisningsinspektør

²⁾ I »Et Levnedsløb« siger Fr. Hammerich: »Københavns Præsteskab skrev derefter til ham om nøjere Oplysninger, men fik et noget afbidende Svar og sammenkaldtes da til Møde, hvor der faldt skarpe Udtalelser mod Ministeriet.« Aldrig har det gamle Kancelli svaret os mere afvisende, sagde den senere Stiftsprovst J. H. Paulli, mens Grundtvig erklærede, at »jeg ikke har levet under et mere despotisk Ministerium i Danmark og det siger jeg rent ud.« Man vedtog et Andragende til selve Statsraadet — altsaa udenom Monrad. Denne mødte en Dag Fr. Hammerich og udbrød iltert til ham, at »vilde Vor Herre nu laane mig en Lynstraale slog jeg baade til England og Rusland og Sverige og Jer Præster med. Hvad I gør, det er jo lutter Fornærmelser, lutter Udtryk for Mistillid. Jeg rejser det Spørgsmaal om Synoden og straks møder man med sit Overgreb. Tror man da ad den Vej at komme frem med Hovedet. Sagen staar for mig komplet komisk.«

³⁾ Ved Monrads Planer om en videregaaende Læreruddannelse for nogle af Sorø Akademis Midler (der senere — som siden skal omtales — blev virkeliggjort gennem de saakaldte Monradske Kursus) kaldte Tscherning det i Folketinget »et moderne demokratisk Ridderakademis Oprettelse« og betragtede i denne Sammenhæng med Hensyn til den yderligere Uddannelse »Almueskolelærerne som vort nye Ridderkab«.

for de lærde Skoler, hvorimod han standsede Grundtvigs berømte Kongstanke op Oprettelsen af en stor Højskole i Sorø, hvorom en kongelig Resolution af 31. December 1847 — under Paavirkning af Dronningen Karoline Amalie — havde fastsat Planen, og Højskoletanken førtes derefter gennem mindre Højskoler frem paa et bredere Grundlag og naaede derved langt videre ud i Folket. Monrad havde sine egne Planer om Folkeoplysningens Fremme og følte sig i den Retning stærkt tilskyndet ved Tanken om Befolkningens stigende Deltagelse i Landets offentlige Anliggender. Han udsendte 3. Maj et Cirkulære til alle Amtsskoledirektioner og Amdsraad om Oprettelse af Amtsskoler, der skulde udvikle og styrke en sund oplyst og frisindet Mening blandt Ungdommen. Hvert Amt skulde have en saadan højere Bondeskole, hvor der hvert Aar skulde optages en Dreng af hvert Sogns nykonfirmerede Ungdom. I en Uddannelsestid paa 5—6 Aar skulde der undervises i Dansk, Historie, Geografi, Forfatningslære, Statsøkonomi og Agerdyrkning, hvorimod Religion ikke skulde være egentligt Undervisningsfag, men det skulde tilstræbes, at — som det hed — en alvorlig og kristelig Aand kom til at besjæle hele Anstalten. Til Skolen skulde knyttes en Gaard, hvis Agerbrug skulde drives ved Elevernes Arbejdskraft for at de ikke skulde vænnes fra legemligt Arbejde eller miste Agtelsen derfor eller Kærlighed dertil. Ogsaa denne Plan faldt ved Ministeriets Afgang og heller ikke den tog Madvig op. Midt i sin vældige Iver for Oplysningssagen havde han forøvrigt nær sat sin Popularitet til ved nogle kritiske Ytringer til en Skolelærerdeputation om Landsbylærernes Levemaade og navnlig deres Koners formentlige Luksus i Klædedragt. I Lærerstanden vakte det en Irritation, der dog drev over.

Overfor Mynster som den danske Kirkes Primas, hvis Overordnede Monrad nu blev, stillede han sig yderst anerkendende og respektfuld og Mynster skrev faa Aar efter i et Brev, at »naar nogle skulde have hørt, at han skulde have ladet mangle paa Opmærksomhed imod mig, da forholder det sig ingenlunde saa. Han hørte mig om alle Sager baade store og smaa, ogsaa udenfor mit Stift, og han var i alle Henseender meget forekommende«. Monrad bad Mynster om at udarbejde en ny Lærebog for Kirken og gav det følgende smukke Motivering: »Medens ikke enhver Tidsalder ejer Personligheder, der formaar tilfredsstillende at afhjælpe Savnet af et tilsvarende Værk til den almindelige Undervisning i Religionens Sandheder, var det saa meget mere vigtigt, at et saadant Værk nu maatte blive bragt tilveje, saafremt Deres højærværdige Ekscellence vilde overtage dets Udarbejdelse.

Deres h. E. vilde derved skænke Nutiden en Gave af stort og varigt Værd og vinde Eftertidens sikre Taknemlighed.« Og da Mynster vægrede sig, men tilbød at underkaste Balles Lærebog et reviderende Gennemsyn, trængte Monrad atter ind paa ham og fremhævede, at »den Lejlighed, der nu haves ved Deres h. E.'s Skønsomhed, Indsigtsfuldhed og Erfarenhed at opnaa et saadant Gode for vor Kirke — hvis denne Lejlighed gaar tabt, maaske i rum Tid ikke paany vil frembyde sig for den«. Stærkere kunde det ikke godt siges.⁴⁾

Ved Biskop Nicolai Fabers Død i Maj 1848 blev Odense Bispestol ledig og Monrad tilbød den til H. N. Clausen, som imidlertid afslog den.

Men ved Siden af disse foraarsfriske Udslag af hans store Interesse for Kirke og Skole gik hans betydningsfulde Deltagelse i Regeringens folkepolitiske Virksomhed, hvor den ægte demokratiske Surdejg — som Orla Lehmann skrev — fremfor nogen skyldtes Monrad. Som før nævnt har Povl Bagge i sin Disputats »D. G. Monrads Statstanker« søgt at svække den fulde Betydning af dette Udtryk og nedsætte Monrad som Demokrat, hvilket senere nærmere skal blive imødegaaet under Omtalen af Grundlovsforhandlingerne, men det skal straks siges, at det urigtige i Povl Bagges Paastand skyldes et Fejlsyn i Betragtningen af Forholdet mellem Monrads ydre Forslagsbestemmelser og indre Sindelagstilskyndelser. Povl Bagge gaar ud fra de førstes mere eller mindre vidtgaende Regler i de rent udøvende politiske Funktioner som Kendemærker paa Styrkegraden i Monrads Frihedsaand og de-

---

⁴⁾ Som gammel Mand skrev han 29. Januar 1884 i »Morgenbladet«: »Naar jeg nævner Mynsters Navn saa træder frem for mine Tanker denne høje mægtige Skikkelse, der blot ved at vise sig indgød Ærefrygt. Og saa hører jeg ham tale. Hvor havde dog ikke hans Røst en vidunderlig Rigdom paa Udtryk, der nøje stemte med Tankens og Følelsens fineste Afskygninger. Hans Røst kunde lyde som den rislende Kilde, som den rullende Flod, som det mægtige brusende Hav. Og saa ser jeg ham tale. Enhver lille Bevægelse med Hænderne, Hovedet, hele Legemet var i Samklang med Røstens Udtryk, Tankens Indhold. Men hvor var han ikke konservativ. Hvor holdt han paa Lovbestemmelsens ubegrænsede Myndighed overfor de enkelte. Han vilde, at Politiet skulde tage Baptisternes Børn og bringe dem til Kirke for at de kunde blive døbt trods Forældrenes Indsigelse, og den Præst, der ikke i dette Stykke vilde rette sig efter hans Bud, indstilte han til Afskedigelse.«

Som Modstykke kan nævnes Monrads Udtalelse i Folketinget ved en Forhandling om Jagtretten: »Jeg kan nu engang ifølge min Natur ikke bøje mig for Autoriteterne.«

mokratiske Glød, men paa en saa udvendig Maade kan Monrad aldeles ikke bedømmes. I disse Regler saa han kun underordnede praktiske Virkeformer, der maatte dannes efter de givne Omstændigheder og derfor strammes eller slappes ud fra Øjeblikkets Forhold, men Hovedvægten lagde han først og fremmest paa selve den demokratiske Fremgang til Gavn og Glæde for Folket. Dette store Samfundsgode maatte ikke hindres paa sin Vej af en i Sammenligning med Formaålet lavereliggende Bestemmelse. Her gjaldt som i hans Politik hele Livet igennem den Grundsætning, at det bedste ofte er det godes værste Fjende. Derfor kunde man ikke finde nogen logisk Enhed hos ham, hvilket Skær Povl Bagge trods alle Anstrengelser ikke undgaar at strande paa, men det giver en Nøgle for Eftertanken til Forklaring af meget hos ham, som synes uforstaaeligt, og det giver et vidt Spillerum for begge hans Personlighedsretninger, hvor snart den følelsesfulde og snart den tankemæssige bryder overraskende frem, men det demokratiske hos ham er en dyb sjælelig Lidenskab, som langt overgaar Friborgersindet hos nogen anden i hans Samtid. Det bliver som ovenfor sagt senere berørt. Povl Bagge citerer Monrads egne Ord, at »naar man vil bedømme en Mands politiske Liv, maa man være i Stand til at sætte sig ind i hans ledende Tanke«, men han har ikke ført dette igennem. Monrad staar urokkeligt i sin aandaarne demokratiske Indsats som Grundlovens og Folkefrihedens altoverstraalende Bannerfører⁵⁾ og det bekræftes tilfulde af den hele Sammenhæng, hvori Orla Lehmann (som stod Monrad nærmest i Arbejdet med Grundlovsaffættelsen) fremsætter sin betegnende Udtalelse i et Brev til Tscherning 1850: »Det gør mig ondt, naar jeg betænker, at det fremfor noget Menneske — ogsaa fremfor Dem — er Monrad, hvem den ægte

---

5) Paa dette Punkt tager N. Neergaard i sit Værk »Under Juni-grundloven« mærkeligt nok ogsaa fejl, naar han kalder Tscherning Martsministeriets mest demokratiske Medlem. Følgende Eksempel maa nemlig ikke vildlede. Under Debatten i Folketinget 1853 om Tschernings Kommunallovforslag nævnte Monrad, at der efter hans Mening vilde være Grund til uden Valg at give den Mand, som ejede mere end Halvdelen af Sognet, Plads i Ledelsen. »Dette har vel ingen Analogi i Grundloven,« sagde han, »men hvis der var en Mand her i Landet, der ejede mere end Halvdelen deraf, vilde vi dog vist finde det meget rimeligt, at han uden Valg kom til at tage Sæde her i Folketinget eller Landstinget.« Tscherning afbrød: »Nej, tværtimod, han maatte aldrig komme her.« Selvfølgelig er Monrad her den virkelig dybtgaaende Demokrat, mens Tschernings Standpunkt (ham selv ubevidst) tenderer i Retning af et kommunistisk Diktatur franedet, som ikke i Danmark regnes for Demokrati.

demokratiske Surdejg i vor Forfatning skyldes. Jeg nægter ikke, at det mere vilde stemme med min Smag, naar Tyngdepunktet i Forsamlingen rykkede lidt mere til Centrum. Gud skal vide I er moderate nok og ingen længes vist mere end Monrad og Krieger efter den Tid, da Rigsdagen kan gaa ganske anderledes radikalt det hele gamle Væsen til Livs.«

Det vigtigste af Martsministeriets indre Rigsanliggender var at ordne Forfatningsspørgsmaalet paa den nye Folkefrihedsgrund og her fejrede Monrads Evnerigdom baade som Taler og Skribent store Triumfer. I begge Retninger kunde han med mægtig Virkning anslaa baade Følelsens og Tankens Streng og i hans Ords Flugt mærkedes Vingesuset af den store Aand. Han kunde henrive ved sin gribende Patos og betagende Lyrik eller fængsle ved sin rammende Ironi og skarpe Tankefremstilling, der med en indre Magt forandrede Tilhørernes Opfattelse. Paa den Maade kunde han undertiden ændre hele Partistillingen. I »Politiske Breve« siger han: »Man maa lægge Mærke til, at i de menneskelige Meninger er det sande og det falske ofte blandet saa besynderligt sammen. Det falske vinder sin Styrke ved at knytte sig til det sande. Naar man vil bekæmpe en Modstander bør man altid stræbe at anerkende det sande i Overbevisningen, hvorom det falske har slynget sig. Ved en saadan Anerkendelse slaar man Kaarden ud af hans Haand.« Den Kunst forstod Monrad til Fuldkommenhed paa Grund af sin Evne til baade at føle og tænke sig umiddelbart ind i en Sag.

Nationalliberalismens Mænd var baade nationale og liberale ud fra deres stærke Følelse for de historiske og de folkelige Livsværdier, men som Politiker var Monrad tillige paa en særlig Maade liberal ad Tankens Vej ifølge de to Personlighedsretninger i hans Sjæl. Saavel for hans Følelse som for hans grundige og skarpe Erkendelse af de praktiske Forhold blev Folkefriheden den bedste politiske Samfundsmagt paa Grund af hans høje Værdsættelse af den enkelte Menneskesjæls Betydning. For ham var Demokrati det samme som menneskelig Lykke for hver Indvaaner i Landet og noget langt større end hvad der kan rummes i en Lovparagraf, som han altid derfor kun tog Stilling til i denne bestemte Sammenhæng. Det doktrinære her var ham goldt og ligegyldigt. Ligeledes i »Politiske Breve« udtaler han, at en Politiker »bygger med Strømningerne, der gaar gennem den offentlige Mening og som er Lovenes Kilder . . . . Man maa ikke alene tage Hensyn til de Strømninger, der bevæger sig paa Overfladen, men ogsaa til Understrømmene, der ikke kommer op til Dagens Lys.« Og i »Politiske Drømmerier« hedder det: »Som der i Ha-

vets Dyb gaar Strømninger usynlige for Menneskers Øjne saaledes gaar der ogsaa gennem Folkets Sjæl Strømninger af Tanker og Stemninger, der ikke ændses, fordi de holder sig i det dybe.« Monrad forstod at lægge Mærke til disse Strømninger, der for ham var Udtryk for retfærdige Krav og Længsler, som ikke maatte lades uønsede. Liberalisme var ham ikke visse tillærte Teorier, som skulde gennemføres paa Trods af Erfaring eller Tradition, og for ham var Fædrelandserkendelsens Helhed stedse det store samlende Udspring for alle patriotiske og sociale Bestræbelser. Da han i sin høje Alderdom kastede sig ind i Provisorietidens stærke Brydninger blev han aldrig træt af at gentage, at Kærligheden til Fædrelandet skulde overstraale alle Partiinteresser og personlige Spørgsmaal.

Paa denne Baggrund skal hans Virke i Martsministeriets Forfatningsværk ses og bedømmes.

Først blev ved et Reskript de allerede foretagne Valg af de »indsigtsfulde og erfarne Mænd« sat ud af Kraft, den hidtidige Forfatningskommission ophævet og samtidig anordnet, at de tidligere raadgivende Stænder for Kongeriget og Slesvig skulde sammentræde endnu en Gang for at afgive Betænkning over en ny Valglov for Indkaldelse af en grundlovgivende Rigsforsamling.

Om Udkast til en saadan Valglov blev forhandlet i Statsraadmøde 3. og 5. April, hvor det viste sig, at Monrads forfatningsmæssige Syn gennem en dybt forædlende Lutringsproces havde faaet en mægtig demokratisk Udvikling ved hans forøgede Almuekendskab under Præstegerningen. I sit Krav om en mægtig Udvidelse af Valgretten gentog han ganske vist Udtalelsen om Landbefolkningens Egoisme og Raahed (dette Udtryk altsaa forstaaet som det uopdyrkede) samt manglende Oplysning, men samtidig fremhævede han ogsaa dens Sundhed i Omdømme og dens Simpelhed i Sæder. Hans Afvisning af Valg efter Klasser og Særinteresser blev tiltraadt, hans Ønske om direkte Valg vedtaget og man sluttede sig til hans Betragtning, at i Rigsforsamlingen skulde Folkekraften søges repræsenteret og ikke særlig Intelligensen som saadan, det inderste i Folket skulde frem, men netop derfor vandt hans Forslag om en yderst lav Skatteydelse som Grundlag for Valgret ikke Tilslutning. Særlig Hvidt gik imod enhver Begrænsning ud fra Skat og Ejendom som stridende mod den konstitutionelle Ide og han syntes derved at optræde mere demokratisk end Monrad, hvilket formelt er rigtigt og dog i Virkeligheden kun var tilsyneladende, idet han vilde lægge Begrænsningen over i personlige Betingelser, hvorved Udelukkelsen i og for sig godt kunde blive mere vidtgaende. Under Forhandlin-

gen paa dette Felt, hvor adskillige var ængstelige for Følgerne, foreslog Monrad for at forsone Modsætningerne og berolige Sindene at gøre en Fjerdedel af Forsamlingen kongevalgt. Paa dette Grundlag enedes man tilsidst efter en Udvalgstilrettelæggelse af Monrad, Hvidt og Bardenfleth, men mod Tschernings udtrykkelige Protest mod Kongevalgene, og Bestemmelsen herom gav Anledning til stærke Brydninger udover Landet.⁶⁾

Det endelige Valglovsforslag, der blev offentliggjort 24. April, indeholdt følgende Hovedbestemmelser: Forsamlingen skulde tælle 193 Medlemmer, hvoriblandt 48 kongevalgte. De 145 folkevalgte — 114 for Kongeriget og 31 for Slesvig — skulde vælges ved umiddelbare Valg i Distrikter paa omtrent 12,000 Beboere. Valgret havde enhver 30-aarig uberygtet Mand med Indfødsret eller mindst 10 Aars Ophold i den danske Stat, som stod i personligt undersaatligt Forhold til Kongen, i det sidste Aar før Valget havde haft fast Bopæl i Valgdistriktet, ikke var under Værgemaal, Opbuds- eller Fallitbehandling, ikke var under Forsørgelse af Fattigvæsenet eller havde nydt urefunderet Understøttelse af dette og endelig ikke, uden at have egen Husstand, Dug og Disk, stod i privat Tjenesteforhold. Til Valgbarhed udkrævedes de samme Betingelser som til Valgret — dog med Undtagelse af Bopæl i Valgdistriktet. Efter Stænderforsamlingernes Behandling bibeholdtes alt dette uændret i den endelige Valglov af 6. Juli med den ene Forandring, at Valgbarhedsalderen efter Stændernes Indstilling nedsattes til 25 Aar.

Paa dette Grundlag fandt Valgene Sted. I Betragtning af, at som Regel ingen optoges paa Valglisten uden efter udtrykkelig Begæring, var Deltagelsen ikke ringe, idet Trediedelen af de valgberettigede stemte. Man maa huske, at hele det brede Lag hidtil stod udenfor saadanne Samfundsudøvelser og skulde ind under en vis social Opdragelse i den Retning. Monrads Forslag til Valgrets-betingelser havde netop til Hensigt at vække Sansen og Ansvar her, men han forlod dem gerne for at gaa ind paa andre, der maaske var bedre egnede til Formaålet.

⁶⁾ I Statsraadets Forestilling af 20. April 1848 om Valgloven til Rigsforsamlingen hedder det: »Men naar der vælges et saa bredt Grundlag for Valgretten, saa kan der være Anledning til at indbringe i Forsamlingen en Bestanddel, der kunde indvirke beroligende og dæmpende paa den maaske altfor fremskyndede Bevægelse, der kunde flyde af den første og uvante Brug af den almindelige Valgret.« Derefter foreslaas 48 kongevalgte, hvortil Tscherning indvendte, at han ikke kunde tiltræde, fordi han ansaa »enhver kunstig tilvejebragt Majoritet for farlig for Rigsrepræsentationen.«

Efter Valgene blev Rigsforsamlingen indkaldt til Møde paa Christiansborg Slot den 23. Oktober, men blev ret hurtigt stillet overfor et nyt Ministerium, idet Martsministeriet gik af 15. November paa Spørgsmaalet om Slesvigs Deling.

Krigen var i Sommerens Løb langtfra gaaet tilfredsstillende og selve Krigsministeren Tscherning saa alt i det mørkeste Lys, Ejderpolitiken kunde ikke opnaa fyldestgørende Støtte fra Stormagterne, ikke engang tilstrækkelig fra Sverige og Norge, og England fremsatte da paany i Fortsættelse af sin tidligere Stilling Forslag om en Deling af Hertugdømmet som den bedste Løsning.

Tanken var ikke helt ny, den havde ogsaa været fremme under den slesvigholstenske Deputations Forhandlinger i København, men gled tilside under Oprørets oplussende Stemning og lidenskabelige Sammenstød, og allerede dengang havde Monrad overvejet den. Nu begyndte den under vore Vanskeligheder at dukke frem i Offentligheden fra enkelte Sider som den ud fra Forholdene rette og klogeste Udvej af Striden. En af de ivrigste Talsmænd under Delingen var Forfatteren til den bekendte Roman »Fantasterne« Hans Egede Schack, der begyndte Udgivelsen af et Ugeblad for Politik og Litteratur under Titlen »1848«, hvori han slog til Lyd for Tanken, og det følgende Foraar udsendte han et lille Skrift »Om Slesvigs Deling« med udførlige Betragtninger om det efter hans Mening af alle indre og ydre Grunde naturlige i en Grænseadskillelse mellem de to Nationaliteter og han fremsatte med stor Fremsynethed den advarende Profeti, som desværre viste sig rigtig, at hvis Spørgsmaalet ikke løstes ved en Deling under de daværende Omstændigheder, der var særdeles gunstige for os, vilde Striden gaa i Arv til Efterslægten, men i saa Fald utvivlsomt paa en for os sørgelig Maade i Kraft af Tysklands voksende Magt. Han sluttede med Ordene: »En Nationalkrig er evig indtil enten den ene Nation er ødelagt eller den rette nationale Grænse er naaet.« Kun en Deling kan efter hans Opfattelse standse Tyskhedens Fremtrængen mod Nord. Grundtvig, hvis Stilling ligesom Monrads — om end lidt anderledes — gennemgik en noget svingende Udvikling i Forholdet til Sønderjylland, udtalte i den slesvigske Hjælpeforening 14. Marts 1848: »Det danske Land gaar i det allerhøjeste kun saa vidt som man taler dansk, altsaa til et Sted, man ved ikke hvor, midt inde i Hertugdømmet Slesvig.«

Naturligvis beskæftigede Offentligheden sig stærkt med de forskellige Muligheder for en Afgørelse af det slesvigske Spørgsmaal og om Ministeriets Stilling hertil. En Artikel i »Fædrelandet« for 23. Juni under Mærket A. B. (den senere Jernbanedirektør V.

Rothe) betegnede vel Ejderstaten som den eneste ganske tilfredsstillende Løsning, men ud fra Europas Modstand mod en saadan Afgørelse paapegede han Delingen som »det mindste Onde« af alle Ordninger. Man var stillet som Manden, der skulde vælge mellem »straks at miste en Finger og beholde Haanden karsk tilbage eller en Tid lang beholde Fingeren under idelige Smerter og med Udsigt til at Skaden skulde forplante sig til hele Haanden, som han da tidligt eller sent maatte miste.« Skønt Bladets Redaktion fralagde sig Enighed med Indsenderen rejste Artiklen en Storm af Modstand, man betragtede den fra mange Sider som en Prøveballon fra Ministeriet, og en Bølge af Protest gik efterhaanden hen over Landet. Det strømmede ind med Adresser og Indsigelser fra saavel Kongeriget som Nordslesvig. Følgende Eksempel viser den ophidsende Stemning. Pastor H. W. Hertel, en af de danske Sønderjyders ledende Mænd, besøgte en Dag Monrad, der paa et lille Bord havde anbragt et Sønderjyllandskort, hvor en tænkt Delingslinie var angivet ved smaa Naale med røde og hvide Flag. Monrad bad ham se nærmere paa denne Delingslinie, men Hertel udbrød: »Jeg gider ikke se, hvorledes man vil stikke Knappenaale i det danske Folks Hjerte«. Han slog i sin Ivrigheid ud med Haanden, saa Bordet væltede og Kort og Naale fløj henad Gulvet, mens Monrad godmodigt sagde: »De maa virkelig ikke være saa hidsig«.

Monrad undervurderede baade Folkestemningens Styrke og sin egen Indflydelse her, hvor den nationale Lidenskab var i Oprør. En Dag, da han og Bardenfleth fulgtes ad paa Gaden, udtalte Monrad sig til Fordel for Slesvigs Deling, hvorover Bardenfleth blev forbavset og betvivlede, at den nationale Presse vilde gaa ind herpaa. Dertil svarede Monrad med Udtrykket »c'est mon affaire« (det bliver min Sag) og forsikrede, at det kunde man roligt lade ham sørge for.

Den 18. September 1848 holdt Frederik VII Revu over de danske Tropper paa Lerbæk Mark ved Vejle og ved Festlighederne blev afsunget en Sang af H. P. Holst til Kongen om ikke at dele:

Giv intet bort, thi vid, før du skal miste
 en Fodsbred Jord af dine Fædres Land,
 før vil vi alle kæmpe til det sidste,
 før vil vi alle falde som én Mand.

Efter Sangen blev Teltdugen slaaet til Side, mens Kongen rejste sig og sagde højt og klart de Ord: Det skal ej ske — altsaa

at Sønderjylland skulde blive delt. Man jublede fra den store Menneskeskare og Begejstringen forplantede sig ud over Riget.

Men de mere klartsynede saa anderledes paa Sagen og dette Synspunkt vandt i nogen Grad Tilslutning indenfor Ministeriet, hvor i hvert Fald et Flertal var villigt til i Nødsfald at føre Fredsunderhandlingerne i London paa Grundlag af Slesvigs Deling, men Kongen satte sig imod, hvorefter Ministeriet indgav sin Afskedsbegæring og afgik 15. November. Et nyt — det saakaldte Novemberministerium — blev dannet under samme Regeringschef med Bibeholdelse af nogle af de gamle Medlemmer samt fem nye, hvoriblandt H. N. Clausen og J. N. Madvig.

Disse to var langtfra vaskeægte i Ejderpræget, hvilket iøvrigt kom frem straks. Under Forhandlingerne om Indtrædelsen skrev H. N. Clausen til A. W. Moltke, at han, naar det skulde være, foretrak Delingen fremfor at Foreningen mellem Kongeriget og Slesvig skulde »svækkes i sit indre Væsen«, men at han blot ikke mente det nødvendigt »allerede nu ... at røbe Villighed til at opgive den gamle historiske Grænse ... Det kan, naar man ikke vil tage Skin i Virkelighedens Sted, ikke være den højeste Lov at fastholde Helheden i en løs og i Tiden uholdbar Forbindelse, men at sikre det, der lader sig bevare, ved en Forening, som i sig selv har Kraft til at vokse i Fasthed og Inderlighed. Det tør ej engang overses, at Foreningen saa meget lettere vil kunne have denne Fasthed og Inderlighed, dersom Forholdene skulde nødsage til at opofre en Del af Slesvigs Land, som har en ren tysk, Danskheden modstræbende Befolkning.«

Og Madvig har senere forklaret: »Jeg betragtede en Afstaaelse af en Del af Sydslesvig ikke blot som det, hvortil vi efter for-gæves Forsøg i andre Retninger maatte komme tilbage, men som det, hvorpaa vi egentlig direkte burde styre løs og som i og for sig selv var billigt og rigtigt. I det første Statsraadmøde, i hvilket jeg deltog, udtalte jeg klart og tydeligt, at jeg, villig til at underkaste mig den da givne Situation og de deraf følgende Forsøg, men overbevist om disses Frugtløshed, forbeholdt mig i sin Tid at komme tilbage til den Udvej, der for Øjeblikket ikke turde betrædes.«

Det er nærmest ubegribeligt, hvorledes to Mænd med en saadan Opfattelse har kunnet komme tilrette med deres inderste Overbevisning ved uden nogen offentlig Reservation at indtræde i et Ministerium med det Program ubetinget at afvise Delingen, men det viser, hvorledes selv de bedste dengang bøjede sig for Folkestemningen. Hele dette Forhold med at gaa paa Akkord overfor et vildledt Folkekrav blev endnu mere grelt for de skiftende

Regeringer gennem Halvtredserne, men det berøres nærmere senere i Fremstillingen.

Som nævnt blev den grundlovgivende Rigsforsamling indkaldt 23. Oktober 1848⁷⁾ og allerede Dagen efter forelagde Regeringen Forslag til saavel Grundlov som den sig dertil sluttende Valglov. Monrad har den historiske Ære, at han har udarbejdet det oprindelige Udkast til Danmarks Riges Grundlov. Det skete i For sommeren og skal være foretaget i Løbet af to eller i hvert Fald kun ganske faa Dage. Hans Indstilling var selvfølgelig fuldstændig vesteuropæisk, bestandig havde han været paa Vagt overfor og advaret mod russisk og slavisk Indflydelse, for ham var Frankrig og England efter hans eget Udtryk Civilisationens Avantgarde, han havde studeret Hegels Statsprincipper samt franske og engelske Historieskrivere, de franske Revolutioner havde paavirket ham stærkt og der spores i hans Bestemmelser en vis Paavirkning fra belgisk og norsk Statsforfatning. Men gennem alt dette lyser hans egen personlige Opfattelse og Tilskyndelse med en altgennemstrømmende Kraft og Varme. Det viser sig ikke mindst i selve hans første med Rettelser og Randbemærkninger endnu i Rigsarkivet opbevarede egenhændigt nedskrevne Grundrids («Materiale til en Forfatning» kalder han det) og det har aftvunget en Mand som A. D. Jørgensen, der dog ellers fandt Monrads Værk for vidtgaende i Øjeblikket, følgende trods Modsætningen uvilkaarligt beundrende Ord: »Hans Tanker blev det afgørende ved det hele Lovgivningsværk. Naar man ser paa hans første Optegnelser, Materiale til en Forfatning, genkender man Junigrundlovens Træk, kun endnu mere ungdommelige og sorgløse, endnu dristigere end hos den fuldbaarne Lov.« Stort set skete der dog ikke altfor betydende Forandringer under Forslagets Gang inden dets endelige Vedtagelse. Det blev som Begyndelse grundig gennearbejdet af et Regeringsudvalg (Monrad, Hvidt og Bardenfleth) og senere af hele Ministeriet, hvor navnlig Orla Lehmann har været stærkt indgribende — ogsaa med Hensyn til det smukke og klare danske Sprog, som præger og kendetegner Grundloven, men i sine efterladte Papirer nævner han udtrykkelig Monrad som dens »væsentligste Forfatter«.

---

7) En af det yderste Højres Mænd Baron C. Zeuthen skrev i sin Dagbog, at Monrad ved Ministerbordet heldigvis vendte Ryggen til Forsamlingen, saa man var fritaget for stadig at have hans »frække og lumske Fysiognomi« for Øje.

Ved sin hurtige Afgang som Minister⁸⁾ kom Monrad, der ikke havde søgt Valg til Rigsforsamlingen, i den besynderlige Stilling at staa udenfor saavel de regeringsmæssige som de rigsdagsmæssige Faktorers videre Arbejde med Grundlovsforslaget, men alligevel øvede han en usvækket og næsten forøget Indflydelse paa Rigsdagsmedlemmerne, som i Vinterens Løb samledes med Monrad til private Aftenmøder paa Hotel d'Angleterre, hvor hans brændende Overbevisning og flammende Ildhu slog ud i en dybtvirkende Veltalenhed i Tilknytning til alle hans blændende Evner. Mange af Deltagerne har vidnet om den overbevisende Magt han da øvede over dem.

Et Udtryk for det Grundsyn, hvorudfra han talte, findes i hans senere ypperlige Svar eller rettere Angreb (i »Politiske Breve«) paa Biskop Martensens sociale Etik, hvis Konservatisme og kristelige Socialisme han delvis imødegik og udførlig gjorde Rede for sin liberale Livsanskuelse. Det hedder blandt andet: »Da kom 1848, en Storm brød løs, gennemfo'r Europa og rystede Troerne. Var der en Tanke i denne Storm og hvad var det for en Tanke? Det var den almindelige Stemmeret, det var Valgretten, udvidet ikke til alle Mennesker, men til alle Borgere. Var der ikke noget retfærdigt i den fjerde Stands Klage over at være berøvet politiske Rettigheder? Ydede dens Medlemmer end ikke noget direkte Bidrag til Statens Udgifter, saa ydede de dog indirekte gennem Tolden ogsaa deres Skærv. Kaldte Fædrelandets Fane Folket til Vaaben, saa mødte ogsaa de, rede til at ofre Livet for Samfundet. Kaldtes i Fredstid Folket ind for at blive vaaben-

---

⁸⁾ Der blev tilbudt Monrad Plads i Novemberministeriet, men han stillede den Betingelse, at Grev F. M. Knuth skulde være blandt de danske Fredsunderhandlere i London, fordi han vilde støtste Delingstanken, hvis den syntes ham et større Gode end hvad der ellers kunde opnaas. Fordringen kunde ikke sættes igennem og Monrad trak sig tilbage. I denne Sammenhæng kan det have sin Interesse at læse, hvad Vilhelm Topsøe skrev i »Dagbladet« 20. Juli 1877, at i den Instruks, som Statsministeriet udarbejdede for Fredsunderhandlingerne, forkastede det principielt Delingsforslaget, men optog kun Delingen som et Alternativ, der var at foretrække for et Slesvig-Holsten. Kongen, som slet ikke vilde have Delingstanken nævnt i Instruksen, nægtede imidlertid sin Underskrift. Ministerskiftet kom og Novemberministeriet strøg Delingsplanen i fuld Overensstemmelse med Konge og Folk. Derefter tilføjer han disse halvprofetiske Ord: »To Gange har Slesvigs Deling frembudt sig som Løsningen, i 1864 og dengang. Begge Gange har Skæbnen sagt sit: Det skal ej ske. Er det det sidste Ord i denne Sag?«

Svaret blev givet ved Delingsgrænsen 1920 under H. P. Hanssens Førrerskab.

øvet, saa glemtes ikke de. Taltes der om Byrder, saa glemtes de ikke, hvorfor skulde de da glemmes, naar der var Tale om Retligheder? Var ikke deres Ve og Vel et vigtigt Samfundsanliggende og hvem kunde bedre give Oplysning om dette Samfundsanliggende end netop de? Den, der har Skoen paa, ved bedst, hvor den trykker. Tror man, at Blodet i deres Hjerte ikke var lige saa varmt som hos de højtbeskattede og at dette Hjerte ikke hang med en lige saa trofast Kærlighed ved Fædrelandet som deres, der havde større Formue? Vel ejede de kun lidet, men det lidet, de ejede, havde lært dem at agte Ejendomsretten. Denne lille Ejendom var dem lige saa kær som den store Formue den rige. Vidste de ikke eller vilde de i alt Fald ikke snart lære, at ingen led mere ved Forstyrrelsen af den offentlige Orden end netop Arbejderklassen? Det var disse Tanker, som Statsmændene hørte i Stormen . . . Man maatte med Rette have store Betæneligheder ved den almindelige Valgret. Den store Masse mangler politisk Dannelselse og Oplysning, let lader den sig vildlede af dem, der taler den efter Munden. Fik den Magten vilde den kunde misbruge den paa mange Maader. Paa den anden Side kunde det ikke nytte at tilstoppe Ørene for Stormens Røst, den var for højrøstet, og i denne Røst kom Tanker tilorde, der ikke talte alene i Massens, men i Retfærdighedens Navn. Selv om man er en Modstander af Massen, selv om man ønsker at bekæmpe den, saa staar det klart for en praktisk Politiker, at det bedste Vaaben mod en Modstander er at fyldestgøre hans retfærdige Krav. Vel er det saa, at den almindelige Valgret kan aabne Vejen for Misbrug, men den syntes tillige at afgive det bedste Værn mod revolutionære Bevægelser. Naar der aabnedes Adgang for Arbejderstanden til paa en konstitutionel Maade at gøre de Ønsker gældende, der fremkaldes af dens Tarv og Trang, behøvede den ikke at gribe til revolutionære Midler. Fremkalder den alligevel saadanne Bevægelser, saa dæmpes de forholdsvis let af Staten, af den bestaaende Orden, der paa sin Side har den hele Ret, al Retfærdighed. Heller ikke er det betydningsløst at stille den fjerde Stand som en Magt lige overfor de andre Stænder. Det er en mægtig Opfordring for disse til ej at forspilde Arbejderstandens Kærlighed og Hengivenhed, til at fremme dens Dannelselse og Oplysning.«

Dog ikke blot i Taler til Rigsdagsmedlemmerne, men ogsaa i kraftige Bladartikler til den store Offentlighed greb Monrad fremdeles ind i Grundlovssagen. I »Fædrelandet« begyndte han 23. Februar 1849 (under Mærket D-d) en Serie paa ialt 13 Indlæg »Om det af Hans Majestæt Kongen Rigsforsamlingen fore-

lagte Grundlovsudkast«, hvor han baade djærvt og hjerteligt slog til Lyd for sine demokratiske Tanker. En vis Reaktion var opstaaet mange Steder og han imødegik den klogt og dygtigt ved at tilbagevise de forskellige Indvendinger.⁹⁾

Han vender sig med skarp Indignation mod en Ytring af Magister M. P. Stilling i en Pjece »Kritisk Protest mod Udkastet til Danmarks Statsforfatning«, hvor det hedder: »En uselvstændig uvidende Masse kan falde baade i Guds og i Djævelens Hænder og den falder lettest i den sidstes.« Ud fra denne Paastand rejser Monrad det som et vigtigt Spørgsmaal: Falder Menigmand, Almuen, Arbejderklassen lettest i Djævelens Hænder og har man større Sikkerhed for, at de mere velstaaende og navnlig Grundejerne falder i Guds Hænder?

»Vi for vort Vedkommende,« svarer han, »kan nu ikke andet end paa det bestemteste besvare disse Spørgsmaal benægtende. Vi tror ikke, at Fattigdom eller Rigdom gør nogen væsentlig Forskel med Hensyn til Menneskesjælens dybeste Indhold. Vi antager, at Arbejderen med samme Varme og Inderlighed kan tilegne sig de højeste Sandheder som den rige, at der hos ham kan findes den samme Alvor i Viljen til i enhver Henseende at efterkomme sin Pligt, den samme Troskab og Kærlighed. Vi tilstaar, at der var en Tid, da vi mindre levende var gennemtrængt af denne Overbevisning, og at vi først senere er kommen til den ved nøje Iagttagelse af og Samliv med Almuen.« Her har Monrad udtrykkelig erkendt sin Udvikling under Præstetiden i Vester Ulslev og han gendriver sine egne tidligere Udtryk, som han fralægger nogen nedsættende Betragtning, naar han fortsætter: »Stød ikke dem, der fortjener deres Brød i deres Ansigts Sved, ud af Samfundet, idet I døber dem med Navn af Proletarier. Fæld ikke Fordømmelsesdommen over dem ved Benævnelsen den raa uvidende Masse. Det er kun fordi I staar saa langt fra dem, at I kan kalde dem saaledes. Det menneskelige Samfund er ikke i nogen Klasse en Masse, det er fint gennemarbejdet i sine mindste Enkeltheder, den ene Del slynger sig ind i den anden og det hele sammenknytted af utallige fine Traade . . . Hvor der er Evne til

⁹⁾ En halv Snes Aar senere udtalte han i Landstinget, at Ordet Fri-sind bliver meget hyppigt misbrugt. »Ligesom — udviklede han — der er to modstræbende Kræfter, der holder hele Verdenssystemet sammen, saaledes maa der ogsaa være det i ethvert Samfund, der skal bestaa. Der maa være Lov og Orden ved Siden af Frihed. Det kan ikke være tilstrækkeligt kun at arbejde hen paa at løse alle Baand, saa enhver kan faa det efter sit Hoved og som han lyster, men ved Siden af maa der gaa en ordnende Tanke, som binder det hele sammen.«

at fatte de højeste Sandheder, der vil der ogsaa være Evne til at forstaa de Sandheder, hvorpaa Samfundet hviler, naturligvis ikke i deres lærde, men i deres simple folkelige Form.«

Monrad nægter ikke, at der ligger en Sandhed i dette at knytte Valgretten til Ejendomsretten, der er en af Samfundets Grundpiller, men denne Sandhed maa paa det nøjeste være sammenknyttet med den rette Betragtning af Ejendomsbegrebet. Her maa man for ikke at handle uretfærdigt sætte sig ind i Menigmands egen Opfattelse. Modstanderne ser ikke, hvor dybt Ejendommen gaar ned.

»Den, der blot kender noget til Almuen,« siger han, »vil vide, at det paa ingen Maade kun er den faste Ejendom, der staar for den som Ejendom, men at tværtimod Bohavet indtager en overordentlig stor og vigtig Plads. En Sengs Klæder, et Par Stole og et Bord, det maa man ingenlunde anse for noget ringe eller ubetydeligt. Afsavnet heraf medfører ofte Giftermaals Udsættelse et Aars Tid og deres Anskaffelse kan let medtage et Aars Løn, og naar saa en Mand har faaet disse Genstande, tror man saa ikke, at han skulde vide, at det er hans, at han ikke skulde kende Forskel paa mit og dit. Derpaa kommer en Kakkellovn. Paa Landet følger Kakkellovne ikke med Beboelseslejligheden, i det mindste er dette Tilfældet paa mange Egne, de er Løvsøre og maa lejes, dersom man ikke selv ejer dem, hvorfor ogsaa Kapitalister, det vil sige smaa Kapitalister, Tjenestekarle, Husmænd, anlægger deres Kapitaler i dem. Tror man ikke, at det er en stor og mærkelig Begivenhed, naar en Mand bliver Selvejer af en Kakkelloven? Tror man, at han glemmer, at det er hans Ejendom, at han ogsaa her fastholder Forestillingen om mit og dit. Og nu en Ko! Dette store Formaal for manges Ønsker, det, at Konen kan gaa ud og malke sin egen Ko og ikke behøver at gaa om i Byen og skaffe sig Mælk for gode Ord eller for gode Ord og Betaling. Vi taler naturligvis her endnu ikke om det, at en Mand har faaet en Jordlod, der er saa stor, at han derpaa kan græsse sin egen Ko. Vi er endnu ikke rykket saa højt op i Samfundet, nej, vi taler om den blotte og bare Ko, der gaar ved Grøften eller som staar hos Gaardmanden for visse Dages Tørveskær og Høstarbejde.

Du gaar ind hos en Indsieder eller jordløs Husmand og du bukker dig dybt for ikke at støde dit Hoved og du ser dig omkring og du opdager en Kiste og et Hængeskab, et Bord, et Par Stole og en Seng med nogle Sengeklæder. Det lille Rum er fyldt med Forældrene og tre, fire Børn. Noget skinnende hvidt kan du maaske ikke saa let faa Øje paa, det kan vel være, at ikke alle Klædningsstykkerne er saa aldeles hele eller fuldkommen rene.

*D. G. Monrad - A. F. Tscherning - Greve F. M. Knuth
Kommandør C. C. Zahrtmann - Orla Lehmann - Carl Ploug*
Udsnit af Constantin Hansens Maleri: Den grundlovgivende Rigsforsamling
(Frederiksborg Museet)

Varm Middagsmad hver Dag hører paa ingen Maade til de ufravigelige Huslove og det synes dig, at du ser lutter Elendighed og Armod. Du kan ikke se, hvad der er smaat og ringe, og derfor lægger du ikke Mærke til, at du er omgivet af Skatte, at du ser for dig Frugterne af opsparet Arbejde, Ting, der længe har været Genstand for Besidderens Ønske inden de erhvervedes. Og hvilken Pris sættes der dog ikke paa disse Ejendele! Lad der komme Ildløs i en saadan, du vilde sige det, ussel Rønne, og vi vil se, at ingen vil udsætte sit Liv for større Fare for at redde de største Kostbarheder end Husmanden for at redde en Dyne eller et gammelt Skab. Den Betydning, som et saadant Indbo har, indskrænker sig ikke til Besidderens Liv. Han tænker ligesaa alvorligt paa sine Efterladerskaber som den, der kan raade over flere Hovedgaarde. Hvilken Kamp fører ej ofte den Mand, der er afkræftet af Alderdomssvaghed, for ej at komme paa Fattigvæsenet. Stundom er det vel fordi han nødig vil falde det Offentlige til Byrde, men ofte vil man finde, at det, der ligger paa Bunden, er noget Bohave, som han ikke vil have skrevet af Fattigvæsenet, fordi det skal tilfalde Børnene. Den, der har haft noget at gøre med Fattigvæsenet paa Landet, vil ofte have truffet paa, at en Mand, inden han tager stadig Understøttelse af Fattigvæsenet, giver sine Børn de bedste Sengeklæder for at de dog kan have dem og lader sig nøje med den Hvile han kan finde paa andre af en helt ringe Beskaffenhed . . . Efter hvad vi har anført saavel efter egen Erfaring som efter mange andres, der har staaet i Berøring med Almuen, strækker Ejendommen og med den Bevidstheden om Ejendomsretten sig ned til Samfundets dybeste Lag, til de jordløse Husmænd og Indsiddere.«

Ogsaa for Monrad er der noget tiltrækkende i den Sætning, at kun den, der betaler Skat, bør have Valgret, og det synes ham ikke noget ubilligt Forlangende, at den, der skal udøve nogen Indflydelse paa Staten, ogsaa selv maa bidrage til dens Udgifter, men heraf følger paa ingen Maade, at man kun skal anse dem for skatteydende, der udreder direkte Skatter. Den jordløse Husmand og Indsieder — hævder han — udreder gennem Opfyldelsen af Værnepligten og gennem Forbruget forholdsvis ingeniende lidet til Staten.¹⁰⁾

¹⁰⁾ Et ejendommeligt Vidnesbyrd om Menneskers Tiltro til Monrads demokratiske Syn er et til ham i Rigsarkivet opbevaret længere Brev af 6. August 1848 fra Fuldmægtig Harald Nyegaard fra St. Croix om Afskaffelse af Ordner og Titler som ganske misvisende med Hen-

Derimod var Monrad (paa en Maade mærkelig nok) Modstander af at sænke Valgretsalderen til under 30 Aar, idet han først da mener at finde den enkelte tilstrækkelig modnet gennem Livserfaringen. Her synes han ejendommeligt nok at overse Ungdommens naturligt fødte friske Tilskyndelser.

Overfor dem, der frygter Almuens Overvægt i Stemmetal, henviser han med en skarpsindig Betragtning til den af Februarrevolutionen i Frankrig udgaaede »franske Nationalforsamlings ligesaa kraftige som vise Optræden mod alle for Ejendomsretten, for Samfundets Orden og rolige Udvikling fordærlige Lærdomme«. Ogsaa den hjemlige Rigsforsamlings Kundskabsfylde og aandelige Dygtighed gennem en Række betydelige Mænd paa alle Omraader er for ham Vidnesbyrd om den almindelige Valgrets gode Vurderingsevne.

Og overfor den Opfattelse, at Grundlovsudkastet ved at blive til Lov skulde frembringe et for stort Spring i Udviklingen, hævder Monrad det som »langt fra, at Lovudkastet har gjort noget stort Spring fra Absolutismen, at det tværtimod paa det nøjeste har sluttet sig til samme. Det er netop særegent for Absolutismen, at den indfører en fuldstændig Lighed, men rigtignok paa Frihedens Bekostning. For den enevældige Konge er alle Under-saatter lige og det er netop dette, der har gjort Enevoldsmagten saa kær for Menigmand, fordi han vidste, at hans Vel ikke mindre laa Kongen paa Hjerte end de andre Stænders. Ligheden er altsaa et ved Enevoldsmagten vundet Udbytte, der vel ved den ulykkelige raadgivende Stænderindretning er noget forringet, men paa ingen Maade ophævet eller borttrængt af Folkets Bevidsthed. Denne Lighed blev som sagt vundet paa Frihedens Bekostning og der var derfor ved Overgangen fra Absolutismen til en friere Forfatning al Grund til med den største Omhyggelighed vaage over, at ikke det ved Enevoldsmagten vundne Resultat igen skulde forspildes, og man ikke nu skulde begrunde Friheden paa Lighedens Bekostning ligesom man for to Hundrede Aar siden begrundede Ligheden med Opofrelse af Friheden. Det forekommer os saaledes, at det kun er en meget overfladisk Betragtning, der antager, at man ved Lovudkastets Valgret skulde gøre et voldsomt Spring. Tværtimod er Ligheden det Baand, der knytter den fremtidige Udvikling til den foregaaende.«

---

syn til den enkeltes virkelige Samfundsbetydning og om Indførelse i Grundloven af en Paragraf omtrent som den 23de i Norges Grundlov, hvorefter Kongen ingen anden Rang eller Titel skal kunne tildele end den ethvert Embede eller bestemt Samfundsstilling medfører.

Monrad understreger stærkt, hvorledes den almindelige Valgret vil være en Kanal, der udløser den skjulte Misfornøjelse, som af og til samler sig i et Samfund, og giver den Udbrud i Dagens fulde Lys, saa den ikke hemmelig sniger sig rundt i Krogene og gør Fortræd paa uheldig Maade. Den almindelige Valgret er paa den Maade en Sikkerhedsventil.

Naturligvis kunde Monrad i disse Artikler ikke helt undertrykke Ironien, som dog nærmest kommer frem et enkelt Sted, hvor han berører de mange Ændringsforslag: »Det er ikke alene paa Korn, at vort Fædreland er frugtbart, men ogsaa paa Grundlovsforslag. Vi tror dristigt at kunne paastaa, at der ikke er noget Land i Verden, der i denne Henseende kan maale sig med Danmark. Dersom Grundlovsforslag var Genstand for Omsætning kunde vi drive med denne Artikel en levende Udførsels-handel og uagtet der paa Verdensmarkedet er stærk Efterspørgsel efter denne Vare, saa kunde vi dog overfylde Markedet og forsyne alle Riger og Lande ikke med én, men med flere Forfatninger. I Danmark foregaar der i Gennesnit om Aaret 530 Tvil-lingefødsler og 11 Trillingefødsler, vor Grundlovskomite derimod nedkommer med Sekslinger. Gaar man hen og overværer Rigs-dagsforhandlingerne en halv Times Tid, saa kan man ikke und-gaa at være tilstede ved Fødslen af et Par Grundlovsforslag. Kom-mer nu dertil, at enkelte ærede Rigsdagsmænd er grummere end de vilde Dyr, at de forlader deres Smaa uden at svøbe dem, uden at lægge dem til Brystet, uden at tale et Ord for dem, og adop-terer et fremmed Barn, og at to Rigsdagsmænd undertiden gen-sidig adopterer hinandens Børn, saa bliver man rent fortunlet. Og nu tænke man sig, at af alle disse Smaa kan kun én leve. Hvilket forfærdeligt Blodbad.« Men han roser dog samtidig Rigs-dagen for dens ægte og sande Fædrelandskærlighed, som stadig lægger sig for Dagen paa saa mange Maader, skønt dens For-handlinger har Tilbøjelighed til at blive for langtrukne og ud-tværede. Politisk Overbevisning med Helhedens Vel for Øje gaar forud for det kun partibestemte.

Stillet overfor disse Udslag af Monrads Tanker og Følelser vedrørende Menigmands daglige Liv og Velfærd blegner uvil-kaarlig ganske af sig selv ethvert spidfindigt dialektisk Forsøg paa nu at svække ham som Demokrat. Her gælder den mere dybtgaaende Forstaaelse, at kun Bogstaven ihjelslaar, men Aanden levendegør. Dette Ord har sin fulde Anvendelse paa Monrad og dette bekræftes heltud af hans Samtid. I sine Livsoptegnelser skriver H. N. Clausen: »Jeg var næppe den eneste, der fra først af havde haft alvorlig Betænkelighed ved en Valglov, som med ét

Spring satte Folket ind i Udøvelsen af en Valgret, hvortil den store Masse kun ved et Under kunde antages at være moden. Jeg kunde kun undres over den Tillidsfuldhed, hvormed Monrad baade mundtlig og paa Prent havde fundet Beroligelse i den Tanke, at Husmanden hænger ved sin Huslod med samme konservative Sind som Herremanden ved sit Hartkorn som om det ikke var andet og mere der var at spørge om end trofast og sejt Vedholdenhed ved det historisk overleverede.« Clausen har aldrig fattet den baade simple og dybtvirkende Hemmelighed, at Monrad elskede den jævne Mand og omgav ham med sin Kærligheds Forstaaelse — en Grundlov for alt menneskeligt Samlivs Fælleslykke. Monrads Betragtning bæres af hans Kristendom og hans Danskhed. Han gaar ud fra Kristendommens Lighedsgrund-sætning med Mennesket som skabt i Guds Billed¹¹⁾ og siger: »For os staar denne Anskuelse af Menigmand i Forbindelse med vor Overbevisning om den kristelige Religions Tilgængelighed for alle« og han nævner »Menneskets Værd i den kristne Stat.« Dertil kommer, at hans Artikelrække er et udpræget dansk Aktstykke, hvor ikke en eneste Tanke er laant fra Udlandet eller den europæiske Historie, men det er heltigennem personlige Betragtninger over Landets egne menneskelige, religiøse, sociale og erhvervsmæssige Forhold. Og udpræget dansk er det, naar han overfor den almindelige Valgret som »det store Spring ud i Mørket« hævder i en senere Bladartikel, at Staten har en staaende Hær paa 4000 Præster og Skolelærere.

Gennem mange og langvarige Brydninger blev Resultatet af Grundlovsforhandlingerne trods adskillige Ændringer i Enkelt-heder til Slut en straalende Sejr for Forslagets Grundanskuelser og med 119 Stemmer mod kun 4 blev Danmarks Riges Grundlov vedtaget 25. Maj 1849, men først elleve Dage senere — fordi Ministeriet vilde afvente ogsaa Valglovens Vedtagelse — fik den kongelig Stadfæstelse ved Frederik den Syvendes Underskrift og dermed Lovskraft den 5. Juni, som derfor blev Folkefrihedens Mindedag i Danmark og til dette Minde vil Monrads Navn altid være uløseligt knyttet. Kong Frederik den Syvende blev Grundlovens Giver, men Monrad var dens Skaber. I sin fulde Glans

11) Ud fra denne Tanke angreb han paa sine gamle Dage Pastor Otto Møllers Skrift »Om Flertalsregimente«, som den konservative Forfatter bekæmpede, og hævdede, at fromme troende Kristne kan være radikale i politisk Henseende ved at fastholde Haabet om Gudsbilledets Frembrud i Sjælene som hos Røveren paa Korset, og overfor Gudsbilledet betyder al anden Forskel mellem Mennesker, Stand, Herkomst, Ære, Anseelse, Rigdom, Kundskab, ikke meget.

gik Frihedssolen op over det danske Folk, der til alle Tider skylder Monrad sin Tak for hans Andel i denne rige Kongegave. Med Rette kunde han ud af sit Væsens mærkelige Dobbeltthed paa selve Vedtagelsesdagen 25. Maj med en underlig Blanding af ophøjet Glæde og stolt Selvfølelse begynde et Brev til Krieger saaledes: »Idag ser jeg da, at Danmarks Riges Grundlov er vedtaget i det mindste af Rigsforsamlingen, og er det mig ret behageligt, at der ikke er sket andre Forandringer, i det mindste meget væsentlige, uden dem, som jeg selv har billiget.« Hans Størværk har nu baaret vort Folks Udvikling gennem et Aarhundrede. Under den reaktionære Bølge, der snart efter 1848 slog tilbage over Europa, var Danmark saa godt som det eneste Land, hvor Folkefriheden blev bevaret ukrænket og ubeskaaret, og Æren er Monrads. Grundloven opfyldte paa en egen stærk Maade det første Bud i Valdemar Sejrs gamle jyske Lov: »Med Lov skal man Land bygge«. Dens Maal var — med A. D. Jørgensens Ord — at lægge Magtens Tyngdepunkt der, hvor Arbejdet for Folkets Opgaver som Folk udføres.

IX

FØRSTE BISPEGERNING OG SAMTIDIGE RIGSDAGS- VIRKSOMHED. DET SLESVIGSKE SPØRGSMAAL. MONRADS AFSKEDIGELSE SOM BISKOP

Ved sin Afgang som Minister blev Monrad sat paa Ventepenge 2400 Rbd. (Vartpenge hed det dengang) og kunde derfor uden Vanskeligheder klare sig økonomisk i de følgende Maaneder, mens han som en foreløbig ganske fritstillet Mand brugte sin Tid til at virke for Grundlovssagen, men 13. Februar 1849 blev han af sin Efterfølger J. N. Madvig tildelt det ledigtstaaende Embede som Biskop over Lolland-Falsters Stift. Udnævnelsen kom som en almindelig Overraskelse og vakte (sammen med Orla Lehmanns Udnævnelse til Amtmand i Vejle) stor Opsigt med megen offentlig Diskussion og stærk Kritik fra mange Sider. Det viste sig, at Monrad selv forud havde betinget sig Stillingen, hvorom Madvig fortæller i sine Livserindringer: »Besættelsen af Lolland-Falsters Bispestol med Monrad skete dog ikke efter ganske frit Valg, da han før sin Udtrædelse af Ministeriet af Konsejlspræsidenten Grev Moltke havde ladet sig give et Tilsagn om dette Embede, som jeg, da han fastholdt det, troede at maatte respektere.¹⁾ For min egen Del havde jeg ønsket, at den begavede Mand havde oppebiet en anden Lejlighed.« Dagblade som Flyveposten og Københavnsposten, der var Monrads politiske Modstandere, kaldte Udnævnelsen er politisk Belønning, som han ellers ikke i en saa ung Alder vilde have opnaaet, og den kendte grundtvigske Præst P. A. Fenger (som Monrad forøvrigt senere kom i nært Forhold til) skrev i Dansk Kirketidende: »Ak, i hvilken fortrykt ja fornædret Tilstand maa ikke Kirken befindes iblandt os, naar det er kommet saa vidt, at dens højeste Embede bliver en Slags Pensionsanstalt eller gives hen som en

---

1) Til sin Efterfølger Madvig skrev Monrad faa Dage efter Ministeriets Afgang i et Brev (i Rigsarkivet) følgende: »Efter Moltkes Ytringer har jeg Grund til at antage, at hans Majestæt har tænkt paa mig. Jeg svarede ham, at jeg var villig til at modtage et passende Embede, som maatte blive mig tilbudt ..... Det vil være mig kært inden ikke al for lang Tids Forløb at modtage en eller anden gejstlig Ansættelse.«

Løn for aftrædende Statstjenere? En Landsbypræst synes at have Evne til at deltage i de politiske Forhandlinger og efter at have været Præst i 1½ Aar faar han Sæde paa Ministerbænken. Dette Sæde beklæder han i ½ Aar, han aftræder og — sættes paa en Bispestol! Han skal nu være en Fader for et helt Stifts Gejstlighed. Til ham skal man ty i tvivlsomme og vanskelige Tilfælde . . . . At han selv saa snart kunde attraa en Biskops Embede og at det, naar han var ubeskeden nok til at attraa det, blev ham givet, det anser jeg for et af de sørgelige Tidens Tegn . . . . Mange af dem, som beklæder Kirkens Embeder, betragter disse snarere som et Levebrød end som en Tjeneste, der fordrer Arbejde, medfører Trængsel, udkræver Taalmodighed.«

Monrad har ikke lagt videre Vægt paa disse Angreb, som han naturligvis var forberedt paa og maaske endogsaa til en vis Grad hemmeligt ønskede eller udfordrede for derpaa saa meget stærkere at fælde dem gennem sin kommende Virksomheds hele Karakter og Resultat, og han tog i sin selvfølende Kraft og Overlegenhed Modstanden som et æggende Incitament i sin Indsats. Til Tscherning skrev han i Juli samme Aar: »Det er nok saa interessant at være Genstand for Uvilje som for Velvilje, det er interessantere at krydse end blot at holde Roret. Det er ogsaa en umaadelig Fordel at begynde en Virksomhed med en Stemning mod sig, man bliver derved i Stand til at lægge et langt solidere Grundlag.« Og 25. September til Krieger: »Min nye Stilling interesserer mig, ja, den har endog noget pikant for mig ved de Vanskeligheder, som man fra mange Sider har beredt mig.« Det var ham en ganske naturlig Sag at betinge sig Bispegerningen, fordi han paa sin egen Maade følte det som et Kald at tage den op i Lighed med den politiske. I sin efterladte Redegørelse fremhæver han, hvorledes han blev kaldet af andre til sine høje Stillinger, og udtaler til sit Forsvar: »Min Bevidsthed siger mig, at jeg aldrig har trængt mig frem.« Det gælder i hvert Fald ikke hans første Bispestilling hvor naturligt det end faldt for ham selv at gøre sit Krav gældende efter alle indre og ydre Forudsætninger.

Hvis man underer sig over en saadan Indstilling fra Monrads Side i et Forhold, hvor det drejer sig om en aandelig og ikke en politisk Gerning, maa man huske paa, at for ham var der inderst inde ingen sjælelig Forskel mellem et kirkeligt og et samfundsmæssigt Formaal, der begge var fuldt integrerende Dele af hans samlede Syn og Livsvirke. For ham var der aldrig en Enkelthed saa ringe, at den jo i sin rette Sammenhæng havde sin vigtige Livsbetydning, og ikke en Livshelhed saa stor, at den jo omfat-

tede ogsaa alle de smaa Ting. Der var altid Storsyn over Monrad, hans Aand havde noget universelt og spændte vidt lige fra Solen ned til Sivet. Deri laa noget af hans Genialitet, som bestandig bryder frem hos ham og alle Dage genspejlede sig i hans Betragtninger gennem Skrift og Tale.²⁾ Efter Ungdommens stormfulde Kampe for at bevare sin Sjæleverden fra at gaa tilgrunde brød han igennem til at opfatte det hele Univers som en guddommelig Tanke og baaret af en forsynsstyrende Almagt. Her havde Ørstedes Naturtanker og Hegels Filosofi været ham en stor Hjælp, skønt ikke tilstrækkelig som Bærekraft i Livsudviklingen, men Monrad havde løftet dem op i en endnu rigere Aandsverden. Han havde som en Slags Konsekvens af sine Studier om Verdensløbets Love tilegnet sig Forestillingen om en evigt ordnende Kraft og af den urokkelige Overbevisning, at Videnskaben som saadan vel kan skildre, hvorledes disse Love virker vidunderligt og beundringsværdigt, men aldrig vil trænge ind til de dybeste Aarsager eller forstaa Formaalene. For ham kunde Videnskaben trods alle storslaaede Resultater aldrig forklare de etiske Kræfter, som tvinger Sindets aandelige Udvikling ligesom de fysiske og kemiske Kræfter giver Styrke til det organiske Livs Manifestationer. Der laa for ham et ophøjet aandeligt Formaal bag de evige Loves harmoniske Funktionering og i dette Formaal, der ligger udenfor den videnskabelige Analyses Formaaen, gemmes selve det ufatteelige Liv ledet af en Guddoms Plan og Tanke og Vilje, for hvilken han lærte at knæle i Bønnens Selvhengivelse og tjene i sine Evners fulde Udfoldelse gennem Livets Opgaver paa alle Omraader — de største og de mindste. For ham blev Mennesket ikke bundet af uforanderligt mekaniske Love, der gjorde Synd og Skyld til tomme Begreber uden virkeligt Indhold og udelukker nogen egentlig Anger eller Ansvarsfølelse, men han følte i Livet den indgribende Gud og sig selv bestemt til at følge ham efter Hjerterets eget Valg i Striden mellem godt og ondt. Her var hans Frihedskrav stærkt sammenknyttet med hans religiøse Grund-

---

2) I Redegørelsen fortæller han et i saa Henseende betegnende Træk fra sin Periode som Konsejlspræsident: »Den høje Stilling havde ikke bedaaret mig, jeg vidste jo godt, at den kun var noget rent forbi-gaaende. Medens jeg var i den sagde jeg ofte til mig selv: Hvordan mon du kunde finde dig i at være Skopudser? Og saa sneg jeg mig ofte til at børste mine egne Støvler, naar jeg kunde gøre det uset. Der er virkelig noget højst tilfredsstillende ved at faa et Par smudsige Støvler blanke. Kunde man faa alt i Danmark til at straale saaledes, vilde man være en stor Statsmand.« Træffende sagde den svenske Minister Hamilton om ham, at »Yderlighederne er hans Element.«

opfattelse, hvorefter den frie Vilje er Menneskesjælens største oprindelige Gave fra Gud og det ypperste Vidnesbyrd om dens Udgang fra ham. Ofte rører Monrad ved den Tanke. »Du er skabt i Guds Billede,« siger han i en Prædiken. »Ved du, hvor Gud har nedlagt Billedet af sin Skabermagt? I din frie Vilje,« Efter Monrads Mening kan et Menneskes frie Vilje ved sine »frie Beslutninger bringe ind i Tilværelsen noget nyt, der ej er nødvendig bestemt ved foregaaende Forhold og Begivenheder og de ved dem fremkaldte Bevæggrunde.« Fremstillingen af dette Spørgsmaal er tillige et Udtryk for de høje Tankeglimt, der bestandig lyste frem i hans Ord, men selvfølgelig medførte Monrads hele Grundsyn, at saavel Politik som Religion blev ligestillede Udslag af det kristelige Livskald. Han sammenblandede dem ikke i den praktiske Udøvelse, men i hans Hjertedyb var de lige betydningsfulde Tjenester for Gud.

Det er denne praktiske og i det enkelte rent fornuftmæssigt bestemte Udøvelse han tænker paa, naar han skriver til Biskop P. C. Kierkegaard, at han »anser det for urigtigt at blande Kristendom ind i Politiken,« idet han fortsætter med de tidligere nævnte skønne Ord, at Kristendommen »bør gennemtrænge Politiken som en skjult Varme, som Naade og Sandhed.« Nogen dybere Forening kan der jo overhovedet ikke tænkes. Ganske vist fremhæver ogsaa Monrad, at Kristi Rige ikke er af denne Verden, men dermed mener han ikke, at det kristelige mere eller mindre lukkes ude af de verdslige Handlinger som noget gensidig inkomensurabelt, men at Kristi Rige er det store evige Maal for det jordiske Liv. »Jeg vilde meget ønske, at sand Kristendom var raadende paa mine Rigsdage,« lader Monrad (i »Politiske Breve«) Staten sige til Kirken, »saa vilde man ikke kvæle hinanden i Partivrøvl og æde hinanden i Partihad, saa vilde man sætte Kærlighed til Konge og Fædreland over al Partikærlighed og ene have mit Tarv for Øje.« Senere i Livet skrev han til et af sine Børn, at han aldrig havde været i Tvivl om Kristendommens albestemmende Betydning for Folkelivet.

Paa den Maade blev der ikke for Monrad nogen Spænding mellem det politiske som noget saakaldt jordisk og det kristelige som noget saakaldt himmelsk. Derfor udbryder han ogsaa i det lige nævnte Brev til P. C. Kierkegaard om dette Forhold: »Hvad kan Elektriciteten gøre for, at den, naar den kaldes tillive, er baade positiv og negativ?« Herom fremsatte han mod sit Livs Slutning i det Aar, da han tilsidst nedlagde sit Folketingsmandat, en Række udførlige Betragtninger (Middelfart Avis 6. og 7. Marts 1886) i et Par Artikler »Kristendom og Politik«.

Ført spørger han om det ene af disse to har noget at gøre med det andet og svarer absolut Ja. Som den bestemmende Livskraft vil Kristendommen gennemtrænge saavel hele Dagliglivet som de videre rækkende Livsytringer og derunder ogsaa de politiske Interesser, der fylder Sjælene og sætter Lidenskaberne i Bevægelse, men selvfølgelig overlader den til Forstandens Afgørelse, hvad der er hensigtsmæssigt eller ej til Fædrelandets Tarv i de enkelte Spørgsmaal, hvorimod den fordrer en afgørende og gennemgribende Indflydelse paa Sindelaget. En Kristen deltager jo desuden i al anden verdslig Gerning, besidder Ejendomme, driver Handel, anlægger Fabriker, udøver Haandværk, og kan slet ikke blive fri for det. Hele Samfundsforfatningen vilde jo styrte sammen, hvis alle var Kristne og af den Grund ikke gav sig af med Politik. En Kristen maa selv udfinde, hvad der bedst fremmer Fædrelandets Tarv — ikke alene med Hensyn til det rigtige, men ogsaa med afgørende Vægt paa, hvad der kan gennemføres og opnaas under de forhaandenværende Forhold og Omstændigheder. Her er det Monrad fremhæver, at især i Politiken har den Grundsætning Gyldighed: Det bedste er ofte det godes værste Fjende. »Hvis Kristendommens Aand besjælede alle dem, der driver Politik,« siger han, »fra Ministrene til Menigmand, hvor vilde det da lysne i Fædrelandet. Hvor drister man sig dog til at ville udelukke Jesu Kristi frigørende og frelsende Kraft fra et Omraade, der er saa stort og betydningsfuldt som det Politiken omfatter.«

Dernæst spørger han om Kristendommens Fordring med Hensyn til Politik og nævner for det første, at alle Kristne i hele deres politiske Virksomhed ærligt og ufortrødent med Anstrengeelse af alle Sjælens Kræfter stræber at finde Sandheden og følge den selv om det kan koste stor Selvovervindelse og store Ofre, og for det andet skal de mere og mere stræbe at frigøres fra Egenkærligheden som Kristendommens største Fjende, hvorhos Politikeren som det tredie maa bevare Kærligheden ogsaa til sine politiske Modstandere og deri indeholdes Kravet om Tilgivelse af Modstandernes Overtrædelser. Dertil kræves stor Selvovervindelse og en stærk Bearbejdelse af Sjælen, men Kampen kan lettes ved tre Midler. Man skal vogte sig for at dømmе og fordømme de andre og dernæst skal man bag den ydre Modpart se det usynlige Menneske, der er skabt i Guds Billede ogsaa hos den, der har krænket os dybest, idet Grundvolden for den ægte uovervindelige kristne Kærlighed er Troen paa det i Guds Billede skabte Menneske og Haabet om det sejrriige Frembrud engang. Og endelig siger Monrad: »Bed og bed stadig for dem, hvis Overtrædelser

du ønsker at forlade, thi den stadige og udholdende Forbøn føder Kraft til at tilgive og forlade. Er der Lys og Fred i Sjælen, da vil du, hvor haabløs end Kampen synes, ej blive træt af at kæmpe for det, der efter din Overbevisning er Ret og Sandhed.« Her rører han ved sin egenartede personlige Sjælekamp, som senere i Fremstillingen skal uddybes nærmere.³⁾

Monrad blev bispeviet anden Paaskedag 9. April 1849 i Vor Frue Kirke sammen med Jørgen Hansen, Biskoppen over Als og Ærø, der efter 1864 under Prøjsesherredømmet gjorde sig bekendt ved sin urokkelige Danskhed. Ordinationen blev foretaget af Biskop Mynster og fandt — formentlig paa Grund af den stærke Strid om Udnævnelsen — ingen videre Omtale i Pressen, men i Stilhed var den med til at forberede det voldsomste Stormløb, der nogensinde er foretaget mod den danske Kirke, hvilket først er kommen offentligt frem i vor Tid, og Monrad selv var utvivlsomt ganske uvidende om Forholdet.

Som bekendt rettede Søren Kierkegaard efter Mynsters Død et yderst heftigt Angreb paa ham ud fra Biskop Martensens Begravelsestale om Mynster som et af de rette kristne Sandhedsvidner, et Led i den hellige Kæde gennem Tiderne fra Apostlenes Dage. Det er at lege Kristendom, hævdede Kierkegaard, at kalde en Embedsmand som Mynster, der stod højt i Samfundets Rangforordning og blev begravet med fuld Musik, for et ret Sandhedsvidne, som tværtimod er en Mand, der bliver hudflettet, mishandlet, slæbt fra det ene Fængsel i det andet, og saa tilsidst . . . . korsfæstet eller halshugget eller brændt eller stegt paa en Rist, hans afsjælede Legeme af Rakkeren henslængt paa et afsiges Sted ubegravet eller brændt til Aske og henkastet for alle

3) I en Prædiken siger han om Kristendommen: »Den træder ikke i Tjeneste hos noget Parti og holder sig udenfor de politiske Partikampe. Og dog staar den ikke udenfor og er ikke ligegyldig, thi Kristendommen vil beaande alle jordiske Forhold og derefter vil den ogsaa som en Sandhedens, Retfærdighedens og Kærlighedens Aand gennemtrænge alle de politiske Partier. Hvilke Ulykker, hvilken Ødslen med Blod og Gods, hvor meget Had, Bitterhed og gensidige Forfølgelser vilde Menneskeslægten ikke undgaa, hvis Kristendommens Aand kunde faa Raaderum i Staternes Styrelse og de politiske Partiers Kampe.« I Sammenhængen kan med Henblik paa det politiske Liv anføres en anden Udtalelse: »Und ikke noget Menneske paa Jorden den Glæde at bringe dig til at hade. Krænkelsen er som et skarpt Sværd, der holdes for dit Bryst. Ej er der Mand paa Jord saa stærk, at han kan støde det i dit Hjerte. Selv gør du det, idet du giver Hadet Rum hos dig. Krænkelsen er et Bæger med Gift, der holdes til dine Læber. Ej er der Mand paa Jord saa stærk, at han kan vriste din Mund op og nøde dig til at drikke den. Dit Had ene formaar det.«

Vinde. At kalde Mynster et Sandhedsvidne er derfor under Navn af kristelig Gudsdyrkelse at bruge Kirken til at gøre Nar af Gud. Søren Kierkegaards Angreb formede sig tilsidst til et lidenskabeligt og hensynsløst Udfald imod hele den officielle Kristendom som et Falsum, et Falsk, og ganske modsat det nye Testamentes Kristendom, som derfor slet ikke længere er til i vort Samfund.

Det viser sig nu efter vore Dages Offentliggørelse af samtlige Søren Kierkegaards efterladte Papirer og Dagbøger, at blandt de personlige og andre Tilskyndelser i hans gennem Aarene stigende Indignation mod Mynster er Monrads Bispevalg en overmaade stærkt medvirkende Aarsag. En Optegnelse fra 1849 med Hensyn til Mynster lyder saadan: »Hvor ofte har hans Højhæderlighed ikke rørt forsikret, at *dersom* det fordredes af ham, saa var han villig til at ofre Liv og Blod, alt. Dersom! Men saa maa det jo have været en rar Verden han har levet i, siden han med sit begejstrede *dersom* ikke blot ingen Anledning fandt til at lide, men idel Anledning til at stige i verdslig Hæder og Anseelse, feteret i Kredsene, dyrket af Kvinderne, beundret af Skuespillere, Hofmænd og Diplomater. Han fandt ingen Anledning til at lide, han med sit *dersom* — end ikke da det gjaldt om saa langt han formaaede at holde Forargelsen borte fra Kirken ved at nægte at vie Biskop Monrad.⁴⁾ Ja saa længe det gjaldt om, selv i Besiddelse af Magten, da med biskoppelig Bekymring at forhindre en enkelt stakkels teologisk Kandidats Ansættelse: ja da var Biskop Mynster tilrede, da var han Hersker, ja eller herskesyg. Men da Øjeblikket kom, da der var Lejlighed til at vise at man er Hersker — og det viser man kristeligt bedst just naar man ligger under — da var Biskop Mynster føjelig som en Avis-skriver, til Tjeneste som én, der udlejer Klæder.«

Denne ætsende Haan med Udspring i Betragtningen af Monrad som et Forargelsens Tegn paa en Bispestol skyldes utvivlsomt to Grunde. Den ene er ganske naturlig Opfattelsen af Monrads Udnævnelse som en simpel politisk Belønning, en Bortgivelse af Embedet som Kirkens øverste aandelige Tilsynsmand benyttet som en Brik i det politiske Skakspil, Sjaelesørgergerningen kastet ud i spidsborgerlige Levebrødsforanstaltninger paa samme Vis som alle andre offentlige Bestillinger, og det maa indrømmes, at Søren Kierkegaard i meget høj Grad har Ret i sin Antagelse her. Monrads Udnævnelse var ubestrideligt en politisk Belønning, som han endogsaa selv havde betinget sig, men allige-

⁴⁾ Under Monrads Navn staar der et overstreget Dobbeltkors, hvilket formentlig skal udtrykke Forargelsens Kulmination.

vel kan alt dette ikke have været nok til en saa ubetinget For-dømmelse. Søren Kierkegaard var en altfor skarp Tænkter til ikke at regne med den Omstændighed, at vel var selve Udnævnelserne formelt en verdslig Belønning, men den vilde dog reelt være for-svarlig ganske som f. Eks. Jørgen Hansens, saafremt Regeringen — hvilket naturligvis var Tilfældet — for sit Vedkommende fandt Monrads aandelige Forudsætninger fuldt tilfredsstillende.⁵⁾ Det fandt Søren Kierkegaard derimod ikke og her maa aabenbart søges den anden og mest afgørende Grund til hans Dag-bogsudbrud. Han fandt ikke Monrad aandelig skikket til at være en sand Kirkehyrde. Hvorfor? Fordi Monrad efter Kierkegaards Mening samtidig var liberal Politiker og gejstlig Leder paa den Maade, at han brugte begge Dele som Levebrød eftersom Om-stændighederne bød det — samme Beskyldning som Goldschmidts tidligere nævnte.

Det er før i Fremstillingen udførlig paavist, hvordan Søren Kierkegaards maskerede Udfald i »En litterær Anmeldelse« mod Monrad og Lehmann som Oppositionsførere bygger paa mangelfuld Forstaaelse af deres Personligheder og det samme gør sig gældende med Hensyn til hans Opfattelse af Monrad som liberal Politiker og sand Kristen. Søren Kierkegaard betragtede det som givet, at her vilde fuld Oprigtighed i Sindet medføre en uløselig Konflikt mellem disse to Livsindstillinger, men netop det modsatte var Tilfældet som foran paavist. For Monrad stod de i den ærligste Samklang. Her strakte Søren Kierkegaards Skarpsindighed ikke til og han forstod aldeles ikke en saa ejendommelig og indviklet Natur som Monrads, hvorfor Angrebet nærmest virker som en ophidset Mands meningsløse Slag i den tomme Luft. Ved at fastholde de to Kategorier som uforenelige er Kierkegaard, der saa stærkt fremhævede den enkelte, den ensomme, her overfor den individuelt ganske særegne Monrad gaaet i Mængdens Fodspor og er i Flok med de andre gaaet til Angreb ud fra Hobens overfladiske Fællesantagelse. Han er tilsyneladen-

⁵⁾ Det maa dog tilføjes som en Smule kuriøst, at P. G. Bang, der var Indenrigsminister i Novemberministeriet og ikke kunde glemme Monrads Overlegenhed, ifølge Kriegers Dagbøger i Statsraadet — støttet af Krigsministeren General C. F. Hansen og Marineministeren C. C. Zahrtmann — modsatte sig Udnævnelserne paa Grund af Monrads udæskende Artikler i »Fædrelandet« og fordi denne vilde tabe uberegneligt i den offentlige Mening. Han fandt i Almindelighed Monrad langt fra yndet og antog, at hans Karakter knap nød almindelig Agtelse, hvorhos Monrad i sin journalistiske Færd havde lagt en anstødelig Dobbeltthed og Bitterhed for Dagen, hvilken Karakterside var uforenelig med Bispeembedet.

de i den Grad kommen udenfor sine egne skarpt forfægtede Grundsætninger, at han glemmer at rejse det Spørgsmaal, der dog maatte ligge for, om Monrad skulde være et Geni af helt modsat sjælelig Støbnings end enhver anden. At Monrad som foran begrundet selv betingede sig Udnævnelser, fordi han med sin Sjæls underlige Egenart netop deri følte et Kald, synes overhovedet ikke paa svageste Maade at være indgaaet i Kierkegaards Bevidsthed som en tænkelig Mulighed. Han, der selv i yderste Grad følte sig som Genstand for manglende Forstaaelse, har vist den samme svigtende Erkendelse overfor Monrad. Her er en dyb Brist i det Grundlag, hvorpaa han byggede sin Indignation mod Mynster og det tilsluttende Angreb paa hele Kirken, og dette Forhold kunde have givet ham selv en alvorfuld Tilskyndelse til et nyt Ildskrift om Menneskehjertets Faldgruber.

Selv den største Sjælekender har sin Begrænsning og Geniet Søren Kierkegaard tog fejl af Geniet D. G. Monrad, hvis indre Verden og Kamp var af ganske anden Art end den første tænkte sig. Politik og Kristentro gav i selve Forbindelsen ingen Mod-sætning for Monrad, men Problemernes Afgrundsdyb skabtes af hans Personlighedsretningers Dobbeltthed. Vore Dages religionspsykologiske Forskning skelner navnlig mellem to forskellige religiøse Typer, dels den saakaldte énfødtte og mere regelmæssigt fremadskridende uden større Kriser og dels den saakaldte tvéfødte med stærke indre Misklange og dybe Brud i det sjælelige. Monrads sammensatte Sjæleverden rummede i sine to Grundretninger noget af begge Sjælearter og det gav baade hans menneskelige og hans religiøse Genialitet mærkelige Brydninger, hvor Verdens store Disharmonier mødtes. Begge hans Personlighedsretninger erkendte det religiøse, men hans Tankeretning forlangte Realiteter som faktiske Holdepunkter og samtidig krævede hans Følelserverden aandelige Sandhedsværdier som uundværlige Livsnødvendigheder for Hjertets inderste Trang. Nogen Forsoning mellem disse to Dragelser fandt han aldrig. Den opmærksomme Læser finder dem skjult i enhver Prædiken af ham.

Dette sidste præger ogsaa dybt en halv Snes (i Manuskript) efterladte Prædikener⁶⁾ fra Bispeaarene først i Halvtredserne og som forøvrigt burde udgives sammen med alle Monrads andre utrykte Prædikener — de er saa tankerige og egenartede i deres Alvor og Aandsfylde, at de paa ypperlig Maade vilde skænke hans Postille et værdigt Supplement. Bestandig taler Monrad til noget i sit eget Bryst og hans Ord er Genklange af mægtige Over-

6) I Familiens Eje.

vejelser og vældige Længsler i hans Indre. Mesterligt argumenterer han — og vel at mærke med et eget selvstændigt Indhold — om Fornuften og Underet, Skabelsen og Udviklingen, Historien og Evigheden, Sorgen og Synden, Naaden og Frelsen, og der er rent personlige indre Udslag af Brydningerne om hans Ud nævnelse, naar han kommer ind paa Overvejelser om hvorledes vi som sande Kristne skal skikke os i vore Medmenneskers Domme, det voksende brændende Emne for hans aldrig standsede Samvittighedskampe Livet igennem, men han udreder ogsaa Bønnens Betydning og særlig gennem Fadervor, det andet Grundtema for hans Livs religiøse Tveklang. Det mærkes bag Ordene, at i hans Sjæl staar der Strid om Dogmerne, som han aldrig kom helt tilrette med i den udvortes rettroende Betydning, men han arbejder sig frem til en Anerkendelse af dem paa en langt dybere Maade, idet han underlagde dem et rigere Indhold og en større aandelig Virkelighed end det tørt ortodokse. Han ser dem som det menneskelige Udtryk for Guddommens højeste Sandheder, som Menneskeaaanden vel ikke fatter, men gennem Troen hviler i som en Bekræftelse af Menneskesjælens inderste selvubegribelige Trang. Derigennem fandt han Vejen til at bevare sin Personlighed fri for uægte Tvang og han fandt et Sted, hvorfra den religiøse Bevidsthed uden at fornægte det faktisk rigtige peger ud over sig selv hen til en Virkelighed, som ikke antages paa Grund af Beviser og videnskabelig Garanti uden dog derfor at fornægte dem, men fordi den ikke kan undværes af Menneskehjertet og derved godtgør sin Sandhedsværdi. Saadan kom Monrad stadigt nærmere til Kirkens rene gamle Tro — et Udtryk han har brugt et Sted netop i den Betydning. Som Eksempel paa hans Fremstillingsmaade kan fra en af disse utrykte Prædikener nævnes hans Omtale af Sindelaget under en Kirkegang. Det forudsætter ganske vist Villighed til at anerkende noget, som er højere end Fornuften, men »jeg siger ikke, at du ikke skulde komme i Guds Hus om du end ikke er i Besiddelse af denne Sindets Villighed, thi Portene til dette Hus bør staa aabne for alle dem, der føler Trang til at høre Guds Ord om end det kun er en enkelt sjelden Gang, var det end med en Sjæl, der er fuld af Verdens Tvivl, men jeg siger, at naar du har det rette kristne Sindelag, da møder du med denne Villighed til at anerkende Underet«. Det er ikke nogen usædvanlig Fordring at maatte anerkende Grænsen for sin Fornuft, hvilket ogsaa gælder ved Granskningen over Naturen og dens Rigdomme, Naturens Kræfter og Love. »Overgaar ej Tingenes første Begyndelse, overgaar ej Skabelsen din Fornuft og maa du ej i Skabelsen anerkende

Underet?» Og selv om man forkaster Skabelsen bliver Verdens Evighed ligesaa ubegribelig og et ligesaa stort Under. »Gransk i Historiens Aarbøger — — find den skjulte Sammenhæng og Forbindelse mellem alle Tidens Begivenheder og Tildragelser om du kan det, opstil Historiens Love om du formaar det, og maa du ej ogsaa her anerkende Historiens Under, thi kan du forklare Forbindelsen mellem Menneskets Frihed, hvorom Samvittigheden i dit Bryst aflægger et saa højt og saa stærkt Vidnesbyrd, at du ej kan forkaste det, paa den ene Side og Gud den almægtiges Styrelse af alt eller, om du saa vil det, Historiens Love paa den anden Side.« Kristendommens Fordring om at anerkende Underet er altsaa ikke nogen anden Fordring end den, som Fornuften maa anerkende, naar den er overladt til sin egen Gransking. Ethvert lydhørt Øre vil her fornemme Underets særlige Stilling i hans kæmpende Livsopfattelse.

Den Tiltro til egen Evne, hvormed Monrad i indre Tillid til sit Kald trods Kritik og Skumlerier havde grebet den lollandske Krumstav, sveg han ikke. Under dette Synspunkt udførte han baade sin kirkelige og politiske Gerning med en saadan Alvor og Dygtighed, at det aftvang den største Respekt og Anerkendelse fra de forskellige Sider.

I hans biskoppelige Virksomhed blev Visitatsrejserne, hvor han udøvede sit Tilsyn med Forholdene og gjorde sin Indsats i Kirke og Skole, et Højdepunkt for ham. Allerede 25. September 1849 skrev han til Krieger: »Det egentlige Glanspunkt er naturligvis Visitatserne, hvorved man af Øjesyn lærer Tilstanden at kende i en hel Provins,« og atter 8. November: »Jeg har gjort mine første Visitatsrejser og har jeg da nu været i 20 Pastorater med alle dertil hørende Skoler. Det er da nu igen et aldeles ejendommeligt Liv at gøre saadanne Rundrejser og komme i en saa stor Mængde personlig Berøring og forekommer det mig at være i høj Grad belærende og uddannende.« Omtrent en Menneskealder senere skrev han (i »Politiske Breve«) under sin anden Bispeperiode: »Jeg tror ikke, at Biskoppernes Visitatser er betydningsløse om de end i udstrakte Stifter foretages med store Mellemrum. Skulde det virkelig være uden Betydning at bringe saadanne Personligheder som Balle og Mynster og for dog ogsaa at nævne to nulevende Kierkegaard og Martensen i umiddelbar Berøring med de smaa Almuesbørn? Kan det dog ikke være, at mangan Barnesjæl derved faar et Indtryk, som den aldrig glemmer? Dette Møde mellem den høje Tankeverden og den enfoldige Barneverden har noget ejendommeligt tiltalende. Tænkeren maa stige ned fra sit sædvanlige Sprog og uden at slippe Sandheden

D. G. Monrad og Maleren Constantin Hansen
Fotografi

eller udvande den maa han iføre den en Dragt, hvorved den bliver tilgængelig for Barnet. En Visitator lærer selv meget paa sin Visitats.«

Efter alt foreliggende har Monrad været saavel en saare flittig og omhyggelig som usædvanlig dygtig og indsigtfuld Tilsynsmand, hvorfor han baade var frygtet og elsket paa samme Tid. Han behandlede altid Præster og Lærere paa lige Fod og gjorde i saa Henseende ingen Forskel. Smukt udtalte han i »Politiske Breve« om Lærergerningen: »Det er den skønneste Blomst af Lærerens Kunst om han kan fortælle saaledes, at de smaa følger ham med hele Sjælen, saaledes, at Fortællingen griber dem og Øjnene straalere, om han kan løse deres Tungebaand og faa dem til at tale, om han ved enhver Samtale kan bibringe dem nye Begreber og sætte Tænkeevnen i Bevægelse.« Der er vist ingen anden af vore Biskopper, om hvem der i Folkemunde og Præstekredse lever en saadan Mængde Smaatræk og bevares saa mange træffende Udtalelser som netop Monrad.⁷⁾ Det er saare karakteristisk for hans Embedsførelse. Han sad ikke i en vis Fjernhed som en højtidelig Foresat, men var stadig paa Færde i sit Stift og ofte paa den mest overraskende Maade. Han kørte i sin senere Bispetid selv omkring med en lille Enspænder og holdt af at overraske Præsterne i deres Sogne og uventet overvære Gudstjenesten eller undersøge Forholdene.⁸⁾ Det var selvfølgelig ikke Lyst til Sensation, der drev ham, men en samvittighedsfuld Trang til virkelig at forstaa Tilstanden og derudfra øve sin Indflydelse. De aandløse og uduelige Præster, som der desværre ogsaa var nogle af, frygtede ham, men ellers var han i høj Grad

7) Lærer J. C. Freudendahl har i en lille Bog samlet og udgivet 200 Smaatræk om Monrad, men langt den største Del er ganske betydningsløse og daarlig fortalt. Fortælleren har ikke formaaet at skelne og sondre og navnlig ikke paa rette Maade at finde Pointen i det enkelte Tilfælde. Det karakteristiske er forsvundet og de allerfleste af Anekdoterne kunde lige saa godt gælde enhver anden end Monrad.

8) I »Det forjættede Land« skildrer Henrik Pontoppidan hans Rejsemaade i de ældre Aar, da han var Biskop for anden Gang: »..... en lille, tarvelig Gig ..... det var med dette over hele Landet omtalte Køretøj, at Bispen rullede omkring i sit Stift, iført om Sommeren en hvid Lærredsfrakke, om Vinteren en sort Lammeskindspels, alene ledsaget af en halvvoxen Stalddreng med en blank Knap foran paa Kasketten. Uden at spare sig selv eller sin hanespattede Hest fartede han i Sol og Slud milevidt omkring i Landet og overraskede sine Præster, naar de allermindst tænkte paa ham — ganske i Modsætning til sine højjærværdige Kolleger, der altid fjorten Dage i Forvejen paa højtidelig Vis anmeldte deres Ankomst for at man baade i Kirke og i Køkken kunde være beredt til en standsmæssig Modtagelse.«

afholdt af Præsterne, der hos denne aandsrige Mand fandt den hjerteligste Vejledning. Paa lignende Vis stod han overfor Lærerne. Man faar dog Indtryk af, at han vel var en stor Psykolog, men ikke altid en tilsvarende god Menneskekender i det enkelte Tilfælde og derfor undertiden kunde gribe fejl i Øjeblikket, hvilket han da altid senere var villig til at gøre godt igen. Som Skole-visitator var Monrad aldeles uforlignelig. Han havde et skarpt Blik for en Skoles Fejl eller Fortrin. Selv var han ganske vidunderlig til at overhøre Børnene og tale til dem. Hans Besøg i Kirke og Skole var paa den Maade en ligefrem Fest, som altid gav gode og berigende Minder. Hans mægtige Personlighed, som selvfølgelig imponerede, virkede ikke kuende, men opmuntrende. Han søgte at være en virkelig gavnlig Aandens Hyrde og Hjælper for Menighederne efter Jesu Ord: »Den største iblandt Jer være som den yngste og Føreren som den, der tjener,« men det maa tilføjes, at den kritiske og overlegne Herskerside i den ene Del af hans spaltede Natur til Tider kunde bryde frem paa en mærkelig modstridende og for andre uforstaaelig Vis. I hans fremragende velsignelsesrige Gerning kunde hans sarkastiske og bidende Væsen derfor dog af og til gøre Uret, som han saa — naar det blev ham klart — gerne igen vilde afbøde, men det forstærkede hans indre Uro og stadige Selvkamp. I Koleratiden 1853 besøgte han næsten daglig de kolerasyge paa Lazaretterne i Nykøbing og opmuntrede Sognepræsten til at tage sig af dem. Han ser i Epidemien den alvorligste Paamindelse til »ej at være ligegyldige med vore trængende Brødres Tilstand, for de Lejligheder, hvori de bor, den Maade, hvorpaa de lever, for alt det, der fra det Offentliges Side kan gøres for at forbedre Sundhedsplejen, at den indeholder den alvorligste Opfordring til oprigtig og utrættelig kristen Kærlighed.«

Fra denne første Bispetid findes⁹⁾ opbevaret nogle faa private Visitatsoptegnelser, der synes at gælde forskellige Emner, som han under sine Besøg enten har berørt overfor de mindre Præstekonventer han satte i Gang eller i Prædikener til Menighederne. Ved en Provsteindsættelse nævnes »Den nationale Tilbageholdenhed«. De øvrige Bemærkninger lyder: »Det er vanskeligt at imodstaa Meningerne i det Samfund man lever«, »Menighedens Understøttelse af Præstens Virksomhed«, »Om Edens Nødvendighed som Tegn paa Mangel ved det kristne Samfund«, »De enkelte Medlemmers Virksomhed for Kirken« og »Held den, som oplever Glæde af sine Børn«.

⁹⁾ I Familiens Eje.

Foruden de nævnte smaa Kirkekonventer, hvor han drøftede alle foreliggende Emner med Stiftets Gejstlighed, blev det ikke i disse Aar til mere med hans Kirkeforfatningsbestræbelser, idet han kastede sig stærkt ud i Salmebogsspørgsmaalet, hvor han udførte et stort Arbejde med ikke ringe Resultat. Roskilde Præstekonvent udgav et Forslag til en ny Salmebog, hvorom samtlige Biskopper skulde afgive Erklæring, og samme Aar udsendte Monrad da et lille Skrift indeholdende »Betænkning over Roskilde Konvents Salmebog« med en Række gennemgribende Ændringsforslag. I de følgende to Aar udarbejdede han Forslag til en helt ny Salmebog, som han udsendte under Titlen »Evangelisk-kristelig Salmebog« med ialt 574 Salmer. Han sluttede sin Fortale saaledes: »Det er en Skam for Kirken, at den saa lidet fører sig til Nytte de Naadegaver, der er givet i saadanne Salmedigtere som Kingo, Brorson og Grundtvig« — og i Tilslutning dertil kom disse tre store Navne til i vid Udstrækning at præge hans Salmeudvalg. Det blev Digteren B. S. Ingemann, som fik overdraget det Revisionsarbejde, hvoraf den endelige Salmebog tilsidst fremgik, og her havde han i rigt Maal taget Hensyn til Monrads Synspunkter og Salmeforslag — deriblandt Altergangssalmen »Paa dig jeg tænker, Frelser, nu«, der staar som Nummer 385 i vor nuværende Kirkesalmebog og af Monrad er oversat efter en middelalderlig latinsk Salme, som fejlagtig blev tillagt Bernhard af Clairvaux. Der findes et Par ældre danske Oversættelser, som Monrad altsaa ikke har fundet fyldestgørende.

Ikke alene bøjede de kirkelige Forhold i Monrads Stift sig under den lollandske Krumstav, men de beherskede paa mange Maader virkningsfuldt Danmarks Indenrigspolitik under de følgende Aars Udvikling.

Straks efter Grundlovens og Valglovens Vedtagelse skrev Monrad til Krieger: »Jeg ved nu ikke, om jeg vil komme til at tage nogen yderligere Del i vor foreløbige Udvikling, jeg vil ikke søge det, men heller ikke undgaa det. Klart staar det imidlertid for mig, at det vil være mit Formaal at rette og lempe paa Maskineriets Gang, hvis jeg overhovedet skulde have med Maskineriet at gøre. Der skal jo Tid til at faa et Skib igang, det er det man overser og saa kommer man til at opføre disse besynderlige tyske Springdanse. Formen er givet, Livet maa udvikle sig i Formen efterhaanden. Jeg kan ikke andet end finde, at vor Udvikling har været god og sund. Rigsdagens forvredne Stilling har været saa aldeles naturlig for en Overgang fra Absolutismen til det konstitutionelle Liv, at jeg glæder mig ved at tænke paa det.«

Af disse og andre Udtalelser kunde man faa det Indtryk, at hans Virksomhedstrang nu var tilfredsstillet af hans nye Ger-ning som Biskop, men den Slags skal ikke tages for massivt hos Monrad. Det er kun Udtryk for et vist Tilbageblik efter Bedrif-ten, den store Kæmpestormfugl hviler sine Vinger til næste Flugt, og allerede i samme Brev lyder det som en uvilkaarlig Glædes-yrtring med en skjult Forventning: »Det er mig ordentlig en For-nøjelse at passiare lidt Politik.«¹⁰⁾

Derfor fulgte han ogsaa en Opfordring til at stille sig som Folketingsmand i Nykøbing (Maribo Amts fjerde Valgkreds) ved det første Rigsdagsvalg efter den nye Grundlov, men han satte visse Betingelser, hvorved hans Høvdingenatur allerede nu trak sine politiske Fremtidslinier op. Han forlangte Støtte fra alle Sider og vilde ikke opstilles som Repræsentant for en enkelt Fraktion. Løfter i partimæssig Retning vilde han ikke afgive paa Forhaand, men staa frit efter Omstændighederne overfor Spørgs-maalene. Han ønskede ikke at føre en Partikamp med en Mod-kandidat. Det Maal var for smaat. Til Tscherning skrev han med Hensyn til Bondevennerne, der ogsaa havde anset det for klogt at opfordre ham, fordi hans Ikke-Valg fra visse Hold kunde ud-lægges som Vidnesbyrd om Folkets Ligegyldighed overfor Grund-loven og denne derfor uden Fare forsøges omstødt eller bort-listet: »Jeg vil gerne være i en føderativ Forfatning med Eder, men jeg vil ikke inkorporeres. En Inkorporation vilde tilintet-gøre mig uden at gavne Eder.« Monrad vilde paa sin egen Maade modvirke den Uvilje, der fandtes i mange højere Kredse mod

¹⁰⁾ Ud fra de i Berlin 10. Juli 1849 undertegnede Fredspræliminæ-rer og Vaabenstilstandsbetingelser mellem Danmark og Tyskland, hvorefter Slesvig — ikke forenet med Holsten — skulde have en sær-lig Forfatning, skrev han fjorten Dage senere i »Fædrelandet« en Ar-tikel »Slesvigs Selvstændighed«, hvor det hedder: »En Fred, hvorved Kampens Formaal aldeles forspildes og hvorved der kun reddedes et Skin, vilde det efter vor Formening være, naar der indrømmedes Slesvig mere end en provinsiel Selvstændighed ved Freden. Vi kan ganske i Almindelighed ej andet end anse det for i højeste Grad be-tænkeligt og farligt om Slesvigs Forhold til Danmark blev traktatmæs-sigt bestemt ved Freden mellem Danmark og Tyskland medmindre Bestemmelsen gik ud derpaa, at Tyskland aldeles ikke havde med dette Forhold at gøre. Fastsættes Forholdet paa en anden Maade ved Freden, saa forrykkes Stillingen mellem Slesvig og det egentlige Dan-mark, thi Tyskland kastes ind imellem dem og den slesvigske Sag bli-ver ikke længere et rent indenlandsk Anliggende ..... saa bliver Tysk-land berettiget til at paase Fredsbetingelsernes Opfyldelse og saaledes aabnes Døren for en evig Indblanding i vore Anliggender.« Det blev desværre en sandfærdig Spaadom.

den almindelige Valgrt og det saakaldte Bonderegimente. »Endnu har jeg herovre ikke truffet paa en kjoleklædt Mand uden at han jo er misfornøjet dermed,« oplyste Monrad til Tscherning, som svarede, at i København som Hadets Midtpunkt vidste ingen det bedre end han. Monrads Hensigt var at staa udenfor og over Partierne i Centrum af dansk Politik. Paa den Maade kunde han i sin overlegne Stilling bruge Partierne i den Hovedopgave at opbygge et konstitutionelt Folkeliv paa Grundlovens urokkelige Fundament. Til Tscherning hed det: »Der udfordres det allerstørste Maadehold i de første Aar inden Forfatningen har slaaet Rod,« og han erklærede rent ud: »Med Moderation er Sagen vundet, men dersom man vil drive den paa Spidsen, saa vil en dristig Mand, der har nogenlunde Omløb i Hovedet, med temmelig Lethed kunne indrette Sagerne saaledes, at han kaster Valgloven ved et coup de main.« Nok tilhørte Monrad i stort Begreb de nationalliberale, men ikke i nogen som helst doktrinær Betydning, og overfor det store Hovedformaal var han parat til at lade enhver Partiopfattelse og Særbetragtning vige for ikke at bringe det til Fald. Det blev hans politiske Ledemotiv i de følgende femten Aar og hans Færd skal ses i dette Lys. Han var i det givne Øjeblik tilfreds med det jævne Fremskridt som Brolægning paa Vejen mod Fremtidsidealet, som altid lyste for ham, og han tog stort Hensyn til Erfaringen, hvorfor han f. Eks. i en Tale om Skattebyrderne sagde, at de ofte fordeler sig paa en retfærdigere Maade efter de Regler, som er nedarvede til os, end naar man tager aritmetiske Regler som Norm for Skattens Fordeling. Ud fra dette Synspunkt maa det forstaas, naar han som ældre Mand udtalte: »Man maa nøjes med smaa Fremskridt, naar kun disse gaar i den Retning, som man anerkender for den rigtige . . . Det er overhovedet et stort Spørgsmaal om ikke Fædrelandets Vel tjenes nok saa meget ved smaa bestandige Fremskridt som ved pludselige og store Forandringer. Ved disse smaa jævne Forandringer gaar Udviklingen stille for sig.« Han var for betydelig en Aand til at blive egentlig Partimand, dertil saa han baade for vidt og for dybt, hvorfor man ogsaa i vanskelige og betydningsfulde Perioder kunde samles om ham som den fødte Fører.

Ved et Prøvevalg i Nykøbing 7. November 1849, hvor hele Forsamlingen kaarede ham til Kandidat, holdt han en længere Tale (gengivet i Lolland-Falsters Stiftstidende) med Redegørelse for sin Stilling til forskellige Forhold. »Tro ikke, hvad ondt den ene Medbejler kan falde paa at sige om den anden,« sagde han, »den ene Medbejler ser saa ofte paa den anden med Briller, hvori der

er grønt Glas.« Af Erklæringer lod han sig ikke binde. »Det har nemlig undertiden været mig paafaldende hvor afgjort og bestemt en og anden Valgkandidat har ytret sig som om den enkelte Mand havde Rigets Skæbne i sin Haand, som om det ikke var et enkelt Medlem af en lovgivende Forsamling, der skulde vælges, men en enevældig Konge, der skulde kaares.« Heller ikke i det slesvigske Spørgsmaal kunde han forpligte sig til et bestemt Program. Han var ikke glad ved flere Punkter i de da herskende Vaabenstilstandsbetingelser og vilde helst holde Riget samlet, men det kunde ved Forholdenes Udvikling blive nødvendigt at gøre Indrømmelser enten derved, at Slesvigs Forfatning helt skilles fra Danmarks eller Afstaaelse af en Del af Hertugdømmet til Forening med Holsten. Den første af disse Indrømmelser vilde kun være et Skin af Frihed, hvor hele Slesvig blev nationalt tabt ved Tyskhedens Overvægt gennem Oprørerne og Embedsstanden, hvorfor Monrad i paakommende Tilfælde vilde foretrække en Deling, der vel vilde være et stort og føleligt Onde, men dette Onde vilde forringes ved Holstens Unionsforbindelse med Danmark. Det vilde — sagde han — for at nævne et Eksempel altid være et stort Onde for Sverige at maatte afstaa om end kun det mindste af sit Territorium, men det vilde dog være en umaadelig Forskel om det skete til Norge eller Rusland.

Af Reformers ønskede han gennemført den Kirkesynode han havde virket for, halvt Gejstlige og halvt Lægfolk, samt Menighedsindflydelse ved Præstevalg og en Omordning af Præsternes Indtægter. Han vil virke for Forbedringer af Skolevæsenet, Lærerstandens Uddannelse og økonomiske Kaar. Og der tiltrænges en ny Kommunallov med fuld Raadighed i Bestyrelsen af Sognets egne Anliggender samt en Lov om Bondejords Overgang til Selvejendom, naturligvis uden Tab for Ejeren, da Uretfærdighed og Velsignelse ikke kan rummes i én Bestemmelse. Ogsaa Næringsforholdene i Byerne vil han gerne hjælpe saa vidt hans Indseende rækker.

Det ømfindtigste Punkt var hans Stilling til Slesvigs Deling, men i Kredsen tog man hans Ord tilfølg, hvorimod han blev angrebet fra anden Side og »Flyveposten« skrev: »At Monrad er en klog, talentfuld og kundskabsrig Mand, derom har næppe nogen for Alvor ytret Tvivl. Det er tværtimod i Erkendelsen af denne hans aandelige Overlegenhed det farlige i hans Valg til Rigsdagen skulde ligge. Hvor farlig Talentets Magt til at besmykke en fra Folkets almindelige Anskuelse afvigende Mening kan blive, derom har man jo haft det bedste Bevis i hint Valg-

møde, hvor man uagtet den aabenbare Uoverensstemmelse mellem Monrads og Majoritetens Betragtning af de slesvigske Forhold og den ønskeligste Afgørelse af disse dog, som Statstiden berettede, næsten enstemmig erklærede sig for ham. Den fjerde lollandske Valgkreds vil derfor paadrage sig et stort Ansvar ved at sende en af Delingsmændenes talentfuldeste Ledere til Rigsdagen og det vil vel kun være en svag Tilfredsstillelse for Vælgernes patriotiske Følelse at kunne gøre sig til af at have sendt en saa begavet Mand derhen, naar denne Mand tillige viser sig at være en af deres allerfarligste Medlemmer.«

Valget fandt Sted 4. December og Monrad kaaredes ved Haandsoprækning. Ganske vist havde Brændevinsbrænder Sidenius ogsaa meldt sig som Kandidat, men han frafaldt yderligere Afstemning, og Valghandlingen gik derfor smukt og fredeligt med efterfølgende Festmaaltid for baade Bønder og Borgere. Valgdeltagelsen Landet over havde ikke været særlig livlig, kun en Trediedel af Vælgerne stemte og Folket som Helhed havde endnu ikke lært at bruge de vundne Rettigheder. Rigsdagen samledes i København 30. Januar 1950.¹¹⁾

Monrad stod i Folketinget som dets største politiske Kraft og betydende Skikkelse. Som Formand for Finansudvalget øgedes hans Indflydelse og Betydning i alle Retninger. I sit Værk »Under Junigrundloven« skriver N. Neergaard: »Han var dengang i sin bedste Alder omkring de Fyrre og allerede hans ydre Fremtræden gav Indtryk af Friskhed og Kraft. Det stærke fyldige Ansigt, det kastaniebrune lidt lokkede Haar, de dybe og levende Øjne øvede straks deres Tiltrækning. Intet af Rigsdagens Medlemmer overgik Monrad i Veltalenhed og i Evne til praktisk parlamentarisk Arbejde. De Dage han holdt sine store politiske Taler var en Fest for Tinget. Han forenede som ingen anden grundig Indsigt i de Ting han talte om med en fængslende, ja undertiden ganske betagende Form. Hans Tankedybde, hans digteriske Glød, hans ætsende hakkende Spot gjorde ham, naar han

---

¹¹⁾ Monrad saa stort paa Rigsdagsgerningen og sagde i et af de første møder: »Grundloven skal være Stammer til alle gode Love, og det er den største Ære, der kunde vederfares Grundloven, at den blev Roden til en Stamme, et Afkom af gode Love.« Ti Aar senere udtalte han: »For mig staar denne Sal altid som et stort Talerør, et stort Raaberør, hvorigennem der raabes ud i Folket, og at man derfor ikke kan være varsom nok med de Domme og de Udtalelser, der udgaar herfra . . . De Domme, der fældes i denne Sal og som herfra lyder ud rundt omkring i Landet, maa være vel overvejede, besindige, retfærdige, milde Domme, der kan bestaa deres Prøve.«

havde sine bedste Dage, til en næsten uimodstaaelig Modstander. Monrads Arbejde i den første Rigsdag spænder over saa godt som det hele parlamentariske Felt. I nationale Spørgsmaal, Landbosager, Kommunallovgivning, Kirke- og Skolesager, Presseforhold, finansielle Spørgsmaal, overalt udfoldede han stor Kundskab og meget praktisk Blik, og ofte aftvang han uvilkaarlig sine Modstandere Anerkendelsen deraf. Men elsket var Monrad ikke. Han havde overfor Modstandere, særlig dem af Venstre, en spydig æggende Tone, der saarede dybt og skabte ham mange Modstandere. Noget hjerteligt og vindende Væsen overfor sine politiske Venner havde han heller ikke, man troede altfor ofte at spore en vis indre Kulde bag den indtagende Form. Heller ikke formaaede han at skjule, hvor kær Magten var ham, og det gjorde, at mange af hans Partifæller saa paa ham med en vis Mistænksomhed.◄

Derfor lykkedes det ret hurtigt Hall at arbejde sig frem til en jævnbyrdig ledende Magt, der til en vis Grad og paa visse Felter kunde distancere Monrad. Hall var en vennesæl Mand og af Naturen udrustet med stærkt vindende Evner. Om ham hedder det hos Neergaard: »Som ung Universitetslærer var han bleven valgt ind i den grundlovgivende Rigsforsamling og havde der vundet almindelig Anerkendelse som Ordfører for en Del af Grundlovsforslaget. I den egentlige Martsbevægelse havde han ikke taget nogen Del og i det hele havde han aldrig udtalt ekstreme Anskuelser hverken i den nationale Politik eller i de indre Spørgsmaal . . . Ved Rigsdagens Sammentræden var han 38 Aar gammel, smuk og tiltalende at se til med den høje fyldige Skikkelse, det lyse krøllede Haar og de klare godmodige Øjne. Han var uden i Talent eller politisk Klogskab at kunne maale sig med Monrad en parlamentarisk Dygtighed af høj Rang. Hans Veltalenhed var baaren af solid Viden, rolig og selvsikker, mere overbevisende end henrivende, mere egnet til at vinde en Modstander end til at tilintetgøre ham. Han havde den gode engelske Parlamentstalers ligelige dvælende Argumentation, der ikke lader nogen af Modstanderens Grunde staa urokket og ikke forlader en Sag før den er belyst fra alle Sider, men til Gengæld kunde der være lidt fladt og blodløst ved hans Taler og man maatte ofte savne de markerede Træk, de pludselige Glimt, som gav Monrads Veltalenhed dens Tillokkelse. Men som Partifører havde han til Gengæld store Fortrin for ham. Hall irriterede aldrig sine Venner, sjelden nok sine Fjender. Hans støtte, sindige, lidt indolente Væsen fremkaldte slet ikke Forestillingen om en Ærgerrighed, der vilde herske over andre og bruge dem som Trappetige for

sig. Det hele gik jævnt, godmodigt, helst med en lille lun Spøg.« Monrad og Hall var de to Dioskurer paa vor politiske Himmel.

For Bondevennerne og hele den mere venstreorienterede Side var Tscherning, Balthazer Christensen og J. A. Hansen de førende Mænd. Den første var uden Sammenligning den betydeligste og Monrad havde stor Respekt for ham, hvorfor han undertiden ventede med at tage afgjort Stilling til en Sag inden han kendte Tschernings Mening og havde hørt hans Udtalelser. Tscherning var overordentlig veltalende og havde en dyb selvstændig Livsbetragtning, der gjorde stærkt Indtryk paa Monrad.¹²⁾

Et Eksempel paa, hvordan Monrads Frisind ikke ønskede at bryde for brat med Fortidens Sædvaner, gav han i det voldsomme Røre, der opstod baade paa Rigsdagen og ude i Landet, da Politikeren N. M. Spandet i Folketinget fremsatte sit Trosfrihedsforslag, hvis Hovedpunkter var følgende: Enhver skal kunne forlange borgerlig Vielse og denne skal i alle Forhold have ganske den samme Retskraft som den kirkelige, borgerlig Navngivelse skal finde Sted for de Børn, hvis Forældre ikke ønsker dem indlemmede i noget bestaaende Trossamfund, og Børn, der er kommen til Skelsalder, skal selv kunne afgøre om de vil lade sig konfirmere i den Tro, hvori de er opdraget, eller for Øvrigheden gøre Rede for, at de kender de dem som Menneske og Borger paahvilende Pligter, og love at ville opfylde disse Pligter, hvorhos den, der ikke er Medlem af noget anerkendt Trossamfund, skal i Stedet for Ed kunne benytte en Bekræftelse ved alt, hvad der er ham eller hende helligt og dyrebart. I den stærke Strid om Forslaget støttedes det især af Tscherning, J. A. Hansen og navnlig Grundtvig, der gik videre endnu og forlangte borgerlig Vielse og borgerlig Konfirmation for alle, hvorimod det bekæmpedes af H. N. Clausen, Madvig og Monrad, der tilsidst

¹²⁾ »Grundlaget for alle følgende« kaldte Tscherning det af Monrad i denne Samling for første Gang forelagte Fæsteaflønningsforslag, som Monrad motiverede saaledes: »Selvejendomsvejen er den historisk givne i Europas hele Udvikling og derfor er dette Lovforslag — saafremt det ellers er bygget paa Ret og Billighed i sine Enkeltheder — stærkere end de konstitutionelle Magter og en Afgørelse, som den lovgivende Magt ikke kan undlade at lade blive til Lov ligesaa lidt som den svangre Kvinde kan undlade at føde, naar hendes Time er kommen.« I næste Samling trak Monrad at formelle Grunde Forslaget tilbage og stemte tilsidst imod det, da det i ændret Form blev taget op fra anden Side, fordi han nu ikke fandt det »strengt retfærdigt og strengt upartisk« med »lige Kærlighed til begge Parter«. Først som Indenrigsminister adskillige Aar efter førte han Sagen til en Løsning.

som Udvalgsordfører fremsatte et af Madvig oprindelig formuleret Ændringsforslag, som kun tillod Indgaaelse af borgerligt Ægteskab udenfor de anerkendte Trossamfund eller mellem Medlemmer af forskellige Trossamfund, mens alt det øvrige bortfaldt. Dette omformede og indskrænkede Forslag blev vedtaget trods nogen Modstand. I sine Udtalelser erklærede Monrad det at leve i lovligt Ægteskab for en borgerlig Rettighed, som man ikke uden at krænke, hvad der maa være Menneskene helligt, kan nægte nogen Adgang til. »Jeg tror,« sagde han, »at om der end var Hundredetusinder, der hævdede deres Røst mod en dertil sigtende Lovbestemmelse, og der kun var to, som gjorde Fordring paa at faa den Ret, hvortil vi anser dem berettigede, saa skal vi ikke bryde os om de Hundredetusinder, men sørge for de to. Vel er det ret, at man tager Hensyn til Folkestemningen, vel er det ret, at man gaar frem med Lempe og kun med varsom Haand rører ved det bestaaende, men kommer nogensinde Folkestemningen — hvad jeg iøvrigt ikke tror let vil blive Tilfældet — i Strid med, hvad man anser for at være virkelig ret, for hvad Grundloven kræver, saa skal vi gøre, hvad ret er, og kun gøre det og ikke bryde os om en Mængde højttalende Røster, thi de vil forstumme lige over for, hvad der er simpel Ret.« Han udtalte, at han paa ingen Maade kunde tiltræde den Sætning i sin Almindelighed, at det enkelte Individ altid skulde underordne sin Samvittighed under Samfundets.

En yderligere Grund for Monrad til at holde igen overfor Spandets Forslag var Frygten for den Skade det kunde forvolde den liberale Udvikling og dermed Grundloven. Fra det ganske Land regnede det ned med Protester og Adresser mod Spandet (der personlig var en særdeles alvorlig Kristen) som en etisk og religiøst nedbrydende Mand, hvis Forslags Gennemførelse vilde nedbryde Sædeligheden og ryste Samfundet i dets aandelige og moralske Grundpiller, og derfra gik Modstanden videre mod selve den folkelige Forfatning som et Træ, der fortjente at omhugges, naar det bar saadanne Frugter. Monrad turde ikke udsætte Grundloven for et saadant Kastestød og prisgav efter sine Grundsætninger paa dette Omraade det mindre væsentlige for at frelse det væsentlige, som nu for Alvor var ham mere nødvendigt end nogensinde.

Ret hurtigt medførte Monarkiets Stilling efter Trearskrigens Ophør, at alt paa Rigsdagen overvejende kom til at dreje sig om nationale Forhold og det samlede Riges fremtidige Forfatningsordning, og det kaldte efter et Par Aars Forløb Monrad frem til fornyet Aktivitet i den store Stil. Dette første Tidsrum havde ikke

været ham positivt tilfredsstillende, alt var ham trods voksende Modsatninger dog saa besynderlig negativt i Brydningen og billedlig talt næsten saa aaleglat at virke med, at det med Hensyn til faste Resultater syntes at smutte bort mellem Hænderne paa ham. Det finder Udtryk i hans Breve og 14. April 1851 skriver han til Orla Lehmann: »Der er ikke Spor af politisk Overblik hos Clausen, Madvig har meget mere, men han sukker og kan ikke sætte sin Mening igennem . . . Regeringsforslaget¹³⁾ er i alt Fald kun delvis en Fejl, det er et ulykkeligt Produkt fremkommen ved gensidige Indrømmelser af Ministrenes hverandre modsatte Anskuelser. Skal jeg med to Ord udtrykke, hvad jeg misbilliger hos Ministeriet, saa er det, at det i Stedet for at fortsætte vore Bestræbelser for at faa den slesvigske Garanti fornyet fik Londonerprotokollen¹⁴⁾ bragt i Stand.« Han er igen inde i en Periode, hvor han tilsyneladende sætter det biskoppelige over det politiske og i Brevet siger han videre, at derfor »er jeg aldeles upolitisk, naar jeg har betraadt Falsters Grund, og det i den Grad, at jeg ikke uden stor Overvindelse læser Avisen«. Samme Dag skriver han til Krieger: »Jeg lever nu i gejstlige Forretninger, jeg ordinerede i Fredags, skal prædike paa Mandag, og tiltaler denne Virksomhed mig saa meget, at jeg er tilbøjelig til at betragte ét Aar som Maksimum for min aktive politiske Tjeneste.«

Treaarskrigen endte fuldstændig uafgjort med Hensyn til Sønderjylland og efter dens Afslutning var alt stort set i Virkeligheden ganske det samme som før. Vel havde vi overvundet Oprøret, men det var dog de fremmede Magters og særlig Ruslands Tryk, der lod Tyskland trække sig tilbage, men dets Krav om en for det tyske Forbund tilfredsstillende Ordning af Hertugdømmernes Forhold til Kongeriget stod stadig ved Magt og det havde faktisk taget Holsten i Pant til en Løsning var naaet. Nu begyndte derfor endeløse Forhandlinger og Noteudvekslinger mellem Danmark og Tyskland, hvorunder Forholdet blev saa indviklet og spidsfindigt, at de europæiske Statsmænd tabte den dybere Interesse for Sagen, som efterhaanden syntes dem for kedelig og uforstaaelig. Rusland samt Prøjsen og Østrig var imod

¹³⁾ Notabelprojektet fra 1851, hvorefter en Forsamling af 21 »ansete og med deres Medborgeres Tillid hædrede Mænd« fra baade Kongeriget og Hertugdømmerne skulde raadslaa om Slesvigs Forhold til de øvrige Statsdele. Det gav intet positivt Resultat.

¹⁴⁾ Denne Overenskomst undertegnedes 2. August 1850 af Danmark, Sverige-Norge, England, Frankrig og Rusland, og fastslog disse Magters enstemmige Ønske om at opretholde det danske Monarkis Integritet.

Ejderstaten, fordi de ikke ønskede Junigrundlovens yderst demokratiske Forfatning udvidet til ogsaa at omfatte Slesvig. Det liberale Smitstof skulde holdes ude. De holdt paa en eller anden Helstatsordning og kun England var ærlig — dog konjunkturbestemt — Delingstilhænger.

Under den patriotiske Følelsesbølge i Danmark gled Delings-tanken mere og mere tilbage for dels Helstaten og navnlig Ejder-tanken, der tilsidst gennem Halvtredserne blev den altovervej-ende. Folkestemningen tog her Magten fra Statsmændene. Krie-gers offentliggjorte Dagbøger har ydet visse gode Bidrag til Dan-marks politiske Historie og indeholder ved deres Uddrag af Stats-raadsprotokollerne ogsaa adskillige Vidnesbyrd om de ledende Statsmænds Stilling til Delingstanken i Slutningen af Fyrreerne, da den først kom klart og bevidst frem. Indtrykket er just ikke opbyggeligt. I Statsraadet 13. Juli 1849 forhandlede om Delings-spørgsmaalet med følgende Slutningsresultat: »Det forrige Mini-sterium var opløst, fordi det vilde underhandle paa en Delings-basis. Derfor maatte det nuværende Ministerium ikke begaa den samme Fejl, nemlig (Sponnecks Ord) at komme for tidligt frem med denne Plan.« Der sigtes til Martsministeriet af 1848, der som før fortalt afgik i November samme Aar, fordi det ikke kunde staa for Stormløbet fra Ejderstemningens letvakte Skarer. Ogsaa indenfor det nye Ministerium var der som tidligere nævnt fra flere Sider Forstaaelse af Delingstanken, men man turde ikke føre den offentlig frem af Frygt for Folket.¹⁵⁾ Man gik paa Ak-kord med Sandheden og udenom Virkeligheden for ikke at bort-skylles af Stemningsbølgen. Efterhaanden lod man sig helt bære af den og drev altsaa faktisk med Strømmen i Stedet for at ret-lede den. Det kostede Danmark Trearskrigen og senere ved Bis-marcks Indgriben en ny blodig Krig med Tabet af hele Slesvig. Endnu i Statsraadet 13. Oktober 1850 havde Madvig tilraadet De-lingen, men selv hans Meningsfælle H. N. Clausen faldt fra, og 7. December 1851 traadte Madvig ud af Ministeriet fuld af Frygt for Fremtiden.

¹⁵⁾ I Sofus Høgsbros »Brevveksling og Dagbøger« hedder det: »A. D. Jørgensen fortalte mig d. 30. Decbr. 1881, at saavel Clausen som Madvig havde i 1849 og 50 efter vore Sejre tilført Statsraadsprotokol-len — han havde set Afskriften deraf hos Krieger — udførlige Udta-lelser for, at nu var Tiden til at dele Slesvig administrativt kommen, hvis man ikke vilde udsætte sig for at miste det hele, saaledes at det sydlige knyttedes nærmere til Holsten og det nordlige til Danmark — selv en Grænse nordfor Flensborg havde nok Madvig tænkt sig.

Monrad følte sig paa Grund af »den holstenske Uvilje til at gaa ind i det paatænkte Maskepi« (som han udtrykte det til Krieger) af Omstændighederne tvunget bort fra Helstaten, men gled desværre med Folkestemningen nærmere mod Ejdergrænsen og svigtede paa den Maade i Realiteten Delingstanken — ikke egentlig saa meget af Mangel paa fortsat Sympati som af Frygt for Grundlovens Skæbne under de tilstundende Forandringer i de hjemlige Statsforhold. Man maa huske, at Grundloven gjaldt kun for selve Kongeriget, og den uundgaelige Fællesordning, som dels var nødvendig i sig selv og dels krævedes af Stormagterne, kunde under det stærke Tryk fra Udlandet, hvis reaktionære Regeringer nu efter de nyligt overvundne Revolutionsbrydninger ikke saa med blide Øjne paa den danske liberale Bevægelse, maa- ske blive af et langt mere konservativt Præg og svække den indre Folkefrihed betydeligt. Den samme Fare gjaldt vel i nogen Maade for en Ejderstat, men Monrad har dog her fundet den betydelig mindre end ved en Deling, hvor Slesvigs historiske og statslige Forhold skulde paa en helt anden gennemgribende Maade kastes i Støbeskeen under Stormagternes Argusøjne, og af begge Grunde vilde han derfor navnlig gerne vinde Tid. Til Krieger skrev han 5. Juli 1851: »Vi bør holde paa det formelt retligt bestaaende saavel i Danmark som Hertugdømmerne. Hos os bestaar Rigsdagen, i Hertugdømmerne Stænderne. Vi bør have en grundlov- givende Forsamling for Danmark—Slesvig og en dito for Holsten. Planen til en saadan bør forelægges Hertugdømmernes Stænder til Overvejelse og Rigsdagen til Vedtagelse som en Grundlovsforandring. Imidlertid regerer Tillisch i Slesvig og der vindes et Par Aar. Saa kan vi altid begynde at tale om, hvor- ledes Grundloven bør være.« Meningen var, at Holsten selv maatte tage Ansvar for Forkastelse. »Naar Forfatningen bygger paa dette Grundlag,« skrev han, »saa maa man iøvrigt lave den som man vil for mig, af Marmor, Ler, brændt Sten eller raa Sten.«

Brevets Hentydning til den overordentlige Regeringskommissær og senere Minister for Slesvig F. F. Tillisch, med hvem Monrad en Tid forud havde haft en indgaaende Samtale, viser hans store Tiltro til denne Mands Forsøg paa at fremme Sønderjyllands Danskhed særlig i Mellemslesvig. Det synes virkelig som om Monrad troede paa saa store Resultater af dette Arbejde, at det kunde neutralisere Delingens Nødvendighed og bedre begrunde Ejderbevægelsen. Forsøget, der imidlertid blev en stor Skuffelse med stærkt Bagslag, kræver derfor en nærmere Omtale.

Ud fra en flammende Nationalbegejstring efter Trearskrigen besluttede den danske Regering i Kraft af de i Øjeblikket gun-

stige ydre Omstændigheder at rette et stærkt magtunderstøttet Fremstød mod Tyskheden og dens Organer i Sønderjylland. To Mænd fik det direkte Ansvar for Opgaven. Officielt bæres det af Tillisch, men reelt hviler det paa Departementschefen Th. A. I. Regenburg, den senere Stiftamtmand i Skanderborg, som iværksatte Foranstaltningerne og fik Lov at handle saa nogenlunde efter bedste Skøn. De var begge, særlig den sidste, heltigennem gode danske Mænd med høje Idealer, men de gik ikke dybt nok i deres Vurderinger af sjæleligt-nationale Forhold.

»Det Maal,« skrev Tillisch, »jeg under den Vending Tingene har taget siden Marts 1848 antager, at man nu bør have for Øje, og som jeg derfor saa meget det staar til mig vil stræbe efter, er den nøjeste mulige Forening mellem Kongeriget og Hertugdømmet Slesvig og den størst mulige Adskillelse mellem Hertugdømmerne Slesvig og Holsten.« Til Gehejmearkivar C. F. Wegener, der tog levende Del i den nationale Kamp, udtalte Regenburg, at Slesvigs Sammensmeltning med det øvrige Danmark var et Spørgsmaal, for hvilket alle andre maatte staa tilbage, og for denne Sammenslutning skulde nu en Række Sprogreformer bane Vejen. Og Wegener svarede: »Dage som disse kommer ikke igen. Brug dem . . . . Skynd Dem at faa gjort saa meget som muligt, thi man ved ikke, hvad Fremtiden bringer.« Denne kraftige Tilskyndelse ud fra blotte Følelsesgrunde vakte dog en svag forbigaaende Uro hos Regenburg, som bemærkede, at »det havde været bedre, langt bedre, om man kunde have forberedt Jordbunden bedre inden man plantede det danske Træ, men Omstændighederne trængte paa. Det maatte ske.« Men ellers var der ingen Tilbageholdenhed hos dem. »Vil man give mig frie Hænder, Magt og Penge, vilde jeg nok forpligte mig til at danisere hele Angel til Slien og Landet til Treia, maaske Haddeby med . . . . Desværre har jeg endnu ikke kunnet gøre en Rejse derned i Egnen for personlig at overbevise mig om Stillingen og ligesaa lidt har jeg kunnet erholde paalidelig Underretning hos andre . . . . Det er min fulde Overbevisning, at Dansk atter kan oplives lige til Slien, naar man vil anvende de fornødne Midler og navnlig ikke spare paa Penge.«

Og uden Tøven fuldbyrdedes da i hurtig Rækkefølge de tilsigtede Sprogreformer ved Udstedelsen af de saakaldte Tillischske Sprogskripter. Som Grundlag blev Sønderjylland delt i tre Bælter. Det sydligste var det egentlige Sydslesvig, som man ikke vovede at røre ved, det forblev helt tysk. Det nordligste var det egentlige Nordslesvig, hvor Dansk blev gjort til det saa godt som altovervejende i saavel Skole som Kirke samt Retsforhold, og det

føltes af Befolkningen kun som rigtigt og naturligt efter den nordlesvigske Danskheds vaagnende Selverkendelse. Men Mellemslesvig som det midterste Bælte med den stærke Tyskhed blev det udvalgte Reformomraade. Her indførtes nu Dansk som det almindelige Skolesprog rundt om, men dog med Undervisning i Tysk, ogsaa Konfirmandundervisningen skulde være dansk, hvorimod der ved Gudstjenesten blev blandet Kirkesprog efter de stedlige Forhold. Friserne og Flensborg By dristede man sig ikke til at medtage, men iøvrigt skiftedes Præster, Lærere og Embedsmænd af alle Arter om til danske.

Maalet blev sat meget højt. Man vilde redde den døende Danskhed og genoplive det hendøende danske Sprog i Mellemslesvig. Og man troede paa Sagen. Tillisch udtalte, at den slesvigske Befolkning var glad ved at have afrystet det tyske Aag, hvorunder den i saa lang Tid har været fornedret og trælbundet og som endelig styrtede den i Fordærvelse.

Men hvordan gik det? Saa sørgeligt som vel muligt. Langt den største Del af Mellemslesvigs Beboere rejste sig i en stadig stærkere Protest, indsendte Petitioner om Reskripterne Ophævelse, holdt Børnene borte fra Skolegangen og sendte dem til tyske Privatskoler eller over i tyske Sogne, i Hjemmene taltes forstærket Plattysk med Børnene o. s. v. Tryk avler altid Modtryk. Og Resultatet blev, at det tyske Sprog trængte endnu længere frem, og de sidste Rester af det danske svandt mere og mere i Angel. Af Hensyn til England maatte der 1861 gøres visse Indrømmelser og Regenburg skrev da: »Ubegribeligt, at engelske Statsmænd lader sig bruge til Mellemmand i saadanne Affærer, og endnu ubegribeligere, at en dansk Udenrigsminister ikke kan klare en saadan Sag.«

Det hele fik — skønt det aldeles ikke var saadan ment — i Befolkningens Opfattelse et Præg af Tryk og Tvang, som virkede ganske mod Hensigten. Mændene med den rene Vilje og det varme Hjerte fandt deres Foranstaltninger forsvarlige, ja for-tjenstlige, mens de dog drog vild og i Stedet bar Sten til Fædrelandets Ulykke. De bidrog til i Befolkningen dernede at skabe en Bitterhed og Følelsesuvilje, som var med til at danne Grundlag for Bismarcks Indgriben, da han med en Blanding af Kløgt og Brutalitet derigennem fremmede sin egen Magtpolitik og skabte Danmark den frygtelige Hjemløshed 1864.¹⁶⁾

I Fortrøstningen til det af Tillisch iværksatte Fordansknings-

¹⁶⁾ I Højskolebladet fremkom 1887 en længere Afhandling af Nordlesvigs senere Fører H. P. Hanssen: *Vor nationale Stilling i Mellem-*

forsøg retfærdiggjorde Monrad for sig selv sit selvillusionerende Frafald fra Delingstanken, men knyttede derved sit Haab til en bristende Grund, og hans Bestræbelser var derfor paa Forhaand dømt til at mislykkes. Hans stolte Drøm snigløb hans Virkelighedssans og her gemmes Spiren til hans knusende Nederlag tilsidst. Havde han efter Trearskrigen fastholdt Delingen som den klareste og retfærdigste Afgørelse, der derfor var det fasteste Staasted i Længden, og for at redde Grundloven ikke blot villet »rette og lempe Maskineriets Gang«, men sætte kraftigt ind med hele sin Aandskrafts Styrke, havde det maaske været muligt for hans geniale og overlegne Evner at føre Folket udenom den forfærdelige Slutningskatastrofe, hvorved ogsaa hans eget vældige Fald var undgaaet.

I sin efterladte Redegørelse erkender Monrad Fejlsynet, men hans Følelse reagerede desværre for sent. Den Monrad, som fulgte Tillisch og den blinde Folkestemning, var ledet af en anden Personlighedsretning end den kølige og nøgterne, der taler gennem

---

slesvig. Deri gav han følgende Bedømmelse af de Tillischske Sprogskripter:

»Under Sejrsrusen efter Istedslaget udstedtes en ny Sprogordning, der af A. D. Jørgensen er bleven stemplet som et Overgreb mod Befolkningen og en politisk Uklogskab. Denne Sprogordning af 1851 og følgende Aar var uberettiget, fordi den stred mod Folkets klart udtalte Ønsker og Vilje. Den var uretfærdig, fordi den kun kunde gennemføres ved Tvang. Bedst er den for Angels Vedkommende karakteriseret af P. C. Zahle, der kalder den et uheldigt Forsøg paa at kalde historisk forgangne Tilstande tilbage til en drivhusagtig kunstlet Tilværelse. Goldschmidt raabte forgæves: Lad os ikke kue Slesvigerne med Gendarmer og teologiske Kandidater, men lad os vise dem, at vi selv har en Fremtid og lad os skynde os og komme før Tyskerne. De enkelte Protester var Røster i Ørkenen. Magten skulde prøves og de nationalliberale forsvarede, da de først fik Magten, med sand Fanatisme den af Helstatspartiet skabte Sprogordning. Man gik saa vidt under Forsvaret af Sprogordningen, at Mænd som Fr. Hammerich forsvarede national Undertrykkelse, naar den skete af Statsklogskabs-Hensyn, mens Professor P. Hjort fandt, at Angelboerne som Renegater maatte finde sig i at lide for Forældrenes Overtrædelse. Men hvad naaede vi saa med Tvangen? Vi vakte den største Utilfredshed og skabte de bedste Betingelser for de slesvig-holstenske Agitatorer, der fiskede i de rørte Vande og drog Befolkningen helt over i den tyske Lejr. De for nylig af Præsten Graae udgivne Skildringer fra Flensborg i Tidsrummet mellem Krigene viser, hvad der i sproglig Henseende kunde naas ad Frivillighedens Vej nede i Mellemslesvig. Men det var kun i Flensborg vi gik frem ad den Vej, og hvor vi trodsende Folkevilljen gik frem med Tvang, der vakte vi — naar et Par af de nordligste Sogne undtages — en saa stærk danskfjendtlig Opposition, at Vejene helt jævnedes for de nye Herrer. Vi skabte i Halvtredserne

D. G. Monrad
Kobberstik af E. Sonne
(Frederiksborg Museet)

Tilbageblikket. »Et stort Misgreb var det,« hedder det her, »at man mod Befolkningens Ønske lod det danske Sprog træde i det tyskes Sted i Kirke og Skole flere Steder i Slesvig. Det maa indrømmes, at det ingenlunde her gjaldt om at gøre nye Erobringer for Danskheden, men kun om at genvinde, hvad der var tabt ved Fortidens Sløvhed. Desuagtet bliver det for Følelsen, i alt Fald for min Følelse, højst stødende i en saadan Sag at forandre det nu engang bestaaende mod Befolkningens Ønske. Man har i sin Tid gjort gældende, at der i Virkeligheden var et Flertal i Menighederne for de gjorde Forandringer, at disse var vel sete af Arbejdsbefolkningen og lavere stillede, men at de levede under et saadant Tryk, at de ej vovede at komme frem med deres Mening. Jeg har for lidet Kendskab til de virkelige Forhold i denne Henseende til at kunne vide, om de stemmer overens med denne Opfattelse. Hvis de gør det taler denne Omstændighed ikke lidet

Forhold, som gjorde, at da Preusserne efter Dannevirkes Rømning kom, blev de af Flertallet i Mellemslesvig hilst som Befriere, der kom for at føre alt tilbage til de gamle Tilstande. Hvilken umaadelig Fordeel var det ikke for dem, at Folkeviljen nu faldt sammen med deres Ønsker, saa de kunde lade den raade og dog faa deres Hensigter fremmet. Den danske Sprogordning viste nu sin Uretfærdighed i, at den kun kunde opretholdes ved Tvang. — Sogn efter Sogn forlangte de tidligere Tilstande genindført, og Preusserne satte naturligvis hellere end gerne Højtytsken i Højsædet paany.«

Og i en efterladt Dagbog (Danske Magazin 1950, S. 49) fortæller Historikeren A. D. Jørgensen: »Da Pastor Jens Krog var udnævnt til Kerteminde, kom han for at sige Farvel til Regensburg, og det traf sig, at jeg var der. De udtalte da for hinanden deres dybe Forargelse over, at den offentlige Mening i Danmark nu var tilfreds med at faa det danske Nordslesvig og saaledes fejgt havde opgivet vor Ret til Ejderen. Dette var i Sommeren 1868. Det er overhovedet en kummerlig Talemaade: naar Bismarck vilde have det, saa kunde vi jo gøre hvad vi vilde, han fik det alligevel! Tværtimod- dette var jo netop det politiske Spil. Vi havde al Retten paa vor Side, d. v. s. Papirretten. Overfor en Modstander, som havde en stor Magt og en moralsk Ret i den tyske Befolknings notoriske Misfornøjelse med en dansk Regeringsmaade, der ikke magtede de nationale Forhold. At han vilde benytte dette maatte jo være soleklart for enhver og var i Virkeligheden notorisk for alle. Netop dette udkrævede jo til det yderste den Statsmandskløgt at undgaa Faren, at forberede det uundgaaelige Offer. Det blev forberedt ved Holstens Udskillelse, men ikke ved en forlods Deling af Slesvig? Hvorfor? Fordi man ikke vilde. Regensburg sammenfiltrede det danske og tyske Slesvig istedetfor at adskille det og forberede Bruddet. Dette er Fejlen i dette, den store Brøde.«

Efter Tidssammenhængen kan det roligt ses som et Udslag af Monrads daværende sydslesvigsbegrundede Fortrøstning til Tillisch, at han gjorde denne til Chef for det kgl. Teater under Halvtredsernes store Teaterstrid.

til Gunst for Sprogordningen. Men ikke desmindre maa denne anses som forkastelig i politisk Henseende. Det gjaldt om at berolige Stemningen, at tilfredsstille saa vidt muligt begge Nationaliteter, og saa kastede man saadant Tønder til Kiv og Strid ind i den politiske Udvikling. At Danmark, »der udmærkede sig i lige Grad ved sin Lidenhed og sit fjendtlige Sindelag mod Tyskland«, vovede at trænge Tyskheden tilbage ved Tvangsforanstaltninger, dette kunde ej andet end vække den mest levende Forbitrelse i Tyskland, Alle Tidender strømmede over af Had til os. Der blev foranstaltet Bønner for den lidende Tyskhed. Selv om Sprogordningen ej krænkede Retfærdigheden, selv om en stor Stat med almindeligt Bifald kunde have truffet en saadan Foranstaltning, saa gjorde vor afmægtige Lidenhed den højst betænkelig under vore vanskelige politiske Forhold.«

Nu forsøgte Monrad ud fra sin Følelsesretnings Drømme og sin Tankeretnings Erkendelse efter den tidligere nævnte Lignelse som Kongens Kusk at køre sine to pragtfulde Heste i Tospand, men formaaede det ikke, fordi hver af dem kun kunde køre i Enkeltspand og ellers ikke lod sig styre i den fortsatte Fart. Her skjules Begyndelsen til hans Skæbnes endelige Tragedie. Ormen var begyndt at gnave ved Livstræets Rod, men han vidste det ikke og kun i dunkle Stunder steg Tvivlen i hans bundløse Sjæl. Endnu hældede Vognen ikke og beundrende Øjne fulgte de spændstige og fyrige Hestes begyndende Løb. Og hans stolte Kørsel var helt uden Lige hvergang han — som det ofte skete — fik den ene af de vælige Heste i Enkeltspand. Derved skjultes den farlige Omstændighed endnu længere baade i hans egne og andres Øjne.

Martsminister C. A. Bluhme, der afgik i November 1848 og tiltraadte som Udenrigsminister i Oktober 1851, er den Statsmand, der særlig bærer Ansvaret for vore — som Resultat af de mange og lange Forhandlinger — med Prøjsen og Østrig trufne Aftaler af 1851 og 1852 med Løfter om en Ordning, hvorved Slesvig ikke maatte knyttes nærmere til Kongeriget end til Holsten. De smidige og forsigtige Udtryk kunde trods al Fortolkningskunst ikke skjule, at Regeringen havde valgt Helstaten fremfor Ejdertanken, og paa dette Grundlag udstedtes da Kundgørelsen af 28. Januar 1852, der optrak de fremtidige Linier. Under dyb og alvorlig Tavshed blev den Dagen efter oplæst i Rigsdagen af Bluhme, som et Par Dage før var bleven Konsejlspræsident.

Da optraadte Monrad efter Sommerens Tilbageholdenhed igen i

sin fulde Styrke.¹⁷⁾ Naturligvis havde Helstatstanken fremdeles hans hemmelige Kærlighed og han havde i og for sig ikke noget imod at prøve den Vej frem, naar blot han var sikker paa Grundlovens Urokkelighed. Her vilde han ikke vige og Regeringen maatte paa ingen Maade lovgive om Fællesordningen udenom Grundloven. Derfor stillede han 3. Februar 1952 i Folketinget følgende Forespørgsel til Ministeriet: »Agter Ministeriet paa den ordentlige Rigsdag at forelægge Rigsdagen Udkast til de Love, som den anser for at være nødvendige paa Grund af den paa-tænkte Ordning af Monarkiets Forhold?«

»Hovedmanden under Folketingets Forhandlinger om Januar-kundgørelsen var Monrad,« skriver Neergaard i »Under Juni-grundloven«, »de øvrige nationalliberale Ordførere maatte alle træde i Skygge for ham. Hans store Taler under Forespørgslerne og Adresseforhandlingerne i Aarets første Maaneder hører da ogsaa til det ypperste, som dansk parlamentarisk Liv har at op-vise. Ved sin blændende Kritik og vittige Spot forstod han mester-ligt at tilsløre det Tilbagetog han og hans Parti i Virkeligheden var i Færd med at foretage. Sjældent har han saa frit som her givet sit satiriske Lune Tøjlen til alle Sider og adskillige af disse Monradske Indhug blev huskede længe baade i og udenfor Rigs-dagskredse.¹⁸⁾ Men det var ikke blot de lette Vaaben Monrad magtede. Hans hele oratoriske Taktik under denne Forhandling var et Mønster paa Sikkerhed i Anlægget og paa Kraft og Ele-gance i Udførelsen.«

Monrad indledede sin Forespørgsel med en Betragtning af Mi-nisteriets Stilling lige overfor Rigsdagen. Ministeriet var Rigs-dagen ganske fremmed — hvorledes skulde denne nu bære sig ad? Der var forskellige Veje at gaa. Rigsdagen kunde f. Eks. give Ministeriet et Mistillidsvotum. For et saadant havde Udenrigs-

¹⁷⁾ Mod Aarets Slutning skrev han i et Brev (Rigsarkivet) til Ho-ther Hage: »Jeg er selv i den Grad træt af Rigsdagen, at jeg ikke agter at komme der oftere. At anvende hvert Aar 5 à 6 Maaneder paa politiske Arbejder sætter mig ude af Stand til at varetage min Em-bedsgerning og river mig aldeles bort fra alt Studium. Jeg er derfor nødt til at trække mig tilbage og glæder mig ret til at føre et mere uforstyrret Liv.« Men noget saadant tillod hans Natur ham i Virkelig-heden slet ikke.

¹⁸⁾ I Indledningen til en af sine Taler fra denne Tid gav han føl-gende Karakteristik af Folketingets to Yderpoler i den nationale Poli-tik, Grundtvig og Tscherning: »Tinget vil vist være enigt med mig i, at det er de to eneste Medlemmer, som vi vil tillægge Benævnelsen af geniale. Det er mig i det mindste altid en Fornøjelse, hvad enten de taler for eller imod en Sag, at høre disse to ærede Rigsdagsmænd udtale sig. Det er da for mig som om jeg betragtede et skønt Natur-

ministeren i et af de hemmelige Møder erklæret at ville bøje sig. Men sæt at Ministeriet forblev ganske roligt lige overfor et Mistillidsvotum, da var der et andet Middel Rigsdagen kunde anvende, nemlig Budgettets Nægtelse. Dette var imidlertid altid kun et Nødsmiddel. Folketinget burde ikke lettelig nægte Budgettet uden at aldeles retfærdiggørende Grunde forelaa, saa det kunde vide, at det ganske vilde handle i Overensstemmelse med Landstinget. Af den Grund havde han heller ikke stemt imod Finansloven ved dens tredie Behandling, men havde med Rolighed set den gaa over til Landstinget. Han betragtede et Budgets Nægtelse ligesom Gift, i visse Tilfælde kunde det læge, i andre Tilfælde virke skadeligt. Stod der da ikke andre Midler til Folketingets Disposition for at forhindre et fremmed Ministerium fra at træffe Bestemmelser, som Tinget ikke billigede? Jo tilvisse. Betragtede han Bekendtgørelsen af 28. Januar saa han ikke deri nogen Krænkelse af Grundloven og han var overbevist om, at enhver ligesom han vilde, naar de troede Grundloven krænket, foretage de nødvendige Skridt i den Anledning. Manifestets højtidelige Form gjorde intet til Sagen, men for at dets enkelte Bestemmelser kunde gennemføres krævedes Rigsdagens Samtykke.

»Regeringen maa komme til os for at sætte noget igennem,« sagde han, »Regeringen skal have vort Samtykke til det, som den vil udføre. Det nytter ikke, at Ministeriet ifører sit Program Manifestets højtidelige Form, det er kun en Plan, hvortil der fordres vort Samtykke. Ja, vi har en Vilje i denne Henseende. Kommer Regeringen med sit Forslag til os og forelægger os det og Formanden beder dem, der vil stemme for det at rejse sig, men vi bliver siddende paa vore Pladser, da er Regeringens Plan strandet, da kan Regeringen intet gennemføre. Deri ligger Rigsdagens Styrke. Ja, naar vi skal gaa angrebsvis tilværks, da er det van-

---

fænomen, som om jeg saa ildsprudende Bjerge. Ofte kommer der lysende Flammer frem fra dem, ofte vel ogsaa Aske og Lava. Disse to ærede Rigsdagsmænd betegner hver fra sin Side de yderste Punkter. De staar som to Fyrtaarne, der betegner, at dertil, hvor de staar, skal Rigsdagen ikke komme. Undertiden vandrer disse to ærede Medlemmer Haand i Haand med hinanden, undertiden staar de lige overfor hinanden. Rigsdagsmanden for Præstø Amts fjerde Kreds (Grundtvig) har haft Mistillid til alle de Ministerier, vi har haft, og jeg tvivler paa, at vi nogensinde vil faa noget Ministerium, hvortil han kan have Tillid. Rigsdagsmanden for Holbæk Amts anden Kreds (Tscherning) har derimod haft Tillid til alle de Ministerier, vi har haft — den eneste Undtagelse skulde da være, at til sig selv har han ikke bestandig haft Tillid, men iøvrigt tvivler jeg om, at der kan komme noget Ministerium, hvortil dette ærede Medlem ikke vilde have Tillid eller hvis Forholdsregler han ikke vilde tilraade.«

skeligere at gennemføre, da er vi svage, men naar Regeringen skal komme til os og have *vort* Samtykke, da er vi stærke, da behøver vi ikke stor Kraffanstrengelse, thi vi behøver blot at sige Nej, saa strander Regeringens Plan. Derfor maa det være klart og indlysende for enhver fornuftig Regering, at det, den er betænkt paa, dertil maa den vente Rigsdagens Samtykke, og at den begaar en Daarlighed ved at gaa ind paa en saadan Ordning af Forholdene, hvortil den ikke kan vente Rigsdagens Indvilgelse. Det vilde være daarligt og taabeligt af en Regering at tænke paa noget saadant, thi den vilde om den gjorde det, kun have Valget imellem enten en Umulighed eller en Ulykke. En Umulighed kalder jeg det nemlig at forbigaa den os ved Grundloven hjemlede Indflydelse, en Umulighed kalder jeg det, at Kongen skulde bryde Grundloven, en Umulighed, at nogen Mand skulde tilraade Kongen at gøre et saadant Brud. Kast Blikket over Europa og betragt Revolutionerne og Antirevolutionerne og de Strømme af Blod, der er flydt, fordi man har brudt Retten, fordi Magt er bleven Ret. Den, der vil begaa nogen Krænkelser af Grundloven, vilde sætte Rettens Stempel paa tilkommende Revolutioner, thi med den samme Ret var da, naar Tidens Hjul atter omvæltedes, Revolutionen ej blot tilstede, men retfærdiggjort . . . Ved Siden af denne Umulighed, som vi ikke kan vente, staar imidlertid en Ulykke, som vi kan vente og denne Ulykke er den, at naar Forholdene ikke ordnes og gennemføres, saa bliver Danmarks Grænse ved Kongeaaen. Følgen af, at Regeringen ikke kommer til en Overenskomst med os, vil, naar den ikke bryder Forfatningen, blive den, at Kongeaaen blev Rigets Grænse. Og dette kalder jeg en Ulykke, hvorpaa kun de, der har slesvigholstenske Sympatier, de, der hemmelig i Hjertet føler Deltagelse med Oprørerne, kan gaa ind. Derfor er det vor Styrke, at Regeringen er nødt til at komme overens med os om Danmarks Fremtid, dersom den ikke vil styrte Danmark i Ulykke.«

Med den Betragtning af Forholdene for Øje maatte Regeringen betænke, at det var rigtigt for den snart at komme med sine Lovforslag. Der var Mænd i den nye Regering, som tidligere havde tiltraadt en slesvigholstensk Unionspolitik uden at der forelaa nogen senere Udtalelse fra dem i modsat Retning. Disse Mænd kunde ikke staa paa deres Fortid. Der hersker Uro hos Folket, den kongelige Bekendtgørelse var ikke bleven hilst med Jubel og dette havde sin Grund i dens Uklarhed. Hvorfor var Københavns Universitet forbigaaet med Tavshed i Bekendtgørelsen og alene Kiels Universitet omtalt, hvorved det ligesom udtaltes, at den tyske Dannelse skulde være den principielle i Slesvig? Ingen Re-

gering kunde træde op og sige, at Slesvigholsteinismen var overvundet, naar enhver Forbindelse mellem Slesvig og Danmark opgaves. Der manglede altsaa noget i Bekendtgørelsen og derfor var det af Vigtighed, at Lovforslagene snart forelagdes. Man behøvede jo kun at fremlægge de vigtigste Hovedbestemmelser. Ministeriet burde betænke, at en Helstat sættes ikke igennem ved at vække Utilfredshed baade her og der. »Dersom De derfor i Sandhed, i Virkelighed,« sluttede han, »vil sikre den Plan De agter at gennemføre, da vær forvisset om, at dersom De forlader *Folket*, baade her og der, dersom De prøver paa at gennemføre Deres Plan efter Mønstre hentede andet Steds fra, da vil De ikke kunne gennemføre den, men da vil Deres Program blive skrinlagt ved Siden af de mange andre i disse sidste Aar frembragte Programmer.«

Monrads Tale blev hyppigt afbrudt af Bifald og Bravoraab fra alle Sider og hilstes til Slut med mægtig Hyldest — ogsaa fra Tilhørerpladserne, saa Formanden maatte paabyde Stilhed. I en saadan Stund stod Monrad som Rigsdagens ubetinget anerkendte Fører. Selv Førsteministeren Bluhme begyndte sit Svar med en uvilkaarlig Beundring. »Jeg kan ikke nægte mig den Glæde,« sagde han, »at udtale for den ærede Taler, der nu satte sig, min Beundring for hans Foredrag, over den Kraft og Varme han vidste at lægge deri, over Rigtigheden af de mange Tanker han udtalte, over Rigdommen af det Materiale han i sit Foredrag har givet Ministeriet.« Ogsaa Bluhme var en dygtig Taler og behændig Parlamentariker, der ofte forstod at glide ud af Monrads Greb. Saaledes skete det her. »Jeg tror,« hævdede han, »at den ærede Taler har opfattet den kongelige Kundgørelse fra et noget forfejlet Synspunkt omtrent som om den var en politisk Trosbekendelse fra Kongens Regerings Side i Stedet for, at det var et fornødent Skridt for at kunne regere et Monarki, som enten er eller vil blive forhaanden, idet man har Udsigt til, at det fremmede Tryk i Holsten skal ophøre. Det er en Ting, som maa ske og som maa ske under en vis Form. Idet Kongens Regering beslutter, at det skal ske under en vis Form, har den erklæret denne Form for at være brugelig, men den har ingenlunde dermed sagt, at denne Form er en Realitet eller den sidste Realitet, som skal vedtages. Dersom det definitive Udkast til en Fællesforfatning i de fælles Anliggender, som er stillet i Udsigt i Bekendtgørelsen, forelaa, saa vilde det vise sig, at mange af de Indvendinger mod Regeringens formodede Hensigt, som er fremsat af den ærede Rigsdagsmand, ikke har Gyldighed. Dersom jeg nu skulde inklade mig paa enten at bekræfte Gyldigheden af mange

af de Indvendinger, som den ærede Rigsdagsmand har fremsat mod Regeringens formodede Politik, eller at bekæmpe den, da gjorde jeg, hvad jeg nu ikke har Ret, Bemyndigelse eller Evne til at gøre, jeg maatte da derved paa en vis Maade, om end indirekte, fremlægge Forslag til Fællesforfatningen. Jeg skal gerne erkende med den ærede Rigsdagsmand, at det var højst ønskeligt, at et saadant Forfatningsudkast, som kunde ventes at vinde Bifald her og andetsteds, kunde blive fremlagt det snarest muligt. Jeg tror allerede engang før at have udtalt dette som min Tanke og Mening, men jeg kan ikke i dette Øjeblik sige, naar dette vil ske, det staar nu engang ikke i min Magt, men ifald man ikke vil frakende Kongens Regering al Forstand eller ethvert Hensyn til, hvad der kan være Folket tjenligt, kan man dog vente, at Kongens Regering ikke vil spille Tiden i saa Henseende, men gøre hvad der kan og bør gøres saa betimeligt som muligt.«

Hertil replicerede Monrad under fornyet Tilslutning: »Jeg beklager den Maade, hvorpaa den højtærede Udenrigsminister besvarer vore Forespørgsler. Jeg tror virkelig ikke, at det kan kaldes at være den Maade, hvorpaa en Minister bør svare paa et ligefremt Spørgsmaal, og jeg frygter for, at den højtærede Minister overfører paa os en Udtalelsesmaade, som muligvis hører hjemme i den Embedsvirksomhed, hvori han færdes. Den Maade at svare paa vil sandelig ikke bidrage til at fjerne den Ængstelse, den Bekymring, som hersker trindt om i Folket. Hvor meget anderledes vilde det ikke være om den højtærede Minister var traadt frem og havde sagt: »Nej, en slig Unionspolitik er ikke Ministeriets Politik. Men den ærede Minister tør ikke engang bestemt, klart og tydeligt fralægge Ministeriet en saadan Politik. Maaske er man ikke engang enig om det skal være den ene eller den anden Politik, der skal følges. Jeg siger: naar der i Ministeriets Midte, i Kongens Raad, findes tre Mænd, der maa antages at fastholde Unionspolitiken, maa vi have Ret til at fordre et bestemt Svar paa vor Forespørgsel og, hvis Ministeriet ikke giver et saadant bestemt Svar, siger jeg vi er i vor Ret om vi gør alt, hvad vi kan, for at fremtvinge det.«¹⁹⁾

Premierministeren svarede, at Unionspolitiken ligger langt fra dette Ministeriums Tanke, den ligger ikke i Kongens Bekendt-

¹⁹⁾ Fra Falsters Befolkning modtog Monrad en den 11. Februar vedtaget Adresse, der begynder saaledes: »Dagene falder dunkle og Nætterne mørke, Dannekvindens Hjerte sukker i Løn og matte synker Dannemænds Hænder. Efter vunden Sejr synes alting tabt, hvor maa Hjertet da ikke vaande sig, Dannerfolkets Hjerte vaander sig. Det tyktes os som selv Haabet var slukt, men vi mærkede dog Røster fra

gørelse, Forslaget til en Fællesforfatning er ikke fremsat endnu. Og senere i Landstinget henviste Bluhme til den politiske Nødvendighed og den historiske Ret som den nye Statsakts bedste Forsvar. Grundloven kunde ikke hindre Kongen fra at foretage en Handling som denne. Grundloven selv nævner Monarkiet, forudsætter det som givet, thi det, som er historisk givet i Aarhundreder, det kan ikke saaledes paa én Gang falde til Jorden. Skal Kongen, sagde han, vedligeholde sit Monarki — og her taler jeg om det kun fra det retlige Standpunkt uden at nævne de politiske Grunde, som vilde gøre det til en Umulighed, til en Afsindighed for Kongen at udstykke sit Monarki, at bortgive Stykker, som ikke blot er gode Landsdele i og for sig selv, men som er nødvendige for Monarkiets Bestaaen — er det altsaa en Pligt for Kongen at bevare sit Monarki, saa maa han dog vel nu søge det Former, under hvilke han skal kunne bevare det.

Længere fik Monrad ham ikke denne Gang og derfor stillede han 13. Februar en ny Forespørgsel, hvor det lykkedes ham at naa en vigtig Indrømmelse. Han spurgte om Regeringen erkendte, at Grundlovens indledende Forbehold med Hensyn til Slesvig ikke hjemlede den Adgang til at foretage nogen Forandring af Grundloven udenom Reglerne i dennes § 100. I Svaret, som Monrad fik skriftligt fra Statsraadet, erkendte Regeringen fuldtud sin Forpligtelse i saa Henseende. Denne Erklæring blev af afgørende Betydning for den kommende Tids Begivenheder.

Den 4. August 1852 var der igen Folketingsvalg og Monrad genvalgte i sin gamle Kreds. Han stillede sig dog kun efter gentagne Opfordringer. Maaske foretrak han igen Hvilen efter sin foreløbige Sejr. »Jeg er temmelig sikker paa,« skrev han i Brev (Rigsarkivet) til Hother Hage, »at det skarpsindige Publikum udfinder en eller anden fin Plan, som det underskyder mig. Her til er jeg imidlertid saa vant, at jeg næsten regner det med til det daglige Brød.« Rigsdagen traadte sammen 4. Oktober.

I denne Samling opstod en skarp Konflikt, der medførte Folketingets Opløsning. Regeringen forelagde en Lov om Toldenhed for hele Monarkiet, hvorved Toldgrænsen skulde flyttes fra Ejderen til Elben, og trods forskellig national Opfattelse var Folke-

---

Danmarks Rigsdag i Landsting og Folketing, som svarede til vort Hjertes Tanker, og det glædede os, at blandt de mandige Stemmer, som hævede sig der, Deres Højærværdighed ikke alene samstemmede med ædelbaarne danske Mænd, men at De førte Ordet som ret Bannerfører for Majestætens og Folkets Sag.« Adressen slutter med Underskrivernes »hjertelige Tak for Deres mandige klare danske Tale i Folketinget i Anledning af 28. Januar.«

tingets store Flertal af rent praktiske Grunde enig heri, men man vilde først have Fællesforfatningen i Orden og Monrad erklærede ærligt og ligeud, at man vilde benytte Regeringens Længsel efter Toldenheden til at øve et Pres paa den for at faa Forfatningsforslaget frem. Ministeriets Svar var at opløse Folketinget 13. Januar 1853 og udskrive nye Valg den 26. Februar. Til denne summariske Optræden fra Regeringens Side bidrog ogsaa en samtidig Strid om det Arvefølgeforslag, der — efter Grundlovens formelle Bestemmelser — var forelagt den saakaldte forenede Rigsdag (det samlede Folketing og Landsting) den 7. Oktober og i en tredelt Udvalgsbetænkning af 19. Januar 1853 havde af født et Par oppositionelle Standpunkter. Regeringens Tronfølgeforslag hvilede paa Londontraktaten af 8. Maj 1852 mellem Danmark paa den ene Side og samtlige Stormagter samt Sverige-Norge paa den anden, hvorefter den danske Arvefølge af Hensyn til den europæiske Ligevægts almindelige Interesser skulde overgaa til Prins Christian af Glücksborg (den senere Christian den Niende) og hans mandlige Efterkommere. Protokollen forudsatte Ophævelsen af den gamle Kongelovs Arvefølge. Monrad kunde personlig gaa med hertil, naar blot den uopløselige Forbindelse mellem Kongeriget og Slesvig under alle Omstændigheder blev opretholdt. Forøvrigt vilde han ogsaa bruge Tronfølgesagen til at tvinge Regeringen i Fællesforfatningsspørgsmaalet.

Monrad blev valgt paany som eneste Kandidat i Kredsen. Landet over var Valgkampen overordentlig livlig og der var sket ret store Forskydninger, da Rigsdagen traadte sammen igen 7. Marts. Regeringen var ikke veget tilbage for at lægge Pres paa sine Embedsmænd og true dem bort fra at optræde i Tilslutning til Oppositionen. Rigsdagsdebatten tog stærke Former. Bluhme forsvarede Arvefølgeforslaget med stor Dygtighed, men Modstanden var haard og videst gik Grundtvig, som under en blandet Larm af Bravoraab og Hyssen og Formandsklokken Kimen udtalte, at han ikke for alt i Verden vilde tilhøre en Rigsdag, om hvilken man skulde sige, at den opgav det danske Riges Frihed og Selvstændighed, Danmarks Krones Arvelighed. Han erklærede at ville sige Nej enten Ministrene staar eller de gaar, enten Tingene forbindes eller de opløses, enten de Fremmede bliver vrede eller milde. Modsat stillede Monrad sig særdeles velvillig og vilde under Hensyn til Udfaldet af det nylige Valg støtte Forslaget, da han frygtede for, at en Ministerkrise vilde medføre en endnu mere reaktionær Regering og atter nye Valg. Kunde vor unge Frihed vedblive at bære saadanne gentagne Angreb? Ovenpaa de revolutionære Storme gik der en reaktionær Luftning gennem

Europa og han var bange for et Statskup i Lighed med dem, der rundt paa Kontinentet havde standset de liberale Strømninger fra Revolutionsaaret.²⁰⁾

Alligevel overraskede han paa den mest overraskende Maade til alle Sider ved den ejendommeligt æggende og drillende Tale, som han holdt forud for den afgørende Afstemning ved Sagens tredie Behandling netop paa Spændingens Højdepunkt. Her optraadte en ganske anden Monrad end den, der tidligere havde fremhævet Forholdets store Fremtidsbetydning for Monarkiets Skæbne. Nu var det ikke den rigt drømmende, men den koldt tvivlende, den sarkastiske og ræsonnerende Monrad, der opkastede det Sprøgsmaal, hvad Følgen nu egentlig vilde blive af at forkaste et af Ørsted stillet Forslag om helt og fuldt at slutte sig til Regeringen i Arvefølgesagen. Et Ministerskifte kunde det ikke blive, mente han, thi hvordan i Alverden kunde man vel danne et Ministerium støttet paa en Fjerdedel af den forenede Rigsdag, et Ministerium, som var født i Mindretal i begge Kamre? En Opløsning da? Den vilde være ganske overflødig, da Vælgerne saa nylig havde stemt ogsaa om denne Sag. Nej Forholdet var, at det Spørgsmaal, der her stemtes om, i Virkeligheden var højst ubetydeligt, ja egentlig temmelig ligegyldigt. For de ærede Herrer, der var saa betænkelige ved at stemme Ja, maatte det jo være ikke lidet beroligende at høre dette, drillede han. Og saa forklarede han, hvorledes Regeringen med det Flertal den nu havde baade i Rigsdagen og Befolkningen allerbedst kunde løse Knuden ved at faa den Grundlovsparagraf, i hvilken Kongelovens Arvefølge var fastslaaet som fremdeles gældende, ophævet. Vedtagelse paa to ordinære Rigsdage, Opløsning og Vedtagelse af den nyvalgte Rigsdag kunde altsammen besørgeres i Løbet af Foraaret og Sommeren og vilde kun tage et Par Maaneder længere Tid end den ordinære Fremgangsmaade i Tilfælde af Forkastelse.

---

20) I »Under Junigrundloven« anfører N. Neergaard et Ordskifte, som i Efteraaret 1852 fandt Sted mellem Tscherning, Monrad og Lehmann, der stod sammen i en Vinduesfordybning i Folketingssalen paa Christiansborg, mens Garden trak op med fuld Musik. Saa sagde Lehmann: »Se, der gaar de nu saa pænt, hvem ved om de nu ikke en smuk Dag kunde gøre en Svingning herind ad for at rydde Rigsdagssalen.« Monrad: »Aa, ja.« Lehmann: »Og de gjorde det min Sjæl, naar de fik Ordre dertil.« Monrad: »Det kunde vel være.« Lehmann: »Jeg har en Anelse om, at jeg saa blev siddende.« Monrad: »Og jeg har en Anelse om, at jeg saa tog min Hat og gik.« Lehmann: »Og hvad gjorde De, Tscherning?« Tscherning: »Aa, jeg ved ikke ret, men jeg tror jeg fulgte med Monrad.«

Han vakte en dyb Indignation og ikke mindst blandt sine egne politiske Meningsfæller. Den nationalliberale F. V. Schytte erklærede, at det efter Monrads Indlæg var vanskeligt for andre at tage Ordet, fordi »Monrad med al den Dygtighed, som vi alle ved, at han besidder, men ogsaa med en vis Ironi og Lethed — var han ikke gejstlig kunde jeg fristes til at betegne det med et andet Navn — reducerede vor Afstemning til noget aldeles ubetydeligt, ligegyldigt og andet mere«. Mod dette riposterede Monrad: »Jeg maa nedlægge en bestemt Indsigelse imod, at jeg skulde have talt i en upassende Tone. Det maa jeg paa det bestemteste modsige. Jeg tror ikke, at man taler ironisk, fordi man ikke taler i Brudstykker og med lange Mellemrum.« Hørraab og Latter hilste disse utilbørlige Ord overfor en mindre begavet og i sin Fremtræden maaske noget ubehjælpelig Modpart. Selv om Monrad vel nok har brugt dem med en vis morsom og ikke just haanende Betoning virker de alligevel med noget brutalt og ubarmhjertigt, næsten med et Skær af noget grusomt i Form af Kattens Leg med Musen, som er mere end besynderligt hos en kristen Biskop. Med Rette fralagde Schytte sig at have brugt Udtrykket: upassende Tone — men han dristede sig ikke til at sige mere. Det gjorde derimod H. N. Clausen, som sagde, at Monrad havde »anvist en Vej, hvorved vort Nej skulde tabe sin Betydning eller svinde hen til en ganske ringe Betydning. Jeg vil ikke følge ham paa denne Vej, men jeg vil kun erindre om, at der var ét Moment han lod ude af Betragtning, jeg vil betegne det med Ordet: Samvittighedsmomentet.« Stærk Hyssen og Bravoraab efterfulgte dette Udfald og Formanden bemærkede: »For saa vidt den sidste ærede Taler har omtalt Samvittighedsmomentet antager jeg, at det ikke har været hans Mening at antyde, at Folketingsmanden for Maribo Amts fjerde Valgkreds havde talt mod sin Samvittighed.« Hertil lød Latter og Nejraab — og H. N. Clausen svarede: »Jeg tror ikke, at jeg behøver at forsvare mig mod den Mening, som den ærede Formand har troet at finde i mine Ord.« Monrad imødegik Clausen og fandt, at Bemærkningen om Samvittighedsmomentet indeholdt en meget uforsvarlig Beskyldning imod ham. I en politisk Diskussion skulde man ikke gaa ind paa at rokke ved andres Samvittighed, der er hver enkelt Mands Sag og vedkommer kun ham. Clausens Ord kunde kun have den Betydning, at Monrad skulde have anmodet om noget samvittighedsløst ved at bede dem, der var imod Forslaget, om dog efter de givne Raad at stemme for det, men det kan dog vel ikke have været hans Mening, thi det vilde have været uforsvarligt. Og at sige, at de, der var af samme Mening som Monrad

og stemte som han, skulde handle samvittighedsløst, naar de sagde Ja, det tror jeg ikke er forsvarligt. »Det har jeg aldrig sagt,« bemærkede H. N. Clausen. »Jeg tror, at den ærede Rigsdagsmands Ord ikke kan have nogen anden Betydning,« sagde Monrad, »og det vilde være mig kært, om han fandt Anledning til at tage dem tilbage.« Clausen fastholdt imidlertid sine Ord og kaldte Monrads Forklaring Konsekvensmageri.

Hvordan man end vil bedømme selve den tilgrundliggende Sag om Stillingen til Arvefølgespørgsmaalet, hvor Monrad mulig kan have den dybere Ret²¹⁾ i taktisk Henseende, er hans Optræden²²⁾ dog af en saa tirrende og efter Forholdenes Natur alt andet end selvfølgelig Karakter, at man forstaar Menneskers Uvilje og Forvirring ved at være Vidne til den, og den har efter sit Forløb utvivlsomt givet ham Anledning til bitre Selvransagelser med Udslag baade i Prædikener og Sjæleanalyser, hvorigennem hans egen Gaade er forekommet ham end mere uløselig. Monrad ynder i sine Skrifter at bruge Vendinger som: Min Bevidsthed siger mig — min Samvittighed giver mig det Vidnesbyrd — o. s. v. Ogsaa med Hensyn til polemiske Handlinger har han som ældre Mand sagt: »Da jeg for 40 Aar siden begyndte min politiske Virksomhed gjorde jeg mig til en Grundlov aldrig at angribe nogen Mands Karakter, men altid at blive staaende ved de enkelte Ytringer eller Handlinger uden at søge derfra ind til Sindelaget. Jeg tror med Rette at kunne give mig selv det Vidnesbyrd, at jeg aldrig har overtraadt denne Grundlov.« Dertil er at sige, at det ikke er den samme Personlighed, der taler her, som den anden med det saarende og krænkende i Episoden med F. V. Schytte og lignende Optrin.

Ved Afstemningen 18. April faldt Arvefølgeforslaget med 97 Stemmer for og 45 imod, idet der grundlovsmæssigt krævedes Trefjerdedels Flertal, og Dagen efter blev saavel Folketing som Landsting opløst. Samtidig skete noget endnu mere betydningsfuldt for den kommende Tid. Ministeriet blev omdannet og A. S. Ørsted tiltraadte som Konsejlspræsident. Monrads Anelser slog

²¹⁾ I sin efterladte Redegørelse kalder han den nye Arvelov en Vaabenhvile og ingen Fredsslutning, fordi den ikke var anerkendt af det tyske Forbund, som derved vilde have »lukket Døren for alle Ønsker og Forventninger, der gik ud paa en Opløsning af Monarkiet«.

²²⁾ Grundtvig mente, at Monrad, naar han gav det Raad »ved at anvende nogle nye Skruer i Rigsdagsmaskineriet at frembringe, hvad jeg vilde kalde en Samtykkemaskine«, havde glemt Hensynet til »hvad en Mand af Ære, hvad en Mand af Holdning, hvad en Mand af Oprigtighed kan give sit Samtykke til«.

til. Enevældens gamle Fører, Manden fra Frederik den Sjettes og Kristian den Ottendes Dage, Folkefrihedens svorne Modstander og liberale Reformers Bekæmper sad nu som Regeringens Leder i Danmark. Det vilde betyde Kamp paa Liv og Død mellem Frisind og Reaktion, skønt Monrad i og for sig anerkendte hans Dygtighed og højagtede hans Personlighed. »Som ungt Meneske,« skrev han senere i Livet, »var jeg sædvanligvis sammen med ham en Aften om Ugen i Broderens Hus. Jeg kan endnu blive helt bevæget, naar jeg tænker paa, hvorledes han og Broderen, disse to store Mænd, drøftede med den unge, som kunde han være deres Ligemand, allehaande Spørgsmaal.«

Den 2. Maj meddelte Monrad imidlertid i Lolland-Falsters Stiftstidende, at han ikke ønskede at modtage Genvalg og trods alle indtrængende Opfordringer fastholdt han urokkeligt sin Vægring. »Vi formaar ikke at fatte,« skrev Bladet, »hvorledes han vil forsvare dette Skridt for sine Vælgere og Venner, for sit Fædreland og for sig selv. Hans Tab er aldeles uerstatteligt.« Den 27. Maj valgtes Bladets Redaktør Chr. Jørgensen i Monrads Sted. Monrads Afslag skyldtes næppe det formodet udsigtsløse i den politiske Kamp, hvor efter hans eget Udtryk »national Lidenskab og ministeriel Halsstarrighed kæmper med hinanden«, hvilket snarere skulde kalde ham frem, heller ikke Bispegeringen i sig selv eller det dermed forbundne Dobbeltkrav til hans Arbejdskraft, skønt hans store Salmebogsforslag krævede megen Tid, men Grunden var aabenbart den, at han efter Resultatet af Arvefølgerøret følte sig svigtet som Fører i Betragtning af Omstændighedernes hele Forløb. Og Monrads ideelle Ærgerrighed samt hans Følelse af den til enhver Tid givne Opgaves Storhed tillod ham ikke at tjene som Menig.²³⁾ I den efterladte Redegørelse hedder det: »Hvis Menneskers Domme ærgrede mig, saa vilde det ikke ærgre mig saameget, jeg tilstaar det, at man tillagde mig Magtbegærlighed som det vilde gaa mig nær, at jeg, hvis jeg havde haft denne Lidenskab, vilde ved min Fremgangsmaade have overskredet Maalet for sædvanlig menneskelig Taabelighed. Vilde en ærgerrig Mand efterat have været Konsejlspræsident blive Landsbypræst? Jeg har været i højst forskellige

23) Til Martin Hammerich skrev han: »Paa sidste Rigsdag var min Virksomhed aldeles betydningsløs, og da jeg indser, at det samme fremdeles vil blive Tilfældet, saalænge national Lidenskab og ministeriel Halstarrighed kæmper mod hinanden, saa har jeg ej kunnet overse, at andre Pligter trængte sig frem i Forgrunden.« Men det betyder ikke i og for sig nogen Kamp i hans Sind mellem det politiske og det religiøse.

Livsstillinger og været meget tilfreds i dem alle. Ogsaa Magten har sin Sødme, jeg indrømmer det. Der er noget tilfredsstillende i at gennemføre Love, der har en blivende Betydning. Dagens Timer bliver indholdsrige og vægtige ved de mange Afgørelser, hvoraf andres Ve og Vel er afhængig.«

Forøvrigt var Valgbevægelsen ude i Landet meget mat og Deltagelsen ringe, Oppositionen blev følelig svækket og i den hurtigt paafølgende Rigsdagssamling godkendtes Toldgrænsen og Arvefølgen med overvældende Majoritet.

Men denne store øjebliksmæssige Sejr vildledte Ministeriet og fik Ørsted til at gaa for vidt, da han paa Sommersamlingens sidste Dag ganske overraskende fremsatte et »Udkast til Kongeriget Danmarks Grundlov for dets særlige Anliggender«, der foruden en Række Indskrænkninger i Junigrundlovens Rettigheder havde følgende midlertidige Bestemmelse: »Denne Kongeriget Danmarks Grundlov for dets særegne Anliggender træder i Kraft saasnart Kongen har givet Forfatningslov for det danske Monarkis Fællesanliggender og fra samme Tid er Danmarks Riges Grundlov af 5. Juni 1849 ophævet«. Rigsdagen skulde paa den Maade straks i betænkelig Grad amputere Junigrundloven og give Afkald paa enhver fremtidig Ret med Hensyn til Monarkiets Fællesforfatning. Maaske var det ikke Forfatningsbrud for saa vidt som der endnu kun var Tale om et Forslag, men det var i hvert Fald et sensationelt Brud paa Ministeriet Bluhmes skriftlige Løfte i sin Tid til Monrad om kun at gaa frem efter Grundlovens § 100 og derfor virkede det som Stridsluren, der øjeblikkeligt kaldte ham frem paany. Det var ham umuligt at holde sig tilbage længere, Opgaven vinkede og han følte sig atter som den udvalgte til at løse den, de hvilende Vinger løftedes igen i den stigende Storm. Adgangen til Rigsdagen var let ordnet, idet Redaktør Chr. Jørgensen, der hellere end gerne saa Monrad derinde i Stedet for sig selv, frivilligt tilbød at trække sig tilbage og ved Udfyldningsvalget 11. Oktober 1853 kaaredes Monrad enstemmigt uden Modkandidat. »Velkommen, kære Monrad, til Modstand,« skrev Kreiger, »thi det kan jeg da begribe om end De ikke havde sagt det, at De ikke gaar ind for at sige Ja.«

Allerede Dagen efter stod han paa Folketingets Talerstol ved Forslagets første Behandling og talte imod det med fuld Styrke. Atter fylkedes man om den ildfulde Fører under den oplussende Strid, mens Regeringen for sent forstod, at den ganske havde misforstaaet Stillingen. Gennem flere Maaneders Udvalgsbehandling blev der med overvældende Flertal baade i Folketing og Landsting vedtaget et Ændringsforslag, som helt omformede Mi-

nisteriets nye Grundlovsudkast til at være den gamle Junigrundlov med visse nødvendige Ændringer og i Stedet for Ministeriets betingelsesløse Overgangsbestemmelse indsatte en grundlovmæssig betinget Rigsdagsbeslutning som Grundlag for Fællesforfatningens Ikrafttræden.

Monrad var ikke beroliget, han følte sig utryg ved forskellige truende Udtalelser fra Ørsted og besluttede at udnytte Situationen til at gaa Ministeriet nærmere paa Klingen. Den 9. Marts 1854 stillede han i Folketinget en Interpellation, der forespurgte Regeringen om den fastholdt Erklæringen af 13. Februar 1852, hvorefter Grundloven ikke hjemlede den Ret til at foretage de Forandringer, som Fællesforfatningen nødvendiggjorde, paa anden Maade end i Overensstemmelse med dens § 100. Han motiverede Forespørgslen med Henvisninger til forskellige af Premierministerens Ytringer, som syntes at staa i Modstrid med den to Aar gamle Erklæring. Ørsted oplæste paa Regeringens Vegne følgende Svar: »Af det Rigsdagen forelagte Udkast til Forandringer i Danmarks Riges Grundlov fremgaar Ministeriets Anskuelse om hvorledes de Forandringer i bemeldte Grundlov, som Fællesforfatningens Udførelse udkræver, vil være at iværksætte. Til nogen yderligere Udtalelse kan Ministeriet ikke finde sig foranlediget.«

Paa dette tvetydige Svar bad Monrad om et bestemt Ja eller Nej, men Ørsted vilde intet tilføje, og Monrad opfordrede ham forgæves til som Mand mod Mand at fortolke sine tidligere tvivlsomme Ord, der var Anledning til Interpellationen. Monrad sluttede med den Udtalelse, at den politiske Tilstand nu maatte tages under Overvejelse.

Samme Aften indkaldte han begge Tingenes Medlemmer til et privat Møde i Folketingssalen og forelagde dem et Udkast til en Mistillidsadresse, som man tiltraadte fra alle Sider efter at forskellige skarpe Udtryk som »forbryderisk Brud paa Grundloven« og »Mangel paa Ordholdenhed og politisk Redelighed« var blevet mildnede noget. »Det har fyldt os med den dybeste Bekymring,« hed det i Adressen, »at Deres Majestæts ansvarlige Raadgivere har kunnet lade det være tvivlsomt om de er i Besiddelse af politisk Paalidelighed, har kunnet lade det staa hen om de deler Anskuelse, der om de fik praktisk Betydning vilde medføre Brud paa den af Deres Majestæt givne Grundlov . . . Vi anraaber Deres Majestæt om at raade og ramme det saa, at Grunden til vor Frygt for en Krænkelse af den lovligt bestaaende Tilstand hæves ved Deres Majestæts Visdom.«

To Dage efter begyndte Adresseforhandlingen i Folketinget, hvor saa godt som alle gav deres Tilslutning, men med ret forskellig Motivering. Hall og en Fløj, der sluttede sig til ham, var meget moderate i deres Indstilling, og hans Modsætningsforhold til Monrad sporedes tydeligt. Forøvrigt forlangte heller ikke Monrad fuld Folketingsparlamentarisme endnu. »Denne Grundsætning . . . udvikler sig først under Aarnes Løb,» sagde han. »Mange unge Forfatninger har lidt Skibbrud derved, at de straks har villet . . . plukke den Frugt, som kun modnes efter lang Tids Forløb under Storm og Regn og Solskin.« Venstrepolitikerens J. A. Hansen nævnte under Forhandlingen Monrad som Emne til Regeringschef, hvis Kongen vilde kalde ham. Dette har Monrad dog næppe selv ønsket dengang. Det var under Mødet bemærkelsesværdigt, at Ministeriets Medlemmer glimrede ved deres Fraværelse. »Jeg mener visselig,« sluttede Monrad sin Indledningstale, »at vi ikke kan forsvare det, at vi ikke kan undlade et saadant Skridt som det vi staar i Begreb med at gøre. Derefter maa vi overlade til Gud, hvad der skal hændes, thi ham er det, der raader over de enkeltes som over Folkens Skæbne.« Adressen vedtoges i Folketinget med 77 Stemmer mod 3 og i Landstinget med 31 mod 11, hvorefter den af Tingenes Formænd blev overbragt til Kongen, som modtog den i Ørstedes Nærværelse og gav et formelt Svar om at tage Forholdene under nøjeste Overvejelse.

Monrads Sejr i Rigsdagen havde været fuldstændig²⁴⁾ og han stod nu atter en Stund som dens ukronede Konge, men det lykkedes ham ikke at fælde Ørsted, der holdt Stillingen trods indre Brydninger i Ministeriet og nu skred til kraftige Forholdsregler mod Oppositionen som Gengæld for Mistillidsadressen. Der blev anlagt ikke mindre end 39 Pressesager mod Dagbladene, Hall blev afskediget som Generalauditør, C. G. Andræ som Lærer ved den militære Højskole, men haardest ramte Slaget Monrad, der 26. April 1854 uden Varsel fik sin Afsked som Biskop. Kongen havde sat sig imod det, men han gav efter, da Ministeriet gjorde Sagen til et Kabinetsspørgsmaal. »Vi har maattet tage det med Staalhandsker,« udtalte Ørsted.

Dette udfordrende Skridt overfor Monrad var selvfølgelig udelukkende politisk begrundet, fordi Regeringen ikke vilde taale nogen udfordrende Opposition fra Embedsmændenes Side, men det forekommer ret mærkeligt, at der hverken offentligt i Bla-

²⁴⁾ Hans Formaal var at hindre Regeringen i »at omstøde Grundloven paa illegal Maade og derved lægge et revolutionært Æg« — som han udtrykte det.

Emilie Monrad, f. Lütthans
Fotografi

dene eller senere i hans egne Skrifter paa fjerneste Maade er berørt det mindste om den Nemesis, der her ramte ham, idet hans Ansættelse i sin Tid — som før fremhævet — ogsaa var en politisk Følge. Det er umuligt, at han ikke har gjort sig adskillige Tanker om dette ejendommelige Lighedssammentræf, der begyndte og afsluttede hans første Bispestilling, men han har holdt dem for sig selv. Denne Tavshed behøver i og for sig ikke at være Tegn paa nogen vaagnende Samvittighedsuro vedrørende den oprindelige Tilegnelse af Gerningen, da hans Embedsvirksomhed i sin Udførelse havde retfærdiggjort sig selv, men noget af en Skæbnesammenhæng kunde hans selvgranskende Aand nok finde deri og maaske strejfe Spørgsmaalet om noget indre selvfor-skyldt. Undertiden lader en vis Livskonsekvens sig ikke narre.

I Ørsteds Indstilling til Kongen om Monrads Afskedigelse i Naade med Pension hedder det med Hensyn til Adressen, at »han ved allehaande fordrejede Forestillinger, der ingenlunde har været fri for Underfundighed, har skaffet Sagen Indgang for Folketinget.« Han kaldtes »første Ophav til hele Foretagendet.«

Afskedigelsen vakte en uhyre Opsigt over hele Landet og i vide Kredse en opirret Stemning over Regeringens hensynsløse Færd. Baade fra kirkelig og politisk Side lød kraftige Protester. I Dansk Kirketidende, hvor hans politiske Ansættelse i sin Tid var blevet skarpt kritiseret, skrev nu den kendte Pastor C. J. Brandt: »Under Enevoldskongerne forekommer intet Eksempel paa en Biskops Afsættelse, skønt man ved én Lejlighed i det mindste nok var forberedt derpaa, nemlig da Griffenfeld faldt, mens hans Svoger den unge H. Bagger sad paa Sjællands Bispestol. Var han blevet afskediget af Christian den Femte vilde det have været et mere tilsvarende Sidestykke til hvad der er sket nu, thi Biskop Monrad er ikke beskyldt for at have ført falsk Lære saa lidt som for et forargeligt Levned. Han er heller ikke beskyldt for at være en uefterrettelig Embedsmand. Tværtimod har han, der ikke af alle blev hilst velkommen som Biskop, efter faa Aars Virksomhed vunden det enstemmige Lov, at han var baade en nidkær og en dygtig Tilsynsmand, som vandt alle dem, der kom i Embedsforhold til ham. Naar han desuagtet er blevet afsat og Grunden dertil ikke offentlig er angivet, saa kan der ingen Tvivl være om, at det er af politiske Grunde han er afsat fra sit kirkelige Embede. Vi har før set danske Bisper blive, om ikke afsatte, saa fængslede og landflygtige af politiske Grunde, og naar de stempler mod Fædrelandet og holder til med Rigets Fjender, da er der heller ingen Grund til at være mere skaansom overfor

Bisper end over andre Mennesker. Men noget saadant er heller ikke spurgt om Biskop Monrad, kun ved man han er af andre Anskuelse om Fædrelandets Tarv og Trang end Hans Majestæts nuværende Raadgivere, har er optraadt som Modstander af det nuværende Ministeriums indre Politik, derfor er han fjernet fra sin anseelige Plads i den danske Folkekirke.«²⁵⁾

Men i Monrads Stift vakte Afskedigelsen tillige Sorg. Trods visse Sider i hans Væsen med de dertil knyttede Ejendommeligheder var han bleven umaadelig afholdt og i stort Omfang ligefrem elsket baade af Præsteskab, Lærerstand og Menigheder. »Saadan som han taler,« skrev Lolland-Falters Stiftstidende, »taler kun faa, ja, vi kan sige slet ingen. Derfor strømmede da ogsaa Folk fra alle Sider sammen i den Kirke, hvor han visiterede,« og om dem, der oprindelig var imod ham, hed det: »Han overvandt dem paa den smukkeste Maade af Verden, idet han erobrede for sig baade deres Agtelse og hjertelige Hengivenhed.« Den 3. Maj udsendte han en Rundskrivelse til Stiftets Provster og bad dem bringe Præsterne og Lærerne en Tak for deres Tillid og Velvilje. Fra baade Præsteskab og Lærerstand indløb talrige Svar med hjertelige Afskedshilsener, der udtrykte deres Sorg over at skilles fra ham. Senere sendte de ham en Hædersgave.

Han holdt sin Afskedsprædiken 31. Maj og mange var strømmet til fra alle Stiftets Egne i Forventning om sensationelle Udtalelser, men den Slags udeblev ganske, hvorimod Talen paa anden Maade var gennembølget af de Følelser og Tanker, som naturligt maatte fylde ham i selve Kirken efter Tilskikkelsen. Til Udgangspunkt tog han Jesu Ord: »Om en liden Stund skal I ikke se mig og atter om en liden Stund skal I se mig,« hvilket naturligvis kunde misforstaas og virke noget smagløst, men han begrundede det med den Oplysning, at han forlængst havde valgt at tale her paa dette Sted over denne Tekst tredje Søndag efter Paaske, men inden denne Dag kom var han paa et fremmed Sted

²⁵⁾ »Dagbladet« skrev (29. April) med haanende Ironi: »Vi føler Trang til at udtale vor dybe og oprigtige Taknemlighed mod Ministerne for den Hjælp og kraftige Støtte de paa dobbelt Maade har ydet Oppositionen ved at afskedige Hr. Magister Monrad som Biskop over Lolland-Falsters Stift, først ved den almindelige Forbitrelse, som dette Skridt vil fremkalde i hele Befolkningen, og ydermere ved den værdifulde Kraft, som de nu fuldstændig har skudt over til Oppositionen, thi Magister Monrad vil nu uden at hindres af de Hensyn, han maaske tidligere har anset det fornødent at tage, kunne vie sine Kræfter og sin Dygtighed til at befri os for et Ministerium, der maa betragtes som en Ulykke for Land og Rige.«

for at søge et nyt Hjem til sig og sine. Han havde imidlertid baaret Tekstens Ord i sit Indre og havde ladet Prædikenen ligesom af sig selv fremvokse i Sjælen. Det var, forklarede han, noget han gerne brugte i Lighed med mange andre Prædikanter.

»Han, der skulde lide, han var den, som trøstede,« sagde han i Prædikenen. »Derfor skal enhver, som prøves af Livets haarde Tilskikkelser, se hen til Frelseren. Og er der nogen iblandt os, der ikke har haft sine Prøvelser? Snart kommer Sorgen højrøstet og aabenbar . . . snart kommer den i et Nu, i et Øjeblik, det varer kun en liden Stund og tilintetgjort er det, hvorpaa du maa- ske i mange Aar har arbejdet, som en Drøm flyer bort det, hvorpaa du troede at kunne bygge . . . Men naar du saaledes rammes af Livets Tilskikkelser, da lad det ophøjede og herlige Billede af ham, Menneskeslægtens Frelser, fremtræde for dig . . . Du skal se hen til ham, thi har Lykken sine, har Ulykken ogsaa sine Frelser . . . Og det kender vi vel ogsaa af egen Erfaring, at naar der vederfares os en Behandling, der er uretfærdig eller forekommer os at være uretfærdig — vanskeligt er det jo altid med Upartiskhed at dømme i, hvad der angaar os selv — da lurer Bitterheden paa os og søger at bemægtige sig vor Sjæl . . . Den, der kender Verden, ved hvorledes Skæbnens haarde Slag kan som med en Tryllestav gøre det smilende og frugtbare mørkt og goldt og øde. Men du, der kender din Frelser, du, hvem det blev forundt at skue Billedet af hans uendelige Kærlighed, du vil mærke, at din Sjæl, hvor svag og ufuldkommen den end er, dog ved Beskuelsen af ham omdannes efter ham til mere at ligne ham. Og hvor haardt og uventet du end rammes af Livets Tilskikkelser, saa vil du dog beholde Kærligheden og evig frisk, evig ung, Livets Blomst og Livets Salt, vil den bevare hos dig den muntre Virkelyst, den kække Viljekraft. Bort vil den vende Blikket fra de bitre Minder, fra den virkelige eller indbildte Uretfærdighed, hvorfor du har været Genstand, og ladende dig komme ihu Guds store Naade og Barmhertighed imod dig vil den fylde dig med Tillid, saa du med fast Haab til Herrens Godhed og uransagelige Visdom frimodig atter lægger Haanden paa Værket og tillidsfuld gaar Fremtiden i Møde . . . Jeg havde haabet her at tilbringe mit Liv og her at lukke mine Øjne og jeg havde ventet inden lang Tid at have kunnet undgaa lange Afbrydelser i Opholdet paa dette Sted, hvilke foranlediges ved min Deltagelse i Fædrelandets Anliggender. Ethvert Menneske har Pligter, som paalægges ham af hans Fortid eller af hans Aands særegne Beskaffenhed, thi det paahviler Mennesket ej at

lade unyttede de Evner, som Gud har givet ham. For min Samvittighed har det staaet som om det vilde være en uforsvarlig Pligtforsømmelse dersom jeg trak mig tilbage fra det Sted, hvorefter jeg kaldtes ved mine Medborgeres Tillid, naar Forholdene var saaledes, at jeg troede at kunne udrette noget. Jeg har søgt ved forøget Arbejdsomhed at drage Omsorg for at røgte mit Embede forsvarligt, men jeg har tillige følt, at jeg ikke længe kunde udholde en saadan Anstrengelse, og det var derfor min Agt, ligesom det stod for mig som min Ret, at trække mig ud af det politiske Liv, naar den nuværende uklare Tilstand var bleven endelig ordnet. Dog Menneskets Tanker er ikke Guds Tanker. Jeg rives bort fra det, som jeg troede snart udelt at kunne hengive mig til, og jeg kaldes langt mere udelukkende til, hvad jeg inden føje Tid agtede at opgive. Sandelig, der er Smerte for mig i denne Adskillelsens Time. Jeg har haft gode og lykkelige Dage paa dette Sted. Mere og mere er det blevet mig et kært Hjem . . . . Tro ikke, at jeg modtager de Ytringer af Velvilje, der er kommen til mig, som en fortjent Løn. Jeg anser dem som en udsat Kamppris, der skal fortjenes ved Udholdenhed i min Stræben efter det, som er Maalet for enhver Kristens Liv . . . . Dog brudt er nu min Virksomhed i disse Menigheder og op er den rykket med Rode, og i Anfægtelsens Stund er det for mig som om Herren havde taget sit Ord fra mig . . . . Det er den sidste Gang jeg taler til Eder fra dette Sted. Der er uden Tvivl mange her tilstede for at modtage mit Levvel, der er knyttet til mig mere ved den borgerlige Tillid end ved Kirkens Baand, saa lader mig aflægge dette Vidnesbyrd for Eder: Jeg har i Sandhed fornummet, at der ej er Frelse i nogen anden end i Jesu fra Nazaret og at der ikke er noget andet Navn under Himlen givet blandt Menneskene, ved hvilket vi skal vorde frelste. Jeg har i Sandhed fornummet, at han giver Glæde og Frimodighed under alle Livets Tilskikkelser, at han giver Kraft og Udholdenhed til at kæmpe for Ret og Sandhed.« Og i Slutningsbønnen lød det: »Lad min Kærlighed til mit Fædreland være ren og udholdende, lad mig med Frimodighed,, med Besindighed og Standhaftighed kæmpe med Aandens stærke Vaaben mod al Usandhed og Uredelighed.«

Monrad havde frabedt sig en paatænkt Afskedshyldest, men efter Gudstjenestens Slutning samledes en talrig Skare udenfor Bispegaarden og en af Byens Lærere tolkede i hjertelige Ord den Kærlighed og Hengivenhed man nærede overfor den bortdragende. Overrasket og rørt takkede Monrad bevæget og endte med at sige, at han vilde bede Gud om, at der, naar Jorden engang

dækkede ham, maatte kunne sættes paa hans Gravsten: Han var tro mod sin Frelser og sit Fædreland.²⁶⁾

Om Eftermiddagen havde han indbudt Stiftets Gejstlighed og ogsaa her blev der givet Udtryk for Taknemlighed over hans Gerning som Tilsynsmand og for Beklagelse over Samlivets altfor hurtige Afbrydelse. Der blev ved Sammenkomsten overrakt ham en Afskedsadresse, som priste den Kraft og Dygtighed, Humanitet og Kærlighed han havde vist i Embedsførelsen, og ved Bordet blev afsunget en Sang, hvor det lød:

Nu sørger hver du Hjælp har bragt,
hvem du som Ven har Haanden rakt,
hvem du til Aandens Liv har vakt
ved Klagen af din stærke Stemme.

— — —
Ja viljefast og tankesnar
med kærligt Sind din Stav du bar,
du os en Ven og Broder var,
derfor dit Minde tro vi gemmer.

Samme Aften afrejste Monrad til sit nye Hjem. Det var Lystgaarden Hummeltofte ved Frederiksdal, som han 8. Maj havde købt ved Auktion for omtrent 30,000 Rbd. Her boede han til Afrejsen fra Danmark i 1865.

En Tid efter sin Bortrejse modtog han en Takadresse, der var underskrevet af Medlemmerne af Borgerrepræsentationerne i samtlige Lollands Købstæder og saa godt som alle Sogneforstanderskaber, med Bevidnelse af deres fuldkomne Anerkendelse, Deltagelse og Højagtelse, og deres Glæde ved at mindes hans Embedsvirksomhed, baaret af hans sjeldne Evner, store Kundskabsrigdom og ægte humane og kristelige Sind. Adressen gav Udtryk for »dyb Sorg og Bedrøvelse« over at »end ikke den mest anerkendte Dygtighed, Samvittighedsfuldhed og Indsigt kan veje op med politisk Uoverensstemmelse.« Monrad udtrykte i en Svarskrivelse sin levende Paaskønnelse af de Ytringer for Agtelse og Velvilje, som her kom til orde, og som skal være ham til Støtte og Opmuntring, naar Kræfterne vil svigte og Modet synke under Kampen for Fædrelandets Vel og Folkets lovgrundede Rettigheder. En senere Adresse med 1849 Underskrifter krævede ham genindsat i Embedet.

²⁶⁾ Selve den ministerielle Embedsmand, Departementschef J. de Jonquieres, der udfærdigede de officielle Afskedigelsesdokumenter, udtalte i et privat Brev til Monrad »den smertelige Følelse, hvormed jeg som et viljeløst og underordnet Redskab har maattet medvirke til den mod Dem herfra trufne Foranstaltning.«

Disse Ord blev skrevet hen paa Efteraaret og man hører let, at Monrad da atter var i fuldt politisk Sving. Han skrev til Orla Lehmann 14. August: »Vi befinder os alle meget vel herovre. Dersom jeg bestandig maa være ligesaa tilfreds som jeg nu er i min nye Stilling, da er jeg en lykkelig Mand.« Vinden bruste og Vingerne bar. Maleren Constantin Hansen besøgte ham og skrev til Orla Lehmann med nogle Slutningsord, der bekræfter Monrads eget Udsagn: »Monrads Afskedsprædiken (der var blevet udsendt i Trykken) gør megen Opsigt. I Søndags prædikede han i Helliggeist Kirke. Vi er jævnlgt hos Monrads. Han synes at være i godt Humør.«²⁷⁾

I »Studenteren og Studieliv« har Vilhelm Bergsøe givet et smukt og fint Billede af det Monradske Familieliv paa Hummeltofte og særlig af Husfruens hyggende og skønhedsspredende Sans lige ned til de simpleste Markbuketter: »I det Monradske Hus fandt mine æstetiske Studier en vis Næring,« siger han, »thi Monrad selv havde megen Sans for dansk Litteratur, hans elskværdige Hustru endnu mere for dansk Poesi, og mangen Aften blev anvendt til Drøftelse af æstetiske Spørgsmaal.« Frederik Barfod uddyber Billedet af Monrad i Privatlivet: »Han elsker ogsaa Naturen og det er en Glæde, men det hænder kun sjældent, at vandre en smuk Spadseregang med ham. Som et Barn kan han da glæde sig ved Engens spraglede Blomster eller ved Agerens yppige Grøde eller ved de stolte Bølger i Øresund og det Hundredtal af Snekker, som vugger sig paa dem. Han elsker ogsaa Barneverdenen. Man kan tale med ham om de alvorligste Genstande og han er ikke et Øjeblik aandsfraværende, men hans Blik følger dog uafsladelig med synlig Deltagelse det lille Barn, som leger paa Gulvet foran os. Han er aldrig elskværdigere end naar man kommer i en fortrolig Samtale med ham om hans Børn og man kan da gerne tale om sine egne med . . . Han taler lige gerne og lige jevnt med en Greve og en Indsidder, thi hvis de iøvrigt er lige begavede har han lige meget Udbytte deraf . . . Han var yderst svagelig i sin Ungdom, men nu er han stærk som en Sten og sejg som et Stykke Læder.«²⁸⁾

Af det intimere Familieliv faar man et hjerteligt Indtryk gennem et Brev²⁹⁾ fra hans Hustru til Svogeren Christian Winther: »Det var en Festdag for Huset, da Deres Morskabsbog (»Morskabsbog for Børn«) kom, aldrig har nogen Bog baaret sin Titel

²⁷⁾ En Brevveksling mellem Constantin Hansen og Orla Lehmann. Udgivet af Henny Glarbo, S. 82.

²⁸⁾ Lolland-Falsters Stiftstidende 7. Maj 1864. Under Mærket Ldf.

²⁹⁾ Nic. Bøgh: Breve til og fra Chr. Winther, S. 72.

med mere Sandhed. Lige straks læste jeg den, derpaa fik Viggo Lov at læse en Familiehistorie, hvilket var generøst efterdi han var ifærd med at gaa tilsengs. Nu gjaldt det om Carl eller Ida skulde have den, det blev hævet ved at Monrad tog den. Han læste den ud samme Aften. Hvergang det klukkede i ham maatte han sige mig, hvor han var, for at jeg kunde more mig om igen.«³⁰⁾

---

³⁰⁾ Vilhelm Bergsøe, der i sin tidlige Ungdom var Lærer ved Borgerdydskolen paa Christianshavn, fortæller i »Studenterleben og Studieliv«, at blandt hans Elever fandtes ogsaa Viggo Monrad, der »var en højst begavet og elskværdig Discipel, til hvis Hjem jeg senere blev nøjere knyttet«, og giver derefter en Skildring af Monrad i det rent daglige: »En Sommerdag vandrede jeg efter Sædvane ud til Lyngby ..... Jeg gik med mit Net og ketsede ude langs Randen af Ellebuskene, da en Mand fra Fodstien raabte mig an og spurgte, hvad jeg bestilte.

Jeg var saa vant til at blive forstyrret af uvedkommende, at jeg ikke gad svare, og nu raabte den svære Mand ud til mig: Samler De Frø? Paa Grund af Afstanden hørte jeg fejl og raabte ærgerlig tilbage: Nej, kun Skruptudser. Nu smøgede Manden sine Benklæder op og gav sig til at trave hen imod mig. Det var en bredskuldret anselig Skikkelse med skarpe graa Øjne, buskede Bryn og et særegent bestemt Træk om den brede fastsluttede Mund.

Jeg antog det var Mosens Ejer, der kom for at jage mig bort, thi han saa ikke opmuntrende ud, og jeg skyndte mig derfor med at tømme den Fangst, jeg havde i Nettet, over i mine Glas. Han saa opmærksomt paa mig og sagde saa med en lidt skelmsk Betoning: Nu ved jeg, hvem De er, De hedder Vilhelm Bergsøe.

Jeg saa forundret paa Skikkelsen og spurgte: Hvoraf ved De det?

Det har min Søn Viggo fortalt.

Nu fik jeg Hatten af i en Fart, thi den svære Skikkelse, som jeg havde antaget for en vred Lodsejer, var ingen anden end Biskop Monrad og paa hans venlige Opfordring fulgte jeg nu med ham til Hummeltofte .....

I Haven traf jeg to kendte Skikkelser. Den ene var Chr. Winther, som sad magelig henslængt paa en Bænk i Nydelsen af sin Cigar, den anden Professor (C. V.) Holten, som forgæves bestræbte sig for at ryste nogle Kejserindepærer ned af et Træ. Monrad gik hen imod ham og sagde: Kære Holm, jeg synes, du skulde tage dig noget bedre for end ryste Pærer, de er ikke modne endnu.

Ja, hvad skulde det være, svarede Holten og langede ud med en Stang efter en af de øverste Grene.

Du skulde se at gøre en eller anden stor Opdagelse, saadan en som Hans Chr. Ørsted gjorde.

Ja-a, sagde Holten med et bredt Smil, men ser du, disse store Opdagelser sidder saa forbandet fast, og derfor prøver jeg hellere med Pæerne.

Chr. Winther lo, men Monrad kneb Øjnene sammen paa den ham ejendommelige Maade og sagde: Du er altfor letsindig, Holten, og saa

Hans Efterfølger paa Bispestolen blev J. H. Laurup, som i et Brev af 31. Januar 1855 (Rigsarkivet) takkede ham for hele den gode Maade, hvorpaa han havde beredet Gerningen for ham: »Det er saa langt fra, at De har lagt nogen Hindring for min fremtidige Virken, at De tværtimod har gjort alt Deres for at berede mig denne ikke blot ved den Maade De personlig har modtaget mig paa, men ogsaa ved de Ytringer De har ladet falde

---

gik vi ind i Havestuen ..... Et Skakbord stod tæt ved Vinduet, Monrad satte sig ned og sagde uden videre Indledning: Kom nu, Bergsøe, saa skal jeg gøre Dem mat.

Jeg drev dengang Skakspillet som en Slags aandelig Sport, havde spillet meget i (Studenter)foreningen, endnu mere med gamle General Lunding, og det varede derfor ikke ret længe inden min Medspillers Konge begyndte at tage sig en Tur. Monrad rynkede Brynene, saa lidt hvast paa mig, men Kongen maatte videre paa sin Vandring, og jeg havde allerede udset mig den Plads, hvor den skulde blive mat, da Monrad rejste sig og sagde til Viggo, der stod ved Siden af og saa til. Nu kan du gøre Spillet færdig, Viggo, og dermed gik han ud i Haven. Viggo gjorde ogsaa Spillet færdig ved at stryge alle Brikkerne ned i Skuffen, og vi lo begge ret hjerteligt ad Monrad, som ikke vilde lade sig gøre mat .....

En Aften var vi taget ud paa Bagsværd Sø, hvor vi i den stille Sommeraften roede omkring paa maa og faa, lyttende til det prægtige Ekko og beundrende den glimrende Solnedgang, i hvis røde Straale-net Tusinder af Døgnfluer opførte deres luftige Danse. Vi var allerede et godt Stykke paa Tilbagevejen, da Fru Monrad pludselig afbrød: Aa, hvor det var dumt, nu glemte vi at plukke de dejlige Aakander ovre i den lille Bugt.

Vi kan jo ro derover igen, bemærkede Monrad, som sad til Rors. Det kan ikke hjælpe, svarede jeg, Aakanderne er forsvundne. Forsvundne! sagde Monrad med et polisk Blink i Øjet, det er nok snarere Dem, som ikke har Lyst at ro tilbage.

Baaden var heller ikke let at ro, men det var ikke Grunden, og jeg sagde derfor til Monrad, at Aakanderne trak sig ned under Vandet saasnart Tusmørket indtraadte.

Nej virkelig, udbrød han, det har jeg dog nok Lyst til at se, og dermed vendte han Baaden.

Lidt ærgerlig trak jeg paa Aarerne, og da vi naaede Stedet, satte jeg Baaden saa haardt ind i Rørene, som jeg formaaede. Pluk nul sagde jeg.

Monrad saa sig omkring. Vi laa i en Ø af de brede hjerteformede Aakandblade, men ikke en Blomst var at øjne. Se, se, sagde han, ja, Bergsøe skal jo altid have Ret, og dermed roede vi tilbage til Landingsbroen.«

Historikeren Ejler Nystrøm skriver- »Lyrikeren i ham elskede den uberørte Natur langs Aaens Bredder, i de tyste Skove og ved de store Søer, som ved Datidens Befordringsmidler laa langt mere afsondret og fjernt end i vore Dage.«

til dem af Stiftets Gejstlige, der ved nøjere Baand var knyttet til Dem. Unægtelig har De Deres Part i den Velvilje, der siden min Ankomst er bleven mig ydet i Stiftet. De anmoder mig om med lidt Venlighed at frede om Deres Minde. Det vil blive mig en let Sag, thi mit Hjertes Drift fører mig dertil. De har forinden allerede et Rum i mangt et trofast Bryst. De har i Deres Virksomhed her paa Stedet den bedste Talsmand og jeg behøver blot at omtale den Maade, hvorpaa De er kommen mig i Møde, for at retfærdiggøre den Anerkendelse De har fundet i manges en Kreds. De omtaler, at vi efter Verdens Vis maatte være Fjender. For mig kunde denne Fristelse ikke være tilstede. De er med mange tunge Følelser draget herfra, De har forud beredt mig Vejen, Stedet var tomt, da jeg drog herind. De maa manges Gang tænke, at jeg nu udfylder det Hjem, som de indrettede med Kærlighed og forlod med Smerte. For Dem kunde denne Fristelse være og — jeg har i det Sted ikkun mødt Velvilje og sand Deltagelse. Vær forvisset om, at ikke en Skygge af Uvilje findes hos mig med Hensyn til de mange, der trofast har holdt fast ved Dem. Ikke kunde jeg glæde mig ved deres Venskab, der skiftede Sind efter enhver Menings Strømning. Jeg har lært at agte, hvad der er agtværdigt, og blandt Guds kærlige Følelser med mig regner jeg ogsaa den, at han for en Del har bevaret mig for den Ensidighed i Anskuelse og Følelse, hvoraf langt flere Misstemninger opstaar i Livet end fra egentlig forventet Vilje.« Dette Brev karakteriserer paa den smukkeste Maade begge de to Mænd.

X

DET POLITISKE TIAAR MED KAMPEN MOD MINISTERIET ØRSTED, VIRKSOMHED FOR SKOLEVÆSENET OG OMFATTENDE MINISTERGERNING. DET SLESVIGSKE SPØRGSMAALS UDVIKLING. SKANDINAVISMEN. NOVEMBERFORFATNINGEN

Enhver brugbar Lignelse tjener et bestemt Formaal og betegner en enkelt Hovedforestilling, men danner ogsaa derved sin egen Begrænsning i Anvendelsen. I det politiske Tiaar, som nu fulgte for Monrad, forlader vi — foreløbigt — Billedet af ham som den store Albatros i Danmarks folkelige Statsliv, Kæmpfuglen med det vældigt brede Vingefang over de vide Vande, og vender tilbage til Allegorien om den kongelige Kusk med de to herlige Heste, der hver for sig i Enkeltkørsel overgik alle andre, men ikke lod sig styre i Dobbeltspand. I Halvtredsernes Begyndelse havde han allerede fejret enestaaende Triumfer i sin uforlignelige Enkeltfart og flere fulgte efter, men naar han for at forene Sejrstogets Glans spændte de stolte Dyr for samme Vogn viste de efterhaanden tydeligere deres skæbnesvangre Ejendommelighed.

Ministeriet Ørsted vedblev trods visse indre Brydninger at føre sin Staalhandskepolitik og dristede sig til den 26. Juli 1854 uden Rigsdagens Samtykke — inden denne endnu havde givet sit Minde til en Indskrænkning i Junigrundloven — at udstede den omstridte Fællesforfatning for det danske Monarki. Dette yderst udfordrende Skridt betegnedes af Oppositionen som et utvivlsomt Grundlovsbrud og et udæskende Kamptegn, der varslede en haard Strid. Af Frygt for at lide Monrads, Halls og Andræs Afskeds-skæbne og miste deres Tjenestestillinger udtraadte i Sommerens Løb en Række Embedsmænd og andre (28 ialt) af Rigsdagen og erstattedes ved Suppleringsvalg, der næsten overalt foregik ved Kaaring, af mere økonomisk fritstillede Mænd. En Urostemning vaktet rundt i Landet, man rustede sig til den kommende Holmgang og indsendte Protestadresser, som Kongen nægtede at modtage.

Under disse spændte Omstændigheder samledes Rigsdagen 2. Oktober og irriteredes da yderligere ved en irettesættende Trontale, som Ørsted oplæste, hvad der gav Anledning til øjeblikkelige Demonstrationer. Et af C. E. Bardenfleth udbragt »Kongen leve« blev modtaget med stærk Hyssen fra Tilhørerpladserne og kun svagt besvaret af Medlemmerne, mens Pastor Jakob Chr. Lindbergs »Leve Danmarks Riges Grundlov« hilstes med mægtigt og mange Gange gentaget Hurraraab baade fra Salen og Tribunerne. Ministrene forlod Mødet, mens der lød vedvarende Mishagsytringer.

Det var en Atmosfære, der passede for den afskedigede Monrad, som i den foreliggende Situation agtede at gaa frem med de skarpeste Midler. Intet var ham for stærkt, naar det gjaldt at værgе Grundloven. Han vilde skride til Rigsretsanklage mod Ministeriet samt eventuelt Skattenægtelse og fik heri Tilslutning fra Bondevennen J. A. Hansen, men han mødte Modstand hos Hall, der vilde forsøge at gaa lempeligere frem og til en Begyndelse nøjes med en Mistillidsadresse. Uenigheden mellem disse to kom ret kraftigt til Udtryk paa et Par private Møder 2. og 3. Oktober, hvortil alle Folketingsmænd uden Hensyn til Partifarve var indbudt, og endte med et Kompromis, hvorefter der i Folketinget skulde nedsættes to samtidige Udvalg til Udarbejdelse af et Adresseforslag og til Forberedelse af en Rigsretsaktion. Halls smidige Maadehold, der mindede lidt om visse af Monrads tidligere Dage, havde dog vundet et vist Overtag over Monrads nuværende Uforsonlighed.

Samarbejdet mellem Regering og Rigsdag gik med gensidig Tværhed og Uvilje. Den kongelige Vetoret blev anvendt til Afvisning af to af Rigsdagen vedtagne Love, Finansloven blev forelagt i en ny og mere egenmægtig Affattelse og det meddeltes, at Kongen ikke vilde samtykke i Monrads Forslag om Fremme af det i sidste Samling vedtagne Grundlovsforslag. Til Gengæld bestemte Folketinget med overvældende Flertal, at de forskellige af Kongen afviste Protestadresser og andre Oppositionstilkendigelser udefra skulde oplæses ved Møderne og derved komme til offentligt Kendskab. Luften var ladet med en æggende Spænding, da Forslagene om Rigsretsaktion og Mistillidsadresse i Løbet af en Ugestid kom til Behandling i Folketinget henholdsvis 11. og 12. Oktober.

Forslaget til Rigsretsanklage blev stillet af Godsejer P. A. Tutein, der ellers nærmest regnedes for konservativ i sin Indstilling, og hans Forgrundsfremtræden her øvede derfor en betydelig Virkning. Det fremførte Forslag lød paa, at Folketinget skulde

nedsætte et Udvalg, som »efter at have anstillet de dertil fornødne Undersøgelser« gjorde »Forslag til en Aktionsordre mod Ministeriet paa Grund af Udstedelsen af Forordningen af 26. Juli 1854 samt paa Grund af Overskridelser af Finanslovene.« Ved det sidste var der tænkt paa visse ekstraordinære Rustningsudgifter til Opretholdelse af Danmarks Neutralitet under den saakaldte Krimkrig, der Aaret før var udbrudt mellem Rusland paa den ene Side samt Tyrkiet og Vestmagterne paa den anden. Tuteins Tale var præget af dyb Bevægelse. Han forklarede, hvorledes han havde tænkt sig at tilbringe Resten af sit Liv med private Sysler, men saa kom den nye Forordning af 26. Juli. »Den Sorg, den Uvilje, den fremkaldte hos det danske Folk,« sagde han, »greb ogsaa mig i fuldeste Maal. Den fremstillede sig for mig ej alene som et Angreb paa vor Grundlov, men som et Forsøg paa at slette Danmark ud af de konstitutionelle Staters Række.« Dette i Forbindelse med de oppositionelle Embedsmænds Afskedigelse og Masseudtrædelserne af Rigsdagen »var mig en Opfordring til at opgive mit Otium og tilbyde mine Kræfter i Frihedens Tjeneste«. Naar han nu traadte frem som Forslagsstiller var det paa Opfordring af mange af Tingets Medlemmer. »Muligvis at de har ment,« tilføjer han, »at det ej vilde være uden Betydning, at en Mand, som hidtil ej har deltaget i Kampen om den forestaaende Fællesforfatning og som netop derved har undgaaet enhver fjendtlig Berørelse med Ministeriet — der saavel i Samtaler som i Skrift har lagt for Dagen, at han ingenlunde ubetinget bifalder Grundlovens Indhold, at han nu, hvor det gælder om at bevare selve Kernen af Grundloven, stilles forrest i Kampen.«

Han blev paa Regeringens Vegne imødegaaet af F. F. Tillisch, der i Foraaret var bleven Indenrigsminister og nu vakte Tingets Harmе ved at tale om ikke at klamre sig fast ved »de kolde og forgængelige Rester, som endnu er tilbage af Danmarks Riges Grundlov og som vi ikke længere kan holde paa.« Forbitret spørgende raabte man fra flere Sider: Rester! Rester! — hvortil han udtalte, at Grundloven nu ikke længere eksisterede i dens oprindelige Omfang.

Dette Ord om Grundlovens Rester, der blev et staaende Slagord i Agitationen mod Regeringen, medførte en kraftig Protest fra Formanden og Monrad vendte sig overordentlig hvast imod det. Folketingsmanden Adjunkt J. C. H. Fischer skrev 13. Oktober 1854 i sin Dagbog: »Monrad fører an og han overgaar sig selv i Had og Bitterhed siden hans Bispestol er blevet besat.« Med skærende Ironi bemærkede han, at Indenrigsministeren ikke

kunde mene, hvad han havde sagt. Disse Ytringer var undslupne ham og dækkede ikke hans egentlige Mening. »Efter min Overbevisning og efter de Retskyndiges, som jeg har haft Lejlighed til at høre, har Ministeriet ved at give Forordningen af 26. Juli i Aar gjort et Brud paa Grundloven og paadraget sig Straffensansvar,« sagde han og udbrød alvorligt advarende: »Tror Ministeriet, naar Folket er overbevist om, at man fra oven har brudt Ret og Lov, at det da under saadanne Forhold vil være let at finde en Modvægt mod den Fristelse, der kan være for Folket til at betræde den Vej, som man fra oven har anvist, som Regeringen selv i Forvejen har betraadt, nemlig Ulovlighedens Vej.« Derfor maa Retsgrundlaget skaffes tilbage ved en Rigsretsafgørelse. Og med Hensyn til Budgetoverskridelsen lød hans Ord med bidende Tilrettevisning: »Hvis De, mine Herrer Ministre, vil regere uden vor Tillid, saa hold Dem nøje til, hvad De har Ret til. Hvis De vil regere uden Folkets Tillid, saa overskrid aldrig Budgettet, thi tro ikke, at vi paa Grund af den Tillid, som vi ikke har til Dem, bagefter vil bevilge de Summer, hvormed Budgettet er overskredet. Hold Dem Punkt for Punkt til, hvad der er bevilget.« Tuteins Forslag vedtoges senere efter Udvalgsbehandling med alle Stemmer mod 6.

Dagen med Rigsretsforlaget blev Monrads, men den følgende Dag blev Halls, da han fremlagde og motiverede den roligt og mæglende affattede Mistillidsadresse, som ikke indeholdt et Ord om den nye Juliforordning, men dog klart krævede et virkelig konstitutionelt og i folkelig Henseende fuldt repræsentativt Organ for de fælles Anliggender. »Dersom det skulde være en Umulighed at komme til en Fællesforfatning uden at tilintetgøre det konstitutionelle Grundlag, hvorpaa det danske Folk staar, saa er Fællesforfatningen selv en Umulighed,« udtalte han og hilstes med et saa stormende og længe vedholdende Bifald fra Salen og Tilhørerpladserne som ikke længe var hørt i Danmarks Rigsdag. Monrads Tale var anderledes skarp, men Halls kloge og faste Maadehold blev denne Gang det sejrende og gjorde ham i Øjeblikket til den samlede Rigsdags Fører. Adressen vedtoges med 90 Stemmer mod en (Grundtvig) og Landstinget gav sin Tilslutning med 41 Stemmer mod 2. Monrad blev Medlem af en Deputation paa 5 Medlemmer, der 19. Oktober med Hall som Ordfører overrakte den til Kongen, som modtog den venligt og lovede endeligt Svar senere.

Det kom to Dage efter i en ganske uventet Form. Monrad stod paa Folketingets Talerstol under Forhandlingen om et Tillæg til Forretningsordenen, da alle Ministrene pludseligt traadte ind i

Salen, og han bemærkede med sin sædvanlige Slagfærdighed, at Regeringen ved at møde saa fuldtalligt maatte tillægge det foreliggende Forslag stor Betydning. Men efter ham bad Ørsted om Ordet og oplæste til almindelig Overraskelse et kongeligt aabent Brev, der opløste Folketinget og i de voldsomste Udtryk stærkt fordømte dets hele Færd i den sidste Samling.¹⁾ Efter Oplæsningen forlod Ministrene skyndsomst Mødet, mens Medlemmer og Tilhørere med vældige Hurraraab besvarede Lindbergs »Danmarks Riges Grundlov leve ukrænket«, men for første Gang i en dansk Rigsdag hørtes intet »Kongen leve«.

Samme Dag udstedte Regeringen i lignende udfordrende Toneart et Opraab til Folket, hvori det hed: »Men vi retter da og nu den indstændige Opfordring til alle vore kære og tro Undersaatter i Danmark, at de ved de forestaaende Folketingsvalg vil vel vogte sig for fordærlige Indskydelser, som man ikke undser sig for at fremme ved det skammeligste Misbrug af den af os selv ved Grundloven givne Pressefrihed og Forsamlingsfrihed. Vi venter af den Sindighed samt Troskab og Kærlighed til Konge og Fædreland, som fra Arilds Tid har udmærket det danske Folk, at vi ikke forgæves vil have henvendt os til dette vort Folk om at sende os Mænd til det næste Folketing, som vil gaa Haand i Haand med vor Regering og samtykke i de Forslag til Ordningen af Rigets vigtigste Velfærdsanliggende, som nu i Aar og Dag har været Genstand for Strid. Da vi med Mishag har bemærket, hvorledes flere af vore gejstlige og verdslige Embedsmænd ikke noksom har holdt sig efterrettelig, hvad deres Embedspligt bød dem ligeoverfor den seneste Tids politiske Bevægelser, vil vi paa det alvorligste have dem alle og navnlig vore gejstlige Embedsmænd, med hvis ophøjede Kald saadant maa anses for uforeneligt, advarede om den fornødne Agtpaagivenhed i saa Henseende, og vil vi ydermere have alle dem paalagt, hvis Stilling fører det med sig, at de dertil kan bidrage, at de af yderste Flid søger at fremme vor Regerings Formaal. Hvorefter alle underdanigst sig have at rette.«

Oppositionen tog ufortøvet Stridshandsken op ved grundige Forberedelser til de nye Valg, der blev udskrevet til 1. December. Blandt de udsendte Flyveskrifter var et af Monrad, hvor han under Titlen »Svar paa Ministeriets Tiltale« Punkt for Punkt dygtigt imødegik de to aabne Breve og særlig fremhævede, at det kun var Ørsted og ingenlunde Kongen, som her talte til det dan-

1) Morgenbladet skrev ligeud, at Regeringen havde tiltalt Medlemmerne som om de var en Flok Gadedrenge.

ske Folk. Ved en Fest paa Skydebanen 25. Oktober sagde han, at Grundlovens § 100 skulde være som en Fæstning — »den er vort Fredericia, herfra skal vi gøre Udfald og give dem blodige Pander, som vil angribe Grundloven«. Valgbevægelsen var trods alt ret rolig og Deltagelsen ikke stor, men Udfaldet blev en fuldstændig Sejr for Oppositionen, der paa det nærmeste blev eneraadende. Monrad blev igen valgt ved Kaaring og i en Takketale lovede han, at hvor tit end Rigsdagen blev opløst skulde han aldrig blive træt af at stille sig til Tjeneste for denne Valgkreds saa længe man vilde vælge ham. Ved et Festmaaltid senere paa Dagen viste Befolkningen sin stadigt dybe Hengivenhed for denne »Anstødssten og Forargelsens Klippe«, som Regeringen havde fjernet fra Bispeembedet.²⁾

Valgresultaterne viste, at Ministeriet Ørsted atter havde vurderet Folkeindstillingen forkert og paa Baggrund af dette Nederlag samt visse Indflydelser, som Kongen fra forskellig Side var Genstand for under en Rejse i Hertugdømmerne, faldt det to Dage efter Valget og afløstes af en helt ny Regering med P. G. Bang som Premierminister, Hall som Kultusminister og Andræ som Finansminister. Det var et Helstatsministerium og Monrad, Lehmann og Tscherning var udtrykkeligt udelukkede, fordi de havde været for fremtrædende i 1848 til endnu at passe for Hertugdømmerne. Desuden egnede Monrads øjeblikkeligt yderliggaaende Politik sig ikke for hans Indtræden i en Mæglingsregering. Den tidligere slesvigske Regeringspræsident L. N. v. Scheele, der blev Indenrigsminister, havde været paa Tale som Regeringschef, hvilket støttedes af Monrad, men afvistes af Hall, hvortil Monrad³⁾ svarede: »Ja, saa bliver du ikke vred over, at vi gaar hver sine Veje.«

Det nye Ministerium skulde paa fuld konstitutionel Maade

---

²⁾ I et Brev (Rigsarkivet) af 10. November 1854 skriver Monrad til Pastor A. L. Krogh i Majbølle: »At prædike har jeg ikke været oplagt til, min Tanke har fra Morgen til Aften været optaget af Politik. Nu begynder vel atter Lysten at vaagne, men Valgdagen ligger saa nær, saa det næppe bliver til noget. Ogsaa i denne Henseende maa man resignere ..... Glem nu ikke, at en Landsbypræst er det lykkeligste Menneske paa Jorden.«

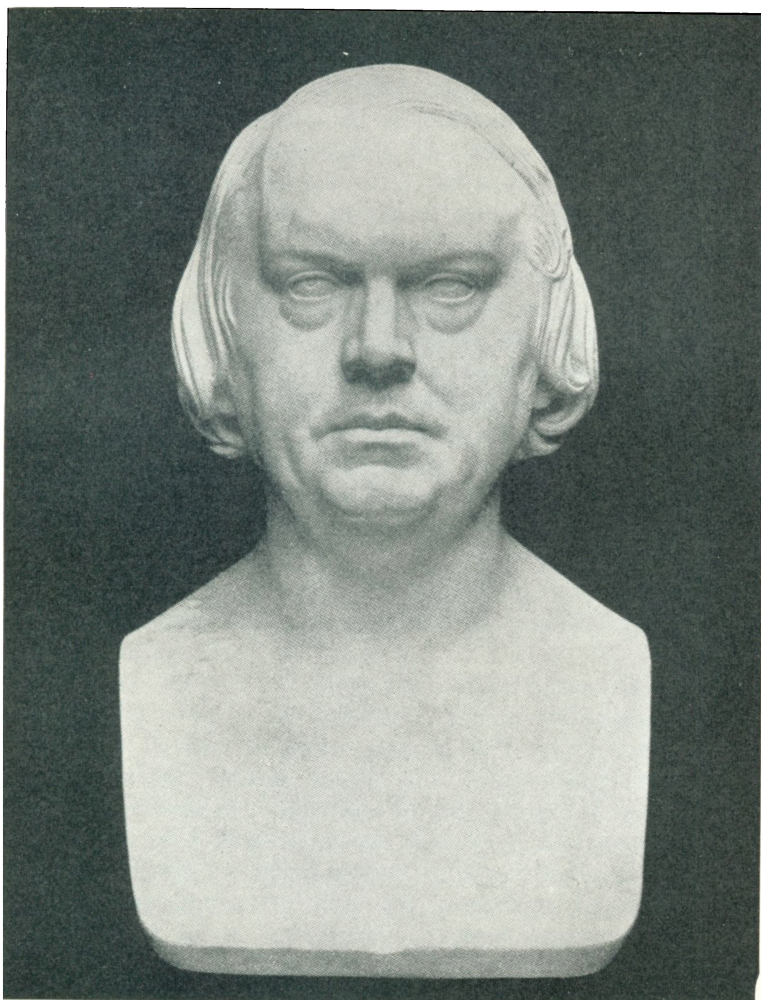
³⁾ Monrads Uvenner satte et Smædevers i Gang om ham med Henblik paa hans Navn:

»Tvivl er hans første, som enhver er nødt at dele,
men ingen tvivler om hans andet er hans hele.«

gennemføre Fællesforfatningen i Forstaaelse med Rigsdagen og betegnede derfor faktisk et helt Retningsskifte, en ny Frihedssejr og et Brud med den enevoldsprægede Strømning, der havde arbejdet sig frem i Kongens Omgivelser, og det hilstes da ogsaa rundt i Landet med stor Glæde og Forventning. Den nyvalgte Rigsdag samledes 18. December og samme Aften bragte et mægtigt Fakkeltog sin Tak og Hyldest til Kongen, som Dagen efter til Fred og Forsoning indbød Rigsdagsmedlemmerne til Taffel paa Christiansborg. Da Frederik Barfod her talte til ham om den Folkets Kærlighed, som han altid kunde lide paa, sagde Kongen lunt: »Ja, min gode Barfad, Populariteten var nok nylig ved at gaa fløjten.« Alle endnu retsligt løbende Pressesager blev hævet og Monrad hædredes med Dannebrogskorset, der senere i hans Liv efterfulgtes af adskillige andre Ordenstildelinger. Med 1849 Underskrifter indkom fra Lolland-Falsters Stifft den fornævnte Adresse, der indstændigt androg Regeringen om hans Genindsættelse, som dog vanskeligt lod sig gennemføre.

Efter Raadslagning paa et Privatmøde, hvortil Monrad havde indbudt begge Tings Medlemmer, maatte han — ret nødtvungent paa Grund af den forandrede politiske Situation — for ikke at vanskeliggøre Fællesforfatningens Gennemførelse gaa med til at stille Rigsretssagen i Bero foreløbig. I Folketingets Møder 18. og 19. Januar 1855 begrundede han sit Tilbagetog, hvorunder han nu, da Grundloven var frelst, vendte tilbage til sit gamle taktiske Standpunkt om efter Omstændighederne at lade det mindre vige for det større. »Man har beraabt sig paa,« sagde han, »at her i Danmarks Rigsdag skulde sidde Mænd. Her skulde ikke være vankelmodige, ikke vægelsindede, som følger Stemningernes Strøm. Ja, jeg ved, at man siger, at man ikke skulde tage alle disse Hensyn, det forhindrede fra at sejre. Men, mine Herrer, man maa tage mange Hensyn, naar man skal føre Friheden gennem alle de Skær, der truer den. Jeg har aldrig set, at et hensynsløst Forsvar for Friheden virkelig har beskærmet den. Jeg har set frie Forfatninger opstaa rundt omkring og deres Grav har netop været, at man hensynsløst vilde forsvare dem. Jeg tror ikke, at det skal geraade os til Skam, at vi har taget Hensyn, idet vi har forsvaret Danmarks unge Frihed. Jeg tror ikke, at man skal bebrejde os vor Vankelmodighed og vor Vægelsindethed, naar vi engang gaar til Hvile. Jeg tror i Sandhed, at naar man gennemgaar vor Virken, da vil man finde, at vi har været Friheden tro, at vi har været Frihedens Sag hengivne og at vi

D. G. Monrad
Buste af H. V. Bissen 1856
(Ny Carlsberg Glyptotek)

efter vor bedste Overbevisning har søgt at fremme, hvad der var Fædrelandets Vel, om vi ogsaa undertiden kan have fejlet.«⁴⁾

Efter et Par Maaneders Overvejelser blev Rigsretstitalen taget op paany med den meget væsentlige Indskrækning, at den kun skulde gælde de uden Bevilling anvendte Rustningsudgifter, og med 40 Stemmer mod 1 (Tscherning) blev den vedtaget 26. Marts, hvor Monrad udtalte, at en Rigsretsanklage var »nødvendig til at værne om Rigsdagens Bevillingsmyndighed og til at forebygge, at ikke et Ministerium, til hvilket Rigsdaoen havde erklæret at have Mistillid, endogsaa mens Rigsdagen er samlet skulde gaa hen og udgive meget betydelige Summer, hvis Nødvendighed de ikke kan godtgøre«. Og Rigsretsanklage var et nødvendigt Værn for Folkets Retsfølelse, at ikke den Tanke skal blive almindelig, at de store og mægtige skal kunne undgaa Ansvar. Der var blevet talt om, at man skulde vise Mildhed, men under livligt Bifald sluttede Monrad med det Udraab: »Nej, Øvrigheden fører ikke Sværdet forgæves. Øvrigheden skal vaage over Lovens Overholdelse, skal vaage over, at de, som overtræder Loven, faar Straf. Der kan komme en Tid, hvor der kan blive Tale om Mildhed, men den kommer først, naar Dommen er fældet.«

Ved Rigsrettens senere Afgørelse stemte af dens 16 Medlemmer 8 for Domfældelse og 8 for Frifindelse, hvormed de anklagede altsaa blev frikendte.

Monarkiets Fællesforfatning blev efter langvarige Forhandlinger endelig vedtaget 2. Oktober 1855 og Junigrundloven blev indskrænket til kun at gælde Kongerigets særlige Anliggender. Den nye Fællesforfatning havde ikke Junigrundlovens store frisindede Grundlinie og Valgretten til dens Rigsraad var i høj Grad indskrænket, men Monrad turde ikke tage Ansvaret for at gaa imod den af Frygt for noget værre under en ny storpolitisk Kamp og han stemte derfor for den. De forskellige Landsdeles uensartede Forhold og de europæiske Magters Argusøjne havde her øvet sin Virkning. De internationale Omstændigheder var saare vanskelige. Stormagterne var alt andet end frihedsvenlige. Af Folketinget blev Monrad 8. Januar 1856 valgt til Medlem af Rigsraadet.

⁴⁾ Den senere Professor Hans Brøchner, som dengang var Medlem af Tinget, skrev 19. Marts 1855 til Digteren Chr. K. F. Molbech: »Der er ikke noget stort Antal af betydelige Personligheder i Folketinget, men dog adskillige det nok lønner sig at studere. Saaledes Hs. Hellighed Eks-Bispen af Lolland, der denne Gang holder sig temmelig passivt og helst agerer gennem andre.« (»En Brevveksling«).

I sin efterladte Redegørelse skriver Monrad: »Saa længe det Ørstedske Ministerium sad ved Roret var Slesvigholstenerne rolige, man afventede Udfaldet af den Storm, som var rejst mod det i Kongeriget. Hvorledes vilde Udviklingen være blevet, hvis Ministeriet havde sejret i denne Storm og havde faaet Lejlighed til selv at befæste, hvad det havde grundlagt? Det er højst vanskeligt at sige. Fantasien flyver bort med Tankerne, naar man opstiller en Forudsætning og saa vil danne sig en Forestilling om, hvorledes Forholdene vilde have udviklet sig, dersom den gjorte Forudsætning havde været en Virkelighed, og paa denne Fantasiens Flugt med Tankerne styres den uvilkaarlig af den politiske Overbevisning, som man har tilegnet sig under Livets Gang. Jeg tilstaar imidlertid, at hvis Sagerne dengang havde stillet sig for mig saaledes som de nu gør det, vilde jeg ikke have anset det for rigtigt at opponere mod det Ørstedske Ministerium . . . Det kan imidlertid ikke nægtes, at vor politiske Stilling forværredes ved den Forestilling, at det nye Ministerium var dannet under Paavirkning af en særlig dansk Bevægelse.« Dertil er i Grunden kun at sige, at her taler en helt anden eftertænkssom Monrad end den følelsesfulde Stridsmand fra Fortiden, da han som Kongens Kusk kørte sin stolte Enspænder paa den folkelige Arena.

Monrad blev 1. April 1855 udnævnt til Overdirektør for Almue- og Borgerskolevæsenet⁵⁾ samt Departementschef i Kultusministeriet og i de nærmeste Aar skabte han den frugtbarste Skolelovgivningsperiode siden Aarhundredets Begyndelse, da Skoleloven af 1814 blev givet. Med sædvanlig Energi og dyb Interesse var han hurtigt inde i et stort og gennemgribende Reformarbejde. Hans Opgave var særlig at foretage Tilsynsrejser til Skoler og Seminarier og at indgive Forslag til Ministeriet om Forbedringer i det samlede Skolevæsen. Begge Dele røgtede han med Liv og Lyst.

Rejserne, som han straks paabegyndte, skaffede ham et godt Indblik i Tilstanden rundt i Landet og gav ham store Muligheder for en tilskyndende og opmuntrende Indvirkning paa Lærerundervisningen. »Jeg beundrede hans Evne til at prøve baade Lærerne og Børnene«, erklærer (i Bogen »Mit Forhold til Grundtvig,

⁵⁾ Det var et nyoprettet Embede, og Grundtvig talte imod Bevilgingen, da han fandt Monrad »langt fra at være et saadant Embede, en saadan Post, en saadan Tiltro voksen« og mente, at »han aldeles fattes Øje for Folkeliv, Folkeoplysning og Folkedannelse«. Det var ud fra en lignende Opfattelse, at N. J. Termansen i et Brev til Sofus Høgsbro nævner »Monrad, denne Jætte i enhver aandelig Henseende«.

Tscherning og Monrad«) Politikeren Sofus Høgsbro, der dengang var Forstander for Rødding Højskole og var taget ind til Ribe, da Monrad besøgte Skolerne der i Byen. Og saadan lød det alle vegne.

Allerede 8. Marts 1856 blev efter Monrads Forslag vedtaget den betydningsfulde Lov om Borger- og Almueskolevæsenet i Købstæderne og paa Landet, der ikke blot ved Oprettelse af Amtsskolefonds ret vidtgaende forbedrede Lærernes og Skolernes økonomiske Forhold, men ogsaa gav Befolkningen Indflydelse paa Lærernes Kaldelse, idet Byraad og Sogneraad fik Indstillingsret, mens Kaldsretten tilkom Skoledirektionerne. Tidligere havde den i mange Tilfælde ligget hos Godsejerne eller andre Skoleforvaltere. I disse Bestemmelser laa et nyt betydningsfuldt Udslag af Monrads Tiltro til den jævne Befolkning, hvis Interesse for Børnenes Undervisning derved yderligere skulde vækkes. Under Folketingsbehandlingen tilføjede han med Hensyn til Indstillingsretten som en Bebudelse om en lignende i kirkelig Henseende: »Vilde det saaledes ikke have stor Betydning for Menigheden dersom man sagde: Der maa ikke bortgives nogetsomhelst Præstekald uden at Menighedsrådet — eller Sogneforstanderskabet, hvis intet Menighedsraad kunde dannes — havde ytret sig. Vilde man ikke erkende, at deri var et stort og betydeligt Fremskridt og at denne Ytringsfrihed i mangfoldige Tilfælde vilde faa en ikke ringe Indflydelse?« Om selve Aanden og Livet i Skolen sagde han: »Vi er alle enige om, at det virkelig aandelige Liv, som man maa ønske mere og mere kan gennemtrænge Skolen, er noget som ikke kan gives ved Lov, men det maa fremkomme ved det Sind, hvormed Gerningen forrettes, den Varme, Kærlighed og Troskab, hvormed den udføres, men dette Sind kan man ikke give ved nogensomhelst Lov.« Han tog varmt Lærerstanden i Forsvar: »Saavel blandt Seminarielærere som Skolelærere har jeg fundet særdeles mange dygtige og samvittighedsfulde Mænd, der ofte har vakt min Beundring ved det de har kunnet udrette og min Agtelse ved den Taalmodighed og Udholdenhed, hvormed de har udrettet deres stille og møjsommelige Gerning.«

En Lov af 15. Februar 1857 fastslog højere Lønninger for Seminarielærere, en ændret Lærereksamen efter en treaarig Uddannelse, bedre Seminariebygninger med større Samlinger og Biblioteker samt Lærereksamen i friere Form for privat underviste, hvilket medførte Oprettelse af en Række Privatseminarier. Som Konsejlspræsident sagde han i Rigsdagen nogle Aar efter: »De Kundskaber en enkelt Mand har til sin egen Glæde og Fornøjelse

kan have sin Betydning for ham, men ikke saa meget for andre. Men den Kundskab man giver Lærere er en Kilde, der strømmer til andre, en Kapital, der straks bærer Rente for mangfoldige.«

Ogsaa Oprettelsen af Lærerindeeksamen skyldes Monrad, der her med Fremsyn og Forstaaelse for første Gang banede Vej for Kvinders Ansættelse i det offentlige Skolevæsen. Ved kongelig Resolution af 4. November 1859 blev der fastsat Bestemmelser, hvorefter der hvert Aar skulde afholdes Eksamen for vordende Lærerinder ved Borger- og Almueskoler, hvad der førte til Oprettelse af Natalie Zahles og Nicolai Femmers private Kvinde-seminarier i København. I Monrads senere »Politiske Afhandlinger« hedder det: »Vi kan ikke andet end anse det for et stort Fremskridt, at der i den senere Tid er aabnet Lærerinder Adgang til Ansættelse ved de offentlige Skoler saa vel paa Landet som i Købstæderne. Det vil uden Tvivl virke heldbringende med Hensyn til Pigebørnenes Udvikling, thi en virkelig dannet Kvinde vil i Reglen langt lettere end en Mand være i Stand til at udøve en afgørende Indflydelse paa deres Karakter og Væsen og det er dog Hovedformaålet for al Undervisning. Der er vigtige Forhold, hvorom hun vil være i Stand til at tale med større Finhed og Uforbeholdenhed, og hvad Omfanget af de Kundskaber angaar, hvorom der her kan være Tale, da viser de afholdte Eksaminer, at Lærerinderne ikke staar tilbage for Lærerne.« Her var Monrad ogsaa forud for sin Tid.

Endelig er hans Navn knyttet til de saakaldte Monradske Kurser, som blev oprettet 1856 og med en Undervisningstid paa 2½ Aar gav dygtige Lærere Adgang til yderligere Uddannelse i Naturfagene, Matematik, Sprog og Tegning. Monrad indbød disse Elever til sit Hjem. De dannede Grundlaget for Oprettelsen af Statens Lærerhøjskole. Ligeledes paa Monrads Initiativ blev der gennem Aarene afholdt kortere Feriekursus for Lærere, der ellers kun ved Selvstudium og Hjemmearbejde havde Tid til at søge at trænge dybt ind i et eller andet Fag.

Med Rette skrev den kendte Skolemand Joakim Larsen i 1897, at »den danske Folkeskole staar i en stor Taknemlighedsgæld til Monrad, thi siden Aarhundredets Begyndelse har ingen enkelt Mand direkte udrettet saa meget for Skolen og Lærerne som han.« Man har sagt, at han skabte »Seminariernes Blomstringstid« ved sine Reforme. Med Selvfølelse kunde han 1859 sige til sin Efterfølger V. A. Borgen: »De vil ganske vist finde en Del Arbejde, men dog ikke saa meget som jeg fandt.« Det er betegnende for Negativiteten i hans Modstanderes Skumlerier, at Ge-

hejmeraadinde Andræ skrev i sin Dagbog om hans Skolereformer: »Disse gaar især ud paa at gøre Monrad folkelig ved at øse Penge ud.«

Som et Vidnesbyrd om Monrads tidligere nævnte fremtrædende Kunstsans blev han 6. December 1858 valgt til Medlem af Kunstakademiet efter at han siden Foraaret havde været Formand for dets Udstillingskomite.

Nogen gejstlig Virksomhed i videre Udstrækning har Monrad ikke udfoldet i det politiske Tiaar efter sin Bispeafskedigelse. Der findes kun en enkelt trykt Prædiken fra 1854 samt⁶⁾ seks utrykte, men udover hans altid interessante Variationer i Emnebehandlingen giver de ikke væsentlig nye Træk i hans Forkynelsesmaade. Det mærkes stadigt, at han søger en aandelig Fred, hvor hans Forstand og det umiddelbare i ham kan mødes, en Vaabenstilstand mellem hans Tanke paa den ene Side og en ligesaa kraftig Sjæletrang paa den anden. Af de to Personlighedsretninger i ham udfordrer den enes Hjerne saa ofte den andens Hjerte og Monrad kan ikke nøjes med blot at hvile i det gamle Ord om Hjertet, der har sine egne Grunde, som Fornuften ikke kender, men han vil trænge ind til Troens Samklang imellem dem. Hjernen havde vanskeligt ved at ydmyge sig tilstrækkeligt overfor Hjertet, fordi ogsaa den havde sine berettigede Grunde af anden Art, som heller ikke kunde fornægtes med Sandhed. Derfor gik Monrad ikke paa Korstog mod sin Tvivl, men søgte at retlede den. Et enkelt Sted i disse Prædikener hentyder aabent til Tidens nationale Brydninger: »Enhver Synd har sin egen Maske, som iføres den af Menneskenes egne daarlige Tanker, og det er Grunden, hvorfor det er saa vanskeligt at komme til Syndserkendelse, fordi Menneskene ikke ser Synden, men kun dens Maske. Saaledes har da ogsaa Nationalhadet sin Maske. Det er Fædrelandskærligheden og jo skønnere og ædlere denne Følelse er, des vanskeligere kan det være for Menneskene at se det afskyelige ved det Sindelag, som hyller sig i dens Klædebon.« Deri afspejles hans egne Overvejelser, som her uden Tvivl gælder Følgerne af de Tillisch'ske Sprogreskripter, hvis Virkninger han som før nævnt havde fortrøstet sig til.

Monrads Dygtighed med de straalende Resultater trængte til større Raaderum og som Kultusminister saa Hall sig derfor nødsaget til at oprette et nyt Embede for ham som midlertidig Direktør for det samlede Kultusministerium fra 31. August 1858

⁶⁾ I Familiens Eje.

med 4500 Rbd. i Aarsløn — Monrad havde desuden sin Bispension. Denne formelle Stilling, hvor Monrad faktisk i Realiteten var Ministeriets egentlige Styrer, var naturligvis noget ufuldstændigt, som da ogsaa ret hurtigt medførte hans Overtagelse af det fulde Ansvar. Gehejmeraadinde Andræ — C. G. Andræs Hustru — var meget uvillig stemt overfor Monrad, hun taler i sine offentliggjorte politiske Dagbøger stadig om hans Intriger (»Ved Monrad er der noget saa uberegneligt, at det ikke er godt at sige noget med Bestemthed«) og skriver 26. April 1857, at han »har i de sidste 9 Aar ikke holdt op at intrigere og være fin for at komme ind i et Ministerium igen.« Og i Kriegers Dagbøger hedder det, at han brænder af Begærlighed efter at indtræde. Nu blev Ønsket opfyldt. Hall, der siden 1857 havde været Konsejlspræsident og samtidig Kultusminister samt fra 1858 tillige Udenrigsminister, overdrog 6. Maj 1859 den førstnævnte Ministerstilling til Monrad og beholdt selv den sidste. Det skete ikke af egentlig Lyst og Velvilje, men Monrads overvældende Personlighed og store Indflydelse gjorde ham til en altfor besværlig Mand udenfor Regeringen. Disse to Mænd bejlede begge til den politiske Førerstilling i Landet og førte gennem Halvtredserne en bestandig stille Kamp mod hinanden, men Hall hævdede efterhaanden Førstepladsen, fordi hans rolige Færd og sindige Væsen i Længden virkede mere tilforladeligt end Monrads evigt higende Aand og særprægede Vitalitet med de stærke Omskiftelser, som man ofte ikke forstod. Monrads overlegne Evner og uforlignelige Handlekraft vakte den største Beundring, men det brusende og bølgende i hans Natur og deraf følgende Standpunkter og Formaal sprængte hyppigt alle sædvanlige Rammer og han skabte ikke den rent umiddelbare Sympati omkring sig paa samme Maade som Hall. Krieger skriver i sine Dagbøger 28. Maj 1859: »Hvis det var en Mulighed at tilvejebringe et fuldstændig godt Forhold mellem Hall og Monrad var det værd at arbejde derpaa, men jeg tror ikke det lader sig gøre. Jeg kan det i det mindste ikke.« Heller ikke andre formaaede det og hver af dem maatte følge sin egen Bane. Hall blev Lederen i Dagens mere stilfærdige og naturlige Gang, men Monrad traadte frem som den forenende Helt i de store Afgørelsens Stunder. Lidt sarkastisk maa den uvillige Andræ indrømme det, naar han i et Brev til Hans Egede Schack omtaler Monrad som »det store Lys, af hvem jo de genialeste Ting kan ventes.« Selv Monrads stærke Modstander Digteren A. M. Goldschmidt maa i 1857 i

»Nord og Syd« erklære, at Monrad er den eneste, der har Karakter af en Leder i Tinget.⁷⁾)

Set ud fra Datidens Interesser var noget af det vigtigste Monrad foretog sig i sin nye Stilling — hvor underligt det end lyder for Nutiden — at gribe ind i Halvtredsernes store Teaterstrid, da Digteren Johan Ludvig Heiberg 1856 nedlagde sit Embede som Direktør for det kongelige Teater, hvorfra hans Hustru den berømte og næsten forgudede Skuespillerinde Johanne Luise Heiberg ogsaa trak sig tilbage Aaret efter. Dette sidste vakte i Presse og Publikum og helt op i Ministeriet en Bevægelse som om Sagen var af storpolitisk Betydning. Under de mest hædrende og oprejsende Former med en ny ministeriel Ordning som Baggrund formaaede Monrad hende til at vende tilbage til Teatret, hvor hun hyldedes under uendelig Jubel, og Monrad vandt store Dele af det æstetiske Borgerskabs Gunst. Fru Heibergs Taknemlighed blev ham naturligtvis ogsaa til Del i selve Værket, men under Kriegers Indflydelse — som deres offentliggjorte Brevveksling viser det — fik hun en meget kritisk og skarp Indstilling til ham indtil det i hendes senere Aar atter ændredes væsentlig ved Bekendtskabet med Monrads religiøse og æstetiske Bøger. Ogsaa ud fra eget Initiativ forhøjede Monrad H. C. Andersens litterære Statsunderstøttelse fra 600 til 1000 Rbd. aarligt.

Monrad havde sikkert iøvrigt store Planer, men de blev ikke realiserede. Han skrev 16. September til Biskop J. B. Daugaard: »Skønt der vel ikke er megen Udsigt til at faa Kirkeforfatningen gennemført, saa er jeg dog bestemt paa at gøre hvad jeg kan og med denne Trøst maa man jo som ofte i Livet lade sig nøje.« Og saadan blev det. Allerede 2. December samme Aar traadte

---

7) Carl Ploug kaldte ham i Rigsdagen en »politisk Pave«, som han dog ikke uden videre vilde bøje sig for, og Godsejer Blixen-Finecke udtalte engang derinde om Monrads noget dominerende Optræden: »Jeg vil ikke sige, at der i en saadan Ytring ligger en vis Lyst til Kirketugt, det mener jeg ikke, men jeg kan ikke nægte, at jeg har en Følelse af, at den er en Rigsdagstugt.« Og han sagde ved en anden Lejlighed: »Den første eller anden Gang jeg tillod mig at ytre mig her i Salen ..... rejste han sig, og med det sprudlende Vid, der er ham egent, og med den Skarphed, han formaar at lægge i sine Ord, tog han mig under Behandling. Han tog mig saaledes under Behandling, at Tinget rystede af Latter — jeg sad ganske stille og følte mig ret uhyggelig.« Monrad svarede ret uanfægtet: »En taler i en højtidelig Tone, en anden i en spøgende Tone, andre igen i en bidende og skarp Tone. Det er disse forskellige Farver, der kan være over et Foredrag — et kan være mørkere, et andet lysere, et kan være galdegrønt ..... Deri maa man lade ethvert Medlem følge sin Natur og sin Tilbøjelighed, og det maa man ikke tage sig saa nær.«

Ministeriet tilbage paa Grund af de indre Hofferhold vedrørende Kongens Gemalinde Grevinde Louise Danner og hendes (og ogsaa Kongens) Ven Kammerherre Carl Berling. Ministeriet havde ønsket den sidste fjernet fra Kongens Nærhed, men denne nægtede det. Efter store Besværligheder lykkedes det Folketingets Formand Kammerherre C. E. Rotwitt at danne en ny Regering — »Danmarks første Venstreministerium« under Grundloven. Pastor Peter Rørdam skrev 3. December til sin Søster: »Igaar var jeg hos Monrads. Der var Graavejr over det hele Hus, over store og smaa. Det er ogsaa kedsommeligt, især da Monrad har staaet aldeles udenfor Sagen med Berling. Det var Krieger, som især trængte paa, og tilsidst blev de enige om at følges ad og allesammen bad de om Afsked og fik den. Hall og Monrad havde naturligvis slet ikke undret sig om der var bleven skikket Bud efter dem . . . Fru Monrad havde just i dette Efteraar ladet sig præsentere ved Hoffet . . . Det kan jeg godt lide. En Mand skal tage sin Kone med . . . de har fælles Historie.«

Kongen havde imidlertid først rettet Opfordring til Monrad, som dog afslog Hvervet, da han ønskede en bedre Baggrund for at træde til og nu besluttede at foretage en Rejse til Paris med hele sin Familie for at opholde sig dernede i længere Tid. Hans Hensigt var — ifølge Brev til Orla Lehmann — dels at fremme Børnenes Kendskab til det franske Sprog og dels selv at erhverve sig »et mere eller mindre klart Overblik over de politiske Forhold og muligt ogsaa skaffe sig et eller andet Bekendtskab, der kunde blive til Gavn,« ligesom han som en Selvfølge ønskede at blive præsenteret for Kejser Napoleon den Tredie. I sin Valgtale 14. Juni 1861 udtalte han: »Jeg greb Lejligheden til at gøre en Rejse for at se, hvorledes vore Anliggender tog sig ud, naar de blev betragtede fra den Stad, hvorfra ogsaa i de senere Aar Europas Skæbne er bleven saa mægtig paavirket.«⁸⁾ Monrad besøgte de protestantiske Præster i Paris og var Juledag i fransk-reformert Kirke. Han lærte de Reformertes indre Forhold at kende.

Monrad, der ikke stillede sig saa modvillig overfor Grevinde Danner som de fleste nationalliberale, modtog i Paris et Brev af 6. Januar 1860 fra Orla Lehmann, som deri udtalte sin abso-

8) Vedrørende Monrads Forhold omkring Ministerskiftet har Krieger i sine Dagbøger adskillige Sladderhistorier i Lighed med mange andre rundt i sine Optegnelser, men deres Sandhedsværdi er yderst ringe, og de er som den Slags ofte vildledende med Hensyn til Virkeligheden.

lutte Forargelse over hendes Indflydelse og tilsidst gav sin Ven en ret skarp Tilrettevisning for hans tolerante Stilling til hende: »Det begynder dog at blive noget uhyggeligt med dette quasi-Kammeratskab og jeg tvivler ikke paa, at det har faaet saa mange Nytaarsgratulationer i Form af Opsigelser, at det kan veje sin Indflydelses Aftagen paa en Bismarck . . . og det saa skarpt, at man rigtignok daglig faar fuldgyldige Beviser ihænde, at hvis vi ikke udrettede andet, saa har vi i det mindste skaffet de Danske Trykkefrihed . . . Og Stemningen er saa irriteret lige ned i de Lag, hvorfra hun selv er kommen, at der kun behøvedes en Anfører for at gøre det af med ét . . . Fordringen om hendes Fjernelse er ikke i mindste Maade bragt til Tavshed. Hvad nu dette angaar saa ved du, at jeg altid har hørt til dem, som derom dømte meget overbærende, men Krukken gaar saa længe til Vands, at den kommer hankeløs hjem. Kunde man lukke Øjnene til Skandalen saa længe den nogenlunde holdt sig paa de private Enemærker, saa kan man det ikke efter at den er bleven »officiel«. Erfaringen har vist, at en respektabel Regering var uforenelig med, at hun havde en Repræsentant i samme. Det hjalp ikke engang, at denne efter forfærdelige vomitive Kramper blev udstødt, thi selv efter at dette var lykkedes har det forrige Ministerium, skønt regelmæssig tilbleven, ifølge en stor parlamentarisk Kamp og væsentlig sammensat af dens Førere dog stadig lidt under, at hun dog paa en Maade har staaet Fadder til det, og det er dette vitium insanabile, hvoraf det tilfulde er død. Forsaavidt var hun en retfærdig Nemesis. Men et helt Ministerium af hendes Kreaturer, et helt Ministerium, som intetsomhelst andet Livsprincip har end hvad Dagbladet kalder »Principet Berling« . . . og som hvorledes man end kalder det ikke er andet end Danmarks Sorg og Ulykke — det kan ikke taales og det vil ikke blive taalt. Jeg skriver saa meget herom for at gøre dig fortrolig med, at ikke næste Gang den Fejl bliver gentaget, som forrige Gang har baaret saa slemme Frugter, især da hvad der dengang maaske var nødvendigt nu er tifold utilstedeligt. Jeg har ikke noget imod, at du sagde hende Farvel, men det maa have været for Livstid. Det maa have været sidste Gang du har talt med hende. Den Ting er nu modent, at Kronen, siden vi har et Monarki, maa rehabiliteres . . . Fører det til l'abdication, saa gør det mig ondt, men saa sker det fordi det saa maa være. Det danske Folk er et taalmodigt Dyr, som kan finde sig i meget. Men ikke i alt . . . Hils din Hustru saa mange Gange. Lad hende

læse dette Gallopbrev . . . . fornemlig fordi jeg venter i hende at finde en Bundsforvant for sammes Indhold.«⁹⁾)

Alt det ved Parisopholdet tilsigtede opnaaede Monrad¹⁰⁾ ganske vist, men Opholdet blev brat afbrudt ved Rotwitts pludselige Død 8. Februar 1860. Inden Afrejsen fra Danmark havde Monrad lovet Kongen at komme tilbage, hvis der skulde blive kaldt paa ham, og efter flere forgæves Forsøg paa at finde en ny Regeringsleder lod Kongen 13. Februar Telegram afgaa til Monrad, som ligeledes telegrafisk svarede samme Dag: »Jeg skal forsøge at efterkomme hans Majestæts Befaling og begiver mig nu til København.« Her ankom han tre Dage senere og tog straks fat paa Opgaven, der imidlertid stødte paa store og uventede Vanskeligheder, som skyldtes Forholdet til Hall. Denne kunde ud fra alle Omstændigheder ikke godt undværes i et nyt Ministerium, men han nægtede paa det bestemteste at indtræde under Monrad og vilde kun være med som Førstemand. Hans Standpunkt her synes ikke særlig ophøjet. Det beroede vel nok noget paa en vis Forskellighed overfor den ydre Politik, men den væsentlige Baggrund var utvivlsomt af mere personlig Art og maa sikkert betragtes som et Forsøg paa at hindre Monrads Ærgerighed i at erobre Landets højeste Stilling, hvortil Hall følte

---

9) Til yderligere Belysning af Monrads Stilling til Grevinde Danner kan oplyses, at hun skrev til ham efter Frederik den Syvendes Død: »Opfyldt af min uendelige Sorg bringer jeg Dem herved mit Hjertes oprigtigste Tak for Deres deltagende trøstende Brev. Ja, De kan forstaa, hvad jeg har tabt, thi De forstod at vurdere den velsignede bortgange Konges kærlighedsfulde Hjerte. Og nu beder jeg Dem modtage min inderlige Tak for det Venskab, De udtaler til mig, vær De forvisset om, at jeg tilfulde fatter dets Betydning! Gud styrke os alle gennem denne tunge, tunge Tid.« Et halvt Aarstid senere sendte hun ham en af den afdødes Tobakspiber, fordi Monrad havde udtalt Ønsket om at eje en Erindring om Kongen i Form af en Genstand, som Frederik den Syvende selv havde benyttet. »Jeg har den Overbevisning, at De virkelig holdt af den højsalige Konge,« skrev hun.

10) Krieger skriver i sine Dagbøger: »Han har ikke haft stor Tilfredsstillelse i politisk Henseende af Rejsen . . . . . Hos Kejseren ingen Privataudiens, hans militære Omgivelser var tilstede. Kejseren lod nogle Ord falde om at gaa tilbage til Tilstanden før 1848 — Monrad tænkte ikke paa at gaa tilbage før 1815, men fremhævede, at hin havde ført til 1848.« Senere i Livet maatte Monrad dementere forskellige Historier om, at han for at vække Opsigt og gøre sig interessant havde optraadt ved franske Hoffester i sit Bispeornat. »Det er usandt,« skrev han i Morgenbladet 3. Marts 1885, »at jeg i Ornat har overværet en af Tuileriernes berømte Fester, thi jeg har slet ikke overværet nogen Fest i Tuilerierne.«

sig selvskrevet efter hele sin daværende Folkeyndest. Efter alt foreliggende betragtede Hall aabenbart Monrads egentlige Formaal med Frankrigsopholdet som det at dygtiggøre sig til paa særlig udrustet Vis i paakommende Tilfælde at indtage Pladsen som Leder af Regeringen og dens Udenrigspolitik, hvilket næppe heller er urigtigt, men en saadan udvidet Tilknytning til europæisk Politik kunde dog kun betragtes som et Plus til Monrads øvrige Kvalifikationer og fænomenale Evner og derfor ingenlunde berettigede Hall til at føle sig krænket eller lægge Sten i Vejen af private Aarsager. Uden Hall kunde og vilde Monrad ikke danne noget Kabinet og han maatte desaa afstaa fra Stillingen som Ministerchef, der tilfaldt Hall sammen med Udenrigsministerposten, mens Monrad blev Kultusminister og midlertidig Indenrigsminister. Taburetterne blev overvejende besat med Medlemmer af Halls tidligere Ministerium. Det har selvfølgelig kostet Monrad megen Selvovertindelse og en haard indre Kamp at bøje sig for Halls Ønske, men ved at gøre det viste han et smukt Eksempel paa virkelig Sjælsstorhed ved at sætte Fædrelandets Sag over personlige Spørgsmaal.¹¹⁾

De følgende halvandet Aar blev et Højdepunkt i Monrads parlamentariske Ydeevne og er med Hensyn til storslaaet Initiativ og arbejdsmæssig Indsats uden Sidestykke i vor politiske Historie.¹²⁾ I dette Tidsrum, hvor han varetog to saa betydningsfulde Stillinger som Kultusminister og Indenrigsminister (og endogsaa en kort Tid røgtede Justitsministerens Rigsdagsvirksomhed under Ministerens Sygdom) udførte han et personlig tilskyndet og selvstændig præget Lovgivningsværk af overordentlig lødlig og omfattende Art. Det gælder navnlig hans indenrigsministerielle Gerning i Vintersamlingen 1860—61, hvor han med en ubetvingelig Energi og Virkekrang satte sig det Maal at bringe en Række vigtige Spørgsmaal og stærkt nødvendige Reforme til

11) Justitsminister blev ejendommeligt nok A. L. Casse, der i sin Tid i Landsoverretten vilde have Monrad dømt til Statsfængsel i et Aar, Bøde 400 Rbd. og livsvarig Censur — dog ikke »Christiansø paa tre Aar« som Peter Rørdam siger i H. F. Rørdams Bog om ham. Peter Rørdam udtaler, at Monrad har »vist Højmodighed« ved at vælge Casse.

12) Dette gjaldt i alle Retninger. »En Sløsen uden Lige fandt Sted indenfor Administrationen, der samtidig hovent og overlegent affærdigede den nærgaaende Statsrevision,« skriver Professor Albert Olsen i sine Studier over den danske Finanslov. »Først da Monrad fik Regnskabsvæsenet i sin Haand, blev det bureaukratiske Hovmod for Alvor stækket, Administration og parlamentarisk Revision kom paa Talefod, og der skete store regnskabsmæssige Fremskridt.«

en god og gavnlig Afgørelse. Opgaven lykkedes i saare vid Udstrækning selv om han ikke fik alt det ønskede gennemført.

En vægtig Baggrund for hans befrugtende Tilskyndelser var at vise den frie Forfatnings Værdi som Grundlag for et resultatrigt Reformarbejde og derved befæste dens fulde Betydning paa de forskellige Omraader. Hans praktiske Arbejdspolitik skulde virke socialt samlende og underbygge Grundloven gennem et lykkeligt fremvoksende Folkeliv. Den skulde stifte en gensidig Forstaaelsfred mellem Samfundsklasserne. I en Rigsdagstale nævnte han det ønskelige i at samle Aristokrati og Demokrati til fælles Virke i Grundlovens Aand. »Altsaa er,« sagde han, »en saadan Forening noget, som jeg paa ingen Maade vilde anse for uheldigt. Naar den kun kunde ske med Ærlighed og Oprigtighed fra begge Sider med vedkendte Principper saaledes, at man derved kunde komme til et Grundlag for Behandlingen af Spørgsmaalene, saa vilde det være overordentlig ønskeligt . . . Jeg vilde hilse den Dag det skete, selv om det skulde forkorte mit ministerielle Liv, som man dog nødig ser anført som saa svævende og truet, med Glæde, thi derved vilde jeg se Forfatningen overordentlig betrygget. Jeg tror forresten slet ikke, at Grundloven svæver i nogen Fare, det er aldeles ikke min Mening, men naar en Forening imellem Aristokrati og Demokrati kunde indtræde vilde jeg deraf se, at den havde slaaet faste Rødder — jeg har haft saa megen Del i Grundloven, at det vilde være mig en sand Glæde om jeg inden jeg lukkede mine Øjne kunde se, at den havde slaaet dybe Rødder gennem alle Forhold.«

»Der er,« udtalte han videre. »flere Gange bleven nævnt Ordet Intelligens uden at det dog er kommen rigtig frem. Jeg maa tilstaa, at jeg anser det for at være en meget uheldig Ting paa den Maade at dele sig i Partier, det er ikke noget sundt Partispørgsmaal. Der maa være bestemte politiske Spørgsmaal, hvorefter den politiske Partideling kan ske, men saadanne er hos os vanskelige at finde. Netop fordi man vanskeligt kan finde saadanne Spørgsmaal, hvorom man kan dele sig, er det man griber dette Ord. Jeg anser det for yderst uheldigt, og for saa vidt muligt at bidrage mit til, at det ikke skulde komme frem her paa Rigsdagen og vinde Kræfter igennem Forhandlingerne, har jeg søgt at beskæftige den. Jeg har søgt at bidrage mit til, at der var saa meget Arbejde, at man over disse reelle rent praktiske Spørgsmaal muligt kunde glemme denne Strid, der efter min Mening ikke har været til Nytte for nogen af Parterne og som jeg i mange Henseender kunde have ønsket ført paa en anden Vis.« Derfor vilde han heller ikke med Hensyn til det rent daglige Lovgiv-

ningsarbejde indrømme nogen egentlig Partiforskel i Form af Regeringsparti og Opposition. »Det har gjort mig ondt,« forsikrede han, »at man her har talt om Regeringens Venner, de, der i det hele nærmest slutter sig til Regeringen. Jeg mener, at man bør se paa hvorvidt en Sag i og for sig er hensigtsmæssig, og jeg for mit Vedkommende maa ærlig tilstaa, at jeg har meget ondt ved at skelne imellem politiske Venner og politiske Uvenner . . . . hvis der en Dag er nogle, som understøtter et af mine Forslag, anser jeg dem for mine Venner, og kommer der en anden Sag for, som de ikke giver deres Understøttelse, anser jeg dem for mine politiske Uvenner. Venner og Uvenner veksler saaledes for mig efter de forskellige Forhold alt eftersom de Vedkommende stiller sig til selve Sagen. I det hele taget tror jeg ikke, at det egentlig stemmer med vor hele Karakter og Tænkemaade at have skarpt udviklede politiske Partier. Vi ser paa enhver Sag, vi stræber efter bedste skønnende at danne os en Overbevisning om den og saa stemmer man for det, som man anser for at være det rette. Regeringen fra sin Side søger i enhver enkelt Sag saa vidt muligt at arbejde sammen med det Flertal, som danner sig om den. Dette er efter min Opfattelse den væsentlige Grundtanke for vore Forhandlinger her.«¹³⁾

Paa saadanne Grundsætninger vandt han sin enestaaende Indflydelse i Sammenhæng med den talentfulde Utrættelighed, der lod en Taler i Rigsdagen (Frederik Barfod) ligne ham ved hin Bjørn, som man i gamle Sange tillagde tolv Mands Vid og tolv Mands Styrke, og Taleren tilføjede, at Monrad i sin Ungdom kunde studere lige saa meget som tre-fire andre dygtige studerende og nu i sin Manddom arbejde lige saa meget som tre-fire andre dygtige Mænd. Monrads demokratiske Følelser vilde paa en egen lykkebringende Maade forene en omsorgsfuld Myn- dighed hos Regeringen med en tilsvarende forstaaelsesfuld Discip-

¹³⁾ I »Politiske Afhandlinger« skrev han senere: »Tabet af et dygtigt Medlem er ikke alene et Tab for det Parti han tilhører, men et Tab for alle Partier. Uvilkaarligt, ved Forholdenes Magt, løfter og sænker det ene Parti det andet. Ligesom i en Samtale Aandrighed og Aandløshed, Fylde og Mangel paa Kundskaber udøver Indflydelse paa hinanden, saaledes er det samme Tilfældet paa Rigsdagen, hvis Forhandlinger jo ikke er andet end de folkekaarne Mænds Samtaler indbyrdes og med Regeringen. Det er derfor ogsaa en Kendsgerning, at en dygtig Opposition udøver Indflydelse paa Regeringens Dygtighed. Ønsker du at være veltalende, at udfolde din Skarpsindighed og udvikle din Rigdom paa Kundskaber, saa ønsk at staa overfor en veltalende, skarpsindig og kundskabsrig Modstander. Hans Ord vil virke paa dine aandelige Kræfter som Pisk og Spore.«

lin hos Folket og lod ham aldrig glemme at tage et vist Hensyn til det overleverede og til andres velgrundede Rettigheder. Det politiske Kald stod i en ophøjet Glans for ham og i Slutningen af Halvtredserne bruger Krieger i sine Dagbøger det Udtryk om Monrad, at 1848 endnu staar i poetisk Skær for ham. Da den kendte grundtvigske og meget konservative Pastor Otto Møller fra Gylling 1883 udgav et Skrift »Om Flertalsregimente«, der voldsomt angreb Demokratiet, imødegik Monrad ham i en Anmeldelse i Morgenbladet og skrev derunder følgende om det politiske Arbejdes Aand og Retningslinier saadan som det ogsaa havde præget hans rige Arbejdsperiode i Tredsernes Begyndelse:

»Der er i Legemverdenen for Himmekloderne en dobbelt Kraft, en, der flyer, og en, der søger Midtpunktet, og disse modsatte Kræfters Samvirken fremkalder den harmoniske Bevægelse. Det samme gentager sig i den aandelige, i den politiske Verden, hvorvel der her er langt flere Forstyrrelser paa Grund af den menneskelige Frihed og dens Udskejelser. Der er en Kraft, der søger at bevare og opretholde det bestaaende, og der er en anden Kraft, der søger at udvikle og reformere det. Saaledes er nu engang de menneskelige Forholds Kaar. Vi er nogle svage begrænsede Væsener, derfor sondrer den milde, høje og barmhjertige Sandhed sine Bestanddele og giver nogle af dem til en, andre til en anden, for at hver enkelt af dem kan bevare sin fulde Kraft og Betydning. Saa kommer Historien, saa kommer Verdens Gang og fælder Dommen. Den politiske Visdom bestaar i, at man ved, hvad man vil, og at man forstaar Bevægelsen og dens Kræfter, saa man forstaar i rette Tid at holde igen og give efter. Holder man for længe igen kommer man til at arbejde for det, som man vil bekæmpe, og man kommer senere til at gøre langt større Indrømmelser end man havde behøvet om man havde givet efter i det rette Øjeblik. Fremskynder man Bevægelsen for stærkt fremkalder man en Bevægelse i modsat Retning, der lægger Hindringer i Vejen for, hvad man ønsker. At finde Rede i dette Virvar, at hale og at fire i rette Tid, deri bestaar hele den politiske Kunst.«

I »Politiske Afhandlinger« siger Monrad: »En Politiker staar i et væsentligt Forhold til Tiden. Hans Stilling er ikke lidet forskellig fra Digterens og Videnskabsmandens, hvorimod han deler Kaar med dem, der i religiøs Henseende vil paavirke Menneskeheden . . . . En Politiker svømmer ikke om for Dagens tilfældige Strømninger, men at være Bedstefader til en Bevægelse forekommer ham heller ikke at være nogen misundelsesværdig Lod. Forholdet til Tiden er en Gave, Mennesket selv formaar i denne Ret-

ning kun lidet.« Men den nævnte Lod kom han for sit Vedkommende unægtelig heller ikke til at opleve.

To gennemgribende indre Stridsspørgsmaal af den største Fremtidsbetydning fik Monrad bragt til en endelig Afslutning med gode Følger for Udviklingen.

Det første var Ordningen af hele Jernbanesystemet, hvormed der herskede de mest forskellige Meninger ud fra de enkelte Landsdeles lokale Forhold. Monrad satte sig grundigt ind i det vældige Stof, som han beherskede med selvstændig Opfattelse langt ud i alle Enkeltheder, og med glimrende Veltalenhed og sin fuldt tilegnede Indsigts hele Slagkraft i Argumentationen forstod han at arbejde sig frem mellem de brydende Interesser mod en gunstig Løsning. I Kongeriget var dengang kun Strækningen fra København til Korsør i Drift og Monrad forelagde derfor Forslag om »Lov angaaende Anlæg og Drift af Jernbaner i Fyn og Jylland«. Den fynske Linie voldte ikke større Vanskelighed, men med Hensyn til Jylland brugte han den kloge Fremgangsmaade at fremsætte Udkast til tre forskellige Linier, hvormed der forud var tilvejebragt Overenskomst med et engelsk Ingeniørfirma om Anlægsprisen for hver enkelt og Rigsdagen kunde altsaa vælge imellem dem. Slutningsresultatet blev Hovedbanen over Fyn samt baade den østlige Længdebane og en Tværbane gennem Jylland. Monrads Planer var udarbejdet saaledes, at de rummede de bedste Muligheder for senere nødvendige Fortsættelseslinier og Sidegrene. Talrige Byraad og Sogneraad bragte ham en Hyldest for Loven.

Det andet brændende Spørgsmaal var Ordningen af Fæstesagen, som havde beskæftiget ham under hele hans politiske Liv uden at det havde været mulig at komme til en for alle Parter tilfredsstillende Løsning. For Bondestanden selv og for den oplyste offentlige Mening stod det dengang som en Nødvendighed, at Fæsteforholdet paa Landet maatte afløses og Fæsterne blive Selvejere før fuld økonomisk og politisk, social og aandelig Selvstændighed var opnaaet, men man havde hidtil fra alle Sider stadig tænkt sig en Tvangsafløsning. Et saadant Forslag stillede Monrad — som før nævnt — allerede i Samlingen 1851—52 og fire Aar senere indbragte J. A. Hansen et nyt, der var en videre Udvikling af Monrads, men væsentlig paa Grund af Godsejernes bestemte Modstand blev intet af dem gennemført og Sagen var gaaet i Haardknude. Nu gik Monrad Frivillighedens Vej og lod paa den ene Side Godsejerne blive interesserede i at afhænde deres Fæstegods til Selvejere ved — praktisk udtrykt — at tillade dem for hver ni bortsolgte Fæstegaarde at omdanne den tiende

til fri Ejendom, mens paa den anden Side Fæsterne og deres Arvinger tilkom fornøden Erstatning for de Tilbygninger og Grundforbedringer, som Ejendommens Drift havde medført for dem. Ingen af Parterne kunde tvinge hinanden i selve Fæsteforholdet. »Dette er,« sagde J. A. Hansen efter Lovens Vedtagelse, »det første Skridt jeg har set, hvorved der med Hensyn til Forholdet mellem Godsejer og Bonde er kommen en Lov til Stede efter en gensidig Overenskomst fra begge Sider. Jeg vil ved denne Lejlighed udtale det Ønske, at det ikke maa blive den sidste Lov af den Slags, der maatte fremkomme, men at den Omstændighed, at de forskellige Partier her har kunnet enes om at faa dette Forhold klaret og ordnet og maaske derigennem endog endelig afløst, maa give begge Parter den gensidige Tiltro og Tillid, som er fornøden for, at de fremdeles kan virke sammen til dette Formaal paa en heldbringende Maade, saa det Skridt vi nu har gjort ikke alene bliver et godt Skridt i og for sig selv, men tillige indeholder en Bebudelse af, at man i Fremtiden med større Tilmærkelse og større Tiltro til hinanden vil kunne arbejde paa at faa hævet dette uheldige Forhold, som er nedarvet fra Fortiden.« Smukkere Ros kunde Monrad ikke faa.

Mange andre betydningsfulde Love fik Monrad vedtaget i dette Tidsrum. Det gjaldt den store Stempellov, Loven om Arveafgift, Københavns kommunale Skattelov, Lovene om Kirke- og Præstegaardssyn, om Sønæring, om Forandringer i Tiendelovgivningen, om forskellige Fiskeriforhold, om Handelsvægt¹⁴⁾ og tillige visse Lønningslove, men en Præstelønningslov fik han derimod ikke gennemført og heller ikke en Lov om Menighedsraad uagtet han satte meget ind paa det. Det sidste Forslag blev — skønt vedtaget i Landstinget — helt afvist af Folketinget, men Præstelønningsloven forelagde han i en mere fuldstændig og grundig udarbejdet Form i den følgende Samling uden stadig at opnaa den nødvendige Tilslutning. Med Rette udtalte han, at som Kirkereformator havde han just ikke Held med sig. Hans store Endemaal var at faa Grundlovens Løfteparagraf om en Forfatning for Folkekirken opfyldt, men det lykkedes ham aldrig og det er endnu ikke sket.

14) Ved Loven om Decimalvægt sagde han: »Det vilde være ønskeligt om man ogsaa i moralsk Henseende kunde faa det samme Vægt-system. Der vilde opnaas overordentlig meget for Monarkiets Sammenhold, naar man brugte de samme Vægtlodder med Hensyn til Bedømmelsen af Mennesker og Forhold, naar det ikke paa det ene Sted blev kaldt Oprør, som paa et andet Sted bliver kaldt en patriotisk Handling, naar Vægtsystemet, om jeg saa maa sige, kunde staa som Symbol paa Udviklingen.«

D. G. Monrad
Blyantstegning af H. Olrik 1860

I »Politiske Afhandlinger« skrev han senere: »Det er afgjort i Strid med Grundlovens Aand og Bogstav, naar denne Bestemmelse hidtil er blevet staaende som en tom og ørkesløs Talemaade . . . . Vi kan heller ikke nægte, at det faar et næsten komisk Anstrøg, naar vi ser en bekendelsesløs Rigsdag med et alvorligt Ansigt træde op som Synode.«

Der eksisterede et ministerielt Cirkulære af 24. September 1856 om frivillige Menighedsraad uden at der var givet nærmere Bestemmelse for deres Betydning og Virkemaade og nu vilde Monrad gennem deres lovbestemte Indførelse tildele dem mere positive Formaal som Grundlag for en Kirkeforfatning. Følgende oprindelige Paragraf, som Landstinget ganske omformede, viser hans egentlige Hensigt: »Det skal være Menighedsraadets Hovedformaal at arbejde for, at den kristelige Kærlighedsaand kan faa Raaderum i Menigheden. Det skal derfor være de Ældste magtpaaliggende, at de syge besøges, at de uden egen Skyld forarmede understøttes af den frivillige Godgørenhed, at de fader- og moderløse finder et kristeligt Hjem, at de af Verden forskudte og forladte finder en Støtte til Oprejsning.« Han tilsigtede en Handlingskristendom gennem Kirkens Udfoldelse af en større social Samfundsforsorg. Betegnende er ligeledes et oprindeligt Udtryk, som Landstinget ogsaa ændrede, ved som Medlemsbetingelse at kræve et uberygtet Levned, men Monrad havde forlangt, at Vedkommende ikke førte et forargeligt Levned. »Her er et af de Punkter,« sagde han, »hvor jeg, naar vi vil se Sagen nøje, tror der er og maa være en Forskel i den verdslige og i den kirkelige Lovgivning. En kan godt have gjort sig skyldig i en i den offentlige Mening vanærende Handling og desuagtet kan der fra det kirkelige Standpunkt være Anledning til ikke at udelukke ham. En kan godt have været i Forbedringshuset og desuagtet kunde det godt anerkendes, at han maaske var den bedste Kristen af dem alle og meget godt kunde være Medlem af Menighedsraadet. Den kristne Kirke maa i saa Henseende have en større Barmhertighed og søge at udlette og tilintetgøre Fortiden, naar det virkelig viser sig, at den vedkommende er slaaet ind paa en anden Vej og nu fører et godt Levned.« I Rigsdagen sagde han i anden Sammenhæng, at saa længe der var Liv og Aand i en Fange burde man ikke opgive at forbedre ham, og han fremhævede Statens Pligt til at opdrage de dømte til nyttige Samfundsborgere og til i Frihed under personligt Ansvar at føre den Kamp for Karakterudvikling, som udgør Menneskelivet.

Trods Modgang paa enkelte Felter fejrede Monrads Genialitet dog store Sejre. »Næppe har nogen dansk Minister baaret en Ar-

bejdsbyrde saa tung som Monrads i denne Rigsdagssamling,« skriver N. Neergaard. »Det Omraade hans administrative og parlamentariske Virksomhed omfattede har i senere Aar ordinært været delt mellem ikke mindre end fem Ministre, og det kraftige Lovgivningsinitiativ han over hele Linien øvede forøgede Arbejdet langt udover det normale . . . Monrads Førerskab elektriserede ogsaa Rigsdagen. Den kom i denne Samling helt ud af sit vante sindige Trit. Sagerne fremmedes med hidtil ukendt Hurtighed og det ene lange Aftenmøde fulgte efter det andet. Foruden den omfattende Forberedelse og de mangfoldige Konferencer med Udvalg og enkelte Rigsdagsmænd, som Gennemførelsen af et saa betydeligt Lovgivningsstof indenfor det forholdsvis korte Tidsrum af fire Maaneder krævede, holdt Monrad i Løbet af denne Tid ikke mindre end 766 Rigsdagstaler og aldrig mærkedes det, at han bøjedes under Byrden. Tværtimod syntes han ofte som beruset i sin Arbejdslidenskab og jo mere der dyngedes paa ham, jo gladere, friskere og spændstigere syntes han at blive.« I Samlingen vedtoges ikke mindre end 42 Love — de fleste meget vigtige.

Altid var han lige aandsfrisk og slagfærdig selv naar Møderne trak ud til midt paa Natten. En Aften blev han tilfældig lukket inde i Indenrigsministeriet og for at fordrive Tiden til næste Morgen gav han sig til at studere den foreliggende Jernbanesag saa indgaaende, at han Dagen efter i Rigsdagen viste et Kendskab til de allermindste Enkeltheder, der ganske forundrede Folketingsmændene. Hans næsten utrolige Arbejdsivrighed stillede uvilkaarlig store Krav til Ministeriets Personale. »Jeg vil tilstaa,« sagde han, »at jeg forlanger meget af de Mænd, der arbejder under mig. Naar det gælder forlanger jeg, at de ikke skal gøre Forskel paa Dag og Nat.« En Rigsdagsmand tilføjede anerkennende, at Ministeren selv »har visselig ikke sovet, naar de Mænd, med hvem han har arbejdet, har vaaget.« Monrad udtalte en Gang: »Da jeg i Vinteren 1860—61 bestyrede to Ministerier gik jeg hver Dag ned paa Ryssensten og tog et Styrtebad paa 1—2 Grader, det styrkede mig.« Sofus Høgsbro kaldte ham »en mangeløs Arbejdshest, der i Stedet for at trættes bliver livligere og muntre ved det Arbejde, der vilde overvælde andre.«

Naturligvis følte Monrad sig fra en vis Side meget lykkelig i den Tid, hvor hans Evner paa saa mange Maader fik fuldt Raaderum og Virkefelt, og han kunde ud fra sin stærke Stilling paa ret personlig Vis appellere til Rigsdagen for at opnaa en særlig Bevilling. Finansudvalgets Flertal havde efter Sagens første Behandling ikke villet tiltræde en Udgift paa 20,000 Rbd. til Ud-

smykning af Universitetets Solennitetssal, men Monrad erklærede, at den laa ham særligt paa Sinde: »Der er visse Foretagender, der ligesom er Duften af hele Stillingen, som er Fornøjelsen ved det hele og som man glæder sig til at komme til at udføre. Det er noget, der hjælper til at bære mangfoldige andre Besværligheder. Det er maaske en Svaghed, men det forholder sig saaledes med dette Arbejde her.« Ved anden Behandling var Folketinget endnu ubønhørligt og stemte Bevillingen ned, men ved tredie Behandling gentog Monrad sit Ønske og fik det opfyldt med enstemmig Tilslutning efter at baade Tscherning og J. A. Hansen havde erklæret, at de vilde stemme Ja udelukkende af Hensyn til Monrad.

Et Par Aar senere skete noget lignende, da han ved sin stærke personlige Henstilling fik gennemført en meget stor Bevilling til Genopbygning af Viborg Domkirke i dens gamle skønne Skikkelse. Det var dengang han (paa Indvendingen om, at det jo slet ikke blev Restaurering af en gammel, men Bygning af en faktisk helt ny Kirke) svarede Tscherning, at ligesom dennes legemlige Celler fornyedes hvert syvende Aar efter de biologiske Love og han dog vedblivende var den samme som før, saaledes var det dog den samme Kirke gennem Tiderne trods alle Forandringer. I December 1862 modtog han fra Borgere i Viborg en Takadresse for Reparationen af Domkirken, der herefter »vil staa som endnu et Minde om hvad vort Folk« skylder ham — hedder det deri.

Redaktør Bille havde tidligere i Dagbladet betegnet Monrad som »Rigsdagens mest begavede Taler og eneste skarpsindige Kritiker« og udtalt, at »han af alle vore politiske Kapaciteter er den, som besidder de største Ressourcer og er rigest paa Tanker, der ligger og gror for engang at vokse op og give Høst.« Nu skrev han i Tilslutning dertil: »Monrad har tilstrækkelig godtgjort, at han hvad Arbejdsdygtighed og Udholdenhed angaar er et ganske enestaaende Fænomen.«

Baade den udenrigspolitiske Situation, der nu snart skal nærmere omtales, og Monrads uvilkaarligt sammenbindende Førerskab i Rigsdagsarbejdet, gav sig mod Samlingens Slutning Udslag i en festlig Sammenkomst (den store Forsoningsfest som den blev kaldt) paa Hotel d'Angleterre den 26. Januar 1861, hvor Rigsdagsmænd af alle Partier og Rigsdagens Embedsmænd deltog. Foruden Karakteren af at være en Enhedsfest paa national Grund havde den i store Træk Form af en Ovation for Monrad, der især havde Æren af det gode Lovudbytte. Aftenens store Begenhed var Monrads Tale om Rigsdagssamlingen. Den havde,

sagde han, styrket Friheden i vort Land. Det var med Friheden som med de store Naturkræfter, der virker i Stilhed og uophørlig lægger noget til, ganske lidt, men uafbrudt, indtil der tilsidst fremkom de største Resultater. Ligesom Agerdyrkingen forbedrer Jorden ved hvert Aar at tilføre et ganske tyndt Lag Muldjord saaledes skulde Rigsdagen hvert Aar tilføje et lille Lag Frihedsmuld og det havde den ogsaa gjort i Aar. Monrad var Festens Midtpunkt og under stormende Tilslutning talte J. A. Hansen for ham i jævne varme Ord, takkede ham for hans store Arbejde, priste hans utrolige og utrættelige Flid, hans Arbejdsdygtighed, Upartiskhed, Venlighed og Paalidelighed, takkede ham ogsaa fordi han aldrig spurgte fra hvem en Tanke kom, men om hvordan den var, og sluttede med et hjerteligt: Tak, Monrad! Stemningen blev saa animeret, at de to Mænd kyssede hinanden.¹⁵⁾

Hin Aften blev Monrad hyldet paa Kapitolium, men han blev der ikke længe. Den voksende Ejderstrømning ude i Folket tilskyndede Hall, som mere og mere gav sig denne Stemning i Vold, til at styrke Ministeriet i den Retning og han valgte at gøre Skridtet fuldt ud ved at optage det nationalliberale Partis mest populære Mand og Ejderstatens fanatiske Forkæmper Orla Lehmann i Regeringen. Derfor maatte Monrad 15. September 1861 afgive Indenrigsministerposten til Lehmann og kun nøjes med Kultusministeriet alene, men han følte det utvivlsomt som en ret bitter og uretfærdig Tilbagevisning at skulle forlade den — ganske vist blot midlertidige — Ministerstilling, hvor han nylig havde fejret sine store Triumfer. Det var ogsaa et haardt Slag for hans Ærgerrighed efter altid at beherske en vældig Opgave og han følte sig standset paa sin Sejrsbane af mere end kun saglige Hensyn. Det har næppe været Hall ukært at kunne benytte Regeringsudfyldningen til at bremse sin Medbejlers stolte Gang mod Tinderne, hvorunder Monrad havde vundet Laurbær-

¹⁵⁾ Ganske modsat gik det Monrad med den højeste Gejstlighed. Han havde søgt Føling med Biskop Martensen gennem en Samtale i Ministeriet og denne udøser sin Haan i et Brev af 2. Oktober 1859 (det kgl. Bibliotek) til den senere Domprovst L. J. M. Gude: »Der- efter begyndte han med et Væld af Sofismer, som det vilde være alt- for vidtløftigt at gentage, især da jeg ved meget ikke ved, hvad han har sagt ..... Samtalen varede 2 Timer.« Det lange overlegne Brev viser dog, at Martensen i Virkeligheden forstod alting særdeles godt og blot udlægger »hele denne Samtale« med Monrad som »et nyt Bevis paa hans Ufinhed eller rettere sagt Plumshed.« Han kalder det »modbydeligt« at forhandle med Monrad. Dette Brev gør sandelig ikke Martensen Ære.

kransen i 1848 og nu var i Færd med yderligere at tilegne sig den gyldne Borgerkrone for politisk Daad, som Hall selv ubestridt ønskede at bære om sin Pande. Monrad følte sig naturligvis ikke for stedse slaaet ud i sin Fremgang — trods alt og hvordan det gik skulde han nok vide at bane sig Vej paany, men han følte sig upaaskønnet og utaknemligt tilsidesat.

Lige efter den store Succes havde det — som nedenfor skal paavises — ikke været ukendt for Monrad, at hans Stilling true- des af en eller anden ministeriel Operation, men han troede Faren forlængst var drevet over og derfor kom Rekonstruktionen for saa vidt ganske overraskende for ham. Det fremgaar tydeligt af hans Valgtale 14. Juni samme Aar, hvor han som en Selvfølge omtaler sine kommende Lovgivningsplaner i begge Ministerier, men tillige noget demonstrativt fremhæver sin Særstilling inden- for Regeringen og derved maaske nok har medvirket til at styrke det saglige Grundlag for Halls Indgreb. Man kan roligt fastslaa, at hele Forholdet med alle dets Omstændigheder har nedfældet den faste Beslutning hos Monrad at gribe det fulde politiske Fø- rerskab, naar Tiden dertil syntes ham inde, men det er vel at mærke kun sket i den mest ubetingede Tiltro til hans eget indre Kald, som han fandt bekræftet i sine Livsresultater. De Evner, som — saadan saa han paa det — Gud havde skænket ham, gav en Forpligtelse til at tjene det højeste og ikke kun slaa sig til Ro med det mindre. Denne særegne Sjøeleform maa lægges til Baggrund for hans Indstilling overfor 1864.

En Optegnelse af 14. Februar 1861 i Fru Tschernings Dag- bøger («Af Eleonore Christine Tschernings efterladte Papirer») viser Monrads Anelse paa et tidligere Tidspunkt om en kom- mende Konflik, men efterhaanden opfattede han altsaa alligevel Truslen som noget forsvundet. Hun skriver: »Dagen før havde vi Besøg af Monrad, han havde Dagen før talt med (Folketingsmand G. H.) Winther og sagt, at han nok kom til at træde ud af Mi- nisteriet, man var alle imod ham, og saa gik han sin Vej og gik til Hummeltofte. Midt i den strengeste Vinter, vi var her saaledes indesneet, at ingen Vogn kunde gaa, kom han her kørende i sin Slæde for at pleje Raad med Tscherning. Jeg kendte ikke Indhol- det af deres Samtale, men syntes at mærke paa Tscherning, at han nu var tilbøjelig, om det fordredes, at træde ind i et Mini- sterium. At noget saadant kunde have været Monrads Tanke an- tog jeg ogsaa af det hele. Tscherning havde dog kun søgt at faa det til at hænge foreløbig sammen. Jeg troede nok, at man øns- skede, at Monrads Besøg her ikke skulde omtales.« Senere er til- føjet: »Den 16. skrev jeg hemmelig et Brev til (Finansminister

C. E.) Fenger, kun faa Ord, bad ham ikke tro for meget paa tilsyneladende gode Venner, bad ham ikke slutte sig for meget til Hall, men følge Monrad, holde Enigheden vedlige som det eneste, der mulig endnu kunde frelse os, sagde ham jeg vidste Ting jeg ikke kunde betro Papiret, men besvor ham ikke at agte min Stemme ringe. Om dette Brev har haft Indvirkning paa ham, om det er andre Ting, ved jeg ikke, foreløbig er Enighed atter tilvejebragt i Ministeriet.«

Det er forøvrigt interessant at se Fru Tscherning anbefale Fenger at følge Monrad, som hun ellers stod meget uvillig overfor, men naar det gjaldt havde hun dog stor Respekt for ham og afspejlede sikkert derved mange Menneskers Dobbeltthed i deres Syn paa Monrad. Et Par andre Uddrag af hendes Optegnelser bidrager derfor til at belyse det Indtryk man fra visse Hold havde af ham. Den 16. April 1848 fortæller hun om en Samtale med Monrad og efter at have gengivet en af sine egne Ytringer siger hun: »Da saa han paa mig og tav en Stund og saa vedholdende skarpt paa mig med sine bleggraa Øjne (skulde det være muligt, at der indenfor disse Øjne kunde bo en virkelig Sjæl?), derpaa sagde han: Tscherning er et vanskeligt Menneske at have med at bestille. De maa se De kan indvirke paa ham. Man kan ingen Vegne komme med ham . . . . Jeg synes dog jeg kan ganske godt komme ud af det med Folk og saa lempeligt bringe dem hvorhen jeg vil, men nej — han er et rædsomt Menneske, han gaar ikke længere end han vil, og uden Meningsoverensstemmelse og Enhed i vor Midte bringer vi intet i Stand.« Hun fortsætter: »Det er sandt, jeg glemte i vor Samtale, da jeg berørte, at det var faldet over Tscherning og mig som fra Skyerne, da han blev Minister — at Monrad dertil svarede: tværtimod, fra den Stund den franske Revolution udbrød havde han tænkt sig det som noget rimeligt og naturligt, at han, Monrad, maatte blive Minister. Han har altsaa lavet det til og lavet sig til og naar han nu har brugt Tscherning paa den Plads for at gaa i Ilden for dem, mens Kriegen varer, saa søger han at blive ham kvit, fordi han i andre Forgreninger af Udviklingen generer dem og sondrer sig fra de andre Herrer. Jeg forudser en Adsplittelse og ønsker, at vi aldrig var blevet hvirvlet ind i den Malstrøm.« 25. April vender hun tilbage til samtalen og skriver: »Monrad vil vist kun bruge Tscherning saa længe Krigsførelsen gør ham til en absolut Nødvendighed. Naar det er forbi bliver Tscherning dem en besværlig Person, der virker hæmmende mod deres ofte mindre aabne Hensigter. Jeg havde for en Tid siden en Samtale med Monrad. Først efter et langt prøvende Blik paa mig afslørede han mig nogle af sine

hemmelige Tanker, ja forlangte lige ud, at jeg skulde indvirke paa Tscherning. Det var dumt af Monrad, han kender mig slet og saa mig slet i Sjælen. Jeg vandt derved, han tabte. Aldrig skal jeg glemme den Time.« Og 27. August 1859 hedder det: »Dagen derpaa fandt Monrad, nu Kultusminister, paa at indbyde Tscherning og mig til Middag Søndag. Dette er noget, som ikke er faldet dem ind de sidste 7 Aar. Hvad betyder alt dette? De maatte ville en eller anden Velvilje af Tscherning. Hvad Grunden kunde være, dermed har jeg forgæves brudt min Hjerne.«

Monrads stærke Selvfølelse og hans Glæde over Magten frastødte hende ligesom den irriterede mange i Datiden, fordi de ikke forstod dens sjælelige Grundlag. Selv adskillige af hans Venner var her mærkeligt mangelfulde i deres Bedømmelse. Carl Ploug talte om hans Regerelyst, Digteren C. Hostrup om hans Fløjlsmave og Martin Hammerich om hans Lyst til at spille Harun Alrachid. Noget af det rigtige udtrykker Frederik Barfod i sine Erindringer: »Man har tit skyldt Monrad for Ærgerrighed og helt frikende ham tør jeg vistnok ikke, især i hans kraftige Manddomsalder og senere. Jeg tror dog, og jo nærmere man kunde se ind i ham des klarere vilde det staa for enhver, at hvad man kaldte Ærgerrighed egentlig kun var hans Lidenskab for Arbejde.« Monrads bekendte Udbrud til den tidligere Minister M. H. Rosenørn, da denne talte om Lettelsen ved at blive befriet for Stillingens Ansvar: »Aa, giv mig Magten, Ansvaret tynger mig ikke« — er kun et Udtryk for en genialt begavet og stort-higende Sjæls fulde Styrkefølelse, der uden at vige tilbage drages med Udvælgelsens dybe Drift mod Livskaldets største Opgaver. Han søgte ikke Magten for den ydre Glans og Ære, skønt det paa den anden Side maa erkendes, at noget i den fornemme Verdens *highlife* øvede en vis Fortryllelse over ham uagtet han vistnok aldrig lærte helt at tilpasse sig efter det.¹⁶⁾ Det skinner uvilkaarlig frem et Sted i hans efterladte Redegørelse, hvor han siger: »Som Minister faar man Adgang til de aristokratiske Kredse og det kan ej andet end tiltale at blive bekendt med deres lette yndefulde Væsen . . . Men hvor behageligt det nu end kan være at faa Adgang til de aristokratiske Kredse saa vil dog den borgerlig

16) I en populær Vise om en landlig Rigsdagsmand, der havde været til Middag paa Slottet hos Kongen, ironiserer Johs. Helms om den fyldige Monrad og den magre Politiker P. C. Zahle:

Monrad fik Bugt med en hel Postej
med et Par Ænder til Fylding.
Zahle, som sad ved Siden af mig,
fik kun en halvvoxen Kylling.

fødte, navnlig naar han ej har stor Formue, let komme til at staa som en fremmed, en udenforstaaende, en tolereret. Hvis der i vort Land var mere demokratisk Sans vilde man give Ministrene passende vel udstyrede Embedsboliger og man vilde aflægge dem saaledes, at de ej ved de ydre tarvelige Kaar hindredes i at hævde Stillingens Værdighed. En Udvej er det jo ved Besættelserne af Ministerpladserne at tage et væsentlig Hensyn til Formuesforholdene, men en demokratisk Opfattelse og Hensynet til Fædrelandets Tarv synes ikke at gøre denne Udvej tilraadelig. Den borgerlig fødte Minister vil derfor ofte føle en Lise ved at vende tilbage til de Forhold, hvori han er opdraget, og til en udelukkende Omgang med sine jævnlinge. Saaledes har Magtens Sødme, selv naar man bortser fra Rigsdagsærgrelser og Bladubehageligheder, saa mange bittergørende Tilsætninger, at lavere mere underordnede Stillinger ofte aabner en lettere Adgang til Tilfredshed.« I denne Sammenhæng kan anføres en Udtalelse i Kriegers Dagbøger for 16. Maj 1858: »Monrads storslaaede Natur har vel overvundet den indskrænkede Livskreds, hvori han oprindeligt bevægede sig, men ved Spring, noget voldsomt. Fra Filosofiens Studium og det mest studentikose Liv sprang han gennem (Svogeren Chr.) Werliin ind i det lythanske Familieliv og blev Verdensmand ved en voldsom Viljesakt. I Begyndelsen, naar han gik op og ned ad Gulvet med Chapeaubasen under Armen, saa vel en og anden lidt forundret paa ham, men det satte sig.«

Trods den rige indrepolitiske og folkelige Udvikling i det danske Samfund gennem Halvtredserne, hvorved de borgerlige Vilkaar hævedes stærkt baade socialt og aandeligt, var det altoverskyggende og fremtidsbestemmende Problem dog Spørgsmaalet om Hertugdømmerne og det deraf følgende Forhold til det tyske Forbund. Fra tysk Side havde man protesteret mod den helstatlige Fællesforfatning af 2. Oktober 1855 som stridende mod de trufne Aftaler fra Halvtredsernes Begyndelse og 6. November 1858 saa den danske Regering sig tvunget af Omstændighederne til at ophæve den for Holstens og Lauenborgs Vedkommende, hvorefter den fremtidige Ordning stod aaben som Danmarks mest brændende Livsspørgsmaal. Her kom i Sandhed paa den mørkeste Maade til at gælde Antikens gamle Livserfaring, at den, som Guderne vil fordærve, slaar de med forvirrende Blindhed. Med aabne Øjne vandrede Danmark mod Afgrunden uden at se.

Vor store Historiker A. D. Jørgensen har skrevet om Ansvar for 1864 og Ejderpolitikken: »Jeg for mit Vedkommende har sys-

let meget og længe med hin Tids Historie og jeg har set paa den nationale eller nationalliberale Politik med større Sympati end de fleste af mine samtidige, men jo mere fortrolig jeg er bleven med den, jo mere jeg har fordybet mig i alle hin Tids Vilkaar og Bestræbelser, des mere maa jeg forbavses, ja forfærdes over Halls og hans Partis sorgløse Færd henover alle Farer, hen imod alle de uoverstigelige Vanskeligheder, uden at noget blev alvorlig forberedet, enten Krigen, der maatte komme, eller den Fred, som engang burde efterstræbes.« I fuld Tilslutning til A. D. Jørgensen skriver N. Neergaard i »Under Junigrundloven« om Hall og hans nationalliberale Politik før Krigen, at »næppe nogen-sinde har en Statsmand tydeligere set Afgrunden aabne sig for sin Fod og næppe nogen har med mere beraad Hu kastet sig i den«. Det er frygtelige Ord, men utvivlsomt ikke for stærke. Med en ubegribelig Sorgløshed lukkede de nationalliberale Øjnene for de faktiske Kendsgerninger og lod sig bære af den nationale Stemningsbølge uden Fodfæste i Virkeligheden. Man berusede sig i skønne Drømme og glødende Ord, oversaa alt for meget den dybe Modsætning mellem Nordslesvig og Sydslesvig, fæstede sig ved gamle overlevede Fyrsterettigheder, gik med tvivlsomme Bortforklaringer uden om vore egne Aftaler og afviste alle Mæglingsforsøg. I alt dette greb Bismarck ind for med Kløgt og Brutalitet at fremme sin egen Magtpolitik. Da var vor Skæbne beseglet. Danmark blev et lemlæstet Land, der maatte efterlade en stor Del af sine Børn i fremmed Vold. En ædel, men blind Fædrelandskærlighed førte os lige mod Katastrofen.

Støttet til de Tillisch'ske Sprogreskripter og alle øvrige dertil knyttede Bestræbelser for at fordanske Sydslesvig begyndte som før nævnt ogsaa Monrad at svinge først fra Helstaten og dernæst ogsaa fra Delingstanken over mod den stadigt højere svulmende Ejderbevægelse, men hele hans Natur og Væsen med det blandede Følelsesdyb og den vidtspændende Erkendelsesevne gjorde ham til en højst upaalidelig Forbundsfælle. Paa dette Omraade som paa det religiøse slap Tvivlen og Uroen ham aldrig. Hans offentlige Bestræbelser prægedes af dette usikre i hans Overbevisning, hvor han fandt store Sandhedsmomenter til alle Sider og tilsidst vilde søge at forene dem. Noget i ham var for Delingen og noget andet var imod, fordi den fra denne Side syntes for lille til at leve paa i det afgørende Stævne mellem Aarhundreders Tvistemaal.

Inderst inde gemtes hans gamle Kærlighed til Helstaten og gav sig Udtryk Gang paa Gang. I Rigsraadet fremsatte han 22. April 1857 en ligefrem Helstatsbekendelse: »Jeg anser det for

det ene fornuftige at holde fast ved den statsretlige Grundvold for vore Forholds Ordning, som nu er vunden. Jeg for mit Vedkommende vil af alle Kræfter arbejde paa, at den virkelig kan bestaa og udvikle sig, og jeg vil i Bestræbelser, der gaar ud paa at løsne dette Grundlag mere eller mindre, se Bestræbelser, der beror paa en Misforstaaelse af de nærværende Forhold i hele Europa, og jeg er overbevist om, at mangfoldige af de Mænd, som staar mig nær i politisk Overbevisning, og som udøver en større eller mindre Indflydelse i de repræsentative Forsamlinger, aldeles deler min Mening i denne Henseende.« Aaret efter sagde han i en Valgtale: »Fremdeles maa jeg udtale som min bestemte Overbevisning, at Fællesforfatningen bør undergaa en Revision . . . . Jeg antager ikke, at det er muligt at tilvejebringe en Forfatning, hvormed alle Landsdelene vil være fuldkommen tilfreds, men derimod antager jeg, at det er muligt at tilvejebringe en Forfatning, hvormed alle Landsdelene vil være mere tilfreds eller mindre utilfreds end med den nærværende. Jeg anser altsaa en i hele Monarkiets, i alle Landsdelenes Interesse foretagen Revision af Fællesforfatningen for mulig og jeg kan ikke anse det for skadeligt, om en saadan Revision gjorde Ende paa Forviklingerne med det tyske Forbund. Jeg paastaar ikke, at det er vist, at en i hele Monarkiets og alle Landsdelenes Interesse foretagen Revision vil gøre Ende paa Forviklingerne med det tyske Forbund. Jeg siger kun, at det er muligt. Men naar jeg anser det for muligt, saa maa jeg ogsaa anse det for rigtigt, at Forsøget bliver gjort for at det mulige kunde blive virkeligt eller for at det kunde vise sig umuligt. Jeg nærer et levende Ønske om, at den nærværende Spænding kunde endes. Jeg kan kun, naar det har vist sig uundgaaeligt nødvendigt, være med at gøre Krav paa Medborgeres Liv og Formue. Først da kan der for mig være Tale om at opgive Monarkiets Integritet, der er det af Europa anerkendte Grundlag for Statens Ordning. Først da kan der for mig være Tale om at deltage i Ansvaret for alle de af en saadan Opgivelse flydende Følger, naar det ligger klart for Dagen, at en i hele Monarkiets og alle Landsdelenes Interesse foretagen Omdannelse af Fællesforfatningen er en Umulighed. Jeg vilde skamme mig for mig selv, dersom jeg frygtede for at udtale denne min Overbevisning, fordi jeg ved, at den misbilliges af mange. Jeg har et godt Værn mod allehaande offentlige Forhaanelser og hemmelige Bagvaskelser af min politiske Karakter og Virksomhed: jeg foragter dem. Jeg tror i mit politiske Liv tilstrækkelig at have vist, at jeg ej frygter for bestemte Forholdsregler og en kraftig Optræden og at jeg stoler paa, at Fol-

ket er villigt til at gøre Opofrelser, naar det virkelig gælder. Men ét er at overveje: rask begyndt og hurtig træt er ej nær saa godt som sindig begyndt og holde ved standhaftig. Fordi jeg tror, at man først bør begynde, naar det har vist sig virkelig at være nødvendigt, derfor stoler jeg ogsaa paa Valgkredsens kraftige og standhaftige Understøttelse, dersom det skulde blive nødvendigt at begynde.«

I Sammenhængen er det særdeles interessant at læse følgende Uddrag af et Brev fra en unavngiven københavnsk Rigsdagsmand til en større Landejendomsbesidder, der tidligere havde deltaget meget i det politiske Røre. Det stod i Dagbladet »Flyveposten« 1. Juli 1858 og giver et udmærket Indtryk af den Maade, hvorpaa man fra mere konservativ Side betragtede Monrad:

»Det Spørgsmaal, om jeg har læst Monrads Valgtale, forstaar jeg ikke egentlig som et Spørgsmaal, men snarere som en Opfordring til at sige min Mening om den ligesom du straks derefter har gjort. Jeg skal efterkomme denne Opfordring. Lad mig da straks sige dig, at du i mine Øjne bedømmer Monrad med ikke ringe Fordom. Han staar bestandig for dine Øjne som den fiffige Politikus, der er saa heldig altid at mene just det, som der er størst Sandsynlighed for i Øjeblikket vil vinde Majoritet. Siger du end ikke rent ud, at Monrad kun er en klog Mand, der ved snilde Ordføjninger har forstaaet at skjule for den store Masses Øjne hvor ofte han har vendt sin Kappe, nemlig saa ofte som det syntes nødvendigt for at bevare en indflydelsesrig Stilling i Rigsdagen og overfor Regeringen, saa staar det dog at læse mellem Linierne og jeg tror det er din Mening. Men jeg deler ikke ganske denne Mening og jeg anklager baade dig og mange af mine politiske Venner for at fæste Øjet saa stivt paa, hvad der med Rette lader sig dadle hos Monrad, at de derover glemmer hans Fortrin og Fortjenester.

Der er imellem os ingen Unighed om Monrads Optræden overfor Ministeriet Ørsted. Den fortjener den strengeste Dadel, den var aldeles forkastelig. Personlig Hævntørst forblindede hans Øjne, han hengav sig som Redskab for den fanatiske Del af vore Politikere og rev som Fører, stundom ved Kunstgreb han ikke selv kan agte i rolige Timer, Mængden med sig, i Lidenskab tjente han Usandheden. Det er, jeg indrømmer det uforbeholdent, en Plet paa denne Mands offentlige Liv, der vanskeligt vil kunne afvaskes. Ogsaa i Arvesagen skal jeg indrømme, at Monrads Forhold var i høj Grad tvetydigt. Det er faktisk, at det Forslag, for hvilket han var en af Ordførerne, hidrog just ved den Maade, hvorpaa han stillede Sagen, meget til at berede

det Udfald vi alle har saa storlig Grund til at beklage og det er næsten (jeg indrømmer det) ubegribeligt, at den Klarhed, hvormed han ellers formaar at overskue Forholdene, her i en saa vigtig Sag skulde have svigtet ham. Jeg skal fremdeles ikke nægte, at hans Optræden i adskillige Sager, navnlig siden den 3. December 1854, har gjort det Indtryk paa mig, at Monrad saa, erkendte det rette, men bøjede sig under Byrden af ministerielt Venskab og gjorde noget andet, nemlig det Ministeriet vilde have.

Det er især disse to Punkter, der bringer mange til at nægte Monrad al Tillid, paa den ene Side, at han i Lidenskab har kunnet stille sig i Spidsen for en Uret, paa den anden, at han har kunnet bøje af fra sin Overbevisning af øm Forsorg for ministerielle Venner, og begge Dele vammelgjort ved en vis sød Politur. At jeg ikke bestrider de angivne Fakta har jeg allerede sagt utvetydigt nok, men jeg vil dog ved det første gøre den Bemærkning, at det kan være noget tvivlsomt hvorvidt Monrad gik i Rigsretssagen med god Vilje. At han vilde sætte alle Midler i Bevægelse for at true er utvivlsomt, men om han efter at Ministeriet under 3. December af andre Grunde var fratraadt gik frejdigt videre som Anfører eller om han blev rykket frem foran den Masse, hvis Raseri han havde været en af de første til at fremkalde, det er dog vel mindre afgjort. Og hvad det andet Punkt angaar, Lydigheden under Ministeriets Vilje, da fremhæver jeg ved Siden deraf, at Monrad dog ikke har nedladt sig til i enhver saadan Sag at bevise, at det Ministeriet fandt for godt ogsaa var fortræffeligt. Tværtimod har han ikke sjældent, netop idet han bøjede sig for Ministeriet, holdt Sandheden frem for det paa en utvetydig Maade. Det har dog i ethvert Fald været en Paamindelse han gav, der ikke var ganske uden Betydning.

Men lad nu dette være som det er. Inden man slutter sin Dom over Monrad maa jeg fordrø to Ting indlemmede som betydningsfulde Momenter i den: Monrad er en højtbegavet Mand og Monrad var en af de første, der udtalte sig for den Statsordning, som Kundgørelsen af 28. Januar 1852 bebudede. Der er sikkert ingen, der har haft Lejlighed til at overveje en Sag i Forening med denne Forfatter til Grundlovsudkastet, uden at han har maattet beundre den Rigdom af Ideer, hvorved han formaar at vise en Udvæj, hvor ingen anden finder den, saavel som den Klarhed, hvormed han overskuer Forholdene, og den Klogskab, hvormed han ved at forsonde de stridende Meninger og lade enhver af dem komme til sin Ret. Det er Egenskaber, der til enhver Tid vilde hævde ham en fremragende Plads i en parlamentarisk Forsamling, og som — lad mig sige det rent ud — giver ham fuld Ret

til at regne sig blandt dem, om hvilke der bør være Tale, naar Portefeuller skal uddeles, og det under de nuværende Omstændigheder saa meget mere som han unægtelig er en af de første, der sluttede sig til Helstatstanken i Kundgørelsen af 28. Januar. Mens de fleste af hans politiske Venner rasede imod den eller højtideligt tog Reservationer, mens andre underkastede sig den som en Skæbne, hvorfor man maatte bøje sig, lod han den Tanke skinne igennem, at den bebudede Statsorden ogsaa i og for sig var den fornuftige, noget, hvortil der dengang hørte ikke saa ringe Mod. Med fuld Ret paaberaaber sig dernæst Monrad, at han tidligt har antydet den Vej, der maatte betrædes for at ende Modstanden mod Fællesforfatningen, nemlig en Omdannelse. Den samme Vej har Bluhme anvist i Rigsraadet, ogsaa Tillisch slutter sig hertil, og naar da Monrad saa bestemt som det er sket i hans Valgtale paany peger hen paa den, der ogsaa efter min Overbevisning er den rette, saa tror jeg, at man har Grund til at glæde sig derover. Vil han stille sit Talent til Raadighed ved det tilvisse vanskelige Arbejde, en Revision af Fællesforfatningen, da bør man sige ham Tak derfor. Har Monrad her rakt sin Haand frem mod alle dem, der kun med dyb Smerte kan tænke paa deres Fædrelands Sønderlemmelse, saa betænke man sig vel inden man paatager sig Ansvaret for at støde den bort.«

Som nævnt havde Danmark allerede 6. November 1858 maattet ophæve Fællesforfatningen for Holstens og Lauenborgs Vedkommende, mens den vedblivende gjaldt for Kongeriget og Slesvig, og paa dette Grundlag udtalte Monrad sig i Rigsraadet 1862. Man spørger, sagde han, om Regeringen er ejderdansk eller helstatlig, men saadan kan Spørgsmaalet slet ikke stilles. Ministeriets Program var en Gennemførelse i konstitutionel Aand af Kundgørelsen af 28. Januar 1852 og dette Program søgte Ministeriet saa vidt det kunde loyalt at gennemføre, men fremmede Kræfter har jo grebet ind. Regeringens bestemte og ufravigelige Opgave maa være at bringe det dertil, at en sand Udvikling af de konstitutionelle Forhold i Danmark og Slesvig eller med andre Ord i de Dele af Monarkiet, som ikke hører til det tyske Forbund, kan gaa for sig. Sikringen af disse Landsdeles Uafhængighed og Selvstændighed umuliggør imidlertid paa ingen Maade en nærmere Tilslutning til de øvrige Landsdele. Hvorvidt Udviklingen vil gaa mere i Retning af en saadan Tilslutning eller af en Sondring afhænger ganske af, hvilken Vej de to paagældende Repræsentationer, Rigsraadet og de holstenske Stænder, vil betræde. Her forsøger Monrad at køre sine Heste i Tospand og paa sin egen snilde Maade vinde frem mod Ejderbegrebet ved Hjælp

af en Sammensmeltning af baade Helstat og Deling, som han ellers enkeltvis havde langt fastere Hold paa. Med hver Hest for sig var han en ypperlig Kusk, men nu vilde han prøve Muligheden af en Helstat af saa radikalt frie Forhold mellem Landsdelene, at man kunde tiltræde den fra saavel dansk som tysk Side, og naar da samtidig de fortsatte Tillisch'ske Fordankningsbestræbelser blandt den slesvigske Befolkning efterhaanden kunde naa saa vidt, at de i det mindste vilde sætte et vist dæmpende Præg paa Tilstanden, kunde Ejdergrænsen lidt efter lidt fremkomme som noget givet — vel at mærke Daniseringens Held altsaa forudsat.

Monrad var Regeringens mest urolige Element og derfor var det kun delvist rigtigt, naar »Fædrelandet« kaldte Orla Lehmann som den stærke skandinaviske Talsmand for Ministeriets Nordpol, Monrad med Helstatstilbøjeligheden for dets Sydpol og Hall for den Magnetnaal, som svævede mellem begge Poler. Og Monrad yndede at understrege sin Særstilling. I det forannævnte Rigsraadmøde fremhævede han, at overfor de fremmede Magter, som stadig overvaagede os, stod han mere uafhængig end maaske Konseilspræsidenten. Med dyb Hensigt betonedede han Modsætningen til Hall. For hans Bevidsthed dæmrede det Storsyn at blive Fædrelandets Frelser overfor den truende Katastrofe, som alle forudsaa, men hans Akilleshæl var Tivlen med Hensyn til det rette Standpunkt. Han, der i sin Tid klart saa Delingstanken som den rette og naturlige Løsning, saafremt Helstaten ikke lod sig fastholde, kunde naturligvis umuligt undgaa til Tider at føle visse Betænkeligheder ved Resultaterne af de Tillisch'ske Foranstaltninger for at underbygge Ejdergrænsen nationalt. De syntes ham til Tider mere negative end positive. Monrad var ikke bleven ramt saa stærkt af Blindheden som de øvrige og kunde endnu reagere overfor Virkeligheden.

Et saadant Tilfælde indtraf 1861, da Danmark tvunget af England havde maattet gøre visse Indrømmelser i den slesvigske Sprogsag, og Monrad sagde i sin Valgtale 14. Juni: »Forskellige Bestemmelser vedrørende Slesvig er sat i Forbindelse med det holstenske Spørgsmaal. Jeg tænker her ikke paa de af Regeringen i Sprogsagen givne Regler, thi jeg tror ikke, at der i denne Forsamling er mange, der ej vil finde det at stemme med Ret og Billighed, at en Familie, der ønsker selv at sørge for sine Børns Opdragelse, har Tilladelse til at holde en tysk Huslærer. Konfirmationen falder af sig selv i to Afdelinger: Overhøringen, hvorved der gøres Rede for, hvad der er lært i Skolen, og Løftets Aflægelse, der er en kirkelig Handling. Da Beboerne i de blandede

Distrikter har en forfatningsmæssig Frihed til at vælge om en kirkelig Handling skal foregaa i det danske eller tyske Sprog, saa synes Delingen af Konfirmationen og Tilladelsen til at aflægge Løftet i det tyske Sprog at maatte billiges af dem, der ønsker Forfatningens Bestemmelser samvittighedsfuldt efterkommet, og det saa meget mere som det dog synes naturligt, at Løftet aflægges i det samme Sprog som det, hvori den første Altergang holdes. Jeg har været dristig nok til mundtlig at forsvare disse Bestemmelser. Forsaavidt man offentlig har tillagt mig andre Ytringer end saadanne, der gik ud paa et Forsvar af de trufne Bestemmelser, da hidrører dette fra en Mangel paa Evne til at forstaa, der ofte kan indfinde sig endogsaa hos en brav og forstandig Mand, naar han er lidenskabelig.«

Disse sidste Ord sigter til en Samtale, som Monrad om Foraaet havde haft med Hans Krüger fra Bevtoft, og hvoraf enkelte Ytringer fremkom offentligt i en Form som om Monrad misbilligede hele Sprogordningen i Slesvig. I sine Dagbøger skriver Krieger 17. April 1861: »Til Krüger har Monrad udtalt sig paa en højst besynderlig Maade om de slesvigske Forhold. De Bestemmelser, som var forandrede, var tyranniske, ja barbariske.«

Monrad har altsaa dengang været inde under stærke Overvejelser vedrørende Holdbarheden af den igangværende Danisering som Grundlag for Ejderpolitiken.¹⁷⁾ Hans Bevæggrund har været de særligt indtrængende Forestillinger, som de udenlandske Magter netop i dette Aars Begyndelse rettede til den danske Regering om for Landets egen Skyld at holde inde med den farlige og traktatbrydende Politik, og navnlig har han fæstet sig ved en Indberetning til den engelske Regering fra dens Vicekonsul Harry Rainalds i København, som efter Gesandstens Anmodning havde berejst Slesvig for at undersøge de omstridte Tillisch'ske Forhold og i sin Erklæring stillede det danske Regimente i et meget ugunstigt Lys og i det væsentlige bekræftede de tyske Klager. Det er blot ganske ubegribeligt, at Monrad ikke forlængst havde taget eller i hvert Fald nu tog den Beslutning selv at rejse derned for ved egen Iagttagelse at danne sig en fuldt begrundet personlig Opfattelse af Tilstanden, men han gjorde det ikke og gav maaske derved Afkald paa den sidste Mulighed for at trænge gennem alle Tidens virkelighedsfjerne Slagord ind til den sande Realitetsforstaaelse. Det er ikke utænkeligt, at noget saadant ved at give ham en Slags genfødt og denne Gang afgjort Delingsind-

17) Tscherning talte om dette »historisk-grammatikalsk-teologisk-bureaukratisk-filantropiske Kunstregimente.«

stilling kunde have afværget den kommende Ulykke, naar han med sin fulde Kraft var gaaet i Ilden for Sagen. Nu blev det skete desværre kun en Episode for ham uden egentligt ændrende Følger og efter de faa førnævnte Indrømmelser, som Danmark nødtvungent foretog med Hensyn til Konfirmationsdeling og Huslærertilladelse, synes han uden at gaa ind for videre Reformer dernede at være gledet tilbage i sin tidligere Fortrøstning til Udfaldet. Det ses i det mindste ikke, at han har modsat sig en diplomatisk Note af 1. Juni 1861, hvori Hall paa det mest energiske imødegik Delingstanken, der pludselig var kommen frem fra tysk Side, idet — hævdede Hall — Regeringen ikke vilde falde tilbage til en svunden Tids Uret ved at behandle et Land som en Privatejendom, der kan deles og sønderlemmes efter Herskernes Vilje. Næste Aar blev den atter bragt paa Bane fra fransk og engelsk Hold, men ligesaa kraftigt nedsablet af den danske Regering, og heller ikke denne Gang foreligger der noget som helst om Monrads Modstand. Og dog var der paa dette Tidspunkt store Betingelser for at løse den dansk-tyske Strid gennem en god Deling af Slesvig.¹⁸⁾

Kommer det til Krig paa Grund af Danmarks traktatstridende Optræden imod Stormagternes Raad, havde den engelske Udenrigsminister John Russell i Foraaret 1861 sagt til den danske Gesandt i London, kunde det ikke hjælpe Landet at bede om deres Hjælp, hvis det gik galt, og Resultatet kunde da let blive ikke blot Tabet af Holsten, men ogsaa af Slesvig. Gang paa Gang kom der saadanne Advarsler fra Stormagterne, men fra dansk Side vedblev man at kaste en følelsesfuld Forgyldning over Tilstanden, hvorved Synet blændedes og Erkendelsen forvirredes. I sin Redegørelse skriver Monrad: »At lade det komme til Krig med to Stormagter under Frankrigs Ligegyldighed og mod Ruslands og Englands Raad, det var uforstandigt. Og Folkebevægelsen? Et Ministerium skal ikke beherskes af, men forstaa at lede Bevægelsen.« Nu saa han tilfulde den Sandhed, som baade han og de øvrige Folkeledere i sin Tid forsyndede sig imod og faktisk tilsidst lod sig drive med Strømmen i Stedet for at styre den mod det rette Flodleje.

Ejderstrømmen gik tilsidst billedlig talt efterhaanden over alle Bredder. Udgangspunktet for en Række nationale Demonstra-

---

¹⁸⁾ Endnu i Tredsernes Begyndelse kunde Monrad i Politikeren og den store Handelsmand Alfred Hages gæstfrie Hus under selskabelige Sammenkomster tale højt om Holsten som et godt og fedt Skatteland vi skulde holde fast ved længst mulig.

tioner i den Retning blev den store Rigsdagsadresse, der underskrevet af 137 Medlemmer af Folketing og Landsting udsendtes til hele Landet og i Løbet af kort Tid opnaaede 71,000 Underskrifter — et Antal som ingen anden dansk Adresse. Det udtaltes i Adressen, at en afgørende Vending i vor Strid med Tyskland syntes at være nær forestaaende og at overfor dette maatte al indre Tvist vige. »Farens Stund har altid fundet de Danske enige og stærke. Begejstringen fra Krigens Aar vil vende tilbage med de Spørgsmaal, hvorom der dengang kæmpedes . . . Vi er rede til ethvert Offer for at hævde Kongerigets og Slesvigs bestaaende konstitutionelle Forening og den danske Nationalitets lovlige og billige Ret i Slesvig.« Den blev overrakt Regeringen 17. Maj 1861 og besvaret af Hall, der udtalte, at Regeringen i det væsentlige delte de i Adressen fremsatte Anskuelser. Fester og Møder i samme Aand holdtes ud over Landet og fortsattes det følgende Aar, hvor Istedløven, hvis udfordrende Kæmpeskikkelse truende og kampberedt vendte Blikket mod Syd, afsløredes i Flensborg 25. Juli under en løftet Stemning med stærke Tilkendegivelser af Maalet som et uafhængigt Danmark til Ejderen og et trofast heltmodigt Forsvar mod enhver, som vilde bryde vor Grænsefred.

Krigsfaren laa deri, at det tyske Forbund truede med militær Eksekution mod Holsten ved at besætte det med tyske Tropper og suspendere den danske Konges Regeringsmyndighed, hvis Danmark ikke paa fuldt tilfredsstillende Maade opfyldte sine Forpligtelser ifølge Aftalerne efter Trearskrigen og særlig Kundgørelsen af 28. Januar 1852. Paa Grundlag af vort Tilsagn havde de tyske Forbundstropper dengang forladt det af dem som Pant besatte Holsten og vilde nu rykke ind igen for derved at fremtvinge Iværksættelsen af de i sin Tid fra dansk Side lovede Forfatningsformer. Saadanne militære Foranstaltninger vilde uundgaeligt drage de slesvigske Forhold ind under Opgøret og maatte derfor mødes med Magt, saafremt Danmark ikke vilde efterkomme de tyske Krav, og Krigen stod da som en Kendsgerning. En Ytring i Kriegers Dagbøger 7. Februar 1860 viser i et Glimt, at det har været smerteligt for Monrad at tænke paa en væbnet Afgørelse. Krieger kalder det »tungt for Monrad at bære Krigens Ansvar anden Gang, dobbelt, da han ved daglig i sin Tid at se Invaliderne havde faaet et saa alvorligt Indblik i Krigens rædselsfulde Følger«. Overskoledirektørens Arbejdslokale laa i Nærheden af Invalidkontoret.

Naar Danmark trods sine gamle Løfter om ikke at knytte Sønderjylland nærmere til Kongeriget end Holsten dog stadigt dri-

stigere gik videre under Raabet »Danmark til Ejderen«, der blev Tidens store Slagord, skyldtes det ikke mindst Haabet om Vaabenhjælp fra de nordiske Broderlande under et tysk Overfald. Men ogsaa her var Datiden slaaet med Blindhed.

Tanken om Nordens Enhed er smuk i sig selv og kan aldrig dø. Som en straalende Drøm hvælver den sig over Nordens Historie tilbage gennem de svundne Aarhundreder. Som den røde Linie gennem de skiftende Tider gaar Bestræbelserne for at føre Drømmen ud i Virkeligheden. Et af de største og herligste Minder er jo den Tid, da Dronning Margretes Storsyn og Klogskab fandt Vej til Maalet. Aldrig har den Periode tabt sin Glans i nordiske Mænds Øjne. Ofte syntes det, at Maalet var glemt eller opgivet. Broderkrigene rasede uhyggeligt og Splittelsen syntes ulægelig. Men atter dukker Tanken klart og bevidst frem. Selv Nordens indbyrdes Krige er paa en vis Maade Udtryk for Enhedstanken. De er dens Vrangside — Forsøg paa ved Vold og Magt at samle det, der kun kan samles paa fredelig Vis. Det er de sorte Linier i Nordens Historie.

Aldrig har den skandinaviske Enhedstanke rørt sig saa kraftigt eller grebet saa dybt som i det svundne Aarhundrede fra Fyrernes Begyndelse til vor ulykkelige Krig 1864. I dette Tidsrum blev Nordens Enhed det store og i sig selv ædle Livsmaal, som et helt Slægtled ofrede sine stolteste og skønneste Forhaabninger og gav sine rige Kræfter under Ledelse af ildfulde og højt-begavede Førere. Men Bevægelsen brast 1864, da man herhjemme ventede, at den skulde staa sin Prøve som Udtryk for den højt besungne og lovpriste nordiske Solidaritetspolitik. I Hjemsovgørelsens Time kunde Sverige og Norge ikke følge os og yde os deres krigsmæssige Støtte til at fastholde en Stilling, der for deres uhildede Bedømmelse var ganske paa Trods af den historiske og reelle Udvikling.

Skandinavismen fik et kraftigt Fremstød ved det nordiske Studentermøde i Upsala og Stockholm 1856, hvor Carl Ploug talte for en politisk Union mellem de tre nordiske Lande som en nødvendig Betingelse for deres fremtidige Eksistens og erklærede samtidig en dynastisk Forening for i høj Grad ønskelig. Mødets Højdepunkt var den Fest, som Kong Oskar den Første 15. Juni holdt for Studenterne paa Drottningholm Slot, hvor han udtalte: »Tvedragten er flyet, Hadet forsvundet. Vore Skjalde synger fælles Lovsange, vore Sværd staar rede til fælles Forsvar. Skandinaviens aandelige Skatte udstrør deres Guld for fælles Oplysning og Forædling. Herefter er Krig mellem skandinaviske Brødre en Umulighed.« I sin Svartale berørte Carl Ploug atter

Tanken om et skandinavisk Forbund, der derefter nærmere formuleredes i hans Breve til baade den svenske Konge og Kronprins, den senere Karl den Femtende, og i en dertil knyttet Korrespondance mellem Kong Oskar og Frederik den Syvende uden dog at medføre faste Aftaler. Under lignende skandinaviske Demonstrationer besøgte Kronprins Karl København i September samme Aar og Studenterne hyldede ham med et Fakkeltog, for hvilket han takkede i stemningsfulde Ord. »Hvad jeg i Aften har oplevet,« sagde han, »skal jeg aldrig glemme — saa lidt som de Fjelde, hvorfra jeg kommer, skal falde, saa lidt som Stormen nogensinde kan drive en Mand bort fra hans Vej. Disse Fakler, som nu blusser, skal slukkes, men i mit Hjerte har de kastet et Genskin, som aldrig skal forsvinde.« Det minder om Orla Lehmanns begejstrede Ord om Forkæmperne for den nordiske Enhedside, at den er »deres Fortids Minde og deres Fremtids Haab, deres Nætters Maane og deres Dages Sol«. En fortrolig Skrivelse i November 1856 fra Kong Oskar til Frederik den Syvende om Forhandling mellem de to Regeringer om et Forsvarsforbund blev — helt ubegribeligt — dog henlagt uden Behandling af det danske Statsraad.

To store skandinaviske Tilkendegivelser fandt Sted 1862 i København under mægtig Jubel og Tilslutning fra Befolkningens Side. Det ene var Studentermødet i Juni, hvor Monrad og Hall deltog, men kun de mest lydhøre lagde Mærke til, at de svenske Talere i deres smukke Ord holdt sig fjernt fra noget egentligt politisk og ikke nævnte noget om Forsvarsforbund. Det andet var Kongemødet i Juli, hvor Karl den Femtende gæstede den danske Konge og de to smukke Skikkelser færdedes Arm i Arm som et levende Billede paa de nordiske Rigers Sammenslutning. Øjeblikkets Stemning gav en Tryghedsfølelse, der ikke svarede til Virkeligheden og det ædruelige Overlæg, og der kom heller ikke noget positivt Resultat ud af Besøget. Den svenske Konge selv var vistnok rede, men hans Ministre holdt igen.

De danske Ministre var derimod ivrige nok og Monrad synes at være den, der gik videst i rent praktiske Forslag — i Tilknytning til sin Bekendelse i Redegørelsen: »Jeg selv hører til dem, der vilde have anset det for heldigt om den svensk-norske Konge var bleven anerkendt som arveberettiget til det danske Monarki dengang dettes Forhold ordnedes af Europa.« Han har utvivlsomt været stærkt grebet under Kongemødet, hvor han paa Fredensborg sammen med Hall og enkelte andre stod ved Siden af Kongen, da denne hjerteligt hilste Gæsterne: »Velkommen, svenske og norske Studenter, i min Hal.« Og hvis man atter her vil kalde

Monrad den store Drømmer, hvis Syner laa for højt, maa man erindre, at golde Sværmerier laa ikke for hans arbejdsivrige Aand, og derfor se hans Plan, der nu skal omtales, netop som et Forsøg paa at føre de store Følelser ud i Livets fulde Virkelighed. Hans dristige Forslag er først bleven kendt i de senere Aar gennem svenske Statsmænds Breve¹⁹⁾ og har indtil da været hemmeligholdt for Offentligheden — ogsaa da han i sin Tid fremsatte det. Kun enkelte var vidende om det og endda højst ufuldstændigt. Krieger strejfer det i sine Dagbøger uden at kende det egentligste og Carl Ploug nævner det i Breve til sin Ven August Sohlman, den ivrige Skandinav og Redaktør af »Aftenbladet« i Stockholm, men det gav ikke — som Ploug ønskede — Anledning til Udtalelser i Bladet.

Den 1. og 11. Januar 1863 havde Monrad efter eget Initiativ to langvarige Samtaler med den svenske Gesandt i København Grev Henning Hamilton og oplæste derunder et fuldstændigt Udkast til Forslag om en skandinavisk Forbundsstat med fælles Civilliste, Diplomati, Hær, Flaade, Told, Post- og Telegrafvæsen samt to Kamre, det ene valgt efter Folkemængden og det andet med lige mange Repræsentanter for hvert Rige.

Da Hamilton indvendte, at den danske Tronfølgeordning efter Londonerprotokollen 1852 og Tronfølgeloven 1853 skabte en uøvervindelig Hindring, fremhævede Monrad den danske nationale Mistillid til Tronfølgeren Prins Christian, der betragtedes som tysk og derfor maatte bringes til at give Afkald paa Tronen under en eller anden Erstatningsform. Drøftelsen blev meget aaben. Hamilton fandt Forslaget altfor vidtgaende i Øjeblikket, hvis vanskelige Forhold det var den danske Regerings første Opgave at løse paa en Maade, der svarede til Danmarks Interesser og de gældende Traktater og indgaaede Forpligtelser. Det var beklageligt, sagde han, hvis dette førte til Krig, men saa var man i hvert Fald gaaet den rette Vej og kunde vinde Europas Agtelse og formentlig ogsaa dets Støtte og Indgriben. »Det er nu for sent at tale om dette,« indvendte Monrad bevæget og spurgte om Hamiltons private Mening om Forslaget. Det blev rent praktisk en Afvisning, hvorpaa Monrad i Tavshed tog Afsked uden yderligere Udtalelser.

Senere havde Orla Lehmann uden at nævne Monrad to lignende Samtaler med Hamilton og med lignende Resultat. Ogsaa Hall berørte senere Unionsspørgsmaalet overfor Gesandten, men

---

¹⁹⁾ Aage Friis: Monrads og Lehmanns Forslag til en nordisk Union. 1933.

i langt forsigtigere Form. For Monrad var det konkrete Forslag et Udslag af den højeste Sjælespænding af Frygt for Danmarks Fremtid, men det tangerede formelt Paragraferne om Landsforræderi og kunde have kostet ham hans Stilling under ugunstige Forhold. Endnu var Dr. J. Dampe ikke glemt, skønt hans Skæbne med tyve Aars Fængsel paa Christiansø hørte hjemme under Enevælden.

Hamilton indberettede Sagen til den svenske Udenrigsminister Grev C. R. L. Manderstrøm, som lod den gaa videre til sin Statschef Louis de Geer, men iøvrigt blev der bevaret den dybeste Diskretion om den.

I Tillid til Hjælp fra vore Broderlande og Haab om Støtte fra England, hvor den vordende Konge Prinsen af Wales nylig under stor Begejstring fra Folkets Side havde ægtet den danske Tronfølger Prins Christians Datter Alexandra, lod Hall sig i Foraaret 1863 under Vægten af det stigende Folkekrav drive til et afgørende Skridt mod sit politiske Maal. Den holstenske Stænderforsamling, der ogsaa satte Sagen paa Spidsen, indgav en Klage til det tyske Forbund over Danmarks uopfyldte Løfter og som Svar paa denne Udfordring udsendte Regeringen 30. Marts en Kundgørelse om Holstens fuldstændige Udsondring af Forfatningsfællesskabet med de øvrige Rigsdele, Det skulde fremtidig have sin egen fri Forfatning med egen Regering og egen Hær. Denne Beslutning var en skæbnesvanger Vending i dansk Politik, der nu forlod Forhandlingernes og Indrømmelsernes Vej for ubetinget trods alle Følger at slutte sig til Ejderprogrammet. Martsforordningen blev misbilliget af saa godt som alle europæiske Magter undtaget Sverige og Norge, som dog fandt den noget for voldsom og for meget af et Brud med alt foregaaende. Kun en eneste var henrykt, men beholdt sin Glæde helt for sig selv. Det var den prøjsiske Statsminister Otto v. Bismarck, som forlængst havde besluttet at bruge den dansk-tyske Strid udelukkende paa sin egen Maade og ved et snildt beregnet Rænkespil af Diplomati og magtunderstøttet Brutalitet udnytte den til sit eget Lands ydre Storhed og Udvidelse. Han følte, at hans Time nærmede sig, men udadtil lod han det foreløbig ikke skinne igennem og hans tilsyneladende Maadehold i Kritiken narrede ganske den danske Regering.

Den tyske Forbundsdag vedtog 9. Juli at opfordre den danske Regering til at sætte Kundgørelsen af 30. Marts ud af Kraft og træffe de fornødne Forberedelser til at indføre en tilfredsstillende Fællesforfatning, der forenede Holsten og Lauenborg i en ensartet Forbindelse med Slesvig og det egentlige Kongerige, men

27. August afslog Danmark Kravet, hvorefter Forbundet i Oktober vedtog at skride til Eksekution og midlertidig bemægtige sig de to tyske Hertugdømmer. Den danske Regering fik en Frist paa to Uger til at erklære om den vilde falde tilføje eller ej. Danmark maatte nu træffe sit Valg.

I Sommerens Løb var sket en international Begivenhed, der i danske politiske Kredse opfattedes som en lykkelig Tilskikkelse, som — rigtig benyttet — kunde styrke Landets Stilling betydeligt overfor Stormagterne og vinde deres handlingsindgribende Sympati under den sig sydfra nærmende krigeriske Konflikt. Efter den græske Revolution i Oktober 1862 manglede Landet en Konge og under Stormagternes Raadvildhed med Hensyn til at finde en for alle tilfredsstillende Tronkandidat enedes man tilsidst om paa Englands Forslag at vælge Alexandras Broder, Prins Christians næstældste Søn, den 17-aarige Vilhelm, som efter en smuk Afsked fra Danmark besteg Grækenlands Trone under Navnet Georg den Første.

Trods alt stillede Stormagterne sig alligevel ret lunkne overfor Danmark og navnlig viste enhver Fællesoptræden fra deres Side sig umulig, men Landet fortrøstede sig da ogsaa særlig til de skandinaviske Broderfolks Vaabenfællesskab i paakommende Tilfælde. Tilliden viste sig snart at være bygget paa Sand. I Juli holdt de nordiske Konger atter gensidige Venskabsmøder, hvorunder Karl den Femtende talte med Hall om Indgaaelse af en Alliancepolitik, som derefter i August blev nærmere uddefinert mellem den svenske Gesandt i København og begge Udenrigsministre. Forhandlingerne resulterede i et Traktatudkast, der tilsagde Danmark en militær Bistand paa indtil 20,000 Mand til Forsvaret af de til det tyske Forbund *ikke* hørende Rigsdele, og Gesandten Grev Hamilton rejste til Stockholm med Forslaget for at indhente Fuldmagt til at afslutte Forsvarsforbundet. I danske Regeringskredse herskede en forventningsfuld og næsten højtidelig Stemning overfor det nye Tideherv. Ved en Fest, som Orla Lehmann holdt for Gesandten Aftenen før hans Afrejse, udbrød Monrad efter Bordet i sin grebne Følelse til Redaktør C. St. A. Bille, som var Deltager: »Syntes De ikke, at det var som om vi var tilstede ved en Forlovelsesfest mellem Nordens tre Riger?« Han vender her tilbage til et Billede, som han havde brugt tyve Aar før i Dansk Folkeblad, hvor han 30. Juni 1843 skrev, at i Skandinavismen »er der noget, der minder om tvende Elskendes første fortrolige Sammenkomst, og om endskønt der vel ikke er sket nogen formelig Kærlighedserklæring, saa er det som om det dog ikke vilde være noget overraskende, dersom den kom.«

Men hele Planen sank i Grus og viste sig kun at være Blændværk. Traktaten blev forkastet i det svensk-norske Ministerraad, hvor kun Kongen, Udenrigsminister Manderstrøm og Grev Hamilton støttede den, mens alle øvrige var imod. Fraset enkelte Kredse var der hos den offentlige Mening i Sverige og Norge trods al Sympati for Danmark dog aldeles overvejende ikke nogen Stemning for at gaa i Krig paa det foreliggende Grundlag. Vel klang der stolte Ord og smukke Sange til Skandinavismens Pris, men følelsesberust saa Danmark ikke den vildledende Omstændighed, at de ædle Løfter væsentlig kun kom fra visse akademiske Sider. I Oktober 1863 gav det store Stockholmsblad »Dagligt Allehanda« følgende utvetydige Oplysning om den sande Tilstand: »Vi kan forsikre, at et Forbund, som vilde medføre, at vi inddroges i en Krig, hvis Maal er temmelig fremmed i det mindste for det svenske Folks Interesser, hos alle dem, som kun vil sætte vort Vel paa Spil for et stort og virkelig patriotisk Formaal, har vakt baade Bekymring og Misbilligelse, da de ikke til Trods for den Sympati de nærer for et Broderfolk, i det evindeligt dansk-tyske Virvar kan finde dette store og virkelig patriotiske Formaal. Vi bryder nu en lang Tavshed, som hidtil har haft sine Grunde, i denne Sag og vi forlanger nogen Opmærksomhed for vore Ord, thi det er ikke os, som taler, men den allerstørste Del af hele Landets tænkende Befolkning, som taler gennem os. Vi tager ikke fejl om vi paastaar, at denne Opinion er saa mægtig, at hver den, som vil brydes med den, maa ligge under . . . Selv om man nogenlunde kan komme til Rette med Holstens Forhold til den danske Stat bliver dog den slesvigske Befolknings blandede Nationalitet tilbage, der til evindeligt Tid som overalt, hvor to Nationaliteter mødes, vil fremkalde uophørlige Rivninger og give Anledning til Klagemaal og Besvær, som Tid efter anden vil foranledige krigeriske Udbrud . . . Sverige bør se sig for inden det paatager sig et slikt Sisufusarbejde.«

For ikke af indre og ydre politiske Grunde at kompromitere Gesandten Grev Hamilton og Udenrigsminister Manderstrøm, der havde vovet sig altfor langt frem med deres tillidsfulde Udsagn om Allianceforslaget, tonede den svensk-norske Regering desværre ikke rent Flag overfor Danmark med Hensyn til Forkastelsen og vilde ikke gaa til aaben Bekendelse, men valgte at maskere Afslaget under en svævende og ubestemmelig Stilling, der skjulte den virkelige Sandhed bag diplomatiske Talemaader og i dette Spil med Ordene endog brugte fornyede Tilsagn — om end naturligvis med velberegnet Hensigt i mere uvis Form. Den danske Troskyldighed forstod ikke disse Kunstgreb og blev ikke

mistænkelig, hvorved maaske en Mulighed for Afværgelse af den kommende Ulykke blev forspildt. En klar og tydelig Afvisning af den militære Alliance kunde muligvis endnu med hele Slagets brutale Styrke midt i Hjertet af Datidens Forhaabninger have bevirket Danmarks Selvbesindelse, men nu evnede det i Stemningsbruset ikke at se gennem den diplomatiske Taage og fremdeles bevarende sin Tiltro om nordisk Hjælp gik Landet urokkeligt videre mod Katastrofen, skønt foruden de nationale Betænkeligheder ogsaa det danske Forsvarsvæsens mangelfulde Tilstand maatte give Anledning til advarende Eftertanke og de alvorligste krigsmæssige Bekymringer. Maaske havde Monrad da heller ikke brugt saa stærke Ord i Rigsraadet 12. Maj 1863, hvor han udtalte overfor et tysk Forbundskrav om Holstens Samtykke til alle Fællesforanstaltninger, som ogsaa skulde gælde for dette Hertugdømme: »Ad den Vej kan vor Selvstændighed ikke bestaa . . . Det er for mig det afgørende Punkt. Deri vil jeg ikke kunne finde mig. Paa dette Punkt vil jeg, om det skal være, styrte Landet i Krig og om det skulde koste nok saa store Ofre ikke tage i Betænkning at paatage mig et saadant Ansvar.« Han hævdede, at man havde gjort det yderste for at bevare Freden og var fast bestemt paa, hvis det ikke lykkedes, at »holde ud og ikke lade sig forknytte selv om det skulde komme dertil, at tyske Flag vajede fra Skagens Fyrtaarn.«

I Tilslutning til Kundgørelsen af 30. Marts forelagde Hall i Rigsraadet, der traadte sammen 28. September 1863, Forslaget til den nye Fællesforfatning for kun Kongerigets og Slesvigs Fællesanliggender samt den dertil hørende Valglov. Det dansk-slesvigske Rigsraad skulde bestaa af Folketing og Landsting, hvoraf det første skulde vælges efter samme Regler som Rigsdagens Folketing, men det sidste efter det hidtil bestaaende Rigsraads Valgretsbestigelser — altsaa med en kraftig Valgcensus. Forslaget fik en gunstig Modtagelse, idet dets Fremkomst udløste stærke Følelseskrav fra mange Sider. Ogsaa Monrad støttede det paa sin egen Maade, hvorved han igen søgte at spænde begge Heste for sin Vogn. Han hævdede nemlig, at Danmark til Ejderen ikke er det samme som Slesvigs Inkorporation i Kongeriget. »Jeg maa nedlægge den allerbestemtteste Indsigelse imod, at disse to Ting blandes sammen. De er ikke blandet sammen i 1848 og de skal ikke blandes sammen i 1863 . . . Man tvinges ind paa — jeg udtaler her min egen Overbevisning — at fastholde Danmark til Ejderen, naar Tyskland strækker sin mægtige Haand ind i vore indre Anliggender. Man bliver nødsaget til at trække sig tilbage til Danmark til Ejderen som et politisk

Als for at hele Verden kan se paa hvis Side Uretten er.« Disse sidste Ord er en tydelig Efterklang af Hamiltons Udsagn under de tidligere nævnte Nytaarssamtaler. Ogsaa overfor Landstingets mindre demokratiske Valgretsbetingelser kørte Monrad sit Dobbeltspand. Han gjorde gældende, at Forfatningerne af 1849 og 1855 havde betegnet to Yderligheder hver til sin Side, men at det nu foreliggende Forslag var det sunde og af den historiske Erfaring fremgaaede Mellemstandpunkt mellem dem begge. Det var ingen tilstrækkelig Indvending mod det nye Landsting, at det ikke vilde blive populært. Det skulde et Landsting heller ikke være. Hvad det kom an paa var netop, at det repræsenterede noget fra det folkevalgte Kammer forskelligt og at det kunde blive tilstrækkelig uafhængigt af de vekslende Folkestemninger til at vide at gøre Modstand, naar det synes, at den offentlige Mening farer vild, til at være en Dæmning, som giver Folket Tid til at betænke sig og sunde sig og tænke om endnu en Gang.

I Rigsraadets afgørende Slutningsmøde 13. November var Krieger Udvalgsordfører og hans Udtalelser i »dette sidste Øjeblik« — som han betegnende kaldte det — er overfor den sande Tilstand i alle Retninger næsten ubegribelige for Nutiden. Overfor den Fare, der truede ved Stormagternes Uvilje, henviste han til noget saa udflydende som en formodet gunstigere Stemning til Fordel for os i de europæiske Forhold, fordi den franske Kejser nu syntes den toneangivende i Stedet for den russiske. Fra de nordiske Broderlande foregøglede han en Hjælp, som var uden Grundlag. »Tyder ikke mange Tegn paa,« sagde han i en romantisk forgyldt Indbildning, »at den Fyrste, som sidder paa Sveriges og Norges Trone, beaandet ej blot af Muserne, men ogsaa af Musernes Moder, staar i Begreb med at gentage den store Gustav Adolfs nordiske Politik?« Paa saa luftige Begreber byggede han Danmarks Fremtidsskæbne. »Jeg maa anerkende,« sluttede han, »at Regeringen paa mange Maader ved Lovudkastets Fremlæggelse har paataget sig et alvorligt Ansvar, og jeg haaber, at Regeringen vil vide at bære dette Ansvar. Den største Del af Ansvaret paahviler Regeringen, men den mindre Del, den, der bestaar i at stemme for Forslaget, den Del af Ansvaret vil ogsaa jeg bære. Jeg vilde ikke kunne bære Ansvaret for dets Forkastelse. Lad os erindre det gamle Ord: *fortissima consilia saepe tutissima*, det er udlagt: Hvo, som intet vover, han intet vinder, men dristigt vovet halvt vundet.« Forfatningen skulde træde i Kraft allerede 1. Januar.

Alle Rigsraadets 57 Medlemmer paa en nær var tilstede ved Afstemningen, der til fornødent Flertal krævede Tilslutning fra

mindst to Trediedele af det samlede Medlemsantal, men dette blev opnaaet, idet Vedtagelsen skete med 40 Stemmer for og 16 imod. Resultatet hilstes med stærke og vedholdende Bifaldsraab fra saavel Salen som Tilhørerpladserne, mens Præsidenten under dyb Bevægelse udtalte: »Gud give, at det maa være til Held og Ære for vort Fædreland.«

Det blev desværre til Nederlag og tunge Tilskikkelser. Man vilde afværge den Deling, som H. N. Clausen engang i sin Uforstand havde kaldt et blodigt Indsnit i det danske Statslegeme, et Saar til Døden, men man hidførte blot en langt frygteligere Ulykke i Form af et blodigt Indsnit i selve det danske Folkelegeme, et Hjertesaar som intet før i Danmarks Historie.

Men foreløbig stod efter Vedtagelsen endnu tilbage Kongens Stadfæstelse af Fællesforfatningen.²⁰⁾

---

²⁰⁾ I sin efterladte Dagbog (Danske Magazin 1950, S. 47) siger Historikeren A. D. Jørgensen, at »Hall i November 1863 havde gjort gældende, at den vedtagne Grundlov maatte stadfæstes, hvis han skulde have Ledelsen, da dens Indhold var hans Livs Maal.« Og A. D. Jørgensen tilføjer: »I Sandhed et grandioست Udtryk for en Ministers Følelse af l'etat c'est moi!« (Staten det er mig).

DIS-Danmark

1 0 SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK